ІНСТИТУТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

Академік

ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ

Біобібліографічний
нарис

Інститут культурології
НАМ України
Київ — 2021

УДК 008 [051 + 7.072] (477) «19/20» Бог : [016 : 929]

Друкується за рішенням
Вченої ради Інституту культурології
Національної академії мистецтв України
(протокол № 6 від 28.09.2021)

Академік Юрій БОГУЦЬКИЙ: біобібліогр. нарис / [уклад.: Г. П. Чміль, Т. О. Дзюбенко, І. В. Кузнєцова (відп. за вип.), О. М. Берегова, І. В. Діулін]. К.: Інститут культурології НАМ України, 2021. 496 с., іл.

ISBN 978-966-2241-67-9

Біобібліографічний нарис присвячений знаковій для України постаті — політику, державному та громадському діячеві, організатору реформування і розбудови галузі культури та мистецтва, академіку Національної академії мистецтв України та Європейської академії наук, мистецтва та літератури (Academie Europeenne des Sciences, des Arts et des Lettres, AESAL), віце-президенту НАМ України, фундатору та першому директору Інституту культурології НАМ України, одному з засновників Національної академії мистецтв України, філософу, культурологу, педагогу БОГУЦЬКОМУ Юрію Петровичу.

Видання містить матеріали про життя та діяльність Ю. П. Богуцького, бібліографічні описи друкованих праць вченого; публікацій, у яких він брав участь як упорядник, член редколегій; робіт за редакцією вченого; статті-спогади про нього та інтерв'ю з ним з питань самоорганізації культури. Доповнене світлинами з архіву Інституту культурології НАМ України.

Книга адресована науковим працівникам, діячам мистецтва, працівникам культури, викладачам, студентам, усім, хто цікавиться культурою України.

УДК 008 [051 + 7.072] (477) «19/20» Бог : [016 : 929]

ISBN 978-966-2241-67-9

© Інститут культурології НАМ України, 2021
© Г. П. Чміль, 2021
© Т. О. Дзюбенко, 2021
© І. В. Кузнєцова, відп. за вип., 2021
© О. М. Берегова, 2021
© І. В. Діулін, 2021

ЗМІСТ

Від укладачів 6

Біобібліографія

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС 8

НАГОРОДИ. ПОЧЕСНІ ЗВАННЯ ТА ВІДЗНАКИ 13

СПИСОК ПРАЦЬ

Монографії 14

Енциклопедії 14

Підручники 15

НАУКОВИЙ ДОРОБОК

Статті. Доповіді. Публікації 25

Інтерв'ю. Доповіді. Брифінги 351

Спогади 443

Інститут культурології НАМ України: науковий пошук триває 457

Життя в світлинах 487

ВІД УКЛАДАЧІВ

Два роки, як відійшов у вічність дійсний член (академік) Національної академії мистецтв України, дійсний член Європейської академії наук, мистецтва та літератури (Academie Europeenne des Sciences, des Arts et des Lettres, AESAL), віце-президент НАМ України, кандидат філософських наук, професор, заслужений діяч мистецтв України Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ — фундатор і перший директор Інституту культурології НАМ України (2008–2019), один із засновників Національної академії мистецтв України.

Для багатьох Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ став справжнім лідером та беззаперечним авторитетом, ідейником і натхненником, прикладом для наслідування здатності відповідати безперервним змінам світу, поваги до творчих діячів: «Я не соромлюся вчитися у діячів культури. Я — їхній вихованець і намагаюся не розчарувати свою галузь, усіх, хто в ній самовіддано працює» (Ю. Богуцький).

Колектив Інституту культурології НАМ України опублікував книгу «Академік Юрій БОГУЦЬКИЙ: біобібліографічний нарис». Це видання містить біографічний нарис, список праць, тексти статей, доповідей, здебільшого не оцифрованих публікацій, а також спогади колег Юрія Петровича БОГУЦЬКОГО, серед яких керівники галузі культури і мистецтва України різних років, науковці Інституту культурології НАМ України. У книзі опубліковані фотоматеріали про життя і діяльність Ю. П. БОГУЦЬКОГО.

Книга адресована науковим працівникам, діячам мистецтва, працівникам культури, усім, хто цікавиться культурою України.

«*Усе голосніше в лексиконі світової спільноти звучать горді слова — українська культура. Культура, яка все впевненіше вписується в контекст сучасної світової, зокрема, європейської культури. Культура, яка об'єднує і консолідує найкращі здобутки всіх націй та народностей, що разом становлять ємке поняття — народ незалежної України, народ, у якого єдине гасло, єдина формула: "**Україна в нас одна — іншої немає**!"*

Юрій БОГУЦЬКИЙ

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

БОГУЦЬКИЙ ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ

Дійсний член (академік) Національної академії мистецтв України (2002).

Дійсний член Європейської академії наук, мистецтва та літератури (Academie Europeenne des Sciences, des Arts et des Lettres, AESAL) (2019).

Віце-президент НАМ України,

керівник секції естетики та культурології відділення синтезу пластичних мистецтв НАМ України.

Директор Інституту культурології НАМ України (2008–2019).

Кандидат філософських наук (2001), професор (1997),

заслужений діяч мистецтв України (1997).

1952 — народився 24 вересня в с. Миколаївка Великолепетиського району Херсонської обл.

1975 — закінчив Київський інститут культури ім. О. Є. Корнійчука.

1975–1977 — працював за спеціальністю в м. Херсоні.

1977–1991 — перебував на комсомольській та партійній роботі.

1986 — закінчив Вищу партійну школу ЦК Компартії України.

1991–1992 — заступник міністра культури України.

1992–1994 — помічник Президента України.

1994–1995 — в. о. професора Інституту підвищення кваліфікації працівників культури.

1994 — заступник голови ради Фонду сприяння розвитку мистецтв України.

1995–1997 — радник Прем'єр-міністра України.

1997–1999 — помічник Прем'єр-міністра України.

4 серпня — 7 грудня 1999 — міністр культури і мистецтв України.

2000–2001 — заступник глави Адміністрації Президента України.

2001–2004 — міністр культури і мистецтв України.

2005–2006 — заступник керівника Апарату Верховної Ради України.

2006–2007 — міністр культури і туризму України.

2007–2019 — віце-президент Національної академії мистецтв України.

2008–2009 — заступник голови Секретаріату Президента України.

2008–2019 — директор Інституту культурології НАМ України.

2010–2013 — перший заступник міністра культури України.

2013–2014 — радник Президента України.

2014 — перший заступник голови Національної комісії у справах ЮНЕСКО.

2015 — член Комісії державних нагород та геральдики.

2017 — член Адміністративного комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій.

2010 — віце-президент Української асоціації культурологів.

БОГУЦЬКИЙ Юрій Петрович — знакова постать для України, український політик, видатний державний та громадській діяч, організатор реформування галузі культури та мистецтва, науковець, культуролог, педагог.

Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ отримав фахову освіту в Херсонському училищі культури та Київському державному інституті культури й усе своє свідоме життя віддав українській культурі та мистецтву. Людина виняткової порядності, фаховості та відданості своїй справі, Юрій Петрович користувався великою повагою в мистецькому середовищі. Як непересічна особистість, високопрофесійний менеджер, талановитий організатор Ю. П. БОГУЦЬКИЙ своєю багаторічною суспільно корисною працею згуртовував очолювані ним творчі колективи на ефективне розв'язання надзвичайно важливих завдань державної ваги, що нині слугує беззаперечним прикладом для молоді.

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ близько 30 років займав високі державні посади в Уряді, Адміністрації Президента, Верховній Раді України та невтомно дбав про збереження і розвиток національної культури, мистецьких традицій, створення необхідних умов для творчості молодих талантів. Саме з ініціативи Юрія Петровича творчим Спілкам України було надано статус Національних, що суттєво вплинуло на консолідацію творчих сил держави, стало гарантом подальшого розвитку національного професійного й аматорського мистецтва, поєднання кращих його традицій із запитами сучасної людини. Завдяки визначному організаторському таланту та творчій наполегливості Юрія Петровича БОГУЦЬКОГО в Україні на державному рівні започатковано та щороку відзначається Всеукраїнський день працівників культури і аматорів народного мистецтва.

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ як перший заступник голови Національної комісії України в справах ЮНЕСКО в повному обсязі інформував світове співтовариство про гуманітарні ініціативи України, про її діяльність у галузі освіти, науки та культури, зокрема й у межах програм ЮНЕСКО щодо здійснення комплексу заходів з охорони та популяризації усних традицій та форм вираження за врахування мови як носія нематеріальної культурної спадщини, виконавчих мистецтв, звичаїв, обрядів, свят, знань та звичаїв, пов'язаних з природою та всесвітом, а також знань та навичок, пов'язаних із традиційними ремеслами; відстоював включення біосферного заповідника «Асканія Нова» імені Ф. Е. Файльц-Фейна Національної академії аграрних наук України до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України; провів низку науково-комунікаційних заходів з питання долучення української писанки до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства та Списку об'єктів, що потребують термінового захисту в межах Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини».

Як відомий громадський діяч, досвідчений та ініціативний керівник, Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ фахово сприяв реалізації державної політики у сферах міжнародних і міжконфесійних відносин, відновлення та збереження національної культурної спадщини, зокрема, за його безпосередньої участі в тісній співпраці з правоохоронними органами в Україну були повернуті культурні цінності, попереджено їхнє безпідставне вивезення за кордон.

Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ добродіяв реформуванню та розбудові закладів культурно-мистецької освіти України, активізації наукових розвідок у галузі культуро-

логії як системи знань про сутність культури, закономірність та розвиток середовища людського існування. Засвідчуючи потребу в осмисленні сутності розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливу духовної та матеріальної культури цивілізацій, етносів, націй у конкретно-історичному періоді, що є предметом дослідження особливої сфери соціогуманітарного знання — культурології, Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ ініціював створення в 2007 році Інституту культурології у складі Національної академії мистецтв України (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 357-р від 30 травня 2007 року та рішення Президії Національної академії мистецтв України від 14 червня 2007 року, протокол №6/34–09) та поспіль 12 років очолював його.

Під керівництвом Юрія Петровича БОГУЦЬКОГО Інститут культурології НАМ України став провідною науково-дослідною установою в Україні зі здійснення фундаментальних наукових досліджень у галузі культурології, а виконання науковим колективом Інституту розвідок теоретичних, історичних, мистецтвознавчих, соціологічних тощо аспектів української культурології обумовило професійний інтерес дослідників світу, що сприяло входженню нашої країни в міжнародний науково-культурний простір.

Як голова Вченої ради Інституту культурології НАМ України Ю. П. БОГУЦЬКИЙ затверджував проведення фундаментальних досліджень за темами: *Формування* художньої культури України: історія, естетика, семіотика, напрями, перспективи; *Самоорганізація* й динаміка культури та їх особливості в Україні; *Нова соціально-культурна* реальність в Україні: методологія і наукова практика її дослідження; *Культура* України: історико-культурологічні виміри; *Українська* національна культура як цілісність: регулювання її регіональних відмінностей; *Українська* культура і світ: організаційні проблеми художньої культури; *Інтегративні* процеси як перспектива культурного розвитку України: методологічні, семіотичні, комунікативні, інтерактивні, регіональні аспекти; *Категоріальний* та методологічний апарат культурної антропології як знаряддя дослідження культурного розвитку; *Візуалізація* сучасного культурного простору; *Нові медіа* у виробництві та трансляції художньої культури сучасного суспільства; *Морфологія* культури як міждисциплінарна проблема: корпусні методи, корпоративна соціологія, комунікативні технології; *Концепції* та практики українського мультикультуралізму; *Єдність* культурного простору України в контексті соціокультурної трансформації; *Інституційні* та самоорганізаційні засади культуротворення в Україні; *Художня* культура України в сучасній ринковій реальності: трансформації матеріальних складових; *Традиційна* дитяча субкультура України: соціокультурний потенціал; *Трансформація* культури пам'яті сучасного українського суспільства; *Культуротворчий* простір екрану: сучасні інтерпретації і смисли; *Феноменологія* культури як культурологічна методологія: системний підхід, персонологічні характеристики, історичні трансформації; *Транскультурність:* концепція, напрями, український контекст; *Культурна* антропологія в системі сучасної гуманістики: комунікативні технології, соціокультурні трансформації, міжнауковий підхід.

Результати досліджень були представлені науковій спільноті в понад 50 знакових виданнях:

монографіях — «Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи» *(Ю. Богуцький*), «Формування визначників української культури: культурологічні студії» *(І. Юдкін)*, «Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації» *(В. Шейко),* «Культура та комунікація: дискурси культуротворення в

Україні XXI ст.» *(О. Берегова*), «Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка» *(С. Волков),* «Матеріальна підтримка культурних проектів: світовий досвід та можливості застосування в Україні» (*О. Безгін, І. Кочарян, О. Успенська),* «Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти)» *(В. Шейко),* «Традиційна українська дитяча субкультура у висвітленні когнітивної культурології» (*Я. Левчук*), «Традиційна звичаєвість українців кінця XIX — початку XX століття» *(Т. Гаєвська),* «Інтегративні процеси в музичній культурі України XX–XXI століть» *(О. Берегова),* «Візуалізація реального в сучасному культурному просторі» *(Г. Чміль),* «Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект» *(Л. Прибєга),* «Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі» *(Ю. Богуцький, Г. Чміль);* «Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли» *(О. Безгін, І. Кузнєцова, О. Успенська),* «Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування*» (О. Гриценко)*, «Самоорганізаційні *процеси в Україні: культурологічний аспект» (Ю. Богуцький, Г. Чміль та інші);*

збірниках наукових праць — «Самоорганізація і динаміка культури та їх особливості в Україні»: випуск 1. «Динаміка культурологічних процесів в Україні» (*Богуцький Ю. П*., наук. ред.); випуск 2. «Об'єктивізація культуротворення в добу цивілізаційної глобалізації» *(Богуцький Ю. П.,* наук. ред.); випуск 3. «Організаційні та самоорганізаційні аспекти культуротворення: досвід інтерпретації» (*Богуцький Ю. П.,* наук. ред.); «Українська художня культура: пам'яткоохоронні проблеми» *(С. Оляніна, Л. Прибєга, Ю. Коренюк, О. Олійник),* «Аспекти морфології культури України: генезис, типологія» *(І. Юдкін, С. Безклубенко, О. Берегова, С. Волков, Є. Причепій),* «Українська художня культура: історія та сучасні проблеми» *(О. Безгін, С. Оляніна, Ю. Коренюк, І. Кочарян),* «Міждисциплінарне пізнання закономірностей сучасного екранного дискурсу» *(Г. Чміль, І. Зубавіна);* «Тексти культури: дослідження, інтерпретація*» (І. Юдкін-Ріпун, І. Кузнєцова та ін.);*

енциклопедичних виданнях «Мистецтво: терміни та поняття» в двох томах *(С. Безклубенко);* унікальному мультимедійному виданні в п'яти томах «Золоті сторінки української культури» на електронних носіях (диски DVD).

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ опікувався публікацією фахової наукової періодики, що підтверджує поступальний розвиток української культурології і мистецтвознавства — як голова редколегії збірника наукових праць «Культурологічна думка» та співголова наукового збірника «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку» (спільно з Рівненським державним гуманітарним університетом з 2016 року).

За сприяння Ю. П. БОГУЦЬКОГО наукові результати Інституту культурології НАМ України активно впроваджувалися в наукових, мистецьких, освітніх практиках. Розвідками дослідників Інституту й зараз послуговуються науковці — культурологи, філософи, мистецтвознавці; митці; фахівці з культурно-мистецької діяльності; викладачі вищих навчальних закладів, докторанти, аспіранти, зокрема, дослідники науково-дослідних інституцій, у яких вивчають творення, трансляцію, інтерпретацію та споживання культури, опікуються дослідженням, збереженням та реставрацією предметів культурної спадщини; працівники музеїв, виставково-експозиційних центрів, театрів, бібліотек, шкіл, вищих навчальних закладів з метою проведення науково-дослідної, аналітичної роботи, художнього виховання молоді, організації дозвілля,

підготовки фахівців у сфері культурологічних і суспільствознавчих дисциплін; працівники державних установ, громадських організацій, бізнес-структур з метою аналітики громадської думки, активізації громадської діяльності; журналісти друкованих та медійних ЗМІ.

Постійну увагу Ю. П. БОГУЦЬКИЙ приділяв пошуку науковцями Інституту культурології НАМ України шляхів успішного розв'язання актуальних наукових проблем, пов'язаних із потребою переосмислення релевантності гуманітарної традиції за нових соціокультурних умов, визначення культурно-антропологічних наслідків прискореного потоку культурних інновацій різного рівня та визначення їхнього впливу на становлення людини, на її життєві стратегії і зрештою — на долю людської цивілізації тощо, що забезпечувало реальну участь вчених Інституту культурології НАМ України в державотворчих процесах.

Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ — автор близько 200 наукових робіт з проблем теорії та історії культури, культурології.

Як керівник секції естетики та культурології відділення синтезу пластичних мистецтв НАМ України Ю. П. БОГУЦЬКИЙ спрямовував роботу на розширення наукових фундаментальних досліджень з естетики, культурології та мистецтвознавства в Україні, опікуючись аналізом теоретико-методологічного потенціалу й практичних можливостей, що відкриває культурологічне осмислення для гуманітаристики, яка синтезує досягнення сучасного людинознавства в широкому й багатовимірному проблемному полі становлення особистості. Був ініціатором і головою оргкомітетів державних, міждержавних, міжнародних культурно-мистецьких і культурно-освітніх акцій.

Науково-дослідну діяльність Ю. П. БОГУЦЬКИЙ багато років поєднував з викладацькою та громадською — читав лекції з проблем самоорганізації культури та був членом наглядових рад у Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв (з 2010 — Національній), Національній академії державного управління при Президентові України, Національній академії внутрішніх справ України.

ACADEMIA EUROPENSIS
SCIENTARUM
ARTIUM LITTERARUMQUE
TESTATUR
Professeur Yurii Bohutskyi
PRO PRAESTANTISSIMIS MERITIS
NOMINATUM (AM) ESSE
Full Member
SCRIPTOR PRINCIPALIS
PRAESES
DABAMUS LUTETIA
2019

НАГОРОДИ.
ПОЧЕСНІ ЗВАННЯ та ВІДЗНАКИ

Орден «За заслуги» I ступеня (2009) — *за значний особистий внесок у соціально-економічний, науково-технічний і культурний розвиток України, вагомі досягнення в трудовій діяльності, багатолітню сумлінну працю і з нагоди річниці підтвердження Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року Акту проголошення незалежності України.*

Орден «За заслуги» II ступеня (2004).

Орден «За заслуги» III ступеня (2002) — *за значний особистий внесок у державне будівництво, багатолітню сумлінну працю і високий професіоналізм.*

Почесна грамота Верховної Ради України (2002).

Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2002) — *за багаторічну і сумлінну працю, вагомий особистий внесок у забезпечення відродження, збереження та розвиток української культури і мистецтв.*

Державні нагороди іноземних країн:

- Командор 1-го класу Ордену Святого Григорія Великого (2001, 2004, Ватикан).
- Велика Срібна медаль (Ватикан).
- Хрест Командорського ордену «За заслуги» (2005, Польща).

Золота медаль Національної академії мистецтв України (2012).

Лауреат Міжнародної премії імені Григорія Сковороди (2006).

Лауреат Міжнародної премії імені Володимира Винниченка (2010) — *за творчу та організаційну роботу, благодійну підтримку акцій Фонду культури (проведення Всеукраїнського огляду-конкурсу за програмою УФК «Нові імена України»).*

СПИСОК ПРАЦЬ БОГУЦЬКОГО ЮРІЯ ПЕТРОВИЧА

МОНОГРАФІЇ

Богуцький Ю. П. Культурогенез як філософсько-історичний феномен: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 17.00.01 / Ю. П. Богуцький; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — К., 2000. — 18 с. — укр.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.). Монографія. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

Богуцький Ю. П., Андрущенко В. П., Безвершук Ж. О., Новохатько Л. М. Українська культура в європейському контексті / За ред. Ю. П. Богуцького. — К.: Знання, 2007. — 679 с.

Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія / Інститут культурології АМУ. — К.: Веселка, 2008. — 199 с.: іл. — Бібліогр.: С. 185–197.

Богуцький Ю. П. Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі: монографія / Юрій Богуцький, Надія Корабльова, Ганна Чміль. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 272 с. — Бібліогр.: С. 265–271.

Богуцький Ю. П. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. / Ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К. : НАН України, 2017. — 336 с.

Богуцький Ю. П., Волков С. М., Гриценко О. А., Демещенко В. В., Чміль Г. П. Сучасні засади культуротворення в Україні: мережа, нормативно-правова база, діяльність: науково-аналіт. дослідження. — К: ІК НАМУ, 2017. — 192 с.

Богуцький Ю. П. Самоорганізаційні процеси в Україні: культурологічний аспект: монографія. / Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль та ін. К.: ІК НАМУ, 2019. 256 с, іл. Інформація про авторів.

Богуцький Ю. П., Гриценко О. А, Гончаренко Н. К. Глобалізація і конотації сучасної культури: статті й аналітичні матеріали про культурне розмаїття, консолідацію суспільства і формування ідентичностей: монографія. / Богуцький Ю. П., Гриценко О. А., Гончаренко Н. К. К.: Ін-т культурології НАМ України, 2019. 256 с.; 6 іл. ч/б.

ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Енциклопедія етнокультурознавства. Понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи. / Ю. І. Римаренко, В. А. Бітаєв, Ю. П. Богуцький та ін.; ред. Ю. І. Римаренко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Держ. акад. керівних кадрів культури і мистец. — К.: Видавництво ДАКККіМ, 2000—2001. — Ч. 1, кн. 1. — 2000. — 332 с.; Ч. 1, кн. 2. — 2001. — 521 с.; Ч. 1, кн. 3. — 2001. — 247 с.; Ч. 2, кн. 1. — 2001. — 458 с.; Ч. 2, кн. 2. — 2001. — 375 с.; Ч. 2, кн. 3. — 2001. — 325 с.

Реабілітовані історією. Науково-документальна серія книг у 27 т. / [Головна ред. колегія: Тронько П. Т. (голова), Реєнт О. П. (заступник голови), Данилюк Ю. З., (за-

ступник голови), Богунов С. М., Богуцький Ю. П. та ін.]. — (Серія друкується у видавництвах України з 2002 р.)

Етнокультурознавство. Енциклопедія: у 2 ч., 4 кн. / В. Г. Кремень, В. Г. Чернець, В. А. Бітаєв, Ю. С. Шемшученко, В. П. Андрущенко, Ю. П. Богуцький та ін. — К.: ДАКККіМ, 2007. — Ч. 1. — Кн. 1. — 713 с.; Ч. 1. — Кн. 2. — 697 с.; Ч. 2. — Кн. 3. — 743 с.; Ч. 2. — Кн. 4. — 794 с.

Українська етнокультурологічна енциклопедія: у 5 т. / [В. Авдєєв та ін.]; ред. рада: В. А. Бітаєв, Ю. П. Богуцький та ін.; Нац. акад. мистецтв України, Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Ін-т культурології НАМ України. — К.: НАКККіМ, 2013. — Т. 1: А — Е. — 552 с.; Т. 2: Е — Л. — 544 с.; Т. 3: Л — Н. — 556 с.; Т. 4: Н — Р. — 548 с.; Т. 5: Р — Я. — 534 с.

Каталог зруйнованих храмів і монастирів України. / Укр. ін-т нац. пам'яті; [редкол.: Солдатенко В. Ф., Богуцький Ю. П. та ін.; упоряд.: Кривошея В. В. (кер.) та ін.]. — К. : Пріоритети, 2013. — 507 с.

Зруйновані храми і монастирі України: анот. покажч. обл. та район. рівня. / Укр. ін-т нац. пам'яті; [упоряд.: Кривошея В. В. (кер.) та ін.; редкол.: Солтатенко В. Ф., Богуцький Ю. П. та ін.]. — К.: Мистецтво, 2014. — 607 с.: іл.

Українська енциклопедія етномистецтвознавства та етнокультурології: у 5 т. / Ред. рада: В. А. Бітаєв, Ю. П. Богуцький, А. В. Чебикін, В. Г. Чернець та ін. / НАМ України, Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Ін-т культурології НАМ України. — К.: НАККіМ, 2014. — Т. І. — 552 с.; Т. ІІ. — 544 с.; Т. ІІІ. — 556 с.; Т. IV. — 548 с.; Т. V. — 534 с.

ПІДРУЧНИКИ

Богуцький Ю. П. Стан та перспективи розвитку культури в Україні: науково-методичне видання. — К.: ДАКККІМ, 2004. — 51 с.

Богуцький Ю. П. Культурологія: навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. — Київ : Знання, 2012. — 494 с.

Богуцький Ю. П. Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства: навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Н. М. Кушнаренко; М-во освіти і науки України, Харків. держ. акад. культури, Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. — Харків : ХДАК, 2016. — 329 с. : іл. — Бібліогр.: С. 324–329.

СТАТТІ. ТЕЗИ. ПУБЛІКАЦІЇ

Богуцький Ю. П. Взаємозбагачення культур України та Греції в ХІХ ст. // Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 24–26 трав. 1996 р.) / М-во освіти України, Донец. держ. ун-т; редкол.: К. В. Балабанов (відп. ред.) та ін. — Маріуполь : Маріупол. гуманіт. ін-т, 1996. — 288 с.

Богуцький Ю. П. Історичні та культурні взаємозв'язки Греції та України від давнини до сучасності. // Україна — Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 24—26 трав. 1996 р.). / М-во освіти України, Донец. держ. ун-т; редкол.: К. В. Балабанов (відп. ред.) та ін. — Маріуполь: Маріупол. гуманіт. ін-т, 1996. — 288 с.

Богуцький Ю. П. Діалектика розвитку духовної культури за сучасних умов. // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 1999. — № 1. — С. 34–44.

Богуцький Ю. П. Гуманітарна політика України та актуальні проблеми розвитку культури. // Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи: тези доп. наук.-практ. конф. — К.: ДАКККіМ, 2000. — 204 с.

Богуцький Ю. П. Культурогенез як сучасний науковий феномен. // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2000. — № 2. — С. 75–81.

Богуцький Ю. П. Феномен культурогенезу та проблеми сучасної культурної кризи // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: зб. наук. Праць. / Відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. — К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. — 272 с. — Бібліогр. в кінці розд. — С. 3—13.

Богуцький Ю. Культура незалежної України: розмова з міністром культури і мистецтв напередодні ювілею / Вела О. Никанорова. // Урядовий кур'єр. — 2001. — 22 серп. (№ 151–152). — С. 9.

Богуцький Ю. П. Працівникам культури і мистецтв: вітання до 10-ї річниці Всеукраїнського референдуму. // Культура і життя. — 2001. — 1 груд. — С. 1.

Богуцький Ю. Проблеми і перспективи української культури. // Українська культура. — 2002. — № 1. — С. 2–4.

Богуцький Ю. «2002 рік ми можемо по праву назвати роком активізації роботи з творчою молоддю». // Робітнича газета. — 2002. — 1 лютого (№ 17). — С. 4. (Вкладка «Урядовий вісник». Про підсумки першого Всеукраїнського конкурсу артистів естради, який відбувся під патронатом Президента України).

Богуцький Ю. П. Проблеми та перспективи української культури: доповідь Міністра культури і мистецтв України на розширеному засіданні колегії Міністерства 1 березня 2002 року. // Культура і життя. — 2002. — 6 берез. — С. 1–2.

Богуцький Ю. П. 23 березня — Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва: вітання. // Культура і життя. — 2002. — 20 берез. (№ 11) — С. 1.

Богуцький Ю. П. Працівникам музеїв і заповідників України. // Культура і життя. — 2002. — 15 трав. — С. 1.

Богуцький Ю. П. Зберегти історичне коріння нації, культурну спадщину народу (З доповіді Міністра культури і мистецтв України Ю. П. Богуцького на «Дні Уряду України у Верховній Раді України 10 вересня ц. р.)». // Культура і життя. — 2002. — 18 верес. (№ 33). — С. 1.

Богуцький Ю. 18 травня — Міжнародний день музеїв: привітання міністра культури і мистецтв України. // Культура і життя. — 2003. — 14 трав. — С. 1.

Богуцький Ю. Культура — місток, що єднає народи: розмова з міністром культури та мистецтв України / Вела І. Мамчур. // Урядовий кур'єр. — 2003. — 26 черв. (№ 116). — С. 5.

Богуцький Ю. Національні меценати: розмова з міністром культури і мистецтв / Вела Н. Степула. // Політика і культура. — 2003. — № 28–29. — С. 30.

Богуцький Ю. Відповідальність за долю культурних надбань. // Урядовий кур'єр. — 2003. — 11 листоп. (№ 212). — С. 6.

Богуцький Ю. Нація, високодуховна споконвіків: виступ міністра культури і мистецтв України Юрія Богуцького на парламентських слуханнях «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання». // Культура і життя. — 2003. — 19 листоп. (№ 37) — С. 1.

Богуцький Ю. Кризові явища неминучі у перехідний період. // Віче. — 2003. — № 12. — С. 6–8.

Богуцький Ю. Молоді митці й молода держава: йдучи в майбутнє разом: міністр культури і мистецтв України про «Програму підтримки творчої молоді України на 2005–2006 роки» (Програма додається). // Культура і життя. — 2004. — 1 верес. (№ 31). — С. 1.

Богуцкий Ю. «Наиболее тяжелый период уже миновал...»: интервью с Ю. Богуцким / Беседовала Денисенкова Н. // Бизнес. — 2004. — № 26. — С. 58–61.

Богуцький Ю. П. Від моделі виживання — до моделі творення: доповідь міністра культури і туризму України на підсумковій Колегії МКТ 15 лютого 2007 року. // Культура і життя. — 2007. — 28 лют. (№ 9) — С. 2–3.

Богуцький Ю. П. Культура, яка живить українську душу: інтерв'ю міністра культури і туризму України про сучасний стан української культури. // Культура і життя. — 2007. — 7 берез. — С. 2.

Богуцький Ю. П. Актуальні проблеми гуманістичної орієнтації в культурі. // Культура України: зб. наук. праць. — Вип. 22. — Харків: Харківська державна академія культури, 2008. — С. 14–27.

Богуцький Ю. П. Українська соборність та сучасна динаміка європейського культурного розвитку. // Україна: від самобутності — до соборності: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 травня 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 292 с. — С. 3–5.

Богуцький Ю. П. Українська творча еліта в контексті сучасних проблем духовного розвитку суспільства. // Видатні постаті науки, культури і освіти України: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 30–31 жовтня 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. —344 с. — С. 3–6.

Богуцький Ю. П. Сучасна соціокультурна реальність в Україні та проблеми глобалізації. // Нова соціокультурна реальність в Україні: теорія, методологія, практика: зб. матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої пам'яті відомого українського вченого, доктора філософських наук, професора О. М. Семашка (22–23 квітня 2008 р., м. Київ). — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 3–6.

Богуцький Ю. П. Українська культура: процес самоорганізації та динаміка розвитку. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культура України: цілісність у регіональній різноманітності» (19 листопада 2008 року, м. Київ, ДАККіМ). / Зб. наук. праць. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 4–7.

Богуцький Ю. П. Динаміка національної самобутності історичного розвиту української культури. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Максим Березовський та українська класична музика» (до 300-річчя від дня заснування м. Глухова) (6–7 грудня 2008 року, м. Глухів Сумської області). / Зб. наук. праць. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 5–8.

Богуцький Ю. П. Національна культура в контексті сучасних реалій глобалізації. // Інформаційно-культурний простір: європейський вибір України: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 грудня 2007 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 264 с. — Ч. 1. — С. 3–7.

Богуцький Ю. П. Українська культура: процес самоорганізації та динаміка розвитку. // Культура України: цілісність у регіональній різноманітності: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 3–6.

Богуцький Ю. П. Передмова. Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture. / Ю. П. Богуцький [та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. дан. — К. : Інфодиск, [2008]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM).

Богуцький Ю. П. Вступ. // Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка. / Інститут культурології Академії мистецтв України; авт. кол.: О. І. Безгін, Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян, О. І. Дацко, О. Ю. Успенська. — К.: СПД Голосуй, 2008. — 400 с. — С. 5.

Богуцький Ю. П. Вступне слово. // Художня творчість: проект некласичної естетики : монографія. / О. І. Оніщенко. — К.: Ін-т культурології АМУ, 2008. — 232 с. — Бібліогр. : С. 220–230. — С. 7.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Мистецтво: терміни та поняття: енциклопедичне видання: у 2 т. Том 1 (А—Л). / Сергій Безклубенко. — К: Інститут культурології АМУ, 2008. — 240 с. — Іл. — С. 5–6.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.]. / [Ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 2: Мистецтво XIX ст. — [2009]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Богуцький Ю. П. Онтологічні та соціокультурні детермінанти в системі гуманізаційних процесів. // Культура України: збірник наукових праць. — Вип. 27. — Серія: Мистецтвознавство. Філософія. / Харківська державна академія культури, відповід. ред. В. М. Шейко. — Харків: Харківська державна академія культури, 2009. — С. 36–48.

Богуцький Ю. П. Культурна трансформація як проблема глобалізаційних процесів. // VII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурна трансформація сучасного українського суспільства»: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 4–5 червня 2009 р. — К.: ДАКККіМ, 2009. — Ч. 1. — 416 с. — С. 12–15.

Богуцький Ю. П. Актуальні проблеми культурно-історичної спадщини: філософсько-теоретичний аспект. // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до 70-річчя заснування Державної історичної бібліотеки України, Київ, 24–25 вересня 2009 р. — К.: «Арістей», 2009. — С. 9–12.

Богуцький Ю. П. Парадигма національної культури в умовах глобалізації. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Український народний інструментарій: історія теорія, методи дослідження», присвяченої 40-річчю колекції українських народних інструментів Музею театрального музичного мистецтва і кіномистецтва України. — К.: 2009.

Богуцький Ю. П. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док. / Упоряд.: Л. В. Прибєга (кер. проекту) [та ін.]. — К.: Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2009. — 416 с. — С. 5–6.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації: монографія. / Шейко Василь, Александрова Марина. — К.: Ін-т культурології АМУ, 2009. — 312 с. — Бібліогр.: С. 271–311. — С. 6–7.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Культура та комунікація: дискурси культуротво-

рення в Україні в XXI столітті. / Берегова О. — К.: Інститут культурології АМУ, 2009. — 184 с. — Бібліографія: С. 168–175. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — Інститут культурології Академії мистецтв України, 2009. — № 1. — С. 7–8.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культура і суспільство XXI століття: духовні, культурологічні, соціальні виміри», 27–28 травня 2010 р. / [Редкол.: В. Г. Чернець, Ю. П. Богуцький, В. А. Бітаєв]; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. — Київ: НАКККіМ, 2010. — 311 с. — Бібліогр. в кінці ст.

Богуцький Ю. П. Релігійно-церковний комплекс та міжконфесійні відносини в сучасній Україні: стан, тенденції, проблеми розвитку. // Релігійна свобода: спецвипуск № 2 наукового щорічника. Держкомнацрелігій України та Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Збірник наукових статей з теми «Міжконфесійні відносини у їх сутності і виявах в Україні». За загальною редакцією А. Колодного і В. Климова. — Київ: Світ знань, 2010. — 208 с. — С. 5–9.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні. Випуск перший: зб. наукових праць. / Наук. ред. Ю. П. Богуцький, відповід. за вип. С. М. Волков. — К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. — 232 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.]. / [Ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 3: Українське бароко = Ukrainian baroque — [2010]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Матеріальна підтримка культурних проектів: світовий досвід та можливості застосування в Україні. / Інститут культурології Національної академії мистецтв України; авт. кол.: Безгін О. І. (кер. авт. колективу), Бернадська Г. Є., Берунова Л. О., Кочарян І. С., Успенська О. Ю. — К., 2010. — 192 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Соціологічні дослідження культури: концепції та практики: збірник наук. праць. / Наук. ред. Щербина В. М., відповід. ред. Наумова М. Ю.— К.: Ін-т культурології НАМУ, 2010. — 256 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка. / Сергій Волков. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2010. — 248 с. Бібліогр.: С. 213–234. — С. 6–7.

Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури і культурна політика. // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. — № 2. — 192 с. — С. 8–14.

Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Засоби масової інформації як феномен культури і культура у засобах масової інформації», 10–11 червня 2011 р. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец., Ін-т культурології Нац. акад. мистец. України; [редкол.: Чернець В. Г., Богуцький Ю. П. та ін.]. — К.: НАКК-КіМ, 2011. — 159 с. — Бібліогр. в кінці ст.

Богуцький Ю. П. Державно-церковні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи співпраці. // Релігійна свобода: свобода релігії і міжрелігійний діалог: глобальні виміри й локальні вияви. Науковий щорічник. За загальною редакцією д. філос. н. А. Колодного. — К.: УАР, 2011. — № 16. — 309 с. — С. 242–247.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.]. / [Ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Нац. акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 4: XX століття. Особистості = XX century. Personalities — [2011]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Концепт культури: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: зб. наук. пр. / Наук. ред. Ю. П. Богуцький, Б. А. Головко, Г. П. Чміль, В. М. Щербина [та ін.]. — К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. — 320 с. — Інформація про авт. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Методологічні проблеми культурної антропології та етнокультурології: зб. наук. пр. / Б. А. Головко., С. Д. Безклубенко, В. П. Капелюшний, А. О. Ручка, Г. П. Чміль та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. — 480 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Вступне слово. // Письменники як дослідники: потенціал теоретичеих ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг): монографія. / О. І. Оніщенко. — К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. — 272 с. — Бібліогр. : С. 266–271. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти): монографія. / Василь Шейко; Національна акад. мистецтв України, Ін-т культурології. — К., 2011. — 624 с. — С. 8–10.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Українська художня культура: пам'яткоохоронні проблеми: зб. наук. пр. / С. В. Оляніна, Л. В. Прибєга, Ю. О. Коренюк [та ін.]. — К. : Інститут культурології НАМ України, 2011. — 272 с. : іл. — Інформація про авт. і рез. ст. рос., англ. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Аспекти морфології культури України: генезис, типологія: зб. наук. пр. / І. М. Юдкін, С. Д. Безклубенко, О. М. Берегова, С. М. Волков, Є. М. Причепій. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. — 288 с. — Відом. про авт. і резюме статей: С. 283–287. — С. 6–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. — № 4. — 260 с. — С. 9–10.

Богуцький Ю. П. Розвиток діалогу культур як складова культурної політики. // Діалог культур: дослідження, практики, виклики: зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 3–5 жовтня 2011 р. — К.: НАКККіМ, 2012. — 208 с. — С. 7–10.

Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Діалог культур у просторі полікультурного світу», 9–10 листопада 2012 року. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец. [та ін.]; [редкол.: Чернець В. Г., Богуцький Ю. П, Гриценко О. А.]. — К. : НАКККіМ, 2012. — 223 с. — Бібліогр. в кінці ст.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Традиційна українська дитяча субкультура у висвітленні когнітивної культурології: монографія. / Ярослава Левчук. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. — 240 с. — Бібліогр.: С. 222–239. — С. 6–7.

Богуцький Ю. П. Організаційні засади культурної політики в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації. // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні. Випуск другий. Об'єктивізація культуротворення в добу цивілізаційної глобалізації: зб. наукових праць. / Відповід. ред. Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль, — К.: ІКНАМУ, 2012. — 160 с. — С. 8–18.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Українська художня культура: історія та сучасні проблеми: зб. наук. пр. / О. І. Безгін, С. В. Оляніна, Ю. О. Коренюк, І. О. Ходак, І. С. Кочарян [та ін.]. — К. : Інститут культурології НАМ України, 2012. — 256 с. : іл. — Відом. про авт. і рез. ст. рос., англ. С. 248–255. — С. 9–10.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Національна культура: єдність у різноманітності: зб. наук. пр. / Наук. ред. В. М. Щербина, М. Ю. Наумова. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2012. — 352 с. — Інформація про авт. С. 348–351. — С. 9–10.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Традиційна звичаєвість українців кінця XIX — початку XX століття : монографія. / Тетяна Гаєвська. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. — 376 с. — Бібліогр. : С. 336–375. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Українське суспільство першої половини XX століття в аспекті організації та самоорганізації культурно-мистецької діяльності. / Ю. П. Богуцький. // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2012. — № 5. — 192 с. — С. 7–12.

Богуцький Ю. П. Формування культурного простору в Україні: проблеми на тлі суспільно-політичних трансформацій. // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: зб. наук. праць. — Випуск 8. — К.: ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2013. — 296 с. — С. 4–7.

Богуцький Ю. П. Вітальне слово. // Поліфонія діалогу у постсучасній культурі: збірник наукових праць. / [Упор. : С. М. Садовенко, Л. В. Терещенко-Кайдан]. — К.: НАКККіМ, 2013. — 388 с. — С. 4–5.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.]. / [Ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Нац. акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 5: Сучасність. — [2013]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Богуцький Ю. П. Вступ. // Культурна політика та мистецька освіта: моделювання процесів. / Кол. авторів: кер. Безгін О. І., Бернадська А. Є., Кочарян І. С., Успенська О. Ю. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 176 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Інтегративні процеси в музичній культурі України XX—XXI століть: монографія. / Олена Берегова. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 232 с. — Бібліогр.: С. 223–230. — С. 6–7.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Візуалізація реального в сучасному культурному просторі: монографія. / Чміль Ганна, Корабльова Надія. — К.: Ін-т культурології НАМУ, 2013. — 256 с.— Бібліогр.: С. 249–255. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Державна політика в умовах нової культурної реальності. // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. — № 6. — 192 с. — С. 7–12.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Поліетносфера як основа інтеріснування архетипів континууму сучасних культур. // Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 42 : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; відп. ред. В. М. Шейко. — Х. : ХДАК, 2014. — 299 с. — С. 4–14.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Реформування науково-освітньої галузі в умовах глобалізаційно-цивілізаційних культурологічних трансформацій сучасного соціуму. // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Вип. 43. / Харк. держ. акад. культури; відп. ред. В. М. Шейко. — Х. : ХДАК, 2014. — 296 с.— С. 4–15.

Богуцький Ю. П. Динаміка культуротворення як об'єкт дослідження. // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні: зб. наук. праць. / Відповід. ред. Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2014. — Вип. третій (Організаційні та самоорганізаційні аспекти культуротворення: досвід інтерпретації). — 160 с. — С. 8–16.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Роль діалогу культур у процесі синергетичної динаміки еволюції системи управління сучасною цивілізацією в добу глобалізації. // Культура України. Вип 44. : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка.т— Х. : ХДАК, 2014. — 300 с. — С. 4–16.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Цивілізаційно-циклічні парадигми історико-культурологічних трансформацій як складові процесів самоорганізації суспільства. // Культура України. Вип 45. : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х. : ХДАК, 2014. — 305 с. — С. 4–15.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Міждисциплінарне пізнання закономірностей сучасного екранного дискурсу: зб. наукових праць. / Відп. ред. Г. П. Чміль, І. Б. Зубавіна. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2014. — 240 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Особистість у часовому дискурсі діалогу культур: вступне слово до наукового круглого столу «Шевченкова людина в сьогоденні: пошуки автентичної ідентичності». // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2014. — № 7. — 192 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Комунікативна дія та адаптація людини до умов соціокультурного середовища як проблема нової культурної реальності. // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2015. — № 8. — 192 с. — С. 7–12.

Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Імплементація Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи», 16 грудня 2016 року. / Укр. центр культур. дослідж. м-ва культури України [та ін.]; [редкол.: Буценко О. А., Дем'ян В. В., Богуцький Ю. П. та ін.; упоряд. З. О. Босик]. — Київ : НАКККіМ, 2016. — 135 с. : рис., табл., фот. — Бібліогр. в кінці ст.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Мистецтво та життя: зб. наук. праць. / І. М. Юдкін, О. М. Берегова, О. І. Оніщенко, Є. І. Коваленко, І. Л. Бермес, О. С. Олійник. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2016. — 216 с. — С. 6–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект: монографія. / Леонід Прибєга; фото Андрія Прибєги. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2016. — 256 с. — Бібліогр.: С. 183–196; іл.: С. 201–251. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культорологічні візії: зб. наук. пр. / І. Б. Гирич, М. О. Кучеренко, Я. М. Левчук, І. М. Преловська, В. С. Шульга [та ін.]. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2016. — 272 с. — Інформація про авт. і рез. ст. укр., англ. — С. 7–10.

Богуцький Ю. П. Інтерпретація моделей розвитку соціальних систем (до питання самоорганізації). // Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-теорет. конф., Київ, 2–3 червня 2016 р. — К.: ІК НАМ України, 2016. — 132 с. — С. 23–26.

Богуцький Ю. П. Вступне слово. // Елітарна література в іменах: монографія. / Наталія Жукова. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2016. — 304 с. — С. 6–7.

Богуцький Ю. П. Комунікативна дія та адаптація людини до умов соціокультурного

середовища як проблема нової культурної реальності. // Дискурсивний вимір сучасного мистецтва: діалог культур: зб. тез доповідей наук.-теорет. конф. з міжнар. участю, Київ, 30 листопада 2016 р. — К.: ІК НАМ України, 2016. — 160 с. — С. 27–30.

Мистецтво шістдесятників. Традиції і новаторство: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2017 р., м. Київ. / Нац. акад. мистецтв України [та ін.]; [редкол.: Яковлєв М. І., Сидоренко В. Д., Богуцький Ю. П.]. — Київ: 2017. — 47 с.

Богуцький Ю. П. Культура — Текст — Особистість: до постановки проблеми. // Культура — текст — особистість: українські перспективи: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-теор. конф., Київ, 1–2 червня 2017 р. — К.: ІК НАМ України, 2017. — 186 с. — С. 39–41.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія. / В. М. Судакова, М. Ю. Наумова та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2017. — 352 с. — Інформація про авторів і резюме статей. — С. 7–10.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Тексти культури: дослідження, інтерпретація: зб. наук. праць. / І. М. Юдкін-Ріпун, С. В. Оляніна та інші. — Київ: Інститут культурології НАМ України, 2017. — 336 с., іл. — Інформація про авторів і резюме статей. — С. 7–10.

Богуцький Ю. П. Вступне слово. // Кінематограф у контексті культурного простору ХХ століття: монографія. / Тимофій Григорович Кохан. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2017. — 304 с. — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Від мультикультуралізму до транскультурності: проблема збереження цінностей цивілізованого співіснування: монографія. / В. М. Судакова, Н. Б. Отрешко та інші. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. — 288 с. — С. 5–8.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія. / С. М. Волков, Т. І. Гаєвська, Я. М. Левчук та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. — 576 с., іл. — Інформація про авторів. — С. 7–12.

Богуцький Ю. П. Потенціал українсько-польської культурної співпраці в умовах глобалізації та «інформаційних війн». // Україна — Польща: діалог культур (Ukraina — Polska: dialog kultur): зб. матеріалів Міжнародного наукового симпозіуму, Київ, 19–21 квітня 2018 р. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 113 с. — С. 7–9.

Богуцький Ю. П. Переднє слово. // Богиня-Космос і сімка Божеств у первісних міфологічних уявленнях: монографія. / Причепій Є. М. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 336 с., — С. 7–8.

Богуцький Ю. П. Сучасна культурна динаміка самоорганізації суспільства: стан та перспективи. // Сучасні засади культуротворення в Україні: зб. тез наук. конф., Київ, 19 жовтня 2018 р. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 79 с. — С. 7–9.

Богуцький Ю. П. Потенціал міжнародної культурної співпраці в умовах глобалізації: українсько-польські кореляції. // Культурологічна думка: щорічник наукових праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2018. — № 13. — 212 с. — С. 7–13.

Богуцький Ю. П. Вступне слово головного редактора. / Ю. П. Богуцький. // Культурологічна думка: збірник. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2019. № 15. 232 с. — С. 8–11.

НАУКОВИЙ ДОРОБОК

Богуцький Ю. П. Історичні та культурні взаємозв'язки Греції та України від давнини до сучасності // Україна — Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва: тези міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 24–26 трав. 1996 р.) / М-во освіти України, Донец. держ. ун-т; редкол.: К. В. Балабанов (відп. ред.) та ін. — Маріуполь: Маріупол. гуманіт. ін-т, 1996. — 288 с.

ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ГРЕЦІЇ ТА УКРАЇНИ ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

The paper deals with the analysis of Greek-Ukrainian historical and cultural relations since ancient times up to nowadays. The main trends and peculiarities of different periods are pointed out.

Україно-грецькі культурні взаємини мають давню історію, ключовими моментами якої стають три основних етапи: доба Античності, Середньовіччя та Відродження, Нові часи.

І. Антична доба

Результатом тісних контактів обох народів (грецькі колонії на теренах сучасної України, такі як Ольвія, Херсонес, Пантікапей тощо) стає поява давньогрецьких та праслов'янських міфологічних паралелей. Наявність спільних рис є підґрунтями концепції про "еллінський первень" в українській культурі, "еллінськість" української нації (Ю. Липа, Є. Маланюк, Д. Донцов). Перші свідчення про українські землі належать саме культурним діячам античної доби (Есхіл, Страбон, Плутарх), що стає своєрідним підтвердженням причетності України до кола Античності. ІІ книга "Історії" Геродота сприймається у цьому контексті як історична увертюра українського буття.

Греко-"варварська" культура Боспора Кіммерійського, першого державного утворення на терені України, — закономірний наслідок асиміляційних процесів між обома народами.

ІІ. Доба Середньовіччя та Відродження

Різноманітність культурних зв'язків після прийняття Україною-Руссю християнства, греко-руські контакти на церковному, науковому, літературному, мистецькому рівнях:

– перший митрополит Київський Михаїл — грек за походженням;

– спільні мотиви в архітектурі та живописі Русі-України та Балканських країн IX–XII ст.

Розвиток античних традицій на терені української культури (XVI–XVII ст.):

– участь греків у діяльності православних братств в Україні XVI–XVII ст. Братські греко-слов'янські школи;

– роль грецьких вчених, церковних та політичних діячів у відродженні українського культурного життя XVII ст. (Львів, Острог, Кам'янець-Подільський);

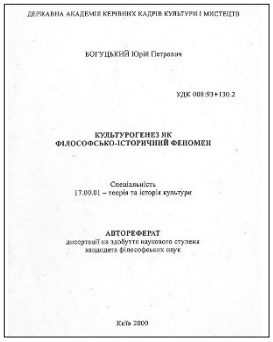
– наукові контакти вчених Києво-Могилянської академії з Грецією (XVII–XVIII ст.);

– українські старшинсько-шляхетські родини грецького походження: Томари, Капністи, Тернавіоти, Левицькі, Янжули, Костянтиновичі, Христофоровичі, Мануйловичі, Урсали, Мотоніси, Комбурлеї, Мазапети, Мазараки та ін.

ІІІ. Нові часи

Наявність водночас декількох варіантів культурних зв'язків — культурно-комерційних (Ніжин, Приазов'я), церковно-культурних осередків греків України XVIII–XIX (Грецький Катеринінський монастир у Києві) — значно сприяла грецькому національно-державному відродженню XIX ст. (діяльність Одеського осередку).

За нових часів підвищується інтерес до вивчення Античності (діяльність В. Щербаківського, Ю. Куликовського, В. Ростовцева), популяризації давньогрецької спадщини (перекладацька діяльність Гнєдича, Мищенка). Грецький елемент стає важливим чинником художньої творчості — відгомін еллінської культури у творчості представників українського письменства від І. Котляревського до Є. Маланюка та М. Зерова.

ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

БОГУЦЬКИЙ Юрій Петрович

УДК 008:93+130.2

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Спеціальність 17.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Київ 2000

Богуцький Ю. П. Культурогенез як філософсько-історичний феномен: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 17.00.01 / Ю. П. Богуцький ; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв — К., 2000. — 18 с. — укр.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність та доцільність. Пов'язаність, навіть нерідко залежність, розрішення багатьох гуманітарних, соціальних, економічних, екологічних проблем, що постають перед людством на порозі третього тисячоліття, стимулює дослідницьку увагу до їх культурної компоненти, до визначальних чинників і тенденцій у світі культури, що уможливлюють передбачення та адекватне сприйняття феноменів цього світу.

Незгасаюча злободенність аналітичного розкриття сутності культурних процесів і явищ визначається також постійним зверненням науковців до проблем становлення, функціонування та розвитку культури, що відбиває загальні прагнення людини до осягнення своєї природи, реалізації змісту свого буття як мислячого духу, її потреби у створенні теоретично узагальненої і логічно цілісної картини своєї історії. Саме побудова такої картини є необхідною умовою раціонально-осмисленого підходу до питання про перспективи розвитку культурно-історичного процесу в цілому, а отже, місця в ньому кожної етнокультурної спільноти.

Розглядаючи культуру як "світ людини", що постає своєрідною універсальною смислоутворюючою "призмою", крізь яку відбувається процес осмислення суб'єктом свого буття, доцільно говорити про його типологічні риси як феномена **культурогенезу.** Теоретична модель цього феномена набуває якостей наукового інструментарію для обґрунтування залежностей між специфікою світосприйняття людини та конкретно-історичною архітектонікою її "культурного буття". Виявлення зазначених залежностей дає можливість здійснити науковий, історично-послідовний аналіз філософської онтології, оскільки остання не може бути культурно-іррелевантною: всі уявлення про "світ Буття" є своєрідною "похідною" від форми та змісту "буття людини в світі".

Аналіз сучасного етапу розвитку світової культури в площині концепції культурогенезу розширює можливості наукового висвітлення кризових феноменів та тенденцій як національно-культурного, так і глобального масштабів, зокрема: кризи "технократичної домінанти" в суспільному розвиткові та пов'язаної з нею екологічної кризи; кризи духовності та, відповідно, таких її окремих проявів, як дегуманізація суспільного буття і форм соціалізації особи, знецінення особистісних якостей людини, зниження соціально-рольової активності індивіда, девальвації інтелектуальної діяльності, глобальної освітньої кризи тощо.

Зазначену проблему, з огляду на традиційний для філософії культури характер, не можна віднести до нових. В дослідженнях останніх двох десятиліть досить пильної уваги було надано проблемам змістовно-структурного аналізу культури (в цьому плані доречно згадати праці В. П. Андрущенка, Є. К. Бистрицького, І. В. Бичка, Г. М. Волко-

ва, Г. І. Горак, М. І. Михальченка, І. Ф. Надольного, О. І. Погорілого, М. В. Поповича, Г. Л. Тульчинського, А. К. Улєдова та ін.).

Філософсько-світоглядний аспект культурогенезу, в контексті якого розглядаються основні чинники та принципові механізми формування "олюдненого світу", знайшов своє різнобічне відображення в наукових розробках Р. А. Арцішевського, Г. С. Батіщева, М. А. Булатова, П. С. Гуревича, В. П. Іванова, С. Б. Кримського, В. А. Лекторського, А. М. Леонтьєва, В. Г. Табачковського, В. І. Шинкарука та ін.

Загальносвітоглядна масштабність зазначеного підходу доповнюється аналізом ціннісно-нормативних та особистісних вимірів культурно-історичного прогресу в дослідженнях Н. С. Автономової, А. С. Богомолова, І. В. Ватіна, І. Т. Касавіна, В. І. Касьяна, В. В. Кизими, Б. А. Парахонського, М. В. Поповича, В. А. Рижка, О. І. Яценка та ін.

Онтологічні фактори становлення і розвитку культури досліджуються у працях Л. М. Архангельського, О. І. Гвоздіка, В. П. Іванова, П. Ф. Йолона, В. С. Крисаченка, А. М. Лоя, М. К. Мамардашвілі, Е. С. Маркаряна, М. М. Моісєєва, С. В. Пролєєва, М. Ф. Тарасенка та ін. Все частіше культурогенез розглядається як органічна частина універсальної еволюції буття.

Спроби застосування загальносистемного підходу до аналізу проблем глобальної культуродинаміки здійснюються переважно в зарубіжних дослідженнях (у цьому контексті вирізняються представники Римського клубу). Даний аналітичний напрямок представлений у працях Д. М. Гвішіані, В. М. Лейбіна, Д. Медоуза, А. І. Пригожина, Дж. Рендерза, Г. Стретфілда, Дж. Форрестера, Ч. Фрімена, К. Ясперса та інших.

Однак, існуючий спектр дослідження культурогенезу у класичній та сучасній літературі не слід вважати, на нашу думку, достатнім. Потребують виявлення і обґрунтування загальні принципи і логіка розгортання культурогенезу. В світлі традиційних підходів можливість їх визначення взагалі піддається сумніву, або, здебільшого, зводиться до періодизації чи ретроспективно-каузального окреслення траєкторій культурно-історичних процесів. Ця обставина пояснюється, насамперед, відсутністю лінійно-однозначної залежності між реальним та потенційним станами культури, а тому вважається, що вести мову про, бодай, принципові перспективи даних процесів можна лише на "слабкогіпотетичному" рівні. Але, як слушно зауважив Х. Ортега-і-Гассет, "нам потрібно знайти дійсну цілісну історію, щоб не провалитися в минуле, а знайти вихід з нього"[1]).

Все це обумовило вибір теми "Культурогенез, як філософсько-історичний феномен".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною комплексної теми "Культура і мистецтво в сучасному державотворчому процесі", яка входить до плану наукової роботи Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (затверджена Вченою радою Академії 12.03.1994 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні концептуальних підходів до розв'язання проблеми культурогенезу, як філософсько-історичного феномену для розширення його оптимізації; методу пошукового прогнозування для з'ясування подальшого ходу реформування людського буття в контексті логіко-історичних та загальних закономірностей культурної еволюції. Саме цей напрям видається, на нашу думку, найбільш доцільним, оскільки міра ймовірності прогностичних гіпотез щодо розвитку будь-якого процесу є прямо пропорційною обсягові знань про онтологічні обмеження свободи його динаміки.

У ракурсі цієї мети було поставлено такі **завдання:**

– обґрунтувати загальні положення концепції культурогенезу через визначення

[1] Ортега-и-Гассет Х. Восстание мас // Вопросы философии. — 1989. — № 3. — С. 154.

основних теоретико-методологічних альтернатив та найбільш перспективних шляхів дослідження цього феномена;

– виявити визначальні фактори і логічні тенденції культурно-історичного процесу як органічного продовження еволюції форм буття;

– запропонувати критеріальну призму виявленої логіки історії, онтологічні підстави та чинники критичного стану сучасної культури;

– застосувати адекватні засоби логіко-історичного прогнозування для окреслення шляхів подолання культурної кризи та можливих перспектив культурної історії.

Об'єкт дослідження — загальні риси культурно-історичної динаміки та можливості критеріальних вимірів.

Предмет дослідження — культурогенез як філософсько-історичний феномен.

Реалізація поставленої мети здійснювалася із застосуванням таких **методів** дослідження: аналітичного у вивченні існуючих наукових підходів до розгляду визначеної проблеми та розв'язання найбільш перспективних напрямків її подальшого дослідження, виявленні універсальних чинників та факторів культурогенезу; теоретичного в обґрунтуванні його історичної логіки та загальної концепції як культурно-історичного феномену; методу історичного моделювання у визначенні домінант подальшого розвитку культурно-історичного процесу, онтологічних критеріїв його оптимізації; методу пошукового прогнозування для з'ясування подальшого ходу реформування людського буття в контексті логіко-історичних та загальних закономірностей культурної еволюції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

– феномен культурогенезу проаналізовано як одну з логічно-послідовних форм самоорганізації матеріального світу;

– концепція культурогенезу розглядається як онтологічно-зумовлений процес, що дозволяє вписати даний феномен у контекст ієрархії форм самоорганізації і виявити ряд спільних системодинамічних тенденцій. У такий спосіб відкривається можливість не тільки ретроспективно-логічної рефлексії культурної історії (що є переважною рисою філософсько-історичних досліджень), але й аргументації найбільш "онтологічно стимульованих" перспектив останньої;

– доведено доцільність розгляду культурогенезу в двох синхронізованих площинах: як результат порушення рівноваги в системі "природа — людина — суспільство" і, водночас, як фактор відновлення рівноважності даної системи, що дозволяє визначити критеріальні виміри культурно-історичної динаміки, підстави і засоби її оптимізації;

– здійснено логіко-філософську реконструкцію культурно-історичного процесу, де аргументується, що вирішення логічних циклів та фаз останнього слід пов'язувати насамперед з наявністю об'єктивних меж дієвості форм гармонізації буття людини в природному і суспільному світі. Звідси виводиться, що "епохальні" зміни в історії розвитку культури є наслідком вичерпання врівноважувальних можливостей домінуючих модусів культурної організації. Отже, принципове спрямування таких змін об'єктивно тяжіє до загальних закономірностей та механізмів динаміки системних утворень;

– набула подальшого розвитку ідея, що визначальним чинником глобальної культурної кризи сучасності є досить відчутне наближення людської цивілізації до критичної межі балансу між "технологічною раціоналізацією" природи та підвищенням ступеня "стихійної некерованості" суспільного буття людини, зпрогнозовано, що така культурно-організаційна парадигма сприятиме поглибленню духовнокультурної деградації суспільства;

– запропоновано теоретико-методологічну модель подолання сучасних негативних тенденцій. Вона передбачає переспрямування культурного вектора від домінанти

виробництва засобів підкорення природи до акцентованого підпорядкування останнього потребам виробництва духовного світу самого виробника, гармонізації його особистого та суспільного буття. Визначено, що логіка перспективного культурно-історичного процесу може бути "онтологічно раціональною" лише за умови його руху по лінії синтезу нової світової інтеграції національних культур (оскільки такі полярні тенденції, як культурно-національна замкненість та космополітичне прагнення до "ентропійного розсіювання культур", вже вичерпали свій врівноважувальний потенціал).

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані при подальшому розробленні проблем логіко-філософської рефлексії культурно-історичного процесу, проблем глобального моделювання, логіки та методології прогнозування соціального розвитку, а також під час викладання нормативних та спеціалізованих курсів з філософії, історії культури, соціальної психології, культурології та філософії історії. Як методологічна база наукові висновки дослідження висвітлюють нові підходи до вивчення онтогносеологічних аспектів функціонування різномовних форм художньої культури, загальних закономірностей динаміки художнього процесу, окреслюють альтернативні напрями під час структурування навчального матеріалу в традиційних циклах мистецьких дисциплін.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом опублікування матеріалів, положення і висновків у наукових та науково-методичних виданнях; у формі виступів і доповідей на науково-практичних конференціях: міжнародній — "Взаємозбагачення культур України та Греції у XIX ст.", Маріуполь, 1996; республіканській — "Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи", Київ, 1999; науково-методологічних семінарах кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у трьох одноосібних публікаціях у наукових фахових виданнях, а також матеріалах двох (міжнародної та республіканської) науково-практичних конференцій.

Структура дисертації обумовлена логікою наукового дослідження і складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг дисертації становить 165 сторінок. Список використаних джерел налічує 225 найменувань, з них 27 — іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано обґрунтування актуальності досліджуваної проблеми, здійснено огляд стану та основних напрямків її розроблення в сучасній літературі; сформульовано мету та завдання, положення, що виносяться на захист, а також висвітлено наукову новизну і практичне значення дисертації.

Розділ І — "Феномен культурогенезу та альтернативи його дослідження в сучасній науці"— має на меті аналіз і гіпотетичне вирішення ряду світоглядно-методологічних проблем, пов'язаних з об'єктивізацією та підвищенням ефективності вивчення феномена культури, його становлення, чинників та механізмів розвитку, обґрунтування концепції культурогенезу як філософсько-історичного феномена, визначення найбільш перспективних шляхів його дослідження.

У сучасних науково-теоретичних дослідженнях подібної історико-філософської, культурологічної проблематики має місце досить широкий спектр напрямів: від глобальномодельної репрезентації культурогенезу, в основу якої покладені загальнодинамічні закономірності за відповідного абстрагування від більшості специфічних рис суспільної

історії — до радикально ірраціонального заперечення будь-якої каузальної регулярності в розвитку культури, ігнорування цієї регулярності як того, що є "неісторичним в історії" (Ясперс), і зосередження на культурній неповторності, унікальності, специфічності.

Згадані аналітичні орієнтації, незважаючи на полярну відмінність, відзначаються, на наш погляд, спільною неминучістю суб'єктивізму вже в самих підвалинах їх побудування. П-перше, це суб'єктивізм під час визначення базових параметрів глобального моделювання та їх диференціації на істотні та неістотні. По-друге, це суб'єктивізм, спричинений невизнанням об'єктивної логіки культурно-історичного процесу.

На думку автора, є підстави для того, щоб вважати, що міра зазначеного суб'єктивізму суттєво зменшується за дослідження культурогенезу як онтологічно зумовленого процесу. Аргументується, що найважливішим водночас варто цьому слід вважати, що становлення і розвиток культури мають розглядатися в контексті ієрархії форм самоорганізації буття, які характеризуються рядом спільних системодинамічних тенденцій.

Підставою для побудови такої ієрархії висувається положення про те, що будь-яка форма матеріальної організації прагне до внутрішньої та зовнішньої рівноваги (гармонії складових підсистем, а також балансу з середовищем організації вищого порядку). Разом з тим, для кожного рівня організації існує діапазон врівноважувальних можливостей, за межами якого має змінюватись сама форма врівноваження. У такому контексті культурогенез небезпідставно можна розглядати як феномен, що був стимульований вичерпанням певними біологічними системами свого адаптивно-врівноважувального потенціалу. Притім вже на онтологічному рівні спонукався трансформативний перехід до надбіологічного і, взагалі, до наднатурального відношення до середовища.

Отже, навряд чи можна вести мову про цілковиту випадковість зародження людської культури, специфічною прерогативою якої є доцільність, оскільки вже на рівні самого природного буття формується "схильність" ("онтологічна доцільність") до становлення в лоні останнього його власного антипода — мислячого духу.

У роботі обґрунтовується думка про те, що культурогенез є водночас і наслідком нерівноважності в системі "природа — людина — суспільство", і фактором відновлення рівноваги в ній. Якщо цю систему схематично подати у вигляді трикутника, вершини якого символізуватимуть, відповідно, три основні елементи цієї системи, то сторони, що поєднують дані вершини, можна асоціювати з основними сферами реалізації культури як гармонізуючого посередника між цими елементами: культурою суспільного життя людини, культурою буття людини як природної істоти (тобто культурою реалізації її природного єства) та культурою ставлення суспільства до природи (культура природокористування, екологічна культура тощо).

Таким чином, досліджуючи динаміку становлення та розвитку культури, доцільно простежити тенденції в еволюції форм рівноваги за такими трьома позиціями: "людина — суспільство", "людина — природа" та "природа — суспільство". Тобто, прагнення до рівноваги в кожній з відзначених площин повинно, своєї черги, бути корельоване з підтримкою чи відновленням балансу в двох інших площинах. Інакше досягнута рівноважність буде нестійкою, оскільки вона дестабілізуватиметься (або навіть руйнуватиметься) нерівноважністю, що спричинюється дисбалансом в інших площинах розглядуваної системи.

Якщо кількісне збалансування вказаних відношень стає неможливим на базі чинних "культурних парадигм", тоді постає проблема виходу зі стану "культурної кризи" — проблема методології зміни самого "культурогенетичного вектора". І хоча ми водночас найчастіше не в змозі встановити однозначного зв'язку між першопочатковими та по-

тенційними характеристиками культури, у діапазоні можливих коливань культурної орієнтації нерідко можна виділити її, так звану, "домінантну перспективу". Остання визначається найвищими показниками мір імовірності, рівноважної стійкості та онтологічної релевантності. Це, безумовно, не слід розуміти як "обов'язковість", неодмінність здійснення саме найімовірнішого, найстабільнішого та найдоречнішого варіанта з усіх можливих альтернатив культурно-ціннісної реформації, проте насамкінець цей вектор, як правило, "пробиває собі шлях" від можливості до дійсності принаймні з двох причин: з одного боку, через нестабільність та нижчий індекс релевантності альтернативних форм культурної орієнтації; з іншого — через об'єктивну стимуляцію такої парадигмальної спрямованості культури, котра мала б найвищі соціально-гармонізуючі можливості.

Отже, аналіз людської культури в плані логіки універсального онтологічного прагнення системних утворень до рівноваги дозволяє не лише ретроспективно встановити місце культурогенезу в еволюційній ієрархії форм буття, але й накреслити контури онтологічно оптимального перспективного розвитку культурної історії, визначивши основні джерела нерівноважності, з нівелюванням яких пов'язаний процес її динаміки.

Розділ ІІ — "Проблема логіко-філософської рефлексії культурно-історичного процесу як частини самоорганізації буття" — присвячено дослідженню механізмів розвитку культури як органічного продовження еволюційної динаміки матеріального світу.

У цьому розділі подається аналіз конкретно-функціональної реалізації основних чинників та факторів культурогенезу, в ході розгортання логіки культурної історії.

Як уже згадувалось, культура як форма упорядкування та регуляції людського буття виникає та розвивається там і настільки, де й наскільки перестають бути достатніми суто природні врівноважувальні фактори.

Уже сама потреба самозбереження людини як біологічної істоти, що значно поступається тварині за своїми адаптивними можливостями, стимулює соціогенез — матеріальну основу культурного буття. Своєю чергою, становлення й подальша еволюція культури, незважаючи на відносну автономність та, в певному розумінні, самоцільність останньої, мають онтологічні обмеження міри своєї свободи, оскільки стабільність культурних парадигм і систем суттєво залежить від їхньої здатності сприяти гармонізації індивідуального та суспільного буття людини. А отже, процес зміни зазначених парадигм не є суто довільним, тобто має свою логіку.

Унаслідок того, що саме суспільство як субстанція культури виникає та розвивається, насамперед, як форма опирання людини природній стихії, базові (першопорядкові) логіко-історичні цикли культурної еволюції доцільно пов'язувати з тими метаморфозами культури, що корельовані зі змінами відношення "природа — суспільство".

Оскільки суспільство як системна організація має не лише зовнішньоприродні, але й внутрішні чинники власної нерівноважності (а тому характеризуються внутрішньосистемною динамікою), то другопорядкова циклічність культурогенезу асоціюватиметься з періодичною динамікою модусів взаємостимуляції розвитку культури та зміни організаційних форм суспільного буття, а, відповідно, — й суспільної свідомості.

Проте ж останні реалізують себе не інакше, як через індивідуальне людське буття та світоосмислення, тому динаміка культури суспільства також залежить від міри сприяння культурної організації формуванню соціальних якостей індивіда, його соціалізації та "врівноваженню" його буття в суспільстві. Цей зріз чинників культуродинаміки утворюватиме в контексті логіко-філософської рефлексії історії культури циклічність третього порядку.

Крізь призму зазначених вимірів у дослідженні проведено синхронний логіко-істо-

ричний аналіз культурно-еволюційних гілок, що ґрунтуються на, так званих, "східній" та "західній" парадигмах побудови культури, розглядуваної у кореляції її матеріальної та духовної іпостасей. При цьому, як було з'ясовано, практично для будь-якої культури є характерною першопочаткова орієнтація на концентрування родоплемінної общини навколо "архетипів" поклоніння силам природи. Навіть, коли ці сили перестають набувати міфологічних уособлень та містифікацій і здобувають форму логоса, дана фаза триває доти, поки буття людини в культурі не вичерпує характеру "слухняного учня природи". Інакше, "новий час" в історії будь-якої культури бере свій початок, з цього погляду, тоді, коли згадана тенденція досягає своєї екстремальної точки і переростає на свою реверсивну врівноважувальну протилежність. Мається на увазі наступна інверсія ролей: вже не стільки людина навчається у природи, котра за самою своєю сутністю не може бути недосконалою, скільки природний світ виявляє свою "незавершеність" та неспівмірність, взаємодіючи з олюдненим світом культури. Відповідно, культура кардинально змінює свій цільовий статус, перероджуючись із засобу "прагнення природності" в людському бутті на засіб "окультурення" природи людиною.

Отже, тут простежується універсальний системодинамічний закон, згідно з яким будь-яка тенденція, ініційована порушенням рівноваги в системі (за умови непорушності водночас цілісності її організації), генерує свій врівноважувальний динамічний антипод — певну "антитенденцію", котра, мірою вичерпання первинного дисбалансуючого імпульсу, стає домінантою в системі й започатковує нову фазу її динаміки.

Стосовно історичної логіки культурогенезу ця "антитенденція" виявляє себе в раніше згаданих взаємопов'язаних моментах: з одного боку, вона передбачає масовий "контрнаступ" суспільства на природу з метою перетворення останньої на техногенний артефакт, а з іншого, — виявляється в порушенні "первозданної" єдності людини та суспільства, що породжує феномен дегуманізації та відчуження в культурі. Коли ж і ця "антитенденція" сягає критичної межі, вичерпуючи в такий спосіб свій домінантний культурно-парадигмальний статус, то можна констатувати початок ери новітньої історії. Остання означає завершення великого логіко-історичного циклу становлення та відносно автономного функціонування більшості існуючих у світі культур і, отже, перехід культурної динаміки до наступної — "синтетичної" — фази, протягом якої формується організація більш високого порядку — світова культура.

Онтологічний зміст останньої (тобто ті об'єктивно-буттєві чинники, що зумовлюють доцільність утворення світової культури в контексті універсальної самоорганізаційної ієрархії) полягає в тому, що така форма організації культури (принаймні теоретично) дозволяє реалізувати "зняття" імпульсів двох попередніх взаємопротилежних циклів, що вичерпали свою провідну роль (первісного та антагоністичного) через повернення людині її родової сутності на базі досягнень культурно-технічного прогресу. Саме така орієнтація подальшої історії повинна стати базовим вектором новітньої епохи генезису "олюдненого світу", оскільки лише на цьому напрямку вбачається можливість встановлення нової рівноваги в межах критично дисбалансованої системи "природа — людина — суспільство".

У третьому розділі — "Фактори та проблеми подолання глобальної кризи сучасної культури" — дисертантом простежується перехід від принципової логічної схематизації цілісної культурної історії до більш деталізованого розгляду її теперішнього етапу з метою визначення основних проблем, що стоять на її шляху в майбутнє, та потенційних способів їх вирішення. Для цього були використані раніше проведені дослідження факторів та механізмів розгортання культурно-історичного процесу, на

підставі яких можна вести мову про демаркацію "нормальних" та "критичних" станів культури на різних рівнях її самореалізації, а, отже, й про окреслення меж діапазону дієвості тих чи інших форм культурної організації та соціально-історичної релевантності культурних цінностей і ідеалів. Відповідно, асимптотичне наближення до цих меж, що проявляється у вигляді стабільно низхідної динаміки потенціалу самоствердувальних та самореалізаційних можливостей людини в природному й суспільному існуванні, веде до деструктивних тенденцій в її духовності та поглиблює прірву відчуженості від загальнолюдських суспільнозначимих цінностей, є показником культурної кризи.

Наслідком диспропорцій між технологічними та морально-ціннісними сторонами культурного буття стало, як відомо, загострення економічних проблем, які підсилюють загрозу самому існуванню людського роду. Настала нова епоха, коли, за Ф. Сен-Марком, дефіцит і нестабільність природного простору стають найдраматичнішою проблемою для майбутнього людини та її виживання. Наступає історичний поворот у відношеннях протиборства між двома живими системами — світом людини та світом природи.

На перший план висувається проблема неспівмірності між короткостроковими вузькопрагматичними цілями виробництва та споживання з довгостроковими глобальними "програмами виживання". Критична межа розвитку цивілізації зумовлена, передусім, небезмежністю природних ресурсів, тоді як їх використання у сучасному світі зростає у ступеневій функції.

Вести мову про культурнокризові феномени можна на різних суспільно-онтологічних рівнях: індивідуальному, суспільно-груповому, національному та глобальному (відповідно до того, в яких масштабах людського існування розглядається ціннісно-конструктивна та гармонізуюча функція культури).

Характерною рисою новітньої історії стала, на жаль, та обставина, що культурна криза охопила практично всі вищезазначені рівні буття людини в світі, аж до глобального включно. Це означає, насамперед, поставлення під загрозу існування людської цивілізації як такої, за умови неспроможності людства до здійснення кардинальних змін в орієнтації та механізмах культурного розвитку.

Такий глобальномасштабний критичний стан нинішньої цивілізації зумовлений дисбалансом між ростом ефективності культурогенних утворень та мірою їх раціональної підконтрольності. Насамкінець можна стверджувати про вичерпаність онтологічно-врівноважувального потенціалу такої культурної парадигми, що ґрунтується на індустріально-технологічній домінанті. А отже, найбільш онтологічно доцільною має бути така переорієнтація подальшого розвитку культури, котра будувалася б на домінанті її гуманістичного спрямування.

У цьому аспекті дисертантом пропонуються огляд позицій провідних вітчизняних і зарубіжних аналітиків, а також власні міркування стосовно проблем, що стоять на шляху подолання глобальної культурної кризи сьогодення. Зазначимо найсуттєвіші з них.

По-перше, неспівмірно випереджальний характер розвитку технологізації суспільного буття відносно його гуманізації призводить до порушення цілісності культури, навіть до поляризації в ній матеріальних і духовних цінностей з явно пріоритетним статусом перших, тоді як саме другі є безпосереднім виявленням сутності культури (елементи ж матеріальної культури є речовими опредметненнями духовного відношення людини до світу й набувають цінності в суспільстві аж ніяк не завжди пропорційно до міри втілення в них людської духовності).

По-друге, відносна "девальвація" гуманістичних вимірів економічного прогресу цивілізації спричинює кризу її "матеріального росту" (через небезмежність природних

ресурсів та експоненційний характер збільшення показників техногенного порушення екологічного балансу).

По-третє, — і це, на нашу думку, є найголовнішим, оскільки вирішення цієї проблеми є необхідною умовою розв'язування інших, — зазначена дегуманізація суспільного буття поглиблює прірву відчуження індивіда від власної соціокультурної сутності, а отже, має своїм наслідком подальшу лавиноподібну культурну деградацію особистості, наростання ступеня несприйнятності індивідом загальнолюдських цінностей, що, своєю чергою, веде до критичної дестабілізації буття людини в світі.

Пошук шляхів вирішення цих проблем має бути невіддільним від контексту об'єктивної логіки саморозвитку буття, органічною частиною якого є культурно-історичний процес. Такий підхід, як зазначалося, є не тільки умовою реалізованості теоретичних побудувань (адже саме в бутті вони мають втілюватися і набувати таким чином реальної цінності), але й дозволяє визначити онтологічні критерії оптимізації розвитку культури.

Розділ IV. "Аналіз потенційних перспектив розвитку культури в контексті логічної реконструкції історії". Проведене дослідження логіки розгортання культурно-історичного процесу (розділ II) та аналіз феномена глобальної кризи сучасної культури (розділ III) дозволяють дійти висновку про те, що низка історико-культурних мегатенденцій істотно вичерпала свій "прогресивний імпульс". Відповідно, подальший хід розвитку цивілізації об'єктивно пов'язаний з докорінним реформуванням людського буття та світовідношення.

Наприклад, можна вести мову про завершення великого культурно-еволюційного циклу, перша фаза якого була пов'язана із становленням цивілізованого буття шляхом його виділення та самостабілізації на фоні суто природного існування, а друга — із зворотним ("логічно-заперечним") процесом вищезгаданого завоювання світу людською цивілізацією, коли критичного рівня сягає диспропорція між технічним та етичним розвитком людства. Притім розвиток техногенних засобів завоювання світу людиною значно випереджає розвиток засобів посилення її влади над власним суспільним буттям, а, отже, й засобів раціональної контрольованості технічного прогресу. Цим на соціально-онтологічному рівні стимулюється переспрямування культурно-еволюційного вектора від домінанти виробництва засобів підкорення природи до підпорядкування останнього потребам виробництва духовного світу людини як суб'єкта культури та потребам гармонізації її буття в природному і суспільному світі.

У даному розділі досліджуються шляхи та фактори як теоретичного, так і реально-практичного вирішення цієї кардинальної проблеми.

Реалізувати зазначену переорієнтацію можливо лише шляхом синтезу загальносвітової культурної інтеграції. Інакше суперечність між глобальним характером дієвості артефактів культури та локальним характером їх цільового застосування й контролю буде непереборною.

З іншого боку, глобальні культурно-інтегративні процеси спонукаються вичерпанням врівноважувального потенціалу таких полярних тенденцій, як культурно-національна замкненість та космополітичне "розсіювання культур". Ця обставина схиляє до висновку про те, що перспективний культурно-історичний процес може бути "онтологічно раціональним" лише за умови його руху по лінії утворення світової єдності національних культур. Остання являтиме собою радше не цілковито гомогенне, а, так зване, "дискретне ціле" — інтеркультурну світову інтеграцію.

Таким чином, як свідчить проведений логіко-історичний аналіз становлення та

розвитку людської культури, попередня історія останньої пов'язана з поетапним рухом до принципово нового рівня культурної організації. Ідеться про те, що, з досягненням глобальносистемного масштабу, розвиток цивілізації, постійно стикаючись з цілковито закономірною перманентною дестабілізацією системи "природа — людина — суспільство" все більше пов'язується з формуванням такого пласту буття, у якому домінантна роль належить людському розумові, що дедалі визначеніше конституюється як "розум людства". Цей тип взаємодії людини з світом асоціюють у сучасній філософській літературі з поняттям "ноосфери", зміст якого можна резюмувати в переакцентуванні від переважної зміни розуму під впливом змін у бутті до початку конструювання буття (як у духовному, так і в матеріально-практичному плані) за зразками та законами розуму.

Одним із найяскравіших проявів зазначеної тенденції в контексті глобалізації сучасної культури є створена на базі останніх досягнень у галузях телематики, інформатики, супутникового та інших видів зв'язку універсальна інформаційна мережа, завдяки якій відкрилися надзвичайні можливості глобального спілкування людства. Причому ефективність такого діалогу істотно підвищується за рахунок формування спільної міжнародної інформаційної основи, оскільки міра взаєморозуміння сторін завжди є прямо пропорційною мірі збігання базових засновків, на яких будується спілкування, та широті діапазону спільного для діалогових сторін інтерпретаційного поля.

Порушені в цьому розділі проблеми прогнозування культурної еволюції стають, як дозволяє стверджувати проведене дослідження, відчутно простіше розв'язуваними за умови їх розгляду в контексті логічної реконструкції історії як частини саморозвитку буття з притаманними йому загальнодинамічними закономірностями.

У результаті здійсненого дисертаційного дослідження зроблено **висновки,** головні з яких зводяться до ряду наступних обґрунтованих теоретичних положень:

1) У концепції культурогенезу доводиться його онтологічна зумовленість, вписаність у контекст ієрархії форм самоорганізації, існування спільних системодинамічних тенденцій. Це дозволяє провадити пошук засобів розширення прогностичних можливостей при здійсненні філософсько-історичного аналізу розвитку культури. Незважаючи на нелінійний характер культурогенезу, тобто відсутність однозначного взаємозв'язку між реальним і потенційним станами культури, цей процес можна вважати певною мірою прогнозованим.

2) Проаналізувавши основні методологічні альтернативи філософської рефлексії подальшої еволюції людської культури, найбільш перспективним напрямом видається розгляд культурогенезу в площині форм і рівнів самоорганізації буття. Факт наявності такої самоорганізації свідчить про існування чинників обмеження свободи онтологічних процесів. Еволюція буття не є в цілому хаотичним процесом, їй властива певна логіка. Виявивши, цю логіку, можна істотно збільшити надійність культреволюційних прогнозів.

3) З'ясовані "обмеження міри свободи", що зумовлюють логіку самоорганізації світу як єдиної і цілісної системи, пов'язані з прагненням будь-якого системного утворення до рівноважного стану. Наявність всезагальних гомеостатичних та системодинамічних принципів упорядкування буття стає підставою для казуального пояснення мотивації історико-культурних подій, для постановки питання про їх онтологічну доцільність. Визначення індексу такої доцільності серед альтернативних станів культури є фактором раціоналізації останньої.

4) Проведена логічна реконструкція культурно-історичного процесу дає можливість виявити критичні межі кожної культурно-організаційної форми. Наближення до цих меж спричинює зниження потенціалу самоствердувальних і самореалізаційних

можливостей людини в її природному та суспільному житті, веде до кризових, деструкційних тенденцій, для протидії яким важливим є передбачення таких кризових проявів.

5) Глобальномасштабний критичний стан сучасної цивілізації, зумовлений дисбалансом між ростом культурогенних утворень та мірою їх регіональної підконтрольності, демонструє вичерпаність онтологічно-врівноважувального потенціалу підходу, що ґрунтується на індустріально-технологічній домінанті. Звідси випливає, що онтологічно-доцільною має бути така переорієнтація подальшого розвитку культури, яка опиралася б на домінанті її гуманістичного спрямування, на гармонізації буття людини в світі як суб'єкта культури. Реалізувати таку переорієнтацію можливо шляхом загальносвітової культурної інтеграції, осягнення об'єктивної логіки розгортання культурно-історичного процесу.

Основні положення та висновки дисертації відображено у таких публікаціях автора:

Богуцький Ю. П. Діалектика розвитку духовної культури за сучасних суспільних умов // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 1999. — № 1. — С. 34—44.

Богуцький Ю. П. Феномен культурогенезу та проблеми сучасної культурної кризи // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Зб. наук. праць. — К.: Видавничий центр КДЛУ. — 2000. — С. 3—13.

Богуцький Ю. П. Культурогенез як сучасний науковий феномен // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2000.— № 2.— С. 75—81.

Богуцький Ю. П. Гуманітарна політика України та актуальні проблеми розвитку культури // Тези науково-практичної конференції "Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи", Київ, 1999 рік.

Богуцький Ю. П. Взаємобачення культур України та Греції у XIX ст. // Тези міжнародної науково-практичної конференції "Україна — Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва", Маріуполь, 1996 рік.

Богуцький Ю. П. Культурогенез як філософсько-історичний феномен. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 17.00.01 — теорія та історія культури. — Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2000.

Робота присвячена аналізу онтологічних факторів та логічних механізмів становлення й подальшої динаміки культурної історії. Цей дослідницький напрямок, як демонструється в дисертації, дозволяє істотно об'єктивізувати та підвищити прогностичні можливості вивчення культурно-історичного процесу.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовуються основні положення авторської концепції культурогенезу, окреслюються її теоретико-методологічні альтернативи та найбільш перспективні шляхи дослідження цього феномена, визначальні фактори і логічні тенденції культурно-історичного процесу як органічного продовження еволюції форм буття, пропонується критеріальна призма виявленої логіки історії.

Теоретико-методологічна модель культурогенезу дає підстави для конструктивного розгляду критичного стану сучасної культури, для вироблення адекватних засобів логіко-історичного прогнозування та подолання культурної кризи. Розв'язання цих актуальних завдань часу, які аргументуються в дисертаційному дослідженні, найбільш доцільне за умов їх розгляду в контексті логічної реконструкції історії як саморозвитку буття з притаманними йому загальнодинамічними закономірностями.

Ключові слова: культурогенез, онтологія культури, самоорганізація культури, логіка історії, глобальна культурна криза.

Богуцкий Ю. П. Культурогенез как философско-исторический феномен. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 17.00.01 — теория и история культуры. — Государственная академия руководящих кадров культуры и искусств, Киев, 2000.

Диссертационное исследование посвящено анализу онтологических факторов и логических механизмов становления и последующей динамики культурной истории. Дается обоснование основных положений авторской концепции культурогенеза, которое состоит в доказательстве его онтологической обусловленности, что позволяет вписать данный феномен в контекст иерархии форм самоорганизации и выявить ряд общих системодинамических тенденций. Таким образом открывается возможность не только в ретроспективно-логической рефлексии культурной истории, но и в аргументации "онтологически стимулированной" перспективы последней.

Доказывается целесообразность рассмотрения культурогенеза в двух синхронизированных плоскостях: как результат нарушения равновесия в системе "природа — человек — общество" и как фактор восстановления равновесности данной системы, что позволяет определить критериальные изменения культурно-исторической динамики, основания и способы ее оптимизации. Предлагается логико-философская реконструкция культурно-исторического процесса, где показывается взаимосвязь логических циклов и фаз этого процесса с существующими объективными границами действенности форм гармонизации бытия человека с природным и социальным миром. Делается вывод о том, что "эпохальные" изменения в истории развития культуры становятся последствием исчерпания уравновешивающих возможностей модусов культурной организации, что принципиальная направленность таких изменений объективно тяготеет к общим закономерностям динамики системных образований.

Определяющим фактором глобального культурного кризиса современности выступает заметное приближение человеческой цивилизации к критической черте балансирования между "технологической рационализацией" природы и возрастанием степени "стихийной неуправляемости" общественного бытия человека. Отсюда аргументируется неизбежность духовно-культурной деградации при сохранении такого культурно-организационного подхода, когда развитие производительных сил перерождается в свою губительную противоположность. Предлагаемый диссертантом путь гуманизации развития культуры опирается на глобальные тенденции и предусматривает переориентацию ее вектора от доминирования производства средств покорения природы к подчинению их потребностям духовного мира самого производителя, гармонизации его личностного и общественного бытия.

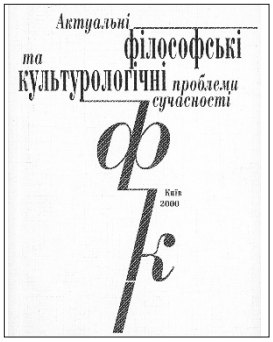
Ключевые слова: культурогенез, онтология культуры, самоорганизация культуры, логика истории, глобальный культурный кризис.

Bogutskiy Y. Culture-genesis as a philosophy-historicol phenomenon. — Manuscript.

The dissertation for philosophy candidate's degree on speciality 17.00.01. — theory and history of culture. — State Academy of Manage Personnel for Culture and Arts, Kyiv, 2000.

The work is devoted to the analysis of ontological factors and logical mechanisms of genesis and further dynamics of the cultural history. This investigational direction, as it's demonstrated in the dissertation, essentially helps to objectivize and to raise the culture-historical studies their prognostic opportunities.

Key words: culture-genesis, ontology of culture, selforganization of culture, logic of history, global cultural crisis.

Богуцький Ю. П. Феномен культурогенезу та проблеми сучасної культурної кризи // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності, Збірник наукових праць / Зб. наук. праць / Відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. — К.: Вид. центр КДЛУ, 2000, — 272 с. — Бібліогр. в кінці розд. — С. 3–13.

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРОГЕНЕЗУ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ КРИЗИ

Вести мову про культурнокризові феномени можна на різних суспільноонтологічних рівнях: індивідуальному, суспільногруповому, національному та глобальному (відповідно до того, в яких масштабах людського існування розглядається ціннісно-конструктивна та гармонізуюча функція культури).

Характерною рисою новітньої історії стала, на жаль, та обставина, що культурна криза охопила практично всі вищезазначені рівні буття людини в світі, аж до глобального включно. Це означає, насамперед, постановку під загрозу існування людської цивілізації як такої, за умови неспроможності людства до здійснення кардинальних змін в орієнтації та механізмах культурного розвитку. Такий стан нинішньої цивілізації пояснюється, з одного боку, вичерпанням соціально- прогресивного потенціалу основних ціннісних регулятивів людської діяльності в суспільному та природному бутті, що турбує практично всіх аналітиків-глобалістів. Як, наприклад, зазначає Р. Сінай, “наша сучасна урбанізована, технологічна, ... масова цивілізація вичерпала всі свої можливості для росту та творчості і вступає тепер у період (котрий може продовжуватися протягом декількох поколінь) старіння, що характеризується зменшенням енергії та якості, збільшенням атрофії та стереотипності”[1].

З іншого боку, цей стан істотно підсилюється перманентною дивергенцією технологічної та гуманістичної орієнтацій в культурі, поглибленням розриву між матеріальними та духовними цінностями: “технократи пропонують нам хліб, і це добре. Але ж вони вимагають розплачуватися за нього нашою людяністю”[2].

Глобальна культурна криза, що охопила світ після Другої світової війни, досягла на кінець 60-х років достатньо відчутного масштабу, так що з початку 70-х критика технократичного бачення майбутнього супроводжується стійкою тенденцією розповсюдження песимістичних поглядів на потенційні перспективи розвитку людської цивілізації. Причому цей песимізм вийшов далеко за межі Європи, де він першопочатково концентрувався, як у найбільш потерпілій у війні частині світу. “Десятиліття 60–70-х років — це час кризових положень націй західного світу. У той час як поверхнево фіксовані риси цієї кризи мають економічний та соціальний характер, її коріння глибоко проникло у саме серце західної культури. Можна вважати, що ми маємо справу не тільки з соціально-економічною трагедією, але і з трагедією західної цивілізації в цілому. Ідеали та цінності, що лежать в основі цієї цивілізації, губляться сьогодні в шквалі науково-технічного розвитку, продукти ж цього розвитку,

замість того, щоб служити людині, стали загрозою її існування”[3]. Тому, осмислюючи результати використання досягнень науки і техніки в сучасному суспільстві, багато теоретиків приходять до невтішного висновку, що “сьогоденна технологія діє в моральному вакуумі”[4].

Наслідком таких диспропорцій між технологічним та морально-ціннісним моментами культурного буття стало, як відомо, загострення екологічних проблем, які також підсилюють загрозу самому існуванню людського роду. Як підкреслює французький дослідник Ф. Сен-Марк, “тепер ми вступили у “Вік природи” — нову епоху, коли дефіцит та нестабільність природного простору стає найдраматичнішою проблемою для майбутнього людини та її виживання. Наступає історичний поворот у відношеннях протиборства між двома живими системами — світом людини та світом природи”[5].

Варто зазначити, що стародавня та середньовічна історія пов’язані з фазою виділення людини з природи та утвердження самостійності людського духу; зворотня тенденція — фаза “соціалізації природи”, її підкорення людиною — стає центральним лейтмотивом історії Нового часу. Тепер же, коли і ця тенденція себе вичерпує, замикаючи стихійний (раціонально неконтрольований) логіко-історичний цикл еволюції відношення між природою та суспільством, з’ясовується об’єктивна необхідність перегляду змісту самого цього відношення. Інакше ми дедалі частіше переконуватимемося (причому з дедалі важчими та непереборнішими наслідками), що природа знов перетворюється на “супротивника, котрий аж ніяк не переможений, а в певних відношеннях є більш невловимим та більш грізним, ніж ми здатні собі уявити”[6].

На перший план у цьому відношенні висувається проблема неспівмірності між короткостроковими вузькопрагматичними цілями виробництва та споживання з довгостроковими глобальними “програмами виживання”. У розглядуваному контексті “криза цивілізації є результатом експоненціального росту в обмеженому просторі”[7]. Мовиться про те, що критична межа розвитку цивілізації зумовлена передусім небезмежністю природних ресурсів, тоді як їх використання в сучасному світі зростає за обсягом у степеневій функції. “Питання, однак, полягає не в тому, чи існують взагалі зовнішні межі, вихід за які міг би привести до фатального результату. Їхнє існування повинне бути прийняте як дещо саме собою зрозуміле, якщо тільки ми не перебуваємо в стані бездумного та цілковито невиправданого технологічного оптимізму. Нам же потрібно спробувати з’ясувати, як близько ми до цих меж підійшли і, що є ще більш важливим, яким чином ці межі відсунути”[8].

У зв’язку з відзначеним, як найдоцільніший вихід з положення “екологічної приреченості” культурної цивілізації, пропонується концепція “переходу від динамічного росту до стану світової рівноваги”[9]. Останній передбачає так зване “прагнення нульового росту” показників народонаселення та індустріалізації суспільного буття[10].

Однак така концепція не може бути реалізовною за умови неконтрольованої стихійності культурно-економічного розвитку, тобто при його підпорядкованості виключно законам ринку. Тут, мабуть, досить доречно буде згадати застереження К. Маркса стосовно стихійного, а не свідомого розвитку культури, який “залишає після себе пустелю...”[11].

Отже, якщо межі цивілізаційного існування визначаються не лише об’єктивно обмеженими природними ресурсами, але й багато в чому залежать від якісного характеру самої культури, то “для уникнення колапса необхідні значні зміни в соціальних інститутах і цінностях”[12]. Як вважає президент Римського клубу А. Печчеї, “нинішня глобальна криза ... є прямим наслідком неспроможності людини піднятися до рівня,

що відповідав би її новій домінантній ролі в світі, усвідомити свої нові обов'язки та відповідальність в ньому"[13].

Виходячи із зазначених обставин, Е. Ласло в своєму відомому дослідженні "Цілі людства" приходить до висновку, що границі людської цивілізації "... не повинні розглядатися як абсолютні, встановлені фізичною природою. Критичні границі, які протистоять людству, не фізичні, а **людські.** Завдяки прориву через "внутрішні межі", що носять стримуючий характер, існуючі "зовнішні межі" можуть бути відсунутими, а в деяких випадках — ліквідованими"[14].

Таким чином, вбачаються підстави для ствердження, що найбільшої ваги в плані розглядуваних питань набувають швидше внутрішні, культурно-людські проблеми, ніж зовнішні, що пов'язані з навколишньою природою. Тому питання полягає не стільки в динаміці обсягів сучасного виробництва, скільки в якісних характеристиках та цільових орієнтирах продукованих людством матеріальних і духовних цінностей, заради яких варто продовжувати економічний ріст. Адже, "ріст заради самого росту нерідко суперечить людським інтересам — він може, швидше, знизити, ніж підвищити якість життя. Економічний ріст повинен підпорядковуватися гуманним цілям і повинен мати місце лише в тому випадку, коли він здатен здійснити цю функцію. Подальше наростання забрудненості навколишнього середовища, автомобільних заторів на вулицях, міських конгломератів, автоматизації та знеособленої бюрократизації, що не рахуються ні з чим, суперечать людським інтересам, хоча вони й можуть розглядатися як вклад в економічний ріст, вимірюваний такими загальними кількісними показниками, як валовий національний продукт, національний прибуток та оборот від міжнародної торгівлі. Але ж ріст може відбуватися і в багатьох інших сферах, де людські потреби дійсно задовольняються..."[15].

Тут, по-перше, пропонується перехід від парадигми "недиференційованого росту" (коли останній вимірюється лише загально-кількісними показниками) до концепції, в межах якої проводиться диференціація сприятливих та гальмівних техногенних чинників розвитку як загальнокультурних цінностей, так і збільшення міри їх впливовості на якомога повне самостворення та самореалізації людської особистості в суспільстві.

По-друге, такий аспект розгляду проблем культурно-економічного розвитку передбачає застереження від іншої крайності — сліпої опозиції та скепсису по відношенню до науково-технічного прогресу. Як, наприклад, вважає Дж. Форрестер, "зараз виникає все більш сумнівів у тому, що технологічний прогрес є засобом врятування людства. І є підстави для такого сумніву"[16]. Разом з тим, здається, більш обґрунтованою є "не сліпа опозиція прогресові, а опозиція сліпому прогресові"[17].

Інакше кажучи, диспропорція між технічним та моральним розвитком, що вже сприймається зараз як беззаперечний факт, вимагає ставити та досліджувати глобальні проблеми невідривно від контексту етичних імперативів, духовних цінностей та цілей людини (особливо в плані розгортання її особистісних і соціальних якостей). Більше того, саме ці "гуманістичні виміри" мають бути базовим критерієм орієнтації та ступеня технічного росту в культурі. Як справедливо, на нашу думку, наполягає А. Печчеї, "будь-які нові досягнення людства, включаючи й те, що звичайно мається на увазі під "розвитком", можуть ґрунтуватися тільки на вдосконаленні якостей, і саме на цьому ми повинні сконцентрувати всі свої зусилля, якщо ми хочемо дійсно "рости"[18].

Сказане передбачає як висновок положення про те, що можливість виживання людської цивілізації істотно пов'язана з необхідністю встановлення нових етичних принципів, гуманістичних цілей розвитку відношень як в самому суспільстві, так і

між людиною та природою. Тобто "повинна бути розвинутою нова етика використання матеріальних ресурсів"[19].

Нагальність відзначеного завдання дедалі частіше підкреслюється в сучасних соціально-історичних, культурологічних, філософсько-антропологічних та інших дослідженнях, у межах яких культурно-кризові процеси, що підривають життєві устої людини в нинішньому світі, асоціюються насамперед в її дезорієнтації в соціальній дійсності, її безпорадності перед лицем нею ж створених сил та відносин, непідвладних її раціональному контролю. При цьому основним показником кризового стану теперішньої світової культури (принаймні в її домінантних характеристиках) є та обставина, що остання перестає бути гармонізатором буття людини в природі та суспільстві і, навпаки, перетворюється на фактор дестабілізації цього буття та деструктивного впливу на особистісну цілісність індивіда. Справа в тому, що згадана непідконтрольність соціальної стихії здійснює суттєвий зворотний вплив на формування ціннісних орієнтирів особистості, котрі не збігаються з її внутрішніми прагненнями та бажаннями. Це породжує, відповідно, безсилля людини перед соціальними організаціями та інститутами, що регламентують її життєдіяльність навіть за умови її протесту проти існуючого способу життя. А, отже, наростають відчуження та деперсоналізація людини, що аж ніяк не сприяє культурному збагаченню індивіда та розгортанню його можливостей.

А. Швейцер таким чином описує кризу гуманістичної орієнтації в сучасній культурі людських взаємовідносин: "Нормальне відношення людини до людини стало затрудненим для нас. Постійна метушня, характерна для нашого способу життя, інтенсифікація взаємного спілкування, спільної праці та спільного буття багатьох на обмеженому просторі призводить до того, що ми, безперервно і при найрізноманітніших умовах зустрічаючись одне з одним, тримаємося відчужено по відношенню до собі подібних. Обставини нашого буття не дозволяють нам відноситись одне до одного, як людина до людини. Нав'язане нам обмеження в діяльності, притаманне людській природі, носить настільки універсальний та систематичний характер, що ми звикаємо до нього і вже більше не сприймаємо нашу безлику, знеособлену поведінку як щось неприродне..."[20]

Як наслідок, дедалі виразніше спостерігається атрофація почуття небайдужості до своїх ближніх, котре поступово витісняється різноманітними формами соціальної індиферентності. Індивід сучасної цивілізації вже не тільки перестає страждати від неможливості чи нездатності до виявлення в певних ситуаціях дійсно людських якостей та відношень, де вони можливі та доречні, а, швидше, навпаки: "всіляко підкреслювані по відношенню до незнайомих людей високомірність та байдужість вже не сприймаються як прояви внутрішньої необтесаності й брутальності, а кваліфікуються як шляхетна поведінка. Та й саме наше суспільство перестало визнавати за всіма людьми, як такими, людську цінність та людську гідність. Певна частина людства стала для нас людським матеріалом, речами"[21].

Такого роду дегуманізація суспільного буття призводить до того, що саме економічний статус та матеріальний успіх стають домінантними критеріями самоцінності людського існування в культурі; а, отже, не духовне, а матеріальне багатство відіграє вирішальну роль у формуванні ціннісних установок людини; не її індивідуально-особистісний світ визначає її соціальне обличчя, а її "речові" надбання. Доходить до того, що, як вважає А. Печчеї, "людина поступово перетворюється в гротескного, одномірного Homo economicus"[22].

Відзначена парадоксально-кризова ситуація в культурі викликає цілком передба-

чувану реакцію її дослідників, що полягає в інверсії критеріальних вимірів розвитку цивілізації. Якщо до розглядуваного "поворотного пункту" культурної історії цей розвиток характеризувався переважно мірою росту матеріального добробуту суспільства, то тепер, як перефразує відоме положення Е. Фромма французький аналітик Ф. Сен-Марк, "будь-яке істинне сходження людини неодмінно передбачає перехід від цивілізації, майже винятково основаної на тому, щоб "мати", до цивілізації, котра все більше й більше прагне до того, щоб "бути", що означає прогресивну "дематеріалізацію" Заходу"[23]. Тобто, одним з факторів, що сприятимуть подоланню даної кризи, є така трансформація базових культурних парадигм, наслідком якої стала б кардинальна зміна соціального самоствердження індивіда: останнє повинне передбачати не стільки необхідність більше мати, скільки потребу людини бути чимось більшим.

Оскільки дійсно культурне буття передбачає гармонізацію відношення людини з природою та суспільством, перелічені дисгармонії та конфлікти цінностей дозволяють констатувати факт "недійсності" існування індивіда в сучасній культурі: в той час, як з діяльністю сучасної людини дедалі більше стає пов'язаною відповідальність не тільки за своє власне життя, але й за долю людства в цілому, вона, пригнічена наростаючим потоком проблем, приходить у стан розгубленості, духовної спустошеності та соціально-культурної апатії. Інакше кажучи, криза культурної цивілізації як такої супроводжується закономірною "внутрішньою кризою самої людини"[24]. Духовне життя останньої набуває катастрофічно затухаючого характеру, що за обставин теперішніх масштабів її матеріальних можливостей здатне призвести не тільки до "поховання людського Я"[25], а й до фізичного самознищення.

Отже, людський індивід вже зараз є об'єктивно поставленим перед дилемою: "або він повинен змінитися — як окрема особистість і як частка людської спільноти, — або йому доведеться зникнути з обличчя Землі"[26]. І це, на жаль, не просто розповсюджене "шоково-терапевтичне" застереження ідеологів постіндустріальної доктрини; там, де руйнується стійка рівновага між внутрішнім життям людини та її зовнішньої життєдіяльності, де встановлюється гранична несумісність її сутності та її існування, останнє з логічною необхідністю набуває самодеструктивного характеру. Культура, як суспільна сутність людини, стає при цьому фактором вже не розгортання, а, навпаки, в силу зазначеної несумісності, — згортання людського існування. За спостереженнями Е. Фрома, основною культурною проблемою минулого століття стала "смерть бога" (бог втратив статус домінантної цінності в матеріальному житті суспільства, переважно обмежуючись "притулком" в сфері духовності), тоді як нинішнє століття стикається з надто гострішою проблемою, оскільки помирає сама людина як соціум. Принаймні, якщо не вдасться змінити спрямування розвитку цивілізації, то в не такому вже й віддаленому майбутньому людина перестане бути людиною і перетвориться на немислячу та безчуттєву машину"[27].

Аналізуючи можливі напрямки переорієнтації культурної історії, більшість дослідників схиляються до думки, що оптимальним серед них буде зміщення акценту з розвитку технічних можливостей та навичок індивіда до підвищення його власне "людської якості". У своїй культивуючій діяльності "нам вдалося удосконалити окремі якості у атлетів, космонавтів та астронавтів, удосконалити машини, прилади й матеріали, покращити породи курей, свиней та сорти кукурудзи; ми досягли визначних успіхів і в підвищенні продуктивності праці людини, збільшили її можливість швидко читати та навчили спілкуватися з комп'ютерами. Але ми ніколи серйозно навіть не намагалися зробити більш гострим сприйняття нею самою її нового положення в світі,

підвищити усвідомлення тієї сили, якою вона тепер володіє, розвинути почуття глобальної відповідальності та здатність оцінювати результати своїх дій”[28].

З іншого боку, духовна культура, як засіб вищезгаданого спрямування розвитку індивіда в бік підвищення та вдосконалення його “людських якостей”, виявляє перманентне поглиблення розриву між актуальними та загальнолюдськими цінностями. За даної умови “масовізація” культури здійснюється не як постійно розширюване та поглиблюване залучення мас до оволодіння духовно-ціннісним надбанням людства, а як “примітивізація”, “згортання” культурного досвіду до усереднено-сприйнятих форм. Ця обставина досить рельєфно відбивається на стані та характері сучасної освіти, що також, як і вся система культурного буття, переживає сьогодні не лише структурно-організаційну, але й глибоку змістовно-цільову кризу. Як слушно зауважив К. Ясперс, “в існуванні масового порядку всезагальна освіта наближається **до вимог середньої людини.** Духовність гине, розчиняючись у масі; раціоналізація, доведена до грубої моментальної досяжності для розсудку, привносить в кожну область знання процес обіднювання. З нівелюючим масовим порядком **зникає той освічений прошарок,** котрий на основі постійного навчання виховав дисципліну думок та почуттів і здатен відізватися на духовні творіння”[29]. Тоді як у “масової людини”, що стала продуктом обмеженого, чи навіть одномірного, розвитку в напрямі суто репродуктивного підтримання власного існування, здебільшого немає ні часу, ні потреби “жити життям цілого”. Вона, як правило, уникає напруженої підготовки та самовдосконалення без “конкретної потреби”, тобто без мети, досягнення якої давало б відчутний сьогочасний ефект. Прагматична “масова людина” не хоче чекати і витрачати час на спостереження та всебічний аналіз; “все повинно одразу ж дати задоволення саме тепер; духовне перетворилося на невідкладне задоволення. Тому есе стало найбільш вживаною літературною формою, газета витіснила книгу, а весь час змінюване чтиво — ті творіння, що мали б бути пронесеними через все життя. Читають швидко. Потрібна стисліть, але не та, що може стати предметом спогадів в медитації, а та, яка швидко сповіщає про те, що хочуть знати і що потім одразу ж забувають. Власне кажучи, дійсне читання в духовному єднанні із змістом стало неможливим. Тепер освіченість означає дещо таке, що ніколи не отримує форми, але надзвичайно інтенсивно прагне вийти з пустоти, в яку постійно повертається”[30].

“Новизна” як така перетворюється на самоцінність, а, отже, предикат “новий” (“нове мислення”, “нова епоха”, “нова мода”, “нова культура тіла”, “нове відчуття життя” тощо) автоматично і майже безвідносно набуває позитивного відтінку у всіх сферах культурного життя. Хоча, певна річ, така абсолютизація не може бути правомірною. Адже дійсна позитивність культурних інновацій визначається мірою їх соціалізації особистості та розвиткові її духовності як засобу гармонізації її буття у світі.

Таким чином, всі застереження та спроби змінити ціннісну орієнтацію людини в природі та суспільстві перетворюватимуться не більш ніж на “моральну проповідь”, котра навряд чи торкнеться свідомості індивіда, якщо не співвідноситиметься з його реакціями на дійсні умови його існування. Без такої “онтологічної кореляції” цінностей будь-які заклики до “нової етики” та “нової духовності” мало чим відрізнятимуться від просвітительських утопій.

У цьому відношенні є підстави для ствердження, що динаміка освіти як сфери культурного самостворення індивіда виявляється своєрідним “лакмусовим папірцем”, котрий можна розглядати в якості індикатора вищезгаданої “онтологічної кореляції” духовних цінностей суспільства, їх історичної своєчасності та доречності, а також їх

відношення до загальнолюдської культури. Мається на увазі те, що саме в контексті останньої сфери визначається як загальносуспільна культурноціннісна орієнтація, так і міра дієвості останньої на індивідуально-особистісному рівні буття та свідомості.

Скажімо, на всьому проміжку новітньої історії розвиток індустріальної цивілізації, зорієнтований переважно на економічний ріст, зумовлював, як вже зазначалося, "технократичну домінанту" в навчанні та вихованні. В останні ж десятиліття, ознаменовані кризовими тенденціями "паніндустріалізму" в суспільному бутті, відповідно, набуває ваги проблема гуманізації та гуманітаризації освіти в глобальному масштабі. Спрямованість освітнього процесу на удосконалення засобів існування врешті-решт призвела до дисбалансу цієї орієнтації з її цільовим змістом — духовним виробництвом самого суб'єкта культурно-історичного розвитку. Саме цей дисбаланс, через який людська особистість цілком об'єктивно позбавляється можливості здобуття статусу цілі суспільного буття і низводиться лише до його засобу, можна вважати головним чинником глобальних кризових явищ в культурноосвітній сфері. "Глобальна криза освіти як наслідок загальної кризи цивілізації і культури, означає порушення гармонії між культурою та ментальністю, злам усталеної освітньої парадигми, зростання дисфункціональності освітянських систем і, як наслідок, зниження соціально-рольової активності особи в інтелектуальній сфері та посилення інфантилізму молодих поколінь... Прояви глобальної кризи в найбільш загальному вигляді можна звести на світовому рівні до відриву освіти від культури; кризи соціалізації особи; посилення відставання освіти від науки; заниження людських якостей людини, що виступає як суб'єкт і об'єкт освітнього процесу; розповсюдження "функціональної неписьменності"...[31].

Дійсно, сьогодні можна сказати, що міра охоплення історичних форм гуманістичного спрямування загальнолюдської культури є показником міри релевантності сучасної освітньої організації (як в глобальному, так і в регіональному масштабах).

З іншого боку, прогресуюча динаміка дивергенції між культурними надбаннями цивілізації та його духовно-практичною втілюваністю через канали освітньої системи недвозначно свідчить про кризу не тільки останньої, але й взагалі культури як засобу "олюднення" суспільного й природного буття індивіда, оскільки даний засіб помітно втрачає свою дієвість. Причому в цьому відношенні має місце двосторонній взаємогенерований процес: ослаблення "онтологічної ефективності" культури сприяє звуженню сфери соціалізації індивіда (зменшенню обсягу асимільованої ним загальнолюдської культури); в той же час, таке звуження веде до відповідного зниження рівня сприйнятності культурних цінностей взагалі, що стимулює подальше скорочення культурного діапазону суб'єкта.

Йдеться про те, що, наприклад, характер та міра сприйняття людиною того чи іншого витвору мистецтва є похідними від її здатності реагувати на нього не лише як на готовий результат творчої діяльності, але й як на втілення того **процесу творення,** співпричетність до якого породжує відчуття гармонії між цим процесом та власним духовним відношенням до буття. Саме тому, чим ширшими є творчі можливості суб'єкта сприйняття мистецтва, тим значнішою є міра зазначеної "співпричетності", а отже, тим чутливішим він буде до "внутрішнього поклику" митця. Скажімо, людина, яка сама здійснювала спроби (нехай навіть не на професійному рівні) писати музику, займатись живописом, літературною творчістю тощо, сприйматиме відповідні витвори мистецтва зовсім інакше, ніж людина, що має принаймні "споживацьке" відношення до останніх (не говорячи вже про випадки байдужого ставлення до цих проявів людської духовності). Адже, якщо людина здатна (внаслідок виховання в собі певних

творчих потенцій та навичок) до екстраполяції себе на місце автора, вона, звичайно, значно глибше й багатогранніше відчуває той контекстуальний (а не лише результативний) зміст духовної творчості, а тому значно гостріше реагуватиме на її результати. Звідси цілком зрозумілою є та емоційність, з якою, наприклад, професійний музикант сприймає певну композицію: його реакція буде значно негативнішою на примітивний "триакордний шлягер", ніж у людини, що ніколи не присвячувала себе заняттям музикою, оскільки для першого такий твір є проявом декадансу небайдужого йому виду мистецтва; і, навпаки, композиція, створення якої непідвладне "пересічному індивідові", викликає у професіонала піднесені почуття, так як він при цьому відчуває "співпричетність" утвердженню сили людського духу, його здатності сприймати й творити гармонію, тоді як у другому випадку людина або залишається байдужою, навіть не відчуваючи власної духовної обідненості, або ще гірше — демонструє сплеск емоційного відторгнення.

Таким чином, домінуюча в сьогоденному світі організація матеріального життя суспільства ініціює та підтримує "ланцюгову реакцію" кризи духовної культури. Остання все менше констатується як фактор соціального самоствердження індивіда, що знижує рівень його зацікавленості в духовному самовдосконаленні (оскільки орієнтація на те, щоб "більше мати" при такому упорядкуванні суспільного життя гарантує значно більшу стабільність, ніж спрямування до того, щоб "бути чимось більшим"). Відповідно, як було показано вище, прогресує феномен "культурної шизофренії" (тобто втрата особистістю своєї цілісності, поступова деградація її творчих можливостей та згортання рамок сприйняття нею загальнолюдських цінностей, на підставі яких взагалі можливе підтримання рівноваги людського існування в суспільному та природному бутті). А це, в свою чергу, генерує новий виток зниження стабілізуючої функціональності культури в суспільстві із закономірним подальшим поглибленням культурної кризи як в житті окремої людини, так і в глобальному масштабі цивілізації як такої.

Зазначена "ланцюгова реакція" кризових тенденцій в системі культури не може бути зупиненою самими лише освітньо-виховними засобами (хоча б через те, що реальна основа індукування цих тенденцій знаходиться значно глибше, а саме — в характері організації базисних суспільних відношень, котрі, не стимулюючи духовне самостворення особистості, в кращому випадку приречені на самовичерпання).

Дійсно, незалежно від широти гуманістичного змісту культури, яку намагаються прищепити молодому поколінню нехай навіть найпередовішими педагогічно-просвітницькими методами, вона сприйматиметься лише в мірі і крізь ту "адаптивну призму", які дозволяють вписати цей зміст в контекст сьогоденних реалій. І, до речі, не просто знайти йому "сучасну інтерпретацію", а довести його до форми дієвих імперативів, знань, цінностей тощо. У разі ж поглиблення розриву між культурою та проблемами базисного плану, культурні цінності значно послаблюють свою "регулятивну" функцію щодо молоді. Покладаючись на "подвійну бухгалтерію мислення", учні чи студенти репродукують нав'язану їм систему знань лише у формальних умовах (екзамени тощо). Водночас молодь створює власну систему норм і зразків власної субкультури"[32]. Наявність останньої в межах, так би мовити, "ортодоксальної культури" є також індикатором кризового стану останньої. Адже, згідно з одним із універсальних системодинамічних принципів, якщо в надрах певної системи формується її "альтер его", тобто має місце її переродження на власний антипод, то це свідчить про вичерпаність можливостей нормального функціонування даної системи в існуючій формі її організації.

Щодо системи культурного буття суспільства дана теза означатиме необхідність докорінного перегляду як самого буття культури в світі, так і буття людини в культурі.

Стосовно першого можна, як свідчить проведений аналіз, констатувати, що на даному онтологічному рівні культурна криза була спричинена насамперед порушенням рівноважного співвідношення між динамікою ефективності культурогенних утворень та динамікою міри керованості (раціональної підконтрольності) їх функціонування в природному та суспільному середовищі. Відзначений дисбаланс призвів врешті-решт до значної (можна вже навіть сказати — критичної) невідповідності між глобальним характером як потенційних, так і актуальних наслідків "культивуючої" діяльності людини, з одного боку, та локальним (а нерідко й індивідуально-егоїстичним) характером її цільового підпорядкування, а, отже, і її контрольованості — з іншого.

При цьому, на наш погляд, такий критичний стан культурної цивілізації не варто тлумачити як феномен, що відзначається суто флуктуативною природою, тобто як наслідок абсолютно випадкового порушення рівноваги в системі "природа — людина — суспільство". Дослідження культурогенезу в логіко-історичному плані дозволяє висловити досить обґрунтоване припущення про цілком закономірну онтологічну зумовленість даної фази еволюції культури, оскільки вона досить органічно вписується в контекст як загальних тенденцій системної динаміки, так і в логіку розгортання культурно-історичного процесу зокрема. Говорячи більш конкретно, ця низхідна фаза динаміки показників гармонізаційної ефективності культури (її дієвості як засобу врівноваження буття людини в світі) пов'язана з вичерпанням прогресивного (онтологічно-врівноважувального) потенціалу такої культурної парадигми, що ґрунтується на індустріально-технологічній домінанті. Отже, кризовий стан загальнокультурної орієнтації доцільніше, мабуть, розглядати як об'єктивно-логічне сприяння зміни цієї орієнтації.

Завершуючи аналіз факторів виникнення та проблем, що стоять на шляху подолання глобальної культурної кризи сьогодення, нагадаємо про найсуттєвіші, на нашу думку, її прояви, з нівелюванням яких раціонально буде насамперед пов'язати вирішення проблем вступу людства до нової ери культурної історії.

По-перше, неспівмірно випереджаючий характер розвитку технологізації суспільного буття по відношенню до його гуманізації призводить до порушення цілісності культури аж до поляризації в ній матеріальних і духовних цінностей з явно пріоритетним статусом перших, у той час, як саме другі є безпосереднім виявленням сутності культури (елементи ж матеріальної культури є речовими опредмеченнями духовного відношення людини до світу і набувають цінності в суспільстві аж ніяк не завжди пропорційно мірі втілення в них людської духовності).

По-друге, відносна "девальвація" гуманістичних вимірів економічного прогресу цивілізації спричинює кризу її "матеріального росту" (через небезмежність природних ресурсів та експоненційний характер збільшення показників техногенного порушення екологічного балансу).

По-третє, і це, на нашу думку, є найголовнішим, оскільки вирішення цієї проблеми є необхідною умовою розв'язуваності інших, — зазначена дегуманізація суспільного буття поглиблює прірву відчуження індивіда від власної соціокультурної сутності, а, отже, має своїм наслідком подальшу лавиноподібну культурну деградацію особистості, наростання ступеня несприйнятності індивідом загальнолюдських цінностей, що, своєю чергою, веде до критичної дестабілізації буття людини в світі.

Пошук шляхів вирішення цих проблем має бути невіддільним від контексту

об'єктивної логіки саморозвитку буття, органічною частиною якого є культурно-історичний процес. Такий підхід, як зазначалося, є не тільки гарантом реалізовності теоретичних побудувань (адже саме в бутті вони мають втілюватися і набувати таким чином реальної цінності), але й дозволяє визначити онтологічні критерії оптимізації розвитку культури.

Примітки

[1] Sinai R. The decadence of the Modern World. — Cambridge: Mass., 1978, p. 7.
[2] Roman S., Loebl E. The Responsible Society. — N.Y, 1977, p. 159–160.
[3] Ibid, p. XII.
[4] Mische G., Mische M. Towards a Human World Order. — N.Y., 1977, p. 203.
[5] Сен-Марк Ф. Социализация природы. — М.: Прогресс, 1977, с. 54.
[6] Meadows D. et al. The limits of Growth, p. 51
[7] Mesarovic M., Pestel E. Markind at the Turning Point. — N.Y., 1974. p. 12.
[8] Тинберген Я. Пересмотр международного порядка. — М.: Прогресс, 1980, с. 352.
[9] Форрестер Дж. Мировая динамика, с. 14.
[10] Там само, с. 87–88.
[11] Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т. 32, с. 45.
[12] Meadows D. et. al. Dynamics of Growth in a Finite World. — Cambridge: Mass., 1974, p. 563.
[13] Печчеи А. Человеческие качества. — М.: Прогресс, 1980, с. 44.
[14] Laszlo E. et. al. Gools of Mankind. A report to the Club of Rome on the New Horizons of Global Community. — N.Y., 1977, p. 258.
[15] Laszlo E. et al. Op. cit., p. 303.
[16] Форрестер Дж. Мировая динамика, с. 25.
[17] Meadows D. et al. The Limits of Growth, p. 154.
[18] Печчеи А. Человеческие качества, с. 224.
[19] Mesarovic M. Pestel E. Op. cit., p. 147.
[20] Швейцер А. Культура и этика. — М., 1973, с. 45.
[21] Там само, р. 46.
[22] Печчеи А. Человеческие качества., с. 47.
[23] Сен-Марк Ф. Социализация природы., с. 28.
[24] Печчеи А. Человеческие качества., с. 181.
[25] Hendin H. The Age of Sensation. — N.Y., 1975, p. 305.
[26] Печчеи А. Вказ. Праця, с. 215
[27] Fromm E. The Revolution of Hope. Toward a Humanized Technology. — N.Y, 1968, p. 29.
[28] Печчеи А. Вказ. Праця, с. 55–56.
[29] Ясперс К. Смысл и назначение истории, с. 359
[30] Ясперс К. Вказ. праця, с. 359.
[31] Герасіна Л.М. Оновлення сучасної вищої школи в контексті глобальних проблем освіти // Автореф. дис. ...доктора соціологічних наук. — Харків, 1994, с. 21.
[32] Богданов В. С. Проблеми інноватизації сучасної освіти в системі філоофсько-соціологічних аргументацій // Проблеми освіти. — Вип. 3. — 1995, с.26.

Богуцький Ю. П. Культурогенез як сучасний науковий феномен // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2000. — № 2. — С. 75–81

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ ЯК СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ФЕНОМЕН

Осмислення людством історії як цілісного процесу, що пов'язано з самоусвідомленням людського буття, щоразу спрямовує пізнавальну увагу до витоків тієї форми організації, котру усталено називати культурою.

Водночас, "... як тільки ми ставимо собі запитання, що ми, люди, власне, являємо собою, і намагаємось знайти відповідь у пізнаванні того, звідки ми прийшли, ми одразу ж звертаємось до передісторії, прагнучи проникнути в її глибини. Темрява цих глибин володіє звабливою силою, ми з цілковитою обґрунтованістю поринаємо в них, але на нас завжди очікує розчарування, уготоване неможливістю їх пізнати [1]".

З іншого боку, якщо історія та культурологія не відмовляються від статусу галузей науки, вони не повинні обмежуватися суто емпіричною реєстрацією та систематизацією історичного матеріалу. "Там, де аналіз не виходить за межі "тлумачення" самодостатньої цінності, де не займаються його каузальним зведенням і не ставиться питання про те, що "означає" даний об'єкт каузально у співвідношенні з іншими, більш широкими і більш сучасними об'єктами культури, — там ще немає справжнього історичного дослідження, і історик бачить у цьому лише матеріал для постановки історичних проблем [2]".

У плані вирішення зазначеної дилеми варто повернутися, на наш погляд, до питань про те, що являє собою культура в широкому розумінні, що можна вважати початком людської історії, а, отже, й можна буде більш визначено вести мову про сам феномен культурогенезу, тобто, про механізм становлення та розвитку культурного пласту буття.

Узагальнюючи багатопланові характеристики останнього, можна констатувати, що "культура — це те створене та накопичене людством багатство (матеріальне та духовне), яке служить подальшому розвиткові (культивуванню), примноженню продуктивних, творчих можливостей, здібностей суспільства та особистості [3]". Інакше, "культура є внесенням певного порядку в світ природи шляхом матеріальних її змін через посередництво технологій, винайдених людиною для її перетворення в своїх цілях, або ж шляхом її духовно-практичного упорядкування засобами технологій смислоутворення та семантизації [4]".

Отже, в найзагальнішому розумінні, з поняттям "культура" пов'язана міра "олюдненості світу" та міра "людяності" суб'єкта, оскільки "культура — це світ людини" (хоча й у специфічному, нормативному вимірі). Вона виступає "розкритою книгою" людських сутнісних сил [5].

Наведені визначення та характеристики свідчать, що культуру варто розуміти як "надбіологічне" утворення, котре має ряд принципових відмінностей від суто природного буття. При цьому культурне буття — це не лише спосіб утвердження людини в світі, але й спосіб відкриття світу для людини, форма його духовного освоєння особистістю. А відтак, людина займає особливе місце в "системі світобудови" "саме

тому, що через її форму буття найповніше розкривається зміст світового цілого, тобто людське буття одночасно є й формою саморозкриття буття як такого [6]".

Таким чином, культура реалізує себе в двох основних іпостасях — матеріальній та духовній, — котрі є нерозривними часточками єдиного цілого (оскільки, наприклад, суто матеріальні зміни в природному середовищі здатні здійснювати будь-які — як органічні, так і неорганічні — системи; тоді як, власне, культурне буття пов'язане з осмисленою матеріалізацією надбань духовної у діяльності). Остання є необхідним компонентом культури, оскільки "поза духовністю діяльність втрачає людяність [7]". Відповідно, із становленням духовності як сутнісного виміру людського буття можна асоціювати відлік історії. "Об'єктивно доісторія — потік різноманітних змін, проте в духовному розумінні це ще не історія, оскільки історія виникає лише там, де є усвідомлення історії, традиція, документація, осмислення своїх коренів та подій, що відбуваються. Уявлення, начебто й там, де немає спадкоємності традицій, історія, як така, все-таки була або навіть повинна була бути, є не більш ніж забобони [8]".

Іншими словами, вже стало традиційним пов'язувати поняття "історія" саме з генезисом людського буття та духовності, що вирізняються на фоні природної еволюції. При цьому в межах історії виділяють три послідовні фази:

1) **доісторія** (часовий період становлення людини — від виникнення мови та рас до формування історичних культур);

2) **історія** (охоплює події приблизно 5000-річної давності, що пов'язані з розвитком культурних цивілізацій у Китаї, Індії, на Близькому Сході та в Європі);

3) **світова історія** (коли розвиток культур уже не може лишатись обмеженим певними національно-автономними рамками, коли кожна національна культура констатується як елемент загальнолюдської світової культури) [9].

Фаза історії, у повному розумінні, відрізняється від передуючої їй доісторії тим, що "історія — завжди з'ясоване для людини минуле, сфера засвоєння цього минулого, усвідомлення свого походження. Доісторія — обґрунтоване, щоправда, фактично, але не пізнане минуле (точніше кажучи, минуле, з яким пов'язане лише формування пізнавально-рефлексивної здатності як такої. — *Авт.*). Розвиток людини в доісторичну епоху — це становлення основних конститутивних властивостей людського буття; розвиток людини в історичну епоху — це розгортання раніше накопиченого змісту духовного та технічного характеру [10]".

Зазначена позиція пояснюється, насамперед, тим, що обсяг поняття "історія" в цьому контексті поширюється лише на ті явища, котрі не можуть відноситись до сфери позачасових феноменів (стабілізованих циклічних процесів, універсальних принципів, каузальних зв'язків тощо), а є, навпаки, тимчасовими, бо саме з ними асоціюється рух часу. Отже, біоеволюція, пов'язана з наслідуванням генетично фіксованих структур та властивостей, викреслюється при цьому вже не тільки з контексту історії у вищезазначеному (умовно прийнятому) розумінні, але й із сфери явищ, залежних від часових параметрів: "Біологічний розвиток створює спадкові властивості, історичний розвиток — лише передання досвіду. Те, що успадковується, носить постійний характер. Те, що передається, може бути в короткий проміжок часу знищеним і забутим [11]".

Таким чином, вести мову про межі між доісторичним та культурно-історичним буттям можна лише в імплікативних, умовних судженнях (наприклад: "якщо за підставу даної демаркації взяти критерій свідомо-рефлексивного характеру буття, то лише за наявністю даного характеру можна буде віднести останнє до сфери історії). У випадку ж застосування категоричних суджень в цьому відношенні (таких, скажімо, як "істо-

рія — це лише те, що є "похідною" від часу"), ми наражаємось на небезпеку потрапити в пастку абсолютизації тільки відносного, феноменологічного моменту історії, обмеживши останню лише неповторністю існування історичних об'єктів, та залишити поза історією саму її принципову сутність (яка, до речі, характеризує буття як таке, а не лише людську історію як один з його модусів).

Отже, феномен культурогенезу слід розглядати як природно-історичний процес, невід'ємний від контексту загальної онтологічної еволюції. З іншого боку, "з'являючись як результат розвитку буття, дух стає елементом подальшої еволюції світу. Стверджувана матеріалізмом вторинність духовного зовсім не означає його "необов'язковості", "допоміжності", "другорядності" в процесі історичного розвитку людини. Духовний розвиток людини, в якому б вигляді він не проходив — у вигляді розвитку її самосвідомості, волі, чуттєвості, знання про світ, уяви, ідеалів тощо, завжди складає такий же необхідний компонент поступального розвою суспільства, як і суто матеріальні фактори цього процесу [12]".

Становлення духовності як специфічно людського виду діяльності нерозривно зв'язане з розвитком самосвідомості, в структурах якої фіксується уявлення про реальність, відмінну від наявного буття; уявлення, що виходять за межі ситуаційного знання та досвіду і призначені не стільки безпосередньому забезпеченню повсякденного життя, скільки осмисленню людиною свого місця в природному та суспільному світі. "Духовність констатується не там, де реальність дана безпосередньо, як ряд типових чи поодиноких ситуацій, що вимагають певних реакцій організму та відповідної роботи інтелекту. Тут є ідеальне, безпосередньо вплетене в матеріальну практику, але ще немає духовності. Остання формується разом з наростаючою впевненістю в існуванні реальності іншого плану. Це стосується всього сприйнятого світу, який виступає роздвоєним та субстанційно розчленованим. Одна із сфер реальності виявляє себе в явищах і пізнається через матеріальну практику, інша — вимагає зусиль інтелектуальної діяльності в поясненні прихованих рушійних сил речей [13]". При цьому, безумовно, семантичні схеми, на базі яких людина "впорядковує" реальність в її цілісному охопленні, не можуть бути безпосередньо дедукованими з одиничних та часткових суджень, репрезентуючих конкретний практичний досвід, а індуктивне узагальнення цих суджень до таких схем, зазвичай, є надто слабким. "Швидше навпаки, життєвопрактичний зміст своєї діяльності людина осмислює у відповідності з цими універсальними схемами, котрим традиція і авторитет суспільних функцій надають жорсткого та незаперечного характеру [14]".

Зрозуміло, що становлення такого світоусвідомлення може стимулюватися аж ніяк не самим лише індивідуальним досвідом; воно може бути результатом тільки асиміляції універсального колективного досвіду "по підтриманню стійкості власного існування та самозбереження як соціокультурної одиниці, вписаної в навколишній природно-соціальний ландшафт. Саме такий досвід задає рамки визначення буття та вказує на дійсний зміст життя колективу і кожного його члена та відрізняє цю сферу змістовності від обезсмисленого та хаотичного стану поза рамками свого порядку [15]". Отже, становлення культури як форми стабілізації людського буття в світі, як форми упорядкування цього буття та протистояння "хаосові всесвіту" варто, на наш погляд, розглядати в ієрархії форм системних організацій. Кожна з таких форм має свої просторові межі реалізації (не лише у фізично-просторовому плані, але, насамперед, як принципові межі дієвості, значить, і обмеження поширення тих чи інших принципів організації). У даному разі не становлять винятку й суто природні форми організації,

вихід за межі дієвості яких народжує принципово відмінний соціально-культурний простір. Якщо говорити в руслі зазначеного підходу про виникнення людського розуму взагалі як здатності осмислення ставлення до світу і, відповідно, про становлення культурно-історичного буття, абстрагуючись при цьому від царства природи до соціальної історії, то можна сформулювати принаймні кардинальний принцип такого переходу: від еволюції форм пристосування до природного середовища — до історії дієвого перетворення світу (як природного, так і власного суспільного буття). Саме у межах соціально-практичного ставлення до природного буття останнє набуває смислового змісту для суб'єкта вказаного ставлення; змісту, котрий стає основою духовного та матеріального освоєння світу [16]. Беручи до уваги наведені зауваження, навряд чи можна погодитись з міркуваннями К. Ясперса стосовно культурогенезу та змісту історії. Останні пов'язуються ним винятково з кінцевістю і, отже, з мінливістю, темпоральністю людського існування: "Чому взагалі існує історія? Саме тому, що людина скінченна, незавершена і не може бути завершеною; вона повинна в своєму перетворенні в часі пізнати вічне, і вона може пізнати його тільки на цьому шляху... Через те, що в історії постійно діє незавершеність, все повинно неперервно змінюватись. Історія сама по собі не може бути завершеною. Вона може скінчитися лише в результаті внутрішньої неспроможності або космічної катастрофи [17]".

Справді, як існування окремої людини, так і людської цивілізації взагалі має свої часові межі; однак для відповіді на запитання, за яких умов та в якому напрямку починає свій відлік людська історія, більш суттєвим, мабуть, буде з'ясування змісту обмеженості зовсім іншого плану — обмеженості діапазону врівноважувальних можливостей адаптивного способу існування, що є універсальним для всіх рівнів природної організації. Саме в цьому пункті, на наш погляд, треба шукати раціональне пояснення того "прориву" з лона природної стихії до ери історії, що здатна до самоусвідомлення та раціонального самотворення. Як справедливо відзначив С. Б. Кримський, "проблема виведення із світу через посередництво практики координат свідомості та перетворення цієї свідомості на мірило світу, спосіб входження людини в цей світ, перетворення його на сферу людського буття практики та культури характеризує умови і можливість встановлення всезагальності мірок розуму як однієї з іпостасей ідеї раціональності [18]".

Тобто, мова йде саме про "виведення із світу", а не апріорне встановлення раціональних норм культурного буття, або ж їх суто суб'єктивно-конвенційне прийняття певною людською спільнотою.

До речі, в тлумаченні цього питання виникає наступна епістемологічна дилема: чи вивчати культурогенез як один з модусів матеріального буття взагалі, абстрагуючись при цьому від специфічних рис суспільної історії (точніше, зводячи останню до універсальних динамічних закономірностей); чи підходити до нього як до наднатурального феномена, абстрагуючись, навпаки, від того, "що складає в історії лише фізичну основу, що повертається, зберігаючи свою ідентичність, що є регулярно повторюваною каузальністю, — всього того, що є неісторичним в історії [19]".

До першого напряму можна віднести дослідження, що отримали назву "глобального моделювання". Методологічною основою цих досліджень є пошук факторів "світової рівноваги", виходячи з яких здійснюються спроби встановлення меж діапазону існування цивілізації і передбачається, що "людина, якщо вона достатньо добре їх розуміє та діє розумно, може вибрати траєкторію розвитку, яка повинна приводити до стабілізації світової системи. І завдання полягає в тому, щоб вибрати найкращий з

можливих варіантів переходу від динамічного росту до стану світової рівноваги [20]".

Такий підхід прагне, таким чином, позбутися ціннісно-світоглядного релятивізму та інших "суб'єктивістських вад" соціальної філософії. Разом з тим, варто визнати, що будь-яка "абстрактна модель" або "чистий об'єкт" є результатом саме суб'єктивної абстрагуючої діяльності, а, отже, сама диференціація характеристик прототипів цих моделей на істотні та неістотні (від яких можна абстрагуватися) не може здійснюватися поза ціннісними та світоглядними орієнтирами суб'єкта. Саме тому не можна не визнати, що врешті-решт будь-яке наукове дослідження "є ціннісно забарвленим, а не ціннісно вільним [21]". Відповідно, не можна дати гарантії, що результати комп'ютерних програм з глобального моделювання (незважаючи навіть на їх "неупередженість") забезпечуватимуть адекватну картину динаміки реального об'єкта (до того ж такого складного, як світ у цілому), якщо самі вхідні параметри цих моделей добираються та співвідносяться суб'єктивно. Цей факт змушує навіть авторів однієї з таких програм — групу Д. Медоуза — визнати, що сконструйована ними "модель світу" "є недосконалою, надто спрощеною та незавершеною [22]". Перегляд таких моделей у напрямку компенсації зазначеної "незавершеності" передбачає принаймні як справедливо вважає В. М. Лейбін, те, що "глобальне моделювання з необхідністю повинне включати в себе людину як передумову справді наукового пізнання природного та соціального світу, дослідження системи "природа — людина — суспільство — людство" та виявлення можливих альтернатив розвитку людської цивілізації. І не лише як передумову, але й як результат верифікації теоретичного пізнання, зіставлення глобальної моделі з об'єктивними закономірностями історичного розвитку [23]". Зрозуміло, що при модельному вивченні зазначеної системи необхідно базуватися не просто на абстрактних "людських вимірах", а на розумінні людини як соціально-діяльної істоти, вплетеної в конкретно-історичні умови суспільного буття. В іншому випадку виникає реальна небезпека подальшого поширення того явища, що, за словами Л. Берталанфі, "вчені цікавляться вже не стільки людьми, скільки системами як такими [24]".

Проте, заради справедливості варто відзначити, що описаний модельний підхід, незважаючи на його надмірний формалізм та абстрактність, має на меті не стільки адекватну світоглядну рефлексію соціальної динаміки взагалі та культурогенезу зокрема, скільки прагне до методологічного універсалізму пропонованих моделей. Адже, згідно з загальносемантичним законом, чим більш абстрактний характер має знання (безвідносно до його змістовного чи формально-модельного способу репрезентації), тим ширшою є сфера його інтерпретації, а, отже, тим просторовішою є сфера його практичною застосування. Тобто, згадана абстрактність є неодмінною ціною, яку ми мусимо сплачувати за екстенсифікацію меж застосування наших знань, що, зрештою, є однією з умов підвищення міри їх практичної ефективності. Хоча, певна річ, абсолютизація будь-яких моделей (ігнорування предметних та методологічних меж їх застосування) завжди призводить до відомих гносеологічних наслідків. Тому, відповідно, додержання даних меж та координація різнопредметних методів і підходів — це єдиний шлях, на якому варто шукати раціональних вирішень поставлених проблем. За таких умов "глобальне моделювання відкриває широкі можливості не лише для теоретичного пізнання природної та соціальної реальності, розкриття альтернатив розвитку людства, але й для практичного перетворення світу, спрямованого на успішне вирішення глобальних проблем, забезпечення соціального прогресу, задоволення матеріальних та духовних потреб... [25]".

Саме з таким "синтетичним" підходом варто, мабуть, пов'язувати методологію

аналізу проблем культурогенезу та механізмів розгортування культурно-історичного процесу. Разом з тим, коли ми ставимо питання про цілковиту випадковість культурогенезу, чи підготовленість цього феномена попередньою еволюцією буття, або ж про хаотичність чи упорядкованість, лінійність чи нелінійність динаміки розвитку культури, її прогнозованість чи абсолютну непередбачуваність тощо, то якою барвистою, змістовною та привабливою не була б пропонована в межах даного підходу картина історії, відповіді на ці питання завжди будуть поза її форматом, а саме в контексті логічної рефлексії культурної історії.

Як вже зазначалося, культурогенез доцільно розглядати як органічну частину (фазу) еволюції Буття як цілісної системи, якщо ми маємо на меті виявити логіку становлення цього феномена. Всі альтернативні підходи, котрі заперечують таку можливість, ґрунтуються на положенні про "невписуваність" доцільного характеру людської діяльності та того, що називають "суб'єктивним фактором історії", в контекст стихійної об'єктивності досуспільного буття.

Література:

1. Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М.: Политиздат, 1991. — С. 68.
2. Вебер М. Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990. — С. 462.
3. Волков Г. Н. Три лика культуры. — М.: Молодая гвардия, 1986. — С. 5.
4. Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Парахонский Б. А. Рациональность в науке и культуре. — К.: Наук. думка., 1989. — с. 20.
5. Там же. — С. 89.
6. Пролеев С. В. Духовность и бытие человека. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 18.
7. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія. — К.: Генеза, 1993. — Т. 2. — С. 181.
8. Ясперс К. Указ. соч. — С. 56.
9. Там же. — С. 92.
10. Там же. — С. 56.
11. Там же. — С. 62.
12. Пролеев С. В. Указ. соч. — С. 19.
13. Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Парахонский Б. А. Указ. соч. — С. 33.
14. Там же. — С. 35.
15. Там же.
16. Гвоздік О. І. Раціональність: загальна теорія та логіка історії. — К.: Укр. акад. внутр. справ., 1994. — С. 92.
17. Ясперс К. Указ. соч. — С. 243.
18. Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Парахонский Б. А. Указ. соч. — С. 90.
19. Ясперс К. Указ. соч. — С. 242.
20. Форрестер Дж. Мировая динамика. — М.: Прогресс, 1978. — С. 14.
21. Ackoff R. The Future of Operational Research in Past // Journal of Operational Research Society, 1979. — Vol.30. — № 2. — P. 103.
22. Meadows D., Randers J., Behrens W. The Limits of Growth. — N.Y., 1972. — p. 21.
23. Лейбин В. М. "Модели мира" и образ человека (Критический анализ идей Римского клуба). — М.: Политиздат, 1982. — С. 166.
24. Берталанфи Л. Общая теория систем. Обзор проблем и результатов // Системные исследования. — М.: Наука, 1969. — С. 34.
25. Лейбин В. М. Указ. соч. — С. 135.

Богуцький Ю. П. Стан та перспективи розвитку культури в Україні: Науково-методичне видання. — К.: ДАКККІМ, 2004. — 51 с.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

ВСТУП

Культура — ключовий чинник розвитку суспільства

У сучасному світі культура все більше перетворюється на ключовий елемент суспільного, гуманітарного розвитку. Завдяки їй члени суспільства мають змогу реалізувати свій творчий потенціал, долучитись до всього духовного й художнього багатства світової цивілізації, зберігати і збагачувати власну історико-культурну спадщину у всьому її різноманітті.

Масштабні зміни в світових соціально-економічних, науково-технологічних процесах призвели до переоцінки самої ідеї суспільного розвитку. Переосмислення ролі й місця культурно-мистецької сфери в житті сучасних суспільств породило оновлену концепцію *людського (гуманітарного) розвитку*. В європейській культурній традиції останніх двох століть розвиток трактувався в просвітницько-раціоналістичному сенсі, як синонім прогресу, тобто інтенсивного освоєння потенціалу людини й природи, зростання економіки, оновлення технологій, підвищення добробуту тощо. При цьому роль культури й мистецтва вважалася другорядною.

Та внаслідок розчарування в науково-технічному прогресі, який не зробив людство щасливим, на його місце прийшла гнучкіша концепція *людського розвитку*. Документ ЮНЕСКО "Наша творча різноманітність" (1996) пропонує таку дефініцію людського розвитку: це — "процес, який збільшує реальну свободу людей у досягненні будь-чого, що вони вважають за цінність". Оскільки ж уявлення про суспільні, нематеріальні цінності формує передусім культура, то вона посідає ключове місце в цій оновленій концепції розвитку. Х. Перес де Куельяр у передмові до документу ЮНЕСКО пише про "Поняття *людського розвитку* як процесу розширення можливостей вибору для людей передбачає розуміння розвитку через широкий набір можливостей, починаючи від політичних, економічних та соціальних свобод і аж по індивідуальні можливості бути здоровим, освіченим, творчо активним, підприємливим, користуватися самоповагою та правами людини".

У чому ж конкретно бачиться роль культури як складника людського розвитку, на яких напрямках може забезпечуватися піднесення цієї ролі? Таких головних напрямків вбачається чотири:

– збереження культурно-історичної *спадщини*;
– забезпечення *доступу* до всього *культурного надбання*;
– розвиток *творчого потенціалу* суспільства;
– сприяння культурному *різноманіттю* в сучасних суспільствах.

Відповідно відбувається й переосмислення взаємин між культурою й державою: сучасна держава повинна не просто гарантувати свободу творчості, не втручаючись у мистецькі процеси, як це постулював традиційний ліберально-демократичний підхід, і не обмежувати свою підтримку лише національною культурою у вузькому, мовно-етнічному сенсі, як це передбачали традиційні підходи національного державотворення, а дбати про все різноманіття творчих проявів у суспільстві, про збереження й збагачення всього культурного, духовного потенціалу, про якнайширший доступ до нього, особливо молодших поколінь. При цьому в сучасну постіндустріальну, інформаційну добу дедалі більшого значення починають набувати нові форми творчої діяльності, пов'язані з так званими креативними (творчими) інтелектуальними індустріями, котрі виходять на провідні місця в економічному житті розвинених суспільств.

Новизна цього явища — не тільки в тому, що культурна галузь індустріалізується, але й у тому, що багато провідних галузей економіки, від комп'ютерної до туристичної, "окультурюються", стають інтелектуальними і творчими. Із переходом найрозвиненіших країн у постіндустріальну стадію розвитку традиційна виробнича сфера забезпечує дедалі меншу частку національного доходу, поступаючись інформаційним (креативним) індустріям, які виробляють передусім "ідеї" та "образи". Мистецтво, доведене до товарного вигляду й поширюване головним чином через електронні мас-медіа, саме стає процвітаючою індустрією. Частка культурних індустрій (таких як видавнича справа, кінематографія, аудіовізуальні індустрії, музичний та шоу-бізнес, індустрія звукозапису, реклама, арт-ринок, мода, а також виробництво програмного забезпечення для комп'ютерів) в економіках західноєвропейських країн уже складає до 10 відсотків ВВП.

Світові культурні тенденції

Перш ніж давати загальну характеристику розвитку культури в Україні за останній період, варто згадати про основні риси культурної ситуації у світі, про специфіку світових культурних процесів нашого часу. Вони — різноманітні й суперечливі, та все ж можна виділити кілька ключових моментів.

По-перше, явище глобалізації (а його вплив відчувається у всіх сферах нашого життя) стало дедалі потужніше впливати на культуру, навіть визначати її обличчя.

По-друге, при переході найрозвиненіших країн до постіндустріальної фази розвитку обличчя культурної сфери в цих країнах, як уже зазначалося, стали визначати високотехнологічні культурні індустрії.

По-третє, як уже згадувалося, в сучасному глобалізованому світі почали формуватися зовсім нові уявлення про мету людського (гуманітарного) розвитку та роль культури в ньому.

Глобалізація означає той факт, що нині людство живе у світі, де все взаємопов'язане значно тісніше, аніж будь-коли. На початку третього тисячоліття це глобальне зростання взаємозалежності пройшло новий етап. Сформувалася *глобальна економіка*, що діє, як єдине ціле, в реальному часі й у всесвітньому масштабі. Відбуваються значні зміни у світовому розподілі праці, у структурі та географії міжнародної торгівлі й виробництва, у взаєминах між національною державою та економікою. Формуються над-

національні центри влади, глобальні електронні фінансові ринки. Внаслідок цих процесів національні уряди, втягуючись у глобальну конкуренцію за ринки та інвестиції, змушені адаптуватися, лібералізувати умови господарювання та фінансової діяльності, що тягне за собою й загальну лібералізацію суспільного життя.

Глобалізаційні процеси проявляються також у культурній сфері. На ідеологічному рівні дедалі більшого поширення набувають породжені розвитком вільноринкового демократичного суспільства ідеологія та цінності активного індивідуалізму та раціоналізму, ліберальної демократії, світоглядного плюралізму, а також постмодернізму як критичної переоцінки всіх донині існуючих ідеологій та естетик.

У культурній інфраструктурі наслідки глобалізації визначаються повсюдністю електронних мас-медіа (передусім — супутникове телебачення, "Інтернет"), до яких отримують доступ дедалі більше людей, що призводить до певної уніфікації культур і дозвіллєвих практик сучасного людства, а через них — і до зростання частки спільного культурного багажу, до появи "глобальної" (значною мірою космополітичної) культурної ідентичності.

Гостро постають питання свободи торгівлі культурно-мистецьким продуктом у міжнародному масштабі, доступу до національних культурних ринків (квоти та інші обмеження на імпорт, стимулювання національного культурного виробника, — зокрема, квоти на вітчизняну музику, фільми тощо в радіо- та телеефірі).

На рівні культури повсякденного життя глобалізаційні процеси проявляються в розростанні стандартизованого всесвітнього ринку культурних послуг і товарів. Цьому сприяє розвиток електронних технологій, загальна доступність побутової аудіо-відеотехніки, комп'ютерів з периферійними пристроями розважального призначення.

Внаслідок змін у способі життя, у формах проведення дозвілля, традиційні етичні та культурні норми стали втрачати свою роль регулятора відносин між особистістю та суспільством. Звичайно, це відбувається під впливом не лише мас-медіа, а й загальних процесів дезінтеграції традиційного соціального життя.

Втім, породжена глобалізацією тенденція до стандартизації способів та культурних норм життя в сучасному світі, до руйнування раніше сформованих ідентичностей, далеко не є панівною. Її супроводжує дедалі більше різноманіття світової культури — і то не лише як реакція на "макдональдизацію" світу, але і як прямий наслідок інтенсифікації міжкультурних контактів.

1. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА: ВИКЛИКИ ЧАСУ І СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ

Виклики для української культури

Для українського суспільства загалом, і для сфери культури зокрема, роки незалежності стали часом глибоких трансформаційних процесів. У культурі перехідні процеси виразились, з одного боку, в розпаді радянської ідеологічної машини, кризі традиційної системи цінностей та успадкованої від радянської доби мережі культурних установ. З іншого боку, поступово формується нова національна культурна інфраструктура, а в ширшому плані — поволі окреслюється якісно нова національна культура незалежної, демократичної, європейської України.

Втім, ці процеси важко назвати цілком позитивними, несуперечливими.

Напередодні незалежності, в 1989–90 роках, багатьом в Україні здавалося, що розпочинається нове, потужне національне культурне відродження за схемою куль-

турного відродження 1920-х років, тільки без тодішнього трагічного завершення. На користь цього свідчили й небачене зростання тиражів українських часописів, і нова хвиля української молодіжної музики, піднята фестивалем "Червона рута", і боротьба за утвердження української мови — зокрема, прийнятий іще 1989 року "Закон про мови в Українській РСР", що діє й донині.

Однак виявилося, що після здобуття державної незалежності українська культура опинилася перед кількома серйозними викликами.

Перший — *виклик зміни суспільного ладу*. Розвал тоталітарного СРСР та його планової економіки, у межах яких десятиліттями мусила розвиватися національна культура, виявили її неготовність до існування без щоденної державної опіки, адміністративної та фінансової, до ринкової боротьби за читача, слухача, глядача.

Гідна відповідь на цей виклик передбачала здійснення подвійного завдання: з одного боку, варто було сформувати інфраструктуру, в тому числі управлінську, пристосовану до вільно-ринкових умов; з іншого — не допустити розвалу існуючої мережі державних та комунальних закладів культури і мистецтва (хоча очевидно, що певні втрати при цьому, спричинені економічною кризою, були неминучі).

За роки незалежності зроблено чимало, аби сфера культури й культурна політика держави адаптувались до нових умов і завдань. Розроблено і прийнято чимало нових законів та підзаконних актів, розпочато адміністративну реформу в галузі, помітні зміни відбулись в системі підготовки кадрів для культури.

Зусиллями держави та місцевого самоврядування, всього культурно-мистецького середовища вдалося на початок XXI століття в основному зберегти успадковану мережу державних та комунальних закладів культури (театрів, музеїв, бібліотек, клубів і будинків культури, шкіл мистецтв, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів культурно-мистецького профілю), національні мистецькі школи. За останні два-три роки кількість цих закладів практично не зменшувалась, поступово стабілізувалось їх фінансування та загальна чисельність працівників галузі, яка протягом 1990-х років невпинно скорочувалась.

Поруч із державно-комунальною мережею в більшості регіонів України, особливо у великих містах, існують і розвиваються в складних господарчих умовах сотні недержавних культурно-мистецьких організацій (театрів-студій, музеїв, книговидавництв, аудіовидавничих фірм, продюсерських центрів, дистриб'юторських фірм, мистецьких галерей та ін.). Нині вони вже становлять помітну і важливу частку культурної сфери, а в деяких галузях (наприклад, аудіо- та книговидання) навіть переважають державні й комунальні заклади.

Однак не повністю вирішено проблему дієвої державної політики сприяння недержавному сектору в культурі, створення для нього сприятливих податкових умов.

Другий виклик — це *виклик відкритості та глобалізації*. Національна культура, яка до кінця 1980-х років існувала у своєрідному режимі (висока культура — для української інтелігенції, а традиційна народна культура — переважно для селян і вчорашніх селян), виявилася малопристосованою до конкуренції із західною культурою, перед якою тепер упала залізна завіса, та з російською культурою, яка стрімко комерціалізувалася.

Негативні наслідки такої неготовності проявилися вже на початку 1990-х років: українське кіно швидко здавало позиції на вітчизняних кіно- та телеекранах перед другорядною голлівудською продукцією, український музичний ринок заполонили «піратські» касети та CD, а концертні зали — другосортні російські гастролери; на

книжковому ринку України дедалі більше домінували імпортовані з Росії книжки переважно розважального характеру. Усе це гостро поставило питання цивілізованого протекціонізму щодо вітчизняного виробника культурного продукту, захисту українського культурного простору.

Протягом років незалежності з перемінним успіхом йшла боротьба за культурний простір України — її вели як держава (запроваджуючи податкові пільги для книговидавництва, мінімальні квоти на українську продукцію в радіо-ефірі та на телеекранах тощо), так і саме культурно-мистецьке середовище, навчаючись конкурувати з потужними суперниками.

На сьогоднішній день можна констатувати, що українська культура, як висока, так і популярна, за ці складні роки продемонструвала чималу життєздатність і навіть зуміла закріпитися на скромних, та все ж не маргінальних позиціях на вітчизняному ринку. Варто нагадати, що останнім часом в рейтингах дедалі частіше на провідні місця потрапляють українські музичні альбоми (Руслани, «Океану Ельзи», Ані Лорак та ін.) і навіть україномовні книжки (наприклад, класичні «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка). А успіх Руслани на конкурсі «Євробачення-2004» та її гастролі багатьма країнами Європи продемонстрували конкурентоспроможність української популярної музики й на світовому ринку.

Нарешті, третій виклик — то *виклик націєтворення*. Відома недоформованість української політичної нації ставила перед національною культурою завдання, які в більшості сусідніх країн були в основному вирішені багато десятиліть тому. Однак україномовна національна культура, що їй раніше доводилося здебільшого обслуговувати запити такої соціально-культурної групи, як "свідомі українці", не могла успішно дати собі раду зі смаками та культурними потребами всього суспільства України. Аби виникла взаємна відповідність між українською політичною нацією, яка тепер інтенсивно формується, та українською національною культурою, обидва елементи мусили пройти істотну еволюцію: доволі неоднорідне суспільство громадян України ще має стати зрілою політичною нацією, а україномовна культура етнічних українців — перетворитися на культуру всього українського суспільства.

Виглядає зрозумілим, що, хоч би які докладалися старання (чи то на рівні держави, чи культурних еліт), не вдасться цілком "українізувати" російськомовну частину населення України — в тому сенсі, що воно на повсякдень (і в культурному споживанні) залишатиметься переважно російськомовним. Надто потужне й надто близьке культурне поле Росії та російської культури, надто велика консервативність повсякденних культурних звичок, надто слабкі україномовні культурні індустрії — усе це визначає саме таку, повільну й обмежену динаміку цього процесу. До того ж і глобалізаційні процеси роблять майже неймовірною перспективу української одномовності, монокультурності.

Загалом варто розглядати багатокультурність не як загрозу цілісності нації, а як потенціал для збагачення культурного капіталу сучасної України.

Підсумовуючи цей короткий вступний огляд, можна вказати на кілька ключових моментів культурної трансформації, що відбувається в Україні:

1. *Ідеологічна трансформація*, або ж трансформація систем цінностей.

Мовиться, зокрема, про перехід від колективізму до індивідуалізму: від світогляду, породженого радянською зрівнялівкою та "економікою дефіциту", до ідейних настанов західного "суспільства споживання". В ідеалі, внаслідок такої трансформації в умах наших співгромадян на зміну колективістським та патріархальним цінностям

мали б приходити ідеали демократії й вільного ринку, але дійсність дає більше підстав вважати, що трансформація носить фрагментаризований і регіоналізований характер: молодшим і середнім поколіннями, особливо у великих містах, дедалі помітніше оволодіває індивідуалізм і споживацтво, натомість старше покоління, особливо у провінції, немовби "закристалізувалось" у своїй пострадянській свідомості, в ностальгії за старими добрими радянськими фільмами й піснями.

2. Зміни на *символічному рівні*.

Це виявляється, наприклад, у практиці використання культурної спадщини як засобу згуртування спільноти, виховання національної свідомості. Можна констатувати, що на *символічному рівні* процес перетворення "населення союзної республіки" на українську політичну націю вже пройшов чималий шлях, хоча й має не той "українізаційний" характер, якого сподівалися націонал-демократи 10-15 років тому.

Тут існує чимала потреба в осмисленні реальних процесів формування сучасної політичної національної ідентичності громадян України різного етнічного походження, особливо її культурного складника.

3. *Інституційні зміни*. Тут варто вказати на господарчу трансформацію культурної галузі, тобто поступове запровадження ринкових засад у деяких її секторах, а також правове та адміністративне реформування, тобто реформування законодавчої бази культурної сфери та органів управління нею; обмеження й регламентація втручання держави в культурні процеси, створення юридичної бази для діяльності недержавних культурницьких інституцій.

Попри чимало зробленого в цьому плані, процес інституційних реформ у сфері культури ще далекий від завершення — зокрема, ще тільки починають будуватися механізми стабільного партнерства держави з недержавним неприбутковим сектором, а також принципово нові, конкурсні механізми фінансування культурної діяльності. Далекі від завершення також механізми державного протекціонізму щодо вітчизняної культури.

4. *Трансформація щоденних культурно-дозвіллєвих практик* сучасних українців, спричинена як соціально-політичними змінами (розвал ідеологічно — культурної машини тоталітаризму, відкритість до зовнішніх культурних впливів), так і технологічними інноваціями (поширення домашньої аудіо- та відеоапаратури, персональних комп'ютерів, "Інтернету" тощо).

Ці процеси відбуваються доволі інтенсивно, однак держава не завжди має можливість чи бажання обмежувати чи спрямовувати їх у те річище, яке було б оптимальним для розвитку національної культури. Зокрема, бурхливий розвиток сучасної комерційної кіномережі останніми роками зовсім не супроводжується пожвавленням вітчизняного кіновиробництва — на екранах і далі домінують американські фільми, а з чималих доходів від прокату нічого не інвестується у вітчизняну кінематографію.

Культурна стратегія української держави

У молодій посткомуністичній державі, якою є Україна, в добу глибокої суспільної трансформації роль культури стає особливо важливою, а отже — зростає і значення державної політики у сфері культури.

Нові концептуальні підходи до державної культурної політики мають забезпечити створення правових, економічних та організаційних умов для збереження і всебічного розвитку української культури як важливого чинника розбудови повноцінного демократичного суспільства, основи для формування цілісної культурно-національної

ідентичності, успішного розвитку України як повноправного члена світової співдружності, співтворця світової культури та світового економічного багатства.

В умовах широкомасштабних політичних та економічних змін, що тривають в Україні, необхідно забезпечити системне реформування сфери культури для збереження духовних здобутків Українського народу і його традицій, з одночасною модернізацією культурного життя суспільства.

Висока загальна культура українського суспільства є також важливим чинником національної безпеки. Вона має відігравати вирішальну роль у протистоянні таким негативним проявам, як культ насильства, політичний екстремізм, ксенофобія, злочинність та моральна деградація. Особливої уваги вимагає духовне виховання молоді, формування у неї високих естетичних і етичних запитів.

З огляду на всі ці міркування, стратегічними цілями політики Української держави у сфері культури можна вважати:

– забезпечення свободи творчості, відкритості українського мистецтва і його тіснішої інтеграції у світову культуру, що сприятиме нарощуванню творчого потенціалу українського суспільства, а насамкінець його динамічному розвитку;

– охорона і примноження культурної спадщини як частини культурного капіталу нашого суспільства, забезпечення широкого доступу до неї як ключового складника естетичного виховання нинішнього та майбутніх поколінь;

– забезпечення сприятливих умов для розвитку організацій культури всіх форм власності при збереженні і навіть посиленні державної підтримки базової мережі закладів культури;

– розвиток вітчизняних культурних індустрій та підвищення їхньої конкурентоспроможності у вітчизняному і світовому культурному просторі.

Можна також вказати на кілька першочергових завдань у сфері культури:

– добитися істотного збільшення бюджетних витрат на культуру — як на загальнодержавному, так, особливо, й на місцевому рівні. При визначенні обсягів бюджетного фінансування доцільно перейти на нормативні принципи, виходячи з обсягів та якості культурно-дозвіллєвих послуг, що надаються;

– з метою ефективнішого використання бюджетної підтримки культури, доцільно визначити базову мережу закладів культури і мистецтва (театрів та музеїв, концертних організацій, бібліотек, клубних закладів), яка б забезпечувала певний мінімум надання доступних культурно-мистецьких послуг і відповідно утримувалася б за рахунок бюджетних коштів;

– забезпечити піднесення матеріального рівня, соціального статусу тих, хто працює в галузі культури; поліпшити умови творчої праці та соціальну захищеність професійних митців;

– створити цілісну й дієву нормативно-правову базу культури, зокрема — систему протекціонізму для національних виробників мистецьких товарів і послуг; здійснити ефективні державні цільові програми розвитку вітчизняного кінематографу, книговидавництва, національної фонограмної індустрії та шоу-бізнесу; розгорнути дієву боротьбу з аудіовізуальним "піратством", аби захистити авторські права українських та зарубіжних правовласників;

– створити сприятливу правову базу для благодійництва і меценатства в Україні; налагодити постійне дієве партнерство держави з недержавними некомерційними організаціями у сфері культури.

При цьому політика держави у сфері культури і мистецтва має ґрунтуватися на

засадах, що відповідають основоположним принципам демократії, прав людини, соціально-орієнтованої ринкової економіки, європейського вибору нашої держави.

Такими основними засадами державної культурної політики в Україні є:

– забезпечення самоцінності та незалежності культури і мистецтва;

– гарантування культурних прав громадян, зокрема — забезпечення свободи творчості, створення умов для активної участі громадян, особливо молоді, в художній творчості; доступу до культурних цінностей;

– захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури;

– турбота про подальший розвиток традиційних культур корінних народів і національних меншин України у їхньому різноманітті та взаємовпливові;

– визнання культури одним з головних чинників самобутності української нації та національних меншин, що проживають в Україні;

– забезпечення активного функціонування української мови в усіх сферах культурного життя держави;

– сприяння творенню єдиного загальнонаціонального культурного простору як одного з найважливіших консолідуючих чинників у справі розбудови української державності;

– підтримка вітчизняного виробника культурного продукту;

– захист інтелектуальної власності, авторських та суміжних прав;

– утримання за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів базової мережі організацій культури, найзначніших культурно-мистецьких закладів;

– забезпечення державної підтримки та сприятливого правового й господарського режиму для культурно-мистецьких організацій, об'єднань, окремих митців незалежно від підпорядкування, виду культурної діяльності, організаційних форм та форм власності;

– створення сприятливих умов для розвитку недержавних неприбуткових організацій культури, для благодійництва та спонсорства;

– створення в Україні умов для популяризації досягнень сучасної світової культури та культурно-історичної спадщини; розвиток всебічного міжнародного культурного співробітництва, культурних зв'язків з українцями за кордоном;

– підвищення рівня культурної присутності України в світі шляхом популяризації української культури за кордоном, заохочення експорту культурно-мистецької продукції.

2. РОЗВИТОК ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ КУЛЬТУРИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Театральне та музичне мистецтво

Протягом останніх років в українському театральному та музичному мистецтвах тривало освоєння нових стильових і тематичних обріїв, йшли пошуки ефективних організаційно-творчих моделей розвитку художніх колективів. Помітними мистецькими подіями стали нові вистави українських театрів, здійснені протягом 2003–2004 років. Урізноманітнилася й жанрова амплітуда театральних і музичних фестивалів у багатьох регіонах України. За підтримки Мінкультури у сезон 2003–2004 років влаштовано 12 театральних і понад 20 міжнародних та всеукраїнських музичних фестивалів.

Попри покращення фінансового стану театрів, за сучасних економічних умов основною гарантією оновлення театрального репертуару державних театрів та кон-

цертних організацій України залишається бюджетне фінансування. Так, у 2003 р. було профінансовано гастролі Національних театрів Української драми ім. І. Франка і Російської драми ім. Лесі Українки, Національних музичних колективів — симфонічного оркестру та оркестру народних інструментів, капели „Думка", капели бандуристів, ансамблю "Київська камерата", а також підготовку низки прем'єрних вистав у різних драматичних та оперних театрах країни; закуплено 31 драматичний та 61 музичний (на загальну суму 249,9 тис. грн.) твір сучасних українських авторів.

Водночас існують проблеми певної правової неврегульованості театральної справи, недосконалості правових механізмів спонсорсько-меценатської підтримки театрального і музичного мистецтва.

Тому для забезпечення успішного розвитку театрального й музичного мистецтва в Україні необхідно:

– створити більш сприятливе правове поле для діяльності театрів, музичних колективів, зокрема, шляхом прийняття "Закону України про театри і театральну справу", розширити творчу та фінансово-економічну самостійність художніх колективів, стимулювати пошук позабюджетних форм фінансування;

– забезпечувати умови для підвищення професійної майстерності митців, зокрема, для їх стажування у зарубіжних мистецьких колективах;

– посилити державну підтримку видання кращих творів вітчизняної драматургії, мистецтвознавчої та нотної літератури, компакт-дисків та DVD з творами вітчизняних драматургів і композиторів.

Кінематографія та відеокультура

В українській кінематографії після тривалого кризового періоду намітились певні позитивні зрушення, пов'язані зі збільшенням бюджетного фінансування, модернізацією і зростанням відвідуваності кінотеатрів. Проте ситуація в кінематографічній галузі залишається складною.

Протягом останніх років чимало зроблено для правового та організаційного забезпечення роботи кіногалузі. Після прийняття Закону України "Про кінематографію" у 1998 році був затверджений пакет підзаконних актів, що регулюють кіновиробництво, розповсюдження і демонстрування фільмів, в тому числі "Положення про державну підтримку фільмів у продюсерській системі", "Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів", "Положення про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення", "Тимчасове положення про мінімальні ставки гонорару та авторської винагороди за фільми, що створюються за державним замовленням на кіностудіях України", "Положення про державну реєстрацію фільмів" та інші.

Однак впровадження продюсерської системи зіткнулось з великими труднощами, спричиненими, зокрема, суперечностями в законодавстві.

За визначенням Закону "Про кінематографію", "Продюсерська система — система в галузі кінематографії, яка в умовах кіноринку забезпечує взаємодію і функціонування всіх суб'єктів кінематографії з метою виробництва, розповсюдження та демонстрації фільмів". Ніяких інших конкретних рис цієї системи не визначено.

У Законі "Про кінематографію" дається таке визначення терміну продюсера фільму: "Це — фізична або юридична особа, яка бере на себе ініціативу й відповідальність за фінансування, виробництво та розповсюдження фільму" (Стаття 3)."

Однак реальність виявилась такою, що головним і чи не єдиним джерелом фінан-

сування українського кіновиробництва залишився держбюджет, що по суті ставить під велике запитання господарчу роль і самостійність продюсера.

З 2000 року, після тривалого спаду, зростає кількість відвідувань кінотеатрів глядачами, що, зокрема, пояснюється суттєвим зростанням кількості модернізованих кінотеатрів (табл. 1). Як видно з таблиці, лише в комунальній кіномережі відвідуваність за п'ять років зросла майже вдвічі, а збір — майже в 12 разів.

Таблиця 1

Динаміка розвитку кіномережі в 1999–2003 рр.

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**
Відвідувань, тис.	5140,8	5926,3	7289,8	8857,8	9520,0
Збір від квитків, тис. грн.	4671,5	7626,0	15387,5	40184,6	53291,0
Модернізовано кінотеатрів	8	11	36	42 (55 залів)	80 (100 залів)

З урахуванням приватних кінотеатрів касовий збір у 2003 р. орієнтовно сягає 100 млн. грн.

Водночас частка вітчизняних фільмів на внутрішньому кіноринку залишається мізерною: домінує американське розважальне кіно (понад 90 %).

Положення Закону України "Про кінематографію" про тридцятивідсоткову квоту демонстрування національних фільмів у кіно- і відеомережі та на каналах мовлення телебачення України не виконується.

У 2003 році розпочато реалізацію Загальнодержавної програми розвитку національної кіноіндустрії на 2003–2007 роки. Цього року повністю профінансовано програму виробництва і розповсюдження фільмів за державним замовленням. Завершено виробництво 24 кіновідеопроектів та 7 сюжетів кінолітопису.

Завершується виробництво циклу фільмів-дебютів "Любов — це...", роботу над яким здійснюють 13 молодих кінематографістів. У 2004 році на кіностудіях України на різних стадіях виробництва створюється 34 кіновідеофільми, в тому числі 9 повнометражних художніх, 13 короткометражних фільмів-дебютів, 9 неігрових та 3 анімаційних. Проводяться роботи з реставрації 137 національних фільмів на загальну вартість 203,8 тис. грн. На жаль, капіталовкладення для переоснащення державних кіностудій та Національного центру Олександра Довженка не були виділені в 2003 році в обсязі, передбаченому Загальнодержавною програмою розвитку національної кіноіндустрії на 2003–2007 роки.

Деякі українські кінострічки отримали міжнародне визнання. Анімаційний фільм С. Коваля "Йшов трамвай № 9" виборов приз "Срібний ведмідь" Берлінського міжнародного кінофестивалю 2003 р. Протягом останніх років престижними міжнародними нагородами відзначені також фільми "Чеховські мотиви", "Шум вітру", "Катерина Білокур".

Поліпшенню підготовки кадрів для вітчизняної кінематографії сприятиме реорганізація інституту театрального мистецтва в Київський державний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого.

У Державному бюджеті України на 2004 рік передбачені видатки для виготовлення і розповсюдження фільмів на умовах державного замовлення в сумі 19,5 млн.

грн., що на 4,3 % більше планових обсягів 2003 року. Крім того, спеціальним фондом Держбюджету передбачено 700 тис. гривень на підтримку національної кінематографії.

Для технічного переоснащення існуючої матеріально-технічної бази кіногалузі та придбання обладнання Держбюджетом на 2004 р. передбачені асигнування до 20 млн. грн.

За останні кілька років відбулися певні позитивні зміни у кінообслуговуванні населення, поповненні фільмофонду комунальних кіновідеопрокатних підприємств. Іде процес переоснащення кінотеатрів сучасним обладнанням: на сьогодні в Україні налічується 80 модернізованих кінотеатрів (100 залів). Не залишилися поза увагою і жителі сіл та невеликих містечок: для відновлення кінообслуговування закуповується відеопроекційне обладнання та автотранспорт. На сьогодні в цілому по Україні налічується до 40 відеопроекційних систем, що працюють у режимі відеопересувок.

Разом з тим, залишаються невирішеними ряд проблем, які стримують розвиток кінообслуговування населення.

Недостатнім залишається рівень кінообслуговування населення, особливо сільського: в цілому по Україні за період з 1996 по 2003 роки кількість кіноустановок зменшилася з 11800 до 3207. Йде неконтрольований процес приватизації і ліквідації кінотеатрів. Найкритичніша ситуація з управлінням галуззю у Дніпропетровській та Сумській областях, де, незважаючи на закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів та постійні звернення Мінкультури до облдержадміністрацій, досі не створено органів державного управління кінематографією.

Потребує вирішення проблема доступу громадян України до творів вітчизняного кіномистецтва, нарощування частки українських фільмів у прокаті. Українські прокатники в процесі формування репертуару є статистами, оскільки останнє слово у виборі фільмів, термінах показу належить російському дистриб'ютору. Українському кіно, фільмам історичного, патріотичного спрямування, дитячим фільмам практично неможливо знайти місце в репертуарі кінотеатрів.

Доступу кіноглядачів до вітчизняного кінопродукту, кращих творів світової кінематографії могли б сприяти державні базові кінотеатри — центри вітчизняного кіномистецтва, створення яких передбачено постановою Кабінету Міністрів від 9 червня 1997 р. "Про структурну перебудову в галузі кінематографії" та Загальнодержавною програмою розвитку національної кіноіндустрії на 2003–2007 роки. Однак досі жоден з таких кінотеатрів не функціонує.

Загалом для виведення кіногалузі з кризи необхідний ряд першочергових заходів:

– реалізувати Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на період на 2003–2007 роки, забезпечити стабільне фінансування та неухильне виконання передбачених нею заходів;

– забезпечити реалізацію регіональних програм поліпшення кінообслуговування населення;

– завершити впровадження продюсерської системи кіновиробництва;

– запровадити сучасні механізми фінансування національного кіновиробництва, прийнявши необхідні для цього законодавчі акти;

– забезпечити дотримання квот показу національних фільмів на вітчизняному екрані згідно з чинним законодавством;

– розробити довгострокову держпрограму підтримки дитячого кінематографа;

– забезпечити ефективне функціонування Національного центру О. Довженка,

як установи, що опікується збереженням, поверненням, вивченням і використанням української кінематографічної спадщини;

– створити Державний музей екранних мистецтв.

Телебачення і радіомовлення; культурно-мистецький аспект

У сучасну інформаційну епоху телебаченню і радіомовленню належить ключова роль у популяризації культурно-мистецьких явищ, формуванні естетичних смаків населення і особливо дітей та молоді, в культурному просвітництві, дозвіллєвих практиках. Але популяризація кращих здобутків вітчизняної та світової культури ще не посіла належного місця навіть на державних електронних ЗМІ, особливо на телебаченні. Доволі успішно працює радіоканал "Культура", однак його телевізійний аналог ще й не розгорнув як слід своєї діяльності.

Ширшому забезпеченню доступу громадян України до національних культурних цінностей, насамперед до поширення інформації про культурне життя, значні події та видатних діячів культури країни має сприяти Меморандум про співробітництво між Міністерством культури і мистецтв України та українськими телевізійними компаніями. Цим документом передбачено, зокрема, запровадження регулярних інформаційних мистецьких телепрограм про культурне життя, сприяння просуванню українських фільмів на телеекрани України, спільне виробництво кіно- і телефільмів, використання державного фонду фільмів.

З метою підвищення ролі електронних ЗМІ в національному культурно-мистецькому процесі, необхідно:

– розширити обсяг мовлення телевізійного каналу "Культура" до 12 годин на добу; поліпшити його фінансування, особливо — фінансування виробництва телепрограм мистецької тематики, записів театральних вистав тощо;

– забезпечити неухильне виконання телерадіоорганізаціями 50-відсоткової квоти для вітчизняного радіо- і телепродукту та 30-відсоткової квоти для національних фільмів, а також мовного режиму, передбаченого законодавством, і тематичного спрямування програм, зазначеного в ліцензіях на право користування каналами;

– забезпечити бюджетну підтримку культурно-просвітницьких передач, програм для дітей та юнацтва.

Книговидання та преса

За роки незалежності України книговидання і преса зазнали великих змін. З'явилися численні нові видавництва різних форм власності, розширився і урізноманітнився спектр періодики.

Водночас, внаслідок несприятливого правового поля, економічної нестабільності, відсутності дієвих протекціоністських заходів, падіння платоспроможного попиту, випуск книг в 1991–1999 роках зменшився на третину за кількістю назв і втричі — за тиражами. Закони на підтримку книговидавництва, прийняті останнім часом, виявилися половинчастими, але й ті незначні пільги, які були надані, носять короткостроковий характер.

Зростання українського книговидавництва у 2000–2002 роках не змінило загальної ситуації на вітчизняному ринку: частка української книги залишається незначною. На одного мешканця України нині випускається біля однієї книжки на рік, тоді як в Російській Федерації — 3–4, у Білорусі — 6–7, у країнах Західної Європи — 10–12.

Несприятлива ситуація у видавничій справі обумовила зникнення з роздрібної торгівлі та припинення випуску (принаймні, регулярного) багатьох культурно-мис-

тецьких періодичних видань (журналів "Музика", "Український театр", "Пам'ятки України" та ін.). Впродовж двох років майже не виходила і газета "Культура і життя".

Прийнятий на початку 2003 року Закон України "Про державну підтримку книговидавничої справи", що передбачає значно більші пільги видавцям і охоплює весь технологічний процес випуску книжки, так і не набув чинності. Введення його в дію було спочатку перенесене на 1 січня 2004 року, потім на 1 січня 2005 року. Видавнича справа в 2004 році була позбавлена навіть тих пільг, які мала в попередні роки.

Для подолання негативних і закріплення позитивних тенденцій у книговиданні та пресі необхідно:

– забезпечити сприятливе правове поле та стабільний стимулюючий податковий режим для вітчизняного книговидавництва та преси;

– забезпечити випуск соціально значущих видань за єдиною програмою, яка формуватиметься на засадах конкурсності та прозорості;

– забезпечити виділення необхідних коштів для комплектування бібліотечних фондів новими вітчизняними книгами та періодичними виданнями;

– розробити та реалізувати держпрограму забезпечення підручниками і посібниками спеціальних музичних навчальних закладів, необхідною музичною літературою загальноосвітніх шкіл та дошкільних установ;

– передбачити видання на засадах держзамовлення національної музичної спадщини, творів українських композиторів-класиків та сучасних авторів для задоволення потреб музичних театрів, мистецьких колективів, спеціальних музичних навчальних закладів.

Образотворче мистецтво й архітектура

В останні роки в Україні інтенсивно розвиваються різні жанри і види образотворчого мистецтва, художньо-виставкова діяльність, проводяться різностильові мистецькі акції. З'явилася низка творів монументального мистецтва, що мають державно-патріотичне спрямування (монументи, присвячені незалежності України, вшануванню пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій радянської доби, пам'ятники українським політичним і культурним діячам). Творчість українських художників і скульпторів отримує широке визнання не лише на Батьківщині, але й за кордоном. Так, у 2003 р. вітчизняні митці брали участь у 50-му Венеційському бієнале та X Празькому квадрієнале; велику виставку українського образотворчого мистецтва було організовано в рамках Року України в Російській Федерації у Москві.

Основними творчими партнерами Мінкультури у справі реалізації державної політики у царині образотворчого мистецтва є Національна спілка художників України та Національна спілка майстрів народного мистецтва, спільно з якими систематично організовуються щорічні всеукраїнські художні виставки "Мальовнича Україна", до Дня Незалежності, Дня художника, всеукраїнські симпозіуми з народного образотворчого мистецтва тощо. Щороку кілька молодих художників отримують гранти Президента України.

Проте через брак бюджетного фінансування залишається незначним обсяг закупівлі державою творів образотворчого мистецтва та держзамовлень. Скорочуються виставкові площі, що спричинено перепрофілюванням низки мистецьких галерей (так, досі не має власного виставкового приміщення навіть Дирекція художніх виставок України), досі відсутній музей (або, принаймні, галерея) сучасного українського образотворчого мистецтва, хоча розмови про його організацію точаться понад десятиліття;

переживають хронічні фінансові труднощі професійні мистецькі видання, невпинно зростають ціни за оренду творчих майстерень та виставкових площ.

З огляду на викладене, найближчими завданнями органів державного управління у сфері образотворчого мистецтва мають стати:

– зміцнення законодавчого поля у цій сфері, в тому числі щодо майстерень, земельних ділянок під майстернями та народними художніми промислами;

– розширення обсягу придбання творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва з виставок та приватних колекцій для поповнення державних музеїв;

– створення картинної галереї сучасного українського образотворчого мистецтва;

– заснування щорічного всеукраїнського скульптурного симпозіуму, що проводитиметься за сприяння Міністерства культури і мистецтв та Національної спілки художників.

Охорона культурної спадщини

Після здобуття Україною незалежності посилилась увага до збереження національної культурної спадщини. Протягом останніх років створено низку нових державних заповідників, музеїв, експозиції яких присвячені подіям національної історії та життю і творчості видатних людей України. Зміцнено правову базу охорони національної культурної спадщини: Верховною Радою України прийнято Закони "Про музеї і музейну справу", "Про охорону культурної спадщини", "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей", "Про архітектуру і архітектурну діяльність", "Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки", прийнято постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до державного реєстру нерухомих пам'яток України" та "Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до держаного реєстру нерухомих пам'яток України".

Ведеться чимала робота із захисту національного культурного надбання, посилюється боротьба з контрабандою творів мистецтва, їх незаконним переміщенням через держкордон. Зокрема, виконавчою владою започатковано постійно діючий "круглий стіл", на якому відпрацьовуються форми й методи боротьби з незаконним обігом та контрабандою культурних цінностей. Зусиллями Держслужби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон в Україну вже повернуто понад 50 тис. творів української образотворчої спадщини.

Нині в Україні під охороною держави перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: археології — 57206, в тому числі 418 національного значення; архітектури та містобудування — 16797, в тому числі 3541 національного значення; історії— 51364, в тому числі 142 національного значення; монументального мистецтва — 5926, в тому числі 44 національного значення. Кількість пам'яток та їх стан уточнюється в ході виконання *Комплексної програми паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 роки*.

В історичних містах і визначних місцях зі значним ступенем концентрації історико-архітектурної спадщини створено і функціонує 61 історико-культурний заповідник. Указами Президента України 13 з них надано статус "національного", причому 8 з них віднесено до сфери управління Мінкультури.

До Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО включено Софійський собор з ансамблем монастирських споруд та Києво-Печерську лавру у м. Києві, а також історичний центр Львова. Наприкінці 2003 року до попереднього Списку всесвітньої

культурної спадщини ЮНЕСКО внесено комплекс споруд Бахчисарайського ханського палацу XVI–XVII сторіччя. Підготовлено та надіслано пропозиції щодо включення до попереднього Списку всесвітньої культурної спадщини нових номінацій від України "Дерев'яні церкви XV–XVIII ст. Карпатського регіону України" та "Культурний ландшафт міста Кам'янця-Подільського".

У 2003 році за рахунок коштів держбюджету в Києво-Печерській лаврі проведено невідкладних ремонтно-реставраційних та аварійно-відбудовних робіт на 1 млн. грн., а в 2004 році, згідно розпорядження Кабінету Міністрів України, на такі роботи в Києво-Печерській лаврі виділено 2 млн. грн. Протягом 2003 року проведено значні роботи з реставрації, впорядкування та відновлення втраченої забудови Львівського середмістя. Постійно проводяться комплексні дослідження та моніторинг технічного стану Софійського собору та інших споруд, розташованих на його території.

Продовжувалися реставраційні роботи на пам'ятках культурної спадщини у державних історико-архітектурних та історико-культурних заповідниках "Хортиця", "Кам'янець", "Чернігів стародавній", "Херсонес-Таврійський" та інших, у центральній історичній частині міст Львова та Одеси, у будинку Державного академічного театру опери та балету в м. Одесі.

На проведення робіт з реставрації об'єктів культурної спадщини на 2003 рік виділено кошти обсягом 6 946,2 тис. грн. Крім того, профінансовано 7 811,4 тис. грн. на капітальний ремонт і реконструкцію цих закладів та інші капітальні вкладення. На 2004 рік передбачено 17 268,04 тис. грн. на роботи з реставрації та капітального ремонту і реконструкції об'єктів культурної спадщини.

Протягом 2003 року в рамках підготовки до відзначення 190-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка здійснено низку заходів із збереження та реставрації об'єктів, пов'язаних з ім'ям Т. Г. Шевченка. Зокрема, виконано ремонтно-реставраційні роботи в Національному музеї Т. Г. Шевченка у Києві на 150,3 тис. грн. На об'єктах Шевченківського національного заповідника у Каневі профінансовані реставраційні роботи, капітальний ремонт та реконструкція загальним обсягом 3 799,95 тис. грн.

Дані про фінансування робіт з реставрації пам'яток, що належать до сфери управління Міністерства наведено в таблиці 2.

В Україні ведеться робота зі *створення цілісної системи державного управління охороною культурної спадщини*, як це передбачено Законом України "Про охорону культурної спадщини". Протягом 2004 року необхідно забезпечити:

– відпрацювання оптимальної структури органів охорони культурної спадщини на місцях з урахуванням кількості пам'яток та доцільності утворення відповідних структур на рівні органів самоврядування;

– забезпечення органів охорони культурної спадщини відповідною кадровою, науково-дослідною та ремонтно-реставраційною базою.

Таблиця 2

Фінансування робіт з реставрації пам'яток

№	Назва заповідника	Обсяги фінансування (тис. грн.)			
		план 2003	факт 2003	план 2004	проект 2005
1	Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник	2914,2	2914,2	4500,0	7000,0

2	Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав” м. Переяслав-Хмельницький	-	-	800,0	1655,0
3	Національний заповідник “Давній Галич” м. Галич (Івано-Франківська обл.)	684,0	684,0	1373,0	1500,0
4	Національний заповідник “Херсонес Таврійський”, м. Севастополь	2897,0	2897,0	4130,0	7327,9
5	Національний заповідник “Хортиця”, м. Запоріжжя	530,0	530,0	1010,0	660,0
6	Національний історико-культурний заповідник, “Качанівка” (Чернігівська обл.)	1004,0	1004,0	1075,0	1350,0
7	Шевченківський національний заповідник у м. Каневі (Черкаська обл.)	5503,0	4470,1	2100,0	27714,4
8	Національний історико-культурний заповідник “Чигирин” (Черкаська обл.)	1020,0	1020,0	1900,0	5380,0
9	Державний історико-меморіальний заповідник “Поле Берестецької битви” (Рівненська обл.)	340,0	340,0	380,0	430,0
	Загалом	14892,2	13859,3	17268,0	53017,3

Водночас, у сфері охорони культурної спадщини спостерігається низка тривожних тенденцій, що викликають негативний резонанс у суспільстві. Перш за все це стосується охорони історичного середовища старовинних міст.

Головна з цих тенденцій — байдуже, а часом і зневажливе ставлення до пам’яток архітектури з боку місцевої виконавчої влади. Наслідком такого ставлення є прогресуюча руйнація архітектурних пам’яток через недостатність ремонтно-реставраційних робіт (Львів, Кам’янець-Подільський, Луцьк, чимало історичних міст “районного” значення). По-друге, почастішало спотворення історичних споруд надбудовами і перебудовами, що почасти руйнує художню стилістику первісних споруд. Непоодинокими стали випадки знесення цих споруд та побудова натомість “елітних” будинків у зовсім іншій архітектурній стилістиці.

Недофінансування протягом двох останніх десятиліть, система оподаткування без врахування специфіки пам’яткоохоронної справи і реставрації, зокрема, відсутність механізму заохочення тих, хто фінансово підтримує роботи на пам’ятках, призвели до значного погіршення стану пам’яток. На підставі моніторингу пам’яток встановлено, що більшість об’єктів перебуває у незадовільному стані, а кожна десята пам’ятка — в аварійному. Понад 200 пам’яток архітектури національного значення потребують проведення найневідкладніших протиаварійних та консерваційних робіт.

Враховуючи значущість пам’яток культурної спадщини для формування самосвідомості українського народу, специфіку заходів з їхнього збереження, утримання та використання, що пов’язана передусім зі значними видатками із держбюджету, необхідно:

– у проектах державного бюджету на 2005 і наступні роки щорічно передбачати

збільшення асигнувань щонайменше на 30% з тим, щоб щорічні видатки на збереження культурної спадщини досягли рівня 96,0 млн. грн.;

– внести зміни до Бюджетного кодексу, зокрема, щодо фінансування заходів зі збереження культурної спадщини з бюджетів усіх рівнів, незалежно від категорій та форми власності пам'яток;

– внести зміни до класифікації видатків державного бюджету на збереження історико-культурної спадщини, передбачивши їх диверсифікацію та розширення;

– завершити роботу зі створення цілісної системи державного управління охороною культурної спадщини, як це передбачено Законом України "Про охорону культурної спадщини", а також — системи органів державного контролю за ввезенням, вивезенням та поверненням культурних цінностей, утворивши чітку вертикаль відповідних органів виконавчої влади, від центрального — до підрозділів у структурах органів місцевого самоврядування;

– опрацювати питання щодо створення в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі спеціальних фондів охорони пам'яток культурної спадщини;

– провести інвентаризацію пам'яток, розробивши науково обґрунтовані засади їх збереження, належного використання та популяризації, визначення історичних ареалів населених місць, розробити проекти детального планування та проекти регенерації історичних територій;

– продовжити роботу з підготовки нормативно-правових документів, що регламентували б:

- порядок виявлення та обліку пам'яток культурної спадщини;
- проведення реставраційних робіт;
- визначення режимів та умов використання пам'яток;
- розробки науково-проектної документації щодо визначення зон охорони пам'яток;
- розроблення правового механізму залучення недержавних інвестицій до сфери утримання, реставрації та використання об'єктів культурної спадщини;

– продовжити міжнародне співробітництво у сфері охорони культурної спадщини і, зокрема, з питань створення міцних партнерських зв'язків, як із сусідніми з Україною державами, так і країнами Європи, а також країнами із потужною українською діаспорою;

– продовжувати пошук шляхів забезпечення додаткових фінансових, матеріальних та інших надходжень для розвитку пам'яткоохоронної справи, поліпшення господарської діяльності заповідників.

Розвиток етнічно-культурного різноманіття України

Необхідною умовою духовного розвитку суспільства, зростання його творчого потенціалу, утвердження толерантності в міжетнічних стосунках є збереження і підтримка етнокультурного різноманіття. За даними перепису населення 2001 р. в Україні проживають 10,9 млн. представників етнічних меншин (або 22,2% населення країни), які репрезентують 134 нації та етноси. На сьогодні діє понад 100 національно-культурних товариств, з яких 33 мають статус всеукраїнських. Створено понад 30 Центрів національних культур у регіонах (зокрема, 13 — у Закарпатській та 10 — у Запорізькій областях). При національно-культурних товариствах діє понад 9 тис. аматорських мистецьких колективів.

З метою підтримки культур етнічних меншин в Україні у 2002 р. при Міністерстві культури і мистецтв України створено Раду з питань національних меншин України та

української діаспори, а 30 січня 2002 р. Кабінетом Міністрів затверджено "Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин України на період до 2005 року". На фінансування заходів з підтримки культур етнічних меншин Держбюджетом передбачалися кошти із щорічною динамікою росту: у 2002 р. — 600 тис. грн., у 2003 р. — 1 млн. грн., а в 2004 р. — 1,5 млн. грн.

Впродовж 2003 р. Мінкультури спільно з національно-культурними товариствами здійснило понад 50 заходів, серед яких — Форум національних культур України, Всеукраїнська культурно-мистецька акція "Київ золотоверхий єднає", обрядово-театралізоване дійство тюркомовних народів "Новруз Байрамі", культурно-мистецька акція "Скарби слов'янського світу" до Дня слов'янської писемності і культури та інші.

Водночас, у діяльності мистецьких колективів національно-культурних товариств існує низка нерозв'язаних проблем, серед яких чи не найгостріша — слабка матеріально-технічна база (репетиційні приміщення, музичні інструменти, сценічний одяг, звукова та освітлювальна апаратура тощо).

Серед пріоритетних напрямків діяльності та першочергових заходів щодо підтримки культур етнічних меншин в Україні варто назвати:

– забезпечення виконання "Комплексних заходів щодо розвитку культур національних меншин на період до 2005 року";

– вдосконалення механізмів фінансової підтримки національно-культурних товариств;

– збільшення обсягів державної підтримки друкованих та аудіовідеовидань національно-культурних товариств;

– розширення мережі центрів національних культур у регіонах, музеїв історії та культури етнічних груп у місцях їх компактного проживання, робота з повернення на Батьківщину культурних цінностей депортованих народів.

Культурно-просвітницька робота, народна творчість, аматорство

Останнє десятиліття характеризується відродженням традицій, народної творчості, обрядів, звичаїв, ремесел, а поруч із цим і утворенням нових форм сучасного дозвілля. Ця діяльність зосереджується в закладах культури клубного типу, які для значної частини громадян, особливо у сільській місцевості, часто залишаються єдиними осередками культури. За роки економічної кризи, в умовах зменшення бюджетного фінансування суттєво скоротилась мережа культурно-просвітницьких закладів. Погіршувався стан матеріально-технічної бази клубів, бібліотек, парків культури і відпочинку.

Станом на 01.01.2004 року в Україні функціонує 19614 клубних закладів. З них мережа системи Міністерства культури і мистецтв України становить 17907 одиниць. У сільській місцевості діє 16452 клубних заклади (див. табл. 3).

Таблиця 3

Клубні заклади в Україні

Станом на	Мережа всіх відомств	З них у сільській місцевості	Системи Мінкультури	З них у сільській місцевості
01.01.2000	20659	17905	17934	16564
01.01.2001	20387	17707	17940	16552

01.01.2002	20191	17552	18080	16614
01.01.2003	19887	17321	18007	16533
01.01.2004	19614	17146	17907	16452

Серед чинних закладів 3735 розміщені у пристосованих приміщеннях, 7684 потребують капітального ремонту, 530 знаходяться в аварійному стані.

Після глибокої економічної кризи останнім часом відзначаються реальні стабілізаційні тенденції щодо розвитку клубної мережі.

Якщо з 1992 по 2002 рік мережа клубних закладів скоротилась на 4402 одиниці, то у 2004 році відповідно до нормативів, затверджених Кабінетом Міністрів України, мережа клубних закладів базового рівня стабілізувалася й зазнавала лише незначних коливань внаслідок закриття аварійних приміщень, передачі з балансу на баланс, зменшення кількості населення тощо.

З метою недопущення закриття, ліквідації та перепрофілювання клубних закладів, у Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Черкаській областях здійснено ряд практичних заходів щодо утвердження сприятливих тенденцій культурного розвитку, удосконалення інноваційної діяльності клубних закладів. У Тернопільській області для 19 клубних закладів виділено кращі приміщення. У Рівненській області відремонтовано 284 клубні заклади.

Проведені за останні роки в Україні два Всеукраїнські огляди народної творчості виявили потужний потенціал традиційної народної культури, засвідчили зростання виконавчої майстерності багатьох колективів та окремих виконавців, збагачення репертуару, дали поштовх для розвитку багатьох закладів культури.

Сприяло цьому й проведення всеукраїнського огляду роботи сільських закладів культури та Всеукраїнського огляду матеріально-технічної бази закладів культури у сільській місцевості.

Так, оновлено матеріально-технічну базу 22% клубних закладів Донецької області, відремонтовано 581 об'єкт культури у Луганській області, понад третину клубних закладів Житомирської. У Харківській області проведено 30 капітальних ремонтів закладів культури, що майже втричі більше, ніж у 2002 р.

Прийняття Закону України "Про народні художні промисли" та постанови Кабінету Міністрів "Деякі питання реалізації Закону України "Про народні художні промисли"" сприятиме відновленню системи діяльності підприємств народних художніх промислів, вирішенню проблеми зайнятості висококваліфікованих спеціалістів, сприятиме відродженню і збереженню осередків народних художніх промислів, які з об'єктивних причин перебувають у скрутному становищі і потребують державної підтримки.

З метою збереження і розвитку осередків традиційних народних художніх промислів Міністерством розроблено рекомендації, згідно з якими в областях проведено збір матеріалів, на основі яких буде створюватись Державний реєстр осередків народних художніх промислів.

Для поліпшення культурно-просвітницької діяльності, розвитку народної творчості і аматорства в сучасних умовах необхідно:

– сприяти розширенню спектру послуг, що їх пропонують клуби, бібліотеки, музеї, відродженню традицій культурно-просвітницької роботи;

– проводити соціологічні дослідження, спрямовані на розвиток нових соціальних технологій у сфері культури і мистецтв; вивчати особливості функціонування інноваційних закладів культури, їх взаємодію з недержавними організаціями;

– вивчати проблеми сфери вільного часу, шоу-бізнесу, ігрового бізнесу, виставкового бізнесу; перспективи розвитку дозвілля населення;

– запроваджувати нові форми господарювання у культурно-дозвіллєвій сфері;

– практикувати і надалі проведення Всеукраїнського фестивалю-огляду народної творчості та творчих лабораторій за жанрами для керівників аматорських колективів.

Бібліотечна справа

Важливу роль у забезпеченні прав громадян України на вільний доступ до інформації, знань, долучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти відіграють бібліотеки. Динаміка їх кількості в Україні представлена в таблиці 4.

Сьогодні асортимент послуг, що їх надають бібліотеки, істотно розширився. Бібліотеки задовольняють запити користувачів на інформацію з питань права соціальної сфери та інших галузей, використовуючи при цьому сучасні бази даних, матеріали місцевих органів влади, готуючи фактографічні, оглядово-аналітичні матеріали. Таку роботу здійснюють Дніпропетровська, Миколаївська, Луганська та інші обласні універсальні наукові бібліотеки.

Таблиця 4

Бібліотеки системи Мінкультури

Станом на	Усього	З них в сільській місцевості	Бібліотеки для дітей
01.01.2000	19006	15429	1238
01.01.2001	18976	15413	1226
01.01.2002	18915	16301	1220
01.01.2003	18883	15270	1217
01.01.2004	18586	15072	

Беручи до уваги досвід провідних країн світу, бібліотеки активно застосовують у своїй роботі інформаційні та телекомунікаційні технології.

На даний час усі головні регіональні бібліотеки мають доступ до Інтернету та наполегливо працюють над створенням баз даних. Так, обсяг електронних каталогів цих бібліотек досягає 4 млн. записів. Практично кожна з цих бібліотек має повну текстову базу даних про регіон. У Вінницькій, Дніпропетровській, Рівненській та інших обласних бібліотеках розпочався процес обслуговування віртуальних користувачів через бібліотечні Веб-сайти.

Варто відзначити, важливість прискорення процесу інформатизації бібліотек починають поступово усвідомлювати владні структури на місцях. Цьому сприяло звернення Міністерства культури і мистецтв України до голів обласних державних адміністрацій, у якому висвітлювався стан забезпечення бібліотек технічним обладнанням і каналами зв'язку, подавався порівняльний аналіз здійснених робіт у різних регіонах України, ре-

комендувалися заходи щодо створення комп'ютерних мереж. Як наслідок, в ряді областей бібліотеки були включені до регіональних програм інформатизації регіонів.

Останнім часом поліпшилася ситуація із поповненням бібліотечних фондів. Цьому сприяло прийняття Кабінетом Міністрів України програми поповнення бібліотечних фондів. Так, у порівнянні з минулим роком кількість коштів виділених з місцевих бюджетів, наприклад, для сільських бібліотек збільшилась в середньому на 70 відсотків.

Крім того, за рахунок "Української бібліотечної серії" у 2003 році бібліотекам України безкоштовно направлено 130 назв українських видань тиражем 130 тис. примірників.

Відповідно до Державної програми збереження бібліотечних та архівних фондів на період до 2005 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України, провідними бібліотеками України було придбано технічне оснащення для переведення рідкісних та цінних видань на електронні носії інформації.

Для дальшого розвитку мережі бібліотек в Україні, окрім достатнього бюджетного фінансування, необхідні такі першочергові заходи:

– створювати умови для сучасного обслуговування користувачів бібліотек засобами телекомунікацій: шляхом запровадження пільгової сплати каналів зв'язку; приведення у відповідність посадових окладів фахівців інженерно-технічної сфери, що працюють у бібліотеках до аналогічних посадових окладів у народному господарстві;

– здійснювати інтеграцію бібліотечних ресурсів України у світовий інформаційний простір.

Світовий вимір української культури

В останні роки значно посилились міжнародні контакти українських митців, культурологів. Численні виступи українських виконавських колективів, виставки творів з колекцій провідних українських музеїв, експозиції українських художників сприяють зміцненню міжнародного авторитету України. Українські митці брали участь у багатьох міжнародних кіно- та театральних фестивалях, зокрема, Венеційському бієнале, Берлінському кінофестивалі тощо. Водночас відбувається активне ознайомлення вітчизняної аудиторії з кращими набутками світового мистецтва, його новими стильовими та жанровими пошуками. Дієвим засобом є проведення міжнародних фестивалів. Низка фестивалів, що проводяться в Україні щорічно чи раз на два роки, стала традиційною. Великого розголосу набувають зазвичай мистецькі події кінофестивалів "Молодість", "Стожари", "Пролог", "Крок", "Кіно-Ялта", "Відкрита ніч", театральних фестивалів "Бере зілля" (Харків), "Київ травневий", "Золотий лев" (Львів), "Херсонеські ігри" (Севастополь), "Обереги" (Івано-Франківськ), "Відлуння", фестивалю циганської культури і мистецтва "Амала" (Київ), хореографічного фестивалю "Серж Лифар де ля данс" та інших. Усі названі фестивалі є міжнародними, в них беруть участь митці та колективи з багатьох країн світу.

Постійним стало проведення днів культури України в інших державах та днів культури інших держав в Україні. Зокрема, великими подіями в культурному житті України стали Дні культури Німеччини в Україні, фестивалі французької культури в Україні, дні культури Китаю, Молдови, заходи в рамках Року України в Росії (2002) та Року Росії в Україні (2003), а також — нинішнього Року Польщі в Україні. Дні культури України проходили в Грузії, Великій Британії, Азербайджані.

Розвиваються стосунки України з іншими державами на офіційному рівні, підписано низку протоколів про співробітництво в галузі культури, угоди про прове-

дення днів культури. Активізувалась діяльність представництв України в іноземних державах та при міжнародних організаціях у сфері культури. Офіційні представники України різного рівня постійно беруть участь у різноманітних міжнародних заходах з обговорення питань культурного розвитку, зокрема, у зустрічах міністрів культури, у проведенні симпозіумів, колоквіумів, конференцій. Велике значення мало долучення України до низки міжнародних правових актів у сфері культурного обміну та збереження культурної спадщини. Значну роль відіграють традиційні контакти з українською діаспорою у світі.

З утворенням незалежної Української держави проблеми охорони, збереження та повернення культурних цінностей, що з різних причин опинилися за межами України, привернули увагу громадськості й увійшли до пріоритетів державної політики в культурній сфері. Україна виступила ініціатором вирішення багатьох проблем реституції цінностей і здобула в цій сфері міжнародний авторитет. Поповнення духовної скарбниці України надзвичайно важливе для відтворення правдивої історії нашої держави, ствердження її місця і ролі у світовій історії.

Особливість проблем розшуку та повернення втрачених культурних цінностей полягає в тому, що вони не вирішуються волею лише однієї держави, а передбачають співробітництво з іншими державами на міжнародно-правових засадах. У цьому плані Україною за останні роки зроблено чимало. Вже діють міжурядові угоди між Україною та Польщею у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей (1996 р.); між Україною та Угорщиною — у справі повернення культурних цінностей, що потрапили під час Другої світової війни та в наступні роки на територію нашої країни (1995 р.). Українсько-німецьке співробітництво з цих питань базується на ст. 16 Угоди між Урядом України та ФРН про культурне співробітництво 1993 р.; українсько-російське — на відповідних статтях Угоди між Урядом України й Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1995 р.).

На виконання зазначених Угод утворено міжурядові комісії. Переговорні процеси України з Росією, ФРН, Польщею, Угорщиною підтверджують зацікавленість сторін у двосторонніх відносинах на цій ділянці культури.

Отож можна констатувати, що реституція культурних цінностей стає потужним чинником міжнародного співробітництва України, сприяє створенню позитивного іміджу нашої країни.

Та попри всі ці здобутки доводиться констатувати, що культурні зв'язки зі світом, культурна присутність України за кордоном за ці роки так і не набули системного характеру. Незадовільно використовувались можливості, що їх відкриває членство України в міжнародних організаціях. Через недостатню поінформованість митці та творчі колективи України неповною мірою беруть участь у міжнародних культурних проектах. Зокрема, Україна за чотири роки існування програми "Культура 2000", яка фінансується Євросоюзом, не спромоглася взяти в ній участь, а все зазначене є одним з чинників залучення іноземних інвесторів у культурну сферу нашої держави. Натомість фактично відбуваються значні інвестування України в культуру інших держав, оскільки на постійну роботу за кордон виїжджають висококваліфіковані мистецькі кадри, а в організації зарубіжних гастролей українських колективів є значні недоліки. Далеко не кращими зразками представлена зарубіжна масова культура в Україні.

З огляду на це необхідно:

– вдосконалити систему культурного співробітництва України із зарубіжними

країнами на основі міжнародних, міжгалузевих, регіональних договорів та прямих зв'язків з використанням можливостей, які надає участь України в міжнародних організаціях;

– надавати державну підтримку здійсненню найбільш значущих, резонансних культурних ініціатив, що дасть змогу підвищити авторитет України в світі, сприятиме порозумінню між народами;

– розбудовувати інфраструктуру міжнародної інформаційної мережі України;

– створити культурно-інформаційні центри в місцях компактного проживання закордонних українців;

– поглиблювати міжнародне співробітництво у сфері реституції культурних цінностей;

– завершити роботу з розробки та впровадження бази даних на втрачені та незаконно переміщені з України культурні цінності, що з різних причин перебувають на території інших країн;

– розпочати підготовку юристів-фахівців з проблем вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Проблеми системи управління галуззю

Після 1991 року система органів управління в галузі культури не зазнала значного реформування. Найбільшою і найважливішою зміною стала передача більшості закладів культури і мистецтва, розташованих у регіонах у комунальну власність, на утримання місцевих бюджетів. В сучасній Україні на загальнодержавному рівні сфера культури в широкому розумінні управляється кількома відомствами (Міністерство культури та мистецтв; Державний комітет з телебачення і радіомовлення; Державний комітет з молодіжної політики, спорту та туризму; Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення).

Міністерство культури і мистецтв України є головним органом державної виконавчої влади щодо сфери культури. Безпосередньо воно керує діяльністю державних закладів культури і мистецтв, у тому числі — всіх, що мають статус національних, а також здійснює певний методично-рекомендаційний вплив на інші заклади та організації культури. Ці заклади та організації (близько 45 000 театрів, музеїв, бібліотек, кінотеатрів, шкіл мистецтв, клубів та будинків культури) адмініструються і фінансуються місцевими органами влади через регіональні органи управління культурою — Мінкультури АР Крим, обласні (а також міст Києва та Севастополя) управління та районні (міські) відділи культури.

Вплив Мінкультури на діяльність місцевих органів управління культурою можна вважати недостатнім.

Починаючи з кінця 80-х років, в Україні виникають тисячі незалежних недержавних культурних організацій (театри, видавництва, музичні колективи, студії звукозапису, мистецькі галереї тощо). Однак державну підтримку таких закладів, а також вплив державних органів на них, поки що слід вважати недостатнім. Єдина форма фінансової підтримки, призначена саме для недержавних мистецьких організацій та індивідуальних митців, що діє в Україні сьогодні — це гранти Президента молодим митцям та державні стипендії визначним представникам мистецтва.

Загалом можна окреслити кілька основних проблем, що існують у системі державного управління культурною сферою:

а) проблеми міжвідомчої взаємодії та координації (між Мінкультури та іншими міністерствами і відомствами, для яких проблеми та інтереси культури часом мають непріоритетний характер);

б) проблеми визначення і здійснення регіональної культурної політики, взаємодії з областями (останнім часом Мінкультури апробує такі механізми, як укладання угод про співробітництво з ОДА з питань розвитку культури відповідних регіонів);

в) проблеми партнерства і співпраці з недержавними культурно-мистецькими організаціями — "третім сектором" (на цій ділянці також останнім часом іде інтенсивний діалог, пошук нових механізмів координації і співпраці).

Економічні проблеми галузі

Економічний стан культури визначається як рівнем та структурою бюджетного фінансування, так і можливостями отримання коштів з позабюджетних джерел (доходи від культурних товарів і послуг, надходження від спонсорів, благодійників, меценатів тощо). При цьому господарчий стан культури великою мірою зумовлене загальною економічною ситуацією в країні, діяльністю недержавних організацій культури, як комерційних, так і неприбуткових, загальною ситуацією на культурному ринку.

Сучасна державна політика фінансування культури в Україні має кілька основних складників:

– фінансова підтримка державних та комунальних закладів культури і мистецтва з бюджетів відповідних рівнів;

– бюджетне фінансування найважливіших культурних заходів загальнодержавного значення;

– певні податкові пільги неприбутковим та благодійним організаціям;

– елементи протекціонізму щодо культурних індустрій (наприклад, книговидавничої справи);

– бюджетні субсидії деяким недержавним культурно-мистецьким структурам — національним творчим спілкам, товариству "Просвіта" тощо.

Загалом ця політика дозволила зберегти більшість закладів культури і мистецтв, успадкованих від радянських часів, однак вона має істотні недоліки, наприклад, недосконалий і неефективний механізм формування обсягів видатків на культуру і мистецтво з місцевих бюджетів; недостатня роль нових механізмів фінансування, орієнтованих на підтримку конкретних проектів.

Через загальний економічний спад, гіперінфляцію, бюджетну кризу упродовж 1990-х рр. господарчий стан більшості українських закладів культури погіршувався, тому помітно знижувався соціальний статус і зменшувалися доходи працівників культурної сфери.

З початку 1990-х рр. знижувалась участь суспільного загалу в культурно-дозвіллєвій діяльності: громадяни України стали купувати значно менше книг і газет, рідше відвідувати кінотеатри, театри і музеї, аніж у 1980-х роках. Це негативно впливало на кількість публічних бібліотек, кінотеатрів, клубів і будинків культури.

Поліпшення економічної ситуації в Україні останніми роками значною мірою сприяло зростанню бюджетного фінансування культури. З 1999 по 2003 роки обсяг фактичних видатків на культуру і мистецтво з Держбюджету зріс з 58,7 до 286,4 млн. грн., тобто майже уп'ятеро. Держбюджетом України на 2004 р. для Мінкультури передбачені видатки в сумі 390,1 млн. грн. (табл. 5).

Якщо в 1999 році фактичний обсяг фінансування склав всього 35,8 % від передбаченого бюджетом, то в 2003 році культура і мистецтво (Мінкультури) були профінансовані з держбюджету в повному обсязі, відповідно до бюджетних призначень.

Поліпшилась якісна структура фінансування — були виділені значні кошти на поповнення бібліотечних фондів, на нові театральні постановки, на фільми-дебюти, проведення гастролей, закупівлю творів мистецтва, інформатизацію, реставрацію, капітальне будівництво, технічне переоснащення закладів культури.

Таблиця 5

Фінансування культури і мистецтва з Державного бюджету

Роки	**Передбачено держбюджетом, млн. грн.**	**Фактично профінансовано, млн. грн.**	**Відсоток виконання, %**
1999	164,0	58,7	35,8
2000	155,8	138,8	89,1
2001	215,8	150,4	69,7
2002	251,0	170,1	67,8
2003	286,4	286,4	100,0
2004	390,1	141,7 (перше півріччя)	98% від бюдж. призначень

Також поліпшилась ситуація з фінансуванням потреб культури з місцевих бюджетів. Показник видатків на культуру і мистецтво у зведеному бюджеті 2003 року перевищив 1 млрд. 97 млн. грн., з них з місцевих бюджетів виділено 811 млн. грн., що майже у 1,5 рази більше, ніж у 2002 році.

Протягом 2003 року державним та комунальними підприємствами, установами і організаціями культури отримано доходів за надання платних послуг на загальну суму 149 млн. грн., що на 20 % більше, ніж у 2002 році.

Власні зароблені кошти перетворилися на важливе джерело доходів не лише для театрів і виконавських колективів, але навіть для бібліотек і музеїв, які традиційно мають обмежені можливості для одержання доходів від платних послуг. Так, обсяги надання платних послуг державними закладами культури зросли з 39,3 млн. грн. в 2001 р. до 46,8 млн. грн. в 2003 р. (на 19 %), в тому числі бібліотеками — на 20%, музеями — в 1,8 разів, театрами — на 15%, музеями — на 24%, цирками — на 44%. (див. табл. 6).

Таблиця 6

Обсяги надання платних послуг державними закладами культури, 2001–2003 рр. (тис. грн.)

Види закладів	**2001**	**2002**	**2003**	**2004 (I-II квартали)**
Бібліотеки	177,3	296,7	211,9	134,9

Музеї	1207,9	1884,9	2165,9	978,3
Навчальні заклади	19805,7	20308,0	20254,4	8840,2
Театри	5392,2	5695,6	6213,0	3396,3
Концертні організації	1727,4	2996,2	2134,3	1278,8
Цирки	10947,8	13709,2	15787,0	9633,2
Разом:	**39258,3**	**44890,9**	**46766,5**	**24861,7**

Втім, зростання обсягів надання платних послуг можна вважати ознакою не лише зрослої господарчої вправності закладів культури, але й недостатнього бюджетного фінансування.

На сьогоднішній день практично повністю ліквідована в галузі заборгованість із заробітної плати і стипендій, а розмір посадових окладів помітно зріс. За останні два роки оплата праці в галузі підвищувалась кілька разів, в тому числі в березні 2004 р. — на 10,8 %.

Водночас, станом на 1 січня 2004 року 34 тис. працівників галузі все ще працювали на умовах неповного робочого дня (хоча це на 4 тис. працівників менше, ніж рік тому). Для ліквідації неповної зайнятості в галузі культури в Держбюджеті України на 2004 рік передбачено 54,8 млн. грн., що дозволить забезпечити роботою на повну ставку ще 26 тис. працівників.

Однак, аналіз нинішнього становища сфери культури в Україні показує, що бюджетні видатки на потреби культури і мистецтва все ще недостатні, особливо в регіонах. Можна вказати на низку інших недоліків в наявній практиці фінансування культури через державний та місцевий бюджети: відсутність обґрунтованих пропорцій між окремими напрямками витрат, брак ясно визначених пріоритетів, надто незначна роль нових схем фінансування, орієнтованих на кінцевий результат, а не на утримання закладів. Отже, чинні механізми бюджетного фінансування культурного сектора можна та треба вдосконалювати.

Система формування бюджетних видатків, що передбачена чинним Бюджетним кодексом України, також потребує серйозних змін у частині, що стосується видатків на культуру і мистецтво, особливо для областей.

Для багатьох типів закладів культури і мистецтва доцільне впровадження комбінованої системи фінансування: з державних (бюджетних) джерел, з благодійництва, а також власних доходів, зароблених за надані послуги. Необхідно також розробляти і впроваджувати конкурсні механізми фінансування.

Однак, якби бюджетне фінансування навіть суттєво збільшилось, його все-таки буде недостатньо для сталого розвитку української культури, звідси випливає потреба в додаткових заходах, зокрема:

– запровадження базової мережі закладів культури при паралельному роздержавленні деяких інших, де це доцільно й можливо;

– удосконалення законодавства, що регулює одержання власних доходів закладів, створення сприятливого податкового режиму для благодійництва у сфері культури;

– формування протекціоністського законодавства для вітчизняних культурних індустрій.

Удосконалення нормативно-правової бази культури

За роки незалежності в Україні чимало зроблено для формування нової правової бази для культурної сфери, яка б відповідала новим політичним, економічним, соціальним умовам, у яких нині розвивається культура.

Основним правовим документом, який окреслює напрямки та засади державної культурної політики в Україні, є "Основи законодавства України про культуру, ухвалені ще в 1992 році. Проголошені цим документом принципи культурної політики, пріоритети розвитку та засади діяльності у сфері культури відповідають нормам сучасного демократичного суспільства. Проте низка положень "Основ..." мають декларативний характер, зорієнтовані на патерналістську модель підтримки культури і мистецтв, а чимало норм просто застаріли й суперечать іншим законам України, господарчим реаліям.

Від часу ухвалення "Основ законодавства України про культуру" було прийнято низку законів, які так чи інакше стосуються регулювання окремих ділянок сфери культури і мистецтв. Так, у 1992 році було ухвалено Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"; у 1993 році — "Про національний архівний фонд та архівні установи", "Про телебачення і радіомовлення", "Про авторське право і суміжні права" (нова редакція якого ухвалена в 2000); у 1995 році ухвалено закони "Про музеї та музейну справу", "Про бібліотеки і бібліотечну справу"; у 1996 році — "Про рекламу" (нова редакція ухвалена в 2003 р.); у 1997 році — "Про професійних творчих працівників та творчі спілки" та "Про видавничу справу"; у 1998 році — "Про кінематографію"; у 1999 році ухвалено закон "Про архітектурну діяльність", а у 2000 — "Про охорону культурної спадщини"; у 2001 році — закон "Про народні художні промисли"; у 2002 — закон "Про Загальнодержавну Програму розвитку національної кіноіндустрії"; у 2003 — "Про гастрольні заходи в Україні", "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні".

Більшість цих законів, попри безумовну важливість мають вузько галузевий характер. Вони визначають загальний порядок створення, державної реєстрації, ліквідації та реорганізації вказаних закладів, встановлюють загальний порядок їхнього фінансування та матеріально-технічного забезпечення. Вони також визначають повноваження Мінкультури у вказаних сферах.

Деякі з прийнятих галузевих законів, на жаль, мають численні недоліки. Зокрема, закон "Про кінематографію" передбачав запровадження продюсерської системи, фінансування галузі кінематографії з різних джерел, введення мінімальної квоти на демонстрування національних фільмів.

Однак передбачена названим законом мінімальна квота для демонстрування "національних фільмів" у "національному екранному часі" (30%) не виконується, що обумовлено, зокрема, відсутністю дієвого механізму її реалізації.

Запровадження продюсерської системи кіновиробництва, передбаченої Законом "Про кінематографію" та урядовими рішеннями (Постановою від 9 червня 1997 р. "Про структурну перебудову в галузі кінематографії" та "Положенням про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі"), натикалося на численні перешкоди фінансово-господарчого характеру, і донині вона фактично не працює.

Закони "Про кінематографію" та "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні" фактично є спробами створити режим протекціонізму для вітчизняних культурних індустрій. Однак податкові пільги, обіцяні першим з них, так і не були надані, а дія другого відкладена до 01.01.05.

У законі "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", як і в "Осно-

вах...", умовою набуття статусу "професійного творчого працівника" є перетворення творчої діяльності на головне джерело доходів. Тому можливість скористатись пільгами, передбаченими для професійних творчих працівників, мають лише поодинокі з них.

Закон України "Про музеї та музейну справу" також має недоліки — зокрема, він не передбачає (хоча й не забороняє) забезпечення доступу громадян до музейних колекцій та музейних предметів, на відміну від, наприклад, закону України "Про національний архівний фонд і архівні установи", в якому є відповідна стаття 26 (Доступ до документів національного архівного фонду).

У прийнятому 2001 року законі України "Про народні художні промисли" передбачено (Статтею 8) надання статусу майстра народних художніх промислів. Однак із положень закону незрозуміло, чи надання цього статусу є лише формою морального заохочення, чи з цим статусом пов'язані хоч якісь додаткові права або пільги.

Не передбачений і особливий режим функціонування підприємств зі статусом підприємств народних художніх промислів державної чи комунальної форм власності, відмінний від режиму функціонування інших підприємств.

Закон України "Про благодійництво і благодійні організації" створює правові передумови для заснування благодійних організацій та розвитку благодійної діяльності, зокрема, і в культурно-мистецькій сфері. Проте не отримують реальних стимулів за цим законом ті фізичні та юридичні особи, які здійснюють благодійництво, але самі не є благодійними організаціями — тобто приватні спонсори та меценати. На жаль, досі не прийнято базового закону про неприбуткові організації, хоча кілька проектів (у тому числі й один, розроблений при участі фахівців Мінкультури) перебувають у Верховній Раді.

Закон України "Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії" передбачає низку державних нормативів надання соціальних (зокрема, культурних) послуг, які є юридичною підставою для збереження та бюджетного фінансування мережі державних і комунальних закладів культури і мистецтв, зокрема:

– перелік та обсяг послуг, які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;

– показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;

– нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;

– нормативи фінансування поточних витрат на одного мешканця, а для окремих видів соціальних послуг — на одну особу, яка підлягає такому виду обслуговування;

– нормативи фінансування поточних витрат на утримання мережі закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, організацій, установ соціально-культурного, житлового та побутового обслуговування.

Однак у реальності передбаченими цим законом нормативами здебільшого не керуються ані при формуванні мережі закладів культури, ані при їхньому фінансуванні.

Ухвалення нової редакції Закону України "Про авторське право і суміжні права", законів "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм", "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування", приєднання України до більшості міжнародних правових актів з авторського права і суміжних прав створило сприятливі передумови для захисту прав авторів, виконавців,

виробників фонограм та відеограм у сфері культури та мистецтв.

Помітну роль у справі формування державної політики в галузі культури відіграли й відіграють укази та розпорядження Президента України.

Значущими елементами правової бази галузі стали Укази про надання статусу Національних провідним художнім колективам і закладам культури (жовтень 1994), "Про державні стипендії видатним діячам освіти, науки та культури" (лютий 1996 р.). Важливі питання соціального статусу працівників культури вирішено в Положенні про національний заклад (установу) України, затвердженому Указом Президента України від 16 червня 1995 р.

Не менш важливим став Указ Президента "Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні" (від 20 жовтня 1998 р.), яким було накреслено програму першочергових і пріоритетних напрямів розвитку культури і духовності. Указ передбачав, зокрема, встановлення ста довічних державних стипендій для видатних діячів культури і мистецтва, а також — трьох щорічних фантів Президента України молодим діячам у галузі театрального, музичного, образотворчого мистецтва та кінематографії для створення і реалізації творчих проектів. Указом також передбачалося створення книжкової серії "Президентська бібліотека: духовні першоджерела України", а також було визначено, що фінансування закладів культури і мистецтва, які мають статус національних, здійснюється у повному обсязі відповідно до річних планових бюджетних асигнувань.

У цьому ж напрямку працює Указ Президента України від 21 лютого 2000 р. "Про підтримку видатних діячів літератури, культури і мистецтва України".

У березні 2000 р. Президент підписав пакет важливих Указів, що стосувалися вирішення проблем культурної сфери. Серед них — Указ від 22 березня 2000 р. "Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України", який передбачав, зокрема, заходи щодо створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу; в Держбюджеті України на наступні роки — збільшення асигнувань на поповнення бібліотечних фондів; вирішення в установленому порядку питання щодо звільнення від сплати мита та митних зборів про ввезення іноземних документів освітнього, наукового та культурного характеру для поповнення бібліотечних фондів та інші заходи.

Указ Президента України від 21 березня 2000 р. "Про державну підтримку клубних закладів" передбачав забезпечення збереження та повноцінного функціонування клубних закладів, внесених до державного реєстру клубних закладів; заходи щодо підвищення ролі і статусу обласних центрів (будинків) народної творчості у культурному житті регіонів; забезпечення збереження та функціонування клубних закладів у сільській місцевості.

Указ Президента України від 22 березня 2000 р. "Про невідкладні заходи щодо розвитку музеїв України" передбачав розробку Державної програми розвитку музейної справи в Україні; розробку пропозицій щодо стимулювання інвестиційної, спонсорської та благодійної діяльності на розвиток музейної справи та інші заходи.

За два останні роки (2002–2003) Президент України прийняв 23 Укази та видав 33 розпорядження з питань культури, мистецтва, історичної спадщини.

Важливим видом нормативних документів, які визначають напрямки й характер державної підтримки розвитку культури в Україні, є державні цільові програми.

За останні роки прийнято чимало держпрограм, які стосуються розвитку культурної сфери. Наприклад, у Закон про державний бюджет на 2003 рік включено 182

цільових програми, загальним фінансуванням у 23,45 млрд. гривень (у тому числі з держбюджету — 11,1 млрд. гривень); з них 18 програм стосуються сфери культури, із загальним фінансуванням 88 млн. гривень (у тому числі з держбюджету — 29,7 млн. гривень). Серед них:

– Загальнодержавна програма розвитку національної кіноіндустрії на 2003-2007 роки;

– Програма розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки;

– Програма розвитку музейної справи на період до 2005 року;

– Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року;

– Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року;

– Комплексна програма збереження пам'яток Державного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця" і розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури Батурина;

– Програма технічного переоснащення Національної кіностудії імені О. Довженка на період до 2004 року;

– Комплексна програма паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 роки;

– Державна програма підтримки національних творчих спілок на 2003–2005 роки;

– Державна програма розвитку соціальної сфери села на період до 2005 року (Розділ 4. Поліпшення умов соціально-культурного обслуговування сільського населення);

– Державна програма розвитку культури на період до 2007 року;

– Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки.

Попри велике значення, яке має реалізація держпрограм у розвитку культури, в їх розробці та реалізації також наявні деякі недоліки. Зокрема, більшість держпрограм розраховані на 3–5 років, з орієнтовним обсягом фінансування. В умовах наявної бюджетної системи це означає, що конкретні обсяги фінансування мають визначатися в держбюджетах на відповідний рік. Реальне фінансування часто виявляється меншим за орієнтовне, а інколи уже прийнята Урядом держпрограма не потрапляє до держбюджету і її виконання має чекати наступного року.

Протягом 2003 р. та першого півріччя 2004 р. було здійснено важливі кроки для поліпшення законодавчого забезпечення культури. Було прийнято Закон України "Про гастрольні заходи в Україні", а також підзаконні акти до нього. Набули чинності Закони України "Про внесення змін до Закону України "Про охорону культурної спадщини", "Про ратифікацію Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини".

Нині Кабінетом Міністрів схвалено й передано на розгляд Верховної Ради України проект Закону України "Про внесення змін до "Основ законодавства України про культуру"". Ведеться робота над змінами і доповненнями до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині посилення відповідальності за завдання шкоди об'єктам культури; підготовлено поправки до Закону України "Про податок на прибуток", які передбачають стимулювання капіталовкладень у вітчизняне кіновиробництво. Готується до ратифікації Україною Флорентійська конвенція, яка передбачає сприятливий митний режим для імпорту культурних товарів і послуг.

Можна зробити висновок: за роки незалежності в Україні напрацьовано доволі

значну законодавчу базу для культурної сфери, накопичено величезний законотворчий досвід, однак ціла низка правових проблем залишається вирішеними недостатньою мірою, що стримує розвиток культури. Має місце низька дієвість чинних законів, нерідке ігнорування їх положень, у тому числі й органами влади на місцях.

Підсумовуючи результати законотворчої роботи в галузі за останні роки, маємо також сказати, що на сьогоднішній день крупні правові проблеми або вирішені вже діючими законами, або ж будуть вирішені внаслідок розгляду й прийняття Верховною Радою України вже розроблених законопроектів.

Однак у галузі існує чимало важливих конкретних питань, які мають вирішуватися галузевими підзаконними актами — урядовими постановами, положеннями, інструкціями тощо. Можна вказати на кілька першочергових проблем такого плану:

– питання професійної атестації творчих працівників та запровадження контрактної основи їх працевлаштування;

– питання надання й утримання статусу *академічних* закладам мистецтва;

– питання визначення статусу професійних мистецьких конкурсів (міжнародних, національних, регіональних) з окресленням відповідних критеріїв, вимог та процедур проведення й визначення переможців.

Неврегульованими лишається також багато аспектів виставкової діяльності та діяльності циркової галузі.

Недоліки правового забезпечення культурної діяльності обумовлюють необхідність вдосконалення правової бази культурно-мистецької сфери за такими напрямами:

1. З огляду на застарілість і недієвість багатьох ключових положень "Основ законодавства України про культуру", актуальним залишається їх оновлення, наприклад, у формі прийняття нового Закону України "Про культуру" чи нової редакції "Основ...".

2. Система формування бюджетів за "програмним принципом", визначена чинним Бюджетним кодексом України, потребує суттєвого коригування в частині, що стосується фінансування культури. Програмний принцип формування бюджету може бути використаний для визначення бюджетних видатків для таких мистецьких закладів, як театри, музичні ансамблі, кіностудії. Натомість для бібліотек, музеїв, будинків культури, заповідників адекватною виглядає схема нормативного фінансування.

3. З огляду на недостатність бюджетного фінансування, доцільно запровадити низку змін у системі оподаткування, щоб зробити її сприятливішою для розвитку культури:

– законодавство про неприбуткові організації має стати адекватнішим до потреб таких організацій (нині недержавні, неприбуткові організації практично не мають права на будь-яку підприємницьку діяльність, навіть якщо вона має пряме відношення до культурної діяльності);

– багатоканальне фінансування закладів культури (з бюджету, з благодійництва, із власних зароблених коштів) повинне бути законодавчо передбачене для всіх типів закладів культури.

4. Варто запроваджувати, разом з уже наявними, нові механізми фінансування культурних організацій і проектів, що в умовах України означає таке:

– розвиток механізмів конкурсного фінансування культурно-мистецьких проектів, на яке могли б претендувати організації культури незалежно від форм власності та від підпорядкування;

– подальший розвиток продюсерської системи не лише в кінематографі, але й у театрі (антрепризa) та концертній справі;

– удосконалення вже існуючої системи грантів Президента для видатних митців

та для творчої молоді; увільнення всіх подібних грантів від оподаткування.

5. Зберігає актуальність створення ефективних протекціоністських законодавчих норм для культурних індустрій в Україні (кінематографія, книговидавництво, музична індустрія).

6. Чекають на належне законодавче врегулювання циркова галузь, театральна та виставкова діяльність.

Проблеми регіональної культурної політики

Необхідність прискорення поступу України шляхом сталого розвитку, господарчого зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією всіх складових суспільного життя потребує формування якісно нової державної регіональної політики.

Це вимагає вдосконалення механізмів координації — з одного боку, між різними центральними органами виконавчої влади щодо розвитку певних регіонів, з іншого — між центральними та місцевими органами виконавчої влади й органами самоврядування в узгодженні стратегічних цілей та пріоритетів розвитку. Оскільки ж більшість закладів культури України перебувають у власності територіальних громад, то особливого значення набуває питання координації та взаємодії усіх згаданих владних структур у сфері культури та культурної політики.

За розмірами видатків на культуру й мистецтво та кількістю підпорядкованих закладів деякі регіональні управління культури (наприклад, у місті Києві) можна порівняти навіть з Міністерством культури і мистецтв, однак загалом регіональна культурна інфраструктура має інший вигляд: у ній кількісно домінують клубні заклади, бібліотеки, кінотеатри та школи естетичного виховання. Практично у всіх обласних центрах існують театри, краєзнавчі, історичні та художні музеї, філармонії, а в найбільших містах (Львів, Харків, Одеса, Донецьк, Дніпропетровськ) — ще й оперні театри та симфонічні оркестри. Очевидно, що роль такої потужної інфраструктури в розвитку національної культури важко переоцінити, а тому Уряд України, а зокрема — Міністерство культури й мистецтв не можуть втрачати на неї свого впливу.

Питання взаємодії Міністерства культури і мистецтв з регіональними органами культури є постійним об'єктом уваги Міністерства. Протягом 2001–2003 років на 24 засіданнях колегії було розглянуто 34 питання, пов'язані з діяльністю культурно-мистецьких установ і закладів у регіонах. Особлива увага проблемам розвитку галузі в регіонах приділяється на щорічних розширених засіданнях колегії, де розглядаються підсумки діяльності закладів і установ культури за минулі роки і визначаються завдання, що стоять перед галуззю на ближче майбутнє.

Зокрема, на колегії Мінкультури, яка відбулась 27 жовтня 2003 року, конкретно йшлося про стан взаємодії Міністерства з регіональними органами культури. У постанові колегії було відзначено, що практично Міністерство має ще недостатній вплив на формування місцевих бюджетів, на зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури в регіонах.

З метою поліпшення співпраці з регіонами при формуванні плану роботи Міністерства визнано за доцільне проводити щороку не менше двох виїзних засідань колегії в регіонах. У червні 2004 р. така колегія проведена в м. Рівне. Заплановане також проведення в регіонах семінарів, нарад, науково-практичних конференцій, навчань для різних категорій працівників апаратів управлінь і відділів культури в регіонах. Згідно з рішенням Колегії з цього питання, Українським центром культурних досліджень роз-

роблена система показників оцінки роботи регіональних органів культури та система рейтингового оцінювання культурного розвитку регіонів.

У більшості областей та районів, у багатьох містах розроблені й затверджені регіональні програми розвитку культури. Подібні програми багатьох областей (Вінницької, Одеської, Івано-Франківської, Чернівецької, Кіровоградської) мають чітку побудову, конкретизовані, у вступній частині містять аналіз стану галузі і визначення конкретних завдань. У них передбачено зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури, підтримку творчих спілок та творчої молоді, професійного мистецтва, підготовку та перепідготовку кадрів, охорону культурної спадщини, організацію змістовного дозвілля населення та ін.

У багатьох областях (Одеська, Харківська, Черкаська, Сумська) засновані щомісячні стипендії митцям та творчій молоді, а в Чернігівській області щомісячно виплачуються стипендії членам творчих спілок.

У 2003 р. вперше за роки незалежності проведено Всеукраїнський конкурс-огляд сільських клубних закладів. На завершальному його етапі на розгляд журі надійшли матеріали про 45 кращих сільських клубних закладів з 24 областей та АР Крим. Огляд показав, що попри економічні негаразди, сільські клубні установи живуть, працюють. Керівники клубів шукають нові форми роботи, співпрацюють зі спонсорами, громадськими організаціями. Є зрушення на краще у ставленні керівників сільрад та аграрних господарств до розвитку культури на селі.

Мінкультури постійно надає підтримку, зокрема фінансову, фестивалям та іншим мистецьким заходам, що проводяться в регіонах. Серед них — фестиваль "Калиновий спів" (м. Кіровоград), Міжнародні фольклорні фестивалі "Ялта", "Древлянські джерела" (Рівне), "Калинове літо на Дніпрі" (Комсомольськ), "Поліське літо з фольклором" (Луцьк), літературно-мистецьке свято "Лесині джерела" (м. Новоград-Волинський), Ялтинський міжнародний кінофестиваль, Міжнародний фестиваль естрадно-циркових дитячих та юнацьких колективів "Понтійська арена" (м. Севастополь) та інші. Загалом фінансова підтримка Міністерства у проведенні регіональних культурницьких заходів у 2001 р. сягнула 3,2 млн. грн., у 2002 р. — 2,8 млн. грн., у 2003 р. — 5,0 млн. грн.

Щороку до Мінкультури надходить кілька сотень звернень від регіональних органів культури. Переважна більшість їх стосується поточних питань функціонування галузі. Натомість серед крупних проблемних питань — фінансування галузі та оплата праці. Облдержадміністрації та обласні управління культури у своїх зверненнях до Міністерства, інших центральних органів державної влади постійно наголошують на незабезпеченості місцевих бюджетів видатками на фінансування галузі. Тому Міністерством порушено клопотання перед Урядом щодо удосконалення методології розрахунку обсягів видатків на культуру і мистецтво, особливо запровадження корегуючих коефіцієнтів при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Сьогодні на часі створення якісно нової моделі стосунків Міністерства як центрального органу виконавчої влади з регіонами. Одним з її складників може стати координаційна рада з питань регіональної політики при Міністерстві культури і мистецтв як дорадчий орган у виробленні стратегії і тактики нашої спільної діяльності.

Важливим елементом такої нової моделі стає укладення угод між Мінкультури та обласними державними адміністраціями про взаємодію у вирішенні проблем розвитку культурно-мистецької сфери регіонів. У цьому експерименті погодились взяти участь поки що три регіони — Харківська, Одеська і Рівненська області, однак він уже увійшов до Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Послідовність.

Ефективність. Відповідальність" щодо сфери культури, якою, зокрема, передбачена "...реалізація пілотного проекту з укладення угод між Міністерством культури і мистецтв та облдержадміністраціями з метою поліпшення роботи з проведення державної культурної політики в регіонах".

Підготовка кадрів і підвищення кваліфікації працівників культури

Нині система культурно-мистецьких навчальних закладів України становить розгалужену мережу, яка включає 1489 початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (музичних, художніх, хореографічних, хорових шкіл, шкіл мистецтв), 4 середні спеціальні музичні школи-інтернати (у Києві, Львові, Одесі, Харкові) та Державну художню середню школу ім. Т. Шевченка, 60 коледжів, училищ мистецтв і культури, заснованих на комунальній власності, 2 вищих навчальних заклади I–II рівнів акредитації, заснованих на державній власності, 11 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, з яких 3 мають статус національних, і 3 акторські студії. Свідченням зростання престижу вищої гуманітарної освіти серед населення є збільшення кількості вступників до навчальних закладів у порівнянні з минулими роками. Так, у 2003 р. на 22,7% зросло державне замовлення на підготовку фахівців у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, але конкурс на одне місце не зменшився і становив 2,9 чол.

Кращим студентам та аспірантам щорічно надаються стипендії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. 50 учнів середніх спеціальних мистецьких шкіл-інтернатів та студентів, які стали переможцями або дипломантами міжнародних мистецьких конкурсів і фестивалів, нині одержують стипендію Президента України для найобдарованіших молодих митців України.

Водночас у діяльності навчальних закладів культури і мистецтв існує й низка проблем, а саме:

– недосконалість правової бази мистецької освіти. Яскравий приклад цього — чинні нормативи штатної чисельності науково-педагогічних працівників державних вищих навчальних закладів, якими передбачається збільшення чисельності студентів на одного науково-педагогічного працівника у вузах мистецтва, що, враховуючи специфіку підготовки студентів мистецьких навчальних закладів (індивідуальні заняття з кожним зі студентів), може призвести до зниження якості фахової підготовки та відтоку науково-педагогічних кадрів;

– невирішеність питань забезпечення молодих спеціалістів при працевлаштуванні житлом, належною оплатою праці, іншими соціальними гарантіями;

– дефіцит кваліфікованих кадрів у багатьох закладах культури — акторів драматичного театру, музикантів, артистів балету — що не пов'язаний з відсутністю потреби в них на ринку праці. Скажімо, працювати в установах культури в сільській місцевості залишаються тільки 25% випускників училищ культури. Причинами є відсутність роботи на повну ставку, незабезпеченість житлом, а нерідко і просто неуважне ставлення до проблем молодого спеціаліста з боку органів влади та керівників установ.

Головними завданнями, що стоять перед галуззю культурно-мистецької освіти, перед державними інституціями, залишаються:

– підвищення престижу культурно-просвітницьких професій;

– запровадження нових механізмів підготовки кадрів на засадах, які поєднують державне фінансування з коштами підприємств та організацій усіх форм власності, приватних осіб, спонсорів і меценатів;

– запровадження нових сучасних методів навчання;

– удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників культури і мистецтва з урахуванням науково обґрунтованої реальної потреби галузі у висококваліфікованих спеціалістах, зокрема нових професій;

– створення та видання сучасних підручників і посібників для мистецьких навчальних закладів.

Інформатизація галузі

У результаті стрімкого розвитку електронних засобів обробки та поширення інформації, особливого значення набуває культурна, творча, художня діяльність в інформаційному просторі. В останні роки чимало закладів культури України підключилася до мережі Інтернет, створено нові веб-сторінки й портали, присвячені вітчизняній культурі. На початку 2003 р. почав діяти оновлений і розширений офіційний портал Міністерства культури і мистецтв України. У 2004 році триває створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення Мінкультури як складника електронної інформаційної системи "Електронний Уряд". Мінкультури також здійснює інтеграцію офіційного веб-сайту міністерства до Урядового порталу, при цьому ведеться модернізація сайту із забезпеченням послуг Інтернет-приймальні.

Інтернет уже став полем широкої культурної ініціативи громадян України, завдячуючи якій з'явилося чимало сайтів, присвячених вітчизняній художній літературі, популярній музиці, авторській пісні, образотворчому мистецтву тощо. На сьогодні свої веб-сторінки вже мають більшість обласних бібліотек, багато інших закладів культури.

Тривають роботи над створеннями Національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу (обсяг фінансування на 2004 рік — 80 тис. грн.). На виконання "Комплексної програми паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 роки" здійснюється створення і наповнення у регіональних відділеннях Держслужби охорони культурної спадщини баз даних Державного реєстру нерухомих пам'яток України. У НДІ пам'яткоохоронних досліджень створено нову, досконалішу версію програмного забезпечення "Мислене древо", призначеного для забезпечення уніфікованого формату наукових паспортів на нерухомі пам'ятки. Формується база даних "Втрачені архітектурні пам'ятки України", розробляється електронна карта спелео-археологічних пам'яток України.

На базі Національного музею історії України розроблено діючу модель автоматизованої системи та розпочалося наповнення електронної бази даних Державного реєстру національного культурного надбання. В Українському центрі культурних досліджень ведеться розробка автоматизованого банку даних "Музеї та заповідники України". Меморіальним комплексом "Національний музей ВВВ 1941–1945 років" опрацьовується можлива інтеграція веб-сайтів установ та закладів галузі до єдиного порталу "Музеї України". На базі Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського тривають роботи з систематизації фоно- і графоархівів з метою формування електронної бази даних "Українська музична культура".

Останнім часом завдяки збільшенню капітальних вкладень Держбюджету поліпшується забезпеченість галузі сучасними засобами обчислювальної техніки та телекомунікацій. За оперативними даними, обсяг капітальних вкладень в інформатизацію галузі в 4,5 рази перевищує обсяги амортизації.

Водночас, у сфері інформатизації культурної сфери існує й низка проблем. Серед них — недостатній рівень інформатизації багатьох закладів культури державної та комунальної форм власності: через брак коштів більшість із них не лише не підключені

до мережі Інтернет, але навіть не обладнані комп'ютерами. Власні ж інтернет-сайти мають лише поодинокі культурні заклади. Хоча деякі культурницькі веб-ресурси виконані на рівні кращих світових зразків (наприклад, веб-сторінка Херсонеського національного історико-культурного заповідника, або портал "Мислене древо"), однак чимало веб-сторінок усе ще далекі від світового рівня. Відсутні інтернет-версії державних культурологічних часописів.

Першочерговими завданнями, виконання яких зарадить вирішенню зазначених проблем, можна вважати:

– виконання вже прийнятих загальнодержавних та галузевих програм інформатизації;

– створення інтернет-версій державних культурологічних часописів, включаючи ті, що призупинили регулярний вихід через брак коштів ("Музика", "Український театр", "Образотворче мистецтво");

– налагодження співробітництва з міжнародними структурами, що працюють у царині інформатизації сфери культури і мистецтв, у справі формування інформаційної інфраструктури української культури.

Матеріально-технічне забезпечення культурної сфери

Інвестиції в розвиток культури становлять неодмінну запоруку її розвитку. Важливим документом останніх років, у якому визначено шляхи вдосконалення матеріально-технічного забезпечення галузі, стала Державна програма розвитку культури на період до 2007 року. Відбулися позитивні зрушення у бюджетному фінансуванні ремонтно-реставраційних робіт. Так, Держбюджетом на 2004 р. передбачено збільшити їхнього фінансування порівняно з 2003 р. більш, як удвічі (86 793 тис. грн. проти 39 317 тис. грн.). Позитивної динаміки набули й процеси розвитку вітчизняної індустрії технічних засобів та обладнання для культурно-мистецької сфери.

Проте наявний обсяг капіталовкладень у культуру далеко не відповідає її реальним потребам. Так, у 2003 р. на будівництво об'єктів культури було передбачено лише 400 тис. грн. при мінімальній потребі у 33 млн. грн., а на будівництво нових об'єктів бюджетом Мінкультури на 2004 р. коштів взагалі не передбачено.

За результатами проведених у 2001–2002 рр. обстежень технічного стану об'єктів галузі понад 20 тис., з них близько 2 тис. визнано такими, що перебувають у незадовільному технічному стані. Амортизація парку технічних засобів і обладнання в середньому перевищує 70%. Технічний рівень оснащення більшості об'єктів залишається на рівні 70-х років минулого століття. Практично повністю фізично зношений парк спеціального автотранспорту, який повинен забезпечувати культурне обслуговування, насамперед, жителів сіл і невеликих міст, де немає театрів, цирків, концертних залів.

До проблемних питань необхідно також віднести недостатній рівень охорони та протипожежного захисту об'єктів галузі, з яких понад 3 тис. не мають засобів охоронно-пожежної сигналізації, ще понад 1,6 тис. не мають коштів на ремонт наявних засобів.

Нагальними завданнями із вдосконалення матеріально-технічної бази закладів культури на найближчі роки мають стати:

– технічне переоснащення державних закладів культури відповідно до сучасних вимог;

– виділення коштів на капітальні вкладення по Міністерству культури і мистецтв на 2005 р. на рівні 160 млн. грн., в т.ч. на будівництво нових об'єктів культури — понад 42 млн. грн.;

– завершення будівництва творчо-виробничого корпусу Національного академічного театру ім. І. Франка та реконструкції будівлі Державного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса.

Соціальний захист працівників культури

Професійні творчі працівники та працівники культури залишаються одною з найменш соціально захищених верств українського суспільства.

Без підвищення доходів, поліпшення умов праці і побуту працівників культурно-мистецької сфери неможливо забезпечити сталий розвиток культури України.

Втім, протягом останніх років у цьому плані відбуваються певні позитивні зрушення. Ліквідована заборгованість з оплати праці. Кілька разів підвищувались посадові оклади працівникам галузі, зокрема в березні 2004 року вони підвищились на 10,8%. Кількість працівників галузі, що працюють в умовах неповного робочого дня для ліквідації неповної зайнятості в 2003 році зменшилась з 38 до 34 тисяч. У державному бюджеті на 2004 рік передбачені кошти в розмірі 54,8 млн. грн., що дозволить забезпечити роботою на повну ставку ще 26 тис. працівників.

Протягом 2003–2004 років необхідно завершити створення дієвого механізму, який забезпечував би отримання авторами, виконавцями передбаченої законодавством України винагороди за використання їхніх творів, фонограм тощо.

Статтею 39 проекту нової редакції "Основ законодавства України про культуру" для працівників культури передбачено розширення і зміцнення ряду соціальних гарантій.

Сподіваємося, що внаслідок схвалення цього законопроекту Верховною Радою, матеріальний стан працівників галузі культури наблизиться до стану працівників інших галузей народного господарства України.

ПІДСУМКИ І ПРОГНОЗИ

Із викладеного тут, хай і доволі узагальненого, огляду недавнього минулого та нинішнього становища української культури, можна зробити головний підсумок: наша культура вже виходить з кризового періоду, з існування в "*режимі виживання*", і переходить у нову стадію — *стадію розвитку*, який може і повинен перетворитися на впевнений, інтенсивний, *стійкий розвиток*. Але це, ясна річ, не відбудеться автоматично, вимагає як активності самого культурного середовища, так і активної державної політики.

Що свідчить на користь такого висновку? Передусім — це істотне поліпшення господарчого становища культурної сфери за останні два-три роки. Нагадаймо, що лише в Державному бюджеті України реальні видатки на культуру і мистецтво у минулому 2004 році були майже уп'ятеро вищі, ніж у 1999 році, а в обласних та місцевих бюджетах аналогічні видатки за цей період зросли у 2,5 рази. Причому таке кількісне зростання супроводжувалося якісними змінами: якщо наприкінці 1990-х років бюджетних коштів в основному вистачало лише на зарплатню та комунальні платежі, бібліотеки практично не закуповували нових видань, театри не виїздили на гастролі й не мали за що готувати прем'єри, музеї не мали чим платити за охорону та ремонт, то тепер усі ці питання вирішуються значно успішніше — хоча, звичайно, поки що далеко не в таких масштабах, як нам би хотілося.

Зростання бюджетного фінансування стало наслідком загального пожвавлення української економіки, і тим таки пояснюється й помітне зростання платоспромож-

ного попиту населення, що дозволило закладам культури і мистецтва (державним, комунальним, приватним) протягом останніх років швидко нарощувати обсяги власних доходів.

Сьогодні громадяни України значно більше відвідують кінотеатри, театри, концерти, музеї, аніж кілька років тому; більше купують книжок та музичних записів. Цей чинник також істотно посприяв господарчому оздоровленню культурної галузі.

Ще одна ознака поступового виходу української культури з трансформаційної кризи — це зміцнення позицій вітчизняних культурних індустрій (хоча вони поки що, на жаль, не домінують на вітчизняному ринку, в радіо- та телеефірі). Окремі загальновідомі успіхи, в тому числі міжнародні (Руслани, "Океану Ельзи", фільмів "Мамай" та "Ішов трамвай № 9", видавництва "Аба-ба-га-ла-ма-га", яке першим у світі встигло видати іншомовний переклад останнього роману про Гаррі Поттера) — то лише яскраві зовнішні ознаки ширших, глибинних процесів, котрі, сподіваємося, у ближчому майбутньому спричинять і масштабніші зрушення.

Однак в основному вирішивши для себе проблеми виживання в нових складних умовах, українська культура опинилася на своєрідному стратегічному роздоріжжі. Сучасна ситуація робить для неї можливими кілька шляхів дальшого розвитку.

Умовно ці шляхи можна назвати:

– інерційним;
– "державницько-просвітницьким"
– комерційним;
– нарешті, шляхом поєднання протекціонізму з відкритістю.

Спробуймо коротко розглянути й оцінити позитивні та негативні аспекти усіх названих стратегій.

1. Інерційний шлях.

Спричинене економічним зростанням поліпшення бюджетного фінансування культури та збільшення платоспроможного попиту населення можуть породити у працівників і керівників культурної галузі спокусу — утриматися від суттєвих реформ та радикальних змін, адже, мовляв, "життя налагоджується". Державний чи обласний бюджет дадуть більше коштів, ще й глядачі щось підкинуть — от проблеми самі собою і вирішаться...

Така стратегія є короткозорою і неперспективною з кількох причин.

По-перше, збереження нинішніх темпів економічного зростання зовсім не гарантоване, до того ж це зростання нерівномірне: якщо у Києві чи Донецьку глядачі можуть платити сотні гривень за концертні квитки, а місцева влада фінансує культуру майже на рівні місцевих бюджетів у Польщі та Словаччині, то в сотнях малих містечок, у тисячах сіл заклади культури й далі існують на межі виживання, і при інертній політиці їхнє існування може довго не протривати.

По-друге, зберігати нинішні темпи нарощування бюджетних видатків на культуру (на 20-30% щороку) протягом довгого часу — малореально, до того ж будь-яке збільшення цих видатків є не машинальним наслідком економічного зростання, а результатом наполегливих зусиль як органів управління культурою, так і всього культурно-мистецького середовища.

Не буде таких зусиль, не буде політичної волі — не буде й зростання бюджетних коштів, а значить — не буде й стійкого розвитку.

2. "Державницько-просвітницька" стратегія.

Націєтворча, просвітницька місія української культури завжди була для неї дуже важливою і залишається такою дотепер. Однак у радянські часи розуміння цієї ролі культури в державі деформувалося у спрощене уявлення, що держава має цілком утримувати національну культуру, а культура має служити інтересам держави. Після створення незалежної української держави, а також внаслідок розчарування багатьох працівників галузі культури в ринкових реформах, подібні уявлення знову почали воскресати у вигляді переконаності, що ніхто не замінить державу як головне джерело підтримки культури. Багатьом здається природним, що держава, як головний виразник суспільних інтересів, не просто фінансує культурні установи, але також контролює їх, аби запевнити, що гроші платників податків використовуються належним чином.

Ці настрої знаходять своє вираження й у намаганні де треба і де не треба запроваджувати держзамовлення на мистецькі твори і проекти, у спробах всіляко адміністративно обмежувати присутність зарубіжної культури, особливо масової, у вітчизняному культурному просторі.

Помітне зростання бюджетних видатків на культурні потреби може додатково простимулювати такі настрої, перетворити їх на послідовну стратегію "одержавлення" української культури, за якої не лише музеї та бібліотеки, не лише кіновиробництво та гастрольна справа, але й більшість галузей культури орієнтуватимуться не на глядача та слухача, а на бюджетні дотації та держзамовлення, а російського та західного конкурента намагатимуться подолати не так кращою мистецькою якістю, як митними бар'єрами та ефірними квотами.

Однак фінансові та адміністративні можливості сучасної української держави, як уже зазначалося, далеко не безмежні, а відмова від вільного, рівного змагання за успіх і визнання у широкої публіки, означає насамкінець невдачу в досягненні головної мети просвітницької "націєтворчої" стратегії — формування у широких суспільних верствах міцної національної свідомості та високої загальної культури.

Якщо українська культура орієнтуватиметься передусім на потужну підтримку держави (фінансову, адміністративну, законодавчу), залишаючись байдужою до ринково-орієнтованих культурних індустрій та сучасних масових жанрів, тоді цю культуру чекає, в кінцевому рахунку, щось на кшталт захищеної державною сіткою резервації чи теплиці, в якій плекатимуть національні культурні традиції, але мешканці якої боятимуться виходити за двері цієї "теплиці" під холодні вітри ринку та глобалізації. Навряд чи така перспектива є привабливою для всього нашого суспільства та й для держави також.

3. Стратегія комерціалізації.

Хоча практично всі державні та комунальні заклади культури і мистецтва не могли б сьогодні успішно існувати на умовах самоокупності, без бюджетних дотацій, а приватизація галузь культури майже не зачепила (за винятком мережі міських кінотеатрів), однак на сьогоднішній день в Україні вже сформувалися численні приватні, комерційні структури, спрямовані на культурно-дозвіллєву діяльність. Зростання платоспроможного попиту, як уже зазначалося, відкриває нові перспективи перед комерційним сектором у культурній сфері. Тому більш імовірною виглядає можливість відмови держави від своєї патерналістської ролі щодо культури — чи принаймні значне обмеження державного втручання, аби проблеми галузі вирішувалися за допомогою ринкових важелів. Очевидно, що така стратегія неможлива щодо мережі культурно-просвітницьких установ — бібліотек, музеїв, заповідників, шкіл мистецтв тощо.

Однак для госпрозрахункових закладів вона в принципі можлива, а щодо культурних індустрій (книговидавнича справа, естрада, індустрія запису, кінопрокат) вона фактично є реальністю.

Тому можна досить впевнено судити як про позитивні, так і про негативні її наслідки. З одного боку, ринкова орієнтація та послаблення державного впливу змушують дбати про успіх у ширшого глядача, про підвищення конкурентоспроможності, без чого неможливі серйозні грошові надходження.

З іншого боку, не маючи достатньої підтримки держави, недостатньо розвинені українські культурні індустрії не тільки не зміцніли б під дією "невидимої руки ринку", але й були б витіснені на маргінальні позиції значно потужнішими і досвідченішими конкурентами, західними та російськими. У наших східноєвропейських сусідів уже є приклади, коли їхні кіностудії та друкарні перетворювалися на звичайну виробничу базу для іноземних мас — культурних корпорацій. Така перспектива може виглядати привабливою для кількох сотень або тисяч фахівців, зайнятих на таких підприємствах, але для національної культури загалом — вона неприйнятна.

4. Протекціонізм у поєднанні з відкритістю.

Цей огляд можливих стратегій можна підсумувати висновком, що жодна з них, взята окремо, не вирішить проблем української культури, але в кожній із стратегій є елементи, які можуть бути ефективно застосовані, не суперечачи один одному.

Для цього варто закріпити тенденцію нарощування бюджетної підтримки культури і мистецтва, особливо в регіонах України. Однак при цьому збільшення бюджетного фінансування культури варто зробити ефективнішим й результативнішим, використовуючи сучасні, більш різноманітні і дієві механізми фінансування.

Варто також зосередити зусилля на створенні сприятливіших умов господарювання, за яких заклади культури змогли б більше заробляти самі (наприклад, шляхом розширення податкових пільг і скасування існуючих адміністративних перешкод для отримання доходів бюджетними закладами культури і мистецтва). Ці два шляхи не є альтернативними один одному, їх легко поєднати. Хоча податкові пільги можуть означати зменшення прибуткової частини бюджету, але спричинене ними нарощування обсягів і здешевіння культурних товарів і послуг водночас компенсуватиме ці втрати.

Можливості збільшення благодійництва і меценатства у сфері культури також не слід залишати без уваги. Адже кошти від благодійних фундацій нині є основним джерелом фінансування багатьох культурницьких НДО. Такого збільшення можна досягти через розширення податкових пільг благодійникам і меценатам, через розбудову механізмів державно-приватного партнерства в підтримці культурного сектора.

Однак ключовим елементом державної культурної політики, здатної забезпечити стійкий розвиток і високу конкурентоспроможність нашої культури, має стати сучасний, цивілізований протекціонізм.

У чому полягає суть державного протекціонізму і його відмінність від традиційної політики державної підтримки культури (патерналізму)? Патерналізм передбачає головним чином пряме фінансування (утримання, дотації, держзамовлення тощо), об'єктом якого є передусім державні та комунальні організації культури. Однак у сучасному світі культурне життя суспільного загалу визначається передусім потужними культурними індустріями, які діють в умовах ринкової конкуренції і належать переважно до приватного сектора. А щодо них традиційні механізми державної фінансової підтримки, як правило, малоефективні: індустрії, що розраховують лише на держза-

мовлення та дотації, навряд чи колись стануть конкурентноспроможними на ринку.

Натомість ключовий для протекціонізму механізм пільгового оподаткування виробників культурних товарів і послуг найсприятливіший для тих, хто користується найбільшим попитом у публіки. Звичайно, попит на вітчизняний продукт ще треба вміло стимулювати, і це мало б стати додатковим елементом протекціоністської політики. На погляд багатьох фахівців, саме завдяки протекціонізму вдалося подолати кризові явища у книговидавничій справі в Росії, Польщі.

Чому особливо потрібні, на наш погляд, протекціоністичні заходи для українських культурних індустрій?

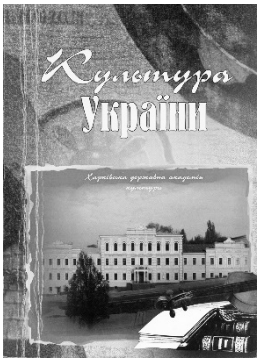
Для успішного розвитку культурних індустрій одними з ключових параметрів є розміри ринку та його купівельна спроможність. Якщо ринок порівняно невеликий, а купівельна спроможність невисока, то сприятливий податковий режим та стимулювання благодійництва в культурі дозволяють знизити ціну культурних послуг і тим самим розширити аудиторію.

Українські культурні індустрії значно менші за обсягами продукції і ринку, слабше розвинені у порівнянні не лише із західними, але й з постійно присутніми на українському ринку російськими індустріями. Маючи в кілька разів більшу аудиторію (що включає і українську публіку) та значно вищий інвестиційний потенціал, а до того — ще й втілену на практиці державну політику протекціонізму, російські книговидавництва, фірми звукозапису, кінопрокатники майже не залишають своїм українським колегам шансів на рівну конкурентну боротьбу. Тому державний протекціонізм повинен якоюсь мірою компенсувати ці нерівні стартові умови.

Багато хто вважає, що податковий та інший цивілізований протекціонізм в Україні має бути доповнений створенням бар'єрів на шляху західної та російської мас-культурної продукції — наприклад, встановленням високого мита на іноземні книжки, компакт-диски, фільми тощо. На наш погляд, такі заходи дадуть більше шкоди, ніж користі. По-перше, це сильно зашкодить інтеграції України до світових економічних структур (зокрема, СОТ), господарчим взаєминам з Євросоюзом, США та Росією. По-друге, це навряд чи перепинить потік російської мас-культурної продукції через наш спільний кордон: цей потік просто стане контрабандним. Тому не варто жертвувати відкритістю українського суспільства й економіки заради сумнівної мети — штучного домінування національного виробника на "тепличному" внутрішньому ринку.

Впровадження системи протекціоністичних заходів дозволить зберегти стабільну присутність національного культурного продукту на ринку, а через це — забезпечити стабільний розвиток вітчизняних культурних індустрій. Звичайно, ця присутність ближчим часом не стане панівною.

Однак завдяки розумному протекціонізму та посиленій бюджетній підтримці високої і народної культури буде забезпечений сталий розвиток національної культури у всій її цілості.

Богуцький Ю. П. Актуальні проблеми гуманістичної орієнтації в культурі // Культура України: Зб. наук. праць. — Вип. 22. — Харків: Харківська державна академія культури, 2008. — С. 14–27

УДК 930.85

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В КУЛЬТУРІ

Розглянуто структури основних філософських концепцій щодо гуманістичної орієнтації в культурі.

Рассмотрены структуры основных философских концепций относительно гуманистической ориентации культуры.

The article is devoted to the integral structures presentation of the main philosophical conception about the humanistical orientation into the culture.

Особливе місце в статті відводиться сутнісному аналізові гуманістичної орієнтації в системі самоорганізації культури та її ролі в цілісній картині суспільної історії. **Метою** статті є розкриття актуальних проблем гуманістичного змісту в культурі, визначення шляхів її подальшого наукового дослідження та вивчення. Окремі аспекти зазначеного питання, а також проблеми змістовно-структурного аналізу культури висвітлено в працях В. П. Андрущенка, Є. К. Бистрицького, В. А. Бітаєва, І. В. Бичка, Г. М. Волкова, Г. І. Горак, М. І. Михальченка, І. Ф. Надольного, О. І. Погорелого, М. В. Поповича, Г. Л. Тульчинського, А. К. Улєдова, В. М. Шейка та інших.

Філософсько-світоглядний аспект культури, в контексті якого розглядаються основні чинники та принципові механізми формування основ культурогенезу, знайшов своє відображення в наукових працях Р. А. Арцішевського, Г. С. Батіщева, М. А. Булатова, П. С. Гуревича, В. П. Іванова, С. Б. Кримського, О. І. Кукушкіної, В. А. Леонтьева, В. Г. Табачковського, В. І. Шинкарука та ін. Загальносвітоглядна масштабність зазначеного підходу доповнюється аналізом ціннісно-нормативних та особистісних вимірів культурно-історичного прогресу в працях Н. С. Автономової, А. С. Богомолова, І. В. Ватіна, І. Т. Касавіна, В. І. Касьяна, В. В. Кизими, Б. О. Парахонського, М. В. Поповича, В. А. Рижка, З. О. Сокулер, О. І. Яценка.

Загалом поняття «гуманізм» (від лат. humanitas — людяний) тлумачиться в декількох значеннях. Перш за все, це явище культури епохи Відродження, яке було пов'язане з новим ставленням до феномена людини і відображало нові світоглядні трансформації. У центрі уваги гуманістів фігурувало поняття людяності. У давніх римлян

humanitas протиставлялося barbaritas, як римське — варварському. У релігійній свідомості середньовіччя humanitas протиставлялося божественному (divinitas), як вищому і принципово відмінному від людського. Гуманісти по-новому трактують феномен людини як образу Божого і тому зіставляють Божественну благодать із людським і людяним [2, с. 130–131; 4, с. 456; 10, с. 199].

У культурі Відродження важливе місце належить авторській творчості, особливою повагою користуються вчені й митці, так звані «універсальні люди». Письменники-гуманісти трактують humanitas як ученість та схильність до шляхетних мистецтв тощо. Відповідно в Салютаті, Леонардо Бруні humanitas розуміється як культура, що протиставлена двом аспектам: відсутності освіти — варварству (barbaritas) та відсутності моральності й благородства. Марсіліо Фічіно проаналізував платонівське обґрунтування небесного походження людяності, зважаючи на поняття людини як «родової ідеї». Так, поєднання людської та Божественної природи привело до перевороту у філософському та теологічному розумінні тваринного і Божественного. Не пориваючи з ідеологією католицизму, гуманісти епохи Відродження радикально змінили уявлення про способи єднання смертного і тваринного індивіда з трансцендентним, наднідивідуальним світом духовності («Небесним світом») та світом Божого буття. Зникає принципова відокремленість людського світу від духовного і Божого. Мистецтво цього напряму прагне показати в образах людського світу найвищі духовні якості людини. Філософія гуманізму набула подальшого розвитку в ідеології Реформації. По-друге, у широкому значенні поняття «гуманізм» — це культурно і соціально-політична орієнтація на вищу цінність людини та людської особистості [5, с. 153; 6; 9, с. 505–507].

Понад тисячолітня історія середньовічної культури передусім свідчить про досить високий потенціал як власної стабільності останньої, так і її врівноважувальні можливості стосовно суспільного буття феодальної епохи. Таким чином, загадковим постає феномен того «повернення» до культурних традицій уже, начебто, давно відживішої свій вік європейської античності, котре стало головною тенденцією епохи Ренесансу. На думку М. А. Барга щодо цього: «Питання про історичні умови, що породили культуру Відродження, все ще продовжує залишатися одним з найдискутивніших у сучасній історіографії. У чому полягала причина настільки одночасного «пробудження умів» — факту, відзначеного на межі XIV та XV століть не лише в Італії, але й в інших країнах Європи? Що спонукало людей, котрі, здавалося б, цілком належали своєму часові, з такою наполегливістю звернулися до творінь античних язичницьких авторів, що несподівано, за часів суто християнських, раптом виявилися «чистим джерелом мудрості та краси», замість того, щоб продовжувати дотримуватися русла традиційної схоластики? Чим узагалі була зумовлена необхідність, за висловом Макіавеллі, «знову розбудити померлі речі» і, спираючись на запозичену в древніх систему ідей та образів, розпочати пошуки нового Неба та нової Землі?» [1, с. 203].

До того ж, проблемний характер цього питання зумовлюється ще й такою обставиною, що ті важливі культурно-історичні зрушення, котрі зафіксовані в епоху Відродження, досить складно пояснити, посилаючись на ідею «відносної самостійності» розвитку суспільної свідомості (адже при цьому значно вірогіднішою є гіпотеза, згідно з якою паросткам ренесансної культури ще важче було б *самостійно* пробитися крізь домінуючі засади середньовічної ментальності). Не допомагає з'ясувати це питання й ідея зміни культурно-історичних парадигм, котра передбачає пояснення динаміки

культури через фактор «морального старіння» форм організації та взаємовідношення мислення і буття, оскільки в цьому разі залишаються без задовільного обґрунтування причини саме такого, а не іншого спрямування подальшої культурної еволюції [8, с. 150–152]. Тому сам лише культурно-парадигмальний підхід не здатний пояснити, наприклад, факт пріоритетної звернености до давнього минулого античної культури, тоді як зміна парадигм зазвичай передбачає конструювання нових форм світовідношення, зокрема таких модусів культурної організації, за якими було б майбутнє, а не минуле.

Таким чином, проблема становлення та розвитку ренесансної культури не може бути вирішеною посиланнями виключно на «внутрішню» логіку еволюції суспільної свідомості як «самодостатнього» явища, абстрагуючись при цьому від «зовнішніх» онтологічних чинників цього процесу. Адже, як відомо, лише ті ідеї виявляються найжиттєздатнішими, котрі більшою мірою сприяють гармонізації буття людини у світі. Тому звернення до суспільно-буттєвих факторів укорінення ідей епохи Відродження допоможе краще зрозуміти те, «яким чином «занесене» на, здавалося б, суто феодальний ґрунт насіння ренесансного гуманізму дало на ньому такі щедрі та *життєстійкі* сходи» [1, с. 205].

Варто зазначити, що занепад античної цивілізації став наслідком, перш за все, втрати єдности суспільного буття як матеріальної субстанції культури. У середні віки ця єдність відновлювалася та підтримувалася досить радикальним шляхом: віра в єдність світу в його творінні та віра в єдність роду людського в його божественному походженні базувалися на жорсткій духовно-владній диктатурі. Отже, можна стверджувати, що відносні єдність та збалансованість суспільства «купуються» тут ціною девальвації особистісного фактора, його тотального підпорядкування суспільно значущим канонам віри. Якщо для античної раціональности граничними підставами будь-якого умоглядно-теоретичного обґрунтування мали бути емпірично очевидні знання, то для середньовічного мислителя очевидність або попередня доведеність була аж ніяк не обов'язковою умовою прийнятности вихідних засновків міркувань. Цілком достатнім вважалося *вірити* в істинність певних положень, навіть якщо останні насправді виявляться абсурдними, логічно суперечливими, щоб на їхній основі можна було будувати доведення чи спростування будь-якої тези. Ця позиція пояснювалася тією обставиною, що судження, котрі не є абсурдними, а отже, можуть бути логічно обґрунтованими, значно меншою мірою потребують свого безумовного прийняття (тобто прийняття на віру). Відповідно церковна влада спиралася не стільки на аргументовані, скільки на канонізовані засади віри, посягання на які передбачало найсуворіші види покарань (у цьому розумінні достатньо буде взяти за приклад відомі «смертельні жахи», навіювані самим лише нагадуванням про існування суду інквізиції).

Розглядаючи середньовічну культуру крізь призму базової кореляційної системи «природа — людина — суспільство», рівноважність якої визначає ступінь стійкости будь-якої форми культурної організації, можна дійти висновку, що примусове збалансування відносин «людина — суспільство» в багатьох аспектах досягається в епоху середньовіччя завдяки втраті рівноваги та гармонії інших складових цієї системи. Зокрема, це можна сказати про баланс відносин людини та природи (можна навести безліч протиприродних проявів релігійного аскетизму, прикладів, шкідливих для фізіології та психіки людини обрядів тощо). До того ж, відомі релігійно-церковні перешкоди

на шляху розвитку натурфілософії та теоретичного природознавства аж ніяк не спонукали рух людства в напрямі гармонізації природного та суспільного буття як таких (тобто в цілому, а не тільки на рівні ставлення окремого індивіда до навколишнього природного середовища та своєї власної біологічної природи). Інакше в «онтологічному трикутнику», що схематизує систему «природа — людина — суспільство», простежується протягом формування та розвитку середньовічної культури прогресуючий дисбаланс також у контексті опозиції «природа — суспільство».

Отже, середньовічні модуси культурної організації, незважаючи на свій досить стійкий, перманентний характер, що пояснюється, зокрема, силою вищеописаної суспільно-регулятивної функції, поступово «виношують» у собі зародок власної дестабілізації та подальшого реформування. Але зазначена дестабілізація дає про себе знати через досить тривалий час, оскільки природно-еволюційний аспект розвитку людини (саме з яким виявляє свою дисгармонію культура середньовіччя) є значно менш динамічним порівняно з історико-культурним його аспектом. Як пише з цього приводу К. Ясперс, «замість того, щоб, подібно тварині, нескінченно повторювати один і той самий кругообіг природного процесу життя, людина виявилася здатною створити історію. Природа має свою історію лише як неусвідомлювану, за людськими масштабами нескінченно повільну, незворотну зміну. Людина ж здійснює історію на основі повторюваності свого природного існування (котре в історично осяжні часи залишається одним і тим самим), що властиве життю взагалі, але як усвідомлюваної швидкої зміни завдяки вільним, цілеспрямованим актам і витворам духу» [15, с. 64]. Проте, як тільки зазначені «витвори духу» виявляють урешті-решт свою надграничну несумісність з «кругообігом природного процесу життя», цілком очевидною стає криза дегуманізованої та деперсоніфікованої, за своєю сутністю, середньовічної культури.

Процес занепаду системи духовного життя і культурних парадигм середньовіччя стимулювався, насамперед, відповідною деструкцією самого способу суспільноекономічного буття, на якому базувалася ця система. Цей спосіб упорядкування буття з самого початку містив у собі фактори формування власних дестабілізуючих нерівноважностей, нездоланних без докорінної зміни фундаментальних принципів його організації. Наприклад, згідно із законом зростання потреб (адже розвиток засобів задоволення людських потреб формує нові можливості, а отже, й нові потреби, пов'язані з їхньою реалізацією), стає необхідною постійна інтенсифікація виробництва. При цьому феодальний прогрес залежить не стільки від кількості тих, хто працює (цей суто екстенсивний тип прогресу вичерпав свої домінантні можливості ще в епоху рабовласництва), скільки від їхньої майстерності, уміння, котре, у свою чергу, закріплюється та передається в епоху, що розглядається переважно династично, відокремлено від «всезагальної», суспільної праці. Означена обставина є коренем одного з базових антагонізмів приватного та суспільного інтересів у контексті феодального способу буття: поширеність приватного (особистого) добробуту в кінцевому результаті визначається рівнем добробуту суспільства (держави) в цілому (оскільки останній, урешті-решт, є джерелом першого). Але водночас окремий майстер або цех, династія умільців не зацікавлені в усуспільненні, розсекречуванні та поширенні своєї майстерності (оскільки вона, зрозуміло, стає при цьому доступнішою і, отже, менш цінною), що перешкоджає загальномасштабному соціально-культурному прогресові.

Цілком природно, що зазначена суперечність стає онтологічним чинником та-

ких революційних трансформацій на рівні матеріальної культури, внаслідок яких не тільки (і навіть не стільки) працівник, але й передусім самі знаряддя його праці в опредмеченій формі втілювали б у собі цю майстерність. Іншими словами, зростає соціально-практична необхідність нейтралізації залежності рівня добробуту власника цих знарядь і, зрештою, суспільства в цілому від особистого вміння безпосереднього «серійного» виробника, що свого часу визначило спрямованість головної тенденції наступного логіко-історичного етапу розвитку матеріального виробництва.

Водночас назріваюча революція в практичному й узагалі культурному бутті за таких умов не може здійснюватися без відновлення спрямованості пізнання на теоретичне осмислення закономірностей природи, оскільки без знання останніх, певна річ, неможливо було б змусити природу діяти «замість майстра». Отже, виникає відповідна необхідність (котра створює досить жорсткі обмеження свободи траєкторії подальшого розвитку культури) у відродженні раціоналістичних традицій, які, до речі, на даному культурно-еволюційному етапі вже надавали можливість не тільки пояснювати природу її власними засобами, але й її засобами протистояти їй та підкорити її.

Безперечно, природа починає розглядатися вже не стільки крізь призму тієї геоцентричної стратифікованої середньовічної її моделі, що, у відомому розумінні, «віддзеркалювала» архітектоніку організації феодального суспільства. З поширенням нового суспільного прошарку, для якого економічний та політичний статус індивіда мав пріоритетне значення стосовно будь-яких форм корпоративності й особистої станово-кастової залежності, спостерігається тенденція до подальшої «гомогенізації» суспільного буття, прагнення до перспективного врівнювання громадянських прав. Зазначена онтологічна тенденція сприяє укоріненню, відповідно, саме таких поглядів на світ, з позиції яких останній підпорядковувався б єдиним для всіх його частин та елементів природним законам. Тому уявлення про природу як про наділену тим божественним внутрішнім змістом, згідно з яким вона має реалізувати задуми свого Творця, поступово змінює сприйняття природи як певної «змістовно нейтральної» сфери, котра існує лише для того, щоб слугувати втіленню ідей людини.

Зрозуміло, що утвердження такої концепції не могло не сприяти рухові до раціонального переосмислення світу та, зрештою, до побудови науково-теоретичної картини світу. І хоча означена спрямованість до відходу від теоцентризму середньовічного світогляду протягом досить тривалого часу ще мала пантеїстичний характер, в контексті якої мудрість Бога-творця замінювалася розумністю гармонійно побудованого світу, однак уже в ученні Казанського трапляються прямі заяви про те, що єдино значущим знанням є знання саме *природи.* Догми та чудеса були поставлені ним під сумнів, оскільки вони розумно, тобто з точки зору природних законів, не можуть бути пізнаними та поясненими [12, с. 62].

Отже, коли духовні сили людини зосереджені переважно на «поцейбічному» світі, потреби пізнання та описання якого в загальнотеоретичних законах диктувалися інтересами розвитку технологій сільського господарства, промисловості, мореплавства тощо, виявилася цілком «своєчасною» ідея про можливість людини маніпулювати природою у власних інтересах. Однак для реалізації цієї можливості було вже замало «лише вміння — «перехрещування» розуму та дії. Його (вміння — **Ю.Б.)** обмеженість та недостатність виражені у встановленні граничної лінії, за якою закінчується сфера панування людського розуму і, відповідно, уміння, та починається сфера божественної

мудрості — «надрозуму» та «надуміння», недосяжних для «слабосилої та тлінної» людини, а тому ірраціональних з точки зору «суєтного розуму». За цією межею стає можливою тільки віра» [3, с. 114]. Мовиться про те, що обмеженість можливостей розвитку середньовічної майстерності (на якій ґрунтувалися потенції вдосконалення феодального виробництва) зумовлювалась, по-перше, стихійним, дотеоретичним характером останньої і, по-друге, досить чітким окресленням того «максимуму», в межах якого людський розум не вважався абсолютно «безправним».

Таким чином, середньовічна культура дестабілізується ще й через таку суперечність між матеріальним буттям і духовністю цього періоду: «генезис буття потребує раціоналізації свідомості, а пануюча свідомість встановлює несумісні з раціоналізмом жорсткі рамки можливостей розуму» [3, с. 114].

Саме наявність подібних «критичних точок» і визначених ними меж діапазону дієвості будь-яких системоорганізуючих факторів та форм упорядкування зумовлює циклічний (точніше, «синусоїдально-періодичний») характер динаміки системних утворень. Відповідним чином, у процесі культурної історії «періодично виникають часи, коли минуле слабшає та забувається, поринаючи в небуття, і часи, коли воно знову згадується, відновлюється та повторюється. З тієї пори в історії повсюди відбуваються *відродження»* [15, с. 80].

Як уже зазначалося, відродження раціоналістичних традицій у розглянутий період було «онтологічно стимульованим» назріваючою революцією продуктивних сил, що в перспективі дала людству машинне виробництво. При цьому від безпосереднього виробника вже не потребувалося обов'язкового засвоєння всіх тонкощів майстерності, необхідної для виготовлення відповідного продукту (оскільки остання разом із дієвою силою природи були раціонально осягнуті й опредмечені в конструкції самої машини як знаряддя виробництва). Достатнім стало опанування працівником лише деяких технологічних процедур керування машиною. Тим самим «левова частка» аспектів виробничої майстерності перетворювалася на суспільне (а не лише особисте) надбання, навіть якщо її зміст та нюанси, як і раніше, залишалися для безпосереднього виробника так званою «таємницею чорної скрині».

Тобто в міру того, як наука стає безпосередньою продуктивною силою, стимулюється, з одного боку, практична орієнтація пізнавальної діяльності на використання її результатів у виробничих процесах, з іншого — такий «синтез науки та технології ставав можливим лише за умови поєднання ідеї природи як упорядкованої системи речей і процесів, що піддаються раціональному тлумаченню, та християнської ідеї природи як середовища, створеного «творцем» для задоволення людських потреб» [1, с. 225]. Ця взаємостимульована реакція наукового пізнання та матеріально-практичної діяльності почала набувати «ланцюгового характеру» (особливо після того, як процес технологізації охопив і саму духовну сферу виробництва з винайденням друкарського верстата). Завдяки книгодрукуванню класична і нова наукова, історична, мистецька та філософська європейська думка була тиражована та введена до широкого обігу, що відчутно сприяло формуванню духу, вільного від церковно-релігійного догматизму наукового дослідження.

Духовні наслідки зазначеної технічної революції, як відомо, підкріплювалися відповідними революційними зрушеннями у сфері суспільного буття, котрі привели до становлення капіталістичних відносин і реформування всієї системи матеріальної та

духовної культури. Насамперед, до цих зрушень належить деструкція соціально-юридичних механізмів, що були засобом примусового підтримання залежності безпосереднього виробника від «сюзерена». У таких механізмах просто відпадає об'єктивна потреба, оскільки починають діяти зовсім інші, але не менш ефективні чинники, що підтримують цю залежність. Дійсно, якщо підпорядкування феодального селянина чи ремісника було пов'язане із утвердженням їхньої *юридичної* залежності (без такої залежності останні, як економічно самодостатні одиниці, навряд чи добровільно обтяжували б себе будь-якими обов'язками перед феодальною елітою, адже вони мали *вміння* — ту власність, від якої, насамкінець, залежав їхній хазяїн), то буржуа — власник постійного капіталу, що містить і власність на опредмечене в машинах уміння, вже має необхідність пошуку засобів юридичного поневолення працівника, оскільки *економічне* панування стає абсолютним.

Водночас, із послабленням залежності власника засобів виробництва від особистої майстерності виробника та здобуттям новим класом соціально-економічної свободи, поступово девальвує, а зрештою і взагалі втрачає регулятивну силу феодальна система культурно-нормативних цінностей, що грунтуються на «диктатурі страху». Вивільнення «суб'єктивного духу» з-під зазначених регулятивів виражається в надрах культури епохи Відродження у відмові від креаціоністських ідей та релігійної сакралізації творіння і в переході до ідеї «царства розуму та свободи». Як оптимістично свого часу писав про це Ж. А. Кондорсе, «настане момент, коли Сонце освітлюватиме Землю, населену лише вільними людьми, що не визнаватимуть іншого господаря, окрім розуму» [11, с. 227].

У той час як розум шукає своєї опори, перш за все, в логічному обґрунтуванні своїх принципів та емпіричному підтвердженні підстав цього обґрунтування, у висновках про організацію буття із самої реальності, на яку врешті-решт спрямовується раціональна діяльність (а тому остання має узгоджуватися з принциповими механізмами впорядкування зовнішнього світу з метою реалізованості її результатів), «стовпом» сліпої віри може бути лише страх у свідомості, підкріплюваний жорстокістю в бутті. Це пояснюється тим, що потреба в підтриманні суб'єктивним страхом певних умоглядних ідей чи інших соціальних цінностей виникає, зазвичай, через нездоланні ускладнення в пошуках достатніх підстав їхньої прийнятності у сфері об'єктивної дійсності. Аналізуючи підвалини середньовічної релігійної культури, а також фактори її досить перманентного характеру, Б. Рассел справедливо зауважив: «Страх — ось що є основою всього цього явища (мовиться про культуру епохи середньовіччя — Ю.Б.), страх перед таємничим, страх перед невдачею, страх перед смертю. Оскільки страх є пращуром жорстокості, то не дивно, що жорстокість та релігія крокували пліч-о-пліч» [13, с. 112].

У контексті ж народжуваної ренесансної культури відбувається ідейно-ціннісна революція, зміст якої можна концентровано результувати в такому цільовому імперативі. «Завоювати світ розумом, а не рабською покірливістю перед страхами, які він сам породжує» [13, с. 112]. Відповідним чином у дану епоху спостерігається поступове вивільнення духовної культури з-під «юрисдикції» релігійно-теологічної світоглядної парадигми. Ця культура стає все більш «мирською», «світською», хоча, безумовно, ще протягом досить тривалого часу спостерігалися дуалізм у концепції світобудови, її «горизонтальна» розщепленість на світ природи та світ історії, а також «вертикальна» роздвоєність на «град земний» і «град божий».

У сфері гносеологічних доктрин утверджується принцип «подвійної істини». Початок цієї тенденції пов'язується з оккамівською дихотомією множини всіх істинних суджень на «істини розуму» (котрі можна обґрунтувати на основі дедукції з очевидних чи раніше доведених підстав) та «істини віри» (які через свою досвідно-логічну недоказовість та неспростовність сприймаються інтуїтивно). Крім того, в зазначеній сфері все відчутнішим стає зміщення акценту від божественного суб'єкта до людського. При цьому все менш «суб'єктивно прийнятним» стає пояснення природних і суспільних феноменів посиланням на мудрість Творця і, навпаки, посилюється прагнення до об'єктивізації знань як засобу задоволення пізнавальної людської допитливості та потреб матеріально-практичного характеру.

Отже, у проаналізований вище історичний період відбувається *антропоцентризація* і взагалі *гуманізація* культури. «Антропоцентризм — як структуроутворюючий принцип нової системи культури, як точка відліку в шкалі ренесансних цінностей — є тим «магічним кристалом», що розкриває глибинну суть усієї сукупності феноменів, пов'язуваних з ренесансною культурою» [1, с. 215–216].

Щодо змісту поняття «гуманізація культури», то в даний період цей зміст переважно зводився до її секуляризації — перетворення із «богоодкровенної» на «мирську». Особливо яскраво ця тенденція виявляється в літературно-філософському надбанні Еразма Роттердамського, Т. Мора, Т. Кампанелли та багатьох інших видатних представників епохи Відродження, чия творчість помітно починає «приземлятися». Мовиться про те, що творча фантазія цього історико-культурного періоду перестає шукати щастя та спасіння в августинівському «Граді Божому», а все більше малює різноманітні «утопії» — мрії про щастя в «Граді Земному».

Таким чином, на означеному етапі еволюції культури спостерігається ще один визначний поворот: людина відчуває своє головне покликання не в служінні господу, а в служінні собі самій як носієві божественного начала. Саме так нині усвідомлюється виявлення любові та вдячності Творцеві. Отже, «тоталітаризм» середньовічної етики заперечується протилежною тенденцією її «індивідуалізації», оскільки діяльне, вольове ставлення до дійсності, супроводжуване жагою пізнання та самовиявлення, невідворотно приходить на зміну пасивно-споглядацькому та фідеїстичному. Людину стали цікавити передусім такі цінності, що дозволяли розширювати її прижиттєві можливості в реальному, земному бутті, а не заспокоювали надією на «посмертне спасіння» у світі «потойбічному». Тому, на противагу середньовічному приниженню «слабосилої та тлінної» людини перед лицем Господа та презирливому ставленню до всього «мирського», ренесансний гуманізм все наполегливіше говорив про красу та гармонію світу, про гідність людини, зумовлену не її соціальною кастово-становою належністю, а власними досягненнями та характеристиками. Саме ці ідеї, як відомо, стали прообразами ідеї суспільної рівності й індивідуальної цінності людини.

Літератури:

1. Барг М. А. Эпохи и идеи: становление историзма / М. А. Барг. — М. : Мысль, 1987. — 350 с.

2. Гвардини Р. Конец нового времени / Р. Гвардини // Вопросы философии. — 1990. — № 4. — С. 127—163.

3. Гвоздік О. І. Раціональність: загальна теорія та логіка історії / О. І. Гвоздік. —- К. : Укр. академія внутр. справ, 1994. — 176 с.

4. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И. Г. Гердер. — М.: Наука, 1977, —704 с.

5. Гоббс Т. Избранные произведения. В 2-х томах / Т. Гобос. — М. Мысль, 1964. —Т. 2. — 456 с.

6. Голенищев-Кутузов И. Н. Гуманизм у восточных славян / И. Н. Голенищев-Кутузов. — М., 1963; Голенищев-Кутузов И. Н. Итальянское Возрождение и славянские литературы XV—XVI веков /И. Н. Голенищев-Кутузов. — М., 1963; Голенищев-Кутузов И. Н. Славянские литературы: Статьи и исследования / И. Н. Голенищев-Кутузов . — М., 1973.

7. Гольбах П. Избранные произведения / П. Гольбах. — М. : Соцэкгиз, 1963, —Т.1.—715 с.

8. Давыдов Ю. Н. «Картины мира» и типы рациональности (Новые подходы к изучению социологического наследия Макса Вебера) / Ю. Н. Давыдов // Вопросы философии. — 1989. — № 8. — С. 150— 163.

9. Декарт Р. Рассуждения о методе: Избранные произведения / Р. Декарт. — М.: Госполитиздат, 1950. — Т. 1. — 711 с.

10. Койре А. Очерки истории философской мысли / А. Койре. — М. : Прогресс, 1985. — 286 с.

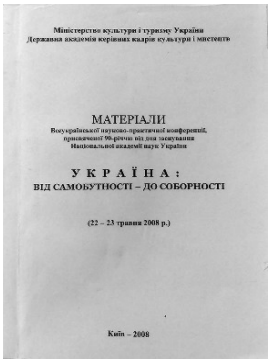
11 Кондорсе Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Ж. А. Кондорсе. — М. : Соцэкгиз, 1936. — 258 с.

12. Кузанский Н. Соч. в двух томах / Н. Кузанский. — М.. 1929. — Т. 2. — С. 62.

13. Рассел Б. Почему я не христианин ? / Б. Рассел. — М. : Политиздат, 1987. — 334 с.

14. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.) : моногр. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К. : Генеза, 2005. — 592 с.

15. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. — М.: Политиздат, 1991. — 527 с.

Богуцький Ю. П. Українська соборність та сучасна динаміка європейського культурного розвитку // Україна: від самобутності — до соборності: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 травня 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 292 с. – С. 3–5

УКРАЇНСЬКА СОБОРНІСТЬ ТА СУЧАСНА ДИНАМІКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Історичний підхід до аналізу етнокультурного розвитку співтовариств дозволяє стверджувати, що в динаміці розвитку культури будь-якої етнічної спільності спостерігається чергування поступальних і вибухових процесів, останній з яких супроводжується підйомом самосвідомості, саморозвитку та самоорганізації етносів. Як свідчить історія розвитку загальнолюдської культури, «вибухова хвиля» дає могутній поштовх прогресивному розвитку окремих етносів. Усупереч цим соціально-ідеологічним установкам в національно-етнічному світі співтовариств завжди діє об'єктивна закономірність — прагнення етносів до самозбереження, розвитку, зміцнення «національного духу» народу [1, 45–47]. Рушійними силами етнічної культури є потреби і здатності етносу самостійно визначати цілі і вибирати засоби своєї діяльності. Важливо, щоб вони були спрямовані не в русло абсолютизації окремих етносів, збереження етнічної винятковості, ізолювання етнічної самобутності, а на гармонізацію міжетнічних взаємин, діалог культур, що сприяє розвитку й розквіту кожної самобутньої культури [3, 254–255].

Розуміючи під національною культурою систему цінностей, сформованих завдяки єдності мови, традицій, звичаїв і національної психології тих або інших національних груп чи національних спільнот, необхідно підкреслити, що вона є основою формування соціально-етичних норм поведінки з високою культурою міжнаціонального спілкування і міжнаціональних відносин [5, 67]. Тому, перш за все, проблема соборності України є складовим елементом української національної ідеї, яка уособлює в собі й етнодуховну культуру свого народу.

Як відомо, етнодуховна культура — це сукупність гуманістичних, ідейно-моральних, естетичних цінностей, що реалізуються в процесі освоєння та творення особистістю, етносоціальною спільнотою культурного потенціалу з урахуванням умов багатонаціонального суспільства. Безперечно, етнодуховна культура відображає духовну сферу життєдіяльності суспільства. Як процес продукування та розповсюдження духовних цінностей вона поєднує в собі неперехідні цінності, накопичені людством на всіх етапах його розвитку, багатогранність духовного світу людей різних національностей. Значення духовних засад у всіх сферах життєдіяльності суспільства як об'єктивної основи формування етнодуховної культури все більше посилюється. Водночас вони здійснюють значний зворотний вплив на збагачення і розвиток духовного життя суспільства та особистості. Особливо суттєвим є вплив етнодуховної культури на про-

цес відродження духовного життя етносоціальних спільнот, розширення можливостей взаємного освоєння ними досягнень та цінностей матеріальної і духовної культури [2, 345-349].

Зазначимо, що етнодуховна культура — вагомий фактор становлення та зміцнення прогресивного розвитку культури, примноження інтелектуального потенціалу суспільства. Саме вона — прискорювач якісних зрушень у процесах взаємовпливу та взаємозбагачення традицій національних культур і духовного життя народів, освоєння загальнокультурних цінностей, гуманістичного потенціалу світової культури. Крім того, етнодуховна культура є важливим засобом відродження та поглиблення різноманітних форм спілкування народів, що проявляється в обміні культурними цінностями етносоціальних спільнот, суттєвим фактором зміцнення моральної стабільності суспільства, оптимального функціонування культурно-творчого процесу.

Важливе завдання етнодуховної культури полягає у формуванні здорових культурних потреб та інтересів людей, спрямованих на повне й глибоке освоєння ними всього багатства багатонаціональної культури, створення умов для розвитку та функціонування її цінностей як фактора самоствердження, самореалізації особистості. Також суттєвим у процесі формування етнодуховної культури є створення умов для творчого розвитку різних національних культур і насамперед, у сфері духовного життя [4, 9].

Важливою умовою ефективності процесу формування етнодуховної культури є постійний пошук способів вирішення суперечностей між національним та загальнолюдським у сфері духовного життя народів, які б забезпечили процес розкриття етнодуховного потенціалу суспільства та особистості зокрема Своєчасному вирішенню суперечностей цієї сфери повинні слугувати: всебічне врахування різноманітності культурного життя народів, специфіки загального та особливого в національних культурах, реальних суперечностей в їх розвитку; повна відмова від будь-яких заборон та схоластичних підходів до діалектики національного та загальнолюдського у сфері духовної творчості; всебічне осмислення нових процесів перетворення суспільства в контексті взаємодії національних культур, зміцнення принципів загальнолюдського в культурно-естетичній сфері; активізація етнодуховного потенціалу особистості; наукове прогнозування всієї багатогранності духовного життя народів [3, 209].

До основних структурних компонентів етнічної духовної культури належать: мова, етнонаціональні звичаї та традиції, етнічна самосвідомість. Саме вони й забезпечують українську соборність в контексті сучасної динаміки європейського культурного розвитку. Так, мова, як культурний феномен, складає основу етнонаціональної культури. Вона представляє об'єктивну форму нагромадження збереження та передачі суспільно-історичного досвіду, є особливим джерелом зведень про культуру. Як правило, втрата мови ускладнює входження в іншу культуру, і одночасно втрачається шлях назад, до власної культури.

Етнонаціональні звичаї і традиції є ефективними регуляторами соціального поводження і відображають особливості психології кожного народу. Через традиції кожний етнос оцінює дійсність, у традиціях відбивається історія етносу. Традиції певною мірою є необхідною умовою життєдіяльності народу. Саме традиції забезпечують «зустріч поколінь», відтворюють, зберігають і омолоджують культуру. Втрата традицій, відмова від них призводить до замикання культури в собі, втрати минулого й можливостей її відновлення. Успадкування найцінніших, прогресивних традицій — природна й закономірна умова існування народу.

Українська соборність передбачає й феномен етнічної самосвідомості — це усві-

домлення народом себе як суб'єкта історичної дії, свого місця у світі, своєї історії і культури. До складу самосвідомості входить етнічна самоідентифікація, могутній чинник єднання народу. Прагнення до самоідентифікації пронизує історію кожного народу, тому людина відчуває радість чи гордість від приналежності до свого народу й у факті своєї етнонаціональної приналежності знаходить джерело самоповаги в умовах сучасної динаміки європейського культурного розвитку.

Література:

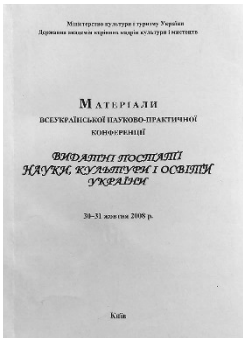
1. Бердяев Н. А. Самопознание: (опыт философской автобиографии). — М.: Междунар. отношения, 1990. — 356 с.

2. Енциклопедія етнокультурознавства (понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи) / В. Г. Кремень, Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець, Ю. С. Шемшученко. — У 2-х частинах. 6 книгах. — Вид. 2 — К.: ДАКККіМ, 2002. — Ч.2. — Кн.1. — 442 с.

3. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.). Монографія. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

4. Шейко В. М. Етнокультурний розвиток: етапи та структура // Борисфен. — 2000. — №11. — С. 09–10.

5. Шкляр Л. Е. Етнос. Культура. Личность. — К.: Наук, думка, 1992. — 85 с.

Богуцький Ю. П. Українська творча еліта в контексті сучасних проблем духовного розвитку суспільства // Видатні постаті науки, культури і освіти України: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 30–31 жовтня 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 344 с. — С. 3–6

УКРАЇНСЬКА ТВОРЧА ЕЛІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Аналіз проблем сучасного політичного, культурного та духовного розвитку України потребує активної участі національної української еліти в цих процесах. Зміст і специфіка функцій української творчої еліти визначаються конкретно-історичними особливостями розвитку Української держави і суспільства, специфікою соціальних груп, чиї інтереси вона представляє і, перш за все, — національна еліта України.

У даному контексті поняття "еліта" застосовано головним чином у трьох значеннях: 1) еліта суспільства за сферами життєдіяльності: політична, економічна, духовна; 2) еліти соціальних структур суспільства: класово-групова, етнічна, партійна, владна, профспілкова, професійна (освітянська, наукова, управлінська, військова, медична, мистецька та ін.); 3) еліта, яка класифікується відповідно до соціального простору і часу: українська еліта, українська еліта радянського і пострадянського часу, еліта центру і регіонів, транзитна еліта (перехідного періоду) [4, 8; 6, 54–55]. Можливі інші форми застосування поняття "еліта" і деякий відхід від запропонованої класифікації за іншими критеріями. Адже кожна класифікація має відносний характер, а деякі ознаки еліт підпадають під різні критерії. Загалом, елітарні групи можливо поділити на чотири групи: духовна (інтелектуальна), політична, економічна (підприємницька) та професійна. Кожна з цих груп еліт зобов'язана виконувати свій комплекс обов'язків (при цьому бути прикладом для інших), а оскільки обов'язки істотно відрізняються, то відповідно різняться й критерії приналежності до відповідного роду еліти. Кожна група еліт виконує основні соціальні функції, до яких належать пізнання світу, державне управління та безпека; економіка і бізнес; кваліфіковане виконання роботи за фахом [1, 5–8; 7, 430–432].

Безперечно, що всі еліти важливі, всі необхідні для збалансованого суспільного й духовного розвитку. Головне, щоб вони були на рівні актуальних суспільних потреб і ефективно виконували свої функції. На жаль, в Україні на сучасному етапі еліти не визначилися з цілями, ідеалами розвитку, з усвідомленням і захистом інтересів різних груп населення. Отже, однією з важливих проблем суспільствознавства та гуманітарних наук в Україні є вивчення проблеми змінювання ролі еліт в умовах перехідного суспільства, коли існує різке протиставлення інтересів різних соціальних сил, латентний і відкритий соціально-політичний та культурософський конфлікт у суспільстві.

Водночас виникає низка пізнавальних і практичних проблем: чи все в нашій об'єктивній реальності визначається причинами переходу до демократичного суспільства; яка роль нових правлячих еліт України у розв'язанні проблем трансформації

суспільства; наскільки еліти суспільства відображають і захищають (висловлюють, презентують) інтереси соціальних класів, верств, професійних осередків, груп тощо.

На думку окремих вчених (Г. Ашин, О. Криштановська та ін.), в умовах перехідного етапу знижується "якість еліти суспільства" в цілому і окремих еліт [2, 14; 5, 189; 7, 432]. Але цей процес спостерігається не у всіх сферах. Так, виникнення та діяльність політичної еліти є відповіддю на потребу в управлінні суспільством за допомогою владно-політичних механізмів. В своєю чергою, виникнення та діяльність творчої еліти є ознакою самоорганізації суспільства на засадах традиційної національної культури.

На жаль, на сьогодні українська духовна культура й наука перебувають у критичному стані. Показниками цього явища є такі: 1) кількість українських вчених та митців стрімко скорочується; 2) матеріально-технічна та інформаційна оснащеність української культури й науки в більшості випадків значно нижча, ніж на Заході; 3) знижується продуктивність наукових та культурних досліджень; 4) відбувається інтенсивний відплив інтелекту з наукової та культурно-мистецької сфери; 5) різко падає престиж наукової, культурно-освітньої та мистецької діяльності, водночас наростає криза професійної самосвідомості українських вчених, освітян, митців тощо [4, 157–159; 5, 198]. Таким чином, вгасають дві важливі функції щодо науки, освіти й культури: когнітивна функція як виробництво нового знання й культурного продукту та соціальна функція — забезпечення науково-технічного і соціального прогресу, розвитку економіки, медицини, освіти, науки і культури.

Виходячи з цього, можна сказати, що головною функцією національних (політичних, економічних, культуротворчих) еліт є реалізація волі націй, класів, суспільних груп до забезпечення державотворчих та культуротворчих процесів, задоволення загальносуспільної потреби у політичному, економічному, соціальному, культуротворчому регулюванні [3, 23–24]. Еліти визначають "національну волю", напрямки і фактори її консолідації, розробляють механізми суспільного регулювання, узгодження інтересів соціальних спільнот, виступають виразниками національних інтересів на міжнародному рівні.

До пріоритетних функцій національної еліти належить всебічний аналіз геополітичної, економічної, соціальної та культуротворчої ситуації в країні, а також прогнозування і вироблення стратегії й тактики для всіх структур та інституцій держави. Тому до складу національної еліти зараховують представників політичної, філософської, соціологічної та культурологічної науки, котрі здійснюють глибокий об'єктивний аналіз суспільного й культурного розвитку, оцінюють розстановку політичних сил в державі, можливості здійснення поставлених стратегічних цілей, розробляють концепції політичного й національного культурного розвитку. За структурою вони, однак, належать до еліти впливу, а не до еліти влади (якщо тільки не виконують безпосередньо владних, законодавчих чи інших державних функцій) [4, 78–79; 7, 430–431].

Крім того, національна еліта здійснює політичне представництво окремих соціальних груп, територіальних чи національних спільнот, визначає рівень підтримки тих або інших суб'єктів політичної та культуротворчої діяльності. У надрах національних еліт зароджуються ідеї про зміну політичних та націєкультурних курсів, концепцій на підставі врахування потреб й інтересів певних суспільних груп, а також пристосування їх до політичних та соціокультурних реальностей сьогодення. Національна еліта визначає пріоритети державної політики, забезпечує підготовку, прийняття та реалізацію політичних та культуротворчих програм та рішень.

Як соціокультурна верства найбільш компетентних, підготовлених здібних до політичної діяльності людей, національна еліта є основною базою для підготовки і висунення керівних кадрів, формування адміністративного апарату. Вона виконує роль безпосереднього резерву політичних лідерів різних рівнів.

Отже, національна еліта виконує функцію самовідтворення, саморегуляції всіх своїх складових через відбір осіб із середовища певних суспільних верств. Тому представники національної еліти прямо або опосередковано здійснюють владу, керують політичним процесом, усіма видами політичної та культурно-громадської діяльності, беруть участь у виробленні політичних та культуротворчих норм, розвивають національну політичну культуру, тобто по суті відіграють провідну роль у функціонуванні, розвитку і зміні державотворчої та культуротворчої систем суспільства. Виконувати ці функції еліта взмозі тільки на основі взаємодії з більшістю народу.

Через існуючі механізми і створення нових потрібно вирішувати завдання підвищення якості національної еліти (як політичної, так і творчої). З цією метою можливо визначити наступні шляхи і засоби: 1) налагодити систему підготовки і підвищення професійних кадрів з урахуванням світового досвіду; 2) забезпечити демократичні ефективні механізми вертикальної і горизонтальної мобільності управлінської еліти (атестації, конкурси, система підготовки, курси підвищення кваліфікації, стажування в Україні та за її межами тощо); 3) подальша демократизація виборчої системи, гласність і відповідальність (законодавча, морально-духовна й творча) в системі, перш за все, владних та культуротворчих відносин.

Не менш важливою проблемою залишається створення механізмів демократичного контролю за системою діяльності і рекрутування еліт, особливо політичної, економічної та творчої (закони про державну службу, про правових захист працівників позадержавних установ і підприємств, закон про творчу діяльність, творчі спілки та ін.). Без таких механізмів неможливо розв'язати ні проблеми якості еліт, ні проблеми ефективності її діяльності в інтересах Української держави та українського суспільства [4, 170].

Тому одним з найактуальніших завдань нині є визначення самих принципів формування і функціонування національної еліти України в сучасних умовах, механізмів її оновлення, а також її контроль за діяльністю з боку суспільства.

"Суспільство, яке не турбується про формування і відтворення еліт, не контролює владу — це суспільство без майбутнього" [1, 58; 7, 430].

На сьогодні в Україні, як і в усьому світі, існують два шляхи формування національної еліти — відкритий та закритий. Відкритий шлях (механізм) формування еліти діє на широкій соціокультурній базі і характеризується співвідношенням штучних і природних, стихійних механізмів. Ці компоненти залежать від сутнісних характеристик суспільства: економічного і політичного ладу, рівня демократії, якості законодавства, культурних традицій, релігій тощо. Важливе місце при цьому посідають процедури формування національної еліти, з якої потім "рекрутуруються кадри" для законодавчої, виконавчої, судової влади, інформаційних і виховних систем, а також для галузі науки, освіти та культури. Закритий шлях (механізм) формування еліти базується на привілеях верстви, групи. Це фактично відтворення еліти на конкретній соціокультурній базі [4, 87]. В умовах кризи економічної і політичної системи суспільства боротьба різних соціально-групових еліт різко загострюється. Відбувається трансформація, або зміна еліт внаслідок якісних змін у суспільстві.

Отже, сутність стратегії нової генерації національної еліти України початку XXI

століття може бути окреслена так: здійснити рішучий перехід від залишків пострадянського "авторитаризму" центральної та регіональної (особливо виконавчої) влади, а також активне залучення до цих процесів політичної, економічної та творчої еліти.

Література:

1. Андрущенко В. П. Духовний світ і культура сучасної української людини / В. П. Андрущенко // Вісник Київського університету. Серія "Філософія. Політологія. Соціологія. Психологія". — К., 1994. — Вип.5. — С. 3–11.

2. Візірякіна Н. І. Вплив інтелігенції на державотворчі процеси в Україні / Н. І. Візірякіна / Автореф. на здоб. наук. ступ. канд. політ, наук за спеціальністю: 23.00.03. — політична культура та ідеологія. — К., 2000. — 19 с.

3. Дзюба І. Проблеми культури в незалежній Україні /І. Дзюба// Бібліографічний вісник. — 1996. — № 5. — С. 22–25.

4. Журавський В. С. та ін. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В. С. Журавський, О. Ю. Кучеренко, М. І. Михальченко / В. С. Журавський та ін. — К., 1998. — 264 с.

5. Національна культура в сучасній Україні: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т національних відносин і політології / Упоряд. Н. О. Старовойтова. — К., 1995. — 235 с.

6. Остапенко Д. І. Культура. Період реформування / Ін-т підвищення кваліфікації працівників культури / Д. І. Остапенко. — К., 1997. — 64 с.

7. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Культура, інтелігенція та українізація в умовах формування тоталітаризму // Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XX ст.). Монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К. : Генеза, 2005. — С. 429–433.

Міністерство культури і туризму України
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

ІНФОРМАЦІЙНО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР:
європейський вибір України

(7 – 8 грудня 2007 р.)

Частина 1

Київ – 2008

Богуцький Ю. П. Національна культура в контексті сучасних реалій глобалізації // Інформаційно-культурний простір: європейський вибір України: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 грудня 2007 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 264 с. — Ч. 1. — С. 3–7

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація є, безумовно, об'єктивним процесом у світовому розвитку. За своїм змістом вона спрямована на консолідацію, поєднання потенціалів, зусиль все більшої частини людства, тому й має відігравати вирішальну роль у забезпеченні успіху подальшого розвитку людської цивілізації загалом.

Однак процес глобалізації є неоднорідним та суперечливим, тому на його шляху періодично виникають проблеми, які потребують негайного вирішення. Головною з них є досить низький стан культури та духовності в суспільстві, як на глобальному рівні, так і на рівні окремих спільнот та особистостей. Очевидно, що без високої культури та духовності суспільства, особистості, що поєднують у собі, перш за все, такі якості, як гуманність, толерантність, розуміння найвищої цінності людини та людського життя, повага до людей інших держав, націй та рас водночас із самоповагою до себе, до своєї національної приналежності, буде неможливим успіх глобалізації.

Проблема відсутності необхідних культурних, духовних засад для успішного суспільного розвитку проявляється як на загальносвітовому, так і на регіональному та національному рівнях. Науковий аналіз свідчить, що саме суттєві відмінності в системі національних культур, гуманітарних підходів до розуміння світу, до вирішення глобальних проблем призвели до агресивних, варварських дій, пов'язаних з терористичними актами проти США, взагалі до тероризму в світі. Водночас це свідчить, що нині у світі проявляється певна криза відносин національних культур Сходу та Заходу, а також очевидним є прояв зіткнення цих культур. Після закінчення цієї кризової ситуації, коли будуть заслужено покарані терористи та ті, хто їх підтримував, світ глибше замислиться над причинами кризи, людство дійде висновку про необхідність взаємних компромісів, зближення та поєднання парадигм мислення, до певного духовного очищення та загальнокультурного єднання.

Проблеми глобалізації проявляються і в рамках певних регіонів, суспільств, як наприклад, українського. Вони пов'язані з наявністю різних світоглядних, релігійних позицій, а також з низьким рівнем культури та системи освіти.

Коли йдеться про шляхи подолання проблем глобалізації, а саме про підняття рівня духовної культури суспільства, кожного громадянина України, то одним із головних шляхів до цього ми бачимо покращення системи національної освіти, зростання освіченості, культури, отже, і духовності громадян.

Надалі детальніше зупинимося саме на проблемі національної освіти, культури

та їхній ролі у розвитку українського суспільства. Освіта та освіченість є самі по собі елементами культури, її складовою частиною. А тому, наприклад, коли йдеться про вдосконалення чи розвиток культури у суспільстві, то це завдання буде нездійснене без державної концептуальної освітньої програми для населення. Для того, щоб перебудувати суспільство, недостатньо перебудувати живий організм суспільства, необхідно перебудувати свідомість у найістотнішому — в усвідомленні способу свого існування. Невипадково академік В. І. Вернадський надавав великого значення знанням і освіті. Він вбачав у цих складових суспільного розвитку ефективний засіб удосконалення людини, її духовної могутності [2, 277]. Сучасна ж практика суспільного життя на теренах пострадянських країн переконливо засвідчила, що напівосвіченість багатьох громадян, які отримали владу, криє у собі більше деструктивної енергії, ніж виважених, гуманістичних рішень та дій. Стан гальмування науки та освіти в суспільстві стримує відповідно і розвиток громадян цього суспільства. Крім того, необхідно чітко усвідомлювати як в теорії, так і на практиці, що не всі знання та освіченість слугують росту культури особистості. Крім того, за певних умов "освіченість" деяких людей може призводити до їх духовної, моральної деградації як особистостей. Також неоднозначним є вплив на розвиток особистості різних сфер знання (наприклад, гуманітарних чи технічних).

Вбачається, що помилкові підходи до формування та оцінки духовної культури особистості, залежно від рівня її освіченості, йдуть від поширеного розуміння людини як Homo sapiens (людини розумної). Постає питання: яка розумність? В останні десятиріччя дуже часто саме освіченість значною мірою і сприймалася як культурність людини. А тому поширилася "повзуча раціональність", прагматизм, егоїзм — якості, що є явно недостатні для надійності людини в сучасних складних умовах, для довіри до людської порядності, для терпимості та здатності до взаємопогоджених інтересів та взаємопорозуміння, без яких неможливе соціально організоване та безпечне буття людини в світі, перенасиченому технікою знищення та агресивною культурою зла.

Безпосередньою причиною того стану, в якому знаходиться особистість в сучасному суспільстві, є повсякденна, поширена апологія стихійного, ірраціонального в людині, яка, здається, нині перевершила ті, що були за умов епохи Середньовіччя. Проте в середні віки наука була ще слабка, їй не під силу було повернути стан суспільної свідомості.

Нині, незважаючи на надзвичайно великі наукові досягнення, існує велика кількість легітимних форм, в яких здійснюється експлуатація сфери несвідомого, про яку людина мало ще знає, ще не може передбачати наслідки, що для психіки межує з антропологічною катастрофою. Ще у минулому сторіччі Зігмунд Фрейд вважав, що "зверх-Я", сфера культурних норм та ідеалів, надто придавлює "Воно" — сферу інстинктивних бажань. Це зрозуміло, оскільки в християнській культурі багато з проявів людської тілесності були заборонені, і цих заборон було забагато. Нині у сфері культури та освіти майже відсутні будь-які заборони, а, відповідно, не позначені відносні кордони людського образу, перетинаючи котрі людина ризикує втратити цей образ.

Сучасна культура і освіта, які втратили значною мірою дійсну науковість, яка за "плюралізмом" поглядів і підходів втратила свої позиції, стала "безхребетною", а в культурному, поведінковому плані, знімаючи культурно-етичні норми, кордони поведінки в догоду постмодерністським експериментам є дещо непевною і навіть шкідливою. Е. Муньє відзначав, що людина, втрачаючи висоту, "не те щоб спускається нижче

середнього людського рівня (чи, як часом кажуть, перетворюється на тварину) — вона падає значно нижче: жодна жива тварина не створила таких жорстокостей та підлот, у яких людина ще знаходить своє задоволення" [1, 170].

Завдання сучасної освіти — впливати на розвиток духовної культури особистості — ускладнюється ще й необхідністю протидіяти широко рекламованим засобами масової інформації моделям людини-насильника, образу оргіастично-діонісійської людини, що протистоїть образу Homo sapiens. Однак наявність у сучасній культурі значної кількості явищ, які негативно впливають на людину, не означає їхньої негайної заборони. Культура взагалі не терпить зовнішніх заборон і норм, окрім тих, котрі вона створює сама. Проте усвідомлювати процеси, які відбуваються у культурному просторі, не помічати, що в "екології" мистецтва йде зниження питомої ваги та ролі "високих взірців" класики і поширення вульгарних, низьких форм (починаючи із заміни літературної і народної української мови т. зв. "ненормативною лексикою" та збіднення "мов" музики, танцю, живопису, драми тощо), було б антропологічно небезпечно. Очевидно, Е. Муньє вірно помітив, що первісна людина не залишилася в доісторичному періоді, далеко в історії, вона "сидить" в кожному із нас, і не тільки здатна до відродження і "повторного здичавіння" протягом життя одного покоління за умови зняття "культурних форм", але дуже часто є постійним режисером наших вчинків та спонукань.

Слід додати, що природа не дала людині достатніх механізмів гальмування агресивності як внутрішньо-, так і зовнішньовидової. Ці "механізми" людина виробила історично, й вони закладені в моралі та культурі в цілому. Отож зрозуміло, що людина стає небезпечною для себе й оточення, якщо ці "культурні гальма" слабо розвинуті. Про цю загрозу вже свідчить екологічна криза: людина в своїй стихійно створюваній діяльності здатна залишити навколо себе пустелю. Збільшується руйнуюча сила війн і кількість їх жертв з використанням новітніх технологій кінця XX — початку XXI ст., зростають неврози, психічні хвороби і соціальна одинокість, деструкція звичаїв та інформаційне забруднення в культурному просторі — все це дозволяє говорити про загрозу культурно-антропологічної кризи. Культура та розум — захисні механізми величезної сили, але і захисно-виховну силу потрібно підтримувати та стимулювати — і, перш за все, через *систему національної культури, освіти та навчання*.

Покращення ролі національної культури і освіти у формуванні позитивних особистісних якостей громадян можливе за умови відповідного аксіологічного спрямування навчального процесу. Сьогодні в Україні проблема аксіологічного спрямування навчального процесу в навчальних закладах є дуже актуальною. Причина одна — від змісту і спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить духовна, морально-психологічна культура української молоді. Виходячи із сучасного стану особистості, неоднозначних соціокультурних впливів на неї, освітянський процес в Україні має бути спрямований на духовне збагачення і творчу діяльність особистості, що розкриває свої здібності до самореалізації та створення умов для саморозкриття інших.

Звичайно, при визначенні аксіологічної спрямованості навчально-виховного процесу потрібно враховувати як реалії сьогодення, так і прогнозовані перспективи суспільства. Саме враховуючи ці чинники у межах розмаїття ціннісних орієнтацій, що можуть застосовуватися у процесі навчання, необхідно визначити пріоритетні цінності. Такими для України, очевидно, мають бути цінності гуманізму, людської гідності, патріотизму, демократизму, соціальної ініціативи та відповідальності, національної самосвідомості.

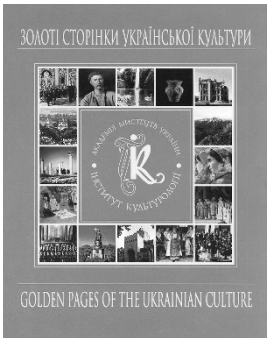
Зміцнення держави, захист національних інтересів в умовах глобалізації залежить від свідомості, патріотизму кожного громадянина. Проблема патріотизму для України як молодої незалежної держави є особливо актуальною. Патріотизм особистості формується в процесі виховання, всіма засобами національної освіти та культури. У формуванні патріотизму надзвичайно вагому роль відіграє національна (рідна) мова. У галузях державного управління, освіти, культури та побуту українська мова має в повному обсязі забезпечувати інтегративно-консолідуючу, організаційну та інформаційну функції.

Таким чином, необхідно зазначити, що саме не рівень освіти та культури, а їхній національний характер, спрямованість є актуальними з точки зору вирішення сучасних проблем духовності особистості в суспільстві, що має також позитивне значення і для подолання суперечностей процесу глобалізації.

Література:

1. Шинкарук В. І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти / Філософія освіти в сучасній Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні". — 1–3 лютого 1996 р. — К.: ІЗМН, 1997. — 544 с.

2. Мунье Э. Персонализм. В кн.: Французская философия и эстетика XX в. — М.: Искусство, 1995. — 250 с.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture / Ю. П. Богуцький [та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. дан. — К. : Інфодиск, [2008]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM)

Шановні друзі!

Усі ми є свідками становлення історії сучасної України, яка є складною, сповненою і для нашої країни, і для загальноєвропейської історії подіями. Погляди наших сучасників — творчої інтелігенції і пересічних громадян — звернені як в майбутнє, так і в ретроспективному напрямку. Адже історія української культури — це історія українського народу, історія нашої національної свідомості, національної державності, можливості пізнати самих себе.

Прагнучи зайняти своє місце в Європі і у світі, Україна торує цей шлях не тільки через політику і економіку, але й, в значній мірі, через визнання світом української культури, оскільки культурна самобутність сьогодні є не менш важливим чинником державності, ніж політична чи економічна складова.

За географічним вектором українська культура — це, безперечно, культура європейського типу, яка увібрала у себе доробки численних цивілізацій і культур, що були присутні на цій території. Сучасна українська культура розвивається, постійно звертаючись до свого коріння — билин, фольклору, народних традицій та обрядів.

Початок XXI ст. характеризується поширенням культурного діалогу. Беручи активну участь у цьому процесі, Україна залишається самобутньою і знаною у всьому світі своїми тисячолітніми традиціями. Зазнаючи впливу інших культур, українська культура і сьогодні не втратила своєї самобутності, спромоглася на таку силу і оригінальність, яка сприяє її входженню в європейський культурний світ.

Дослідження процесів, що відбуваються в сучасній українській культурі, — один з напрямків роботи Інституту культурології Академії мистецтв України. Представлене Вам видання є початком такої роботи.

Богуцький Юрій Петрович,
директор Інституту культурології АМУ,
віце-президент АМУ, професор, академік АМУ,
кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

Шановні друзі!

Усі ми є свідками становлення історії сучасної України, яка є складною, сповненою і для нашої країни, і для загальноєвропейської історії подіями. Погляди наших сучасників - творчої інтелігенції і пересічних громадян - звернені як в майбутнє, так і в ретроспективному напрямку. Адже історія української культури — це історія українського народу, історія нашої національної свідомості, національної державності, можливості пізнати самих себе.

Прагнучи зайняти своє місце в Європі і у світі, Україна торує цей шлях не тільки через політику і економіку, але й, в значній мірі, через визнання світом української культури, оскільки культурна самобутність сьогодні є не менш важливим чинником державності, ніж політична чи економічна складова.

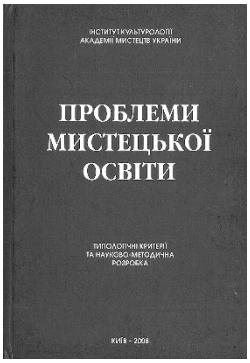
За географічним вектором українська культура - це, безперечно, культура європейського типу, яка увібрала у себе доробки численних цивілізацій і культур, що були присутні на цій території. Сучасна українська культура розвивається, постійно звертаючись до свого коріння - билин, фольклору, народних традицій та обрядів.

Початок XXI ст. характеризується поширенням культурного діалогу. Беручи активну участь у цьому процесі, Україна залишається самобутньою і знаною у всьому світі своїми тисячолітніми традиціями. Зазнаючи впливу інших культур, українська культура і сьогодні не втратила своєї самобутності, спромоглася на таку силу і оригінальність, яка сприяє її входженню в європейський культурний світ.

Дослідження процесів, що відбуваються в сучасній українській культурі, — один з напрямків роботи Інституту культурології Академії мистецтв України. Представлене Вам видання є початком такої роботи.

***Богуцький Юрій Петрович,** директор Інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ, професор, академік АМУ, кандидат філософських наук, заслужений діяч мистецтв України*

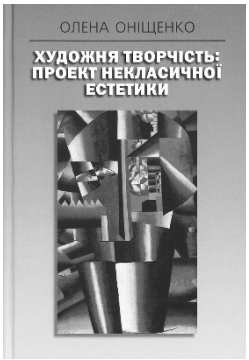
Богуцький Ю. П. Вступ // Проблеми мистецької освіти: Типологічні критерії та науково-методична розробка / Інститут культурології Академії мистецтв України; Авт. кол.: О. І. Безгін, Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян, О. І. Дацко, О. Ю. Успенська. — К.: СПД Голосуй, 2008. — 400 с. — С. 5

ВСТУП

Сфера культури в Україні переживає стрімкі зміни через процеси глобалізації, демократизації та ринкові перетворення. Ці зміни дають поштовх розвиткові культурної політики, законодавства, інфраструктури, появі нових сфер і видів культурної діяльності. Змінюються практики фінансування культури, управління культурними організаціями. Стає очевидним, що з розвитком культурної інфраструктури зростає потреба у кваліфікованих менеджерах і, відповідно, у якісних програмах, які навчають майбутніх менеджерів. Постає необхідність вдосконалення освіти з менеджменту культури і культурної політики, перегляду існуючих та створення нових програм, які б відповідали сучасним потребам галузі, сприяли подальшому розвиткові української культури як складової міжнародного культурного середовища та забезпечували потреби суспільства в культурних послугах.

Автори дослідження охопили своєю увагою найбільш актуальні аспекти вказаної проблематики, що безперечно буде корисне науковцям-культурологам, мистецтвознавцям, фахівцям-педагогам з підготовки менеджерів культурної сфери.

Академік Ю. П. Богуцький

Богуцький Ю. П. Вступне слово // Художня творчість: проект некласичної естетики : монографія / О. І. Оніщенко. — К.: Ін-т культурології АМУ, 2008. — 232 с. — Бібліогр.: с. 220–230. — С. 7

ВСТУПНЕ СЛОВО

Формування художньої культури передбачає розробку теоретико-концептуальних основ культурогенезу в науковій та художній картинах світу. Це проблемне поле особливо актуальне в умовах культуротворчої біфуркації як виняткової перспективи визначення періодів розвитку суспільства, а також осмислення одного з її складників — феномену мистецтва.

Інститут культурології Академії мистецтв України проводить комплексні дослідження в рамках теми «Формування художньої культури в Україні: історія, естетика, семіотика, напрями, перспективи» з метою формування проектних варіантів розвитку української культури. Задля всебічної реалізації цієї мети обрано орієнтир на активізацію зв'язків із тими гуманітарними науками, які за своєю проблематикою можуть бути залучені до вивчення згаданих питань. Адже саме міжнауковий підхід, який є одним із провідних методів сучасної культурології, сприятиме цілісному аналізові визначних явищ культури.

Особливе місце в цьому процесі відіграє естетична наука, для якої проблема мистецтва та її похідні належать до пріоритетних сфер дослідження починаючи від античної доби й досьогодні. Зважаючи на те, що предметом естетичної науки є формування та розвиток чуттєвої культури людини, напрям осмислення нею феномену мистецтва ґрунтується на паритеті власне естетичного та культурологічного підходів. Тут актуалізується ще одна проблема, значущість якої навряд чи можна переоцінити, — проблема художньої творчості, а це висуває на перші позиції особистість митця та його доробок, що є одним із визначальних чинників культуротворення.

Саме тому чільне місце в науковій проблематиці Інституту культурології АМУ посідає аналіз феномену художньої творчості — явища транскультурного за своєю сутністю, інваріант дослідження якого репрезентовано в монографії О. І. Оніщенко «Художня творчість: проект некласичної естетики».

Директор Інституту культурології
Академії мистецтв України,
академік ***Ю. П. Богуцький***

Богуцький Ю. П. Передмова // Мистецтво: терміни та поняття: Енциклопедичне видання: у 2 т.: Том 1 (А–Л) / Сергій Безклубенко. — К: Інститут культурології АМУ, 2008. — 240 с. — Іл. — С. 5–6

ПЕРЕДМОВА

Уперше в Україні увазі наукової та мистецької громадськості, професорсько-викладацького корпусу навчальних закладів, широкого кола прихильників мистецтва пропонується енциклопедичне видання, присвячене художній культурі, її засадничим принципам — «Мистецтво: терміни та поняття». Працю виконано в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології Академії мистецтв України за темою: «Формування художньої культури України: історія, естетика, семіотика, напрямки, перспективи».

Кілька слів про автора цього дослідження. Провідний науковий співробітник Інституту культурології Академії мистецтв України, професор С. Д. Безклубенко — знаний діяч культури (заслужений працівник культури України, Польщі, Угорщини, почесний громадянин м. Х'юстона (штат Техас, США) та науковець (доктор філософських наук, кандидат мистецтвознавства), автор численних публікацій, зокрема двох десятків монографій («Теорія культури», «Етнокультурологія», «Всезагальна теорія та історія мистецтва», «Українська культура: погляд крізь віки», «Політекономія мистецтва», «Грані творчого методу», «Телевізійне кіно. Нарис теорії», «Кіномистецтво та політика», «Відеологія», «Українське кіно: начерк історії»), які й є основою енциклопедичного викладу матеріалу пропонованої праці.

У неозорому морі літератури про мистецтво книга, про яку йдеться, вирізняється кількома прикметними особливостями. Перша з них — дослідження має узагальнювальний характер. Ця обставина робить видання унікальним: досі Україна не мала і поки що не має своєї, національної енциклопедії мистецтва.

Звісно, в Україні видавалися енциклопедії, в тому числі й україномовні, як загального характеру (наприклад, «УРЕ» (Українська радянська енциклопедія. — К., 1965), так і галузеві (наприклад, кібернетична, чи не найперша у світі). Проте майже не видаються, на жаль, подібні видання з мистецтва, його теорії та історії. Щоправда, на початку 90-х років XX ст. було розпочато роботу над таким проектом і навіть вийшов з друку перший том (Мистецтво України. Енциклопедія. Том І. А — В. — К., 1995, 400 с.), проте йому не судилося бути завершеним з огляду на обставини економічного характеру. Крім того, опубліковано цілий ряд книг, які у своєму підзаголовку мають визначення «енциклопедичний» («Універсальний словник-енциклопедія» («УСЕ»), «Український енциклопедичний кінословник»). Усе це більш чи менш повні та вичерпні довідники про людей, причетних до діяльності у певній сфері. Проте ці видання, як і видання «Митці України» (Митці України. Енциклопедичний довідник. За редакцією А. В. Кудрицького. — К. 1992), за всієї їхньої цінності як довідників, насправді не є енциклопедіями.

Енциклопедія є особливим жанром наукової та навчально-довідкової літератури.

Специфіка його полягає в тому, що, по-перше, зміст не обмежується персоналіями, основу його становлять відомості про явища та події, розкриття їх змісту та значення через терміни та поняття, якими вони означуються. До того ж відомості за визначеними темами подаються і автономно (конкретно стосовно вміщеного слова — терміна), і системно — у змістовних зв'язках з іншими. Саме так вибудовано зміст книги: матеріал найважливіших статей споряджений відсиланнями до інших рубрик, термінів, понять — для уточнення, поглиблення, розширення знання про той чи той предмет, мистецьке явище.

Другою особливістю пропонованого енциклопедичного видання є те, що воно є авторським.

Зазвичай, починаючи від основоположників даного жанру, французьких філософів XVIII ст., заслужено названих енциклопедистами, подібні книги укладалися із статей, написаних різними авторами, які, на думку упорядників, були найбільш компетентними в тій чи тій галузі знань. Крім очевидних переваг, такий спосіб підготовки енциклопедичного видання, як свідчить досвід, має і свої недоліки. Не кажучи вже про неузгодженість у стилі викладу матеріалу, підготовка статей різними авторами часто-густо зумовлює появу суперечностей в оцінюванні, отже — у ставленні до тих чи тих явищ мистецтва. Відтак завданням упорядників (редакторів) стає «згладжування гострих кутів», віднаходження «консенсусу», і зрештою в тексті залишається тільки те, що здобуває загальне визнання внаслідок «компромісу»: часто-густо воно є або загальновідомим, або, в ліпшому разі, відповідним так званій «парадигмі пізнання», характерній для певної доби. Для поширення й закріплення досягнутого рівня знань такий, «підручниковий», підхід цілком виправданий, але він мало стимулює пошук нових знань.

Енциклопедичне видання «Мистецтво: терміни та поняття», на відміну від більшості традиційних, як уже зазначалося, є авторським у тому сенсі, що дослідження здійснене однією особою, і тому тлумачення тих чи тих понять, термінів, явищ є особистісним. Це забезпечує, по-перше, належну стилістичну єдність, змістовну послідовність і концептуальну цілісність викладу матеріалу. Відхід у низці випадків від звичних, усталених трактувань, по-друге, спонукає читача до роздумів, отже, стимулює рух до оновлення традиційних уявлень, пошук нових знань, нових рішень.

Певна річ, не всі матеріали видання однаковою мірою позначені особистісним баченням автора. Насамперед і переважно це стосується фундаментальних понять теорії та історії мистецтва. У статтях, присвячених трактуванню таких понять, як *Культура*, *Мистецтво*, *Бароко*, *Стиль*, *Метод*, *Ідея* та цілого ряду інших, найбільш виразно постає новаторський підхід автора. У цьому аспекті ряд статей, як, наприклад, *Естетизація*, *Етизація* та *Сакралізація*, відзначаються принципово новим поглядом, що проливає додаткове світло на розуміння як суті мистецтва та культури взагалі, так і його національного характеру. Що ж до найуживаніших мистецтвознавчих термінів, то тут можливо говорити скоріше про дотримання та проведення традиційних поглядів і тлумачень. Останнє аж ніяк не применшує важливості роботи: вже саме собою україномовне узвичаєння широко вживаних у сучасній міжнародній практиці термінів має важливе наукове та практичне значення для нашої культури, зокрема культурології та мистецтвознавства.

Ще однією особливістю, що вирізняє видання, є ілюстрації, які переконують і сприяють запам'ятовуваності відомостей — передумова, що якнайкраще відповідає вимогам дидактики — другої складової змісту поняття «енциклопедія».

Ю. БОГУЦЬКИЙ

директор Інституту культурології
Академії мистецтв України, академік АМУ

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.] / [ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 2. : Мистецтво XIX ст. — [2009]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Шановні друзі!

Рік минув відтоді, як світ побачило електронне видання «Золоті сторінки української культури», здійснене Інститутом культурології Академії мистецтв України. Його завданням стало окреслення того духовного і культурного простору, який визначив особливості історичного розвитку України і продовжує активно впливати на формування її сучасного візерунку. Показавши найбільш яскраві, знані й самобутні явища, видання не змогло вмістити цілої низки імен, без яких сьогодні важко уявити українську культуру, то ж творчий колектив Інституту культурології продовжив свою роботу і впорядкував наступне число «Золотих сторінок», присвятивши його XIX століттю.

Цей період позначений остаточним пробудженням і оформленням національної самосвідомості. Саме він породив її вершинний прояв — постать і слово Тараса Шевченка, творчість якого стала головною темою попереднього тому. Важливі зміни відбулися і в образотворчому мистецтві. На формування його стилю вирішальний вплив мала академічна освіта, яку впродовж усього століття мали можливість отримувати і художники з України. Згодом на зміну академізму прийшов реалістичний напрямок, який визначив загальний характер української культури у другій половині століття, а українська тематика стала домінуючою у творчості більшості художників, отримавши особливо яскраве втілення у побутовому та пейзажному жанрах живопису. Зосередивши увагу на образотворчому мистецтві, ми підкреслюємо його значення на тлі інших культурних здобутків епохи, зокрема літератури, театру та музики. Останні стануть темою окремих випусків «Золотих сторінок української культури». Сподіваємось, видавнича ініціатива Інституту культурології Академії мистецтв України сприятиме зростанню кола пошановувачів української культури в країні та за її межами, слугуючи важливим джерелом інформації про самобутню оригінальність, багатогранність та художню виразність її найкращих зразків.

Богуцький Юрій Петрович,
директор Інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ,
професор, академік АМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

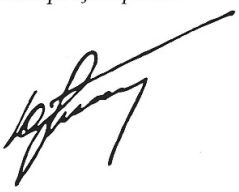
Шановні друзі!

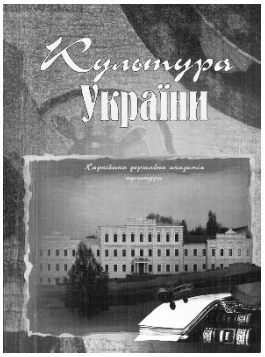
Рік минув відтоді, як світ побачило електронне видання «Золоті сторінки української культури», здійснене Інститутом культурології Академії мистецтв України. Його завданням стало окреслення того духовного і культурного простору, який визначив особливості історичного розвитку України і продовжує активно впливати на формування її сучасного візерунку. Показавши найбільш яскраві, знані і самобутні явища, видання не змогло вмістити цілої низки імен, без яких сьогодні важко уявити українську культуру, то ж творчий колектив Інституту культурології продовжив свою роботу і впорядкував наступне число «Золотих сторінок», присвятивши його XIX століттю.

Цей період позначений остаточним пробудженням і оформленням національної самосвідомості. Саме він породив її вершинний прояв – постать і слово Тараса Шевченка, творчість якого стала головною темою попереднього тому. Важливі зміни відбулися і в образотворчому мистецтві. На формування його стилю вирішальний вплив мала академічна освіта, яку впродовж усього століття мали можливість отримувати і художники з України. Згодом на зміну академізму прийшов реалістичний напрямок, який визначив загальний характер української культури у другій половині століття, а українська тематика стала домінуючою у творчості більшості художників, отримавши особливо яскраве втілення у побутовому та пейзажному жанрах живопису.

Зосередивши увагу на образотворчому мистецтві, ми підкреслюємо його значення на тлі інших культурних здобутків епохи, зокрема літератури, театру та музики. Останні стануть темою окремих випусків «Золотих сторінок української культури». Сподіваємось, видавнича ініціатива Інституту культурології Академії мистецтв України сприятиме зростанню кола пошановувачів української культури в країні та за її межами, слугуючи важливим джерелом інформації про самобутню оригінальність, багатогранність та художню виразність її найкращих зразків.

Богуцький Юрій Петрович,
директор Інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ, професор, академік АМУ, кандидат філософських наук, заслужений діяч мистецтв України

Богуцький Ю. П. Онтологічні та соціокультурні детермінанти в системі гуманізаційних процесів // Культура України: Збірник наукових праць. — Вип. 27. — Серія: Мистецтвознавство. Філософія / Харківська державна академія культури, відповід. ред. В. М. Шейко. — Харків: Харківська державна академія культури, 2009. — С. 36–48

УДК 316.61

ОНТОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ В СИСТЕМІ ГУМАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Висвітлюються актуальні філософсько-соціологічні проблеми взаємовпливу соціальних та культурних детермінантів у системі гуманізаційних процесів. Крім того, характеризується співвідношення особистості й індивідуальності, аналізується залежність соціокультурних та духовних якостей особистості від типу соціальної спільноти, до якої вона належить.

Ключові слова: філософсько-соціальні чинники, соціальні детермінанти, духовність, культура особистості, національна культура, гуманітарна політика, гуманізаційні процеси.

Освещены актуальные философско-социологические проблемы взаимного влияния социальных и культурных детерминант в системе гуманизационных процессов. Кроме того, характеризуется соотношение личности и индивидуальности, актуализируется зависимость социокультурных и духовных качеств личности от типа социального содружества, к которому она принадлежит.

Ключевые слова: философско-социальные факторы, социальные детерминанты, духовность, культура личности, национальная культура, гуманитарная политика, гуманизационные процессы.

Relevant philosophical and sociological issues of mutual impact of social and cultural determinants in the system of humanitarian processes are examined. Correlation between personality and individuality is characterized; dependence of socio-cultural and spiritual qualities of personality on the type of social community is analyzed.

Key words: philosophical and social factors, social determinants, spirituality, culture of personality, national culture, humanitarian policy, humanization processes.

Проблема взаємовідносин, взаємовпливу соціальних та культурних детермінантів у формуванні особистості з часом стає все важливішою та актуальнішою. У сучасних умовах головною, найважливішою причиною цьому є глобальна проблема гуманізації процесу суспільного розвитку, гуманістичного розвитку людини, філософії особистості й культури загалом. У своїй більшості сучасні філософи вважають, що саме всебічний гуманістичний розвиток особистості є тим шляхом, що приведе людство до вирішення всіх наявних глобальних проблем, створить умови до подальшого цивілізованого розвитку суспільства на засадах національної культури.

Невипадково, починаючи з 30-х рр. XX ст., проблемі впливу різних чинників (де-

термінантів) на особистість присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Ще в 30-ті рр., як вважає сучасний російський дослідник А. О. Бєлік, у культурології виник новий напрям «самоорганізація-культура-і-особистість», який змістив акценти у вивченні різноманітних культур [1, с. 101]. У всіх попередніх напрямах головним об'єктом аналізу були: культура, її структури, типи тощо. Винятком стало психологічне вивчення культури, в якому людина являє собою патологічний невротичний індивід і основний акцент робиться на несвідомому елементі її психіки [1, с. 105]. Центральною проблематикою напряму «культура-і-особистість», особливо на першому етапі його розвитку, було дослідження енкультурації, аналіз значення дитинства для особливостей функціонування дорослої людини. Суттєву роль відігравала теза про специфічний тип особистості, що визначає характер тієї чи іншої культури. Виникнення напряму пов'язують з працями Р. Бенедикта «Конфігурації культур у Північній Америці» (1932 р.) і «Моделі культур» (1934 р.), а також з публікацією серії досліджень М. Міда про острівні культури Океанії. Крім зазначених учених, до цього напряму належали Р. Лінтон, К. Клакхон, А. Кардинер, К. Дюбуа, М. Спіро, І. Халлоуел. Близькими за поглядами до цього напряму були А. Крьобер та М. Херскович.

Із середини 50-х рр. XX ст. представники напряму «самоорганізація-культура-і-особистість» розпочали розробку узагальнюючих культурологічних теорій. Здійсненню цієї мети слугували праці Л. Спієра, І. Халлоуела і С. Ньютона; К. Клакхона та Г. Мюррея, Дж. Долларда й Н. Міллера; Дж. М. Уайтінга та І. Чайлда; Дж. Хонігмана, Ф. Хсю, Дж. Уоллеса, В. Барнова, Е. Бургіньона та багатьох інших.

Певні зміни та доповнення вніс, починаючи з 80-х р. XX ст. у схему й зміст загальної структури досліджень психологічної антропології, Дж. Г. Мід (використання як теоретичної орієнтації його інтеракціоністської концепції та підходу до аналізу «Я»), а також загальних принципів культурно-історичної школи Виготського-Леонтьєва при порівняльному аналізові впливу (чи його відсутності) на психологічні виміри особистості, інституалізовані форми освіти в різних культурах.

Помітними стали зрушення щодо розгляду проблем соціокультурної детермінації формування особистості, які здійснили філософи та культурологи Росії й України в 90-ті р. XX ст. Найзначнішими з цієї проблеми є праці російських учених: В. С. Баруліна, А. О. Бєлік, П. С. Гуревича, М. С. Кагана, В. М. Розіна; українських учених: В. П. Андрущенка, Є. К. Бистрицького, І. В. Бойченка, І. Ф. Надольного, М. І. Михальченка, В. Г. Табачківського, Л. В. Сохань. Зокрема, автори монографії «Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз» (К., 2002) так оцінюють взаємодію соціальних та культурних детермінантів: «Зазначена взаємодія здійснюється не в абстрактному просторово-часовому середовищі, а в діяльності й спілкуванні людей у суспільстві. Діяльність постає як дійсність культури. Без діяльності культура втрачає історичні раціонально-чуттєві контури, соціальний сенс відривається від земної основи і перетворюється на ілюзію, джерела якої можна виявити далеко не завжди» [4, с. 121].

Аналіз наукової проблематики вищезазначених напрямів, шкіл та окремих учених щодо соціокультурних впливів на особистість свідчить про вагомі досягнення в цій сфері наукової діяльності. Водночас є необхідність розглянути детальніше та системніше діалектику взаємовпливу соціальних та культурних детермінантів у процесі формування особистості. Ця проблема ще надто мало висвітлена в науковій та навчально-методичній літературі.

Процес взаємовпливу соціальних та культурних детермінантів розвитку особистості може розглядатися як на історико-культурному фоні, так і з огляду на сучасний

стан соціокультурних відносин та їх вплив на особистість. Не відкидаючи необхідності зважати на певні історичні соціокультурні обставини, зосередимо увагу на діалектиці такого взаємовпливу в сучасних умовах.

Маючи на увазі, що соціальні детермінанти — це соціальні відносини (у широкому розумінні терміна), що реалізуються, проявляються в процесі соціальної діяльності, котра включає в себе певну систему елементів (окремих детермінантів), а також те, що культурними детермінантами ми визначили такі: стан виховання, освіти, духовної (культурної творчості); рівень опанування певної галузі знань; культура праці, поведінки; культура національного, релігійного та мовного середовища (всі ці елементи і складають зміст поняття «культури суспільства»), можна стверджувати, що саме у взаємодії насамперед цих, а також біологічних чинників народжується особистість [10, с. 189–192].

Очевидною та науково обґрунтованою є теза про те, що як суспільство в цілому, так і його системи соціальних відносин та культур в історичному сенсі послідовно змінювалися та розвивалися. Так, в історичному аспекті науковці вирізняють соціальні відносини рабовласницького, феодального, капіталістичного та соціалістичного типів; певних цивілізацій: шумерської, вавилонської, давньогрецької, європейської тощо. Стосовно культури визначають, зокрема, культури Сходу та Заходу, Стародавньої Греції та Риму, епохи Середньовіччя та Відродження, Нового та Новітнього часів тощо.

Як соціальні, так і культурні детермінанти розвиваються об'єктивно за певних внутрішніх, притаманних їм причин та за своїми особистими законами й закономірностями. Тобто немає однозначної залежності чи повної відповідності між станом соціальних відносин (діяльності) в суспільстві та станом його культури. Хоча очевидним є й те, що як соціальні, так і культурні детермінанти взаємно впливають одна на одну та прагнуть у своєму розвиткові до наближення (по стану свого розвитку). Щодо конкретного суспільства, соціальної спільноти чи окремої особистості, то їх стан розвитку залежить від конкретно-історичної ситуації, від конкретного стану соціальних відносин та культури даної соціальної спільноти. Відповідно до цього, якщо необхідно з'ясувати стан та перспективи розвитку особистості в конкретному суспільстві, то маємо проаналізувати весь комплекс соціальних відносин у даному суспільстві (чи середовищі) та стан культури в них. І лише за таких умов виявимо соціокультурний та духовний рівні, стан особистості. При цьому певною мірою є сенс погодитися і з тими дослідниками, які відкидають безумовну соціокультурну детермінацію розвитку кожної особистості [2, с. 8–9; 3, с. 5–6].

Так, сучасний російський соціолог В. Є. Кемеров вважає, що в сучасних умовах «... схема детермінації індивіда середовищем втрачає сенс, оскільки вирішальною стає самодетермінація особистості» [5, с. 215]. У цій позиції вчений виходить з того, що в сучасних умовах здійснюється «індивідна революція», пов'язана з інтенсифікацією соціального процесу саме у формах індивідного життя та діяльності, з переміщенням зовнішньосоціальних структур і засобів діяльності в стан матеріалу для «конструювання» людьми схем та інструментів вирішення проблем [5, с. 215]. Дійсно, в сучасних умовах індивідна форма життєдіяльності має тенденцію до посилення, але це, на наш погляд, ще не означає переважаючого зменшення ролі та впливу на особистість соціальних і культурних умов її життєдіяльності. І в сучасному суспільстві особистість є, головним чином, такою, якими є стан суспільства, його культура та соціальні відносини, хоча особистість і сприймає соціокультурні впливи через призму своєї свідомості, свого «Я», що надає їй певних рис індивідуальності. Широкий та об'єктивний погляд на історію суспільств доводить справедливість наших тверджень щодо впливу соціокультурних чинників на процес формування особистості. Цей факт науки підтверджу-

ється також науковим розумінням сутності соціокультурних детермінантів, механізму їх впливу на особистість та практикою суспільного розвитку [2, с. 7–9].

Сукупність соціальних відносин, як одна з детермінантів формування особистості, реалізується через соціальну діяльність і являє собою відносини між групами людей, які беруть неоднакову участь у матеріальному та духовному житті суспільства, відрізняються способом життя, рівнем і джерелами прибутків, структурою особистісного споживання [6, с. 222]. Крім того, терміном «соціальні відносини» характеризуються соціальні групи в суспільстві, тобто той зміст, котрий вкладається в поняття «соціальних відмінностей». Останні пов'язані з неоднаковими, нерівноцінними можливостями й умовами існування і розвитку особистості, залежно від її належності до тієї чи іншої соціальної спільноти [6, с. 222]. Крім того, необхідно зважати на те, що суспільство поділяється не лише за соціально-класовою ознакою, а й за національною, релігійною, а також і за такими соціальними відмінностями, як вік, стать, професія. Для кожної з особистостей, залежно від її соціальних відмінностей, характерні й певні культурні особливості. Також відомо, що людина приходить у життя зі своїм народженням, при цьому не в змозі обирати своє соціальне походження. Відповідно, перебуваючи в певному соціальному середовищі, у неї формуються певні соціальні потреби й інтереси, певна свідомість (духовність), форми, умови та стиль діяльності.

Історико-культурологічний підхід до аналізу розвитку суспільства та формування особистості висвітлює (таким же чином, як і в розвиткові соціальних структур і відносин) певні історичні етапи (типи) культури та специфіку її впливу на людину, на процес формування особистості. Детальніше про це йшлося в попередніх статтях цього наукового збірника, де висвітлювалися такі історико-культурні форми розвитку особистості, як: стародавній міф, культура епохи Середньовіччя, культура Ренесансу і Просвіти, культура епохи Нового та Новітнього часів, зазначені особливості становлення особистості в історико-культурному процесі. Крім того, рівень соціальних і культурних детермінантів може аналізуватися й на сучасному етапі їх розвитку, через дослідження конкретних складових (елементів): елементів системи соціальної діяльності, культури сімейного та шкільного виховання, змісту освіти, культури професійної діяльності; національної, мовної і релігійної культури тощо.

Аналіз свідчить, що належність та перебування людини в певному соціокультурному середовищі об'єктивно спричиняє формування і певного соціокультурного типу особистості. При цьому типізація особистостей за соціокультурними ознаками, очевидно, має відрізнятися від типізації особистостей за культурними ознаками. Так, якщо за культурними ознаками в попередній статті ми виділили, зокрема, такі культурні типи особистостей як: «культура ерудита», «культура практика», «культура моралісти», «культура товариської людини», «культура художника», то за соціокультурними ознаками можна виділити такі типи особистостей: «матеріальна людина», «політична людина», «комунікативна людина», «духовна людина» [7, с. 49–50]. Погоджуючись з можливістю виділення саме таких варіантів типології особистостей як соціокультурних феноменів, зазначимо, що кожний із вищеназваних типів має свої соціальні та культурні виміри.

Варто зауважити, що і матеріальна людина може бути корисною для суспільства, культури, коли її інтереси сконцентровані на реконструкції й удосконаленні світу речей — невід'ємної складової світу людини. Свою творчу сутність вони реалізують у культивації природи, модернізації технології та пов'язаному з нею збагаченні змісту праці чи естетизації побуту. Світ, що ними твориться — завжди матеріалізація соціально і духовно значимих цінностей.

Політична людина — напевне, найадекватніший представник людської цивілізації, оскільки саме в ній — корінна причина потреб соціуму в регуляції гігантських технологічних структур, а також взаємовідносин соціальних страт та спільнот людей. Політична людина за своїм характером і схильностями може проявлятися по-різному. Її крайні прояви — макіавелівський тип політичного діяча, що нерозбірливий у засобах досягнення мети чи ніцшеанської «надлюдини», яка стоїть «по ту сторону добра і зла», бачить у людях лише «масу» та прагне маніпулювати нею. З іншого боку, проявом політичної людини може бути така, що ставить перед собою справедливу мету та прагне досягти її праведними шляхами. Такі люди домагаються створення мудрих законів та корисних політичних інституцій, створення умов соціальної динаміки в інтересах свободи творчої діяльності, володіють доброю силою, здатною побороти чи стримати агресивність і зберегти мир.

У комунікативній людині превалює необхідність спілкування з людьми. Але її сутність може бути різною, залежно від соціального чи культурного змістів. Соціальне спілкування переслідує зовнішні для його учасників, прагматичні, цілі — контакти з партнерами (незалежно від їх ділового чи особистого характеру) — чи лише престижні цілі. Інший масовидний варіант — пошук спілкування як сублімації особистої духовної бідності, заповнення особистого вакууму іншим інтенсивним життям. Усі персонажі цих видів спілкування — лицедії. У них — не обличчя, а маски. Дещо окремо від вищезазначених типів перебуває духовна особистість. Інтенсивне духовне життя — завжди наслідок вибору смислів соціальності чи культури.

Спробуємо детальніше розглянути взаємовплив соціальних та культурних детермінантів у формуванні особистості. Перш за все, необхідно з'ясувати закономірності цього взаємовпливу. Аналіз суспільного життя та формування особистості підтверджує наявність трьох можливих варіантів взаємовпливу соціальних і культурних детермінантів у процесі формування особистості.

Перший. Особистість у певному суспільстві формується під переважаючим впливом соціальних чинників. У цьому разі соціальні детермінанти переважають по своїй силі та значущості культурні. Такий тип взаємовідносин у суспільстві може скластися за різних обставин. Наприклад, Стародавній Рим, здолавши в соціально-політичному аспекті Стародавню Грецію, ще тривалий час відчував переважаючий вплив її високої та своєрідної культури. Тривала залежність давньоруського народу від татаро-монголів не змогла суттєво вплинути на його культуру, особистісний менталітет русичів. Правда, дещо більше «азіатський» тип культури, особистості «прижився» в північних та східних районах Давньої Русі (нині це територія сучасної Росії). Цей факт підтверджують і сучасні російські дослідники. Водночас, потужний та тривалий культурний тиск Росії на Україну, поєднаний із соціально-політичним і військовим, значною мірою вплинув на соціокультурний тип українців, що призвело до зросійщення значної кількості населення України (особливо східних та північних регіонів). Ці зміни в українців проявилися в системі соціальних відносин, стилі поведінки, ставленні до влади державного управління, закону, а також у побуті, мовній, художній, релігійній культурі тощо. Переважаючий вплив соціальних чинників може проявлятися і на індивідуальному рівні (на мікрорівні). За цих умов людина перебуває в певному мікросередовищі, не відчуваючи вагомих впливів культури (особливо гуманітарної). Вирішуючи при цьому будь-які матеріальні, фінансові проблеми, особистість найчастіше може сформуватися матеріальною, комунікативною чи маргінальною за своїм типом.

Другий. Особистість у суспільстві формується при переважаючому впливі куль-

турних чинників. У конкретному суспільстві чи на рівні певної мікрогрупи цей варіант взаємодії соціальних та культурних детермінантів у формуванні особистості складається в суспільстві, певному колективі, сім'ї тощо, де в наявності високий, усталений рівень та своєрідний тип культури, духовності. Прикладами переважаючої ролі культури у формуванні людських, особистісних якостей можуть бути: беззаперечний вплив певних культурних форм, традицій на стиль мислення та поведінки первісної людини, котра мала виконувати всі обмеження і вимоги табу й інших форм тогочасної культури. Але при цьому все ж повної детермінованості життя окремої людини не було [8, с. 126]. Другим прикладом такого співвідношення культури та соціальності може бути переважаючий вплив християнської культури на поведінку людини. Якщо попередня (дохристиянська) культура вимагала «любити ближнього твого і ненавидіти ворога твого», то християнська наставляла: «любити ворогів наших, благословляти тих, хто проклинає нас, благоволіти ненавидячих нас». Історія свідчить, що не завжди ця вимога християнської культури була зреалізована навіть у самому християнському світі. Але це не було пов'язано зі змістом християнської ідеї. Радше за певних умов у формуванні людей, їх особистісних начал переважали суперечності соціальних відносин, детермінантів (таких як погоня за багатством, славою, панування над іншими людьми чи бути самим собою, вільним та незалежним від релігійних догм тощо). Прикладами переважаючого чи значного впливу культури в її релігійному «вбранні» на формування, поведінку людської особистості є також культурні системи ісламу, буддизму, індуїзму тощо.

Третій. Цей різновид взаємовідносин соціальних та культурних детермінантів у формуванні особистості характеризується їх рівновагою, рівнозначністю і, за певних умов, найоптимальнішою формою взаємодії, співжиття соціальності, культури й особистості. Звичайно, такий стан взаємовідносин є ідеальним. У дійсності завжди були і будуть певні суперечності поміж соціальною та культурною сферами, вони породжуються самою діалектикою процесу суспільного розвитку. У цьому процесі одні суперечності зникають, інші виникають, одні збільшуються — інші зменшуються. Але, все ж таки, можливим є стан, коли при високому розвиткові культури в суспільстві створені відповідні цивілізовані суспільні відносини на всіх рівнях: сім'ї, школи, трудового колективу, кожної соціальної спільноти, суспільства в цілому. Створення таких умов — довготривалий і постійний процес, прискорити який є найвищою метою та завданням усіх прогресивних сил людства.

Гіпотетично ми вважаємо, що людство на основі нового розуміння, гуманістичного бачення світу, своїх проблем і завдань підвищуватиме рівень культури, духовності, вдосконалюватиме соціально-політичні відносини і, таким чином, зменшуватиме та переборюватиме наявні суперечності, не допускаючи нові, прямуватиме вперед до кращого суспільного життя. У цьому процесі головним суб'єктом дії буде особистість, котра засвоїла суть та зміст свого цивілізаційного призначення, свою дієву роль у суспільстві, шляхи його спасіння та розвитку. Вагомим підтвердженням правильності запропонованої гіпотези є переконливі успіхи світового співтовариства у своєму розвиткові, зникнення системи протистояння двох таборів (соціалізму та капіталізму), подальша всебічна конвергенція відносин у світі.

Вивчаючи й аналізуючи проблему соціальних та культурних чинників у формуванні особистості, слід розуміти та зважати на проблему щодо «первинності» й «вторинності» в їх співвідношенні та взаємодії. Не вдаючись до детального аналізу цього питання, розглянемо його з позиції очевидного: ніяка культура не в змозі стверджува-

тися, сприйматися, поширюватися, якщо вона не відповідає найважливішим потребам соціального розвитку, таким, як: задоволення матеріальних, побутових потреб; мирного, соціально справедливого співжиття, збереження природи, продовження роду тощо. Історичний досвід засвідчує, що субкультури, які виникали без урахувань цих принципово важливих соціальних проблем суспільства, відмирали або трансформувалися в інші форми, які були найадекватнішими соціальним запитам людей [9, с. 232–242].

З огляду на вищезазначене стає очевидним, що соціальні детермінанти є первинними, визначальними у своїй основі щодо культурних. Культурні потреби саме і виникають як реакція на потреби соціального розвитку суспільства. Хоча й культура, що сформувалася, має здатність самостійного, а часом і визначального впливу на соціальний розвиток суспільства й особистості.

Надалі звернемо увагу на деякі особливості діалектики взаємодії соціальних та культурних детермінантів формування особистості в сучасному світі. Розпочнемо з короткої передісторії поставленого питання. За переконанням сучасних філософів і культурологів, уже на початку XX ст. поширилася ідея, згідно з якою доля культури як життєтворчого процесу, як розвитку соціальності у формах буття нестандартизованих, немашинізованих, вирішуватиметься на рівні індивідної самореалізації людей. Саме не окремих особистостей, а багатьох людей, що будують свій добробут на ґрунті розвитку власних особистісних якостей [5, с. 181]. Однак XX ст. зробило все необхідне, щоб прийти до ствердження цієї гіпотези через доказ її від зворотного. Найрозвинутіші країни першими пройшли шлях культурної кризи, надаючи їй соціально-економічне підтвердження. Економічне зростання, що пов'язане з машинізованим виробництвом й екстенсивним використанням у ньому людського фактора, виявилося з початком 30-х р. XX ст. Виникло питання щодо включення проблем особистості в нову економічну стратегію. Особливо чітко цей процес проявився в розвинутіших країнах Західної Європи й у США. Менше розвинуті країни пішли шляхом побудови машинізованої екстенсивної економіки (зокрема й СРСР), що призвело до соціально-економічної кризи, мільйонних жертв, атрофії особистісних начал у більшості людей, тоталітарних режимів.

Поряд з проблемою тоталітаризму, наслідки якого ще не були повною мірою усвідомлені в 30–40-ті р. XX ст., уже стали очевидними прояви нової проблеми людства — загрози екологічної кризи. Водночас зазвучала тема антропологічної кризи (праці М. Бубера, А. Дільтея, Е. Кассірера, М. Шелера, Е. Фромма). Чого очікувати від XXI століття?

Соціокультурні зміни, що безпосередньо внесла науково-технічна революція, запити соціально-економічного розвитку поставили на порядок денний питання про новий, освіченіший та культурно розвиненіший тип працівника, зумовили зміни в усіх сферах суспільства. Зміни в системі освіти, способи підготовки фахівців різних сфер діяльності викликали зміщення у світоглядній орієнтації індивіда західного суспільства. Цьому також сприяли розчарування в попередній орієнтації на нестримне економічне зростання на шкоду навколишньому середовищу, на суто кількісне споживання, негативна реакція на нівелюючу дію «масової культури». Усе це викликало соціокультурні зміни, під час яких змінилися не лише життєво-практичні установки особистості, але виникла своєрідна культурна атмосфера, що визначала спрямованість світоглядних пошуків та устремлінь. Таким чином, з необхідністю, що виникала з назрілих соціально-економічних проблем стосовно розвитку людини, постала культурна альтернатива негативним тенденціям: оживлення і, таким чином, збереження культури

через докладання нестандартизованих особистісних зусиль людей, водночас зусиль, що «синтезують» культуру в особистісних формах, а не руйнують її.

У 60–80-ті рр. XX ст. нові технології та потреби соціального розвитку вплинули на ввесь комплекс соціально-економічного, культурного та повсякденного життя західного суспільства. Своєю чергою рівень освіти, зміни в структурі зайнятості та розширення меж впливу засобів масової комунікації викликали доволі помітне зміщення в базових ціннісних пріоритетах західного суспільства. Так, в емпіричних дослідженнях Д. Янкеловича (голови відомої американської фірми з вивчення громадської думки «Янкелович, Скеллі енд Уайт») зазначається, що «за останні декілька десятиліть норми соціального життя США змінилися, перетворивши суспільство з одинаковим поглядом на сім'ю, секс та трудове життя в суспільство все більше поширюваного плюралізму думок із зазначених питань. Практично всі недавні трансформації цінностей американців схилялися до більшої терпимості, відкритості, широкого набору моделей прийнятної поведінки» [11, с. 206]. Дійсно, у сучасному американському суспільстві (як і в західному) функціонує безліч субкультур, домінують плюралізм і свобода вибору. На відміну від попередньої установки особистості на досягнення матеріального добробуту будь-якою ціною, в останні десятиліття превалюють орієнтація на пошук експресивних форм культури та життєдіяльності, прагнення до відродження сакрального й створення нової «якості життя», акцент на самоцінності індивідуального існування тощо. Як писав американський соціолог Р. Інглехарт, «... культурні цінності, що виникають, акцентують увагу на спонтанності й індивідуальному самовираженні» [12, с. 15].

У зв'язку з цим різко підвищилося значення культури (в найширшому розумінні цього терміна), включаючи соціальні норми, світоглядні установки й спосіб життя. Водночас ця сфера порушує нові проблеми перед особистістю та суспільством, зокрема, як поєднати цінності матеріального добробуту та прагнення до «повноцінного» життя, ефективність виробництва та збереження навколишнього середовища, цінності «формальної праці» й потреба в самовиявленні. Д. Белл інтерпретує цю тенденцію як «культурні протиріччя» капіталізму, як зіткнення гедоністично орієнтованої культури з принципом самообмеження, що характерний для сфери виробництва [13, с. 74].

Зрозуміло, такі труднощі дійсно є, хоча сутність суперечностей капіталізму не зводиться до них. Слід розуміти, що вони дещо глибші. Незважаючи на наявні успіхи сучасної капіталістичної системи в соціально-економічній, політичній та культурній сферах, вона не може слугувати ідеалом для майбутнього людства. Діалектична залежність культури поведінки громадян суспільства від соціально-економічних чинників постійно відчуватиме глибинні впливи переважаючого панування в цих суспільствах влади капіталу, фінансової, промислової та політичної олігархії, наявних національних і релігійних забобонів тощо. Саме за цих причин, як свідчить об'єктивний аналіз, ми є свідками нині певних конфліктів та людських жертв у різних регіонах світу.

Оригінальною, складною та неоднозначною є специфіка взаємовпливу соціальних і культурних чинників формування особистості в суспільствах на теренах пострадянського та постсоціалістичного простору. Криза тоталітарних режимів, у яких культура виконувала службову, головним чином ідеологічну роль, разом з руйнуванням системи догматичних нормативів призвела до обвалу «несучих структур» самої культури. Культура перестала виконувати орієнтуючу та нормативну функції в повсякденній поведінці людей. Оскільки в історії культури Білорусі, Росії, України не склався пласт автоматизованих форм економічної, правової, політичної діяльності, відповідних громадян-

ських прав та обов'язків, то в них відбулося заглиблення в архаїчніші пласти культури. Це виявляється, зокрема, в такому явищі, яке «відродилося в багатьох людей цих країн, як «здичавіння», у тому розумінні, що в повсякденній поведінці цих людей і в соціальних взаємодіях проявилися архаїчні культурні стереотипи, які діють за принципом «своє (наше) — чуже».

Звичайно, що рекреація культурного прошарку стандартних форм поведінки потребує немалих зусиль. Не може бути автоматичного вирішення цієї проблеми. Умовою її подолання є лише розширення співробітництва людей. Перспективи такого співробітництва, а водночас і підвищення рівня культури відносин, мають міститися в загальнолюдських інтересах. У сучасному українському суспільстві є багато й інших специфічних проблем, що характеризують взаємозв'язок та залежність соціальних і культурних детермінантів у формуванні особистості. Ці проблеми стали наслідком як соціокультурних, історичних причин та реалій українського буття, нових вимог часу, так і суб'єктивних прорахунків та непродуманих рішень української влади.

З проголошенням незалежності в Україні склалася нова соціальна та культурна ситуація, що породила нову соціокультурну реальність. Головною особливістю соціокультурної дійсності сучасного українського суспільства є, насамперед, та, що воно перебуває на стадії зламу, зміни типу своєї організації існування, яке умовно визначається як «посттоталітарне суспільство». Радикальне реформування суспільства активно формує нову культурну реальність, що характеризується й новими відносинами між людьми в цілому (як суб'єктами культури), новими умовами (зокрема й матеріальними) свого розвитку, особливою системою цінностей, норм та правил, культурних потреб і засобів їх задоволення. Коли ці норми та правила перетворюються на внутрішню програму поведінки людини (особистості), вони забезпечують узгодження функціонування, сталість і надійність певної сфери соціуму.

Як і для будь-якого перехідного суспільства, для українського характерні нестабільність, суперечливість у соціально-економічній та політичній сферах, що викликало втрату визначеності і чіткості критеріїв розрізнення еталонної, базової культури, посилення відносності самих критеріїв, нездатність суспільства розрізняти «культурне» та «некультурне». Значно ускладнилася проблема культурної орієнтації громадян, особливо молоді, в ситуації, коли твори авангардизму, які нещодавно кваліфікували як антикультура, стають взірцем художнього поступу. У суспільстві відбуваються певна втрата еталонних зразків культури, пошук нових культурних парадигм, вагання між класичною моделлю капіталізму та постіндустріальною, намагання без достатніх передумов дещо поквапливо «приміряти» їх до нових умов. Водночас становлення засад нового етапу розвитку української культури як національної пов'язане з глобальним планетарним процесом «етнічного ренесансу» останніх десятиліть XX ст.

Базовою основою змін у соціальних відносинах є зміни у формах власності на засоби виробництва, у формуванні нових виробничих відносин, які породжують нові класи і верстви суспільства, нову психологію, мораль, людські взаємини, нові форми культурного буття, стилю та способу життя. Прикладом таких змін і впливів можуть бути освіта та культура, які значною мірою набули станового характеру, комерціалізації тощо. На основі цих суперечностей створюються нові зони соціально-культурних напружень, що деформують традиційну українську ментальність, породжують мораль і психологію зверхності одних (забезпечених) та приниженості інших, бідних і незабезпечених.

Таким чином, культура в Україні все більше соціалізується, соціально-класово увиразнюється («нові українці» мають інші стиль і спосіб життя: набувають свого, ча-

сто західно орієнтованого іміджу, ознак своєї особливої, часто міщанської причетності до культури, нового профілю та особливостей утворюваних субкультур). Розподіл культурних цінностей набуває соціальних ознак. Якщо раніше (в застійні часи) йшлося про загальну тенденцію розвитку соціалістичної культури «від соціальної диференціації до соціальної інтеграції», то нині окреслився зворотний процес. Соціально-культурна структура українського суспільства стає все різноманітнішою, підкреслюючи соціальну диференціацію суспільства. У загальнокультурному аспекті соціальне урізноманітнення культури та наявність у ній різних за своїм спрямуванням течій мають сприяти поступу культури, створювати умови їхнього творчого взаємозбагачення. Усі соціокультурні зміни в українському суспільстві відбуваються в контексті нового соціального вибору, який визначився у своєму негативістському ставленні до соціалізму, але не кристалізувався в позитивному означенні процесу становлення нової соціальної реальності.

Унаслідок значних залишків старих елементів суспільних відносин, а також нових елементів соціальності та культури відбувається складний і болючий процес їх взаємодії у формуванні та розвиткові особистості. Не розглядаючи детально складний механізм цієї взаємодії, зазначимо лише, що певною мірою соціальні аспекти цього механізму висвітлюватимуться в наступних статтях.

Підсумок щодо проблеми соціокультурних детермінантів формування особистості, перш за все, підтвердив її актуальність і значущість у сучасних умовах суспільного розвитку. Нині вже неозброєним оком стало очевидно, що всесвіт та суспільство можуть мати гарну перспективу лише за умов становлення й утвердження нової, цивілізованої, культури, нової соціальності, а на основі їх взаємодії та особистих зусиль людей — нової особистості. Мета, завдання та процес формування нової особистості мають стати головною й усвідомленою програмою дій організованого суспільства, партій, державних, громадських та інших структур. Головний висновок, який варто усвідомити як у теорії, так і на практиці, полягає в тому, що у світі відбувається об'єктивний процес демократизації та гуманізації суспільних відносин, посилення значимості та ролі особистісного начала в цивілізаційному процесі. Основою цієї глобальної тенденції є реальна зацікавленість людей (людства) у виживанні та розвиткові. Посилюються світова взаємозалежність усіх частин людства, процес усвідомлення людьми цієї залежності та необхідності поєднання зусиль. А це, у свою чергу, потребує нової культури мислення та поведінки.

Важливим є глибоке й відповідальне розуміння на всіх рівнях структури соціуму, що культура особистості — не абстрактний феномен, відірваний від соціальності. Саме умови соціальності, соціальних відносин найбільше впливають на культурність особистості. Без гуманних, справедливих, цивілізованих соціальних відносин не може бути гуманної цивілізованої особистості.

Поєднуючи наше бачення соціокультурних проблем формування особистості з баченням їх у теорії постмодернізму виділимо найважливіші з них для сучасної теорії та практики, а саме: знищення архетипів тоталітарної свідомості модерну і формування посттоталітарного, постмодерністського світоосягнення й самосвідомості; пошук шляхів подолання бар'єрів міжкультурного взаємопорозуміння — бар'єрів, отриманих у спадщину від епохи модерну; виявлення причин, що перешкоджають досягненню всебічної транскультурної комунікації; збереження великої спадщини модерну і подолання євроцентризму в повноті всіх його виявів; підтримання стабільності гетероетнічної природи соціального життя планети, його мультикультуральності; постмодер-

ністське осягнення історичної долі гуманізму, свободи, демократії в постіндустріальному світі; становлення відкритого планетарного, гетероетнічного, мультикультурального співробітництва націй.

Зрозуміло, що вирішення цих проблем має здійснюватися свідомо людьми й людством. І процес їх здійснення є передумовою та чинником формування нової людини — особистості. З огляду на це постає питання щодо підвищення відповідальності сучасних поколінь людства у вирішенні цих важливих завдань.

Слід зауважити: у кожній країні світу є свої, специфічні соціокультурні обставини формування особистості. Саме з урахуванням загальнолюдських тенденцій і проблем, а також соціокультурних, національних особливостей конкретного суспільства процес розвитку суспільства, особистості відбуватимуться впевнено і прогресивно.

Література:

1. Белик А. А. Культурология. Антропологические теории культур / А. А. Белик. — М.: Российский гос. гуманитар. ун-т, 1999. — 241 с.

2. Бітаєв В. А. Історична культурна спадщина та проблема гуманізації естетичного виховання / В. А. Бітаєв // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККІМ, 2008. — С.7—9.

3. Богуцький Ю. П. Українська культура : процес самоорганізації та динаміка розвитку / Ю. П. Богуцький // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККІМ, 2008. — С. 3—6.

4. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. — К.: Знання України, 2002. — 578 с.

5. Кемеров В. Е. Введение в социальную философию / В. Е. Кемеров. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 215 с.

6. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.

7. Левяш И. А. Культурология / И. А. Левяш. — Мн. : НТООО «Тетра-Системс». 1998. — 544 с.

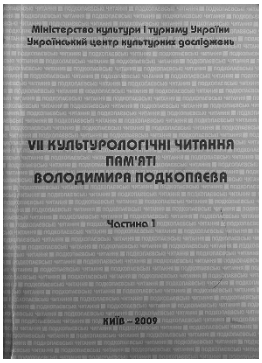
8. Розин В. М. Культурология / В. М. Розин. — М. : Изд-во «Форум-ИНФА-М», 1999. — 344 с.

9. Гуревич П. С. Человек и культура / П. С. Гуревич. — М.: Дрофа, 1998. — 384 с.

10. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.): монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

11. Янкелович Д. Угасающий семейный очаг / Д. Янкелович // «Американская модель» : с будущим в конфликте. — М., 1984. — 300 с.

12. Inglehart K. The silent revolution. Changing values and political styles among Western publics / K. Inglehart. — Princeton, 1977. — 178 s.

Богуцький Ю. П. Культурна трансформація як проблема глобалізаційних процесів // VII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва "Культурна трансформація сучасного українського суспільства": Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 4–5 червня 2009 р. — К.: ДАКККіМ, 2009. — Ч. 1. — 416 с. — С. 12–15

КУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Аналіз проблем філософсько-онтологічного змісту має своєю методологічною передумовою з'ясувати питання про співвідношення історії філософії та культури, а також актуальні проблеми культурної трансформації в контексті глобалізаційних процесів. Розв'язання цих питань може здійснюватися у двох аспектах, однаково важливих щодо завдань національного відродження культури українського народу. Перший потребує принципової переорієнтації історико-філософського бачення відповідно до вимог культури, утвердження погляду на історію філософії як важливий компонент культурної реальності сучасної людини. Другий аспект — усвідомлення особливостей розвитку філософії як суттєвого компоненту культури українського народу, з'ясування специфіки буття філософії в органічному зв'язку з культурою впродовж багатовікової її історії й водночас своєрідність української філософії з огляду на діалог, що мала українська культура з культурами інших етносів на різних етапах розвитку людської цивілізації.

Усі узагальнюючі праці з історії української філософії розглядали Україну передусім як певну територію, в межах якої здійснювалося вивчення єдиного, всесвітнього процесу поступального розвитку філософської думки. За таких передумов не створювалося достатніх можливостей до відтворення цілісної картини розвитку української філософії з усіма, притаманними їй специфічними рисами, що визначалися умовами національного культурного буття [4, 5–6]. Шлях подолання зазначених проблем пролягає через перебудову типу історичного мислення згідно з канонами культурної трансформації.

Культура як "обґрунтування людського буття в його ж людській визначеності, людській обґрунтованості" виступає сферою реалізації людських цінностей, утворює простір людського спілкування. Саме як сфера спілкування людей культура передбачає не вертикальне співвідношення типу "суб'єкт — об'єкт", як це має місце в пізнанні, або типу "мета — засіб", що властиве діяльності, спрямованій на перетворення навколишнього світу, а співвідношення діалогічне, спрямоване на розуміння учасника діалогу [6, 193–194]. Звернена до історії культура є формою одночасного існування сучасних і майбутніх культур, формою діалогу і взаємопроникнення цих культур.

Особливістю XX — початку XXI ст. є те, що в "одному просторі свідомості" присутні різні духовно-культурні спектри: східний і західний, середньовічний і християнський, просвітницький і культурне відродження, а також новітній час, якому харак-

терні ознаки інтеграційних та глобалізаційних процесів. Не менш важливим є інший аспект, що характеризує перехід історичного, історико-філософського знання на рівень культури. Йдеться про розгляд історії думки в контексті національної культури, що передбачає гуманізацію історії філософії, перетворення, трансформацію її на поле, де існують цілісні філософські системи. При цьому необхідно враховувати, що культура за своєю природою інтерсуб'єктивна, вона має своєю передумовою існування суб'єктів, що вступають у міжкультурні взаємини. Культура спілкування передбачає не лише відкритість суб'єктів, але й позначена притаманною йому замкненістю на ту ***систему цінностей,*** навколо якої єднаються учасники спілкування. Серед найсуттєвіших факторів, що становлять корінні цінності людського існування, чільне місце належить нації, як чиннику, який визначає реальні межі спілкування суб'єктів філософської творчості в системі національної культури. Тому, «діалогізм» і гуманізація — два вирішальні принципи, на яких має ґрунтуватися перехід історико-філософської свідомості на рівні культури, яке замість однолінійного, монологічного погляду стверджує справді плюралістичне, діалогічне розуміння історії філософії, особливо в умовах світової глобалізації.

Подібна переорієнтація й, водночас, трансформація щодо розвитку національної самосвідомості, свідчить про наступне. Перш за все, "діалогічне" розуміння історії стимулює передусім включення всього духовного багатства минулої культури до складу актуального базису національної самосвідомості. Воно позбавляє однобічності в розумінні духовного минулого свого народу, а минуле уявляється як позитивна чи негативна альтернатива сучасності, що позбавляє особистість можливості усвідомити історичність власного буття. Переключення історико-філософського бачення на систему культури передбачає й осмислення філософської думки минулого в контексті історії національної культури і, передусім, визначення місця, яке посідає філософія в системі культури нації.

В історії нації важливу роль відіграє культура, формуючи потенціал життєвої активності народу, яка консолідує його в ім'я досягнення змін в усіх сферах суспільного життя. Цей потенціал становить сутність явища, яке ми називаємо духом нації. Саме дух виступає як ідея, що визначає й спрямовує життя нації, втілює найвищий зміст й об'єднує людей у межах національної культури. Філософія при цьому, особливо в культурній традиції українського народу, завжди виступала тим типом духовної діяльності, де з'ясовувались найглибші підвалини людського буття [5, 6–8; 7, 345]. Саме тому історія національної культури невід'ємна від розвитку філософії, що в межах її завжди виконує функцію самоусвідомлення культури, слугує вираженням духу нації, втіленої в її культурі.

Усталеними є численні визначення філософії як науки про найзагальніші закони людського буття. Часто філософію характеризують як науку про загальні закони розвитку природи, суспільства й мислення, як науку про загальні закони взаємодії людини з навколишнім світом. Історично філософія складалась і здійснювала свій розвиток впродовж віків не як функція науки, а як особлива сфера духовної діяльності людини, спрямованої до усвідомлення генези людського буття [8, 54–55]. Це визначає неповторне обличчя філософського знання серед загального здобутку людської інтелектуальної діяльності. У цьому розумінні саме філософію можливо розглядати як сферу, де реалізується потреба самопізнання духу народу, де здійснюється усвідомлення найзагальніших духовних потреб людини, особистості, націй і народів. Результати філософського осмислення дійсності, як наприклад, в умовах глобалізаційних процесів,

дістають своє відображення не лише у філософських працях, концепціях, доктринах, програмах тощо [2, 19–21]. Філософська позиція завжди становить глибинне підґрунтя світоглядної позиції діяча культури, що неодмінно позначається на результатах його діяльності. І лише на певному високому рівні духовного розвитку людської цивілізації стає можливим розв'язання філософських проблем науковими засадами. Так виникає філософська наука як певна модифікація філософської діяльності, що набуває переважаючого впливу й трансформації в умовах сучасного українського суспільства. Отже, філософію необхідно розглядати як особливий тип духовної діяльності, що виключає можливість визнання науки парадигмою побудови філософії як науки та навчальної дисципліни [6, 199].

Філософія українського терену, будучи органічно поєднана з культурними процесами, протягом своєї історії трансформувалася відповідно до зрушень, що відбувалися в культурі нації загалом. Тому цілком виправданою є періодизація історії філософії України з урахуванням змін історичних типів національної культури, що вирізняються передусім характером світоглядної позиції, яка відповідає структурним особливостям даного типу культури [1, 9–10; 3, 60–62]. Зміни, що зумовлюють якісну своєрідність сутності та способів побутування філософії у певному історичному типі культури, передбачають урахування трьох головних компонентів: духовно-змістовного (визначається належністю до певного типу культури, характеризує модель світу); морфологічного (ознака філософії як автономної системи в сфері культури, спрямовує до визначення якісної характеристики її змісту, розгортання й трансформації структури філософського знання, зміни способів функціонування її головних складових); інституціонального (роль філософії в системі культури, характер співвідношення філософії з наукою, релігією, політикою, соціологією, мистецтвом тощо).

Аналіз розвитку філософії в історії української культури внаслідок специфіки міжнаціонального спілкування, що здійснювалося протягом цієї історії, нагадує ще одну складну проблему — про критерії національної ідентифікації тієї чи іншої філософської системи, вчення, ідеї, про національну специфіку, що вирізняє саме українську філософію поміж витворів мислителів, які репрезентують інші національні культури. Складність розв'язання цієї проблеми полягає в тому, що жодна з ознак, які пов'язані з визначенням етнічної, національної приналежності, взята відірвано від самоідентифікації культурної, не може вважатись достатнім критерієм для виявлення відношення того чи іншого представника культури до філософії такої нації.

Визначаючи особливості національного характеру української філософії, зазначимо, що проблема потребує подальшого дослідження. Водночас, напевно можна стверджувати, що індивідуально-неповторне обличчя філософії України утворюється не однією чи кількома ознаками, що відрізняють її від інших національних філософських культур. Воно полягає в неповторному єднанні всього, що було створене в галузі філософії в Україні, що реально функціонувало в культурі українського народу як суб'єкта філософського осмислення дійсності.

Література:

1. Бітаєв В. А. Історична культурна спадщина та проблема гуманізації естетичного виховання / Бітаєв Валерій Анатолійович // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 7–10.

2. Бітаєв В. А. Гуманістична парадигма сучасних соціокультурних процесів / Бітаєв Валерій Анатолійович // Україна — Світ : від культурної своєрідності до спорідненості культур: Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 травня 2006 р. — [У 2-х частинах]. — К.: ДАКККіМ, 2006. — Ч. 1. — С. 19–22.

3. Бичко І. Українська ментальність і проблеми гуманізації національної вищої освіти / Бичко І. // Розбудова держави. — 1993. — № 3. — С. 59–63.

4. Богуцький Ю. П. Українська культура : процес самоорганізації та динаміка розвитку / Юрій Петрович Богуцький // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 3–6.

5. Богуцький Ю. П. Філософсько-методологічні засади дослідження феномена культурогенезу : історія та перспективи / Богуцький Юрій Петрович // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. — К.: Міленіум, 2006. — №4. — С. 3–8.

6. Горський В. С. Філософія в контексті історії української культури / Горський В. С. // Феномен української культури : методологічні засади осмислення: Зб. наук, праць / Відповідальні редактори: В. Шинкарук, Є. Бистрицький. — К.: Фенікс, 1996. — С. 192–217.

7. Культура. Ідеологія. Особистість : Методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. — К.: Знання України, 2002. — 578 с.

8. Прицак О. Що таке історія України? / Прицак Омелян // Вісник Міжнародної асоціації україністів. — К.: Знання, 1991. — Вип. 1. — С. 53–58.

Богуцький Ю. П. Актуальні проблеми культурно-історичної спадщини: філософсько-теоретичний аспект // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до 70-річчя заснування Державної історичної бібліотеки України, Київ, 24–25 вересня 2009 р. — К.: «Арістей», 2009. — С. 9–12

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасній українській суспільній думці проблема культурно-історичної спадщини інтерпретується як нагальна потреба національної самоідентифікації, самоусвідомлення. Це виявляється у масовому тяжінні до вивчення історії української культури, філософії, естетики, культурології, про що свідчать створення спеціальних курсів, вироблення загальноосвітніх програм, національних доктрин, концепцій, предметом яких є історія культурної спадщини українського народу, етносу, нації. Посилення історико-культурних досліджень висвітлює методологічний, філософсько-теоретичний аспект проблематики осмислення української культури. У цьому контексті виникає нагальна потреба в категоризації явищ саме української культурної спадщини, тобто в умінні вирізняти значущі для історичного розвитку України культурні події та досягнення, ставити перед кожним дослідником світоглядні та філософсько-методологічні питання. Отже, вивчення феноменального плану української культурної спадщини потребує осягнення її як світового феномену.

Оволодіння культурою минулого — складний та суперечливий процес: кожне покоління включається в безперервний рух створення матеріальних і духовних цінностей, передусім як сприймання, так і критичного осмислення культурних здобутків. Внаслідок цього актуалізуються декілька теоретико-методологічних та практичних аспектів. Так, важливим є необхідність аналізу проблеми національних традиції, адже створення нових історико-культурних цінностей неможливе поза традицією, а творче ставлення до цього питання породжує справжнє новаторство. Значної ваги набуває і співвідношення загальнолюдського і національного. Адже, процес глобалізації, що активізувався на межі XX–XXI ст. гостро ставить питання про взаємозв'язок і взаємодію різних типів духовності, а в культурі та мистецтві — різних спрямувань світобачення представниками певної суспільства, етносу, нації. У сучасній гуманітарній науці часто зустрічаються однобокі точки зору, як наприклад: орієнтація лише на загальнолюдське призводить до руйнування національних коренів. Водночас, зворотній процес — культивування національного без урахування загальнолюдських процесів — «консервує духовне життя, перетворює культуру в музей» [2, 7; 6, 5–6]. Загальнолюдське й національне повинно існувати в єдності, адже загальнолюдське завжди виявляється через національне. Проте, складність полягає в тому, що ця єдність внутрішньо суперечлива і не будь-яке національне може бути підґрунтям і поштовхом для процесу переростання національного в загальнолюдське. У цьому процесі, крім інших чинників, особливу роль відіграють

видатні особистості, генії, творчість яких виходить на межі національного, викликаючи загальнолюдський інтерес і визнання [2, 7; 3, 19–22; 4, 5–7].

Історична культурна спадщина належить до важливих складових гуманітарної сфери. Так, кожна сфера гуманітарного знання використовує власні методи-підходи для повноцінного відтворення дійсності. Наприклад, вивчення історії філософії передбачає метод вироблення філософського мислення, а вивчення історії культури, мистецтва (теоретично та практично) відображає метод свідомості і самосвідомості культури і мистецтва, а також їх подальшого розвитку. Крім того, з проблемою культурно-історичної спадщини тісно пов'язаний біографічний метод дослідження. Насамперед, це відображено у працях В. Бітаєва, О. Валевського, Б. Мейлаха, Е. Соловйова, Б. Шахматова та ін. Йдеться про нове культурне саморозуміння людей та утвердження нового поняття культури. Його головною ознакою є визнання базового значення для людського буття історично особливих світів національних культур. Від бінарної опозиції «людина — універсальний світ загальнолюдської культури», якою пройняте філософське розуміння культури (починаючи від Просвітництва, Й. Гердера та І. Гумбольдта, Е. Канта, Г. Гегеля), базовою одиницею культурного самоствердження людини є завжди особливий, історично унікальний світ національного буття [8, 178; 9, 267]. Для нас це світ культури України, українських культурних традицій, українського буття та українського духовного життя. Його осягнення відповідає загальному самовизначенню нації. Саме в умовах сьогодення суттєво збігаються досвід індивідуального самоствердження кожного та питання національно-культурної ідентичності, визнання індивідуальних прав людини та процеси національно-політичної легітимації української спільноти як такої.

В умовах сьогодення охорона і використання історичної спадщини — це важлива галузь культурного будівництва, яка має реальний вплив на формування соціальної активності, творчого натхнення, патріотичного і естетичного виховання людини. Як підкреслював О. Довженко, «сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє» [7, 62]. Збереження пам'яток матеріальної і духовної культури є складовою частиною культурної політики Української держави. У Конституції України проголошено, що держава турбується про охорону, примноження і широке використання духовних цінностей для морального і естетичного виховання громадян, підвищення їх культурного рівня. Одночасно стверджується, що збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей є обов'язком кожного громадянина [1, 45–48; 5, 5–6]. У цьому контексті культурна спадщина — є основа упорядкування і структуризація історико-еволюційного процесу. Їй властива універсальна форма збереження та механізм передання (відповідник — лат. *tradito*) у спадок культурно-історичного досвіду. Фактично це імперативи історико-культурного мислення, орієнтовані на духовний світ людини. Існування культурної спадщини не пов'язане із владними інституційними формами їх збереження. Її правомірність обґрунтовується й узаконюється самим фактом існування культурних традицій в минулому та нині. Онтологія та природа дії культурно-історичної спадщини з'ясовується за допомогою категорій та категоріальних пар: рух, становлення, мінливе — постійне, повторене, збережене, спадкоємне, новація — інновація, розвиток, знання; унаслідувати, змінливість, відбір, пам'ять, система, обсяг інформації, звичай, традиції, стереотип [5, 6; 9, 267]. Через призму цих категорій визначаються наступність, механізми трансмісії, способи фіксації, темпи оновлення, завершеність і незавершеність культурно- історичного процесу. За своїм інформаційно змістовним наповненням культурна спадщина є питанням практики, а також теоретико-концептуальних уявлень та процесуальних елементів культурологічної діяльності. Тому, культурна спадщина є предметом досліджень

історичної науки, археології, археографії, філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства, етнопедагогіки, порівняльної педагогіки, філології, правознавства, українознавства та ін. З набуттям Україною державної незалежності, проблема привнесення до скарбниці культурної спадщини є головним пріоритетним завданням гуманітарної науки, теорії та культурологічної практики.

Література:

1. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) : [Монографія] / В. І Акуленко. — К. : Вища школа, 1991. — 274 с.

2. Бітаєв В. А. Історична культурна спадщина та проблема гуманізації естетичного виховання / В. А. Бітаєв // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К. : ДАКККіМ, 2008. — С. 7–10.

3. Бітаєв В. А. Гуманістична парадигма сучасних соціокультурних процесів / В. А. Бітаєв // Україна — Світ : від культурної своєрідності до спорідненості культур : Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 травня 2006 р. — [У 2-х частинах]. — К. : ДАКККіМ, 2006. — Ч. 1. — С. 19–22.

4. Богуцький Ю. П. Національна культура в контексті сучасних реалій глобалізації / Ю. П. Богуцький // Інформаційно-культурний простір : європейський вибір України : Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 грудня 2007 р. — [У 2-х частинах]. — К.: ДАКККіМ, 2008. — Ч. 1. — С. 3–7.

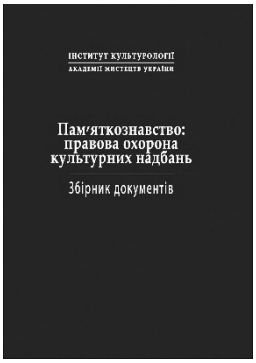
5. Богуцький Ю. П. Українська культура : процес самоорганізації та динаміка розвитку / Ю. П. Богуцький // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 3–6.

6. Богуцький Ю. П. Сучасна соціокультурна реальність в Україні та проблеми глобалізації / Ю. П. Богуцький // Нова соціокультурна реальність в Україні : теорія, методологія, практика: Зб. матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої пам'яті відомого українського вченого, доктора філософських наук, професора О. М. Семашка (22–23 квітня 2008 р., м. Київ). — К.: ДАКККіМ, 2008. — С. 3–6.

7. Довженко О. П. Зачарована Десна. — К., 1977. — 145 с.

8. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.): Монографія / В. М. Шейко., Ю. П. Богуцький. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

9. Шинкарук В. І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти / В. І. Шинкарук // Філософія освіти в сучасній Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні». — 1–3 лютого 1996 р. — К.: ІЗМН, 1997. — 544 с.

Богуцький Ю. П. Передмова // Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док. / упоряд.: Л. В. Прибєга (кер. проекту) [та ін.]. — К.: Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2009. — 416 с. — С. 5–6

ПЕРЕДМОВА

Україна була і залишається країною з високим рівнем духовності громадян, який визначається їхнім ставленням до культурних надбань минувшини. Залишені у спадок від попередніх поколінь історичні релікти є підвалиною подальшого розвитку національної культури народу й людства загалом.

Традиції національної культури сформувалися й примножуються в певному історичному просторі, в історико-культурному середовищі, що вибудовувалося протягом віків. Сьогодні — це характерні ландшафти, історичні споруди, твори мистецтва, інші культурні надбання діяльності наших пращурів. Але адекватність такого середовища, примноження його сучасними творіннями в умовах сьогодення можливі лише в разі збереження пам'яті через охорону автентичних реліквій минувшини.

У час економічних реформ, зміни майнових відносин, неврегульованості місцевого самоврядування та землекористування, за відсутності в державі єдиного державного органу управління пам'яткоохоронною сферою особливо руйнівних процесів зазнають історико-культурні надбання. Тому серед численних завдань державного упорядкування пам'яткоохоронних заходів чи не найактуальнішою є проблема нормативно-правового регулювання охорони об'єктів культурної спадщини та поширення в суспільстві правових норм, законодавчих актів, міжнародних документів пам'яткоохоронного спрямування.

У процесі розвитку системи охорони пам'яток культури вдосконалювалася її правова база, змінювалося ідейно-філософське бачення та парадигма засад державотворення. Специфіка пам'яткоохоронної справи як проекції модусів сучасного людського буття зазнала певних кореляцій. У нову епоху глобалізації пам'яткоохоронна система набуває нових нюансів і транскрипцій. Самий рух пам'яткоохоронної справи, пов'язаний з розвитком нових технологій, є наслідком змін в інтерпретаціях ролі пам'яток у новому часопросторі, сьогоденній динаміці розвитку культури, що відбивається у державотворчих документах.

За час незалежності в українській державі ухвалено важливі законодавчі акти щодо забезпечення збереження культурних надбань, зокрема, Закон України «Про охорону культурної спадщини», Закон України «Про охорону археологічної спадщини», Закон України «Про музеї та музейну справу»; розроблено цілу низку важливих нормативних актів з охорони пам'яток історії та культури.

Загалом вони дають змогу забезпечити охорону національних культурних надбань на належному рівні. Водночас недостатня поінформованість суспільства, фахів-

ців і широкої громадськості щодо напрацьованих законодавчих і нормативних актів з охорони об'єктів культурної спадщини створюють умови для недотримання пам'яткоохоронних норм і відповідно втрати національної культурної спадщини, руйнації та спотворення окремих пам'яток.

Збереження культурних надбань не є тільки справою честі окремої держави. Засвідчуючи розвиток світової цивілізації, об'єкти культурної спадщини різних історичних епох і народів утворюють скарбницю світової спільноти, становлять інтерес для всього людства. Чимало міжнародних організацій, як UNESCO, Рада Європи, ICOM, ICOMOS та інші також опікуються охороною пам'яток минувшини, докладають зусиль щодо поліпшення пам'яткоохоронної справи у світі.

Ставлячи за мету досягнення світових стандартів у збереженні об'єктів національної спадщини, Україна долучається до участі в міжнародних пам'яткоохоронних організаціях, інтегрується у світовий культурний простір визнанням та застосуванням міжнародних документів у сфері охорони, реставрації та популяризації об'єктів культурного надбання.

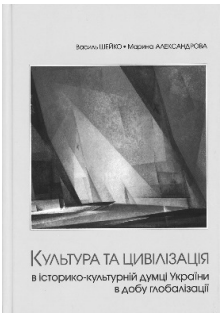
За роки незалежності Україна ратифікувала низку важливих міжнародних угод з охорони культурної спадщини, стала учасницею пам'яткоохоронних міжнародних організацій, зокрема Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Міжнародної ради музеїв (ICOM) та ін.

Серед міжнародних пам'яткоохоронних актів, прийнятих світовим співтовариством упродовж другої половини XX ст., чи не найвизначнішим залишається Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, ухвалена Генеральною конференцією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури 16 листопада 1972 р. Вона й на сьогодні є основним документом, який регламентує міжнародне співробітництво у пам'яткоохоронній сфері. З метою удосконалення пам'яткоохоронної справи на національному рівні, створення умов охорони об'єктів культурної спадщини на рівні світових стандартів у кожній державі, одночасно Генеральною конференцією UNESCO була прийнята також і Рекомендація про охорону на національному рівні культурної і природної спадщини.

Ратифікація Конвенції та визнання Рекомендації Україною означає, що вона зобов'язується забезпечити виявлення, охорону, популяризацію культурної спадщини, включати охорону культурних надбань в державні програми, створювати чи удосконалювати пам'яткоохоронні служби, розвивати дослідження пам'яткоохоронного спрямування, удосконалювати методику збереження об'єктів культурної та природної спадщини, вживати ефективних правових, адміністративних і фінансових заходів щодо забезпечення охорони культурних надбань, сприяти розвитку системи підготовки фахівців пам'яткоохоронної сфери.

Збірник дає змогу порівняльного аналізу українського і світового досвіду, що є одним із завдань фундаментального дослідження Інституту культурології АМУ, у межах якого здійснено це видання. Воно буде корисним не тільки для фахівців, що вивчають проблеми збереження культурної спадщини України, а й широкому загалу читачів, усім, хто цікавиться станом розвитку культури України.

Юрій БОГУЦЬКИЙ,
академік Академії мистецтв України,
директор Інституту культурології АМУ

Богуцький Ю. П. Передмова // Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації: Монографія / Шейко Василь, Александрова Марина. — К.: Ін-т культурології АМУ, 2009. — 312 с. — Бібліогр.: с. 271–311. — С. 6–7.

ПЕРЕДМОВА

На новітньому етапі розвитку людства написано безліч праць, присвячених історії й теорії культури як світової, так і вітчизняної. Однак досліджень, у яких ідеться про культуру та цивілізацію доби глобалізму, не так вже й багато. Фактично — це поодинокі роботи, присвячені проблематиці, пов'язаній з культурою, цивілізацією й глобалізацією. І майже відсутні фундаментальні дослідження, в яких компаративістський аналіз зазначених понять як соціальних явищ до того ж базується на інтерактивній методологічній базі та ґрунтується на обсяговому матеріалі історико-культурологічної думки України середини XVIII — початку XXI ст.

Саме тому варто всіляко вітати вихід монографії на тему: "Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації". Її автори провели фундаментальне дослідження трансформації історико-культурної думки України середини XVIII — початку XXI ст., здійснили аналіз значного джерельного та історіографічного масиву, що дало змогу докладно розглянути процеси генези й еволюції цивілізаційних проблем української культури в добу глобалізації. Приваблює новизна так доречно застосованого в книзі компаративістського аналізу дефініцій "культура", "цивілізація" та порівняно нового для історико-культурологічної науки явища глобалізації.

Позитивним є й те, що в монографії культурно-цивілізаційні процеси в умовах глобалізації ґрунтовно й аргументовано висвітлюються на персоніфікованих матеріалах творчості видатних класиків української історико-культурологічної думки від середини XVIII до початку XXI ст. Автори доказово схарактеризували становлення та розвиток історико-теоретичних підмурків вітчизняної культури. Варто зауважити, що визначальною тенденцією монографії є показ культури як синтезуючого, формоутворювального чинника сучасної цивілізації.

Не обійшли автори увагою і кризовий стан сучасної культури та цивілізації. Накреслено можливі, хоч і не беззаперечні, шляхи подолання цих кризових явищ загалом і для України зокрема. І, нарешті, зауважимо, що в монографії успішно використані традиційні та нові принципи методологічних підходів до вирішення проблем, що аналізуються.

Монографію підготовлено за планами фундаментальних досліджень Інституту культурології Академії мистецтв України за темою "Культура України: історико-культурологічні виміри".

Характеризуючи підготовлену монографію як одну із перших вдалих спроб фундаментального аналізу зазначеної проблематики, висловлюю впевненість у тому, що її вихід у світ з цікавістю зустрінуть науковці, викладачі, студенти й усі, хто має інтерес до історії та теорії культури України.

ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ,
директор Інституту культурології АМУ,
академік Академії мистецтв України, професор

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в XXI столітті. / Берегова О. — К.: Інститут культурології АМУ, 2009. — 184 с. — Бібліографія: с. 168–175 — С. 7–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

В умовах розвитку сучасного суспільства, що вступило в технотронну еру з її вибухом наукових відкриттів та гіперінтенсивними потоками інформації, завданням першорядної ваги стає осмислення наслідків і перспектив технологічного прориву, дослідження спровокованих ним соціокультурних процесів як у планетарному масштабі, так і в кожній національній культурі. Глобальні зрушення в усіх сферах діяльності суспільства, викликані активізацією напрямів комунікації та інформаційного обміну, дедалі більше привертають увагу вчених-філософів, культурологів, соціологів і представників інших гуманітарних наук. Неординарні теорії розвитку соціокультурних процесів у світі, що постійно змінюється, нові аксіологічні вектори і культурно-ціннісні парадигми, з одного боку, віддзеркалюють рух історико-культурного процесу, з іншого, — суттєво впливають на нього.

Нова соціокультурна реальність відкинула в минуле часи, коли під комунікацією розуміли тільки форми зв'язку або технічні аспекти передачі інформації; це поняття виявилося придатним і для характеристики змістовної сторони культурно-інформаційного обміну в суспільстві, різноманітних форм вербальної й невербальної взаємодії, складних процесів людського самопізнання, естетичних проявів особистості тощо. Універсальність і семантична багатозначність поняття комунікації дає змогу ефективно використовувати його в різних науках гуманітарного циклу.

У пропонованій монографії, яка є першим у сучасній українській культурології досвідом наукового осмислення проблеми комунікації, зібрано та узагальнено значний за обсягом науково-теоретичний матеріал, що розкриває широку панораму філософсько-естетичних міркувань про сутність феномену комунікації в суспільстві й культурі, подано компаративний аналіз найвагоміших концепцій і теорій культурної комунікації. У монографії культура розглядається як багаторівнева соціокультурна система, в якій одночасно діють комунікаційні зв'язки різних типів.

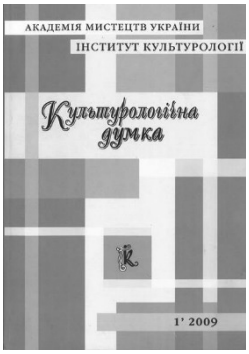
Це одне з перших досліджень, у якому актуалізовано досвід зв'язків з громадськістю у сфері культурної політики держави, де комунікаційний підхід є принципово новим. Для сучасного стану розвитку культури України прозорі партнерські відносини між державою й суб'єктами культурно-мистецької діяльності є надзвичайно важливими: в умовах ринкових відносин та поступового відходу від традиційного для радянських часів стовідсоткового державного фінансування установ, підприємств і організацій культури кожний громадянин має право доступу до інформації про механізми й обсяги надання державної підтримки митцям, формування пріоритетів державної політики в галузі культури.

Дослідження вітчизняної культури з усім комплексом її організаційно-управлінських,

науково-освітніх і творчих інституцій, спостереження комунікаційних процесів у цій сфері в історико-еволюційній проекції науково обґрунтовують не лише тенденції розвитку культурно-мистецьких практик в Україні, а й загальні шляхи культурного будівництва в XXI столітті. До пріоритетних напрямів культуротворення на найближчу перспективу, згідно з результатами досліджень, належить подолання деформації комунікаційних відносин у соціо-культурній системі «влада — громадськість» через запровадження нової, принципово двосторонньої моделі комунікації в цій системі. Перехід від адміністративно-командних до демократичних принципів управління, що відбувається в Україні впродовж останніх десятиріч, супроводжується складними й часом болісними процесами соціокультурних трансформацій, періодами соціально-економічної нестабільності та іншими кризовими явищами перехідного етапу. Нова соціокультурна реальність викликала необхідність урегулювання суспільних відносин, зумовила потребу в опануванні досвіду передових країн у сфері зв'язків з громадськістю, технологій обміну інформацією, консультування, залучення громадськості до процесів вироблення політики і прийняття рішень — основних інструментів політики в країнах розвинутої демократії. Новаторський підхід виявлено у розгляді вітчизняних історичних традицій християнського проповідництва, дослідження й відродження яких може допомогти формуванню атмосфери взаємоповаги й толерантності, досягненню громадянського спокою й злагоди в суспільстві. У книзі розкриваються найнагальніші проблеми державної культурної політики на новому етапі державотворення і пропонуються конкретні шляхи їх вирішення. Новий ракурс розгляду комунікаційних процесів у культурі дав можливість розробити нову методику дослідження культуротворчих процесів та апробувати її в спецкурс «Сучасні комунікаційні технології в культурі України». Робота має представляти інтерес для студентів і педагогічних працівників школи, закладає перспективи для подальшої наукової розробки проблеми комунікації в суспільстві і культурі.

Монографія виконана в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології Академії мистецтв України за темою: "Нова соціально-культурна реальність в Україні: методологія і наукова практика її дослідження".

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ,
директор Інституту культурології Академії мистецтв України,
академік Академії мистецтв України,
кандидат філософських наук, професор

Богуцький Ю. П. Передмова // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — Інститут культурології Академії мистецтв України, 2009. — № 1. — С. 7–8

ПЕРЕДМОВА

Інститут культурології Академії мистецтв України започатковує нове наукове видання культурологічного спрямування — щорічник наукових праць, що має назву "Культурологічна думка".

Інститут культурології АМУ створено відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 року № 357-р та рішення Президії Академії мистецтв України від 14 червня 2007 року. Інститут є науково-дослідною установою, яка здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з проблем української культури.

За період існування установи сформовано колектив з 17 науковців, з яких 7 — докторів наук, 10 — кандидатів наук.

Діяльність Інституту культурології здійснюється у багатьох науково-творчих напрямах, до дослідження яких залучаються провідні культурологи, мистецтвознавці, соціологи та філософи.

Інститут виконує важливі завдання щодо здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі теорії та історії культури, етнокультурології та культурної антропології, музеєзнавства, пам'яткознавства, прикладної культурології, досліджує динаміку світової культури і становлення системи міжнародних культурних зв'язків української спільноти, спрямованих на розвиток нашої національної культури.

Згідно з планом роботи, затвердженим Президією Академії мистецтв України, Інститут культурології АМУ спрямовував діяльність на виконання фундаментальних досліджень за такими темами:

• Формування художньої культури в Україні: історія, естетика, семіотика, напрямки, перспективи;

• Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні;

• Нова соціально-культурна реальність в Україні: методологія і наукова практика її дослідження;

• Українська національна культура як цілісність: регулювання її регіональних відмінностей;

• Культура України: історико-культурологічні виміри;

• Українська культура і світ: організаційні проблеми художньої культури.

За короткий час існування Інституту видано монографії: *Безгін О. І.* Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка; *Богуцький Ю. П.* Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи; *Іваненкова С. І.* Золоті сторінки української культури (видання на електронному носії); *Оніщенко О. І.* Худож-

ня творчість: проект некласичної естетики; *Шейко В. М.*, *Романенко Г. О.* Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір; *Юдкін І. М.* Формування визначників української культури; збірник документів "Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань" (упорядники: Л. Прибєга, О. Міщенко, М. Яковина, С. Оляніна).

Науковці Інституту щороку беруть участь у багатьох наукових конференціях, їхні роботи друкуються у понад 30 наукових виданнях.

До друку готуються нові випуски культурологічних видань, зокрема на електронних носіях (*Іваненкова С. І.*).

Інститут створює умови для широкого наукового обговорення проблем культурології шляхом видання збірників статей, організації конференцій, "круглих столів", що дає можливість об'єднати науковий потенціал учених усіх регіонів, науковців вищих навчальних закладів України.

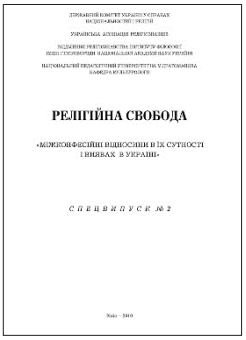
Інститут культурології запрошує до обговорення актуальних проблем, які визначені необхідністю осмислення подій і перетворень, що відбуваються на зламі століть в українському суспільстві, вітчизняній культурі.

Становлення української культурологічної науки відбувається у складний, але позначений глибоким змістом період, коли українська нація, спираючись на здобуті віками мудрість і досвід, втілює в життя ідеали демократії.

Усім авторам, що надіслали до щорічника свої статті, зичу успіхів і висловлюю впевненість у тому, що нове наукове видання за вашою участю відіграватиме позитивну роль у розвитку культурології як складової української академічної науки.

Від щирого серця бажаю всім творчого натхнення і наукових успіхів.

ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ,
академік Академії мистецтв України,
директор Інституту культурології АМУ

Богуцький Ю. П. Релігійно-церковний комплекс та міжконфесійні відносини у сучасній Україні: стан, тенденції, проблеми розвитку // Релігійна свобода: спецвипуск № 2 наукового щорічника. Держкомнацрелігій України та Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Збірник наукових статей з теми «Міжконфесійні відносини у їх сутності і виявах в Україні». За загальною редакцією А. Колодного і В. Климова. — Київ: Світ знань, 2010. — 208 стор. — С. 5–9

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНИЙ КОМПЛЕКС ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Сучасна релігійно-церковна ситуація в Україні є суттєво відмінною від тієї, що має місце в більшості країн Центральної та Східної Європи. Це значною мірою зумовлено історичним поділом території країни між достатньо різними державними утвореннями з відмінними політичними, духовними і культурними традиціями і досвідом, до складу яких ще століття тому вона входила. Тому сучасна релігійно-церковна ситуація визначається чинниками, більшість з яких породжені як регіональними культурно-історичними особливостями, так і складнощами перехідного періоду сучасного суспільного розвитку.

Вона характеризується станом та динамікою зростання інституційної мережі релігійних організацій. Порівняльний аналіз цих показників за окремими конфесіями дозволяє зробити прогностичні висновки щодо основних тенденцій подальшого розвитку релігійного середовища.

Згідно з статистичними даними, релігійна мережа станом на 1 листопада 2010 р. представлена 55 віросповідними напрямами, в межах яких діють 35184 релігійні організації, в тому числі 33773 релігійні громади, 85 центрів та 265 управлінь, 439 монастирів, 347 місій, 76 братств, 199 духовних навчальних закладів, функціонує 12758 недільних шкіл.

Розподіл церковно-релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до складу якого входить 17499 парафій. Це становить 51,8% від загальної кількості релігійних осередків країни.

Релігійні організації використовують 22787 культових та пристосованих під молитовні цілі будівель.

За допомогою органів місцевої державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування із залученням позабюджетних коштів упродовж 1992–2009 рр. збудовано 5672 культові споруди, з яких 251 (4,4 %) 2009 р.

Наведені дані дають підстави стверджувати, що **на сьогодні утворено мережу релігійних організацій, достатню для задоволення релігійних потреб віруючих.** Динаміка зростання інституційної мережі свідчить про вичерпність екстенсивного розвитку релігійного середовища. **Випереджаючими темпами, порівняно з традицій-**

ними церквами, зростає кількість протестантських та неорелігійних організацій, хоч водночас ще зберігається історично-притаманне нашій країні домінування православ'я.

У релігійному середовищі й надалі залишаються об'єктивно існуючі чинники, які здатні призвести до його розбалансування. Далеко не всі проблеми подолані. Серед них кілька конфліктогенних вузлів, як внутрішньоконфесійного (міжправославний розкол, дроблення релігійних спільнот традиційного протестантизму, внутрішні суперечності в іудаїзмі, ісламі), так і міжконфесійного плану (протиріччя між православ'ям і греко-католицизмом та римо-католицизмом, традиційними і новітніми релігійними утвореннями). Зазначена тенденція локалізованих протистоянь достатньо небезпечна, оскільки зовнішній привід, малозначуща, але актуалізована подія може одномоментно перерости у відкритий конфлікт.

Зокрема, впродовж тривалого часу не відбувається позитивних зрушень у подоланні міжправославного розколу в Україні. Оскільки суб'єкти міжправославного протистояння не висувають взаємоприйнятних ініціатив щодо врегулювання ситуації, їхні позиції в цьому питанні все більшою мірою розходяться, а сам конфлікт періодично набуває певної гостроти.

При цьому сторони мають різні бачення темпів і глибини перетворень, що їх бажано здійснити в Українському Православ'ї. Між ними відсутня єдність у питанні самого механізму ведення переговорного процесу, а численні консультації, в тому числі й із Вселенським Патріархом Варфоломієм, Патріархом Православної Церкви Московського Патріархату Кирилом, керівниками українських православних Церков не призвели до практичних результатів.

Системно негармонізованими залишаються православно-католицькі відносини, які виступають складниками одного із двох (нарівні із протистоянням у православ'ї) конфліктогенних явищ. Ареал безпосередніх взаємовідносин православних і католицьких Церков у межах двох Західних регіонів — сьогодні актуальний і для інших областей держави. Насамперед, тих, що межують із Західним регіоном і де традиційно існували католицькі церковні організації, і тих, де структури РКЦ і УГКЦ утвердилися нещодавно. Українською Греко-Католицькою Церквою завершено створення цілісної системи екзархатів для керівництва новими парафіями в Центральному і Південно-Східному регіонах держави.

Водночас в цій церкві виник конфлікт, який за певних обставин може спричинити проблеми, що можуть привести до розколу. Мовиться про новоявлений рух прибічників т. зв. Української правовірної греко-католицької церкви, який супроводжується різного роду протестними акціями та напружує ситуацію.

Традиційні течії пізнього протестантизму послуговуються у своїй діяльності ефективними засобами, методами і формами євангелізаційної, місіонерсько-просвітницької, інформаційної, освітньої, кадрової роботи, завдяки яким церквам загалом і їхнім громадам вдається успішно розвиватися.

Водночас у кожній із названих вище деномінацій мають місце проблеми інституалізаційного становлення і якісних доктринальних змін, що призводять до виникнення протиріч між суто українськими й зарубіжними протестантськими моделями облаштування конфесійного життя, традиційним і новаційним (західним) теологічним мисленням, яке активно формується у протестантських церквах.

Репрезентація духовних, культурно-освітніх і специфічних релігійних потреб національних меншин характерна для всіх традиційних віросповідань, а також окремих

новітніх релігійних рухів, що діють в державі. Суттєво розширилася географія етноконфесійних спільнот.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, належить мусульманам України. Мусульманські релігійні інституції активно розвивають мережу духовно-освітніх закладів, особливу увагу в яких приділяють вивченню Корану, студіюванню ісламських дисциплін, історії ісламу, вивченню арабської мови, формуванню відповідних норм поведінки. Відкритий у м. Сімферополі Центр підготовки хафізів (декламаторів Корану) є п'ятим навчальним закладом такого типу у світі.

Водночас, між ісламськими духовними центрами, яких нині в Україні вже п'ять, немає повного взаєморозуміння. Духовне керівництво часто має різні погляди на питання міжнародних контактів своїх організацій, проблеми ваххабізму та ісламського фундаменталізму, які вочевидь актуалізуються і набувають своєї гостроти в мусульманському середовищі країни.

Слід враховувати, що в перехідний період суспільного розвитку, характерний для сучасної України, в умовах становлення демократії, політичного і світоглядного плюралізму, радикалізуються певні релігійно-церковні, етноцерковні, релігійно-територіальні інтереси, які набувають гострих протестних форм. Це стосується і реакції частини соціуму на діяльність новітніх релігійних рухів.

Забезпечення церкві повноцінного правового і соціального статусу, створення для неї сприятливих умов діяльності ставить на порядок денний визначення пріоритетів держави в галузі релігійно-церковного життя. Більше того, у відносинах між державою і церквою, а також у взаєминах між конфесіями виникає чимало проблем, які вимагають законодавчого врегулювання.

У зазначеному контексті дорученнями Президента України та Прем'єр-міністра України на Державний орган у справах релігій покладено завдання у поточному році розробити та подати на розгляд Верховної Ради України нову редакцію Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" та проект Закону України "Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям". Метою проекту нової редакції Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" передбачено зміцнення правових засад свободи віросповідання в Україні, вдосконалення чинного законодавства щодо утворення та діяльності релігійних організацій. Законопроект містить назву концептуальних положень державної політики щодо релігії та релігійних організацій, реалізація яких забезпечуватиметься відповідними правовими нормами. Так, законопроектом пропонується суттєво доповнити чинне законодавство про свободу совісті та релігійні організації новими правовими положеннями, якими передбачається:

– забезпечити правовими засобами можливість реалізації права кожної людини в Україні на свободу совісті і віросповідання на засадах Конституції України, Європейської конвенції з прав людини, інших міжнародних правових актів, визнаних Україною;

– врегулювати питання надання правоздатності юридичної особи об'єднанням релігійних організацій (церквам, конфесіям, всеукраїнським та регіональним релігійним об'єднанням);

– конкретизувати статус релігійної громади, утвореної віруючими громадянами для колективного сповідування своєї віри;

– запобігти можливості втягнення релігійних організацій у політичну діяльність;

– вдосконалити процедуру реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зокрема, тих, що належать до релігійних течій, які не представлені в Україні, та деякі інші положення.

Зазначений законопроект на сьогодні направлено до Кабінету Міністрів України.

Проект Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям» спрямований на вироблення правового механізму повернення релігійним організаціям культових будівель з метою відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього СРСР прав Церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їхнього переходу у власність держави. Рівність усіх Церков і недопустимість преференцій на місцевому рівні є важливим чинником духовного вдосконалення суспільства, піднесення його моралі, відповідальності виступає Церква. Головним завданням у сфері державно-церковних відносин має бути створення сприятливих умов для реалізації духовної місії Церкви.

Проектом Закону визначаються об'єкти повернення, суб'єкти, які мають право претендувати на таке повернення, порядок подання релігійними організаціями клопотань про повернення будівель (стаття 3), процедури розгляду таких клопотань (стаття 4) та прийняття рішення про повернення культової будівлі релігійній організації (стаття 5). Документ також регламентує питання забезпечення збереження культових будівель та їхніх комплексів, що є пам'ятками культурної спадщини (стаття 6). Законом передбачається внесення змін до низки законодавчих актів України, зокрема Законів України "Про управління об'єктами державної власності", "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень".

Обидва законопроекти відпрацьовані за участю експертів і подані в установленому порядку до Кабінету Міністрів України для наступного внесення на розгляд Верховної Ради України.

Якщо говорити про правові засади сучасної стратегії у галузі свободи совісті та віросповідання, то вони базуються на відповідних Конституційних положеннях і визнаних Україною нормах міжнародного права. Українська держава дотримується таких основоположних принципів у галузі свободи совісті, які є атрибутами демократичного суспільства.

При цьому принципово важливо, що держава чітко окреслила свої зобов'язання перед Церквою, коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить її політику щодо Церкви прозорою і відкритою для суспільного загалу.

Основні засади розширення участі громадян у формуванні державної політики були визначені Указом Президента України "Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики". Пріоритетним завданням в цьому контексті визначено створення громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади. Громадські ради діють як консультативно-дорадчі органи, що утворюються при органах виконавчої влади для координації заходів, пов'язаних із проведенням всебічних консультацій з громадськістю та ведення постійного моніторингу врахування громадської думки.

На його виконання при державних адміністраціях були створені обласні ради церков та релігійних організацій, до завдань яких входить сприяння вирішенню актуальних питань державно-конфесійних та міжконфесійних відносин в тому чи іншому регіоні держави.

Щодо центрального рівня, то тут на сьогодні є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка займає провідне місце у процесі формування міжконфесійного діалогу та системи державно-церковних відносин у країні й об'єднує у своєму складі понад 90% релігійної мережі держави.

Окрім Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, на національному рівні функціонують інші консультативно-дорадчі органи, які сприяють державно-конфе-

сійному та міжконфесійному діалогу. Серед них варто назвати Нараду представників християнських церков України, Раду євангельських протестантських церков України, Українську міжцерковну раду, Всеукраїнську раду християнських церков та Раду представників духовних управлінь і центрів мусульман України.

Разом з тим, церкви та релігійні організації через механізми діяльності громадських рад тісно співпрацюють з іншими центральними органами виконавчої влади. Такі громадські ради діють при Міністерстві освіти і науки, Міністерстві оборони, Міністерстві охорони здоров'я України.

На сьогодні богословсько-теологічною домінантою християнських церков визначено бачення ролі релігії у контексті політичних трансформацій українського суспільства, яка засвідчує наявність у релігійно-церковному і політичному житті країни кількох очевидних тенденцій, одна з яких — посилена конфесійна орієнтація низки партій і громадських рухів.

Друга тенденція — набуття релігійними організаціями помітної політичної спрямованості. Те, що стають відомими лише окремі факти участі представників церков та релігійних організацій у політичних акціях, що суперечить законодавству, не свідчить про випадковий характер таких проявів політизації в релігійному середовищі.

Політизація релігійних інституцій сьогодні є об'єктивною реальністю. В умовах суспільно-політичної нестабільності цей деструктивний процес доповнений і посилений світоглядною, релігійно-церковною та регіонально-релігійною диференціацією суспільних настроїв, веде до подальшої поляризації українського суспільства.

Не заперечуючи важливості участі церкви в політичному житті країни з цілої низки суспільно значущих проблем, є підстави стверджувати, що політизація церкви, як і привнесення релігійного фактора в політику, замість очікуваного сприяння розвитку обох інститутів на практиці призводять до ускладнення, додаткової конфронтаційності в суспільстві.

На часі католицька, православні, протестантські Церкви оприлюднили свої соціальні вчення або систематизовані доктрини, в яких розглядаються питання можливої Європейської інтеграції України. Так, Римсько-Католицька Церква послідовно виступає за розширення Європейського Союзу на Схід, доводячи, що географічні кордони Європи збігаються з ареалом традиційного поширення християнства. Така позиція значною мірою пов'язана із намаганнями збереження в Європейському Союзі християнської домінанти.

Підсумовуючи свій виступ, хотів би зазначити, що сучасна державно-конфесійна політика в Україні покликана стимулювати ефективний розвиток релігійно-церковного комплексу держави, в результаті чого відбуваються важливі зміни в соціальних аспектах діяльності релігійних інституцій.

Вочевидь спрямування на всебічну підтримку суспільно корисних ініціатив релігійних організацій потребує раціонального поєднання загальнодержавних і церковних інтересів, утвердження цілісності духовного національного простору, консолідації конструктивних сил суспільства, здатних забезпечити всебічний розвиток релігійного середовища. У межах такої політики надзвичайно важливо враховувати відкритість глобального світу, багатоманітність конфесійних відмінностей, їхньої постійної трансформації у суспільній свідомості.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-популяр. дослідж.: у 5 т.] / [ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 3. : Українське бароко = Ukrainian baroque — [2010]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Шановні друзі!

Творчий колектив Інституту культурології Академії мистецтв України розкриває перед Вами ще один, чи не найяскравіший розділ «Золотих сторінок української культури» — мистецтво українського бароко. Його нерідко називають козацьким, позаяк виникло воно на хвилі національно-визвольної боротьби українського народу 1648–1654 років, рушійною силою якої було саме козацтво, остаточне ж завершення отримало наприкінці XVIII століття, коли, втративши свій головний осередок — Запорозьку Січ, цей важливий суспільний прошарок повільно відходив у минувшину.

Уже сам перелік імен, що спричинилися до розквіту українського бароко, свідчить про його виняткове місце в історії вітчизняної культури. Іван Григорович-Барський та Йоган Пінзель, Іван Руткович та Йов Кондзелевич, Леонтій Тарасевич та Григорій Левицький, Артем Ведель та Максим Березовський, врешті, Григорій Сковорода — усі вони, згідно влучного порівняння відомого сучасного культуролога Вадима Скуратівського, утворюють струну, гранично напружену завдяки своїй внутрішній силі систему, що ставить опір попередній безсистемності та руїні — як матеріальній, так і духовній. А чого варті безіменні шедеври, з-посеред яких чільне місце займає справжній символ національної образотворчості — народна картина «Козак Мамай»! Саме поєднання народних традицій з тогочасними здобутками західноєвропейських майстрів і визначило своєрідність мистецтва, що увійшло до історії світової культури під назвою українського бароко. Інший видатний дослідник вітчизняної культури Платон Білецький серед прикметних рис українського бароко називає його людяність, життєстверджуючий, привітний характер. Ось чому шедеври українського образотворчого мистецтва та архітектури доби бароко легко знаходять шлях до наших сердець, будучи разом з тим своєрідним зримим літописом історії України.

Богуцький Юрій Петрович,
директор Інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ,
професор, академік АМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

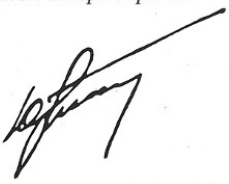
Шановні друзі!

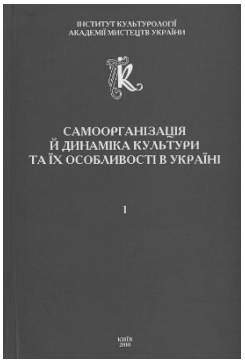
Творчий колектив інституту культурології Академії мистецтв України розкриває перед Вами ще один, чи не найяскравіший розділ «Золотих сторінок української культури» – мистецтво українського бароко. Його нерідко називають козацьким, позаяк виникло воно на хвилі національно-визвольної боротьби українського народу 1648-1654 років, рушійною силою якої було саме козацтво, остаточне ж завершення отримало наприкінці XVIII століття, коли, втративши свій головний осередок – Запорозьку Січ, цей важливий суспільний прошарок повільно відходив у минувшину.

Уже сам перелік імен, що спричинилися до розквіту українського бароко, свідчить про його виняткове місце в історії вітчизняної культури. Іван Григорович-Барський та Йоган Пінзель, Іван Рутковичта Йов Кондзелевич, Леонтій Тарасевич та Григорій Левицький, Артем Ведель та Максим Березовський, врешті, Григорій Сковорода – усі вони, згідно влучного порівняння відомого сучасного культуролога Вадима Скуратівського, утворюють струну, гранично напружену завдяки своїй внутрішній силі систему, що ставить опір попередній безсистемності та руїні – як матеріальній, так і духовній. А чого варті безіменні шедеври, з-посеред яких чільне місце займає справжній символ національної образотворчості – народна картина «Козак Мамай»! Саме поєднання народних традицій з тогочасними здобутками західноєвропейських майстрів і визначило своєрідність мистецтва, що увійшло до історії світової культури під назвою українського бароко.

Інший видатний дослідник вітчизняної культури Платон Білецький серед прикметних рис українського бароко називає його людяність, життєствердженість, привітний характер. Ось чому шедеври українського образотворчого мистецтва та архітектури доби бароко легко знаходять шлях до наших сердець, будучи разом з тим своєрідним зримим літописом історії України.

Богуцький Юрій Петрович,
директор інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ, професор, академік АМУ, кандидат філософських наук, заслужений діяч мистецтв України

Богуцький Ю. П. Передмова // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні. Випуск перший: Зб. наукових праць / наук. ред. Ю. П. Богуцький, відповід. за вип. С. М. Волков. — К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. — 232 с. — С. 7–8

ПЕРЕДМОВА

Наукове видання «Динаміка культуротворчих процесів в Україні» репрезентує дослідження учасників відомих культурологів і представників нової генерації науковців, які присвячені розгляду теоретичних, історичних, соціологічних, мистецтвознавчих та інших аспектів нинішнього стану еволюції суспільства. До збірника також уміщено матеріали наукової конференції, присвяченої вивченню культурологічних і глобалізаційних процесів у сучасному світі, проведеної в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології АМУ «Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні».

Тематично збірник охоплює три напрями досліджень.

У першому розділі розглянуто гносеологічні та онтологічні аспекти культурологічної науки. Дослідженню соціокультурної парадигми глобалізації в контексті розуміння сутності та перспектив розвитку геополітичних, соціальних і геоекономічних трансформацій суспільства присвячені статті доктора історичних наук В. М. Шейка, кандидата історичних наук С. М. Айтова. Феномен художньої творчості досліджується у статтях доктора філософських наук О. І. Оніщенко, доктора мистецтвознавства Л. О. Троєльнікової, доктора мистецтвознавства Б. В. Деменка та інших науковців. Проблеми трансформації історичної пам'яті розглянуто в статті кандидата технічних наук О. Грищенка. Проблеми культурологічної регіоніки висвітлив доктор філософських наук В. А. Личковах, регіональну культурну практику в умовах сьогодення проаналізував професор В. Г. Виткалов. У праці «Тема експерименту і сучасності в культурі XX століття» доктор мистецтвознавства О. В. Шило порушив питання формування сьогоднішнього світосприйняття, антропологічних зрушень, що проглядаються в історичному досвіді XX століття.

У другому розділі збірника — «Соціальні чинники та виміри культурологічних процесів» — науковці розглядають питання розвитку різних культурних систем, які інституалізовані галузями мистецтва, бібліотечною системою, пам'яткоохоронними закладами тощо. Цим питанням присвячено статті, в яких автори звертають увагу на необхідності осмислення подій і перетворень, що відбуваються в українському суспільстві, українській культурі, а також наголошують на необхідності зростання ролі держави в позитивному розвитку культурних процесів. Акцентується увага на важливості розвитку культурних процесів у регіонах, піднесенні статусу культурно-освітніх працівників, збереженні культурних цінностей, традицій. Вивченню питань формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному культурному просторі, гуманізації

суспільства присвячені статті доктора педагогічних наук Матвієнко О. В., кандидата економічних наук Баїшевої О. М., кандидата соціологічних наук Сірого Є. В.

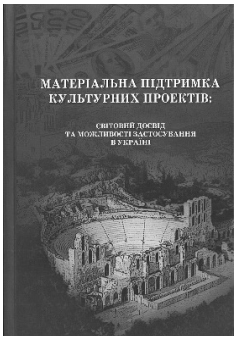
Сучасні комунікаційні технології розглядають кандидат економічних наук Грет Г. П., доктор педагогічних наук Матвієнко О. В., а також Дубова С. В. тощо. Проблеми формування громадянської культури порушено в дослідженнях кандидата історичних наук Корнієвського О. А., кандидата педагогічних наук Петрової І. В.

До третього розділу наукового збірника — «Культурологічні пошуки: напрями, перспективи, методи» — увійшли статті молодих дослідників, які презентують своє бачення еволюції українського суспільства в контексті нового етапу розвитку цивілізації. Це статті, присвячені питанням міжкультурних зв'язків України з іншими країнами (кандидат мистецтвознавства Горенко Л. І.), етнокультурні аспекти підготовки до професійної діяльності в галузі культури і виховання національного свідомого громадянина (кандидат педагогічних наук Дзвінка Р. І.), ролі культурно-освітніх установ і закладів у системі гуманітарної освіти (Зубакова К. В., Мамбетова Б., Маншилін О. О., Козирко Л. Л., Харук Н. І.) тощо.

У збірнику представлено наукові дослідження науковців не тільки з Києва, а й з інших регіонів — Дніпропетровська, Донецька, Львова, Рівного, Харкова, Чернігова, а також Автономної Республіки Крим. Їхні дослідження культурологічних проблем у регіональному аспекті сприяють створенню цілісного уявлення про еволюцію українського суспільства.

Порушені у збірнику питання, висновки та пропозиції адресовано широкому колу науковців, працівників культури, фахівців наукових і управлінських установ. їхнє обговорення має сприяти науковому прогнозуванню процесів у сфері культури на засадах об'єктивного висвітлення її історії, традицій, самобутності, залучення до обговорення культурологічних проблем широкого кола громадськості.

Ю. П. Богуцький,
академік, директор Інституту культурології АМУ

Богуцький Ю. П. Вступ // Матеріальна підтримка культурних проектів: світовий досвід та можливості застосування в Україні / Інститут культурології Національної академії мистецтв України; Авт. кол.: Безгін О. І. (кер. авт. колективу), Бернадська Г. Є., Берунова Л. О., Кочарян І. С., Успенська О. Ю. — К., 2010. — 192 с. — С. 7–8

ВСТУП

Соціокультурні та економічні перетворення в житті незалежної України суттєво вплинули на тематичне, змістовне і стильове розширення меж художньої культури, зміцнення мистецької самостійності творчих колективів. Активізувалися пошуки організаційних та економічних засобів удосконалення процесів створення духовних цінностей в образотворчому, сценічному, музичному та кіномистецтві.

Проте відсутність досвіду, обмежені обсяги бюджетного фінансування сфери художньої культури та нерозробленість інших механізмів матеріальної підтримки культурних установ обумовили розвиток негативних тенденцій, що стримують нормальне функціонування творчих колективів. Саме складності з державним фінансуванням об'єктів культури викликають необхідність серйозно вивчати історичний досвід вітчизняного меценатства і спонсорства, звертатися до певних зразків, моделей і методичних розробок сучасної зарубіжної практики матеріального забезпечення творчих колективів, особливо у виконавському мистецтві.

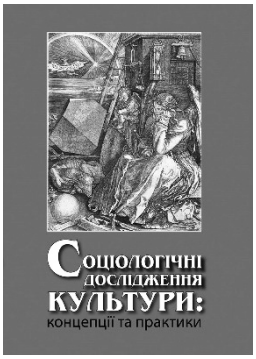
У дослідженні вказаних вище проблем автори проаналізували найбільш виразні та результативні аспекти становлення і розвитку зарубіжного і вітчизняного спонсорства, виявили найсуттєвіше й корисне для використання в сучасній мистецькій практиці. При розробці обраної теми визначено можливості пошуку й залучення коштів — тобто фандрейзингу — для підтримки діяльності творчих колективів. Крім того в процесі дослідження змодельовано варіанти і розроблені рекомендації практичного застосування фандрейзингових технологій.

Проведено комплексне дослідження особливостей позиціонування культурних послуг на ринку донорів, механізму перетворення донорських коштів з тактичних ресурсів культурних установ на стратегічні. З урахуванням існуючої нормативної бази, розроблена методика залучення донорських коштів як частини стратегічних планів у сфері виконавських мистецтв.

Треба підкреслити, що дослідницька група плідно працювала у співдружності з зарубіжними науковцями, зокрема з професорами Дж. Деннісом Річем та Ганною Бернадською (Коламбія Колледж, США), професором, доктором економічних наук А. Димніковою (Санкт-Петербурзька академія театрального мистецтва), кандидатом економічних наук К. Шековою (Вища школа менеджменту Санкт-Петербурзького державного університету), які люб'язно поділилися своїми спостереженнями та пропозиціями. Значно допомогла дослідникам Британська Рада в Україні, надавши змогу ознайомитися з досвідом Великої Британії у цій галузі.

Ця праця безперечно буде корисною для науковців-культурологів, мистецтвознавців та практиків сфери культури і мистецтва, а також стане в нагоді викладачам, аспірантам, студентам мистецьких вищих закладів освіти.

Академік ***Ю. П. Богуцький***

Богуцький Ю. П. Вступ // Соціологічні дослідження культури: концепції та практики: Збірник наук. праць / наук. ред. Щербина В. М., відповід. ред. Наумова М. Ю.— К.: Ін-т культурології НАМУ, 2010. — 256 с. — С. 7–8

ВСТУП

Сутнісне осягнення людиною засад власного буття, пізнавальне ставлення людини до світу завжди відбувається у складі певної конкретної спільноти, в історично даних обставинах соціального буття. У процесі такого осягнення людина формує та розвиває потенції власного буття в його конкретному вигляді, конструює власний духовний світ, втілюючи його у певних біографічних фактах. Таке втілення та осягнення також відбувається в процесі взаємодії з іншими людьми, під впливом такої взаємодії, якою б складною вона не була. Культура в цьому процесі виступає сукупністю норм та цінностей, що на них орієнтуються люди, взаємодіючи в складі конкретної спільноти.

Перманентний інтерес до питань генези та закономірностей еволюції культури формується як складова та водночас суттєвий чинник суспільного розвитку — знання про норми та цінності, про їх відтворення та зміни є в будь-якому суспільстві. Це знання може мати різні історичні форми, однак воно завжди корелює з формами організації соціального життя. Соціологія культури, пізнання процесів відтворення ціннісно-нормативних засад спільної діяльності людей у складі конкретного суспільства виникає як наукова форма знання про процес відтворення культури саме в індустріальному суспільстві, або ж суспільстві модерну, відповідаючи потребам його розвитку та врядування. Саме це від початку визначає проблемне поле соціології культури, формує її погляд на культуру як інституціалізоване відтворення норм та цінностей здебільшого шляхом первинної та вторинної соціалізації індивіда. Однак на основі розвитку суспільства модерну виникають та поширюються форми соціальної організації, які у суспільствознавстві набувають назви «постмодерне суспільство», «суспільство високого модерну», або ж «комунікативне суспільство», в якому суспільні зв'язки формуються переважно не на основі процесів індустріального виробництва, а на основі комунікативних процесів, споживання та дозвілля. Це робить такі суспільства високо диференційованими, індивідуалізованими, дуже динамічними, відкритими, поліонтичними, породжує системні виклики та ризики в усіх сферах суспільного буття. Насамперед це виявляє себе в сфері культури, де інституціалізоване відтворення норм та цінностей спільного буття опиняється під великим знаком питання, в той час як новітніх форм такого відтворення ще не виникає. Відтак соціологія культури в її історично сформованому вигляді як знання про інституціалізоване відтворення культури опиняється також під питанням, реагує на це розвитком новітніх постмодерністських проектів, починає розглядати культуру не як умову або один з вимірів, а як саму основу суспільного життя. Таким чинам, в наш час культурологічне знання починає затре-

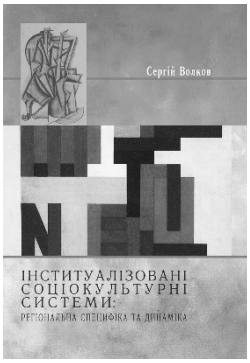
буватися соціологічним пізнанням в новому значенні, дає підставу для припущення, про культурологічні студії у перспективі як парадигмальні засади розвитку соціології.

Водночас і культурологія як система знання не може розвиватися поза рефлексією соціальних вимірів культурного буття людини, потребуючи знання про динаміку сучасного культурного життя. Інакше кажучи, соціологія та культурологія опиняються як в інструментальному зв'язку — потребуючи одна одну як необхідний засіб наукової рефлексії власного предмету, так і в змістовному — оскільки досліджують предметні галузі, що дедалі більшою мірою зближаються, залишаючись водночас диференційованими.

Саме цим складним та евристично багатим проблемам присвячено колективну монографію вітчизняних соціологів, які досліджують процеси культурного життя сучасного українського суспільства, розглядають теоретичні та методологічні проблеми, що постали в процесі його пізнання, спираючись на традицію розвитку соціологічного знання, окреслюють перспективи майбутніх досліджень. Науковці наводять також результати емпіричних досліджень культуротворчих процесів, що відбуваються в сучасній Україні, які дають змогу більш глибоко усвідомити специфіку сучасного культурного буття нашого народу.

Монографію виконано в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою: «Українська національна культура як цілісність: регулювання її регіональних відмінностей».

Ю. П. Богуцький,
директор Інституту культурології НАМУ

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка/ Сергій Волков. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2010. — 248 с. Бібліогр.: с. 213–234. — С. 6–7

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Сучасний стан розвитку української культури потребує врахування реалій, що притаманні загальному світовому процесу культурного розвитку, особливістю якого є прагнення до інтеграції та глобалізації. Динаміка соціокультурних процесів породжує багато проблем. Однією з цих проблем є проблема визначення і за необхідності збереження традиційних та національно зумовлених елементів, що вирізняють саме цю культуру серед інших, надають їй унікальності та специфічності, характеризуючи конкретні історичні та суспільні умови її формування та розвитку.

Одним із таких здатних до самоорганізації елементів в культурі України є система мистецької (культурно-мистецької) освіти, яка інституалізується в діяльності вищих навчальних закладів та позашкільних професійних навчальних закладів, державних органах управління.

Монографію виконано в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою: «Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні». Вона розкриває динаміку розвитку культури та особливості культурогенезу України через основні етапи створення, становлення та розвитку системи навчальних закладів культури і мистецтва. У дослідженні розглянуто еволюційні процеси переходу від аматорства до професійної художньої творчості та окреслено сучасний науково-творчий і навчально-методичний потенціал української культури. Результати такого дослідження визначатимуть подальші шляхи розбудови культурної політики, державотворчої діяльності в цілому.

За останнє століття в Україні створено цілісну систему професійних мистецьких навчальних закладів, в яких відбувається становлення творчої еліти нації, формуються нові покоління творчої інтелігенції, здатної зберегти і примножити культурні надбання держави. Система культурно-мистецької освіти України, стверджуючи гуманістичну етику та розглядаючи людину як найвищу цінність суспільства, ставить за головну мету забезпечення духовного, професійного та інтелектуального розвитку особистості. Вивчення її складових, внутрішніх чинників організації та самоорганізації дає можливість прогнозувати соціокультурні зміни в суспільстві.

У нових економічних умовах державні мистецькі навчальні заклади отримали можливість значно підсилити вплив на оптимізацію культурних процесів в Україні, шляхи і динаміку культурного розвитку держави.

Тенденції гуманітаризації суспільства зумовили появу навчальних закладів нового типу, в яких почали відкривати кафедри культурології та впроваджувати дисциплі-

ни культурологічного циклу. Підготовку мистецьких кадрів розпочали здійснювати вищі навчальні заклади немистецького профілю — як гуманітарні, так і технічні. Це сприяло зростанню авторитету закладів культурно-мистецького профілю та розширило сферу їх впливу на формування культури нації.

Система культурно-мистецької освіти стала більш відкритою та здатною забезпечувати підвищення кваліфікації працівників інших галузей. Маючи в своєму сегменті такі установи, як Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва, система культурно-мистецької освіти забезпечує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників різних галузей економіки України.

Сьогодення свідчить про те, що соціокультурна сфера, система освіти України, зокрема й мистецька, потребує вдосконалення і прискорення інтеграції в систему міжнародних культурних процесів. В Україні система підготовки і виховання кадрів в останні десятиліття знаходиться у процесі реформування і потребує чіткої та комплексної науково-обґрунтованої концепції щодо її підтримки, переорієнтації на диференційовані засади стимулювання розвитку пріоритетних напрямів на базі використання як прямих, так і опосередкованих методів регулювання державою.

У дослідженні висунуто та обґрунтовано ряд нових ідей щодо концепції історико-культурного процесу мистецтва України від початку професіоналізації мистецької діяльності до наших днів. У роботі систематизовано факти культурно-мистецького розвитку регіонів України, виявлено спільні тенденції; узагальнено освітні тенденції в різних видах мистецтва; запропоновано новий напрям вітчизняного наукознавства, а саме: історію мистецької освіти.

Видання буде корисним культурологам, мистецтвознавцям, викладачам, фахівцям освітньої галузі, студентам і аспірантам, усім, хто цікавиться питаннями організації культурно-мистецької діяльності.

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ,
директор Інституту культурології
НАМ України, академік

Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури і культурна політика // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. — № 2. — 192 с. — С. 8–14

УДК 304.4

САМООРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ І КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА

Анотація. *У статті розглянуто роль культури у становленні громадянського суспільства, взаємодія різних секторів у формуванні культурної політики й концептуальні засади сучасної культурної політики, що ґрунтуються на розумінні поняття "культура".*

Ключові слова: *культура, культурна політика, самоорганізація культури, суспільні системи, культурна діяльність, розвиток громади.*

Аннотация. *В статье рассматривается роль культуры в становлении гражданского общества, взаимодействие разных секторов в формировании культурной политики и концептуальные основы современной культурной политики, исходящие из понимания понятия "культура".*

Ключевые слова: *культура, культурная политика, самоорганизация культуры, общественные системы, культурная деятельность, развитие общества.*

Summary. *The article makes an analysis of the role of culture in the civic society development, the interaction of different sectors in culture policy making and the conceptual principles of modern cultural policy resulting from the understanding of the term of "culture".*

Key words: *culture, cultural policy, self-organization of culture, social systems, cultural activities, local development.*

Культура набуває дедалі більшого значення у світі, який настільки кардинально змінюється, що часто складається відчуття, ніби трансформується вся світоглядна модель. Зміни відбуваються швидко і одночасно — політичні, економічні, соціальні, технологічні: від використання глобальною економікою новітніх інформаційних технологій до збільшення міграції та зростання мультикультурних громад [3, *б*]. Посилення ролі культури на міжнародному, національному та місцевому рівнях пояснюється не просто новим розумінням поняття "культура", а й новою організацією культурного процесу, коли культура в успішних місцевих громадах і суспільствах надає особливого значення усім видам діяльності, набуваючи додаткової вартості — економічної, соціальної чи духовної.

Метою цієї статті є проведення моніторингу процесів, що відбуваються в різних культурних середовищах, та визначити засадничі вектори розвитку культури.

Актуальність розгляду цього питання зумовлено необхідністю обґрунтування

різноспрямованих процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві, та необхідністю наукового осмислення соціокультурних реалій.

Найпоширенішим і загально ухваленим на сьогодні визначенням культури є визначення ЮНЕСКО на Всесвітній конференції з питань культурної політики 1982 р., згідно з яким поняття "культура" охоплює всю сукупність "духовних, матеріальних, інтелектуальних і емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу". Сюди відносять не тільки мистецтво та літературу, а спосіб життя, основні права людини, системи цінностей, традиції та переконання [1, *64*]. Інакше кажучи, можна повторити за Т. С. Еліотом, що культура є "всім життям людей" [5, *27*]. Багатовікова історія людства є історією культури, культурного розвитку, метою діяльності окремої людини чи суспільства. Протягом усієї історії люди передавали творчі знання та професійні навички через об'єднання, школи, пропонували продукти творчості користувачам і споживачам, зберігали культурне надбання — формуючи таким чином культурне середовище або своєрідну культурну систему. Культура є відносно автономною системою, яка історично самовідтворюється, самоорганізується і перебуває в постійній взаємодії з іншими підсистемами суспільства. Усі соціальні реалії витлумачуються через культурні процеси (творча чи комунікативна діяльність), завдяки яким набувають певного значення. Відтак підсистема культури пов'язана і структурно поєднана з іншими підсистемами суспільства [7]. Історична здатність культури до самовідновлення і самоорганізації підтримує життєздатність окремого суспільства, адже відновлення в цьому контексті означає здатність витримати різні види руйнування й тиску і продовжувати розвиватися після різкої зміни. Це як у випадку з окремою екосистемою, скажімо, лісом, що може вистояти після буревію, пожежі чи забруднення. У випадку з людським суспільством це може бути подолання політичних заворушень, стихійного лиха чи економічної кризи. Суспільні зміни наприкінці XX — на початку XXI ст. вивели культуру на чільне місце в цьому процесі.

Австралійський дослідник Джон Гокс у своїй відомій праці "Четверта опора сталого розвитку" (2001) довів важливість і необхідність четвертої "опори", на яку спирається сталий розвиток суспільства і окремої громади. Раніше формулу сталого розвитку уявляли у вигляді трикутника "економічні відносини + соціальний розвиток + екологія", розробленого наприкінці 1980-х на підставі звіту Комісії з питань екології та розвитку при ООН, яку очолювала Ґру Гарлем Брунтланд (Комісії Брунтланд). Така концепція була успішно закріплена протягом 1990-х років і використовується досі в місцевих, національних і глобальних стратегіях розвитку як взірець для аналізу та діяльності державної влади. Скажімо, Лісабонська програма ЄС (2000), що визначала політичні засади розвитку Європейського Союзу до 2010 р., ґрунтувалася саме на цьому трикутникові. На думку Гокса, яку сьогодні враховано в програмах європейського розвитку й у важливих міжнародних документах, як-от "Завдання на XXI ст. для культури" (www.agenda21culture.net), "коли визнано, що культурна активність так само важлива для сталого і здорового суспільства, як соціальна рівність, екологічна відповідальність і економічна життєздатність, і що культура наявна в усіх людських починаннях, потрібний спосіб, аби переконатися, що вся діяльність державної влади оцінюється з культурної перспективи" [4, *25–27*]. Культура стає одним із найважливіших інструментів розвитку сучасного громадянського суспільства завдяки своїй історичній здатності до самоорганізації та самовідновлення і новій формі взаємодії з органами державної влади. Таку взаємодію можна визначити, як культурну політику, що поєднує спільним завданням державну владу, громадян і організації громадян-

ського суспільства, створюючи систему демократичного управління. Ще наприкінці 1990-х років було загальновизнано, що саме культурна діяльність робить вагомий внесок у зміцнення громадянського суспільства. У публікації Ради Європи "З узбіччя до центру" (In from the margins, 1997) сказано: "Культурна діяльність є основою громадянського суспільства, оскільки розвиває у громадян цінність особистої творчості, не тільки в мистецтві, а й загалом у суспільному та економічному житті, підтримуючи впевненість у собі. Культурна творчість стимулює створення добровільних асоціацій і клубів, розвиваючи в такий спосіб активні організації, незалежні від державної влади" [8, *21*].

Водночас надзвичайно важливим є те, щоб синергія між культурною діяльністю і громадянським суспільством знайшла відображення в політиці. Органи державної влади та місцевого самоврядування мають відіграти вирішальну роль у пошуках шляхів для розвитку такої інфраструктури, яка враховуватиме та підтримуватиме потреби та бажання всіх громад і груп, особливо тих громадян, що викинуті із суспільного життя на узбіччя. Сьогодні культура є важливим чинником створення соціального капіталу, що визначає життєздатність громадянського суспільства.

Що більше людей залучено до культурної діяльності на практичному рівні, на противагу простому споживанню мистецтва, як глядачі чи слухачі, то певніше вони візьмуть участь у демократичному процесі. Інвестиції (матеріальні, технічні, наукові, людські) у недержавний сектор можуть дати людям інструменти для демократичної участі в розвитку своїх громад. Сюди входить краще розуміння прав і обов'язків, а також прагнення бути залученим до процесу. Культурну участь можна розглядати в кілька способів, зокрема, як залучення громадян і громадянського суспільства до планування і розробки політики, що останніми роками значно зросло в європейських країнах і містах.

Участь громадян у формуванні культурної політики є новою формою культурогенезу, що враховує досвід різних галузей культури. Чинні документи й хартії, як-от "Хартія участі", мають на меті скерувати процес розширення участі громадян в культурогенезі в європейських містах. Зразок такої хартії був розроблений державними службами та жителями міст, залученими до мережі "УРБАКТ Партисипандо". Хартія участі є політичним документом, що зобов'язує розвивати участь громадськості в розбудові європейських міст.

Хартія спирається на ті принципи, що вже були запропоновані в інших документах Європейського Союзу, наприклад, Рекомендаціях Ради Європи (Рекомендації Комітету міністрів країнам-членам щодо участі громадян у місцевому суспільному житті — Rec 2001/19) та Саарбрюкенській Декларації, підписаній 2005 року на "Європейській конференції про майбутнє міст". Міста, що ставлять підписи під Хартією, прагнуть розвиватися, керуючись вище згаданими документами й доповнюючи проголошені принципи конкретними зобов'язаннями з метою підтримки участі громадян у здійсненні державної політики (управління).

Загальна спільна мета міст, що ставили підписи під Хартією, передбачала:

• розширення участі та місцевого демократичного простору (об'єднуючи репрезентативну і партисипативну форми демократії);

• стратегічне бачення місцевого розвитку, орієнтоване на екологічну, соціальну, економічну та політичну стабільність;

• уповноваження громадян покращувати соціальну мережу, солідарність, соціальну справедливість, а також можливість ухвалювати спільні рішення в суспільних

інтересах і визнання цінності “суспільного добра”, територіальної спадщини і громадського простору [4, *47–49*].

Як свідчить емпіричний досвід, перешкодами на шляху участі громадян у формуванні політики стають: слабкість і розрізненість організацій громадянського суспільства, небажання окремих державних інституцій ділитися своїми повноваженнями чи роз’яснювати їх, брак прозорості навколо можливості участі в управлінні, відмінність між метою офіційної політики та мотивацією громадян. Натомість культурна практика свідчить, що в разі подолання цих перешкод (за активної ролі органів влади) участь громадян у формуванні та реалізації культурної політики дає значні додаткові ресурси, зокрема, у вигляді волонтерського/ добровільного руху. За приклад може слугувати шведський місцевий рух зі збереження культурної спадщини, що міцно поєднує організації культури та третього сектора. Понад півмільйона людей (з 9-мільйонного населення Швеції) працюють на добровільних засадах, щоб відтворити чи зберегти природне і культурне середовище своїх місцевих громад. Понад 1800 місцевих товариств збереження культурної спадщини входять до складу Шведської федерації місцевої спадщини. На національному рівні створено 26 дорадчих і допоміжних органів. Метою місцевих товариств і спілок збереження культурної спадщини є не просто збереження давньої народної культури у формі традиційних фестивалів, архітектурних будівель, ремесел, костюмів та усних традицій, а й обов’язкове введення їх у сучасний контекст. Органи влади радяться з місцевими товариствами, коли йдеться про планування нових забудівель, перепланування доріг чи розвиток місцевості. Це показує, якої синергії в реалізації культурних завдань можна досягти, коли люди беруть участь у цьому процесі. Наприклад, коли місцевий бюджет не має коштів на надання культурних послуг, місцеві товариства спадщини підтримують роботу бібліотек, туристичних бюро, архівів тощо. Вони також покладають на себе відповідальність за збереження історичних пам’яток, краєзнавчих музеїв. Такі недержавні товариства є джерелом енергії, створюючи нові робочі місця [2, *18*].

Ще одним прикладом участі громадян у формуванні культурної політики стала розробка культурної стратегії міста Загреба. Так само, як інші міста Центральної та Східної Європи, Загреб протягом 1990-х років пережив складні для міста часи. З одного боку, стрімкий процес приватизації, коли не бралися до уваги ознаки, що відрізняють підприємства культури, — як наслідок, скажімо, більшість великих видавництв були зруйновані, а мережа книгарень спустошена. З іншого боку, в Загребі з’явилося багато нових молодіжних динамічних і незалежних проектів, що лежать в основі активного культурного життя, забезпечуючи культурну сталість, — факт, яким не можна нехтувати. Одним із рішень стала низка публічних зборів, організованих навесні 2005 р., з метою ознайомлення суспільства з незалежною і молодіжною культурами, розгляду кореляцій між культурною політикою міста і незалежною культурою, а також проблем, пов’язаних з простором для незалежної та молодіжної культур. Часом дискусії були важкими й плутаними, але змогли виявити цілковито різні погляди щодо того, як учасники сприймають і тлумачать те, якою для них є спільна реальність. Зрештою, кінцевої мети дискусій — спільної декларації про необхідність забезпечити простір для незалежної культурної діяльності та молодіжної культури — було досягнуто: декларацію підписали головні політичні партії, як урядові, так і опозиційні [4].

Блискучим прикладом використання традиційної форми високого мистецтва, зокрема опери, на розвиток громади є досвід диригента оперного театру в м. Тимішоара (Румунія) Татео Накаїма. Оперний театр у Тимішоарі перетворено на неприбутковий

центр виконавського мистецтва, де чотири театральні компанії — оперний театр, національний театр, німецький театр і угорський театр — забезпечували культурний розвиток регіону. Окрім того, запровадили нові джерела прибутків — ресторан, музей [2]. Управління через неприбуткові організації, створення довірчих фондів та пошуки нових джерел прибутків — новий шлях розвитку інституцій культури.

Здійснення нової культурної політики з підтримки громадянства спирається на послідовні й сталі процеси складання культурної мапи та планування. Складання культурної мапи найкраще змалювала відома австралійська дослідниця культури аборигенів, професор і політичний діяч Марсіа Ленґтон у такий спосіб: "До складання культурної мапи входить ідентифікація та реєстрація місцевих культурних ресурсів певної території з метою соціального, економічного та культурного розвитку. Складаючи мапу культурних ресурсів, громади та групи інтересів, що входять до їх складу, можуть фіксувати свої культурні практики та ресурси, а також інші нематеріальні активи, такі як їхні почуття місця та суспільні цінності. Мапи культурних ресурсів можуть містити суб'єктивний досвід, різні суспільні цінності, численні пояснення та тлумачення, а також більш утилітарний "культурний інвентар". Ідентифіковані місцеві й культурні цінності можуть закласти основу для планування культурного туризму та стратегії екологічного туризму, проектування тематичної архітектури та розвитку культурних індустрій" [4].

Яке це може мати значення в контексті розробки питання самоорганізації культури? Одна з відповідей на це питання полягає в тому, що це головний інструмент "оцінки культурного капіталу" або "культурної оцінки громади". Інструмент дослідження та консультування, що має на меті не просто оцінку культури певної громади чи регіону, а й залучення громадян. У культурогенезі це потребує відкритого підходу, що визнає культурні прагнення різних частин громади, зокрема груп, які в іншому випадку можуть бути маргіналізованими в культурному, соціальному чи економічному планах. Прикладом такого вектора розвитку може бути проект "Культурне планування Львова", здійснений протягом 2008–2009 років львівським Центром культурного менеджменту за підтримки Європейського культурного фонду. Культурна мапа, як зазначено у підготовленому звіті, "визначає всіх учасників культурного життя міста, як і те, що вони роблять, яких ресурсів потребують, які між ними стосунки. Вона визначає, які типи культурних організацій існують, де вони розташовані й скільки людей у них працюють, які ресурси існують і хто їх отримує. Культурна мапа допомагає зрозуміти роль, стосунки та обов'язки всіх суб'єктів культурного життя міста, а також вказує на можливі збільшення потужностей, на можливості стратегічного планування і організаційного розвитку. Активні гравці на культурному полі Львова — це державні культурні заклади, неурядові організації, приватні комерційні компанії та окремі митці" [8]. У ході реалізації проекту були проведені круглі столи, семінари та обговорення за участі всіх ключових гравців культурної сфери Львова, національних і міжнародних експертів. Одним із висновків стала необхідність продовжити процес культурного планування — "підготовлена культурна мапа є лише початком тривалого процесу. Нова соціокультурна реальність зумовила необхідність повноцінного культурного планування із залученням громадськості, внаслідок чого має бути вироблене чітке бачення культурного розвитку міста, визначено далекосяжну мету, запропоновано стратегії й завдання для їх досягнення" [8].

Планування є процесом, що об'єднує виконавців, мету, заходи, ресурси та очікувані результати — складові певного проекту. Як пише професор і фахівець з культурної політики та творчих індустрій Колін Мерсер, "культурне планування не означає

планування культури, а радше гарантує, що культурні міркування, культурні ресурси будуть наявні на кожній стадії планування та розробки політики. Це головний механізм залучення громадян до реального і матеріального формування культурної політики" [4].

Запровадження нової культурної політики потребує структурної інновації, або, іншими словами, нової політичної архітектури. У цьому контексті бачимо зростання ролі державних інституцій (в Україні — управлінь культури), менеджерів культури, які мають стати лідерами місцевого та регіонального розвитку. Одним із аспектів нової системи управління, як виявили нові дослідження, є зосередженість на питаннях організаційної здатності до змін, а також на результатах культурної діяльності. Важливими складовими в цьому стають публічні форуми та тренінги. Форум — це одна з форм широкого діалогу, завдяки якому можна пояснити культурну термінологію, спілкуючись із громадськістю, озвучити голос усього сектора культури, залучити громадськість до культурної діяльності. Прикладом такого форуму може бути ініціатива "Культурного Монреаля".

"Культурний Монреаль" є культурною мережею Монреаля (Квебек, Канада). Навесні 2001 р. понад 200 представників різних культурних професій взяли участь у дванадцяти семінарах і пленарному засіданні, першій серії фахових зустрічей культурного середовища Монреаля. 10 жовтня 2001 р. майже 400 осіб зібралися на Монреальський культурний саміт. Обравши тему "Культура нагорі", це зібрання стало кульмінацією всіх обговорень і консультацій та підставою для громадян спільно відвести культурі центральну роль у розвитку Монреаля. Офіційне заснування організації 28 лютого 2002 р. завершило десятирічний період обговорень, у яких брала участь культурна громада Монреаля. "Культурний Монреаль" — це незалежна неприбуткова організація, що об'єднує людей різних професій, зацікавлених у підтримці культури в усіх її формах як головної складової розвитку Монреаля. "Культурний Монреаль" — це місце для роздумів, діалогу та дій, призначене для культурної громади, політичних та економічних організацій, що ухвалюють політичні рішення, громадян.

"Культурний Монреаль":

• друкує різні документи з висловлення думок: записки, редакційні статті, промови, оцінки;

• складається з кількох комісій, що визначають напрями діяльності організації та керівництво до дій;

• замовляє і поширює дослідницькі та аналітичні матеріали, як-от звіт, підготовлений Ричардом Флоридою про культурну життєздатність міста;

• організовує публічні зустрічі з численними гостями та промовцями, зокрема саміт "Монреаль — культурна столиця" 7–8 листопада 2007 р.;

• випускає електронний вісник "Інфо-Культурний Монреаль" та журнал "Культури Монреаля";

• фінансується за рахунок членських внесків, Міністерства культури і комунікацій, Цирку дю Солей і бюджету міста Монреаль.

Важливим елементом інституційної інновації є тренінг. Чи готові органи місцевого самоврядування виконати завдання посередництва чи брокерства? Чи готові державні службовці та менеджери культури використовувати складні альянси? Чи готові організації культури залучити більш розмаїту громадськість? Ці питання потребують додаткового вивчення. Але реалії свідчать, що виклики часу вимагають більш гнучких, різнопланово підготовлених менеджерів, знайомих з багатьма міжнародними

прикладами успішної практики, інноваційних підходів, ухвалених міжнародних документів. Саме тому дедалі поширенішими стають тренінги з культурного менеджменту та планування при європейських університетах чи професійних асоціаціях, які готують фахівців у цій галузі. Прикладом такої діяльності є досвід Асоціації європейських фестивалів, Асоціації дослідників культурної політики, Асоціації музеїв тощо.

Уже згадуваний професор Колін Мерсер закликає органи влади "створити передумови стратегічних можливостей" для нового покоління культурної політики, що має "бути реалізована в контексті участі громадськості", що сприяє "розвиткові нових форм громадянства" і водночас "активно мобілізує різновиди людського, соціального і культурного капіталу, ресурсної бази, головним джерелом підтримки якої є культурна політика".

Ці нові вектори культурної політики спираються на "розвиток узгодженої архітектоніки стратегії та планування —архітектоніки управління за участю громадськості — культурної політики. Ця архітектоніка "зацікавлених сторін" залучає громадян, громаду, органи влади, недержавні організації та приватний сектор". Це також активізація соціокультурних, складання культурних мап та культурного планування, в яких громада — громадяни — виступає не просто пасивним "об'єктом" планування, а й активним "суб'єктом" [4].

Чудовим прикладом інноваційної стратегії та планування за участі громадськості можуть бути Австралія та Нова Зеландія, зокрема досвід "Комплексного планування місцевих територій", розвинутий в 1990-х роках Асоціацією органів місцевого самоврядування Австралії.

Комплексне планування місцевих територій поєднує такі підходи: а) стратегічне планування, що розглядає в широкому розумінні весь спектр матеріальних, екологічних, економічних, соціальних і культурних умов, проблем і потреб місцевих територій; б) координація між органами та сферами урядування для забезпечення того, що споріднені програми, капітальні видатки й процеси регулювання ефективно пов'язані й зосереджені на ключових питаннях і пріоритетних потребах, визначених стратегічним плануванням; в) дієве корпоративне планування і менеджмент відповідної місцевої ради у здійсненні планування та заходів реалізації [4].

Нарешті не менш важливими для інституційної інновації є громадські організації. Національні професійні мережі, що з'являються, стають міцними платформами захисту культури. У Канаді Мережа творчих міст зібрала муніципальних працівників культури з метою об'єднання людей, які мають спільне середовище праці, щоб зробити їх дієвішими в культурному розвитку громад шляхом обміну досвідом, знаннями, інформацією та кращими практиками. В Австралії Мережа культурного розвитку штату Вікторія, створена 2000 року, об'єднує громади, митців, місцеві ради та обстоює більш провідну роль мистецтва розширеної участі й культурного самовираження з метою побудови здоровішого, зацікавленішого та більш сталого суспільства.

Так само і міжнародні мережі можуть сприяти структурній інновації та самоорганізації культури. Як приклад можна навести регіональну програму Ради Європи «Київська ініціатива», яка діє з 2006 р. Програма охоплює культурний сектор кількох країн, а саме: Азербайджанську Республіку, Республіку Вірменію, Грузію, Республіку Молдова та Україну. Вона є чудовою можливістю створення ефективної платформи розвитку культурної політики та взаємодії державного, неурядового і приватного секторів, об'єднаних спільною метою та планом розвитку.

Таким чином, можемо зробити ***висновок***, що сучасний простір світу культури є

складною багатогранною системою взаємодії й взаємовпливу національних культур. Культур, які історично вийшли на рівень самоорганізації, які толерантно та гармонійно здатні взаємодіяти між собою, зберігаючи свою самобутність, і мають місію забезпечити умови охорони й розвитку всіх культурних явищ, цінностей, які створило людство протягом свого існування.

Література:

1. *Бакальчук В. О.* Концептуальні основи культурної політики Ради Європи та ЮНЕСКО / В. О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний збірник. — №4 (9). НІСД. — К., 2008.

2. Культурне планування Львова: підготовка культурної мапи. Центр культурного менеджменту. — Л., 2008.

3. *Лендрі Ч.* Творення та оновлення: культурна політика і майбутнє міст / Чарлз Лендрі // Діалог: Інформаційно-аналітичний вісник. — Вип. 2. Демократія через культуру. — К., 2003.

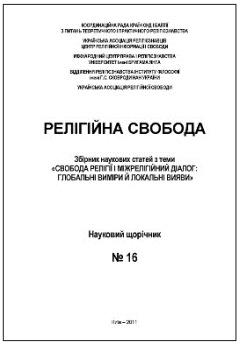
4. *Паскуаль-і-Руїс Ж.* Довідник з питань участі громадян у формуванні культурної політики європейських міст / Ж. Паскуаль-і-Руїс, С. Драгоєвич. — К., 2007.

5. *Eliot, T. S.* Notes towards the definition of culture. Faber and Faber / T. S. Eliot. — London, 1948.

6. *Fisher, Rod.* Culture and civil society: new relationships with the third sector. Council of Europe / R. Fisher, R. Fox. — Strasbourg, 2001.

7. *Fuchs, Christian.* The Self-Organization of the Cultural Subsystem of the Modern Society / C. Fuchs // 12th Fuschs Conversations: New Agoras for the 21st Century: Conscious Self-Guided Evolution. — April 18–23. — Salzburg, University of Salzburg, 2004.

8. In from the margins. Summary version of a report prepared for the Council of Europe by the European Task Force on Culture and Development. — Strasbourg, 1997.

Богуцький Ю. П. Державно-церковні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи співпраці // Релігійна свобода: Свобода релігії і міжрелігій-ний діалог: глобальні виміри й локальні вияви. Науковий щорічник. За загальною редакцією д. філос. Н. А. Колодного. — К.: УАР, 2011. — №16. — 309 с. — С. 242-247

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ

У кожного народу є власне духовне коріння, навколо якого формується його національне буття та усвідомлення свого місця в історії та культурі.

Для українців таким історичним духовним підґрунтям виступає християнська традиція. Не менш значимо й те, що сучасний європейський міжкультурний діалог несе в собі різноманітність нових викликів, які вказують на необхідність консолідації зусиль державних, політичних, духовних та інтелектуальних сил щодо їх вирішення.

Церковно-релігійна ситуація в Україні є дещо відмінною від тієї, яка має місце наразі в більшості країн Центральної та Східної Європи. Це значною мірою зумовлено історичним поділом території нашої держави між достатньо різними колишніми імперіями і країнами з відмінними політичними, духовними і культурними традиціями, до складу яких ще століття тому входила Україна. Відтак **сучасна релігійно-церковна ситуація визначається чинниками, більшість з яких породжені як регіональними культурно-історичними особливостями, так і складнощами перехідного періоду суспільного розвитку.**

Саме у різному трактуванні духовно-історичної спадщини криються, зокрема, витоки православного розколу та православно-греко-католицьких протиріч, міжцерковних і міжконфесійних протистоянь.

У цій ситуації Церкви та релігійні організації розглядалися різними суспільними групами з політичних позицій. Досить часто саме політичну оцінку отримувало історичне минуле Церков та їхніх взаємовідносин. Історичні стереотипи та упередженості ставали визначальними чинниками соціальної дійсності, зумовлювали відмінні політичні та геополітичні орієнтації різних соціальних верств суспільства.

Водночас, у роки незалежності **релігійна ситуація в державі** — за наявного процесу трансформації від атеїстичної ідеології до європейської моделі свободи совісті — **характеризується стабільною динамікою зростання інституційної мережі релігійних організацій**.

За статистичними даними, у 2011 році релігійна мережа України представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 35861 релігійна організація, в тому числі 34235 релігійних громад, 88 центрів та 274 управління, 459 монастирів, 357 місій, 78 братств, 200 духовних навчальних закладів, функціонує 12762 недільні школи. Зростає видання релігійних друкованих засобів масової інформації, нині їхня кількість складає 386 часописів та газет, поширюються інтернет видання, збільшується кількість теле- та радіоканалів, програм.

Для порівняння з минулим наведу такі дані: **якщо на початок 1992 р. у Західних областях діяло 7742 первинних осередки вірян, то сьогодні ця цифра становить 11830 громад. У цьому регіоні фактично вже створена інституційна мережа конфесійно-церковних організацій майже достатня для задоволення релігійних потреб вірян**.

В Центральному регіоні кількість первинних осередків вірян за цей період зросла на 7421 громаду і становить 9640 парафій.

Південний регіон країни характеризується найбільшим приростом релігійних громад (зокрема громад національних меншин). Якщо у 1991 р. загальна кількість осередків складала тут 956 одиниць, то сьогодні — 5942 громади.

Розподіл релігійних організацій на сьогодні за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до складу якого входить 17876 парафій. Це — 52 відсот. від загальної кількості релігійних осередків країни.

На сьогодні в Україні утворено мережу релігійних організацій майже достатню для задоволення релігійних потреб вірян.

За роки незалежності в Україні створена також необхідна законодавча та нормативно-правова база щодо регулювання державно-церковних відносин, діяльності релігійних організацій. Відповідні положення Конституції України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», інші законодавчі акти базуються на основоположних принципах і позиціях, викладених у Всесвітній Декларації прав людини, Європейській хартії з основних прав людини, документах ОБСЄ, Парламентської Асамблеї Ради Європи тощо.

Нині в державі релігійна ситуація загалом є стабільною.

Разом із тим в релігійному середовищі й надалі залишаються об'єктивно існуючі чинники, які здатні призвести до його розбалансування. Серед них кілька конфліктогенних вузлів внутрішньоконфесійного плану (міжправославний розкол, дроблення релігійних спільнот традиційного протестантизму, внутрішні суперечності в іудаїзмі, ісламі). Існують також хронічні міжконфесійні протиріччя: між православ'ям і греко-католицизмом та римо-католицизмом, традиційними і новітніми релігійними утвореннями. Така тенденція локалізованих протистоянь достатньо небезпечна, оскільки внутрішній чи зовнішній привід, малозначуща, але актуалізована подія може перерости у відкритий конфлікт.

Зокрема, **впродовж тривалого часу не відбуваються позитивні зрушення у подоланні міжцерковного православного розколу в Україні**. Спроби негайного створення Помісної Української Православної Церкви за Президента України Л. Кравчука привели до розколу. За Президента Л. Кучми це питання теж вивчалося, але не дійшло до практичного вирішення, а за Президента В. Ющенка надії на активне сприяння цьому процесу з боку Константинопольського Патріархату не справдилися.

Оскільки суб'єкти внутріправославного протистояння не висувають взаємоприйнятних ініціатив щодо врегулювання ситуації, їхні позиції в цьому питанні часто різняться і розходяться, то сам конфлікт час від часу набуває певної гостроти.

При цьому сторони мають різні бачення темпів і глибини перетворень, що їх бажано здійснити в українському православ'ї. Між ними відсутня єдність у питанні самого механізму ведення переговорного процесу, а численні консультації на всіх рівнях не призвели до практичних зрушень.

Хотів би підкреслити, що нині держава не втручається в цей процес. Сподіваємось, що міжцерковні протиріччя знайдуть своє толерантне, а головне — канонічне вирішення. Адже ця проблема вже стала і турботою усієї повноти Православ'я.

Системно складними залишаються православно-католицькі відносини, які виступають складниками одного із двох (нарівні із протистоянням у православ'ї) проблемних явищ.

Динамічно розвиваються і утверджуються в Україні організації і об`єднання протестантсько-євангельської віри. Вони послуговуються у своїй діяльності ефективними засобами євангелізаційної, місіонерської та освітньої роботи, благодійної діяльності.

Водночас, у кожній із деномінацій мають місце проблеми організаційного становлення і якісних доктринальних змін, що призводять до виникнення протиріч. Зокрема, між суто українськими й зарубіжними моделями облаштування конфесійного життя, традиційним і новаційним (західним) теологічним мисленням, яке активно формується у протестантських Церквах.

Репрезентація духовних, культурно-освітніх і специфічних релігійних потреб національних меншин характерна для всіх традиційних віросповідань, а також окремих новітніх релігійних рухів, що діють в державі. Суттєво розширилася географія цих спільнот.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, належить мусульманам України. Мусульманські релігійні інституції активно розвивають мережу духовно-освітніх закладів. При цьому особливу увагу приділяють вивченню Корану, студіюванню ісламських віроповчальних дисциплін, історії ісламу, вивченню арабської мови, формуванню відповідних норм поведінки.

Водночас між ісламськими духовними центрами, яких нині в Україні п'ять, не завжди є повне взаєморозуміння. Духовне керівництво цих центрів часто має різні погляди на питання міжнародних контактів своїх організацій, на проблеми ваххабізму та ісламського фундаменталізму, які актуалізуються і набувають своєї гостроти в мусульманському середовищі країни.

Релігійні організації, як носії авторитетних для значної частини вірян конкретних віровчень, національних ідей, власних позицій у трактуванні національної і церковної історії **користуються стабільно високим рейтингом довіри громадян**. Через це вони прямо чи опосередковано використовуються певними політичними силами, зарубіжними духовними центрами для привнесення власної політики в українську духовну сферу.

Варто враховувати, що в перехідний період суспільного розвитку, який характерний для сучасної України, в умовах становлення демократії, політичного і релігійного плюралізму, радикалізуються певні релігійні, церковні та релігійно-територіальні інтереси, які іноді набувають протестних форм.

Забезпечення церкві повноцінного правового і соціального статусу, створення для неї сприятливих умов діяльності ставить на порядок дня **необхідність ініціювати зміни в чинному законодавстві щодо релігії та Церкви, котрі якомога повніше враховували б реалії сьогодення**.

У зазначеному контексті дорученнями Президента України на Державний орган у справах релігій покладено завдання у поточному році розробити та подати на розгляд Верховної Ради України нову редакцію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та проект Закону України «Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям».

Метою проекту нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено зміцнення правових засад свободи віросповідання. Законопроект включає в себе ряд концептуальних положень державної політики, які мають

відповідати зобов'язанням України перед відповідними європейськими та світовими організаціями.

Проект Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям» спрямований на вироблення правового механізму повернення релігійним організаціям культових будівель з метою відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього СРСР прав Церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їхнього переходу у власність держави.

Про рівність усіх Церков і недопустимість преференцій на місцевому рівні є важливим чинником духовного вдосконалення суспільства, піднесення його моралі, відповідальності виступає Церква. Головним завданням у сфері державно-церковних відносин має бути створення сприятливих умов для реалізації духовної місії Церкви.

При цьому принципово важливо, щоб держава чітко окреслила свої зобов'язання перед Церквою, визначила коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить її політику щодо Церкви прозорою і відкритою для суспільного загалу.

Сприяючи розвитку громадянського суспільства, українська влада створює необхідні умови щодо участі громадських об'єднань в державотворчій діяльності.

Виходячи з того, що відповідно до українського законодавства, Церква відокремлена від держави, а релігійні організації не виконують державних функцій, оптимальним варіантом участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики щодо релігії виявився механізм участі міжцерковних консультативно-дорадчих органів всеукраїнського та місцевого рівня. Зокрема, їхньої участі у законотворчій, експертній, науково-практичній роботі, а також участь представників державного органу у справах релігій у роботі цих представницьких міжрелігійних інституцій.

Так, утворена у 1996 році Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій на сьогодні займає провідне місце у процесі формування міжконфесійного діалогу та системи державно-церковних відносин в країні, об'єднуючи у своєму складі понад 90 відсот. релігійної мережі держави.

Окрім Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, на національному рівні діють інші консультативно-дорадчі органи, які сприяють державно-конфесійному та міжконфесійному діалогу. Серед них варто назвати Нараду представників християнських церков України, Раду євангельських протестантських церков України, Українську Міжцерковну раду, Всеукраїнську раду християнських церков та Раду представників духовних управлінь і центрів мусульман України.

На сьогодні богословсько-теологічною домінантою християнських Церков визначено бачення ролі релігії у контексті політичних трансформацій українського суспільства. Ці визначення засвідчують наявність у церковному і політичному житті країни кількох очевидних тенденцій. Одна з них – посилена конфесійна орієнтація низки партій і громадських рухів. З огляду на це, з'явилися політичні партії з релігійно орієнтованими програмами, що розраховані на підтримку тих або інших Церков, конфесій і груп вірян.

Друга тенденція — набуття релігійними організаціями помітної політичної спрямованості. Політизація релігійних інституцій сьогодні є об'єктивною реальністю. Достатньо сказати, що у виборчій кампанії цього року в ролі кандидатів у депутати до органів місцевого самоврядування взяли участь близько 250 релігійних діячів.

Не заперечуючи важливості участі Церкви в розв'язанні цілої низки суспільно значущих проблем, є підстави стверджувати, що політизація Церкви, як і привнесення релігійного фактору в політику замість очікуваного розвитку обох інститутів, на прак-

тиці іноді призводять до ускладнення, додаткових суперечностей в суспільстві.

На сьогодні релігійні організації України реалізують різноманітні проекти доброчинної та милосердницької роботи. Здійснюються масштабні заходи у напрямі духовної опіки та допомоги із догляду за особами, які перебувають у закладах соціального захисту. При релігійних організаціях утворюються осередки охорони здоров'я: реабілітаційні центри, лікарські кабінети, дитячі санаторії тощо.

Членами релігійних організацій активно проводиться робота щодо усиновлення дітей, позбавлених батьківської опіки. Так, тільки в одній Рівненській області функціонує 17 дитячих будинків сімейного типу та 37 прийомних сімей, прийомними батьками та вихователями яких є представники саме релігійних організацій.

Заслуговує уваги діяльність фонду «Карітас» Римсько-Католицької та Української Греко-Католицької Церков.

У розгортанні соціальної діяльності релігійним організаціям надається всебічна підтримка та сприяння з боку органів державної влади, зокрема, виділяються земельні ділянки під будівництво благодійних закладів, проводиться часткове їх фінансування.

Нині Церква взяла на себе частину відповідальності за морально-етичний стан суспільства, її соціальна діяльність виходить за конфесійні межі, охоплюючи своїм впливом по суті всі сфери громадського життя.

Така робота високо оцінена керівництвом України, зокрема, за останні 5 років 243 релігійні діячі отримали державні нагороди, а архімандрит Української Православної Церкви Михайло Жар удостоєний високого звання «Герой України».

Визначальною рисою нового тисячоліття виступає взаємозалежність напрямків суспільного розвитку на глобальному і локальному рівнях. Економічне, соціальне, культурне, релігійне буття кожної держави нині є невід'ємними елементами єдиного світоустрою. Творення цього глобального простору породжує нові виклики.

Водночас очевидною є й інша тенденція — посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, духовної культури, які стимулюють їх до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденцій відіграє релігійний чинник.

Ці та інші основоположні принципи знайшли своєрідне відображення в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Зокрема, стаття 10 Закону визначає засади внутрішньої політики в гуманітарній

Зокрема, стаття 10 Закону визначає засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері. Тут, серед іншого, мовиться про відродження духовних цінностей українського народу, забезпечення свободи совісті та віросповідання, створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовного простору, в центрі якого людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її духовних потреб.

Немає сумніву у тому, що Україна була, є і буде невід'ємною частиною Європи, активним учасником її культурного, релігійно-духовного життя.

Українська держава, послідовно дотримуючись загальновизнаних міжнародним та вітчизняним законодавством принципів відокремлення Церкви від держави та невтручання у внутрішні справи релігійних організацій, всіляко сприяє налагодженню та поглибленню міжконфесійного порозуміння, опрацюванню ефективних механізмів його впровадження в суспільне життя. Наслідком цих системних заходів має стати зміцнення засадничих принципів громадянського суспільства, подолання міжконфесійних непорозумінь, утвердження віротерпимості та толерантності у суспільній свідомості.

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.] / [ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Нац. акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 4 : XX століття. Особистості = XX century. Personalities — [2011]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Шановні друзі!

Давня українська культура носила здебільшого анонімний характер, висуваючи на перший план твір, а не майстра, що його створив. XVIII століття суттєво похитнуло, а наступне докорінно змінило цю традицію — відтоді найвищі здобутки української культури пов'язані з іменами Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, М. Лисенка, Л. Українки, М. Грушевського. Особистість художника, його творча індивідуальність та унікальний авторський стиль є визначальними і у мистецтві XX століття. Формуючи його, вони створили неповторний візерунок нової української культури, а імена художників, письменників, поетів, режисерів стали її національними символами.

Формулюючи назву проекту, ми свідомо зупинилися на слові «особистість», позаяк саме видатні художники та інші діячі вітчизняної культури XX століття стали уособленням її найбільших досягнень. Серед них — О. Архипенко та О. Довженко, М. Бойчук та О. Богомазов, Л. Курбас та М. Зеров, С. Параджанов та М. Приймаченко, Т. Яблонська та Г. Гавриленко. Зосереджуючи увагу на їхній творчості, ми створюємо унікальний зріз української образотворчості останнього століття — періоду, коли інтеграційні процеси набули домінуючого характеру. Саме з ними асоціюється українська культура, а, відтак, і сама держава у світі, саме їм вдалося надати національним вартостям універсального виміру, саме вони написали її золоті сторінки. З-посеред особистостей, що увійшли до видання, можна відшукати й імена наших сучасників, зокрема В. Сильвестрова, Л. Костенко, Б. Олійника. Суттєво змінивши загальний візерунок мистецтва минулого століття, вони продовжують працювати й досьогодні, утворюючи своєрідний міст між поколіннями, культурами, віками. Таким чином, Інститут культурології Національної академії мистецтв України анонсує п'ятий, останній том електронного проекту «Золоті сторінки української культури», присвячуючи його мистецтву періоду державної незалежності України. Автори проекту не претендують на вичерпність цієї теми та переліку особистостей. Наступні наші видання продовжать і поповнять славетними іменами цей період нашої духовності. Сподіваємось, ця видавнича ініціатива сприятиме зростанню кола пошановувачів української культури в країні та за її межами, слугуючи важливим джерелом інформації про самобутню оригінальність, багатогранність та художню виразність її вершинних проявів.

Богуцький Юрій Петрович,
директор Інституту культурології НАМУ, віце-президент НАМУ,
професор, академік НАМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

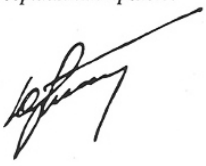
Шановні друзі!

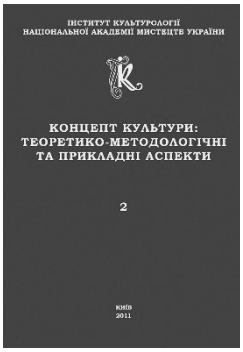
Давня українська культура носила здебільшого анонімний характер, висуваючи на перший план твір, а не майстра, що його створив. XVIII століття суттєво похитнуло, а наступне докорінно змінило цю традицію – відтоді найвищі здобутки української культури пов'язані з іменами Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, М. Лисенка, Л. Українки, М. Грушевського. Особистість художника, його творча індивідуальність та унікальний авторський стиль є визначальними і у мистецтві XX століття. Формуючи його, вони створили неповторний візерунок нової української культури, а імена художників, письменників, поетів, режисерів стали її національними символами.

Формулюючи назву проекту, ми свідомо зупинилися на слові «особистість», позаяк саме видатні художники та інші діячі вітчизняної культури XX століття стали уособленням її найбільших досягнень. Серед них – О. Архипенко та О. Довженко, М. Бойчук та О. Богомазов, Л. Курбас та М. Зеров, С. Параджанов та М. Приймаченко, Т. Яблонська та Г. Гавриленко. Зосереджуючи увагу на їх творчості, ми створюємо унікальний зріз української образотворчості останнього століття – періоду, коли інтеграційні процеси набули домінуючого характеру. Саме з ними асоціюється українська культура, а, відтак, і сама держава у світі, саме їм вдалося надати національним вартостям універсального виміру, саме вони написали її золоті сторінки.

З-посеред особистостей, що увійшли до видання, можна відшукати й імена наших сучасників, зокрема В. Сильвестрова, Л. Костенко, Б. Олійника. Суттєво змінивши загальний візерунок мистецтва минулого століття, вони продовжують працювати й досьогодні, утворюючи своєрідний міст між поколіннями, культурами, віками. Таким чином, Інститут культурології Національної академії мистецтв України анонсує п'ятий, останній том електронного проекту «Золоті сторінки української культури», присвячуючи його мистецтву періоду державної незалежності України. Автори проекту не претендують на вичерпність цієї теми та переліку особистостей. Наступні наші видання продовжать і поповнять славетними іменами цей період нашої духовності. Сподіваємось, ця видавнича ініціатива сприятиме зростанню кола пошановувачів української культури в країні та за її межами, слугуючи важливим джерелом інформації про самобутню оригінальність, багатогранність та художню виразність її вершинних проявів.

Богуцький Юрій Петрович,
директор інституту культурології АМУ, віце-президент АМУ,
професор, академік АМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

Богуцький Ю. П. Вступ // Концепт культури: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : зб. наук. пр. / наук. ред. Ю. П. Богуцький, Б. А. Головко, Г. П. Чміль, В. М. Щербина [та ін.]. — К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. — 320 с. — Інформація про авт. — С. 7–8

ВСТУП

Соціокультурні трансформації початку третього тисячоліття визначаються специфікою та унікальністю духовної ситуації в Україні й світі, поліфонією художніх напрямів та спроб теоретичного осмислення дійсності. Художня дійсність відрізняється не декларованим, а справжнім плюралізмом в царині як самих художніх практик, так і теоретичній діяльності з їхнього осмислення.

У процесі розгортання масштабних змін світових соціально-економічних і науково-технологічних реалій відбувається переосмислення ролі й місця культури в житті сучасних суспільств. Це сприяє становленню нової парадигми гуманітарного розвитку, що розглядається як процес збільшення реальної свободи людей у досягненні будь-чого, що вони вважають за цінність. Оскільки уявлення про суспільні, нематеріальні цінності формуються у царині, передусім, культурного життя, то культура й посідає ключове місце в цьому процесі, забезпечуючи збереження культурно-історичної спадщини, доступ до всього культурного надбання, роблячи можливим розвиток творчого потенціалу суспільства, сприяючи культурному розмаїттю.

В процесі становлення нової парадигми гуманітарного знання відбувається пошук та вироблення нових теоретичних засад осмислення теорії та практики культури. Дискурс рецепції культури у зазначеному контексті є досить складним і багатоплановим процесом, оскільки спирається на інтердисциплінарну теоретичну базу, яка включає філософію, естетику, культурологію, мистецтвознавство, педагогіку, соціологію та психологію тощо. Відтак одним з першочергових завдань культурології є вироблення у межах цього розмаїття наук, дисциплін, дослідницьких методів, ідей, чітких методологічних принципів визначення та дослідження концепту культури в контексті сучасного наукового знання. Таке нове синтетичне гуманітарне знання надасть змогу осмислити вектор розвитку найсучасніших процесів у культурі, освіті, мистецтві.

Зростання значення особистісного начала в сучасній культурі посилює можливості художньо осягнути поліструктурний характер людського буття, який проявляє себе в процесах пошуку засобів вирішення життєвих колізій через конституювання власної індивідуальності.

Формування «культурної матриці» сприйняття художнього простору зумовлене впливом соціокультурного середовища, до якого належить конкретний індивід. Система виховання і освіти, що існує в цьому середовищі, виконує функцію підтримки і трансляції картини світу конкретної соціальної спільноти. Але оскільки культура —

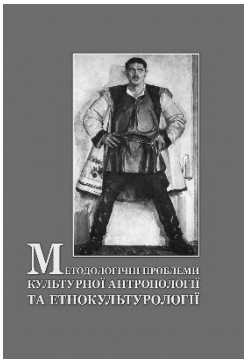
складна і багаторівнева система, то «культурні матриці» різних представників однієї спільноти можуть не збігатися.

У культурно-мистецькому просторі можуть бути головні й варіантні елементи (субкультури), але існує єдина загальнолюдська культура, за якою співіснують, розвиваються і взаємодіють різного роду соціальні групи і спільноти з власними культурними цінностями, в основі яких лежать культурні універсалії, норми, цінності, естетичні ідеали тощо.

Наукове теоретизування в процесі осмислення культурно-мистецького простору є актуальним в історії та теорії культури, оскільки саме теорія забезпечує формування методологічних та праксеологічних засад створення культурних стратегій розвитку українського суспільства.

Запропонована науковій та гуманітарній спільноті наукова збірка праць українських культурологів, мистецтвознавців, філософів, соціологів, культурних експертів презентує поступ до створення цілісного наукового бачення розвитку національної культури. У тематичну збірку увійшли наукові дослідження змісту та особливостей сучасного культурного ландшафту, теоретичні та методологічні аспекти дослідницьких стратегій, а також досвід реалізації культурних та гуманітарних практик в Україні.

Ю. П. Богуцький,
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Вступ // Методологічні проблеми культурної антропології та етнокультурології: Зб. наук. пр. / Б. А. Головко., С. Д. Безклубенко, В. П. Капелюшний, А. О. Ручка, Г. П. Чміль та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. — 480 с. — С. 7–8

ВСТУП

Третє тисячоліття визначається потужною інтегративною тенденцією постмодерного гуманітарного знання по відтворенню універсального культурологічного контексту спільного для всього дискурсивного розмаїття комунікативних практик, науки, техніки, які становлять легітимну систему норм та правил поведінки людини в провідних інститутах культури – економіці, політиці, праві, освіті. Соціальний запит на відтворення питомо українського соціокультурного середовища як єдино можливого підгрунтя формування української людини став рушійною силою соціогуманітарних досліджень з початку розбудови незалежної держави Україна. Представлений увазі наукової та мистецької спільноти збірник наукових праць виконаний в контексті планової науково-дослідної теми «Категоріальний та методологічний апарат в рамках культурної антропології як знаряддя дослідження культурного розвитку» відділу культурної антропології та етнокультурології Інституту культурології НАМ України. Текст книги складається із вступу та двох розділів.

Перший розділ «Методологічні засади культурної антропології» розкриває методологічну проблематику культурної антропології. Проведено порівняння сучасної культурної антропології з традиціями антропологічної думки в Україні, основний зміст якої представлено розділами Станіслава Бондаря «Антропологічні уявлення в духовній культурі України XI–XV ст.», Ярослави Стратій, в якому проведено компаративний аналіз трактатів про душу Касіяна Саковича та Інокентія Гізеля, Лариси Довгої «Уявлення про людину в українській культурі XVII ст.». Творчий доробок з філософської, економічної та соціологічної теорії представлено у розділах Бориса та Людмили Головків, Анатолія Ручки і Людмили Малес.

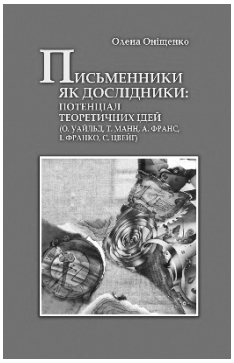
Завершує перший розділ дослідження Віктора Щербини, в якому розглянуто тенденції антропологічних змін у контексті формування кіберкомунікативного континууму. В цілому наведені публікації є першим у вітчизняній науковій літературі комплексним компаративістським дослідженням методологічного апарату різних напрямів сучасної антропологічної думки.

Другий розділ «Методологічні проблеми етнокультурології» розпочинається розділом фундатора вітчизняної етнокультурології Сергія Безклубенка «Теоретико-методологічні засади етнокультурології». Розвиваючи проблемне поле методологічних засад, теоретичний аналіз поняття етнічного архетипу та проблему його відмежування від етнічного стереотипу проводить Микола Дідух. Ганна Чміль розкриває зміст етнічних стереотипів у сучасній кінематографії України.

Процес становлення етнокультурології висвітлено Валерієм Капелюшним та Геннадієм Казакевичем. Дослідники проводять також порівняльний аналіз здобутків етнології в галузі наукового вивчення, становлення західноєвропейської та української етноідентичностей. Проблемі культурної самоідентичності присвячено розділ Ірини Лебединської «Культура як засіб набуття самоідентичності». Урбаністичну та гендерну тематику представлено в розділах Мирослава Борисенка та Людмили Малес. Іван Данилюк ретельно розглядає становлення етнічної психології як науки та приділяє особливу увагу проблематиці етнічних конфліктів. Тематику культурологічної конфліктології продовжує в своєму розділі Андрій Гірник. Наведений матеріал органічно сполучає фундаментальні положення етноконфліктологічної теорії з прикладами сучасних етноконфліктів та способів їх розв'язання на практиці. Завершують другий розділ дослідження: Л. Троєльнікової щодо уявлень про людину в різні історичні періоди української культури; Л. Малес про національні та гендерні конструкти в системі регіональних ідентичностей та змістовний етнокультурологічний аналіз Я. Левчук «Формування світогляду дитини засобами вітчизняної традиційної дитячої субкультури». Загалом, у збірнику вперше репрезентовано провідні напрями вітчизняної антропологічної та етнокультурологічної думки в процесі її становлення за останні два десятиріччя. В обох розділах, поруч із фольклорними традиціями, обрядами, ритуалами, наведено антропологічні та культурологічні уявлення, починаючи з княжої доби, а також у науковій спадщині Хв. Вовка та О. Потебні.

Відповідальним редактором збірника є доктор філософських наук, професор, Б. Головко. До складу авторського колективу входять доктори наук: С. Безклубенко, М. Борисенко, В. Капелюшний, Г. Чміль, І. Данилюк, Л. Троєльнікова, А. Ручка, В. Щербина, а також кандидати наук: С. Бондар, А. Гірник, М. Дідух, Л. Довга, Г. Казакевич, І. Лебединська, Я. Левчук, Л. Малес, М. Мацейків, Я. Стратій.

Ю. П. Богуцький
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Вступне слово // Письменники як дослідники: потенціал теоретичеих ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг) : монографія / О. І. Оніщенко. — К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. — 272 с. — Бібліогр. : с. 266-271 — С. 7-8

ВСТУПНЕ СЛОВО

Динаміка розвитку гуманістики в умовах XXI ст. переконливо доводить, що поліметодологія, якою керуються сучасні вчені, відкриває значні можливості для дослідницької діяльності. Саме поліметодологія стимулювала активне входження в науковий простір міждисциплінарного підходу, який здатний об'єднати теоретичні можливості філософії, культурології, естетики, психології, мистецтвознавства та ін. Інтеграція цих наук потужно впливає на осмислення значної кількості проблем, в тому числі — природи та специфіки творчості взагалі і художньої творчості зокрема.

Зазвичай художня творчість була і традиційно залишається об'єктом дослідження психології, естетики, мистецтвознавства. Проте останнім часом все виразніше виявляє себе культурологічний аспект її вивчення, коли суб'єкт та об'єкт творчості, специфіка творчої діяльності, її типи, етапи творчого процесу, самоаналіз та самовизначення творчої особистості розглядаються у динаміці історико-культурних процесів.

У монографії О. І. Оніщенко «Письменники як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг)» запропоновано, що засвідчує її назва, оригінальний підхід, який дозволяє відкрити невідомий чи маловідомий аспект спадщини цих видатних репрезентантів європейської культури другої половини XIX — першої половини XX ст. Їхній дослідницький доробок охоплює широкий спектр проблем культуротворення, що виявляються вельми актуальними і суголосними культурним реаліям сьогодення.

Ю. П. Богуцький
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Передмова // Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти) : монографія / Василь Шейко ; Національна акад. мистецтв України, Ін-т культурології. — К., 2011. — 624 с. — С. 8-10

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні, на зламі тисячоліть, коли в епоху глобалізації цивілізація й культура дедалі стрімкіше розвиваються, а оптимістичні прогнози дедалі менше підтверджуються соціальною практикою людства, коли протистояння природи й соціуму наростає, увесь спектр питань, пов'язаних із цими проблемами, надзвичайно актуалізується. До того ж загострення екологічної кризи та кризи культурно-антропологічної, зумовлених сучасним станом культури, яка фактично організовує взаємини природних й цивілізаційно-глобалізаційних явищ, конче потребує пошуку шляхів усунення конфлікту між техносом та природою, глобалізмом й антиглобалізмом, між національним й загальнолюдським, між культурою та цивілізацією тощо. З іншого боку, поступове входження незалежної України до європейської, світової цивілізаційної спільноти та актуалізація її духовних надбань, що починає посідати чільне місце у світі, визнають за необхідне наполегливе звернення науковців до історико-культурологічних, історико-методологічних проблем українського соціуму в аспекті аналізу тематики української культури в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах.

На тлі вказаного постійне зростання пізнавально-наукової активності вітчизняних учених у вивченні проблем становлення, еволюції й функціонування культури України керується, як правило, сутнісним прагненням людини до осягнення своєї природи та потребою дослідження історико-методологічної, теоретично-узагальненої та логічно-цілісної картини своєї історії. Побудова такої картини, як і картини світу, є, на мій погляд, необхідною перманентною умовою раціонально-осмисленого підходу до питання про перспективи всесвітнього культурно-історичного процесу загалом і України зокрема. Саме такий методологічний підхід дає змогу пізнати минуле та окреслити обрії майбутнього.

На сучасному етапі еволюції незалежної України видано чимало праць, присвячених проблемам історії вітчизняної культури.

Однак досліджень культурологічного спрямування, в яких розглядається культура України в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах, майже немає. Якщо конкретніше — це окремі статті, підрозділи поодиноких монографій, що присвячені проблематиці, пов'язаній з культурою, цивілізацією, глобалізацією й, переважно, — зі світовою чи західноєвропейською тематикою. Фактично відсутні фундаментальні дослідження, в яких проблеми культури України аналізуються в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах, до того ж з базуванням на широкій інтерактивній історико-методолгічній основі.

Саме тому слід всіляко вітати вихід друком монографії на тему: «Культура України

в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах (історико-методологічні аспекти)». Її автор провів фундаментальне історико-методологічне дослідження проблем вітчизняної культури, здійснивши аналіз величезного обсягового та історіографічного матеріалів, починаючи з другої половини XIX — до початку XXI ст., що дало змогу розглянути генезу й еволюцію цивілізаційних проблем української культури в добу глобалізаційних змін. Приваблює новизна методологічних підходів так доречно й творчо застосованих у дослідженні зазначеної культурологічної проблематики.

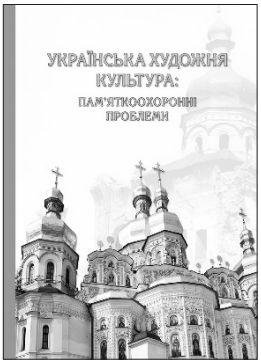
Можна, на мій погляд, стверджувати, що автор зробив вдалу спробу подальшого пошуку нових історико-методологічних засад у вивченні культурологічних проблем України у загальноєвропейському та світовому контексті й тим самим суттєво доповнив скарбницю історико-теоретичних досліджень вітчизняної культури. Водночас необхідно зауважити, що автор давно й плідно працює із застосуванням широкої методологічної бази до осмислення проблем культури, цивілізації та глобалізації як у світовому, так і вітчизняному аспектах. Монографія є успішним кроком на вказаному шляху наукових пошуків.

Показово, що в дослідженні не обійдено увагою і кризовий стан сучасної світової та вітчизняної культури й цивілізації, до того ж накреслено можливі, хоч і не безперечні, шляхи подолання кризових явищ, що спостерігаються у трансформаціях як світової, так і української культури. Слід відзначити, що розвиток культури новітньої України показано в загальносвітовому контексті глобалізаційно-цивілізаційної еволюції.

Монографію підготовлено згідно з планом фундаментальних досліджень Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою: «Культура України: історико-культурологічні виміри».

Характеризуючи підготовлену до друку монографію: «Культура України в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах (історико- методологічні аспекти)» як одну з перших і вдалих методологічних спроб фундаментального аналізу зазначеної проблематики, висловлюю впевненість у тому, що її вихід у світ з цікавістю зустрінуть науковці, викладачі, аспіранти, докторанти, студенти й усі, хто має інтерес до історії й теорії культури.

Юрій Богуцький
директор Інституту культурології
НАМ України, академік
Національної академії мистецтв України

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Українська художня культура: пам'яткоохоронні проблеми : зб. наук. пр. / С. В. Оляніна, Л. В. Прибєга, Ю. О. Коренюк [та ін.]. — К. : Інститут культурології НАМ України, 2011. — 272 с. : іл. — Інформація про авт. і рез. ст. рос., англ. — С. 7-8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Сучасний світ, позначений дуалізмом процесів глобалізації та націоналізації в культурній сфері, демонструє постійний динамізм у культурному розвитку. Безупинному і незворотному розширенню культурної інтеграції та уніфікації й пов'язаному із цим нівелюванню етнічних культурних особливостей протистоять тенденції до відродження національної культури, дедалі більше загострюються питання обстоювання національних традицій у глобалізованому світі. Прагнення до відродження національної культури також стимулюють сучасні процеси девальвації традиційних культурних життєвих основ, які розвиваються у глобалізованому світі й призводять до зникнення зв'язку між поколіннями. Наслідком такої девальвації нерідко є втрата національних культурних цінностей, що позначається на всіх сферах життя теперішнього і майбутнього поколінь, призводячи до забуття, редагування, а нерідко й заміщення пластів історичної пам'яті.

Запобіганню розриву історичної пам'яті має слугувати осягнення постіндустріальною цивілізацією потенціалу культурної спадщини, необхідність її збереження як основи розвитку цивілізації. Водночас усвідомлення значення культурного надбання є рушієм для зростання незмінного прагнення до пізнання, до ідентичності, що має прояв у бажанні повторно відкрити власну історію, традиції, духовне коріння. У цих процесах провідна роль належить дослідженню української культури як цілісного історичного феномену, який зберігає свою тотожність упродовж тривалого історичного періоду, а також осмисленню історичних форм культурної самосвідомості, що забезпечують цю тотожність у різні історичні епохи. В контексті таких досліджень вивчення національної архітектурної спадщини — запорука ідентичності, внесок у її пізнання.

Архітектура та пов'язані з архітектурою пластичні мистецтва для кожної культури є найважливішими символами, що забезпечують її просторову самоідентифікацію в зонах міжкультурних контактів і взаємовпливів. А тривала стійкість матеріально-предметної основи архітектурних об'єктів зумовлює те, що саме такими об'єктами визначаються й найглибші шари історичної пам'яті культури та безпосередньо пов'язане з ними культурно-історичне самоусвідомлення суспільства на дискурсивному рівні. Тож збереження і охорона автентичних реліквій минувшини в цьому сенсі набуває значення безперервності існування історичної спадкоємності й культурного середовища, властивого національному менталітету, що забезпечує сьогодні подальшу життєдіяльність народу, розвиток суспільства.

На тлі окреслених проблем ця книга є спробою розглянути різні аспекти вивчен-

ня архітектурної спадщини. Збережені архітектурні пам'ятки — і ті, які є символами національної культури та відомі на світовому рівні, й пам'ятки регіонального значення — є джерелом поглиблених досліджень і вироблення нових знань, наукових теорій і гіпотез, що впливають на свідомість суспільства, формують його культурний світогляд, почуття національної гордості. У цьому сенсі питання реставрації, охорони й музеєфікації національної архітектурної спадщини є чи не найголовнішими чинниками подальшого розвитку вітчизняного архітектурознавства. З огляду на це, книга відкривається статтею Л. Прибєги, в якій подано історичну ретроспективу реставрації пам'яток архітектури в Україні й простежено процес формування архітектурно-реставраційної методики та становлення української школи архітектурної реставрації.

Через історичні катаклізми минулого, які призвели до втрати чималої частини національної архітектурної спадщини, сьогодні формується хибна думка про незначний, порівняно з іншими європейськими культурами, розвиток національної культури України минулих століть. Дослідження втрачених пам'яток архітектури має покласти край зневазі до культурної спадщини минулого, відродити шанобливе ставлення до здобутків національної культури. Саме цим проблемам присвячено статті Ю. Коренюка та С. Оляніної.

Важливого значення для вітчизняної культури з позицій збереження, а часом і відтворення пам'яток національного значення, набуває роль меценатства як чинника розвитку і підтримки художньої культури. Значення меценатства сьогодні важко переоцінити, особливо на тлі хронічно недостатнього державного фінансування цієї сфери. Внаслідок браку коштів реставрація і ремонт пам'яток не відбуваються в необхідних обсягах, що загрожує втратою їх для майбутніх поколінь. Істотно зарадити у вирішенні цих проблем могли би приватні благодійні організації та меценатство. Значенню ролі меценатства і благодійних організацій у збереженні об'єктів культурної спадщини в Україні порівняно з досвідом благодійництва у сфері культури інших країн присвячено статтю О. Олійник.

Непересічною подією культурного життя, що цього року викликала серед науковців жваві дискусії, є святкування 2011 року Національним заповідником «Софія Київська» тисячолітнього ювілею Софійського собору в Києві. У зв'язку з цим подано статтю автора концепції нового погляду на історію будівництва цієї всесвітньо відомої пам'ятки Н. Нікітенко. Але, зважаючи на те, що істинність наукової концепції визначається лише в процесі наукової дискусії, вважаємо за потрібне опублікувати статтю одного з опонентів концепції нового датування Софійського собору в Києві — М. Жарких.

Ключовим завданням усіх статей книги є окреслення перспектив подальшого дослідження культурної спадщини, що передбачає цілісне осмислення цієї спадщини, зокрема й утраченої, як одного з найпродуктивніших чинників суспільного розвитку та культурного будівництва. Водночас дослідження має стимулювати до пошуку шляхів і ухвалення рішень, які сприятимуть розквіту української культури, стануть необхідною передумовою її успішного входження до світових культурних процесів.

Ю. П. Богуцький
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Аспекти морфології культури України: генезис, типологія: зб. наук. пр. / І. М. Юдкін, С. Д. Безклубенко, О. М Берегова, С. М. Волков, Є. М. Причепій. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. — 288 с. — Відом. про авт. і резюме статей: с. 283-287. — С. 6-8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Наукове видання Інституту культурології НАМ України присвячено найбільш загальним закономірностям розвитку національної культури України. Всі авторські дослідження книги об'єднує спільний підхід, заснований на методології морфології культури. В основу цієї методології покладено аналіз творення та відтворення культури та її традицій як процесу формоутворення, що сповнений змістовної глибини.

Культура неможлива поза формами вияву, які, своєю чергою, мають сенс лише як носії та виразники духовного змісту. Цим зумовлена роль змістовної форми в аналізі розвитку української національної культури як цілісності.

Морфологічний метод ґрунтується на дослідженні взаємовідношень цілого та його складників, взаємодії та взаємоперетворень інтегральної цілісності та окремих частин, що здобувають свій сенс лише у її складі. Виявлення ролі частин у інтеграції цілого, а цілого як визначника призначення частин становить стрижень аналізу змістовності формоутворення. Самий сенс розвитку культури як її формування полягає у визначенні такого органічного й нерозривного взаємозв'язку цілого із частинами.

Морфологічний підхід дає змогу віднайти також єдине витлумачення явищ культури як текстів у найширшому розумінні цього слова. Творення культури постає як формування текстів, як їх перетворення та переосмислення, незалежно від того, в якому матеріалі ці тексти опредмечуються — у малюнках і барвах чи музичному звучанні, в художньому слові чи сценічній дії. Життя текстів, їх передання в традиції та їх творче сприйняття публікою передбачає наявність творчих особистостей, які ці тексти породжують.

Світ текстів постає завжди в персоніфікації культури, відбиваючи живий досвід конкретних людей.

Збірник відкриває наукова праця І. М. Юдкіна «Морфологічний підхід до семіотики культури в дослідженні українських художніх традицій», де схарактеризовано основні дослідницькі прийоми морфологічної методології та продемонстровано їх застосування до аналізу конкретної ситуації у світі культури. Зокрема, важливими характеристиками культури як своєрідного корпусу текстів є категорії гармонії та ритму, які регулюються, своєю чергою, мірою як закономірністю взаємовідношення цілого і частин. Саме об'єктивна співмірність частин і цілого, відображена як суб'єктивне почуття міри, визначає цілісність формоутворення. Кризові явища, своєю чергою, породжують такий важливий симптом, як дисгармонія.

У дослідженні С. Д. Безклубенка «Про мистецькі твори як складову національної культури» виявлено проблемні аспекти національної атрибуції явищ культури. Автор зу-

пиняється, зокрема, на питаннях взаємин творчої персоналії та створеного творчою особистістю тексту як її своєрідного портретування. У закономірностях художнього формоутворення відбивається національний характер митця. Питання змістовності форми розкриваються тоді в такому аспекті, як національна визначеність текстів культури через характерологічні ознаки їх творців. Відбиття образу автора в тексті, яким засвідчується його національний характер, постає і вирішується як морфологічна проблема.

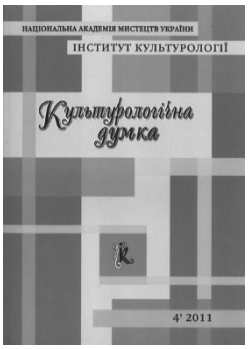
Життя текстів культури в далекій історичній перспективі висвітлюється в дослідженні Є. М. Причепія «Структури й сакральні числа архаїчної символіки та орнаментів (на матеріалах трипільської кераміки та подільських рушників)». Орнаментика трипільської доби виявляється не так археологічним фактом, як потужним чинником формування нових текстів культури на її основі. Орнаментальні форми демонструють дивовижну життєздатність і продуктивність, залишаючись у розмаїтих варіантах константами формоутворення в Україні протягом кількох тисячоліть. Візерунок наочно демонструє органічні взаємозв'язки цілого з частинами як запоруку цілісності художньої форми, її інтегрованості. Гармонія і ритм орнаментальних мотивів засвідчують почуття міри, яке успадковується українською художньою традицією.

Стаття О. М. Берегової переводить обговорення від проблеми текстів до персональних характеристик їх творців. Зокрема, постає галерея діячів музичної культури, які своїми особистими характеристиками визначили її національні особливості. Подається профіль української музичної культури через характерологічні риси її діячів, що дозволяє простежити їх виявлення в художній формі, в особливостях формування текстів.

Завершує видання дослідження С. М. Волкова, де питання морфогенезу в культурі висвітлюється в аспекті життя освітніх інституцій як корпоративних форм організації творення та відтворення культурних традицій. У розмаїтті регіональних форм цих традицій виявляється єдність національного організму української культури як інтегрального цілого, що визначає сенс і призначення таких форм. Так окреслюються практичні застосування морфологічного підходу, що виявляється корисним для організаційних рішень у сфері управління культурою.

Видання є підсумковим за темою «Формування художньої культури України: історія, естетика, семіотика, напрямки, перспективи». Презентуючи сучасні погляди науковців Інституту, воно закладає фундамент для подальших наукових досліджень, поглиблює уявлення культурологів про теперішній стан культури в Україні.

Директор Інституту культурології НАМ України,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. — №4. — 260 с. — С. 9-10.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Взаємодія, взаємовідносини, взаємозбагачення світової та регіональних культур є невід'ємними чинниками формування і розвитку як планетарної культури, так і культур окремих регіонів, етносів, націй. Процес культурогенезу є характерним явищем від виникнення людського суспільства і отримуватиме, дедалі більшу динаміку в майбутньому з подальшою глобалізацією, науково-технічним розвитком людства, набуваючи нових матеріальних і духовних форм та змісту відповідно до викликів сучасності.

Становлення досліджень в галузі культури має давню вкоріненість у гуманітарній думці людства. Здавна різні аспекти культури досліджувались в корпусі становлення філософського, історичного, етнологічного, мистецтвознавчого, соціологічного, психологічного та іншого знання в результаті чого окреслилась предметна галузь нової науки — культурології. Нова наука дозволяє синтезувати різні аспекти знання про культуру та побачити єдність засад сучасних національних культур, віднайти можливості для відтворення культурного діалогу в умовах сучасних динамічних багатомірних глобалізованих соціокультурних систем.

Україні, як і багатьом країнам світу, притаманна історична полікультурність, яка є моделлю сучасного європейського суспільства. Характерною ж відмінністю українського культурного середовища є майже повна безконфліктність на етнічному, національному, релігійному чи культурному ґрунті. Взаємодія і діалог різних культур для нас є історично природними і традиційними засадами спільного життя.

Розуміння тенденцій сучасного культурного розвитку і практичне засвоєння механізмів міжкультурного діалогу можуть зробити історичну суспільного розвитку відмінність України ключовим ресурсом її успішного поступу в XXI столітті.

Запропоноване видання є результатом наукової співпраці членів Асоціації культурологів України, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Інституту культурології Національної академії мистецтв України. У виданні презентовано результати методологічних, методичних, організаційних пошуків сучасної культурологічної спільноти, подані на ІІІ Міжнародний науковий форум «Простір гуманітарної комунікації: інституціалізація академічної спільноти».

Видання буде корисним мистецькій та культурологічній спільноті, викладачам, студентам, аспірантам та усім, хто має зацікавлення у культурологічних дослідженнях.

Віце-президент Української асоціації культурологів,
Академік Національної академії мистецтв України,
Директор Інституту культурології НАМ України
Ю. П. Богуцький

Міністерство культури України
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут культурології Національної академії мистецтв України
Національний інститут стратегічних досліджень
за участі Російського інституту культурології РАН

МАТЕРІАЛИ

науково-теоретичної конференції

ДІАЛОГ КУЛЬТУР:
ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРАКТИКИ,
ВИКЛИКИ

5-6 жовтня 2011 р.

Київ

Богуцький Ю. П. Розвиток діалогу культур як складова культурної політики. // Діалог культур: дослідження, практики, виклики: Зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 3-5 жовтня 2011 р. — К.: НАКККіМ, 2012 — 208 с. — С. 7-10

РОЗВИТОК ДІАЛОГУ КУЛЬТУР ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Діалог культур, культурна політика — це дуже важливі поняття, які визначають стан зрілості для кожної країни, і Україна не є виключенням. Звичайно, якщо говорити про історію культури України, формування її культурної системи, то в цивілізаційному аспекті вона не є якимось виключенням в історії розвитку європейських країн і країн світу, але при цьому має свою специфіку, національні особливості.

Рушійною силою становлення української культури, особливо в епоху державотворення, був і є міжкультурний діалог. Він і сьогодні залишається важливою ланкою у культуротворчій роботі, діяльності по впровадженню культурної політики в Україні.

Причина цього полягає в нашій історії. Можна бачити, що територія України в різні періоди перебувала в складі різних держав, а отже, в складі різних культурних систем. Розглядаючи політичну карту Європи в різні періоди, ми бачимо, що частина України довгі роки перебувала в складі сформованої державної системи Російської імперії, Польсько-Литовського держави, Австро-Угорщини тощо.

Звичайно, що ті чи інші країни, беручи під свій протекторат території України, не переслідували мету вивчення її культури, побуту, мови, традицій тих народів, що жили на її території. Завойовники приходили сюди, в першу чергу, як відомо, з метою задоволення власних територіальних, економічних, військово-політичних інтересів. Але з часом, перебуваючи на українських територіях, вони асимілювали й частину культури, української культурної системи. Таким чином, почала відбуватися взаємодія культур: культур народів-завойовників і культури етнічної української культурної системи.

Процес взаємодії культур продовжується і сьогодні. Регіональне культурне розмаїття України проявляється в інтересах Сходу і Заходу, Півночі і Півдня тощо. Важливо сьогодні враховувати це в соціокультурній діяльності і робити відповідні виважені кроки, які б не порушували гармонію взаємодії регіонального різноманіття культурної території України.

Відтак, ми прагнемо того, щоб українська культура не втратила своєї самобутності в плані розвитку взаємодії культур. Особливо важливим це стало на початку XXI століття, коли у світі відбувається жорстке протистояння різних культур. У суспільстві з'являються думки і звинувачення щодо того, що в Україні мало уваги приділяється розвитку української мови, традицій — української культури. Акцент ставиться на розвитку самобутності українського етносу. Але історично склалося так, що українська культурна система не стала моноетнічною, вона поліетнічна. На цьому неодноразово наголошував Президент

України на форумах з гуманітарних питань. У своїх посланнях до українців в останні два роки Президент закликає до діалогу культур — міжетнічного, міжрегіонального діалогу, що має забезпечити розвиток України, як і будь-якої іншої країни світу, в сучасних умовах.

Зазначені положення Президента знайшли відображення в законодавстві України, в основах внутрішньої та зовнішньої політики.

На наш погляд, міжкультурний діалог визначають два фактори. Вони важливі для будь-якої країни, але в Україні мають свою специфіку. Це релігійний фактор і фактор етнонаціональний.

Важливість релігійного фактору полягає в тому, що на території України перехрещувалися інтереси багатьох релігійних конфесій. Наведемо приклади зі статистики. Релігійна палітра в Україні представлена 55 віросповідальними напрямками. В країні представлені всі релігії світу. Більше 35 тисяч релігійних організацій зареєстровані державними органами та мають право здійснювати свою діяльність на території України.

Україна традиційно вважається християнською країною, переважно православною. Разом з тим саме православ'я має декілька конфесій. Це — Українська православна церква в єдності з Московським патріархатом, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна церква, Українська греко-католицька церква, Римо-католицька та протестантська церкви. Вони становлять основу релігійної ситуації в Україні.

Впливовими на релігійну ситуацію в Україні є 6 мусульманських релігійних центрів. Маючи майже ідентичні назви, вони залишаються автономними у своїй діяльності.

Всі ці релігійні організації дають громадянам можливості вільного вибору віросповідання. У питаннях визначення їх канонічності чи неканонічності держава не бере участі, але забезпечує конституційне право громадян на свободу совісті та віросповідання. Президент неодноразово заявляв та демонструє таке ставлення до роботи з релігійними організаціями. Особливо це підкреслювалося на зустрічі Президента з Радою церков.

Як показує приклад інших країн, неувага до цього питання призводить до створення конфліктів у суспільстві, які ми спостерігали в Україні в перші роки незалежності в кінці XX ст. І тільки завдяки культурній зрілості суспільства ці конфлікти не переросли до загальнодержавного масштабу. Подолавши регіональні проблеми щодо майна і сфер впливу, суспільство досягло гармонізації ситуації в релігійній сфері.

Що стосується особливостей другого, національного та етнонаціонального фактору, то він відзначається багатонаціональністю укладу. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території України перебували представники більше 130 національностей. Відповідно до цих даних 77,8% представляли український етнос і 22% — інші національності, з яких найбільш чисельними залишалися росіяни — 3,8 млн. чол. В Україні 15 національних меншин нараховує 275-30 тис. чол., 13 національних меншин — 12-3 тис. чол., решта має чисельність від 3-1 тис. чол. Найменш чисельними є: кримчаки — близько 400 чол., буряти та турки-месхетинці — 350 чол. Сьогодні в Україні нараховується близько 1458 громадських організацій національних вершин, з яких 44 мають всеукраїнський статус і їхня чисельність збільшується.

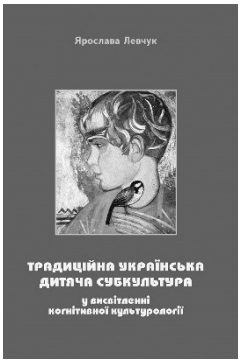
Така різноманітність конкурентоспроможних культур дає можливість для створення конструктивного діалогу щодо подолання можливих конфліктів. В цьому діалозі

завдання державних органів полягає в забезпеченні інтересів малочисельних народів, безконфліктної діяльності громадських організацій цих меншин. Українська держава зацікавлена в розвитку громадянського суспільства в тій частині, в якій представлені національно культурні інтереси всіх народів.

В Україні створена Рада релігійних організацій, до складу якої входять 19 найбільших церков, що представляють інтереси 90-95% віруючих громадян.

Держава в цій ситуації намагається регулятивними, але безконфліктними методами допомагати національно культурним громадам, релігійним організаціям встановлювати взаємовідносини. В Україні діють й інші впливові релігійні організації — Рада християнських церков, Рада мусульманських організацій, Рада протестантських організацій.

У вирішенні проблем, що виникають, в ході діяльності цих організацій важливе місце займають державні органи і особливо Міністерство культура України. До законодавчої і правової роботи, пов'язаної з прийняттям державних рішень, необхідних для розвитку національно культурного та релігійного життя в Україні, Міністерство активно залучає релігійні організації та організації національних меншин. В цьому році створена робоча група з представників Ради церков та представників міністерств і відомств, завданнями якої є удосконалення української законодавчої бази. Це створює додаткові можливості і умови для забезпечення в країні конструктивного діалогу культур, без якого неможливе існування стабільності і збалансованості форм життя суспільства. Форми і зміст цього діалогу в кожній країні породжуються традиціями, а держава має створити такі умови, щоб всі ми розуміли один одного, і в цьому нам допоможе діалог культур. Колись Юрій Бондарєв сказав, що «...світ різноликий та різномовний, але сміються і плачуть всі однаково».

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Традиційна українська дитяча субкультура у висвітленні когнітивної культурології: монографія / Ярослава Левчук. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. — 240 с. Бібліогр.: С. 222-239. — С. 6–7

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дитяча субкультура належить до надважливих конструктів сучасного українського культурного простору. Початок формування особистості як учасника певної культурної спільноти — це процес активної діяльності, спонтанних винаходів і відкриттів, конструювання себе і простору довкола себе, опанування, добір і застосування когнітивних структур, джерелом яких тривалий час була традиційна культура — невидимий помічник, який у потрібний момент подає все, що необхідно.

Актуальність дослідження когнітивного ресурсу традиційної української дитячої субкультури визначається сучасною потребою застосування продуктивних форм розвитку особистості. Адже складність трансформаційних процесів, що відбуваються у світі, доступність завдяки засобам масової інформації небажаних зразків поведінки, руйнівні впливи їх на свідомість призводять до збіднення репертуару сучасного дитячого фольклору та ігор. Позбавлення дітей можливості сприйняття і перетворення всього різноманіття дитячої субкультури зумовлює порушення загального розвитку дитини, втрату зв'язку між дитиною і природою, між дитиною і культурою — отже, втрату надійного опертя для формування творчої особистості.

У цьому контексті неабиякої ваги набуває сучасна інтерпретація традиційного українського дитячого фольклору як невичерпного джерела дієвих механізмів формування творчої, успішної особистості, що спирається у своєму поступі на потужний емоційний і ціннісний потенціал рідної культури.

Це перша окрема наукова праця, присвячена особливостям формування світогляду дитини засобами фольклору й аналізу картини світу та «антисвіту» в зазначеному комплексі текстів. У дослідженні глибинних ресурсів традиційної української дитячої субкультури, що впливають на світогляд дитини, а відтак і на світогляд дорослої людини та певної культурної спільноти, вперше до аналізу дитячого фольклору застосовано теорію критичного (аналітичного) мислення і виявлено потужний ресурс його формування засобами дитячого фольклору. Автор уперше спрямовує пошук на дослідження прогностичного механізму в українському дитячому фольклорі. У монографії окреслено поняття «традиційна українська дитяча субкультура» з погляду її когнітивних можливостей і вікової послідовності пізнавального процесу; встановлено, що початки наукового світогляду формуються засобами дитячого фольклору, ігор та іграшок.

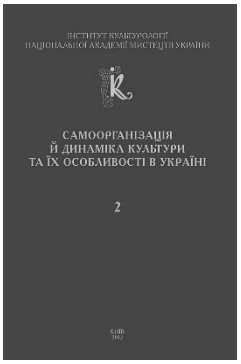
Традиційна дитяча субкультура (і фольклор як одна з форм її побутування) є надзвичайно важливим засобом формування, збереження і трансляції картини світу. В дослідженні когнітивних функцій та імпліцитних можливостей формування світогляду

засобами української традиційної дитячої субкультури розглянуто такі важливі для розуміння, трактування та перетворення навколишньої дійсності проблеми, як формування критичного (аналітичного) мислення, процес прогнозування, побудова антиномії «світ-антисвіт». В умовах пошуку дієвих засобів розвитку сучасної дитини потужний спектр когнітивних можливостей реалізує дві мети — розвитку дитини та її етнізації, формування ще на підсвідомому рівні належності до певної культурної спільноти.

У дослідженні засвідчено закладені в традиційній культурі невичерпні можливості. За умови вмілого педагогічного використання вони сприяють всебічному психічному розвитку дитини, внутрішньому прилученню її до етнічних коренів, формуванню гармонійної картини світу, в якому визначальним є відчуття власної належності до культурної спільноти. Подані в додатках традиційні дитячі ігри, іграшки, фольклор з експедиційних записів автора (Івано-Франківщина, Черкащина, Київщина, Полтавщина, Сумщина, Чернігівщина) та з публікацій XIX і XX ст. покликані мотивувати використання незужитого досвіду успішного формування особистості в просторі традиційної культури протягом багатьох поколінь.

Інваріантність і універсальність форм вияву дитячої субкультури в різних культурах світу і водночас неповторність і унікальність їх у кожній окремій культурі привертають увагу дослідників різних галузей наукового знання — психологів, культурологів, фольклористів, етнологів. Тому актуальним є міждисциплінарний підхід у дослідженні традиційної української дитячої субкультури, спрямованому на розкриття когнітивних можливостей формування світогляду дитини засобами української традиції. Саме комплексне вивчення проблеми є перспективним для дослідження як різних аспектів становлення менталітету народу, так і індивідуальних варіантів розвитку дитини через активне і творче використання невичерпного ресурсу народної творчості.

Директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Організаційні засади культурної політики в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні. Випуск другий. Об'єктивізація культуротворення в добу цивілізаційної глобалізації: Зб. наукових праць / відповід. ред. Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль, — К., ІКНАМУ, 2012. — 160 с. — С. 8–18

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТИ, ПРИНЦИПИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі суспільного розвитку визначення місця й ролі культури в державотворчих процесах є предметом особливої уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених й політиків. Це зумовлено тим, що однією з головних функцій культури є людинотворча або гуманістична функція, і саме культурою, за умов забезпечення з боку держави її повноцінного функціонування, створюється активний творчий інтелект, розум й висока духовність особистості, що слугує засобом виходу суспільства на нові рівні цивілізації.

Сучасна Україна, як ніколи раніше, відкрита світові, який дедалі стає більш складним, різноманітним і глобалізованим. Реалії постіндустріальної доби зумовили суттєві зміни в оцінці ролі культури в житті країн, що стали на шлях модернізації. У розвинених демократичних суспільствах культура розглядається вже не як сукупність подій і явищ, а як потужний чинник сталого розвитку суспільства. Модернізація по своїй суті є феноменом, рушійною силою якого є культура. Тому дати гідну відповідь на її виклики спроможні лише ті держави, які здійснюють адекватну модернізаційним викликам національну культурну політику. Саме від держави, її виваженої, обґрунтованої політики в галузі культури залежить зміцнення духовності, забезпечення необхідних умов для розвитку й діяльності людини, особистості як найвищої цінності суспільного розвитку [1].

Організаційні засади культурної політики в Україні ще не стали предметом спеціального дослідження у вітчизняних філософів, культурологів, політологів, правознавців. Її чинники досліджувались передусім у зарубіжних філософів — Е. Еверіта, К. Карнейро, Ч. Лендрі, С. Манді, К. Манхейма, Ф. Матарассо, А. Перотті, Л. Уайта, А. Флієра. Визначення поняття «культура», осмислення ролі, місця культури в суспільстві, співвідношення понять «культура» та «цивілізація» можна знайти як у класиків філософії (Г. Гегель, Л. Морган, П. Сорокін, Е. Тейлор), так й у сучасних вчених (М. Закович, І. Зязюн, Л. Марсель-Лаксот, В. Петрушенко, О. Радугін, О. Шевнюк). Етнополітичний аспект цієї проблеми розглянуто в роботах Ю. Білкова, М. Кармазіної, Б. Парахонського, М. Пірен, В. Скуратівського, В. Ткаченка, В. Трощинського. Різноманітні аспекти ролі державного управління у процесах, що відбуваються в сфері духовної культури, розглядаються у працях В. Андрущенка, Г. Атаманчука, Д. Дзвінчука, Л. Левчук, В. Лугового, В. Майбороди, І. Надольного, В. Ребкала, П. Ситника, Г. Чміль.

Вплив сучасних інформаційних процесів на організаційні засади розвитку культурної політики держави безпосередньо висвітлений у працях Ж. Баландьє, Дж. Барбера, Д. Белла, О. Гриценка, С. Дрожжиної, В. Карлової, П. Кравченка, С. Рижкової, Б. Розенберга, Ж. Рюс, О. Сидоренка, Л. Троєльнікової, А. Флієра та інших науковців. У наукових розвідках даних та інших авторів проблеми культурної політики держави розглядаються не відокремлено, ізольовано від інших проблем суспільного розвитку, а як важливі складові державотворчих процесів. Разом з тим, аналіз наукової літератури підтверджує, що організаційні засади культурної політики держави як цілісної й відносно самостійної проблеми залишається малодослідженою як у соціальній філософії, так і в культурології.

В третє тисячоліття Україна вступила незалежною суверенною державою. Вирішуючи багатогранне завдання розбудови розвинутого громадянського суспільства, Україна, як і все людство, зіткнулась з глобальними проблемами сучасності. Реалії світу, що склалися нині, привели до необхідності змін у свідомості людини. Її погляди розширилися до турботи про долю всього людства. Закономірною тенденцією стає усвідомлення себе в контексті історичного часу, в орієнтації на соціально-культурні ідеали та можливості їх реалізації через розширення міжнародних зв'язків. Значні соціо-культурні зміни, що стосуються практично всіх аспектів громадського життя різних країн і народів, гостро ставлять питання про міжнародну взаємодію, її роль в еволюції культур різних народів. Одним з головних аспектів розбудови незалежної України стала проблема пошуку її нової культурної ідентичності, яку на початку незалежності у публіцистиці було прийнято іменувати культурним відродженням. Найважливішим інструментом вирішення цієї проблеми є культурна політика. Поняття «культурна політика» вже стало загальновизнаним у міжнародній суспільно-політичній думці, широко використовується ООН, ЮНЕСКО, Радою Європи, але у вітчизняній науковій літературі лише починає завойовувати місце.

Погляди на культуру як «непродуктивну» галузь, сприйняття її виключно як певну форму культурно-історичної спадщини або «високої» класичної культури залишилися у минулому. Утверджується нове бачення культури в її широкому антропологічному розумінні, як феномена, який потужно впливає і на розвиток нових технологій, і на кваліфікацію працівників, і на ефективність менеджменту, і на соціальні та політичні практики членів суспільства, і навіть на характер використовуваних державою механізмів реалізації економічної діяльності [2].

Нового значення набуває культура й в контексті глобалізації. Вона пропонує людству нові комунікаційні можливості, завдяки чому новітні культурні та мистецькі явища безперешкодно долають національні кордони. Однак інтенсифікація культурного обміну має загрозу уніфікації — неодмінного супутника масового виробництва та споживання, ворога унікальності та розмаїття, без яких культура й мистецтво немислимі.

Протистояти нівеляційним, дегуманізуючим впливам глобального мас-культу спроможна лише цілісна й різноманітна національна культура. При цьому не варто ототожнювати її лише з високим, «елітарним» мистецтвом. Вона має поєднувати в собі всі стилі й жанри, зокрема популярні.

Більшість сучасних теорій націй сходяться на тому, що нація — це не тільки сукупність людей одного етнічного походження чи громадян однієї держави. Нація є передусім культурною спільнотою, об'єднаною єдиною модерною культурою.

Звідси — стратегічний висновок для України: аби не загубитися в сучасному глобалізованому світі, українська національна культура має стати культурою модерною,

динамічною й конкурентоспроможною, утвердитися поза тісними рамками фольклорно-поетичного простору, поза колом традиційних жанрів та стилів, засвоїти новітні сфери творчості та культурних практик. При цьому важливо зберегти своє неповторне національне культурне обличчя, домогтися, аби оригінальний, впізнаваний образ української культури закарбувався у свідомості світового співтовариства [3].

Такої амбітної мети Україна зможе досягти, якщо забезпечить розвиткові культури пріоритетне місце в ієрархії національних завдань, перетворить її на ключовий чинник модернізації країни.

Українська культура, яка є провідним чинником національної ідентичності, покликана відіграти свою консолідуючу роль. У цьому вимірі її потенціал ще повною мірою не розкритий. Історичний досвід свідчить — якщо національна культура не формує й не відтворює цілісний спосіб життя, не продукує спільні для цілої нації цінності, символи й смисли, нація втрачає власне обличчя, а, відтак, фрагментується на взаємно збайдужілі, а то й ворогуючі мовно-етнічні групи, регіональні спільноти тощо.

Формування національної ідентичності є чинником національної безпеки України. Зокрема у Стратегії національної безпеки України зазначається, що «вирішення проблеми забезпечення національної єдності Української держави ускладнює ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке зумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України» [4].

Подолання такого розшарування можливе лише за умов цілісного та повноструктурного мовнокультурного простору, спроможного продукувати культурну ідентичність нації. Необхідною умовою формування нації та національної культури є також розвинутий комунікаційний простір. Культуралістична, комунікаційна концепція модерної нації блискуче інтерпретована Б. Андерсеном у його відомій теорії «уявлених спільнот» [5].

Отже, перш ніж визначити роль і місце культури в національній ідентифікації та суспільній консолідації, зазначимо два пріоритетних напрями її розвитку.

По-перше. Формування повноструктурного національного мовно-культурного простору, що стане запорукою світоглядної єдності українського суспільства, прискорить процеси формування сучасної політичної нації.

По-друге. Використання мовно-культурного різноманіття української нації як потенціалу її розвитку, активізація міжкультурного діалогу й співпраці для збереження міжетнічного й міжконфесійного миру в Україні.

Таким чином, до ключових принципів (напрямів) сучасної культурної політики можна віднести наступні:

- формування культурної ідентичності громадян України;
- забезпечення широкого доступу громадян до культурних надбань;
- розвиток творчого потенціалу суспільства;
- збереження культурного різноманіття української нації.

Українська культура представлена великою кількістю самобутніх культур національних меншин та етнічних груп, які історично мешкають на українській території. До культурного розмаїття потрібно ставитися не як до проблеми, якої треба позбутися, а як до багатства, яке треба плекати і примножувати.

Політика ідентичності жодним чином не може спрямовуватися на мовно-культурну асиміляцію національних меншин. Така політика цілком сумісна зі збереженням мовно-етно-культурного різноманіття сучасного українського суспільства.

Теоретичним підґрунтям для такого твердження є, зокрема, поширена у євро-

пейському інтелектуальному дискурсі концепція «ліберального націєтворення» канадського вченого В. Кімлічки [6]. За цією концепцією, громадян модерних держав необов'язково має об'єднувати спільна культура в її «грубшому», етнографічному розумінні. Модерне націєтворення — це політика, що ставить за мету створення спільної для цілої нації «тонкої» соцієтальної культури й мови, основним призначенням якої є формування культурно-ідеологічної основи для демократії й громадянського суспільства. Зазвичай це передбачає ототожнення, принаймні символічне, національної культури з культурою титульного етносу.

Для існування модерної національної культури потрібний цілісний загальнонаціональний культурний простір, функціонування якого досягається завдяки спільним мовним практикам та каналам культурної комунікації, що охоплюють усе суспільство.

Національний культурний простір можна вважати цілісним, якщо в ньому:

по-перше, існують розвинені спільні символьні системи (мова, система цінностей, національна культурна спадщина тощо);

по-друге, культурні потреби суспільства задовольняються передусім культурним продуктом національних виробників та національними каналами культурної комунікації;

по-третє, у суспільстві немає значних груп, які б стабільно перебували поза сферою національних комунікаційних каналів (мереж), або знаходилися у полі інонаціонального культурного простору.

Проблема формування цілісності національного культурного простору є вельми актуальною для сучасної України. Істотні відмінності в культурних та світоглядних орієнтаціях, у системах цінностей, у джерелах культурної та політичної інформації, що утворюються між окремими мовно-етнічними групами та регіонами, спричиняють діаметрально протилежні відповіді на головні політичні, економічні, геополітичні виклики, що постають перед країною, формують в українських громадян протилежні погляди на її минуле і майбутнє, на шляхи її розвитку та інтеграції.

Отже, для формування цілісного національного культурного простору потрібна реальна інтеграція галузевих, регіональних, локальних публічних сфер в єдину систему, для чого надзвичайно важливими виявляються такі параметри, як мовна й культурна єдність суспільства, а також структурна повнота національної культури.

Тільки враховуючи всі означені фази розвитку культурно-інформаційного простору ми зможемо забезпечити розроблення дієздатної концепції, яка дасть поштовх до вироблення нової культурної політики. У цілому, нова культурна політика має відійти від практики прямого управління «офіційною» культурою та перейти до політики стратегічного розвитку культури, що є характерним для більшості країн Європи.

Запровадження нової інтегральної моделі управління культурно-інформаційним простором дозволить поставити у фокус управління такі пріоритети:

- створення єдиного загальнонаціонального культурно-інформаційного простору в Україні;
- відхід від статичної моделі захисту культурної спадщини та реалізація принципу «працюючої культурної спадщини»;
- формування сучасних культурних середовищ, соціальних мереж, які є носіями креативного потенціалу на місцевому, регіональному й національному рівнях;
- розроблення та реалізація пакета національних проектів у сфері культури та гуманітарного розвитку;
- організація систематичного моніторингу динаміки змін у культурі, розвиток

культурологічного знання та культивація сучасних напрямів культурної політики [7].

Ключовою ознакою постіндустріальної доби постає нове розуміння культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, на кваліфікацію працівників, на ефективність менеджменту, соціальні та політичні практики членів суспільства, мотивацію економічної діяльності людини, національну ідентифікацію людини і громадянина тощо. Розвинена, динамічна та доступна культура є живильним середовищем, в якому формується і реалізується креативний (творчий) потенціал людини — головної рушійної сили науково-технологічного та суспільного прогресу.

Спираючись на національні еліти, Українська держава покликана осучаснити національну модель культурної політики і по-перше, українська національна культура має стати модерною й конкурентоспроможною, утвердитися як у межах фольклорно-поетичного простору, так і поза колом традиційних жанрів та стилів, засвоїти новітні сфери творчості та культурних практик. Українці мають зберегти своє неповторне культурне обличчя, засвідчити оригінальний, пізнаваний образ української культури у свідомості світового співтовариства;

По-друге, організаційний потенціал української культури має стати потужним чинником національної єдності. У суспільній свідомості має утвердитися сприйняття української культури як сукупності культур всіх національних меншин та етнічних груп, інтегрованих у єдиний культурний організм.

Побудова культурної політики за принципом «єдності у розмаїтті» не проста, але цілком реальна справа. Наближення до стандартів європейських культурних практик, що здійснюються в межах політики мультикультуралізму, могло б бути надзвичайно продуктивним в умовах України.

Пріоритетом культурної політики має бути оновлення всієї сфери суспільних відносин, економічних практик, культурних установок. Без цього Україні буде вкрай складно вийти на траєкторію модернізації та уникнути колосальних соціальних потрясінь.

Культурна політика у сучасному світі скерована на формування такої системи відносин в усіх сферах суспільного життя, за якої найвищою цінністю є людина та розвиток людського капіталу. З огляду на ключову роль культури в її реалізації, необхідно перейти до більш широкого визначення поняття культури. В умовах модернізації вона постає у двох інструментальних вимірах.

По-перше, культура визначає та задає систему мотивацій для індивіда й соціуму щодо реалізації соціальних і гуманітарних проектів, тобто культура проявляє себе як система цінностей, образів майбутнього та соціокультурних зразків поведінки.

По-друге, культура — це творчі середовища, соціальні моделі комунікації, культурні практики та гуманітарні технології, які забезпечують формування та розвиток креативного потенціалу нації, стимулюють соціальну активність населення, відкритість до змін та інновацій на основі досягнень науки та освіти.

Продуктом нової культурної політики має стати нове соціокультурне середовище, яке оточує людину та надає їй можливості для засвоєння сучасного світобачення, нових навичок і моделей поведінки. Лише культурна політика та гуманітарні технології здатні задіяти творчі й інтелектуальні ресурси суспільства, дати поштовх системному оновленню українського соціуму, створити простір соціальної самореалізації [8].

Існуюча сьогодні концепція культури обтяжена радянською спадщиною, коли культура тлумачилася у вузькогалузевому сенсі. У експертному висновку Ради Європи зазначено: «Типове для 19 століття розуміння культури виявляється непридатним

для європейської країни, що проводить модернізацію і живе у XXI столітті, коли для культурного здоров'я нації необхідними є поєднання різноманітних соціально-економічних заходів і цілей, стимулювання творчих індустрій економіки знань та засвоєння нових і синтетичних форм культурного виразу та продукту».

Забезпечення культурних прав громадян, збереження та розвиток культурної самобутності нації, формування конкурентоспроможності національної культури й участі України в міжкультурних обмінах у сучасному світі потребує інтенсифікації розвитку національного сектору культурних індустрій.

Останні роки позначилися позитивними зрушеннями у напрямі формування сприятливих умов розвитку національного сектору культурних індустрій, а також запровадженням державної підтримки вітчизняного виробництва та поширення культурних продуктів шляхом політики пільгового оподаткування. Відповідні механізми закріплені у прийнятих законодавчих актах: Законі України «Про культуру» [9], Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про кінематографію» [10] та інших законів України щодо підтримки виробництва національних фільмів». Державна підтримка вітчизняної книговидавничої галузі також закріплена у Податковому кодексі України [11].

Водночас нинішня ситуація на ринку культурних індустрій в Україні характеризується низькими обсягами та тенденцією подальшого скорочення виробництва культурної продукції. Зокрема, книговидавничої продукції (книг і брошур) порівняно з минулими роком випущено менше. На виготовлення кінематографічної продукції протягом останніх років виділено недостатньо бюджетних коштів, що дозволяло створювати за рік від п'яти до десяти художніх фільмів.

Як наслідок, тільки 21 % суб'єктів кінематографії дотримуються квоти показу національних фільмів, установленої ст. 22 Закону України «Про кінематографію», а питома вага національних фільмів у репертуарах кінотеатрів України — менше 1 %.

У цілому навіть збільшення обсягів бюджетного фінансування, здійснене у 2012 році у сучасних умовах не задовольняє реальних потреб розвитку національної культури.

Має бути подолана концептуальна та програмна невизначеність культурної політики України. З метою визначення стратегічних цілей та пріоритетів культурної політики й недопущення розпорошення фінансових ресурсів, що держава здатна спрямувати на розвиток культурно-мистецької сфери, необхідно прийняти Концепцію культурної політики України. Без такого документа неможливо сподіватися на координацію та ефективність дій держави в культурній царині.

Національний кінематограф має стати одним із основних засобів міжкультурного діалогу на міжнародній арені та водночас — вагомим сектором економіки на національному рівні. У вітчизняному культурному просторі перегляд кінофільмів є одним з провідних видів дозвілля громадян України, а отже, виробництво кінопродукції є потужним засобом формування національної ідентичності.

Стратегічним напрямом має також стати програма стимулювання вітчизняної індустрії електронних книг і створення Національної електронної бібліотеки, що об'єднає наукові, інтелектуальні, культурно-мистецькі та музейні ресурси в єдину мережу. Реалізація цього проекту сприятиме інтеграції України до міжнародного інформаційного та культурно-мистецького простору, підвищенню попиту на українських фахівців, що пов'язані з відповідними ІТ-технологіями. Необхідно прискорити реалізацію «Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека—XXI ст.».

Унаслідок дефіциту експозиційних площ значна частина вітчизняних і світових культурно-мистецьких цінностей є недоступною для населення України. Важливо усвідомлювати, що у сучасному світі виставково-експозиційна діяльність як окрема галузь культурних індустрій є одним з основних факторів міжкультурного діалогу на національному та міжнародному рівнях. Вона є не лише можливістю презентації культурно-мистецьких надбань національної культури, а й складовою міжнародного іміджу держави. У цьому контексті пріоритетне значення має реалізація проекту з формування потужного Національного культурно-мистецького та музейного комплексу європейського рівня — «Мистецького арсеналу», що став би справжнім діалоговим вікном України і світу [12].

Культурна політика має стати інтегральною складовою нашої євроінтеграційної стратегії. Україна була, є і буде складовою європейського цивілізаційного простору.

Участь України у світових культурних процесах потребує розвитку міжнародного співробітництва у сферах обміну досвідом і копродукції.

Європейська політика сусідства відкриває для України нові перспективи для партнерства не лише у сфері культури, а також сприяє європейській інтеграції держави та співробітництву у різних сферах, в т.ч. секторі культури.

Україна сьогодні входить до країн Європейської політики сусідства та після ратифікації у 2010 році Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження отримала доступ до участі у Програмі «Культура» Європейської Комісії.

Участь нашої держави у Програмі «Культура» значно розширює можливості діалогу та сприяє поглибленню політичного співробітництва із ЄС засобами культури. Також це сприяє наближенню українського законодавства у сфері культури до європейських стандартів, відкриттю кордонів для руху українських культурних продуктів та працівників сектору, зростанню інвестицій у сектор культури України.

У сучасному світі індустрія розваг, до якої відносять діяльність підприємств (організацій, закладів), пов'язаних з наданням послуг у культурнодозвіллєвій сфері, є вигідною галуззю з точки зору фінансових інвестицій, що характеризується відносно коротким періодом самоокупності. Створення конкурентної мережі підприємств та ефективних моделей індустрій розваг дасть можливість широкого вибору громадянами культурнодозвіллєвих практик, активізації національно-культурного життя країни, реалізації його консолідуючого потенціалу.

Нині в Україні функціонує менше 300 стаціонарних книгарень, скорочується кількість масових універсальних бібліотек, незадовільними темпами здійснюється поповнення бібліотечних фондів. Усупереч чинному законодавству поширюється практика припинення роботи закладів культури.

Зруйнована регіональна мережа кінопрокату — нараховується лише 180 кіноекранів, за потреби не менше 1—2 тис. сучасних екранів для належного функціонування вітчизняної кінопрокатної індустрії. З метою подолання цих тенденцій необхідна державна програма відновлення та модернізації культурної інфраструктури, а також створення сприятливих умов притоку приватних інвестицій у подальше відновлення мережі закладів культури та мистецтва [13].

Державна культурна політика у жодному разі не може зводитися лише до обмеження «культурного» імпорту. Такі заходи є малоефективними, дають підставу для політичних спекуляцій, легко дискредитуються тенденційним висвітленням у медіа-просторі. Зусилля держави мають спрямовуватися на введення культурної політики

у правове поле, подолання монополізму, обмеження можливостей політичного впливу імпортованого культурного продукту на суспільну свідомість, боротьбу з контрабандою та «піратством».

Альтернативою має стати всебічна і комплексна підтримка національного культурного виробника через пільгове оподаткування, широку державну закупівлю книжок, часописів, відеофільмів для бібліотек, активну підтримку міжнародних проектів за участю національних митців тощо. Така підтримка не повинна обмежуватися лише україномовним культурним продуктом. Українська держава може і повинна довести різним етнокультурним групам України, що їхній культурний інтерес є спільним і що саме вона готова бути захисником цього інтересу в умовах глобалізаційних викликів.

Досвід англомовної й франкомовної канадських культур, яким одночасно загрожує домінування американського культурного продукту, може бути наочним прикладом партнерства, а не взаємного «поборювання» різних етнокультур. Для майбутнього Української держави дуже важливо утвердити солідарне, об'єднавче розуміння української культури як культури української політичної нації, тобто всіх етнічних груп України. Російськомовна складова національної культури повинна розглядатися як частина, а не як замінник чи конкурент культури україномовної.

Замість боротьби чи протистояння культур слід говорити про боротьбу цінностей, що у багатьох випадках є справді принципово несумісними. І українська, і російська, і всі інші культури національних меншин в Україні можуть поєднуватися в культурі політичної нації. Проте в ній не можуть поєднатися цінності демократичні й тоталітарні, модерні й ретроградні, проукраїнські й українофобські. Спроби їх штучного поєднання лише гальмують формування української демократичної ідентичності.

З точки зору перспективи, особлива увага у державній культурній політиці має приділятися сучасним формам культури, зокрема молодіжним субкультурам. Це має робитися не на противагу традиціям, класичній і фольклорній культурі, а бути їхнім продовженням, новочасним перевтіленням. Українська культура має бути не «етнографічним музеєм», а перспективним, конкурентоспроможним явищем, знаним і визнаним українцями. Лише з такою культурою ототожнюватиме себе кожний громадянин України, і лише така культура стане потужною складовою національної ідентичності [14].

Важливе значення має питання легалізації ринку культурних індустрій, що ґрунтуються на авторському та суміжних правах, та запровадження нових форм легального поширення культурної продукції. Наявність ринку піратської продукції та інтернет-піратства негативно впливає на економічну ефективність вітчизняного культурно-мистецького сектору та можливості його подальшого розвитку. Налагодження ефективної системи захисту та реалізації авторських і суміжних прав є не лише критерієм забезпечення гідних умов діяльності митців, а й важливим чинником економічної ефективності сектору, його інвестиційної привабливості.

Активізація культурно-мистецького життя країни не лише матиме позитивні соціо-економічні наслідки для країни в цілому, а й сприятиме консолідації та активізації культуротворчого потенціалу українського суспільства. Реалізація державної політики, стимулювання національного сектору культурних індустрій створить широкі можливості для розвитку модерної, конкурентоспроможної національної культури.

Надзвичайно важливим складником культурної політики має стати актуалізація національної культурно-історичної спадщини. Україна має багатющу, справді унікальну культурну спадщину — як матеріальну, так і нематеріальну .Отже, сьогодні одне з

основних завдань державної культурної політики полягає в тому, щоб не просто зберегти національну культурну спадщину, але й актуалізувати її, тобто перетворити на ключовий чинник національної ідентичності, освіти та виховання молоді, реалізації креативного потенціалу українського суспільства.

Ще одним надзвичайно важливим завданням для державної культурної політики є формування потужного креативного середовища, що сприяє творчості людини у різних її формах і виявах. Креативний потенціал суспільства має кілька головних складників: дієва інфраструктура (мережа закладів культурно-мистецької освіти різного рівня, від консерваторій та мистецьких академій — до музичних шкіл і дитячих аматорських гуртків); творчі традиції національних мистецьких шкіл; збереження осередків традиційної народної творчості, художніх ремесел, не лише як музеєфікованого давнього мистецького багатства, а як живих творчих організмів; сформованість у суспільстві настанов на творчий, ініціативний підхід не лише до мистецтва, а й до будь-якої діяльності, плекання такого ставлення через освіту і виховання молоді тощо.

Креативне середовище ще далеке від потреб сучасної України, що модернізується. У глибокій кризі перебуває мережа будинків культури та технічної творчості, підірвано інфраструктурну базу аматорства. Триває скорочення чисельності учнів у школах естетичного виховання, незадовільним є стан матеріальної бази цих шкіл. Продовжується відплив за кордон талановитої мистецької молоді [15].

Усе це актуалізує потребу у системних заходах, спрямованих на нарощування креативного потенціалу українського суспільства, а саме:

- інтенсифікація творчих контактів українських митців із світовими мистецькими центрами, їхній участі в міжнародних мистецьких фестивалях, конкурсах, виставках;
- посилення культурницького, просвітницького наповнення вітчизняного телебачення, радіо, кінопрокату, сприяння створенню вітчизняних високохудожніх мистецьких телепрограм, серіалів культурно-історичного та пізнавального спрямування;
- посилення підтримки не лише «високого» академічного мистецтва, а й творчості сучасних митців усіх напрямів і жанрів, особливо заснованих на новітніх технологіях: відео-арт, цифрове кіно, комп'ютерні інтерактивні твори тощо;
- істотне посилення культурно-мистецького складника у навчальних програмах середніх шкіл та ВНЗ, розвиток мережі шкіл мистецтв, аби забезпечити доступність якісної мистецької освіти та аматорської творчості.

Глибшому усвідомленню переваг полікультурності України здавна перешкоджали складні соціально-політичні обставини, застарілі теоретичні установки, звичка до мислення категоріями етно-націєтворення XIX — початку XX ст. На жаль, в інтелектуальному та політичному дискурсі мовно-культурна різноманітність українського суспільства все ще розглядається як перешкода націєтворенню, а не як ресурс суспільного розвитку й культурного збагачення. Відмова від подібних анахронічних уявлень, пошук сучасної парадигми національної культури є нагальною потребою з точки зору перспектив соціокультурного розвитку України. По суті, йдеться про формування парадигми української національної культури як сукупності культур усіх національних меншин та етнічних груп. При цьому українська етнокультура є системоутворюючим компонентом цілої національної культурної системи.

Сьогодні культурна політика України повинна виробити гнучку стратегію розвитку, що повинна включати такі складові:

- сприяння розвитку культурної самобутності української нації;

• унеможливлення монополізації національного культурного простору обраним колом суб'єктних груп;

• реалізація прав народу, культурних груп, людини в просторі культури;

• гарантія суб'єктності людини у просторі національної культури як найвищої суспільної цінності;

• здійснення політики підтримки «слабких» суб'єктів культури у просторі національної культури;

• позиціювання національної культури у світовому культурному просторі;

• формування національної культурної самобутності у системі європейських ціннісних координат;

• розвиток аналітично-інформаційної підтримки творчих проектів

• консолідація культурних груп українського суспільства в націє- та державотворчому процесі України;

• орієнтація на етнокультурні корені культурної самобутності України;

• розвиток національних культурних індустрій як проміжних ланок між усіма суб'єктними секторами національної культури;

• розробка механізму підтримки культурних ініціатив на місцевому рівні;

• запровадження протекціоністського податкового режиму для вітчизняних культурних індустрій;

• складання так званих «мап культурних ресурсів»;

• забезпечення національних інтересів на міжнародній арені шляхом співробітництва з європейськими та іншими міжнародними організаціями з питань культурної політики [16].

У центрі культурної політики демократичної держави повинна бути людина, особистість, її потреби й інтереси, що сприяють реалізації в повному обсязі її природної суті. Вирішення такого завдання забезпечується, коли політика спирається на науку, реальну оцінку соціокультурної ситуації в суспільстві, професіоналізм, компетентність тих, хто її розробляє і здійснює [17].

Отже, культурна політика демократичної держави повинна враховувати багатосуб'єктність і багатооб'єктність культурного процесу при регулюючій ролі держави, забезпечувати спадкоємність культурного розвитку. Культурна політика має бути трансформована і реформована таким чином, щоб стати здатною гідно відповісти на виклики сьогодення.

Література:

1. Симоненко С. П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії. — http://myslenedrevo.com.ua/studies — Заголовок з екрана.

2. Гриценко О., Стріха М. Культурна політика України: короткий історичний огляд та оцінки. Частина 2 // www.uis.kiev.ua/discussion/.

3. Леонова А. Програмні спрямування з розвитку української культури і культур національних меншин України // Вісник Української Академії державного управління. — 1999, № 3. — С. 325-330

4. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» // http://www.president.gov.ua/documents/14823.html

5. Андерсон Б. Нации и национализм / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох и др; Пер с англ, и

нем. Л. Е. Переяславцевой, М. С. Панина, М. Б. Гнедовского — М.: Праксис, 2002. — 416 с. — (Серия «Новая наука политики»).

6. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001.

7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2012. — 256 с.

8. Єрмолаєв А. Культурні практики і культурна політика. // Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні. / Центр соц. досл. «Софія». — Київ. — 2012.

9. Закон України «Про культуру» — president.gov.ua/documents/12852.html.

10. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про кінематографію» та інших законів України щодо підтримки виробництва національних фільмів. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1909-17.

11. Податковий кодекс України. http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.32&nobreak=l.

12. Бакальчук Б. О. Культурна самобутність як фактор національної безпеки України: гуманітарний аспект. www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama.

13. Мазурик З. Культурна політика в епоху глобалізації (контекст німецького досвіду) // www.ji.lviv.ua.

14. Организация Объединенных Наций и вопросы глобализации. / Культура и развитие. http://www.un.org/ru/development/globalization/culture_development.shtml.

15. Парламентські слухання «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» // www.ukinfo.biz

16. Курчевська Й. Національна культура й політика // Політична думка. — 1997. — № 4. — С. 170-182.

17. Карлова В. Проблеми правового забезпечення функціонування культурної сфери // Вісник УАДУ. — 2002. — № 2. — С. 256-262.

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Українська художня культура: історія та сучасні проблеми : зб. наук. пр. / О. І. Безгін, С. В. Оляніна, Ю. О. Коренюк, І. О. Ходак, І. С. Кочарян [та ін.]. — К. : Інститут культурології НАМ України, 2012. — 256 с. : іл. — Відом. про авт. і рез. ст. рос., англ. с. 248–255. — С. 9–10

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Теперішній етап розвитку цивілізації характеризується процесами інтеграції національних культур, що, своєю чергою, формують світове полікультурне середовище. Сьогодні неможливо віднайти жодної сфери життя, у якій тою чи іншою мірою не відбуваються процеси культурної дифузії. Водночас культурна спадщина кожної країни — це її духовний, культурний, економічний і соціальний капітал невідшкодовної цінності, який усвідомлюється суспільством як головне джерело самоідентифікації, національної самоповаги та визнання світовою спільнотою. Важливо наголосити, що глобальний та національний культурно-ціннісні рівні перебувають у стосунках не взаємоопозиції, а обопільного збагачення, оскільки загальнолюдська культура не існує як певне самостійне утворення і залучення до нього неможливе поза культурою національного рівня. З огляду на це, збереження і функціонування матеріальної культурної спадщини як однієї з ключових складових національно духовного потенціалу нації, що формує історико-культурний простір, є необхідною передумовою для розвитку суспільства доби глобалізації. Будь-які втрати культурних цінностей незворотні. Втрата значної частини матеріальної культурної спадщини внаслідок соціальних катаклізмів призводить, серед іншого, до духовного зубожіння і деформації культурно-історичної пам'яті суспільства. Розуміння цього є індикатором рівня розвитку суспільства і визначає процеси, що відбуваються з пам'ятками.

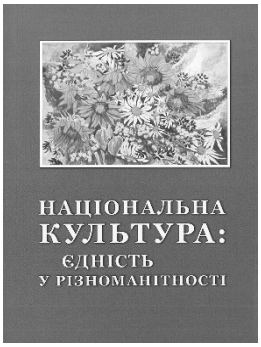
За умов соціокультурних трансформацій, що визначають теперішній етап розвитку українського суспільства, спостерігається зростання інтересу до національної історико-культурної спадщини. Вітчизняна культура, переживши катастрофічні за масштабами втрати матеріального культурного надбання в минулому столітті, зараз опинилася в ситуації, коли необхідно зосередити зусилля на вивченні та трансляції тієї частини, яка дійшла до нашого часу. Не менш важливим, а в окремих випадках і стратегічно необхідним, є дослідження і повторна актуалізація в сучасному соціокультурному середовищі вже втрачених об'єктів історико-культурної спадщини. Варто зауважити, що протягом двох десятиліть триває безперервний процес вивчення пам'яток, які впродовж значного періоду залишалися викресленими з культурно-історичного контексту, і в цьому питанні вітчизняне пам'яткознавство має вагомі успіхи. Однак очевидно, що цей напрям наукових пошуків й надалі становитиме одну з провідних його гілок. Вивчення раніше заборонених через ідеологічні перепони тем, повернення викреслених з історії імен дослідників і пам'яткоохоронців, публікація невідомих архівних матеріалів, зокрема й тих, у яких зафіксовані вже втрачені пам'ятки матеріаль-

ної культури — все це розширює наші знання про національне культурне надбання й дозволяє говорити про новий етап його осмислення.

У добу глобалізації постіндустріальна цивілізація усвідомила потужний інформаційний потенціал культурного надбання, необхідність його збереження і ефективного використання як одного з найважливіших ресурсів світової економіки. Це також зумовлює ставлення теперішнього українського суспільства до матеріальної культурної спадщини. З одного боку, розвиток культурного менеджменту і підготовка фахівців у цій галузі має створити умови для вироблення успішної стратегії використання культурної спадщини як засобу соціального та економічного розвитку і водночас забезпечити збереження культурного надбання. З іншого — не можна оминути увагою і проблеми останніх років, пов'язані з комерціалізацією сфери культурного надбання, коли, незважаючи на розвинену законодавчу та адміністративну базу в системі охорони культурної спадщини можуть виникати ситуації, що загрожують збереженню пам'яток національного значення.

Культурна спадщина не є чимось незмінним. Культура будь-якої історичної доби не тільки містить культурну спадщину, а й генерує її. Культурні цінності й культурні зв'язки, що творяться сьогодні, з'являються на ґрунті збереженого дотепер культурного набутку й завтра самі стануть складовою культурної спадщини, яку успадкують прийдешні покоління. У цьому контексті збереження і дослідження культурної спадщини — запорука гармонійного розвитку української нації в майбутньому.

Директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Вступ // Національна культура: єдність у різноманітності : зб. наук. пр. / наук. ред. В. М. Щербина, М. Ю. Наумова. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2012. — 352 с. — Інформація про авт. с. 348-351. — С. 9–10

ВСТУП

Дослідження історичних передумов, змісту та чинників культурних практик сучасних українців є актуальним завданням з точки зору розвитку національної культури в умовах відкритості та наростання процесів демократизації в усіх сферах буття нашого соціуму. Культурне життя сучасної України не обмежується її адміністративно-територіальними межами — тим або іншим чином воно включає процеси, які відбуваються на всіх континентах, в усіх країнах, де тільки проживають українці та представники інших національностей, що утворюють нашу політичну спільноту.

За умов сучасної відкритості політичних, економічних, соціокультурних процесів іноді стає доволі проблематично провести водорозділи в процесах культурного життя народів, однак це не означає, що їх немає взагалі. Змінюються соціально-історичні умови буття народів, однак вони, як і раніше, самовідтворюються, визначаючи власні засади самобутнього і самодостатнього духовного життя. Змінюються соціальні механізми такого самовідтворення, змінюються кількість та композиції національних культур, вони дедалі взаємозбагачуються, знаходячись у постійному діалозі одна з одною.

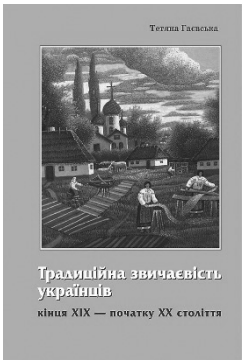
Масштабність діалогу культур за умов сучасності є дійсно безпрецедентною, взаємодія культур є небувалою за своїми масштабами та швидкоплинністю. Не дивно, що ці процеси посилюють увагу культурологічної спільноти до процесів утримання цілісності національних культур як історично сформованих комплексів, котрі складаються з різноманітних компонентів.

Саме тому культурологи задаються питаннями на кшталт таких: «Чи можливо дослідити процеси культурного життя сучасних національних культур як цілісностей в умовах глобалізації?»; «Як утримати таку цілісність в умовах нашого часу?»; «Як різноманіття культурних процесів гармонізувати на гуманістичних засадах?»; «Як зберегти історично сформовані національні традиції народів, що утворюють сучасну Україну?» ; «Якою є взаємодія культур народів України, чим характеризуються процеси кроскультурності?»

Результати культурологічних розвідок, варіанти розуміння та вирішення означених проблем, якими діляться з читачем автори чергової збірки Інституту культурології Національної академії мистецтв України, безумовно, будуть корисними всій мистецькій спільноті сучасної України, оскільки вони окреслюють концептуальний простір взаємодії різних складових цілісного культурного простору нашої держави.

Адже саме через усвідомлення процесів відтворення культурного цілого шляхом розвитку усіх його різноманітних компонентів можна наближатися до гармонізації надскладного процесу сучасного культурного життя нашої багатомільйонної спільноти.

Богуцький Юрій Петрович
директор Інституту культурології Національної академії мистецтв України, академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Передмова // Традиційна звичаєвість українців кінця XIX — початку XX століття : монографія / Тетяна Гаєвська. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. — 376 с. Бібліогр. : с. 336–375. — С. 7–8.

ПЕРЕДМОВА

Тенденції глобалізації та стрімкий розвиток ринкових відносин в нашому суспільстві призвели до дисбалансу співвідношення матеріального та духовного в житті людини. Сучасний світ характеризується високими досягненнями в сфері науки та техніки, але переживає глибоку кризу, яка, перш за все, сконцентрована в його духовно-моральному аспекті. Загострюється проблема реалізації істинних потреб людини, а не нав'язаних образів споживацької культури, що в своїй суті руйнують відчуття самоцінності особистості. В Україні зазначені проблеми ускладнені власного специфікою соціально-економічних процесів, що склалися в результаті її історичного розвитку.

Криза українського суспільства, перш за все, проявляється у втраті ціннісних основ життя, а причина порушення наступності в культурі — у певному розриві, що утворився між сучасною та традиційною культурою українців, яка з давніх часів будувалась на основі релігійних, духовних цінностей. В сучасній вітчизняній науці все більше уваги приділяється дослідженням духовності українців. При цьому духовність розуміється як невід'ємна, найважливіша частина життя людини й суспільства.

На сьогоднішній день, коли наступність традицій втрачена, сучасна людина змушена будувати свої морально-ціннісні пріоритети еклектично, звертаючись до різноманітних релігійних та езотеричних течій, від традиційних до вкрай оригінальних, що наводнили країну в останні десятиріччя. Таким чином, перебуваючи в умовах активного впливу закордонних культур та вітчизняних культурних трансформацій, людина фактично залишається без особистого ціннісного стрижня. Крім того, у суспільстві відбулася «девальвація» самого уявлення про духовне життя. Надмірна експлуатація поняття духовності, підміна його значення, «спекуляція» образами, пов'язаними з морально-етичною й духовною сферою, привели суспільство до втрати розуміння сутності та ідейного наповнення духовних категорій та явищ адекватними уявленнями.

Саме тому стає актуальною проблема збереження національно-культурної ідентичності, національної неповторності, що виражена в традиційній культурі. Вивчення традиційної культури відкриває шлях до розуміння культури, формування сфери духовності та моральності, а в підсумку — саме це визначає ставлення людини до розуміння інших культур, саме вона є умовою формування толерантності, абсолютно необхідної в умовах глобалізації. Не останню роль у цьому відіграють і особливі цінності певної людини. Адже завдяки тому, наскільки сильно буде розвинена ціннісна свідомість кожного індивіда, залежить ставлення людини до різних цінностей сучасного світу, можливість бути повноправним учасником ціннісного діалогу. В той

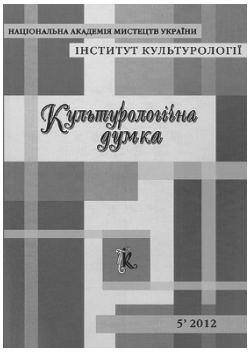
же час, ієрархія особливих цінностей певного індивіда і домінування в них тих чи інших цінностей, формуватимуть поле життєвих цінностей людини, самоактуалізацію та життєтворчість, що в кінцевому підсумку впливає на життєздатність народу.

Глобальні кризи і радикальні зміни, що охоплюють усі сфери життєдіяльності сучасних суспільств, ведуть до селекції і відмирання окремих цінностей, змістів і форм. Це актуалізує необхідність наукового вивчення фундаментальних закономірностей ґенези культури, оскільки процеси її діалектичного самовідтворення є невід'ємною складовою людського буття. Осмислення накопиченого досвіду в області історичних реконструкцій культуроґенези дозволить визначити стратегічні принципи моделювання, проектування і прогнозування процесів розвитку культури в сучасних умовах.

Монографію підготовлено за планами фундаментальних досліджень Інституту культурології Національної Академії мистецтв України за темою «Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні».

Матеріали підготовленої монографії можуть стати в нагоді науковцям, викладачам, аспірантам, докторантам, студентам й тим, хто цікавиться історією культури України.

Юрій Богуцький
директор Інституту культурології НАМУ
академік Національної академії
мистецтв України, професор

Богуцький Ю. П. Українське суспільство першої половини ХХ століття в аспекті організації та самоорганізації культурно-мистецької діяльності / Ю. П. Богуцький // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2012. — №5. — 192 с. — С. 7-12

УДК 316.7

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В АСПЕКТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА САМООРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *Розглянуто процес формування інституційних засад управління культурно-освітнім розвитком українського суспільства в період 1917—1953 років, виникнення Міністерства культури як прояв нового рівня мистецької діяльності в системі самоорганізації суспільного життя України.*

Ключові слова: *мистецьке життя, інституційні засади, управління, організаційні форми, культура, освіта, виховання, міністерство культури.*

Аннотация. *Рассмотрен процесс формирования институциональных основ управления культурно-образовательным развитием украинского общества в 1917—1953 годах, возникновение Министерства культури как проявление нового уровня творческой деятельности в системе самоорганизации общественной жизни Украины.*

Ключевые слова: *художественная жизнь, институциональные основы, управление, организационные формы, культура, образование, воспитание, министерство культуры.*

Summary. *The formation of the institutional bases for the regulation of cultural and educational development of Ukrainian society for the period of 1917—1953 is disclosed in this article. The conclusion concerning the creation of Ministry of Culture as the result of emerging of the new level in artistic activity in the system of self-organization of social life of Ukraine is made.*

Key words: *artistic life, institutional bases, management, forms of organization, culture, education, training, Ministry of Culture.*

Актуальність. У добу індустріальних суспільств, що мають конструктивістську основу, актуалізується проблема управління процесами, що відбуваються в галузі мистецтва як певної інституціалізованої сфери суспільного життя. Виникають практики суспільного управління процесами мистецької діяльності, відповідні стратегії та організаційні рішення. ХХ століття ще не достатньо осмислене з погляду концептуалізації та засвоєння того досвіду, який був набутий у цій важливій галузі буття культури.

У наш час відбувається процес суспільної трансформації, спрямованої на формування інформаційного суспільства, що має нову, комунікативну, основу. Це, своєю чергою, потребує формування нових засад організаційної діяльності в галузі культурного

життя — таких, що будуть відповідати його об'єктивним самоорганізаційним засадам. Останнє неможливе без вирішення актуальної наукової проблеми — історико-культурологічного розкриття змісту процесу формування інституційних засад мистецької діяльності в нашій країні у попередній історичний період.

Мета статті — показ особливостей етапу формування інституційних засад управління мистецькою діяльністю в Україні, який охоплює період 1917—1953 років.

Основний зміст. У процесі поступової професіоналізації мистецької діяльності у XIX столітті громадська думка дедалі більше визнає її як важливий засіб культурно-освітнього виховання громадян і консолідації суспільства. Розвиток і розширення цехового принципу організації професійної мистецької діяльності потребував нових, організаційно більш досконалих систем координації. Це привело до створення управлінських структур і об'єднань — громадських і підконтрольних уряду. Досвід функціонування в Європі та Росії мистецьких товариств (приміром, Галицького музичного товариства, Імператорського Російського музичного товариства), спрямований на організацію мережі та створення певної системності в її діяльності, було використано в новій країні, що отримала назву Радянського Союзу, і в Україні, що увійшла до його складу.

Визнаючи значне відставання культурно-освітнього рівня основної маси населення від європейських країн, майже всі уряди, що діяли в Україні після жовтневих подій в Російській імперії у 1917 р., надавали культурно-освітній сфері важливого значення.

Українська Народна Республіка, проголошена III Універсалом Центральної Ради 7 листопада 1917 р., проіснувала до 29 квітня 1918 року. Виконавча влада в новій парламентській, демократичній, конституційній республіці здійснювалася спочатку Генеральним секретаріатом, а з січня 1918 р. — Радою Народних Міністрів.

Генеральний секретаріат, створений 15 червня 1917 року ще до проголошення УНР як виконавчий орган Центральної Ради, мав у своєму складі Генеральне секретарство освіти. Влада Генерального секретарства народної освіти на чолі з І. М. Стешенком — першим українським керівником такого рівня, поширювалася на всі ділянки українського культурного життя: науку, культуру, архівну справу, охорону пам'яток історії та мистецтв [1, *29*].

Відділ із подібними функціями також було передбачено й у складі Народного комісаріату освіти Положенням про цей державний орган, затвердженим Декретом РНК УСРР від 6 червня 1919 р. [29, *арк. 1*].

Відділ мав широкі повноваження. Поміж інших функцій на нього, приміром, покладалася відповідальність за встановлення рівня мистецько-історичної вартості будь-якого будинку або мистецьких артефактів, створення спеціальних комісій за участю компетентних осіб [6, *395*].

Діяльність НКО суттєво впливала на функціонування мистецьких установ і навчальних закладів, зокрема музичних. У структурі Народного комісаріату освіти діяли й інші мистецькі підрозділи. Так, постановою РНК УСРР від 18 грудня 1920 р. "Про облік і розподіл музичних інструментів" на Музичний відділ Народного комісаріату по освіті [5, *ст. 592*] було покладено завдання врегулювання порядку реквізиції музичних інструментів, що мало широку практику у цей період, та передання їх творчим колективам і навчальним закладам.

Намагався НКО впливати й на творчі процеси. Про це зауважував в одному із своїх звітів нарком освіти О. Я. Шумський, який у своїй роботі "надавав серйозне значення театру і в частині створення української опери…" [30, *арк. 37*].

Створене у травні 1918 р. Міністерство народної освіти та мистецтв на чолі з М. П. Василенком опікувалося культурно-освітніми проблемами, мистецькими навчальними закладами, галуззю мистецтва як важливим напрямом діяльності державної установи. Державний орган під його керівництвом вживає заходів "до можливого збереження для національної культури пам'яток старовини і мистецтва, до забезпечення розвою національного театру та до пристосування кінематографу на потреби освіти і виховання в національному напрямку" [28, *арк. 8*].

Одним з перших документів, затверджених Тимчасовим робітничо-селянським урядом України, є постанова від 18 січня 1919 р. "Про передачу всіх театрів та кінематографів у відання відділу освіти" [4, *ст. 34*], декрет РНК УСРР від 25 лютого 1919 року "Про електротеатри". Останнім було оголошено власністю держави з підпорядкуванням безпосередньо Кінокомітету Комісаріату народної освіти електротеатрів імені Карла Лібкнехта (колишній "Ампір"), Рози Люксембург (колишній "Модерн"), III Інтернаціоналу (колишній "Мішель"). Новою владою створювалася мережа культурно-освітніх установ і навчальних закладів України, що мали формувати "революційну" свідомість громадян.

Таким чином, розпочинаючи з Секретарства народної освіти, в кожній з діючих в цей час центральних державних установ існував окремий підрозділ, на який було покладено відповідальність за здійснення державної політики в культурно-мистецькій сфері.

Від 1920 р. "Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины и Уполномоченных РСФСР" містить документи, що свідчать про велику роль і повноваження Наркомосвіти в організації мистецької та культурно-освітньої справи. Прикладом цього є Декрет РНК УСРР від 10 серпня 1920 року "Про утворення Головного комітету професійно-технічної та соціально-наукової освіти", Декрет РНК РСФРР від 3 листопада 1920 р. "Про централізацію бібліотечної справи" тощо.

Головний комітет професійно-технічної та соціально-наукової освіти об'єднав політико-освітню, агітаційно-освітню роботу в республіці й зосередив її на обслуговуванні політичного та економічного будівництва в Україні. Для поглиблення роботи в його складі згідно з декретом РНК УСРР від 14 грудня 1920 р. "Про Головний політико-освітній комітет (Головполітосвіту)" [16, *585*] створюється Головний політико-освітній комітет.

Сфера мистецької діяльності стає головним чинником у формуванні ідеологічної свідомості суспільства. За постановою РНК УСРР від 19 лютого 1921 р. "Про направлення діяльності Наркомосвіти з метою оволодіння просвітньою справою", Головполітосвіта мала "направляти всі засоби, а особливо художні (кіно, фото, тео і т.п.) на поширення комуністичної агітації" [7, *84*].

20-і роки XX ст. — це період, коли розпочинається формування фондів державних музеїв. Декретом від 11 березня 1921 р. "Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей" [8, *125*] всі "збірки пам'ятників мистецтва та старовини, а також різних речей, які мають цінність для музеїв УСРР, переходять до відання Всеукраїнського комітету охорони пам'ятників мистецтва, старовини та природи (ВУКОПШС)".

Постановою РНК УСРР від 19 квітня 1921 року "Про селянські будинки" [2] Наркомосвіти доручалося використати селянські будинки для утворення єдиного центра політосвітньої праці на селі.

Завдяки значним зусиллям наркома освіти Г. Ф. Гринька Україна домоглася при-

йняття Кодексу законів про народну освіту УСРР. Уже Постановою ВУЦВК від 22 листопада 1922 р. "Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту" в Україні була визначена мережа закладів культури і мистецтв, парадигми їх функціонування і механізм управління системою [11, *155–186*].

Кодексом встановлювалася законодавча база для організації культурно-освітньої та мистецької діяльності, яка підпорядковувалася завданням політичної освіти і виховання. В Кодексі визначено й систему політичної освіти, її завдання, заклади політичної освіти і виховання, що перебували безпосередньо у віданні Головполітосвіти — підрозділу Наркомосу. Це — клуби і селянські будинки, музеї з їхньою екскурсійно-виставково-музейною роботою, бібліотеки. Галузь мистецтв, що поділялася на види: театрально-музичний, образотворчий, літературний і кінематографічний, організовувалася і спрямовувалася, як зазначалося в документі, Головполітосвітою за посередництвом Відділу мистецтв, який, своєю чергою, мав підвідділи.

Поступово визначалася роль мистецької галузі. У резолюції X з'їзду КП(б)У від 29 листопада 1927 р. "Про завдання культурного будівництва на Україні" зазначено, що "театр, кіно, радіо, художня література є великим знаряддям створення нової радянської української культури. Хоча серед театрів є тільки 26% українських, але організація українського державного театру і опери становить нове художнє досягнення, дає можливість створення нової української драми і української опери, співзвучної всьому процесові соціалістичного будівництва" [11].

Культурно-освітня сфера управлялася за допомогою рішень Наркомату освіти України. В його підпорядкуванні знаходилися всі дошкільні, шкільні, позашкільні та вищі навчальні заклади, заклади політосвіти (клуби, сільклуби, хати-читальні, бібліотеки), академічна наука, мистецтво, музейна справа, архіви, видавнича діяльність. "Народний Комісаріат Освіти має у своєму розпорядженні більш за 20 тис. різних установ — школи: 4-річки I ступеня — профшколи, різні курси, різні вищі учбові заклади, музеї, картинні галереї, кіно, радіо, театри, музичні установи, фабзавучі, школи селянської молоді, радпартшколи і т. д. і т. п. Усі справи культурної освіти різними шляхами сходяться і перебувають в руках Наркомосу" [18, *3*], — згадував Нарком освіти М. О. Скрипник.

Особливу увагу Робітничо-селянського уряду України спрямовано на підвищення відповідальності НКО за розповсюдження серед населення книг популярно-соціально-економічної та наукової літератури, марксистсько-ленінської літератури — Постанова ЦК КП (б)У від 28 лютого 1929 року "Про поширення української книги"[3, *9–10*].

Після реорганізації у 1930 р. Народного комісаріату освіти УСРР згідно з Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 13 серпня 1930 року "Про реорганізацію народного комісаріату освіти УСРР" в його структурі залишається сектор мистецтва, сектор масової комуністичної освіти, діяльність яких дала можливість створити самостійні відділи мистецтва і культури.

Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 5 травня 1931 р. "Про утворення рад культурного будівництва" поряд з організацією Ради культурного будівництва при Народному комісаріаті освіти УСРР для здійснення єдиного плану культурної роботи різних державних і громадських організацій утворюються подібні ради при всіх районних виконавчих комітетах і міських Радах, що підпорядковувалися безпосередньо центрові.

Завдяки діям перших урядів (до 30-х років XX ст.) та їх національно налаштованих керівників було вжито заходів для створення системності в культурно-освітній

сфері, організації. Проте радянський уряд, надаючи культурно-мистецькій діяльності певної системності, підпорядкував її завданням комуністичного виховання населення, підносячи цю діяльність до рівня державного значення.

Культурна політика перших радянських часів, крім націоналізації культурно-мистецьких і освітніх закладів, послідовно втілювала в життя й інші пріоритети, зокрема й мовне питання. Декларацією Тимчасового робітничо-селянського уряду України, проголошеною 26 січня 1919 р., зазначалося, "що просвіта народних мас є одною з перших умов зрозуміння цими масами своїх класових революційних завдань".

Діяльність міністрів освіти урядів Центральної Ради (1917—1918) — Стешенка І. М., Григоріїва Н. Я., Христюка П. О., Прокоповича В. К.; міністрів освіти урядів Української держави (1918) — Василенка М. П., Стебницького П. Я., Науменка В. П., Щириці Ю. О.; міністрів освіти Української народної республіки доби Директорії (1918–1919) Холодного П. І., Огієнка І. І., Крушельницького А. В.; міністрів освіти уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки (1919–1936) — Михайличенка Г. В., Гринька Г. Ф., Шумського О. Я., Скрипника М. О., Затонського В. П. тим чи іншим чином передувала створенню нового центрального відомства, яке мало опікуватися передусім мистецькими проблемами. Наркомат освіти став лабораторією створення галузі культури і мистецтва, яка почала діяти самостійно після створення Управління у справах мистецтв при РНК УСРР.

На першому етапі діяльності Управлінню у справах мистецтв при Раднаркомі УСРР (Постанова ЦВК І РНК УСРР від 8 лютого 1936 року "Про утворення Українського управління в справах мистецтв при Раднаркомі УСРР") перепідпорядковувалися театри та інші видовищні підприємства, кіноорганізації, музичні художньо-малярські, скульптурні та інші мистецькі установи, зокрема навчальні заклади, які готували кадри працівників театрів, кіно, музики і образотворчих мистецтв і належали Наркомосу та іншим відомствам. До його системи управління перепідпорядковувалося й Управління фото-кінопромисловості.

Першим керівником Управління було призначено Хвилю Андрія Ананійовича [12].

Керівництво підприємствами і установами обласного значення здійснювалося через Управління у справах мистецтв при РНК АМСРР і облвиконкомах.

Про складність часу свідчить кадрова нестабільність керівництва в галузі.

У 1938 р. Управління очолив Компанієць Микола Павлович, який походив з робітників, закінчив Дніпропетровський гірничий інститут. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 липня 1944 р. № 53 його було "увільнено" з посади начальника Управління [24]. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 липня 1944 р. № 54 на цю посаду було призначено Корнійчука Олександра Євдокимовича — відомого літературного та громадського діяча [20]. Але його першим заступником згідно з постановою Ради народних комісарів УРСР було призначено М. П. Компанійця [13].

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 січня 1945 р. Управління в справах мистецтв при РНК УРСР реорганізовано в Комітет в справах мистецтв при РНК УРСР [21, *арк. 3*]. Його очолив знов О. Є. Корнійчук [22]. Під його керівництвом 2 лютого 1945 р. було розроблено Положення про Комітет в справах мистецтв при РНК УРСР.

24 січня 1946 р. О. Є. Корнійчука увільнено за власним бажанням від обов'язків Голови Комітету в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР [23] і цим же числом на цю посаду було знову призначено М. П. Компанійця [24, *арк. 355*].

Політичні інтриги привели на цю посаду М. П. Пащина, якого було призначено на

цю посаду у 1947 р. В архівних документах Центрального державного архіву України зберігаються Указ Президії Верховної Ради УРСР від 29 травня 1950 р. про звільнення з посади Голови Комітету в справах мистецтв УРСР М. Пащина [25], текст промови про розвиток науки і культури на VIII сесії Верховної Ради УРСР 1-го скликання [14, *арк. 41зв.—43*].

Від травня 1950 року Комітет очолював Д. Д. Копиця [26].

Згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 квітня 1953 р. "Про перетворення союзно-республіканських міністерств Української РСР" було створено новий центральний орган — Міністерство культури України. Воно об'єднало функції Міністерства кінематографії УРСР, Управління у справах вищої школи, Комітету в справах мистецтв, Комітету в справах культурно-освітніх установ, Комітету радіофікації, Управління в справах поліграфічної промисловості, видавництв і книжкової продукції.

Висновки. Створення управлінських структур і об'єднань у період постання незалежної Україні на початку XX ст. було відповіддю на проблеми розвитку і розширення цехового принципу організації професійної мистецької діяльності, які потребували нових, організаційно досконаліших систем координації. Майже всі уряди, що діяли в Україні після жовтневих подій в Російській імперії у 1917 року, надавали особливого значення культурно-освітній сфері.

У кожній з діючих в цей час центральних державних установ існував окремий підрозділ, що опікувався мистецькими проблемами. Відповідно до загального суспільного розвитку того часу Головполітосвіта мала спрямовувати всі засоби на поширення комуністичної агітації, відтак сфера мистецької діяльності стає у цей час одним з головних чинників у формуванні ідеологічної свідомості суспільства.

У 1922 р. було визначено мережу закладів культури і мистецтв, визначено парадигми їх функціонування і механізм управління системою. На державному рівні було визначено законодавчу базу для організації культурно-освітньої й мистецької діяльності відповідно до потреб системи політичної освіти.

Усе це перебувало у віданні безпосередньо Головполітосвіти як підрозділу Наркомату освіти. До системи віднесли клуби і селянські будинки, музеї з їхньою екскурсійно-виставково-музейною роботою, а також бібліотеки.

Галузь мистецтв, що поділялася на види: театрально-музичний, образотворчий, літературний і кінематографічний, організовувалася і спрямовувалася Головполітосвітою за посередництвом Відділу мистецтв. Наркомат освіти України, завдяки діям перших урядів та їх національно свідомих керівників, вжив заходів для створення цілісності й системності в організації мистецького життя.

Нарешті, у повоєнний період було створено новий центральний орган — Міністерство культури України, яке об'єднало функції Міністерства кінематографії УРСР, Управління у справах вищої школи, Комітету в справах мистецтв, Комітету в справах культурно-освітніх установ, Комітету радіофікації, Управління в справах поліграфічної промисловості, видавництв і книжкової продукції.

Отже, можна зробити висновок, що інституціалізація процесів саморегуляції мистецького життя в Україні в контексті історичного буття нашого народу у першій половині XX ст. зумовила необхідність утворення спеціалізованого інституту державного управління, що свідчить про новий рівень прояву мистецької діяльності в системі суспільного життя.

Література:

1. Болтівець С. Педагогічні ідеї та погляди І. М. Стешенка / С. Болтівець // Український педагог Іван Стешенко: навч. посібник. — К.: Київ. міжрегіон. ін-т удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка, 1994.

2. Вісті ВУЦВК. — № 83. — 10 травня 1921 р.

3. Вісті ЦК КП (б) У. —1929 р. — № 3(47),

4. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. — 1919 р. —№ 3.

5. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. — 1919 р. — № 15.

6. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. — 1919 р. —№ 34. — Ст. 395.

7. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. — 1921 р. — № 3. — Ст. 84.

8. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. — 1921 р. — № 4. — Ст. 125.

9. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1936 р. — № 6. — Ст. 24.

10. Збірник Законів України. — 1930 р.— № 19. — Ст. 183.

11. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського уряду 1917—1959 рр. : Зб. документів в 2 т. — Том 1. (1917— червень 1941 рр.).

К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1960. — 881 с.

12. Постанова РНК і ЦК КП(б)У від 23 лютого 1936 р. «Про призначення тов. Хвилі А. А. начальником Управління мистецтв при РНК УСРР" // Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1936 р. — № 10. — Ст. 48.

13. Постанова Ради Народних Комісарів УРСР № 803 від 14 липня 1944 р. про призначення Компанійця М. П. першим заступником начальника Управління в справах мистецтв при РНК УРСР // ЦДАГО. — Ф. 2. — Оп. 7. — Спр. 992. — Арк. 96.

14. Промова Голови Комітету в справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР Пащина М. П. на VIII сесії Верховної Ради УРСР 1 скликання про розвиток науки і культури від 28 серпня 1946 р. // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 54.

15. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства Украины. — 1920 р. — № 28.

16. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. — 1920 р. — № 27. — Ст. 585.

17. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. — 1920 р. —№ 87.

18. Скрипник М. Під клясовою ознакою // Радянська освіта. — 1933. —№ 5.

19. Указ № 53 Президії Верховної Ради Української РСР про увільнення Компанійця М. П. від обов'язків начальника Управління в справах мистецтв при РНК УРСР // ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.16. — Спр.17. — Арк. 8.

20. Указ № 54 Президії Верховної Ради Української РСР про призначення Корнійчука О. Є. начальником Управління в справах мистецтв при РНК УРСР // ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.16. — Спр.17. —Арк. 8.

21 Указ Президії Верховної Ради УРСР про перетворення Управління в справах мистецтв

при РНК УРСР в Комітет в справах мистецтв при РНК УРСР // ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.16. Спр. 24.

22. Указ Президії Верховної Ради УРСР про призначення Корнійчука О. Є. головою Комітету в справах мистецтв при РНК УРСР від 17 січня 1945 р.

23. Указ Президії Верховної ради Української РСР про увільнення Корнійчука О. Є. від обов'язків Голови Комітету в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР від 24 січня 1946 р. // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп.16. — Спр. 37.

24. Указ Президії Верховної ради Української РСР про призначення Компанійця М. П. Головою Комітету в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР від 24 січня 1946 р. // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 37. — Арк. 355.

25. Указ Президії Верховної Ради УРСР про звільнення Пащина М. П. від обов'язків Голови Комітету в справах мистецтв УРСР від 29 травня 1950 р. // ЦДАГО. — Ф.1. — Оп.16. — Спр.188. —Арк.153.

26. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про призначення тов. Копиці Д. Д. головою Комітету в справах мистецтв Української РСР» від 29 травня 1950 р. // ЦДАВО. — Ф.1. — Оп. 16. — Спр.188.

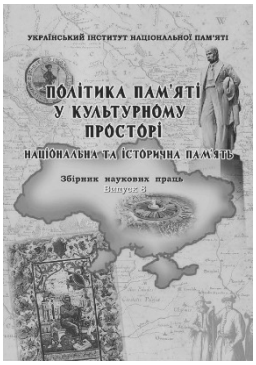
27. ЦДАВО. — Ф.1. — Оп. 16. — Спр. 364. — арк. 58. // Радянська Україна. —1953р. — 11 квітня. — № 86.

28. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп.1. — Спр. 63. — Арк. 8.

29. ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 1.

30. ЦДАГО України. — Ф. 39. — Оп. 4. — Спр. 237.

31. ЦДАГО. — Ф. 4763. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк.1—8.

Богуцький Ю. П. Формування культурного простору в Україні: проблеми на тлі суспільно-політичних трансформацій // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: Зб. наук. праць. — Випуск 8. — К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. — 296 с. — С. 4–7.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ НА ТЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розвиток українського суспільства доби незалежності відбувається під впливом двох чинників: локальних (внутрішніх) і фундаментальних (або глобальних). Відтак і культурний простір України трансформується у цих двох площинах. А вони, у свою чергу, мають як дотичні характеристики, так і суперечливі, які не збігаються за часово-просторовими ознаками. Ці відмінності проявляються на рівні культурних феноменів, норм, цінностей, на які орієнтуються жителі України, вступаючи у соціальну взаємодію.

Слід звернути увагу на різноманітність та розмаїття культурогенезу становлення сучасної української культурної системи. Регіони сучасної території України довгий час перебували у складі інших держав (Російської та Австро-Угорської імперій, Польсько-Литовської держави тощо). А отже, у різних регіонах України маємо різний етнокультурний менталітет, релігійні традиції та відмінний політичний досвід. Варто навести лише деякі дані.

Міжнаціональні відносини.

Згідно із Всеукраїнським переписом населення 2001 р., в Україні нараховувалося 37,5 млн. українців (77,8% від загальної кількості населення) і 10,9 млн (22,2%) представників інших (понад 130) національностей. Найчисельнішими національними меншинами країни є росіяни (17,3% всього населення), білоруси (0,6% населення), молдовани (0,5%), кримські татари (0,5%), болгари (0,4%), угорці (0,3%), румуни (0,3%), поляки (0,3%).

Етнічні українці становлять більшість в усіх регіонах України, крім АР Крим та м. Севастополя, в яких переважають росіяни. У деяких регіонах України, переважно прикордонних, частка національних меншин є значною (Закарпаття, Буковина, Одещина, Донбас, Харківщина і Дніпропетровщина); багато регіонів можна охарактеризувати як моноетнічні (Поділля, Волинь).

Релігійна ситуація.

Релігійна мережа в Україні на 01.01.2013 р. представлена 55 віросповідними напрямами, у межах яких діє 36995 релігійних організацій, зокрема 35460 релігійних громад; справами церкви опікується 31313 священнослужителів, функціонує 202 духовних навчальних заклади, 13157 недільних шкіл.

Соціально-політична стабільність в державі на сьогоднішній день зумовлюєть-

ся, разом з іншими чинниками, змістом та спрямованістю неоднозначних, а частіше і контраверсійних процесів функціонування релігійно-церковного комплексу та його активного входження у суспільний простір країни.

Партійно-політична сфера.

Україна має багатопартійну систему, і на 13 листопада 2012 р. в Україні офіційно зареєстровані 200 політичних партій. В останніх виборах до Верховної Ради брали участь 87 політичних партій, 9 з яких стали парламентськими.

Для сучасних українських партій цивілізаційні та геостратегічні орієнтації грають важливішу роль, ніж економічні та соціально-політичні програми, що зумовило появу у діяльності партій проросійської та прозахідної (проєвропейської) спрямованості. Ці та інші чинники активно впливають на формування єдиного культурного простору і нерідко суперечать між собою.

Суперечності спричиняють формування у суспільстві багатоманітних субкультурних утворень, орієнтованих на цінності різного типу культурних укладів. На рівні загальнодержавного життя це позначається фрагментарністю мовного простору, розмитістю цінностей, різновекторністю соціокультурних та геополітичних орієнтацій, що є поживним ґрунтом для розвитку деструктивних суспільно-політичних трансформацій і виступає загрозою розколу суспільства, а точніше реальною перешкодою консолідації суспільства, формування національної ідентичності, цивілізаційного поступу нації як соціальної системи з власними внутрішніми неповторними особливостями.

Йдеться про те, що відмінності суб'єктивних орієнтацій учасників соціальної взаємодії призводять до виникнення суперечностей, посилення ризиків конфліктності. А їх вирішення потребує формування відповідної культури як на суспільному рівні, так і на рівні окремої особистості.

Зважаючи на це, розуміння соціальних конфліктів і врядування суперечностей є необхідною складовою успішного поступу України, конструктивної взаємодії в умовах впливів сучасного суперечливого світу.

У цьому контексті однією з найбільш актуальних проблем, яка має значення і для сучасного буття нашого суспільства, і для його майбутнього, є проблема відтворення цілісності культурного простору, де внутрішні зв'язки між частинами переважають над впливом на них зовнішніх чинників. Така цілісність виступає основою національної консолідації та запорукою соціально-економічного розвитку.

Відмінне бачення спільної культурної основи, поглиблення соціокультурних відмінностей, яке спостерігається протягом останнього часу, мають об'єктивну природу, в тому числі й через те, що Україна на рівні регіональних спільнот знаходиться у процесі розвитку нових форм ідентичності.

Різноманіття поглядів, укладів, світоглядних орієнтацій населення України пояснюється історичними особливостями розвитку нашої держави протягом багатьох століть. Тому такий ключовий чинник формування цілісного культурного простору як історична пам'ять народу не може бути визначальним на нинішньому етапі суспільного життя, оскільки він, навпаки, живить ментальні розбіжності мешканців різних регіонів.

Отже, для української нації (як поліетнічної) більш дієві чинники консолідації зосереджені у майбутньому. Очевидно, ні в кого не викликатиме заперечення бажання розбудовувати свою Батьківщину як країну з рівними можливостями, високим рівнем достатку, соціального забезпечення, різноманітного культурного життя тощо.

Водночас нині спостерігаємо, як ризик культурно-ідеологічного антагонізму по-

силюються в умовах політичної нестабільності та економічних негараздів, що накладає особливу відповідальність на державу, громадські організації та вітчизняну бізнес-спільноту.

Процес культуротворення, формування спільного культурного простору України може бути конструктивним, якщо стане результатом об'єднаної дії цих соціальних суб'єктів. Українська держава і суспільство все більше потребують плекання нової культури діалогу між бізнесом, владою та громадянським суспільством, спільних проектів, які об'єднували б зусилля держави, професійних та бізнесових спільнот на всіх рівнях суспільного життя.

Така потреба виявляється, з одного боку, у необхідності соціальної скерованості розвитку державної складової України (на відміну від адміністративно-бюрократичної) та, з іншого боку, відтворення місцевих самобутніх ресурсів розвитку національного бізнесу.

Складності розвитку такого діалогу певною мірою вкорінені як у національній ментальності (хуторянсько-індивідуалістичних налаштуваннях і смислах суспільної активності), так і в особливостях історичного розвитку українського суспільства протягом останніх десятиліть.

У світі ще з початку 1990-х років соціалізація бізнесу стала однією з головних світових тенденцій соціально-економічного розвитку. Зокрема, поворотним пунктом розвитку людства стала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Там вперше постало питання щодо сталого розвитку як ідеології XXI ст., що передбачає необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людини і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Отже, були декларовані та зафіксовані нові вимоги з боку світового співтовариства до корпорацій щодо підвищення їхньої соціальної відповідальності.

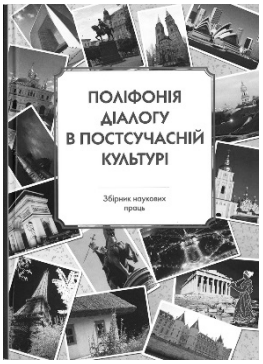
Цей форум став потужним імпульсом до активізації вивчення ролі великих компаній у вирішенні соціальних проблем, а також у розробці програмних політичних документів на корпоративному, національному й міжнародному рівнях, які визначають сфери соціальної відповідальності й соціальні функції бізнесу.

У культурному просторі формуються громадянські, професійні, творчі якості особистості, що визначають її суспільну та політичну поведінку і, зрештою, складають її якості у процесі праці та самореалізації. На жаль, в Україні до останнього часу бізнесові спільноти не бачили своєї ролі у формуванні культурного простору на регіональному та загальнодержавному рівнях і не брали на себе відповідальності за це.

Можливо, це пов'язано з тим, що Україна досі не перейнялася стратегією сталого розвитку, не пропагує саму ідею відповідального ставлення до захисту інтересів майбутніх поколінь, натомість зосереджується лише на неухильному зростанні економічних показників країни, регіонів, міст, сіл або окремих галузей економіки.

Зрозуміло, що ідеологія сталого розвитку висуває потребу формування нової політики гуманітарного розвитку України, заснованої на людиноцентричній моделі, визнанні невід'ємного права людини на життя, гармонійному розвитку та повноцінному розкритті творчого потенціалу кожного.

Гуманітарний розвиток повинен формувати систему суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності. Це має стати нашим планом дій на найближче майбутнє.

Богуцький Ю. П. Вітальне слово // Поліфонія діалогу у постсучасній культурі : збірник наукових праць / [упор. : С. М. Садовенко, Л. В. Терещенко-Кайдан]. — К.: НАКК-КіМ, 2013. — 388 с. — С. 4–5.

Шановні учасники конференції!

Інститут культурології Національної академії мистецтв України вітає вас з відкриттям Міжнародної науково-теоретичної конференції «Діалог культур: Україна — Греція (сучасний стан та перспективи розвитку)».

Актуальність теми Конференції не викликає ні в кого з нас — сучасників сумніву з огляду на події, динаміку процесів, що відбуваються у сьогоднішньому світі. На повсякденне життя і українців, і греків, на форму і зміст міжнародних відносин впливають як глобалізаційні, кроскультурні процеси, так і геополітичні інтереси та впливи наддержав світу, світова економіка. Все це має як позитивні, так і негативні наслідки у розвитку міжкультурних діалогів.

Територія України, її населення, яке історично перебувало у складі сусідніх держав, імперій, зазнала впливів культур сусідніх народів, країн. Тому питання міжнаціональних відносин є суттєвими і актуальними в державотворчій практиці нашої держави.

Ми, як і європейці (за даними Європейської служби дослідження громадської думки, майже три четверті громадян ЄС) вважаємо, що люди з іншою етнічною чи релігійною ідентичністю, збагачують культурне життя нашої країни.

Більшість з нас досить часто у повсякденні стикається із людьми іншої національності, іншого віросповідання чи іншої державної належності. Багато європейців й українців щодня спілкуються із людьми іншої культурної ідентичності не надаючи цьому особливого значення. В українському азовсько-чорноморському регіоні, Криму та й в цілому в Україні, представники української і грецької спільноти в повсякденній практиці, з огляду на давні, з часів Еллади, традиції, здійснюють культурний обмін. Невипадково більшість з нас, як і європейців (за даними тієї ж Служби) погоджується з думкою, що міжкультурні контакти приносять чимало переваг.

Ольвія, Херсонес інші культурно-історичні пам'ятки увійшли до української історії як вагомі чинники формування духовної скарбниці України. Цього року Національний заповідник «Херсонес Таврійський» внесено до списку історичної спадщини ЮНЕСКО. Але проблеми міжкультурного діалогу є особливо актуальними і важливими для внутрішнього суспільного буття і розвитку України, адже на території нашої країни мешкають представники близько 130 національностей.

Тому, сьогодні, до найбільш актуальних проблем, на вирішення яких спрямована сучасна українська культурологія, ми відносимо вивчення проблеми цілісності україн-

ської культури, осмислення питань впливу міжкультурних зв'язків на сучасні українські реалії, механізми структурно-інституційного устрою та забезпечення культурних процесів, особливості розвитку сучасних культурних практик в аспекті теоретико-методологічних проблем національної культурології, вирішення важливих питань регіоналізації культури та її вплив у формування національної культури країни.

Не дивлячись на певні розбіжності у трактуванні методологічних засад культурології як науки (західноєвропейські і пострадянські), сподіваюсь, що цей науковий захід сприятиме обговоренню проблем культурогенезу та прагматичному пошуку шляхів подальшого розвитку світової культурології.

Сподіваюся, що наша наукова Конференція здійснить вагомий внесок у наукову розробку важливої теми кроскультурності сучасної епохи, а її результати, рекомендації стануть в нагоді не лише науковцям-культурологам, а й практикам, які працюють в сфері вироблення і реалізації культурної політики наших країн.

Шановні колеги, зичу вам успіхів і висловлюю впевненість в тому, що науковий захід, у якому ви берете участь, відіграє свою позитивну роль у розвитку культурології як складової світової академічної науки.

Від щирого серця бажаю всім натхнення і успіхів в науковій діяльності.

Радник Президента України,
керівник Головного управління з питань гуманітарного розвитку
Адміністрації Президента України,
доктор філософії, академік Академії мистецтв України,
заслужений діяч мистецтв України,
директор Інституту культурології НАМУ
Ю. П. Богуцький

Богуцький Ю. П. Передмова. // Золоті сторінки української культури [Електронний ресурс] = Golden pages of the Ukrainian culture : [наук.-попул. дослідж.: у 5 т.] / [ідея, концепція, розроб.: Богуцький Ю. П. та ін.]; Ін-т культурології Нац. акад. мистец. України. — Електрон. прогр. — К. : Інфодиск, [2008]. — Назва з етикетки диску. Т. 5 : Сучасність. — [2013]. — 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM). — Інформація подана укр., англ.

Шановні друзі!

Заздалегідь визначивши тему п'ятого, завершального тому електронної видавничої серії «Золоті сторінки української культури», ми мали відповісти на запитання, де пролягає межа між сучасністю і тим, що відійшло до історії? З одного боку, визначення сучасності є доволі умовним, як і приналежність до неї твору художника, який продовжує працювати «тут і зараз». З іншого, мистецтву притаманний скорішe вертикальний, понадчасовий, аніж горизонтальний, історичний рух, то ж переважна більшість його витворів не втрачають значення, перебуваючи у неперервному діалозі нетлінних вартостей.

XX століття, століття музеїв сучасного мистецтва, висунуло власну межу сучасності — його початок. Саме від неї відштовхувалися упорядники збірок таких реномованих музейних інституцій як Тейт Модерн у Лондоні чи паризький Центр Помпіду. Перебуваючи на вістрі часу, ми змушені впроваджувати нові поділи, зазначимо лише — чи не найсуттєвіші зрушення у процесі творення, ініційовані попереднім століттям, продовжують залишатися такими і надалі, змушуючи фіксувати усі його етапи.

Доля подарувала Україні 1991 рік, який відкрив новий відрізок вітчизняної історії — добу державної незалежності. 20 років, що минули відтоді, виповнили не лише здобутки. Складний, подекуди болісний процес заміни централізованої системи управління культурою новою, побудованою на демократичних засадах, не міг не вплинути на їх перебіг, провокуючи не лише естетичні, а й світоглядні поділи, адже поряд з митцями молодими продовжували активно працювати ті, розквіт таланту яких прийшовся на попередні десятиліття. За період, що минув, сформувалося й нове покоління художників — власне їм випала честь формувати візерунок української культури першої половини XXI століття.

Упорядковуючи останній том, автори видавничої серії побудували свою роботу на принципах неупередженості і толерантності. Чи не єдиним критерієм, який визначав включення окремих явищ до його складу, стала їх виняткова мистецька вартість. Сподіваємось, нам вдалося створити об'єктивну картину новітньої історії української культури — остаточний вердикт з перспективи часу винесуть лише наші нащадки.

Богуцький Юрій Петрович,
директор інституту культурології НАМУ, віце-президент НАМУ,
професор, академік НАМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

Шановні друзі!

Заздалегідь визначивши тему п'ятого, завершального тому електронної видавничої серії «Золоті сторінки української культури», ми мали відповісти на запитання, де пролягає межа між сучасністю і тим, що відійшло до історії? З одного боку, визначення сучасності є доволі умовним, як і приналежність до неї твору художника, який продовжує працювати «тут і зараз». З іншого, мистецтву притаманний скоріше вертикальний, понадчасовий, аніж горизонтальний, історичний рух, то ж переважна більшість його витворів не втрачають значення, перебуваючи у неперервному діалозі нетлінних вартостей.

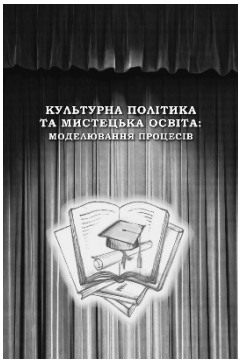
XX століття, століття музеїв сучасного мистецтва, висунуло власну межу сучасності – його початок. Саме від неї відштовхувалися упорядники збірок таких реномованих музейних інституцій як Тейт Модерн у Лондоні чи паризький Центр Помпіду. Перебуваючи на вістрі часу, ми змушені впроваджувати нові поділи, зазначимо лише – чи не найсуттєвіші зрушення у процесі творення, ініційовані попереднім століттям, продовжують залишатися такими і надалі, змушуючи фіксувати усі його етапи.

Доля подарувала Україні 1991 рік, який відкрив новий відрізок вітчизняної історії – добу державної незалежності. 20 років, що минули відтоді, виповнили не лише здобутки. Складний, подекуди болісний процес заміни централізованої системи управління культурою новою, побудованою на демократичних засадах, не міг не вплинути на їх перебіг, провокуючи не лише естетичні, а й світоглядні поділи, адже поряд з митцями молодими продовжували активно працювати ті, розквіт таланту яких прийшовся на попередні десятиліття. За період, що минув, сформувалося й нове покоління художників – власне їм випала честь формувати візерунок української культури першої половини XXI століття.

Упорядковуючи останній том, автори видавничої серії побудували свою роботу на принципах неупередженості і толерантності. Чи не єдиним критерієм, який визначав включення окремих явищ до його складу, стала їх виняткова мистецька вартість. Сподіваємось, нам вдалося створити об'єктивну картину новітньої історії української культури – остаточний вердикт з перспективи часу винесуть лише наші нащадки.

Богуцький Юрій Петрович,
директор інституту культурології НАМУ, віце-президент НАМУ,
професор, академік НАМУ, кандидат філософських наук,
заслужений діяч мистецтв України

Богуцький Ю. П. Вступ // Культурна політика та мистецька освіта: моделювання процесів / кол. авторів: кер. [Безгін О. І., Бернадська А. Є., Кочарян І. С., Успенська О. Ю.]. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 176 с. — С. 7–8

ВСТУП

Одним з пріоритетів стратегічного розвитку України визнано інтеграцію нашої держави в Європейське співтовариство. У перспективі Україна має узгодити та наблизити свої соціально-економічні інституції до стандартів країн ЄС та зробити їх відповідними загальноєвропейським вимогам. Важливими умовами цього є розвиток демократичного суспільства, громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, професійна підготовленість, формування активної життєвої позиції. У зв'язку з цим культура і освіта стають стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства.

Економічний прогрес розвинених країн опирається на концепцію розвитку людського потенціалу, що обумовлює потребу інвестицій у головну продуктивну силу — людину. В країнах Європи все більше розуміння знаходить підхід до культури як фактора, що сприяє розвиткові національної ідентичності, добробуту громадян, зайнятості, відродження й сталого розвитку міського середовища та регіонів країни. Культурна продукція визнана особливим економічним товаром, який потребує законодавчих інструментів, що спрямовані на вдосконалення системи підтримки культурного сектора. В кожній країні формується своя модель державного фінансування культури, яка адекватна національній системі міжбюджетних відносин та традиційним напрямкам державної підтримки цієї сфери, але всі європейські країни розглядають сферу культури як важливий сектор національної економіки, тому країни Європи у своїй культурній політиці знаходять найбільш ефективні моделі обстоювання інтересів культурної сфери, які можуть бути використані в Україні.

У першому розділі дослідження зроблено огляд культурних політик деяких країн Європи, який дозволяє проаналізувати успішність державних заходів підтримки культури, створення умов розвитку творчості, ефективного використання потенціалу приватного спонсорства та меценатства, забезпечення ефективності національної політики в цій галузі. Простежено процеси становлення нових економічних і соціокультурних умов в Україні, які дають поштовх розвиткові культурної політики, появі нових сфер і видів культурної діяльності, змінюють практику фінансування культури та управління культурними організаціями.

Зазначимо, що в умовах хронічного дефіциту державного бюджету, принципових змін зазнали фінансово-економічні складові управління й планування установ культури, хоча основні напрямки місії організацій культури багато в чому залишаються в рамках консервативних уявлень. Очевидно, що в цій ситуації потрібен невідкладний перегляд сталих форм і методів управління, що потребує кваліфікованих менеджерів, здатних

вирішувати сучасні проблеми галузі культури. Відповідно, необхідні нові програми і методики навчання культурному менеджменту.

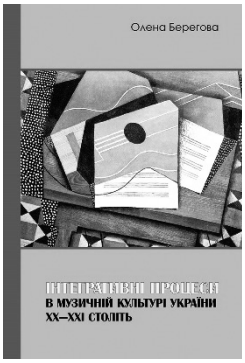
У другому розділі дослідження визначено (на прикладі такої сфери культурної галузі як театральне мистецтво) типологію менеджерів установ культури та їх основні функції. З урахуванням європейського та українського досвіду розглянуті форми навчання, наведено методологію моделювання та розробки навчальних програм підготовки менеджерів культури. Наведені ключові фактори, які перешкоджають отриманню ними сучасної освіти.

Оскільки культурна політика бачиться як сукупність науково обґрунтованих поглядів і заходів щодо всебічної соціокультурної модернізації суспільства, вона передбачає комплекс завдань щодо завчасного налагодження наукового і освітнього забезпечення цих принципів, враховуючи цілеспрямовану підготовку кадрів для кваліфікованого регулювання соціокультурних процесів завтрашнього дня.

У третьому розділі аналізуються загальні тенденції освітнього процесу, основні напрямки модернізації мистецької освіти, вплив Болонського процесу. Перспективи розвитку сучасної освіти розглядаються в контексті багаторівневої міжнародної інтеграції, при якій ефективність мистецької освіти стає механізмом гуманітаризації суспільства. В контексті європейського інтеграційного процесу розглянуто позитивний досвід мистецьких освітніх закладів. Простежуючи історію досить відомих навчально-творчих закладів, діяльність яких пов'язана з іменами талановитих митців-педагогів та видатних майстрів мистецтв на тлі історичних соціокультурних перетворень, розглянуті процеси та особливості підготовки фахівців для набуття національною освітою нових якісних і сутнісних ознак. Мистецька освіта — соціальне явище. Саме вона є основою духовного розвитку національної культури і виступає гарантом розвитку особистості через творчість. Структурно-функціональні зміни, що відбуваються в мистецьких освітніх закладах з метою подальшого розвитку мистецької педагогіки, покликані формувати та оновлювати знання і навички за допомогою сучасних засобів комунікації, креативних технологій та широкого міжнародного співробітництва.

Автори дослідження сподіваються, що розглянуті аспекти вказаної проблематики будуть корисні науковцям-культурологам, мистецтвознавцям та фахівцям з мистецької освіти.

Ю. П. Богуцький
директор Інституту культурології НАМ України
академік Національної академії мистецтв України, професор

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Інтегративні процеси в музичній культурі України XX—XXI століть: монографія / Олена Берегова. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 232 с. — Бібліогр.: с. 223–230. — С. 6–7

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

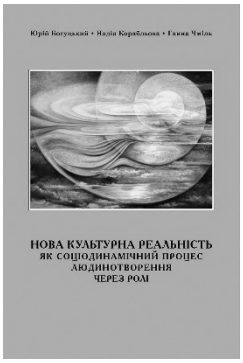
Складні соціокультурні явища XX і особливо нового XXI століття породжуються глибинними, часом різновекторними змінами в усіх сферах людського буття. Сучасній людині доводиться спостерігати протилежні процеси: з одного боку, рух суспільства в напрямку дедалі більшої єдності, гомогенної однорідності, глобальної уніфікації й стандартизації; з іншого боку, прагнення людства до розмежованості за національними, релігійними, статусно-майновими, ментальними та іншими ознаками. Будь-який суспільний процес чи явище сьогодні має в своїй основі як інтегративні, так й дезінтегративні чинники; ця діалектична пара існує за принципом маятника, коливаючись від однієї точки до іншої залежно від конкретних обставин часу. Характерно, що найбільш динамічний, прогресивний і поступальний розвиток соціуму настає у той час, коли його інтегративні й дезінтегративні чинники перебувають у відносній рівновазі; у крайніх же точках ці чинники стають небезпечними як для окремих націй, так і для всього людства. Зокрема, суцільна інтеграція загрожує втратою національної ідентичності, поглинанням менш розвинених або відсталих націй і народностей більш розвиненими. Суцільна дезінтеграція породжує небезпеку розпаду цілісного суспільства на окремі групи, втрати зв'язків між ними, загального послаблення й дестабілізації тощо.

На нинішньому етапі розвитку в українському суспільстві переважають дезінтегративні тенденції, зумовлені розпадом монолітної донедавна радянської системи соціальних норм і етичних цінностей, відсутністю нової ідеології та національної ідеї, кризовим станом економіки, політичною напругою тощо. Подолати роз'єднаність українського суспільства можна тільки за допомогою потужних об'єднавчих ресурсів культури. Проте і в самій культурі останнім часом спостерігаються дезінтегративні явища, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До перших відносимо загальносвітові закономірності розвитку сучасної культури, яка являє собою певну сукупність конфліктуючих субкультур (національних, професійних, молодіжних тощо). Тенденції культурної фрагментації, мультикультуралізму, характерні для постмодерних суспільств, також роблять доволі проблематичним існування цілісної культури. До суб'єктивних дезінтегративних чинників у культурі належать суто вітчизняні явища культурного етноцетризму, коли визнається лише одна з існуючих в Україні етнічних культур (це стосується, здебільшого, явищ україно- та русоцентризму) і нехтуються всі інші культурні традиції. Дезінтегративний вплив справляють і наслідки культурного

космополітизму, тобто орієнтація на зразки західної масової культури, особливо поширена в молодіжному середовищі.

У цьому контексті поява монографії О. М. Берегової в рамках фундаментальної теми дослідження Інституту культурології НАМ України «Інтегративні процеси як перспектива культурного розвитку України: методологічні, семіотичні, комунікативні, інтерактивні, регіональні аспекти» вбачається актуальною та своєчасною. У книзі вперше в українській культурології здійснюється спроба наукового осмислення інтегративних процесів у новітній музичній культурі України, робиться акцент на особистості як інтегративному чинникові культури, наголошується процесуальний аспект культурної інтеграції. Автор виявляє декілька визначальних проблемних ракурсів обраної теми, як-от: проблеми творчої особистості й музичної комунікації, європейської інтеграції України та впливу глобалізації на сферу культури і мистецтва. Аналітичним матеріалом монографії стала найновіша українська композиторська творчість, панорамно представлена за основними музичними жанрами.

Юрій БОГУЦЬКИЙ,
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Візуалізація реального в сучасному культурному просторі: Монографія / Чміль Ганна, Корабльова Надія. – К.: Ін-т культурології НАМУ, 2013. — 256 с.— Бібліогр. с. 249–255 — С. 7–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Культурні трансформації, пов'язані зі становленням інформаційного та постінформаційного суспільства, мають принципове значення не тільки для розвитку нових типів комунікації й розгортання багатовекторних процесів глобалізації. Вони викликають радикальні зрушення у підвалинах європейської цивілізації, водночас прискорюючи процес формування планетарного людства як мультикультурної спільноти, одним із способів інтеграції якої постає екранна культура.

Саме її домінування у просторі повсякденності є одним із істотних чинників, що відбиваються на життєтворчості сучасної людини, її екзистенційних характеристиках, способах і стилях життя. Більше того, сучасне культурне поле й саме перетворилось на екран, конструюючи реальність із закладеними у ній смислами, формуючи й саму культурну реальність за допомогою візуальних образів.

Мова екрану не має завершених рефлексій, вона стимулює будь-які аналогії переадресування до інших текстів, культур, символів, цінностей. Ця семіологія екрану створює масштабне видовище і формує екранну реальність, у якій культ слова замінено диктатом змінюваних образів.

Екранні образи формують нову реальність, яка стає все більш образною, штучною і віртуальною, оскільки, порівняно з іншими видами реальності — соціальною, поетичною, знаковою, географічною, вона принципово неспостережна, нереєстрована.

Така реальність — це інноваційний результат, що вимагає її теоретичного осмислення як активного віддзеркалення і конструювання паралельного світу.

Сама природа віртуальної реальності є, передусім, не відображенням актуальної реальності, а істотним чинником впливу на неї. Конкретне співвідношення між віртуальною та актуальною реальністю залежить від сили ініціативи віртуального, одним з інструментів актуалізації якого є цінності.

Евристичні можливості цієї реальності сприяють подальшому розвитку нових дослідницьких підходів у осягненні людини телематичної, того людського типу, який мислить і живе екранними образами, засвоює мову екрану, відкриваючи для себе нову галузь предметної уяви, що розширює і збагачує життєвий досвід, набутий за допомогою екранних форм.

Дзеркальне образотворення постає своєрідною смислобуттєвою реальністю. У ній розгортаються комунікативні процеси, де дзеркальний образ виявляє різну міру самовираження у стратегіях і технологіях життєтворчості.

Вони набувають великого значення у ситуації, коли культура вимагає від людини «не бути», а «здаватися». Це гра, у якій можна програвати будь-яку обрану роль, що сподобалась, залишаючись собою.

Дослідженню цих актуальних проблем і присвячено монографію «Візуалізація реального в сучасному культурному просторі».

Монографію підготовлено за планами фундаментальних досліджень Інституту культурології НАМ України.

Юрій Богуцький

директор Інституту культурології НАМ України
академік Національної академії мистецтв України, професор

Богуцький Ю. П. Державна політика в умовах нової культурної реальності // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. — №6. — 192 с. — С.7–12

УДК 316.7

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ НОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. *Проаналізовано стан державної політики в умовах нової культурної реальності в Україні та її пріоритети на сучасному етапі суспільної трансформації, також визначено її основні завдання, принципи і значення для розвитку сучасного суспільства, описано різні моделі політики держави у галузі культури, визначено стратегії культурного розвитку України.*

Ключові слова: *державна політика, принципи культурної політики, державне управління, культурні цінності, культурне життя.*

Аннотация. *Проанализировано состояние государственной политики в условиях новой культурной реальности в Украине и ее приоритеты на современном этапе общественной трансформации, также определены основные задачи, принципы и роль для развития современного общества, описаны различные модели политики государства в области культуры, определены стратегии культурного развития Украины.*

Ключевые слова: *государственная политика, принципы культурной политики, государственное управление, культурные ценности, культурная жизнь.*

Summary. *The public policy in the new cultural reality in Ukraine and its priorities at the present stage of social transformation is analyzed, its main task, basic principles and role in the development of modern society are identified, various models of state policy in the field of culture are described, strategy of cultural development of Ukraine is defined .*

Key words: *public policy, the principles of cultural politics, public administration, cultural values, cultural life.*

Розбудова національної системи культури в умовах становлення України як незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів XXI ст. ***актуалізує*** наукові пошуки в царині критичного осмислення досягнутого і виявлення тенденцій в культуротворенні з метою зосередження наукових, духовних, матеріальних зусиль, ресурсів на подоланні тих проблем, які стримують розвиток культурної галузі, не дають можливості забезпечити нову якість життя, адекватну нинішній історичній епосі.

Метою статті є визначення основних парадигм культуротворення в Україні XXI ст. у вимірах світових інтеграційних процесів та дослідження впливу державного управління на культурні процеси.

Сучасні наукові розробки українських учених доводять, що у глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу. Як європейська за цивілізаційною належністю нація Україна спирається у розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка неодноразово виявляла свою ефективність.

Черговим підтвердженням доцільності дотримання такої парадигми є успіх країн як Центральної, так і Східної Європи, які продемонстрували динамічний випереджальний розвиток і стійкість суспільства в умовах кризи [1].

У європейському світогляді інтелект, освіта, культура, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалася здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності й соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства.

Декларуючи свій європейський вибір, Україна у XXI ст. започаткувала процес змін, втілюючи у суспільну свідомість ідеї та принципи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Європейської соціальної хартії. В основу процесів подальшого розвитку культури покладаються інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, із суспільством і природою [7].

Такий підхід зумовлює в Україні зміну бачення ролі людини в політичному, економічному, культурному і соціальному житті країни. В Україні виробляється цілісна політика культурного розвитку, адекватна модернізаційним викликам [12].

Водночас культура розглядається як сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, охоплює всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти [3].

Ці процеси передбачають як політичні, так і економічні аспекти. У політичному вимірі перехід до культурного розвитку став передбачати досягнення найвищого рівня свободи особистості й водночас її готовність брати відповідальність за себе, свою родину, місцеву громаду і державу.

В економічному вимірі культурний розвиток став означати постійне зростання частки інтелектуального продукту в національному продукті, утвердження інноваційності як домінантної моделі економічної поведінки [13].

Виявилися й основні принципи культурного розвитку України. Ними стали:

• людиноцентризм як система поглядів, що визначає цінність людини та її можливості, і як критерій оцінки ефективності держави та зрілості суспільних інститутів визнає невіддільне право кожної людини на вільний розвиток особистості та самореалізацію усіх її здібностей;

• розширення простору свободи, утвердження людської гідності, розкриття комунікативного потенціалу української культури як триєдиний спосіб формування національної ідентичності й соціалізації людини;

• розвиток та якнайповніше використання культурних надбань нації у багатогранності зв'язків з іншими національними культурами, відкритість для міжкультурної взаємодії з метою забезпечення належного місця України у європейському та глобальному культурному просторі [14].

Ключовою ознакою постіндустріальної доби в Україні постає нове розуміння

культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, на кваліфікацію працівників, на ефективність менеджменту, соціальні та політичні практики членів суспільства, мотивацію економічної діяльності людини, національну ідентифікацію людини і громадянина тощо. Розвинена, динамічна та доступна культура стала тим живильним середовищем, в якому формується і реалізується креативний (творчий) потенціал людини — головної рушійної сили науково-технологічного та суспільного прогресу [10].

Спираючись на національні еліти, Українська держава спрямовує зусилля на осучаснення національної моделі культурної політики.

У цьому контексті українська національна культура стає модерною й конкурентоспроможною, але засвоєні новітні сфери творчості та культурних практик утверджуються як у межах фольклорно-поетичного простору, так і поза колом традиційних жанрів і стилів. Українці зберігають своє неповторне культурне обличчя, засвідчуючи оригінальний, пізнаваний образ української культури у свідомості світового співтовариства.

Об'єднавчий потенціал української культури є потужним чинником національної ідентичності та єдності. У суспільній свідомості утверджується сприйняття української культури як сукупності культур усіх національних меншин та етнічних груп, інтегрованих у єдиний культурний організм [5].

Основними завданнями, що стоять перед українським суспільством в XXI ст., є такі, як:

• формування цілісного національного мовно-культурного простору, що має ґрунтуватися на утвердженні української мови в усіх сферах суспільного життя, на забезпеченні присутності національного культурного продукту в культурному споживанні наших громадян;

• збереження та розвиток культурного різноманіття мовно-етно-релігійних складових сучасного українського суспільства як потужного ресурсу гуманітарного розвитку, культурного збагачення нації;

• визнання пріоритетності розвитку, підтримки та поширення сфери функціонування культури титульного етносу — інтеграційного чинника національної ідентичності, основи сталого розвитку Української держави;

• забезпечення динамічного розвитку національних культурних індустрій як важливої складової розвитку творчого потенціалу людини та потужного потенціалу економічного розвитку країни, створення повноцінного ринку якісних і доступних культурних послуг шляхом запровадження податкових пільг українським виконавцям, видавцям, кінематографістам тощо, формування сприятливого інвестиційного клімату у сфері культурних індустрій; використання культурних індустрій у розвитку регіонів має стати джерелом притоку інвестицій і фінансових надходжень, створення робочих місць, активізації культурного життя;

• розширення доступу до надбань культури, культурно-мистецьких послуг усіх верств українського суспільства, особливо мешканців малих міст і сіл;

• розгалуження системи публічних бібліотек, зокрема й електронних;

• поповнення фондів публічних бібліотек українськими книжками, пропагування книжки і читання серед дітей та молоді; сприяння виробництву і широкому прокату українських фільмів, запису та популяризації вітчизняної академічної та сучасної музики, розвитку мережі книгарень і кінотеатрів; розвиток професійного мистецтва, всіх його напрямів і жанрів, зокрема, заснованих на новітніх технологіях, пошук та впро-

вадження інноваційних моделей позабюджетного фінансування мистецької творчості;

• відновлення історичної пам'яті українців, подолання імперсько-радянських стереотипів щодо оцінок українського минулого, унормування переліку державних свят, топоніміки, які не суперечать національній традиції, сприятимуть утвердженню української ідентичності;

• актуалізація та збереження національної культурно-історичної спадщини, створення системи її електронного обліку, перетворення історико-культурної спадщини на ключовий чинник національної ідентичності, освіти та патріотичного виховання дітей та молоді, реалізації творчого потенціалу українського суспільства;

• розвиток і модернізація мережі музеїв і заповідників, зокрема, через залучення недержавних інвестицій та меценатських коштів, які здатні дати імпульс розвитку галузей економіки, що ґрунтуються на культурній спадщині (художні промисли, культурний туризм, туристична інфраструктура). Завершення культурно-мистецьких проектів "Мистецький Арсенал", "Гетьманська столиця" в Батурині, розвиток історико-культурних заповідників "Хортиця" та "Чигирин" тощо;

• сприяння розвитку національних культурних потреб співвітчизників, які проживають за кордоном, шляхом забезпечення доступу до національного культурного надбання України;

• популяризація української культури, просування національного культурного продукту поза кордони України шляхом розширення творчих контактів українських митців із закордонними мистецькими центрами, підтримка їх участі в міжнародних мистецьких програмах, фестивалях, конкурсах, виставках тощо, а також використовуючи можливості закордонного українства, яке є потужним ресурсом гуманітарного розвитку нації [6].

Аналіз тенденцій розвитку світової цивілізації дає підстави для твердження, що культура XXI ст. виробляє спільні риси, а її становлення супроводжується акумулюванням досягнень національних культур, кожна з яких вносить щось своє в загальний розвиток. Національна культура не існує як замкнена, самодостатня модель — без корелятивного спілкування з іншими культурами. Здобутки української культури стають надбанням усього людства і оцінюються як національний внесок у міжнародний культурний процес. У зв'язку з цим спостерігається зростання вимог до національних культур, зокрема української, до ширшого розкриття спектра її функцій — особливо в сучасній ситуації, коли українська культура прагне посісти гідне місце у світовому співтоваристві [9].

Основним виміром змін у культурі України XXI століття є стан духовних потреб громадян. І соціологічні дослідження доводять, що більшість громадян України визначились у своїй потребі знань щодо культури власної нації. Потребу "в знаннях з історії та національних особливостей української культури", які становлять основу культури, декларують майже три чверті українців, а чверть — "загальною мірою", бо стали приділяти їй більше часу тільки в останні роки.

Передумовою розвитку української культури є прагнення соціуму до зростання знань у багатьох сферах національної культурної самосвідомості, реального освоєння культури.

Водночас основним засобом у освоєнні здобутків української культури залишаються засоби масової комунікації (радіо, телебачення, преса, кіно), агресивний вплив яких зазначає три чверті громадян [4].

Оскільки культурі під силу вирішувати питання економічного зростання і про-

блеми зайнятості населення нова модель української національної ідентичності, політика формування якої відповідає євроінтеграційному курсу держави, відзначається активним залученням культурної складової. Цьому сприяла ратифікація Україною низки документів, таких як Європейська культурна конвенція, конвенції про охорону культурної, археологічної, архітектурної спадщини Європи, Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Прийняття цих документів стало початком євроінтеграційних рухів в українському культурному просторі, дотримання принципів підписаних угод відкрило Україні шлях до європейських культурних проектів [2].

Культурна політика в Україні таким чином спрямувалася на вирішення проблем гуманітарної сфери. Державна підтримка фінансування культурних програм у досліджуваний період наражається на такі проблеми, як брак фаховості, відсутність системного підходу до розвитку культурних індустрій та культурної інфраструктури тощо. На часі виявився перехід до проектного підходу у сфері культурних ініціатив, заохочення інноваційних, експериментальних програм, відкриття для них перспектив майбутньої самоокупності, розробка механізмів для розширення діяльності громадських культурних проектів, стимулювання розвитку прибутковості культурної діяльності, інформаційна підтримка державою мистецьких заходів [8].

Визначити своє місце в європейському цивілізаційному просторі, з одного боку, неможливо без знання власних культурних коренів, історично сформованих традицій, цінностей та ідеалів, утілених у багатстві й розмаїтті української культурної спадщини. З іншого боку, ця спадщина є важливим чинником формування образу нашої країни на міжнародній арені. Варто зазначити й те, що обсяг і світова значущість національної спадщини, історична глибина її витоків, багатство міжнародних, міжкультурних зв'язків, що уособлюють її артефакти, ставлять Україну в один ряд із найбільш культурно розвиненими країнами Європи.

З цією метою в Україні розвивається міжнародне співробітництво у сфері збереження та актуалізації культурної спадщини як на державному, так і на громадському рівнях. Збільшення української частини Списку світової спадщини ЮНЕСКО є пріоритетним завданням культурної політики країни в найближчий час. Значні перспективи відкриває співпраця з такими міжнародними організаціями, як Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Всеєвропейська федерація зі збереження культурної спадщини Europa Nostra, Європейський музейний форум (European Museum Forum — EMF), Мережа музейних організацій (Network of Museum Organisations – NEMO) та ін. [11].

Разом з тим, незважаючи на значні зміни у суспільному житті України та світу, в системі державного управління країни ще залишались панівними застарілі механізми й уявлення про методи управління культурою.

Культурна політика в Україні традиційно зводилась до порівняно автономної та слабко координованої діяльності різних відомств, що опікуються охороною культурної спадщини, художньою діяльністю, книговиданням, бібліотечною та архівною справою тощо. Зокрема, людський капітал усе ще сприймається управлінцями дуже обмежено — у площині вирішення демографічних проблем і проблем соціального забезпечення. Мотиви діяльності управлінців у сфері культури та гуманітарного розвитку слабко пов'язані з економічною ефективністю.

І на цьому тлі в Україні з'явилася потреба в новій, більш інтегрованій моделі культурно-інформаційного простору, яка зрештою презентувалася творчою енергією

нового креативного класу, який поступово став формуватися в країні. Творчість, нові ідеї та інноваційність виявилися передумовою виробництва якісно нового культурного продукту, який потребував розповсюдження та комерціалізації. Отриманий результат, своєю чергою, потребував системи збереження та став використовуватися у процесах, пов'язаних із вихованням, освітою та змінами управлінської культури. У підсумку продукти культурно-інформаційної сфери стали каталізатором суспільного розвитку й набули статусу культурного надбання нації.

Висновки. Таким чином, враховуючи всі зазначені фази розвитку культурно-інформаційного простору, в країні була розроблена дієздатна концепція, яка дала поштовх до вироблення нової культурної політики. Нова культурна політика поступово почала відходити від практики прямого управління "офіційною" культурою та переходити до політики стратегічного розвитку культури, що є характерним для більшості країн Європи [5].

Запровадження нової інтегральної моделі управління культурно-інформаційним простором дозволило поставити у фокус управління такі пріоритети:

• створення єдиного загальнонаціонального культурно-інформаційного простору в Україні;

• відхід від статичної моделі захисту культурної спадщини та переходу до реалізації принципу "працюючої культурної спадщини";

• формування сучасних культурних середовищ, соціальних мереж, які є носіями креативного потенціалу на місцевому, регіональному й національному рівнях;

• розроблення та реалізація пакету національних проектів у сфері культури та гуманітарного розвитку;

• організація систематичного моніторингу динаміки змін у культурі, розвиток культурологічного знання та культивація сучасних напрямів культурної політики [11].

Досвід засвідчив, що оновлення моделі управління у сфері культурного розвитку зазначеного періоду стало об'єктивною необхідністю, а нові інтенсивні кроки України, спрямовані на інтеграцію нашої країни в європейський культурно-освітній та інформаційний простір, стали її результатом. Розгортання процесу модернізації культурної політики забезпечить формування демократичного та консолідованого суспільства, в якому знання та можливості їх практичного застосування виявляються важливим засобом самореалізації та розвитку особистості.

Література:

1. *Дрожжина С. В.* Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти / С. В. Дрожжина. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 198 с.

2. *Закович М. М.* Культурологія: українська та зарубіжна культура: [навч. посіб.] / М. М. Закович. — К.: Знання, 2007. — 567 с.

3. Закон України "Про культуру" від 14 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/12852.html

4. *Кірсанов В.* Культура дозвілля як предмет культурної політики / Кірсанов В. // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 1. — С. 46–48.

5. Культурна сфера України потребує реформування // Виступ Президента України на засіданні Громадської гуманітарної ради 30 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/21993.html.

6. Культура чи імітація культури?: Матеріали парламент. слухань на тему: "Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації" у Верховній Раді України, 20

квітня 2005 року / ВР України. К-т з питань культури і духовності. — К.: Парламентське видво, 2005. — 160 с.

7. *Малімон В.* Культурна безпека як мета культурної політики держави // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2006. — № 4. — С. 222–228.

8. *Мовчан П.* Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації // Голос України. — 2005. — 13 травня. — С. 16–17.

9. *Нікітін В.* Культурна політика в Україні: гуманіт. безпека, мова, освіта / В. Нікітін, М. Кузьменко, О. Кузьменко; Міжнар. центр перспект. досліджень. — К.: Оптима, 2007. — 88 с.

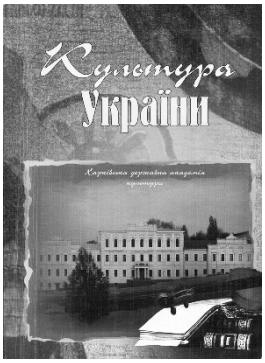
10. *Пащенко Є.* На шляху до культурного центру // Політика і час. — 2007. — № 2. — С. 58–59.

11. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2012. — 256 с.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%DO%BF.

13. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року № 1049 "Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається державна фінансова підтримка" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF.

14. *Шейко В. М.* Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.): [монографія] / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К.: Ґенеза, 2005. — 592 с.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Поліетносфера як основа інтеріснування архетипів континууму сучасних культур // Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 42 : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури ; відп. ред. В. М. Шейко. — Х. : ХДАК, 2014. — 299 с. — С. 4–14

УДК [572.9+502.211] : 930.85

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ, В. М. ШЕЙКО

ПОЛІЕТНОСФЕРА ЯК ОСНОВА ІНТЕРІСНУВАННЯ АРХЕТИПІВ КОНТИНУУМУ СУЧАСНИХ КУЛЬТУР

Розглядаються змістові, географічні, біосферні, етнічні й інші аспекти формування поліетносфери як особливої оболонки геосфери, земної поверхні. Головна увага при цьому приділяється взаємозв'язку поліетносфери з процесами інтеріснування різноманітних архетипів суцільної палітри сучасних культур.

Ключові слова: *культура, поліетносфера, інтеріснування, архетипи, континуум, життя, ноосфера, природа, біосфера, етногенез, соціогенез, пасіонарність.*

Рассматриваются содержательные, географические, биосферные, этнические и другие аспекты формирования полиэтносферы как особенной оболочки геосферы, земной поверхности. Главное внимание при этом уделяется взаимосвязи полиэтносферы с процессами интерсуществования различных архетипов сплошной палитры современных культур.

Ключевые слова: *культура, полиэтносфера, интерсуществование, архетипы, континуум, жизнь, ноосфера, природа, биосфера, этногенез, социогенез, пассионарность.*

Informational, geographical, biospheric, ethnic and other aspects of formation of the polyethnosphere as the special earth's surface are examined. The attention is paid to the interconnection of the polyethnosphere with the processes of the inter-existence of various archetypes of the continuum of modern cultures.

Key words: *culture, polyethnosphere, inter-existence, archetypes, continuum, life, noosphere, nature, biosphere, ethnogenesis, sociogenesis, passionarity.*

Мета статті — проаналізувати змістове розуміння поняття поліетносфери як особливої, своєрідної й неповторної оболонки Землі, земної поверхні, яка, до речі, має багатобарвні й різноманітні як рослинний, так і тваринний світи. Водночас ідеться про геологічні, географічні, біологічні, біосферні, етнічні й інші аспекти формування поліетносфери.

Формування поліетносфери — багатогранний, надзвичайно складний і самоорганізаційний процес земної цивілізації [4]. Саме його функціонування є фундаментальною основою інтеріснування архетипів розмаїтої палітри численних культур сучасного світового співтовариства. У свою чергу, інтеріснування континууму сучасних культур є підґрунтям для співпраці діалогу й полілогу культур народів світу, як запоруки миру і злагоди на Землі [3; 8; 10; 13; 16; 19; 20; 22].

Основна одиниця вимірювання історії — етнос [18]. Він може бути малим і великим, як китайці, росіяни, бенгальці, араби. Елементом його структури є субетнос, який спочатку може забезпечувати виникнення етносу. Деякі етноси не живуть ізольовано один від одного, вони утворюють своєрідну етнічну галактику. Відповідно до положень Гумільова, етнос не є вигаданою категорією або філософським узагальненням тих чи інших особливостей людей, це даність, що виникає безпосередньо у відчуттях, як світло, тепло, електричний розряд, тому вивчати поліетносферу слід як одне з явищ природи, біосфери, а не як гуманітарну концепцію. Етноси не існують ізольовано, окрім реліктових племен, але і там проблем позаетнічного існування окремих осіб не виникає — їх там просто не може бути, тому що вигнанець, позбавлений етносу — батьківщини, підтримки колективу — приречений у суворих умовах на загибель.

Однак етноси, які безпосередньо досліджують етнографи, — лише залишки тривалих фаз розвитку, причиною яких є, як уже зазначалося, «вибух» пасіонарності, результат нерівномірного поширення на Землі енергії живої речовини біосфери. «Вибух» на поверхні земної кулі — своєрідна мутація, що зумовлює розвиток вільної енергії поштовху біосфери, здатної виконувати роботу, яка виявляється в етносах і живій навколишній природі в сторону, зворотну принципу ентропії. Інакше кажучи, процес етногенезу компенсує згасання енергетичного заряду або удару біосферного запасу на Землі й у Космосі, перетворюючи інерцію спаду на свою протилежність — життя і боротьбу людей.

Потім відбувається розширення ареалу дії активного етносу, початок відліку його віку — формоутворення, кристалізація, спрощення структури, яка через 600 років після появи стає занадто складною, стабілізація соціогенезу, потім одне-два століття «кровопускань» (перебільшень, шоку), вихід до інерційної фази і встановлення гармонічної рівноваги, гомеостазу, «очікування» нового витка вібрації біосфери. Наприкінці існування етнос перетворюється на ізолят, етнічний колектив із примітивним рівнем існування.

Видатні вчені-історики, завдяки своїм методикам, визначили тривалість початкового розвитку етносу, точніше, історичний період формування «свіжого» народу і його політичної системи, в 300 років. Потім відбувається чергування підйомів і занепадів — теж протягом 300 років, далі послаблення життєдіяльності, що сприяє впорядкуванню свого життя до того, що А. Тойнбі назвав «брейкдаун» («брекдаун» у біологів). Нарешті, настає остаточний занепад волі й поступове сповзання «до прірви життя». Цей процес характерний для всіх народів.

Відповідно до Гумільова, нові етноси не виникають у монотонних ландшафтах — наприклад, суцільний степ — одноманітний простір, суха рівнина не сприяли генезису жодного народу, як і зона тайги. Етноси виникають на межі ландшафтних регіонів, у зоні етнічних контактів, де вібувається інтенсивна метисація. Проте остання не є причиною виникнення етносу, але надає антропологічний матеріал до самої форми контакту і його еволюції. Сприяє зародженню етногенезу сполучення різних культурних рівнів, типів держави, несхожих традицій. Загальним для історії є принцип розмаїтості, який стає синхронним відтворенням мозаїчності Землі, її поліетносфери.

Гумільов пропонує розглядати як досліджуване явище планетарного, згідно з Вернадським, масштабу саме етносферу (поліетносферу) — особливу оболонку геосфери, земної поверхні — рослинний і тваринний світи, геологічні й інші процеси, клімат, води і все інше, що супроводжує життя. На нашу думку, поліетносферу доцільно розглядати як одну з оболонок Землі, але зважаючи на численні відмінно-

сті під час взаємодії етносів з природним середовищем [19]. Міжетнічні й історичні процеси відбуваються завдяки участі природного, зокрема й мутаційного, фактора. Отже, поліетносферу можна розуміти як серію процесів виникнення етносів у певних регіонах: етногенез, розширення первинних субстратів, перетворення їх на складову етнічної історії людства і дисоціації етносів, тобто розпадання етнічних колективів. Це не пов'язано із загибеллю осіб етносу, що зникає, а є рекомбінацією, «перетасовуванням» популяцій людей — інкорпорацією їх до нового етносу [19].

Загасання етносів у поліетносфері відбувається дуже повільно, оскільки запас енергії, а також створена працею людей матеріальна і соціальна база розвитку, політичні структури, досвід управління й інші атрибути громадської організації етногенезу протистоять тенденції занепаду.

Гумільов розробив проблему варіантів етнічних контактів на територіях, заселених різними етносами і розрізняє чотири варіанти: *співіснування*, *асиміляцію*, *метисизацію* і *злиття*. Останній реалізується під час контактування, коли забуваються традиції обох первинних компонентів і виникає третій, новий етнос. Це, по суті, головний варіант етногенезу. У будь-якому разі, саме так виникли, наприклад, російський етнос або США. Але зазвичай такий варіант етногенезу в історії спостерігається не часто.

За рівнем співучасті етносів у контактних утвореннях Гумільов розрізняє декілька можливих варіантів. Один із них — варіант «ксенії», коли два різних за динамікою етноси потрапляють до одного соціального організму, наприклад, фламандці та валлони в Бельгії. Варіант «химери» — коли один етнос на етапі спаду іншого привласнює нішу ослабленого етносу і починає функціонувати в ній у межах дисонансу, тобто руйнації навколишнього середовища, рідного для кризового етносу. Варіанти другого рівня, негативні і для етногенезу, і для вчених, які вивчають проблеми контактів і завжди приймають сторону одного з етносів, Гумільов розглянув на матеріалі Старого і Нового Світу [5; 6].

Отже, є необхідний інструментарій для подальшого вивчення народів у поліетносферній оболонці земної кулі.

Таким чином, саме функціонування поліетносфери стає підґрунтям інтеріснування різноманітних архетипів суцільної палітри сучасних культур світу.

Як відомо, культура — потужний чинник людської діяльності: вона наявна в усьому, що ми бачимо і відчуваємо, і все, що ми бачимо і сприймаємо, потрапляє до нас забарвленим очікуваннями та схильностями. Їх основу становить наша культура: ми бачимо світ крізь призму нашої культури.

Незважаючи на те, що існуючі нині живі культури зазнають сильного тиску з метою їх нівелювання й уніфікування, вони відрізняються між собою цінностями, поглядами й уявленнями про людину і космос. Розмаїття культур заслуговує на те, щоб ознайомитися з ним ближче, оскільки воно формує настанови і поведінку людей кожної окремої культури. Більше того, впливаючи на всі інші культури, кожна з них також формує відносини в усьому полікультурному світі [20].

У процесі історичного розвитку виникало своє бачення світу, яке створювали великі культури людства. На початкових етапах розвитку світ бачився анімістичним: душі мали не лише люди, але і тварини, рослини — усе в природі було живим. Джерело в савані викликало побожний страх перед духами і силами природи, а також перед душами померлих; олень, котрий випадково потрапив до людського поселення, ототожнювався з духом предка, який завітав до рідних; грім уважався знаком Праматері або всемогутнього Батька. Протягом усієї писемної історії традиційні культури напов-

нювалися розповідями про чуттєве сприйняття невидимих істот, що перебувають у символічній ієрархії.

Класична культура Давньої Греції замінила оснований на міфі погляд на світ на концепції, підґрунтя яких становили міркування, хоча останні нечасто перевірялися за допомогою експериментів і спостережень. З біблійних часів на Заході й протягом декількох тисячоліть на Сході в поглядах людей домінували настанови та образи релігії (або інших прийнятих систем вірувань). Цей вплив значно зменшився у XVI і XVII стст., коли в Європі виникла експериментальна наука. За останні три століття науково-технологічна культура стала домінувати над міфологічними і релігійними поглядами середньовіччя, хоча і повністю не витіснила їх.

У XX ст. науково-технологічна культура Заходу поширилася по всій земній кулі. Незахідні культури нині вирішують дилему: долучитися до західної культури або замкнутися і продовжувати традиційне існування, зберігаючи звичний спосіб життя, діяльність і культи.

Західна культура — індивідуалістична й персоноцентрична — вважає священними особисті цінності, свободу та прагнення до щастя. Природа й усі істоти існують, переважно, для блага людини. До того ж західна культура прагматична: вона ігнорує значну частину того, що не можна побачити або схопити [25]. Винятком є іудо-християнська система вірувань з її трансцендентним Богом, сонмом святих та інших потойбічних істот і вірою в безсмертну душу. Що стосується духів, як і інших нематеріальних і невидимих сутностей, перед котрими благоговійно схиляються традиційні культури, то прибічник західної культури з науковим складом розуму їх просто відкидає як забобони, хоча широкі маси населення нерідко мають протилежні погляди (наприклад, згідно з даними повідомлення в грудні 1995 р. в журналі «Life», 69% американців вірять в існування ангелів).

У Південній Америці виник новий різновид культурного націоналізму. Латиноамериканців обурює їхня залежність від Північної Америки, вони невдоволені своєю роллю споживачів, а не творців культурних течій, що формують сучасний світ. Домінування іноземної культури переживає агонію й в умонастроях освічених арабів, вони сприймають західну традицію як елемент гегемонії Заходу над їх країнами. Араби усвідомлюють себе пасивним учасником інтеркультурного діалогу, який пов'язує їх майже винятково із Західною Європою і Північною Америкою [25].

Індія і країни Південної Азії, хоча й продовжують контактувати з британською культурою, асимілюючи багато її відмітних ознак, почали активно захищати власну культурну спадщину. У Росії набутний великий історичний досвід амбівалентного ставлення до західної культури; таке ставлення зберігається і донині. Його головні особливості — визнання досягнень Заходу як у технологічному прогресі, так і у високій культурі, але водночас — побоювання, що ці досягнення можуть знищити російську культурну спадщину і таким чином позбавити російський народ його самобутності.

Поклоніння західній культурі поряд із побоюванням характерне й для молодих африканських націй Сахари: активно споживаючи індустріальну культуру, вони водночас докладають значних зусиль для захисту своєї культурної спадщини. Африканські інтелектуали шукають основи своєї расової самобутності, а їхні лідери прагнуть зміцнити національну самосвідомість своїх народів.

Контрасти із західними підходами бачення світу і себе цілком реальні, хоча і не завжди усвідомлюються. Наприклад, латиноамериканці мають розвиненішу духовність, ніж населення США і Канади. Це пояснюється тим, що трансценденталістські

елементи латиноамериканської культури тяжіють до XV ст. Для всієї Південної Америки католицька схоластика європейського середньовіччя була чимось більшим, ніж просто монастирською філософією: відіграючи роль когнітивної системи, внутрішньо властивої державі й суспільству, вона керувала всіма аспектами життя. Латиноамериканців навчали, що щастя посилається як милість Божа, яка, у свою чергу, є винятковою прерогативою католицької церкви. Не дивно, що визнання авторитету церкви, так само як вірність королю і покора Богові, стали аксіомами в повсякденній моралі.

Трансценденталізм, хоча й у різних формах, — це відмітна ознака індуїстської й буддійської культур на індійському субконтиненті. Корінним культурам Чорної Африки завжди були властиві спіритуалізм і анімізм — ці елементи не знищили ні фанатизм християнських місіонерів, ні маркетингова пропаганда транснаціональних корпорацій.

Східне мислення зберігає багато особливостей своїх традиційних вірувань. Широкий спектр культур, що виникли в Китаї протягом останнього тисячоліття, сформувався під впливом натуралізму Лао-цзи, соціальної дисципліни Конфуція і вчення Будди про особисте вдосконалення. У XX ст. ці культурні джерела поділилися на численні течії, зумовивши виникнення ортодоксального напряму маоїстського янаня, прагматичної культури гонконзького конг-дао, а також суміші натуралізму, конфуціанства і буддизму, характерної для культури сучасної Японії. Оскільки конг-даосистське і японське відгалуження китайської культурної традиції надавали переваги конкретному і практичному, не дивно, що суспільства, в котрих ці традиції набули значного поширення, доволі легко приймають і навіть удосконалюють західні технології. Означені культури «модернізувалися», але не зазнали вестернізації. Їх власний різновид модернізму зберігає культурну специфіку — саме тому східні трудові навики і групові пристрасті не можна легко й просто експортувати до Європи й Америки.

Яким чином усі ці, настільки різні, культури можуть співіснувати на нашій невеликій планеті, де все взаємозалежне — невідомо. Зрозуміло, що кожна культура має самостійно розвиватися, шануючи свої історію й традиції, але водночас еволюціонуючи до цінностей і поглядів, що дозволяють її прихильникам жити в гармонії з іншими культурами та природою. Така основна вимога. Сутичка між культурами значно небезпечніша для світу в глобальному співтоваристві, ніж збройний конфлікт між будь-якими націями-державами.

Якщо не відбудеться позитивних зрушень, спільноти, що належать до західної культурної сфери, опиняться на межі катастрофи, яка назріває у відносинах з ісламською, православною християнською, китайською, латинською й іншими культурами, де дотримують відмінних від західно-християнських цінностей і поглядів. Переконливим прикладом, що підтверджує реалістичність такого сценарію, є балканська «гаряча точка». Коли в XV ст. Османська імперія вторглася до Боснії, то додатково до двох культур, що існували на Балканах після поділу Римської імперії при Константині — римсько-католицької і греко-православної — додалася третя, тобто іслам. Відтоді між цими трьома культурами періодично відбуваються сутички. Після розпаду Югославії, свого часу об'єднаної Тіто під прапорами комунізму, взаємна нетерпимість цих трьох культур призвела до кривавих сутичок у 90-х рр.

Але сценарій «Захід і весь інший світ» — не тільки потенційна можливість. У людей різних світових культур є багато спільних інтересів стосовно навколишнього середовища та інших проблем. Для них надзвичайно важливим є те, щоб відмінності в культурних цінностях і цілях не стали на заваді тим сферам, у яких їх інтереси збігаються.

Для позитивного розвитку світових культур важливим є ефективніше і відповідальніше використання сформованих нині інформаційних і комунікаційних систем. Останні можуть об'єднати людей у межах певної культури, як і людей, що належать до різних культур. Тісніші зв'язки дозволять послабити ворожість, знизити потенціал конфлікту, зміцнити взаєморозуміння. Взаємні зв'язки допоможуть людям різних культур виявити спільні інтереси і нададуть змоги обопільно гармонізувати їхні цілі.

Однак на шляху вільного потоку інформації в межах усієї земної кулі існують перешкоди, які не так просто подолати. Журналістам, котрі публікують повідомлення і статті на теми, небажані для місцевої влади, загрожують, створюють перешкоди в роботі, заарештовують, б'ють, викрадають і навіть убивають. Пресу і засоби зв'язку забороняють або знищують. Міжнародна мережа свободи слова й обміну думок (IFEX) отримує щорічно від журналістів понад 1500 скарг і публікує понад 1000 тривожних повідомлень; 500 скарг стосуються насильницьких дій щодо корпунктів, зокрема захоплення помешкань, підпали і вибухи бомб, тимчасове припинення видань, заборони, цензура, фінансовий тиск і сваволя з боку правоохоронних органів [26].

Преса, яку місцеві влади постійно конролюють, не може бути надбанням народу. В усіх країнах світу, що розвиваються, прості люди, особливо жінки, не мають доступу до засобів масової інформації. Африканські й латиноамериканські жінки працюють у полі, вдома доглядають дітей, їх думкою ніхто не цікавиться. За таких обставин колосальний потенціал сучасних глобальних комунікаційних мереж залишається невикористаним.

Виявити й ефективно охопити єдність у різноманітті культур можливо тільки в разі, якщо народи знатимуть один про одного, створюватимуть те, що їх об'єднує, виявлятимуть способи співробітництва для досягнення спільних цілей. Народам і культурам необхідно вийти за межі стадії однієї лише толерантності, якщо така існує, і розпочати активне взаємне співробітництво. Щоб такий перехід відбувся, необхідне розуміння, спричинене контактами і досягнуте за допомогою комунікації.

Таке співробітництво вможливило б підняття сучасного світу на новий, вищий рівень співіснування, що, у свою чергу, започаткувало б глобальне інтеріснування [1–3; 7; 8; 10–17; 20; 22–24] і формування нової поліетносфери [19].

Інтеріснування передбачає активну участь замість пасивних, суто толерантних відносин. Інтеріснування має на меті не просто життя поряд, а активну співпрацю. Усередині соціальних груп інтеріснування завжди простежувалося; навіть у традиційних суспільствах життя взаємозалежне і основується на досягненні спільних цілей.

У сучасному світі регіональна, економічна, соціальна й політична інтеграція діють як рушійна сила, що стимулює суверенні нації-держави до ширших форм інтеріснування. Прикладом може слугувати Європа. У таких настільки різних сферах, як економіка, фінанси, захист навколишнього середовища, розвиток технології та національної оборони, держави — члени Європейського Союзу невпинно, хоча і не без вагань, наближаються до ери інтеріснування.

На початку нового тисячоліття настав час надати інтеріснуванню в регіональному масштабі нового, глобального виміру. Інтеріснування охопило всю планету: кожні держава-нація і регіональне співтовариство є залежними від інших держав і співтовариств як у плані свого економічного й екологічного добробуту, так і територіальної безпеки. У всіх означених сферах існує повна гармонія інтересів. Отже, відносини між окремими націями і між групами, інтегрованими в регіональному масштабі, повинні використовувати логіку взаємної участі, а не пасивної й індиферентної толерантності.

Логіка інтеріснування — це ви і я, вони і ми. Вона замінює ідею егоїзму і винятковості, що визнає тільки «я або ви», «ми або вони». Логіка участі має передусім характер «долучення»; гру з «нульовою сумою» («Я виграю, ви програєте») між суперниками вона заміняє на гру з позитивною сумою («Я виграю, ви виграєте») партнерів. Доки кожний із гравців убачає свій інтерес у поразці іншого, перемога одного означатиме програш іншого (сума виграшів одного і програшів іншого дорівнюватиме нулю). Але коли гравці відчують себе партнерами, мета яких — вищі цілі, вони усвідомлять, що їхні інтереси збігаються, почнуть грати в гру, в якій сума виграшів і програшів позитивна: виграш одного означає виграш іншого.

Ігри з позитивною сумою існують навіть у таких традиційно консервативних сферах, як банківська справа. Мікрокредити, розмір яких досягає іноді лише п'ятьох доларів, уже допомогли 8 млн сімей у різних країнах світу. Очікується, що до 2005 р. позиками зможуть скористатися до 100 млн сімей. Піонерами створення мікрокредитів були такі організації, як «Гремін-Банк» у Бангладеш та Асоціація жінок, що розпочали власну справу в Індії. З 1996 р. «Гремін-Банк» видає позику терміном на один рік у розмірі 120 дол. для започаткування власної справи: придбання корови або швейної машинки. Нині 99% виданих позик повернуті завдяки простій, але ефективній постановці справи. Створюється група однотипних позичальників, яка вивчає план повернення позик і бере на себе відповідальність за їхнє ефективне використання. Група сама вибирає своїх членів, вивчає і схвалює їх проекти й навіть може допомогти повернути позику. Така група на практиці реалізує гру з позитивною сумою — інтеріснування [26].

Більшість ігор з позитивною сумою характерні для міжнародної сфери. Головні з них — світ і безпека, планування сім'ї, економічний розвиток і здорове навколишнє середовище. Грати в такі ігри означає знищувати ядерну, біологічну, хімічну зброю, а також найсмертоносніші види звичайного озброєння і створювати спільну систему збереження миру на Землі, зменшувати народжуваність у регіонах, де вона надмірна, спільно використовувати корисні ремесла, технології та капітал з біднішими або розвиненими меншою мірою партнерами, інвестувати в такі галузі, як освіта, *зв'язок і розвиток людських ресурсів*, а також на будівництво економічної та соціальної інфраструктур, дотримувати балансів і порогів, життєво важливих для цілісності природи.

З властивою інтеріснуванню логікою активної участі воно створює основу для використання взаємозбагачувальних додаткових аспектів у розмаїтості культурних сприйняттів. Різні культури можуть співпрацювати на взаємовигідних основах, підтримуючи і розвиваючи загалом той багатокультурний світ, складовою якого є кожна культура.

Працювати на благо системи, до якої ми належимо — у наших спільних інтересах, що називається терміном «інтеріснування» («inter» латинською означає «між», «серед», а «esse» означає «існувати», «бути». Складаючи латинські слова разом, одержуємо «interesse» — корінь сучасного слова «інтерес»). Це дозволяє звернутися до джерел і переконатися, що логіка інтеріснування визначає найзначущіші інтереси в культурно диверсифікованому, але соціально, економічно й екологічно взаємозалежному світі.

Нині нетерпимість згубна, але однієї лише толерантності недостатньо. Перехід від співіснування великих держав до культурного інтеріснування — одна з найнагальніших вимог сучасного глобалізаційно-цивілізаційного світу.

Таким чином, аналіз процесів формування поліетносфери свідчить, що ці пла-

нетарні явища забезпечують існування життя як такого на Землі. Завдяки означеним процесам створюється середовище для співпраці, співіснування різних етносів, різних народів та їх культур. Окрім того, формування полікультурного світу потребує від людства поважати Природу і співпрацювати з нею. Останнє стає запорукою можливостей подальшого співіснування народів світу, як і земної цивілізації загалом, у добу глобалізму.

Література:

1. Бааде Ф. Соревнование к 2000 г. Наше будущее: рай на Земле или самоуничтожение человечества / Ф. Бааде. — М.: Иностр. лит., 1962. — 259 с.
2. Батищев Г. С. Культура вне жизни и жизнь вне культуры / Г. С. Батищев // Культура и судьбы мира. Универсализм регионального / Акад. славян. культуры. — М., 1997. — С. 153–156.
3. Библер В. С. Цивилизация и культура: филос. размышления в канун XXI в. / В. С. Библер // Вестн. Рос. гос. гуманит. ун-та: сб. ст. — М., 1998. — Вып. 2. — С. 9–49.
4. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія / Богуцький Ю. П. // Ін-т культурології АМУ. — К.: Веселка, 2008. — 199 с.: іл. — Бібліогр.: С. 185-197/
5. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии / Л. Н. Гумилев // Наш современник. — 1992. — № 10. — С. 25–31.
6. Гумилев Л. Н. Этносфера: История людей и история природы / Л. Н. Гумилев. — М.: Экопрос, 1993. — 544 с.
7. Дьяконов И. М. Пути истории: от древнейшего человека до наших дней / И. М. Дьяконов. — М.: Вост. лит., 1994. — 516 с.
8. Киселев Г. С. «Кризис нашего времени» как проблема человека / Г. С. Киселев // Вопр. философии. — 1999. — № 1. — С. 40–52.
9. Кузицын Г. М. Культурный прогресс человечества: проблемы, поиск, решения / Г. М. Кузицын // Культура, искусство, человек: сб. науч. ст., тез. докл. и сообщ. науч.-практ. конф. (25–26 марта 1993 г.) / Перм. гос. ин-т искусств и культуры. — Пермь, 1994. — С. 5–15.
10. Левяш И. Я. Цивилизация и культура: логос, топос, хронос / И. Я. Левяш // Человек. — 1999. — № 5. — С. 43–55.
11. Несбитт Дж. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000 / Дж. Несбитт, Г. Эбурдин. — М.: Республика, 1992. — 245 с.
12. Оленев М. В. Информационные основы культурогенеза / М. В. Оленев, Н. А. Слядneва // Культурология: новые подходы. — 1998. — № 3/4. — С. 33–48.
13. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко; НАН Украины, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений, Благотворит. фонд содействия развитию гуманит. и экон. наук. — Киев, 1998. — 432 с.
14. Реконструкція світоглядних парадигм (нові тенденції в західній філософії) / В. В. Лях, О. М. Соболь, Я. В. Любивий [та ін]; відп. ред. В. В. Лях, НАН України. Ін-т філософії. — К. : Наук. думка, 1995. — 190 с.
15. Социальные отношения: проблемы, перспективы развития: [монография] / [Н. Н. Мокляк и др.]; АН Украины, ин-т философии. — К.: Наук. думка, 1993. — 203 с.
16. Суспільство на порозі XXI століття: філософське осмислення плинного світу / НАН України., Київ. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. — К., 1999. — 268 с.
17. Чешков М. А. Глобалистика: предмет, проблемы и перспективы / М. А. Чешков // Обществ. науки и современность. — 1998. — № 2. — С. 129–139.

18. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.): монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

19. Шейко В. М. Інтеріснування культур і концепція поліетносфери (до проблеми співвідношення понять) / В. М. Шейко // Схід-Захід: іст.-культурол. зб. / Сх. ін-т українознав. ім. Ковальських [та ін.]. — Х., 1999. — Вип. 2. — С. 160–173.

20. Шейко В. М. Континуум культур: проблеми взаємозалежності та співробітництва / В. М. Шейко // Культура України: зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2000. — Вип. 6 : Мистецтвознавство. — С. 4–12.

21. Яковец Ю. В. Предвидение будущего: парадигма цикличности / Ю. В. Яковец. — М, 1992. — 282 с.

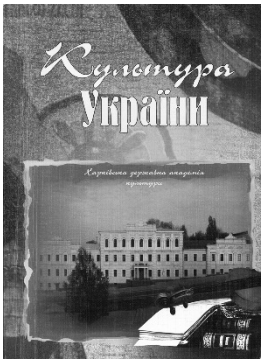
22. Яценко Е. П. Модернизация и национальная культура / Е. П. Яценко // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения: науч.-информ. сб. / Рос. гос. б-ка, Информкультура. — М., 1999. — Вып. 4. — С. 3–20.

23. Eder K. The social construction of nature : A sociology of ecological enlightment / K. Eder. — Thousand Oaks (Cal.): Sage publ, 1996. — 243 p.

24. Gore A. Earth in the balance: Ecology and the human spirit / A. Gore. — New York: Houghton Mifflin Co, 1992. — 407 p.

25. Laszlo E. Evolution: the General Theory / E. Laszlo. — Cresskill, N.Y.: Hampton Press, 1996. — 482 p.

26. Laszlo E. The Choice: Evolution or Extinction / E. Laszlo. — Cresskill, NewYork: Hampton Press, 1997. — 396 p.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Реформування науково-освітньої галузі в умовах глобалізаційно-цивілізаційних культурологічних трансформацій сучасного соціуму // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. Вип. 43 / Харк. держ. акад. культури ; відп. ред. В. М. Шейко. — Х.: ХДАК, 2014. — 296 с.— С. 4–15.

УДК 930.85:130.2

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ, В. М. ШЕЙКО

РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Розглядаються питання трансформацій у галузях освіти та науки, їх роль у суспільному житті, розвитку економіки, державної культурної політики, еволюції їх взаємин із природою.

Ключові слова: *культура, наука, освіта, знання, цивілізація, глобалізація, інформатизація, інформаційне суспільство, людина, фундаменталізація освіти та наука.*

Рассматриваются вопросы трансформаций в области образования и науки, их роль в общественной жизни, развитии экономики, государственной культурной политики, эволюции их взаимоотношений с природой.

Ключевые слова: *культура, наука, образование, знания, цивилизация, глобализация, информатизация, информационное общество, человек, фундаментализация образования и наука.*

The issues of self-organization transformations in the area of education and science, their role in the social life, in the development of economics, the state culture policy and in the evolution of their interrelation with nature are examined.

Key words: *culture, science, education, knowledge, civilization, globalization, informatization, information society, human being, fundamentalization of education and science.*

Нині актуальними є проблеми гуманітарно-культурологічного реформування у сфері науки й освіти, адже саме вони багато в чому визначають процеси формування духовного життя суспільства в цілому.

Спробуємо визначити основні ознаки освіти й науки [12; 14; 15; 24; 25; 27] в добу глобалізаційної цивілізації. Настання нового тисячоліття спонукає до осмислення минулого, нового розуміння сенсу життя, визначення культуротворчих тенденцій сучасності, а також, що особливо важливо, до об'єднання дій, спрямованих на поліпшення майбутнього для людей, котрі живуть на планеті Земля. При цьому означені процеси мають відбуватися на самоорганізаційних глобальних засадах [3].

Перші кроки людини на шляху знань змусили її вирішувати ті самі проблеми, які й нині привертають увагу: проблеми нагромадження, добору, систематизації та передавання інформації. Кам'яні поверхні печер, глиняні таблички ассирійців, папірус єгиптян, пергамент греків — це ті перші носії інформації, на яких наші предки малюнками, клинописом, ієрогліфами, буквами прагнули відобразити і передати наступним

поколінням здобуті ними знання про навколишній світ. Однак знадобилося ще не одне століття для того, щоб людина вперше замислилася над необхідністю їх добору і подальшої систематизації, започаткувавши таким чином майбутню науку [4; 5].

Відомо, що наука як свідоме дослідження закономірностей явищ природи і суспільства виникла в древніх греків. Характер їх мислення і діяльності, на думку англійського вченого Джона Бернала, полягає саме в тому аспекті життя, який нині має назву «науковий спосіб мислення». Він мав на увазі не просте знання чи практику науки, а здатність відокремити все фактичне від емоційних і традиційних тверджень. У цьому характерному способі мислення, на думку вченого, можна виокремити два аспекти: раціональний і реалістичний, тобто здатність доводити за допомогою аргументів, користуючись загальноприйнятим досвідом.

З тих часів наука пройшла надто складний шлях. Досвід давніх народів підказує, чого не слід забувати з їх великої спадщини. Насамперед, це постійний зв'язок із природою, віра в єдиний початок життя, прагнення основуватись у своїй мисленнєвій діяльності на органічній єдності навколишнього світу. Наука й освіта є в такому разі партнерами в єдиному процесі творчості й творення.

Накопичення знань, формування і становлення духовного й інтелектуального життя помітно змінює вдачі й порядки. Очевидно, що той, хто осягає таємниці знань, має величезну силу, за допомогою якої «керує всім через усе». Питання освіти починають цікавити не тільки філософів і літераторів, але й політиків. Освіта стає масовою, виникають школи, академії, університети, що свідчить: древні, як і наші сучасники розуміли значимість високого рівня виховання й освіти громадян для долі держави, оскільки це створює відповідні характери людей: демократична освіта забезпечує демократію і відтворює її структурні порядки; олігархічна — невблаганно розвиває олігархічну лінію. Час довів правоту Арістотеля, котрий стверджував, що краще виховання забезпечує і кращий вигляд устрою [1].

Каркас давніх культур створений видатними архітекторами і будівельниками: усі найважливіші елементи освіти та науки прийшли до нас зі стародавності і мають культуротворче значення донині.

Свій внесок, безперечно, здійснила і наступна епоха — Відродження. Пріоритет належить Італії — батьківщині Ренесансу. Російський філософ А. Лосєв зазначає, що італійці самі стали називати себе «відродженими», нічого не знаючи про подібні епохи в інших країнах. Якщо розуміти під «відродженням» пробудження нової суспільної верстви й осмислення нею у зв'язку із цим усіх тих колосальних можливостей, які мають освіта, наука й інформація, то, напевно, вчений мав рацію, відзначаючи, що Ренесанс існував у різних країнах, різних епохах із різним змістом, хоча і не перевершував своєю культурою рівня культури ренесансної Італії.

Минуло XX ст., що виявило особливості нової інформаційної цивілізації. Людина вийшла в космос, опустилася в морські глибини, створила надзвичайно складні машини, підкорила термоядерну енергію і стала її заручником, навчилася використовувати в небувалих масштабах багатства природи, але набагато меншого досягла в лікуванні завданих їй ран.

Що ж відбувається в сучасний період розвитку людства? Згідно з твердженнями палеонтологів, за весь час еволюції життя на Землі змінилися приблизно 500 млн видів тварин і рослинних організмів. Нині їх налічується близько 2 млн. Тільки в результаті вирубки лісів сумарні втрати становлять 4–6 тисяч видів на рік, що приблизно в 10 тисяч разів більше за природну фонову швидкість їх вимирання до виникнення

людини. Водночас планета «колонізується» неживими «представниками» техногенної цивілізації. Щорічно близько 15–20 млн різних машин, технічних приладів, пристроїв, будівель збільшують чисельність цих «представників» [11].

Людина виявилася непристосованою до цього нового темпу розвитку цивілізації. Іспанський філософ Ортега-і-Гасет відзначив цю обставину в 1930 р.: «Нині краху зазнає сама людина, яка вже не здатна встигати за своєю цивілізацією. Зростаюча цивілізація — не що інше, як «пекуча» проблема. Чим більше досягнень, тим більше в ній небезпеки» [6].

Нові способи землеробства викликали «зелені революції», які нині не можуть існувати без величезного потоку хімікалій. Збільшення потреб сучасної людини спричинило гігантську індустрію побуту. Ресурси вирубуються, виловлюються, знищуються з дивовижною швидкістю. Енергетика стала обов'язковою супутницею кожної розвиненої країни, проте вона є причиною численних катастроф, які можуть закінчитися і всесвітньою катастрофою. Виявилося, що безупинна робота провідних учених не в змозі убезпечити світ від СНІДу, масових хвороб, алкоголізму й наркоманії.

Усе це свідчить про конче незадовільний стан суспільної моралі, освітньої філософії та індустріально-технологічної й культуротворчої практики. Суспільство фактично примирилося з існуванням «одномірної людини», професійного навчання, обмеженого світорозуміння. Диференціація й спеціалізація, які начебто диктує логіка наукового прогресу, насправді наближають світ до катастрофи.

У зв'язку із цим очевидно, що всю систему знань про світ, людину й суспільство слід переглянути. Доведеться повернутися, хоча і на вищому етапі розвитку, до цілісного знання, філософії, єдиного світоустрою. Іншими словами, до фундаменталізації освіти на основі органічної єдності її природничо-наукової і гуманітарно-культурологічної складових. Людина повинна науково, наочно, матеріально відчути свій взаємозв'язок із навколишнім світом. Культура народів, екологія, інформатика, країнознавство, релігієзнавство, математика, фізика, біологія та інші предмети мають складати програму знань універсальної людини, метою й смислом діянь якої будуть «цілісне знання» і «цілісний світ», про що зазначав В. І. Вернадський.

Самостійно вирішити проблеми, які є загальними для всього людства, не здатна жодна країна, які б сучасні й розвинені економіку та культуру вона не мала. Необхідне об'єднання економічних, інтелектуальних і духовних можливостей усього світового співтовариства.

На нашу думку, ці проблеми можна поділити на дві основні групи. До першої належать інтерсоціальні проблеми розвитку людської цивілізації, яка на сучасному етапі характеризується певними серйозними кризами: економічною, екологічною, енергетичною, інформаційною, а також різким загостренням національних і соціально-культурних конфліктів у багатьох регіонах Землі. Згідно із загальним переконанням, можливість успішного подолання цих криз і конфліктів значною мірою визначається нині та в майбутньому, насамперед, рівнем освіченості й науки [12; 14; 24; 27] та духовної культури суспільства [9; 16–19; 21–23]. Наприкінці XX ст. повною мірою проявилася фундаментальна залежність нашої цивілізації від тих особливостей особистості, які закладаються в освіті. Це переважно зумовлене тим, що інструментальні можливості мислення сучасної людини набули дійсно планетарних масштабів. Вони містять і надзвичайні можливості, й небачену загрозу. Що переважить у реальних історичних умовах, багато в чому залежить від освіти (шкіл, університетів).

Існує і друга група причин, яка свідчить про необхідність фундаменталізації

освіти. У розвиткові світового співтовариства в останні десятиліття дедалі більшого пріоритету надається людській особистості. Формування широко освіченої особистості потребує вирішення певних взаємозалежних завдань. По-перше, необхідно гармонізувати відносини людини з природою за допомогою ознайомлення із сучасною природничо-науковою картиною світу і проблемами біосфери та Всесвіту загалом, усвідомлення місця людини в природі й на цій основі вирішення проблем екології й ширше — ноосфери. По-друге, слід зважати на те, що людина живе в суспільстві і для її гармонійної соціалізації необхідно зануритися в існуюче культурне середовище, опановуючи історію, право, культурологію, економіку, філософію. По-третє, сучасна людина живе в умовах насиченого інформаційного середовища, завдання системи освіти — навчити жити в потоці інформації, створити передумови й умови для безперервної самоосвіти. Нарешті, особистість повинна перебувати в згоді сама із собою, а це потребує певних знань психології, фізіології й ознайомлення зі сферою літератури й мистецтва.

Таким чином, необхідність вирішення інтерсоціальних проблем людства і забезпечення нагальних, передусім, культуротворчих потреб особистості актуалізують ідею фундаменталізації освіти та науки.

Розглянемо, як означені проблеми позначаються на досвіді соціалістичних, а, відтак, й постсоціалістичних країн. Як відомо, одне зі значних досягнень соціалізму, особливо у відсталих колись країнах Східної Європи й Азії, безперечно, полягало в тому, що вдалося підвищити освітній рівень населення, причому на всіх щаблях. У перші десятиріччя це відображалося в успіхах науки і техніки. Однак в останні 20 років на існуванні соціалістичного планового господарства чітко позначилася інша несприятлива тенденція: незважаючи на високі досягнення в такій галузі, як військова техніка, технічний прогрес дедалі більше вповільнювався, особливо в економічно значимих сферах. Зростаючий розрив між потенціалом і реальністю у сфері науково-технічного прогресу — одна з причин кризи соціалізму, якщо абстрагуватися від внутрішньополітичних і суспільно-політичних чинників розвитку, наприклад, дефіциту демократії. Адже саме тут неспроможність реального соціалізму в умовах конкуренції систем стала найвідчутнішою: достатньо було порівняти автомобіль марки «Трабант», вироблений у НДР наприкінці 80-х рр., і «Фольксваген», що випускається у ФРН. Дуже дивно у зв'язку з цим, що з початком ринкових перетворень сфера науки й освіти виявилася на периферії, а не в центрі реформаторських зусиль. Свою роль, безперечно, в цьому відіграли уявлення, що подібні перетворення — завдання держави, а такі основні концепції трансформації, як приватизація і лібералізація, безпосередньо не стосуються освіти і науки. Тому в перші роки після «ринкової революції» освіта і наука стали жертвою забуття завдань з реформування самої держави. Можливо, причиною цього є й те, що в багатьох західних країнах із ринковою економікою в цій сфері потужний державний вплив, і тільки останнім часом виявляється прагнення до «трансформації» цього сектора. Подібна синхронізація реформаторських процесів на Заході і Сході позитивно позначається на сучасній політиці: знайдено сюжети для двостороннього обговорення питань (наприклад, знищення ядерної зброї в Україні або вивезення ядерної зброї США з Європи).

Однак для постсоціалістичних країн дедалі більше негативною виявилася недооцінка освіти і науки в процесі їх трансформації. Дотримуючи простої життєвої і господарської мудрості, постсоціалістичні країни мали спеціалізуватися на експорті товарів і послуг з інтенсивним використанням такого надлишкового чинника, як людський

капітал, щоб створити, серед іншого, передумови для імпорту відсутнього чинника — реального капіталу. Але це, звичайно, передбачає створення внутрішніх економічних інститутів і структур, що забезпечують швидку й гнучку переорієнтацію виробництва. Утім, якщо не реформувати сферу освіти і науки, вирішення цього завдання є сумнівним. Водночас виникає дилема: установи науки втрачають кадри, тому що кваліфікований персонал надає переваги економіці, де прибутки набагато вищі, ніж у науковій сфері, і водночас така тенденція передбачає втручання держави для запобігання виснаженню наукового потенціалу.

Можна відзначити дію двох чинників: по-перше, згубну прихильність до старих структур у сфері освіти і науки; по-друге, «розмивання» цієї сфери через прагнення до задоволення короткострокових інтересів, пов'язаних з отриманням прибутків і проникненням ринкових критеріїв у повсякденне життя освіти і науки. Усе це парадоксально тільки на перший погляд. Насправді відсутність реформ змушує вчених «іти» на ринок, де їхня діяльність зовсім не відповідає рівневі кваліфікації. Яскравий приклад — спрощене використання фахівців з іноземних мов, незалежно від їхнього професійного рівня [12; 13; 20; 26].

Але тут головного значення набуває проблема розподілу. Людський капітал надав можливості отримувати прибуток, у зв'язку із чим рівний розподіл можливостей під час формування індивідуального людського капіталу слугує найважливішим інструментом досягнення більшої рівності прибутків, які не передбачають жодного втручання в ринковий процес або великомасштабний перерозподіл прибутків, що стримує стимули діяльності. Отже, ринкова розподільна і майнова політика значною мірою є й освітньою. Саме тому колишні соціалістичні країни завдяки зусиллям у сфері освіти мали чудові передумови для пом'якшення наслідків трансформації, що негативно впливають на розподіл прибутків. І хоча не всі можливості втрачені, спостерігається довгострокова тенденція: у деяких країнах, що трансформуються, збільшення нерівності в розподілі прибутків призводить до посилення нерівності можливостей у використанні системи освіти; в результаті знову, хоча і по-іншому, закріплюється соціальна диференціація. Означені проблеми свідчать про те, що питання відносин ринку і держави у сфері освіти й науки є дуже складним і не може бути вирішене за допомогою простих рецептів у дусі політики порядку. Це стосується не тільки сфери освіти й науки, але і відносин науки й економіки, що найчастіше позначається поняттям «дослідницька і технологічна політика». У цій сфері наявні важливі форми ринкових збоїв:

- у сфері фундаментальних досліджень занадто слабкі економічні стимули, щоб ринок забезпечував результати цих досліджень;
- кардинальний конфлікт між суспільною метою і приватнопідприємницькою метою;
- негативні зовнішні впливи і побічні ефекти, що дозволяють припускати: сприяння держави недостатньо підвищує економічну ефективність підприємств, особливо дрібних і середніх;
- за допомогою такого інструменту, як змагання в НДЕКР, ринок не здатний забезпечити достатньої координації, що призводить до невиправданих витрат ресурсів; кооперація в галузі досліджень тільки на приватнопідприємницькій основі містить небезпеку для монополізації.

Безперечно, що в цій сфері необхідне державне втручання. Питання полягає в тому, яким чином, де і коли. Водночас занепокоєність викликають збої в діяльності держави, адже і вона може здійснювати помилкові інвестиції. Крім того, є небезпека

зловживання владою і придушення приватної ініціативи, та й сама держава може стати «здобиччю» зацікавлених угруповань. Як знайти правильний шлях розвитку освіти, науки і технологій? Як пропливти між Сциллою (ринкових збоїв) і Харибдою (збоїв у функціонуванні держави)? Навряд чи можна однозначно відповісти, оскільки умови і результати різні, залежно від сфери і рівня досліджень [9; 10; 15; 18; 24].

Вирішити протиріччя можна хоча б у термінологічному сенсі, розширивши поле аналізу від протиставлення «держава — ринок» до основного принципу «конкуренція як засіб пізнання». Конкуренція як принцип політики порядку є дещо загальнішою, ніж ринок, тому що не передбачає використання критерію ефективності в грошовому вираженні або прибутку. М. Вебер в «Основних соціологічних поняттях» визначає розбіжності між поняттями «боротьба», «конкуренція» і «добір». Передумовами конкуренції є лише достатній ступінь свободи для творчої самоорганізації учасників конкурентного процесу й обмеженість ресурсів (Вебер говорить про «шанси»), а оволодіння ними і їх реалізацією — мета конкуренції. Наприклад, невеликий запас їжі для диких тварин узимку або ж чітко визнанна кількість олімпійських нагород для спортсменів-учасників. Конкуренція може настати спонтанно як вияв інтересів конкурентів або бути цілеспрямовано «організованою» — це показав Ф. Бем у праці «Конкуренція як культурна рослина». Зміст ринкової конкуренції навіть на перший погляд не визначається тільки принципом прибутковості. Адже, наприклад, рентабельність підприємств переважно зумовлена спрямованістю на результат його працівників, котрі, мабуть, не керуються принципом прибутковості, а конкурують між собою за місце у внутрішній ієрархії фірми. Якщо така конкуренція «організована» не належним чином, тобто працівники не задоволені, а на підприємстві панує атмосфера недовіри і недоброзичливості, воно може зазнати невдачі в конкурентній боротьбі за прибуток; однак усе ж таки неправомірно організовувати внутрішню конкуренцію працівників між собою на основі принципу прибутковості.

У зв'язку з узагальненим розумінням конкуренції стає очевидно, що альтернативою державній плановій системі освіти і науки не може бути лише ринкова система, орієнтована на критерій прибутковості. Радше, існує безліч її проміжних етапів. Наприклад, навіть цілком фінансована державою система вищої освіти передбачає, що студенти можуть вибирати університет — виникає конкуренція між університетами за бюджетні кошти, що перераховуються залежно від чисельності студентів певного університету. З позиції ВНЗ конкуренція є керованою завдяки показникові кількості студентів. Виникає запитання: чи можна вважати розумною таку конкуренцію, якщо керуватися інтересами всього суспільства й усієї економіки? Означений приклад свідчить, що важливим завданням для держави може бути визначення параметрів і цільової орієнтації конкуренції як організованого змагання. Слід виявити критерії для вибору форм конкуренції, які відповідають ціннісним уявленням суспільства. Наприклад, якщо основуватися на критерії підвищення ефективності, можна вважати корисним існування елітних університетів, хоча соціальна диференціація еліт, із позиції суспільної політики, є небажаною. Жодна наука не може позбавити політичну сферу права на подібні ціннісні рішення: важливо лише, щоб обговорення їх було прозорим, дискусія велася в критичному дусі, а рішення, по можливості, приймалися на базі консенсусу. Економічна наука надає можливості аналізувати такі конструкції щодо їх впливу на ефективність або, ще більше звужуючи поле зору, робити об'єктом аналізу взаємодію конкуренції у сфері науки й освіти з ринковою конкуренцією. І все ж таки, очевидно, існує загальний критерій конкурентної конструкції, пов'язаний з теорією політики по-

рядку: це питання про владу, з котрим тісно пов'язані інші питання, наприклад, — про чесність конкуренції. Сюди ж належить і питання про суспільно-політичні переваги: чи дотримано в суспільстві як вищого пріоритету цінності індивідуальної свободи й автономії? І коли ті, хто планує розвиток певної країни, претендують, наприклад, на право визначати перелік дисциплін, які вивчає студент, це зумовлюється приматом національного розвитку країни, а не правом на індивідуальну свободу (і претензією на гідну поінформованість у деяких майбутніх суспільних потребах). Якщо ж індивідуальна свобода визначається вищим пріоритетом, таке регулювання однозначно неможливе [2; 8; 12; 21].

Є безліч функціональних аргументів на користь того, що свобода раціонально проголошується однією з вищих цінностей. Країни, що трансформуються, все-таки переважно наслідують традиції європейсько-американських конституцій, де свобода є безсумнівною, «природною» цінністю і не потребує обґрунтування спеціальними «функціями». Тому критерій свободи (або його зворотної сторони — критерію обмеження влади) має відігравати головну роль під час оцінювання конкурентних конструкцій. Будь-яка форма конкуренції у сфері науки й освіти має передбачати максимум індивідуальної свободи і мінімум влади. Це винятково важливий критерій — він поширюється на владу університетських викладачів стосовно студентів, а також на відносини між державними організаціями й університетськими кафедрами. Вимога «свобода досліджень і навчання» достатня, щоб піддати великим сумнівам наявну практику державного управління навчальним процесом. Широка свобода університетських викладачів, наприклад, в упорядкуванні навчального розкладу і визначенні предметів навчання, не викликала б сумнівів, якби не означала посилення їх влади над студентами. Таким чином, конкуренція за студентів між університетами й університетськими кафедрами має стати вирішальним засобом для усунення загрози зловживання свободою. Конкуренція створює свободу, оскільки пропонує вибір альтернатив.

Принцип свободи має допомогти відповісти на запитання про те, хто ж, власне, визначає форму конкурентної конструкції як таку. Класичне уявлення про те, що конкуренція — організоване державою змагання, природно, викликає підозру щодо владних позицій держави, адже індивідуальна свобода обов'язково передбачає право вибору окремим індивідом конкретної форми конкуренції. Обмеження свободи вибору саме по собі є інструментом влади в руках тих, хто ним користується. Тому варто замислитись над тим, хто ж повинен стверджувати форми міжуніверситетської конкуренції. Держава? Самі університети? Університетські викладачі? Або «споживачі», тобто студенти? Орган, що складається з представників зацікавлених сторін? Є безліч варіантів і настільки ж багато критеріїв. Остаточне рішення залежить від того, які завдання *a priori* ставляться як головні для такої установи, як університет. Очевидним є лише один факт: немає беззаперечних аргументів на користь того, щоб форму конкуренції визначала держава. У сфері науки й освіти набагато прийнятніша самоорганізація з урахуванням інтересів сторін і в разі представництва відповідних об'єднань; причому така самоорганізація підлягала б, мабуть, державному контролю заради припинення зловживань владою. Якщо вважати основною умовою поділ влади, під поняттям «держава» матимемо на увазі власне судову, а не виконавчу владу, що здійснює відомче регулювання і нагляд.

Як можна оцінити наведене твердження, що саме у сфері культури, освіти і науки необхідне втручання держави? Воно є лише «рефлекторною реакцією» на ринково орієнтований аналіз і під час дослідження в контексті узагальненого розуміння конкурен-

ції стає менш однозначним, оскільки наявні численні проміжні форми, які перебувають між ринком і державою. Крім того, постає запитання, як саме держава має, власне, виявляти активність? Таким чином, актуальною є проблема ідентифікації конкретних державних і спеціалізованих регіональних організацій, що мають відповідати за акти інтервенціонізму. Якщо за основу приймати такий погляд, з'ясовується, що принцип конкуренції втрачає значимість перед системою, коли все організовує держава. Однак саме тому, що складно знайти загальноприйнятні критерії для впорядкування системи освіти і науки, доцільно не тільки дозволити в цій сфері конкуренцію державних систем регулювання, але й організовувати її [7; 10; 14; 15; 27].

На глобальному рівні така конкуренція вже існує. Про це свідчить, зокрема, привабливість для студентів американської університетської системи. Водночас, зважаючи на проблему глобальної конкуренції, окремі країни мають оптимізувати власну конкурентну стратегію, допускаючи для внутрішньої конкуренції альтернативні стратегічні концепції. Це зрештою, в разі посилення відкритості кордонів і усунення перешкод до мобільності людей, означає, що в глобальному масштабі починають конкурувати саме субнаціональні стратегії. Якщо ж розглянути предмет під іншим кутом зору, освіта й наука не можуть і не повинні перетворюватися на «глобальні» феномени. Відповідь на запитання про сполучення досліджень і практики має пропонувати конкретні рішення для конкретних регіональних умов. Саме ця думка становить основу нового погляду на дослідницьку і технологічну політику як політику, що сприяє інноваціям на рівні регіонів. Тобто державні збої можна елімінувати послідовним розширенням прав і можливостей самоорганізації на рівні регіонів, саме в такому разі можлива конкуренція. Неприємних наслідків конкуренції регіонів можна уникнути завдяки встановленню федерального конкурентного порядку. В іншому разі має діяти загальноприйнятний принцип, відповідно до якого достаток і різноманіття необхідні: вони є проявами процесу змін і зародження нового.

Наприкінці зауважимо, що лише культура, освіта і наука можуть вирішити проблеми реформування. По-перше, наука здатна активно «самоорганізуватися», щоб зменшилася необхідність регулювання й управління зі сторони занадто слабкої держави (цього, наприклад, легко досягти в разі контролю над стандартами вищої освіти). По-друге, саме науковці покликані під час суспільно-політичних дискусій виробляти ідеї, що й уможливлять відновлення культури, освіти і науки.

Таким чином, аналіз проблем самоорганізаційних культурологічних трансформацій у галузях науки та освіти свідчить про посилення їх ролі в розвитку людини, економіки, духовного життя суспільства, формуванні державної політики у сферах культури, освіти, науки, взаємин людини з природою. Водночас з'ясувалося, що на процеси реформування освітньої системи, наукової галузі, формування державної культурної політики суттєво впливають сучасні глобалізаційно-цивілізаційні виклики.

Нарешті, на реформування освітньо-наукової галузі впливають закони функціонування ринкової економіки, які, зазвичай, негативно позначаються на соціально-культурних програмах допомоги в процесах навчання та виховання людини в інформаційному суспільстві.

Література:

1. Аристотель. Метафизика / Аристотель // Соч.: в 4 т. — М., 1975. — Т. 1. — 550 с.
2. Богданов В. С. Проблеми інноватизації сучасної освіти в системі філософсько-соціоло-

гічних аргументацій / В. С. Богданов // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. — К., 1995. — Вип. 3. — С. 22–28.

3. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія / Ю. П. Богуцький // Ін-т культурології АМУ. — К.: Веселка, 2008. — 199 с.: іл. — Бібліогр.: С. 185–197.

4. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки / В. И. Вернадский. — М.: Наука, 1981. — 356 с.

5. Коршунов А. М. Творчество и отражение в историческом познании / А. М. Коршунов, В. Ф. Шаполов. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 192 с.

6. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет // Вопр. философии. — 1989. — № 3. — С. 119–154 ; № 4. — С. 114–169.

7. Соловов А. В. Дистанционное обучение как новая форма образовательных услуг. (Аналитический обзор состояния ДО в мире) [Электронный ресурс] / А. В. Соловов. — Режим доступа: http://cnit.ssau.ru/do/index.htm#Content. — Заглавие с экрана.

8. Удод О. Ідейний зміст підручників з історії у власній інтерпретації авторів / О. Удод // Бористен. — Д., 1999. — № 11. — С. 4–6.

9. Удод О. Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор формування нового типу історичної освіти в школах України / О. Удод // Історія України. — 1998. — № 35 ; Джерело. — 1998. — 16 квіт.

10. Частник С. В. Міжнародна діяльність ХДІК у сфері бібліотечно- інформаційної освіти / С. В. Частник, В. М. Шейко // Культура України: зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1996. — Вип. 3. — С. 4–9.

11. Чубаров В. В. Ближневосточный локомотив: темпы развития техники и технологии в древнем мире / В. В. Чубаров // Архаическое общество: узловые вопросы социального развития. — М., 1991. — С. 92–135.

12. Шейко В. М. Вища освіта в країнах Заходу: соціальні та етичні аспекти / В. М. Шейко ; Харк. держ. акад. культури. — Х.: ХДАК, 1999. — 152 с.

13. Шейко В. М. Гуманізація освіти і культури / В. М. Шейко // Вісн. Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. — Х., 2000. — Вип. 2. — С. 99–109. — Бібліогр.: 7 назв.

14. Шейко В. М. Дистанційна освіта в США / В. М. Шейко // Новий колегіум. — 2000. — № 5. — С. 31–35. — Бібліогр.: 7 назв.

15. Шейко В. М. Значення міжнародного співробітництва у підготовці бібліотечно-інформаційних фахівців / В. М. Шейко // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 4. — С. 28–29.

16. Шейко В. М. Історико-філософські аспекти становлення культурології як науки (школа функціоналізму) / В. М. Шейко // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — К., 2001. — № 1. — С. 47–53. — Бібліогр.: 24 назви.

17. Шейко В. М. Історія культури та цивілізації в синергетичній парадигмі / В. М. Шейко // Вісн. Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. — Х., 2001. — Вип. 8. — С. 4–20. — Бібліогр.: 70 назв.

18. Шейко В. М. Історія української художньої культури: навч. посіб. / В. М. Шейко ; під ред. автора; Харк. держ. ін-т культури. — Х.: ХДІК, 1991. — 92 с.

19. Шейко В. М. Культурологія: навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. — К.: Знання, 2012. — 494 с.

20. Шейко В. М. Освіта в інформаційній цивілізації / В. М. Шейко // Вісн. Кн. палати. — 2000. — № 9. — С. 17–19. — Бібліогр.: 14 назв.

21. Шейко В. М. Проблеми становлення та розвитку соціальних функцій масової культури / В. М. Шейко // Вісн. Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. — Х., 2001. — Вип. 5. — С. 4–19. — Бібліогр.: 33 назви.

22. Шейко В. Н. Сеять разумное, доброе, вечное: интервью с ректором ХГИК В. Н. Шейко / В. Н. Шейко; интервью взял И. Кишкин // Встреча: Культ.-просвет. работа. — 1990. — № 9. — С. 14–17.

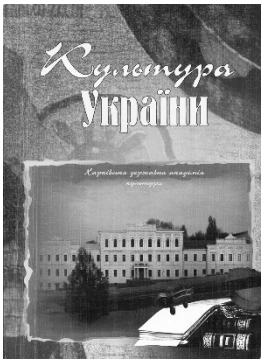
23. Шейко В. М. Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект / В. М. Шейко // Бібл. планета. — 2001. — № 2. — С. 32–35. — Бібліогр.: 53 назви.

24. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.): монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

25. Шейко В. М. ХДІК на порозі XXI століття / В. М. Шейко // Вісн. Кн. палати.— 1997. — № 2. — С. 12–13.

26. Hallac J. Education and globalization. Contributions / J. Hallac. — Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning, 1998. — 162 p.

27. Sheiko V. N. International Seminar on Problems of Transformation of Higher Education in the Field of Library and Information Science / W. Scheiko, S. Tschastnik, G. Aseyew // EUCLID. Newsletter. Copenhagen. — 1995. — № 8. — P. 7–9.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Роль діалогу культур у процесі синергетичної динаміки еволюції системи управління сучасною цивілізацією в добу глобалізації // Культура України. Вип 44. : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х.: ХДАК, 2014. — 300 с. — С. 4–16

УДК [316.722:316.421]:005.44

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ, В. М. ШЕЙКО

РОЛЬ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У ПРОЦЕСІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ДИНАМІКИ ЕВОЛЮЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ЦИВІЛІЗАЦІЄЮ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядаються проблеми динаміки процесів самоорганізації в процесі створення світової системи управління земною спільнотою. Доводиться, що означені процеси зумовлені вимогами цивілізаційних зрушень у добу глобалізаційних змін.

Ключові слова: *культура, діалог культур, цивілізація, взаємозалежність культур, суспільств, народів, цивілізацій, глобалізація.*

Рассматриваются проблемы динамики процессов самоорганизации образования мировой системы управления земным сообществом. Доказывается, что указанные процессы продиктованы требованиями цивилизационных сдвигов в эпоху глобализационных перемен.

Ключевые слова: *культура, диалог культур, цивилизация, взаимозависимость культур, обществ, народов, цивилизаций, глобализация.*

The dynamics of self-organization of formation of the world system of the earth community management are examined. It is proved that these processes are motivated by the requirements of civilization changes in the era of globalization transformations.

Key words: *culture, dialogue of cultures, civilization, interdependence of cultures, societies, nations, civilizations, globalization.*

Ця стаття основуватиметься на гуманістичних положеннях, відповідно до яких людство — це єдиний організм; істина, знайдена людьми однієї культури, що рівною мірою належить усім. Не існує «російських», «китайських», «індійських», «німецьких» — є спільні істини, золотий фонд людства. Зберігачами окремих фрагментів цього фонду, які за випадкових обставин потрапили до рук окремих народів, є українці, росіяни, китайці, індійці, німці тощо. Кожна нація відповідає за збереження своєї частки загальнолюдської істини і зобов'язана ознайомлювати з нею усіх інших. Захист цієї істини та культури, в межах якої вона виникла, не є «вузьколобим націоналізмом» і «шовінізмом», це — захист культурної спадщини, що рівною мірою належить усьому людству [15].

У другій половині XX ст. у світовому масштабі намітилися процеси, характерна ознака яких — сплеск усвідомлення своєї етнічної ідентичності належності до певного етносу (етнічної спільності). Але у світовій науці набув поширення ще один підхід

до вивчення етнічних спільностей як соціальних конструкцій, що виникають та існують у результаті цілеспрямованих зусиль політиків і творчої інтелігенції для досягнення колективних цілей, насамперед забезпечення соціального комфорту в межах культурно однорідних співтовариств [12; 13; 17].

Однією з головних проблем сучасного глобалізаційного простору в процесі самоорганізації й еволюції людської спільноти є формування та реалізація стратегії управління всесвітніми інтерсоціальними, інтеркультурними чинниками, успіхи в якій залежать від спільних зусиль країн та народів світу [2]. Масштабність означених проблем і невідкладність їх вирішення потребують зміни наукової картини світу. До речі, слід зважати на те, що менталітет людини, котра живе в стабільному світі, й людини, котра бере на себе відповідальність за вирішення глобальних проблем сучасної цивілізації, істотно відрізняються.

Як відомо, розвиток соціуму людини основується на технічному прогресі, який у багатьох аспектах залежить від рівня та якості культурного розвитку суспільства загалом і людини зокрема. При цьому слід зазначити, що технічний прогрес протягом декількох останніх десятиліть змінив наш світ [14; 16]. Водночас він (прогрес) драматично вплинув на економічні і політичні процеси у світі, так само як і на розвиток культур, пов'язаних між собою [15]. Велика економічна інтеграція виявилася можливою завдяки, зокрема, швидкому розвиткові транспортних систем і засобів зв'язку. Жан Моне, творець Європейського Союзу, стверджував, що економічна інтеграція вела нації до добровільного прийняття подібних законів і організації однакових інституціональних структур, а в результаті змінювала їх відносини між собою. Він зазначав, що це постійно модифікувало взаємовідносини між культурами й могло розглядатися як складова «процесу розвитку самої цивілізації». Філософ Бертран Рассел, котрий досліджував вплив взаємозалежності, відзначав: «...у новому світі доброзичливість стосовно тих, чия релігія потребує захисту, буде не просто моральним обов'язком, але обов'язковою умовою для виживання. Людське тіло не може довго жити, якщо руки конфліктують із ногами, а шлунок ворогує з печінкою. Загалом людське суспільство набуває ознак єдиного організму, і якщо ми існуватимемо й надалі, то повинні знайти почуття, звернені до зростання благополуччя всіх, при цьому прагнення до індивідуального благополуччя має спрямовуватися на весь організм, а не на окремі його частини» [27].

На межі тисячоліть відроджується європейська цивілізація, яка із завершенням інтеграційних процесів у ЄС зможе цілком на рівних умовах конкурувати з американо-австралійською культурою, яка ще тільки формується. Водночас синхронізм проникнення європейської культури до Америки, Австралії та Нової Зеландії, жорсткий прискорений конгломерат її з культурою африканських негрів або місцевих аборигенів дозволяють знайти в цих процесах багато спільного, незважаючи на віддаленість континентів.

Фінансово-економічна криза 1997—1998 рр. уможливлює об'єднання країн південно-східної Азії, в яких з'явився новий лідер — Китай. Він абсорбує капітали постраждалих від кризи сусідніх країн — «азіатських тигрів», Японії — і стає новим «локомотивом» світової економіки. Такий лідер виник і в африканській цивілізації — це ПАР, яка нещодавно наздоганяла західну культуру. Незважаючи на потужний вплив північноамериканської культури, зберігає свою ментальність і культурні особливості латиноамериканський континуум культур. Уже декілька тисячоліть існує індійська культура, духовну силу якої не змогла зломити навіть колоніальна залежність від Анг-

лії, яка в часи завоювання Індії була економічним, а в багатьох аспектах і політичним світовим лідером. Релігійний чинник став основою формування і духовної сили багатьох культур, хоча нині практично тільки така молода і впливова релігія, як іслам, є вирішальним чинником формування ісламської, по суті, навіть панісламської культури. Інші ж сучасні культури набувають полірелігійного і поліетнічного характеру.

Однак посилення взаємозалежності водночас створило проблеми, зумовлені конфліктом між національним суверенітетом і колективним благополуччям. Дійсно, нині прагнення більшості країн до інтеграції й поглиблення міжнародного співробітництва поєднано з опором, пов'язаним із бажанням захистити національні інтереси, трансформувати суверенітет у супернаціональні структури. Отже, ключовим питанням у подальшому стане таке: чи є неминучою прискорена економічна інтеграція (яку підтримують технологічні зміни, котрі вже не в змозі контролювати лише одна незалежна держава), що зумовить пошук країнами загального ґрунту, а можливо, і створення спільних структур в інших сферах, таких як зовнішньополітична діяльність і оборона? Чи спричинить відмова від деякої суверенності в економічній сфері аналогічний процес в інших сферах міжнародних відносин?

Більшість населення планети усвідомила необхідність організації певних національних інститутів для того, щоб забезпечити життєдіяльність суспільства. Усі розуміють необхідність існування законодавчої влади для прийняття законів, виконавчої — для їх виконання і судової — для трактування законів, а також юридичного аналізу в разі виникнення відмінностей у їх розумінні. Більшість погодиться з тим, що центральний банк та інші фінансові структури необхідні для регулювання різних аспектів економічного життя нації. Є всі підстави вважати, що критерієм досягнутого розвитку і цивілізованості є певний рівень, якого відповідним інститутам у певній культурі слід набути, а надалі — і спроможність забезпечити стабільність життя та процвітання народу. І навпаки, брак подібного інституціонального прогресу знищує творчі сили й життєздатність культури, стримує процес її розвитку.

Водночас зрозуміло, що національні структури й уряди в умовах зростаючої взаємозалежності у світі дедалі менше здатні вирішувати ключові проблеми, більшість яких набула важливого міжнародного значення. Це саме те розуміння, що таких, як мислителів, подібних до А. Неклессе, звертатися до «препарування і дезінтегрованості» ситуації з інституціональними структурами. Уряди нездатні проводити таку політику, яка здійснювалася в минулому, а це асоціюється у свідомості людей із їхньою суттю. Р. Купер, один із найвидатніших міжнародних економістів зазначив, що, згідно з деякими економетричними дослідженнями, за останні 40 років відбулося істотне скорочення параметра, який економісти називають «фінансовим мультиплікатором» [21].

Це порівняно простий підхід, суть якого полягає в прагненні зрозуміти вплив фінансової політики держави (зокрема зниження рівня оподатковування) на розміри валового національного продукту. Якщо розмір цього мультиплікатора порівняти в декількох державах за достатньо тривалий період, наприклад, з початку 50-х рр., то виявиться, що він поступово зменшується. Це свідчить, що тоді, як у попередні роки, влада розглядала фінансові важелі як спосіб вирішення деяких макроекономічних проблем (наприклад, постійно зростаючий рівень безробіття), то нині можливості помітно зменшуються. Подібні дії, розпочаті свого часу британським і французьким урядами, просто «вилилися» на весь інший світ швидше, ніж звичайно (про що свідчить збільшення імпорту японської електроніки й автомобілів). Або, як зазначає Р. Купер, «зростаюча інтернаціоналізація економіки призвела до зниження спроможності урядів

діяти так, як це має бути» [22]. Це, у свою чергу, може викликати своєрідний «параліч» дій урядів, виникнення відчуття того, що, оскільки світ змінився і не перебуває більше під їх контролем (або, принаймні, він став набагато слабшим, ніж це було раніше), то оптимальна політика — узагалі нічого не робити. Крім того, громадськість очікує на рішучі дії під час здійснення економічної політики, і малоймовірно, що їх лідери зможуть заспокоїти свої народи, мотивуючи тим, що вони мало що можуть вдіяти, оскільки традиційні методи майже вичерпали в результаті дії тих або інших чинників, які перебувають поза їх контролем. Як наслідок — виникнення в громадськості глибокого відчуття незадоволеності і (або) апатії, що можна спостерігати в багатьох державах.

Невдачі в досягненні міжнародних інституціональних домовленостей у політичній сфері є очевидними. Від Руанди до Югославії, а також в інших охоплених війною регіонах, можна спостерігати невдачі міжнародного співтовариства під час вирішення першочергових (а іноді пов'язаних із трагедіями) проблем. А це дозволило б їм ужити необхідних заходів у тих ситуаціях, які нездатні вирішити національні уряди. Доказом проникливості й інтуїції в цьому разі є дослідження професорів Гарвардського університету Г. Кларка і Л. Сона, у якому йшлося про необхідність «створення всесвітніх структур, аналогічних тим, що дозволяють підтримувати законність і порядок у національних суспільствах і на місцевих рівнях» [20].

Усе це зумовлює необхідність вирішення такого питання: якою може бути дієва відповідь на зниження ефективності політики? Перша й найочевидніша проблема — усвідомлення того, що значна частина неефективності урядових дій, а також безпорадність, яка виникає внаслідок того, що певні акції здійснюються окремими суверенними державами, вони діють поодинці й прагнуть максимально використовувати свою владу. Водночас спільні, скоординовані зусилля можуть посилити (іноді значно) ефективність недієвої політики. Усвідомлення того, що у світі, де ступінь взаємозалежності постійно збільшується, національні структури дедалі менше здатні вирішувати міжнародні проблеми, і що необхідно елементарно підвищити політичну активність, є рушійною силою експериментів, проведених у різних частинах світу і спрямованих на посилення інтеграційних процесів та створення наднаціональних структур для їх підтримки, надаючи їм необхідної спрямованості. У праці «Суверенітет проти страждань» Б. Уркхарт (колишній співробітник ООН з особливих питань зовнішньої політики) зазначив: «...багато процесів у сучасному світі породжують критичне ставлення до принципу національної суверенності. Технологія розвитку засобів зв'язку, забруднення навколишнього середовища, радіоактивні залишки, невиправдане збільшення грошей в обігу, посилення впливу релігійних ідей і секуляристських тенденцій, СНІД, наркоманія, тероризм — усе це лише мала частка того, чому в межах національних кордонів приділяється недостатньо» (New York Times, 17 Apr. 1991). Основним серед таких експериментів є економічний, політичний та інституціональний розвиток Європейського Союзу [25].

Частково недовіра до глобальних структур зумовлена спадковими рисами людської натури. Багато хто вважає, що людина за своєю природою надзвичайно егоїстична й агресивна, і війни є відповідним відзеркаленням її внутрішнього змісту. Згідно із цією позицією, вимирання людства як виду практично неминуче. Оскільки руйнівна сила зброї, зважаючи на можливості сучасних технологій, стає дедалі більшою, і її ефективність зростає, настане час, коли людство просто знищить себе. Однак такі погляди суперечать постулатам багатьох релігій, згідно з якими «людина — найбільша коштовність, її вартість надвисока» і після відповідної освітньої підготовки ці доро-

гоцінності можуть принести мати користь людству загалом. Не слід уважати наївним заперечення релігіями того, що люди поводяться неправильно один з одним. На жаль, протягом XX ст. людство довело подібні спроможності до небувалого розміру, і, можливо, це століття згадуватимуть як такий етап у процесі еволюції людини, коли подібного роду здатність стала вражаючою. Це визнання того, що «руйнація, війна й експлуатація були проявом незрілості в тривалому історичному процесі й нині людська раса однозначно відчуває тривогу, а це свідчить про досягнення етапу зрілості» [28].

Деякі науковці вбачають інші перешкоди на шляху створення глобальних структур. Так, вони розглядають різноманіття людського роду як нездоланний бар'єр під час поглиблення міжнародного співробітництва і реалізації ініціатив, сприятливих для утворення глобального інституту влади. На думку вчених, конструювання державної машини, здатної управляти на глобальному рівні, потребує від індивідуума певних якостей, прийнятних для всіх і визнаних усіма, а це нині неможливо. Але такий підхід не зважає на швидкий розвиток у XX — початку XXI ст. засобів зв'язку, а це є безперечним свідченням трансформації світу в інформаційну цивілізацію. Революція у сфері комунікацій помітно скоротила відстані на нашій планеті й уможливила подальше зближення націй. Більше того, вона змусила людство сумніватися в деяких існуючих поглядах на людську натуру і нібито його (людства) нездатність подолати первісну обмеженість, а також зробила значний внесок у зростання самовідчуття людей як громадян планети [11; 18; 19; 26].

Крім загального розвитку телекомунікацій і засобів зв'язку, існують і інші визнані чинники, здатні допомогти подоланню різних перешкод. Дійсно, багато хто вважає Декларацію прав людини своєрідним широкомасштабним консенсусом частини міжнародного співтовариства щодо фундаментальних загальнолюдських цінностей. У різних статтях Декларації такий концептуально важливий параметр, як воля людей, розглядається як основа для функціонування урядів і, відповідно, для періодичного з'ясування їх легітимності за допомогою виборів (стаття 21). Слід забезпечити законодавчі гарантії безпеки громадян і рівного захисту для всіх (стаття 7); повноцінний доступ до інформації, свободу створення асоціацій і волевиявлення (стаття 19); право власності (стаття 17); право на такий рівень життя, що достатній для підтримки здоров'я та благополуччя індивідуума і його сім'ї на необхідному рівні (стаття 25).

У будь-якому разі існування міжнародних інститутів або Всесвітнього уряду зовсім не свідчить про стандартизацію цінностей. Насамперед має бути позначене певне коло людських цінностей, визнаних усіма націями і суб'єктами міжнародних відносин, наприклад, екологічна стабільність. А вже додатково можуть існувати найрізноманітні конкретні інституціональні структури, наприклад, різні релігії і вчення, традиції і звичаї.

Створення наднаціональних структур передбачає втрату суверенітету в певних сферах. Але водночас здатність передати певні повноваження наднаціональним інститутам (як це було в Європейському Союзі) є цілеспрямованою дією у сфері культурної і національної суверенностей.

Функціонуюча нині система суверенних держав інколи створює ілюзію свободи. Так, країни можуть застосовувати силу для захисту своїх «життєвих» інтересів (наприклад, Іран і Ірак протягом 1980-х рр.). Це призвело до загибелі людей, руйнування економічних, соціальних і політичних основ існування суспільства. Політики могли безперешкодно вирішувати, яку частину держбюджету виділяти на потреби оборони й охорону державних кордонів. Проте така свобода є серйозним обмеженням щодо

акумулювання ресурсів для підвищення життєвого рівня населення. Можливо, ліпше не мати свободи для того, щоб здобути знаряддя ведення військових дій, оскільки міжнародні політичні організації сягнули того рівня розвитку, який дозволяє їм усунути необхідність значних витрат на безпеку.

Відмовляючись від деяких національних «свобод», не слід захоплюватися ідеями про єдиний Всесвітній уряд у супердержаві оруеллівського типу, де контролюється і скеровується кожний крок, знищується сама думка про розмаїтість людських рас, що століттями були джерелом життя і творення. Набагато правильніше було б уважно досліджувати принцип єдності в розмаїтості різних за мовою, способом мислення, навичками і традиціями етносів.

Ще один контраргумент противників Всесвітнього уряду полягає в переконанні, що в разі реалізації означеної ідеї виникне величезна за своїми розмірами недієздатна бюрократія [29]. Водночас створення міжнародних інститутів дозволить, можливо, урядам позбутися багатьох обтяжливих функцій (наприклад, оборона), що нині є невід'ємною складовою життєдіяльності суверенної держави. Це скорочення створило б щонайменше значні потенційні можливості для ефективної діяльності соціального організму.

Таким чином, утворення глобальних структур не стільки сприяло б зростанню неефективно працюючої бюрократичної системи, скільки раціоналізації діяльності уряду, поступово усунуло б на шляху згуртування людства загрозливі перешкоди. У будь-якому разі негативні явища, що асоціюються з протидією бюрократії (місцевого, національного або міжнародного рівня), можна усунути завдяки поліпшенню діяльності адміністративної системи й управління (в разі чіткого визначення цілей і конкретної відповідальності), але не скасуванням бюрократичного апарату як такого. Громадяни тієї або іншої країни іноді можуть відчувати, що уряд не розуміє їх потреб, нездатний раціонально розпоряджатися наявними засобами й ефективно працювати. Але навряд чи хто стане стверджувати, що логічним вирішенням таких проблем був би розпуск уряду, оскільки, мовляв, його функції можуть бути скасовані або його дії взагалі проігноровані. Висуваються аргументи і проти створення міжнародного органу для охорони навколишнього середовища; при цьому мотивацією є те, що це може призвести до зростання бюрократизованості.

Ті ж, хто вважає, що створення Всесвітнього уряду неминуче призведе до суперцентралізації влади, надмірного скорочення локальних і національних свобод і навіть виникнення деякої світової диктатури, повинні звернутися до історії. Коли в Сполучених Штатах колонії відмовилися від суверенітету на користь федеральної влади, нічого подібного не сталося: суперцентралізації влади не відбулося і в Європі. У демократичних суспільствах, які живуть відповідно до чинного законодавства, цілком можна обмежити легальними способами активність уряду (як це мало місце у випадку з Європейським Союзом) завдяки періодичному використанню принципу допоміжності. Це означає, що певна сфера, наприклад, така, як початкова освіта, буде ефективнішою, якщо працюватиме під контролем нижчих урядових чиновників (у цьому разі місцевих органів влади); при цьому йдеться, що вищі урядові чини безпосередньо не керують цією сферою. Використання означеного принципу свідчить, що питання охорони навколишнього середовища, управління економікою, обороною, безпекою (оскільки вони стосуються інтересів будь-якої країни) мають контролювати наднаціональні структури. У цьому ж напрямі діє і такий чинник, як високий ступінь інтеграції держав.

Слід зазначити, що особлива роль у вирішенні питань організації, управління у

світовому співтоваристві належить процесам гуманізму й антигуманізму в добу глобалізації сучасної цивілізації. Адже гуманізм у культурі має загальний характер. Іншими словами, можна простежити його прояви не тільки в минулому, але й у сучасності. Антигуманістичні сили послідовно чинять опір новим формам культури і соціальних відносин. Головним же джерелом антигуманізму завжди є страх самостійності, ризику, особистої відповідальності й рішень, які не обмежуються сформованими стереотипами і водночас конструктивними; дотепер це — одна зі стійких перешкод у процесі становлення культур, що розвиваються, і мають інтегрувати в цивілізований світ [5; 9].

Конкретний зміст людської історії постійно має різноспрямовані прагнення людей: з одного боку, ті, що стверджують, зміцнюють, посилюють історично сформовані, успадковані від минулого цінності, соціальні інститути, відносини, а з іншого, — ті, які довільно або навмисно намагаються їх змінити, адаптувати до нових умов діяльності, її змінених засобів і цілей. Історія людства є процесом боротьби свободи і несвободи, зростання творчості з її історичною обмеженістю. Найважливіший елемент змісту історичного процесу — боротьба гуманізму й антигуманізму [1].

Після трагічного досвіду світових війн, спустошливих революцій і бунтів XX ст. постійне зростання і вирішення протиріч між означеними протилежностями в конкретному історичному процесі як у масштабі всесвітньої історії, так і в межах окремих країн і народів набуває іноді складного циклічного характеру. Прагнення до гуманізму змінюється масовим вибухом антигуманізму, а той, видихаючись, знову поступається повільному сходженню гуманістичних тенденцій і цінностей.

Визнання, що процес гуманізації — складний і суперечливий аспект людської історії, свідчить про існування численних його рівнів, форм, якостей, характеристик. Значна кількість гуманістичних текстів належить до верхніх рівнів гуманістичної традиції — це прозріння й ідеї із золотого фонду світової культурної спадщини. Визначення гуманізму базуються на таких поняттях, як особистість, права людини, принципи рівності, справедливості, блага людини. Наприклад, В. Келле визначає гуманізм як «систему історично змінюваних поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка визнає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності — бажаною нормою відносин між людьми» [8].

Апелюючи до категорій і понять, що виникли в достатньо пізній період історії суспільства, це визначення відповідає зрілому, розвиненому рівню гуманізму, де гуманістична орієнтація утвердилася в суспільстві — його масовій свідомості і найважливіших соціальних інститутах. У такому сенсі це визначення і багато подібних адекватно охоплюють зміст гуманістичного процесу останніх століть розвитку передових культур, але залишають за своїми межами докапіталістичні уклади життя, добуржуазні структури держави, культури, особистості — ті тривалі та масштабні етапи людської особистості й історії, коли гуманістичні передумови ще не втілилися в зрілих гуманістичних формах, які не затвердилися на загальносоціальному рівні, не реалізувалися в демократичних структурах, правовій державі, гуманістичній особистості.

Звичайно, якщо дотримувати традиції звернення до вищих досягнень гуманістичної культури, достатньо обмежитися вивченням творчості видатних особистостей, учень моральних подвижників, життя праведників. І дійсно, звернення до ідей Еразма з Роттердама, Ніла Сорського, В. Соловйова, Ф. Достоєвського, М. Бердяєва, інших гуманістів є долученням до світових надбань людського духу, «точок відліку» загальнолюдської моральності.

Але якщо йдеться про утвердження форм гуманістичної практики, не стільки про гуманістичні прозріння й відкриття гуманістичного виміру людського буття, скільки про поширення в суспільстві гуманістичних норм і структур, то необхідно доповнити традицію вивчення вищих рівнів гуманізму, змістивши акценти. Нові ракурси відкриває перед нами вивчення гуманізму на масовому рівні, де елементи гуманістичної практики зароджуються і виявляються в повсякденній діяльності пересічних людей, механізмах культури та соціальних відносин.

Рівень масового гуманізму на першому етапі розвитку людини є мінімальним. Розглядати окремо гуманізм й антигуманізм методологічно недоцільно: їхня сутність може бути зрозуміла лише у взаємозалежності, оскільки вони є взаємозалежними протилежностями, суперечливою єдністю, а процес гуманізації (як і антигуманізації) — постійним болісним пошуком способів, методів подолання цієї протилежності.

Тому гуманізм потребує осмислення антигуманізму, соціальної і культурної необхідності причин його панування протягом більшої частини людської історії. Водночас слід зрозуміти, чому антигуманізм втрачає свої позиції, якою є об'єктивна основа постійної боротьби з антигуманізмом, що підтримує моральну переконаність гуманістів?

Антигуманізм можна зрозуміти як концентрований організований досвід відтворювальної діяльності людини, він створює можливість для певного рівня творчості, але водночас передбачає нові обмеження для її зростання, розвитку поза історично сформованими межами. Отже, антигуманізм — це насамперед обмежувальний регулятор для запобігання зростанню творчості вище рівня, прийнятого в певній культурі, суспільстві, звичайного, природного.

Значення пануючого антигуманізму в усіх його формах полягає в тому, що він — умова трансляції в часі історично сформованого ладу, стверджує себе в жорстокій боротьбі з незвичайними інноваціями, з їхніми носіями, а також через постійне залякування членів суспільства самою можливістю відлучення від сформованих форм життя, загальноприйнятих ідей, норм, цінностей; постійно спрямований на відкидання негативного, руйнівного впливу інновацій, оцінюючи негативно ворожі відтворенню співтовариства, здатні активізувати і реалізувати деструктивний потенціал, що загрожує цьому співтовариству хаосом. Заради запобігання цій загрозі, щоб усунути її від себе, людина погоджується з антигуманістичним змістом культур і соціальних відносин, персоніфікує свою втечу від хаосу, безструктурності, безладдя до влади антигуманістичної догми, ритуалу, традиції, общинного й родового рабства. Антигуманізм, зберігаючи досягнуте, існує в безлічі конкретних проявів, він скрізь і завжди захищає завоювання і рубежі.

Але людина постійно відповідає на виклик історії, гуманізуючи культуру суспільства і свою власну. Це відповідає дійсності всіх історичних епох, хоча й у різних масштабах. По-перше, людина здатна розвивати себе, підвищувати якість прийнятих рішень, удосконалюючи свою спроможність освоювати історично сформоване культурне багатство; може нарощувати масштаби і значимість її особистої інтерпретації, підвищувати цінність її результатів, знижуючи одночасно цінність ритуального, догматичного набуття досвіду. По-друге, вона здатна долати своєю діяльністю зовнішні обмеження, тобто створювати соціальну реальність, яка відповідає рівню розвитку особистості, що склався в результаті освоєння всієї попередньої культури; може формувати дедалі гуманістичніше середовище, а це стимулює зростання масштабів і значимості особистої творчості. По-третє, людина здатна забезпечити взаємопроникнення полюсів соціокультурних опозицій «особистість — суспільство», «особистісна культура — культура за-

галом», створюючи тиск на антигуманізм, формуючи дедалі гуманістичнішу культуру і соціальні відносини, тобто такі, які значною мірою орієнтовані на цінності особистої творчості як рушійної сили відтворення єдності культури і соціальних стосунків. Усе це — процес гуманізації. Ключовий момент процесу гуманізації — середина шляху, коли гуманізм починає «переважати» антигуманізм, останній перестає панувати, міра зміщується в сторону гуманізму. Історично цьому етапу, вочевидь, відповідає зміцнення гуманістичних цінностей на загальносоціальному та культурологічному рівнях — становлення правової держави, надання пріоритетності гуманістично-культурним цінностям у межах міжнародного співтовариства, їхнє проголошення і боротьба за них у планетарному масштабі [3; 4; 6].

Таким чином, аналіз означених питань свідчить, що динаміка синергетичних процесів під час становлення системи світового співтовариства в багатьох аспектах залежить від викликів глобалізаційних суспільних трансформацій, вимог цивілізаційних змін земної спільноти. Водночас дослідження свідчить, що в процесі виникнення й реалізації потреби земної спільноти в самоорганізаційних (синергетичних) процесах створення Всесвітнього уряду значну роль відіграють гуманітаризаційно-культурологічні перетворення в суспільстві, позитивні зрушення в гуманістичних аспектах культур світу, їх діалозі та полілозі на тлі співпраці в контексті забезпечення подальшої еволюції земної цивілізації в добу глобалізації.

Література:

1. Ахиезер А. С. Гуманизм как элемент культуры / А. С. Ахиезер., С. Я. Матвеева // Обществ. науки. — 1990. — № 2. — С. 3–10.

2. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи : монографія / Богуцький Ю. П. // Ін-т культурології АМУ. — К. : Веселка, 2008. — 199 с. : іл. — Бібліогр. : С. 185–197.

3. Гумилев Л. Н. Мифы и реальность этносферы / Л. Н. Гумилев // Дружба народов. — 1989. — № 11. — С. 195–199.

4. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии / Л. Н. Гумилев // Наш современник. — 1992. — № 10. — С. 25–31.

5. Гумилев Л. Н. Этнос, история, культура / Л. Н. Гумилев // Декоратив. искусство. — 1989. — № 4. — С. 32–33.

6. Гумилев Л. Н. Этнос : мифы и реальность / Л. Н. Гумилев // Дружба народов. — 1988. — № 10. — С. 218–231.

7. Донцов А. И. Язык как фактор этнической идентичности / А. И. Донцов, Т. Г. Стефаненко, Ж. Т. Уталиева // Вопр. психологии. — 1997. — №4. — С. 75—86.

8. Келле В. Ж. Гуманизм / В. Ж. Келле // Философский энциклопедический словарь. — М., 1983. — С. 130.

9. Козер Л. А. Функции социального конфликта / Л. А. Козер ; пер. с англ. О. А. Назаровой ; под общ. ред. Л. Г. Ионина. — М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуал. кн., 2000. — 205 с.

10. Корагессан Т. В. Восток есть Восток / Т. Б. Корагессан // Иностр. лит. — 1994. —№ 8. — С. 5–179.

11. Поршнев Б. Ф. Противопоставление как компонент этнического самосознания / Б. Ф. Поршнев. — М.: Наука, 1973. — 14 с.

12. Тишков В. А. Очерки теории и политики этничности в России / В. А. Тишков / РАН, Ин-т этнологии и антропологии. — М., 1997. — 462 с.

13. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.) : монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К. : Генеза, 2005. — 592 с.

14. Шейко В. М. Історико-філософські аспекти ролі фінансової кризи 1987 р. в кінці техногенної парадигми розвитку індустріальних суспільств / В. М. Шейко // Гуманіт. журн. — 2000. — № 1. — С. 60–65. — Бібліогр.: 10 назв.

15. Шейко В. М. Континуум культур: проблеми взаємозалежності та співробітництва / В. М. Шейко // Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2000. — Вип. 6 : Мистецтвознавство. — С. 4–12. — Бібліогр.: 10 назв.

16. Шейко В. М. Основні етапи та тенденції розвитку цивілізації / В. М. Шейко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2000. — № 485 : Історія, вип. 32. — С. 94–103.

17. Шейко В. М. Самовизначення людини в культурі / В. М. Шейко // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. — 2000. — № 4. — С. 5–13. — Бібліогр.: 16 назв.

18. Шпет Г. Г. Психология социального бытия / Г. Г. Шпет. — М. : Ин-т практ. психологии; Воронеж : МОДЭК, 1996. — С. 15.

19. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон. — М. : «Прогресс», — 1996. — 344 с.

20. Clark G., Sohn L. B. World Peace Through World Law / G. Clark, L. B. Sohn. — Cambridge: Harward UP, 1960. — P. 73.

21 Cooper R. Is there a New World Order? / R. Cooper // Prospects for Global Order. — London, 1993. — Vol. 2. — P. 8.

22. Cooper R. Worldwide regional integration: is there an optimal size of the integrated area? / R. Cooper // Asia Pacific regionalism : readings in international economic relations / ed. by Ross Garnaut, Peter Drysdale, John Kunkel. — Australia : Harper Education Publishers, 1994. — P. 12.

23. Cross-cultural psychology: Research and applications / Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., Dasen P. R. — Cambridge : Cambridge University Press, 1992. — 402 p.

24. Lewis C. The Function of Social Conflict / Coser Lewis. — NewYork : The Free Press ; London : Collier Macmillan Limited, 1964. — P. 48.

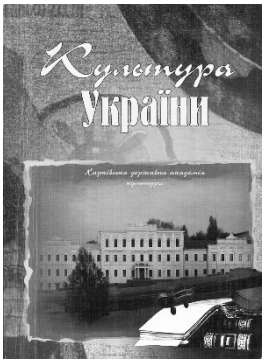
25. Lopes-Klaros A. Implications of European Integration / A. Lopes-Klaros // World Order. — 1995/1996 (Winter) — № 27.2 — P. 35—48.

26. Phinney J. Ethnic identity in adolescents and adults : Review of research / J. Phinney // Psychological Bulletin. — 1990. — Vol. 108 (3). — P. 499–514.

27. Russell B. Has Religion Made Useful Contribution to Civilization? An Examination and a Criticism/ B. Russell. — London : Watts & Co., 1930. — P. 56.

28. The Universal House of Justice, The Promise of World Peace : To the Peoples of the World. — Haifa, Israel, 1985. — P. 16.

29. World Peace and World Government / J. Tyson // Vision to Reality. — Oxford : George Ronald. — 1986. — 126 p.

Богуцький Ю. П., Шейко В. М. Цивілізаційно-циклічні парадигми історико-культурологічних трансформацій як складові процесів самоорганізації суспільства // Культура України. Вип 45. : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х.: ХДАК, 2014. — 305 с. — С. 4-15

УДК [008:2-17]:130.2

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ, В. М. ШЕЙКО

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ЦИКЛІЧНІ ПАРАДИГМИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЯК СКЛАДОВІ ПРОЦЕСІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються цивілізаційно-циклічні парадигми історико-культурологічних трансформацій сучасності, які при цьому розглядаються як складові механізму процесів самоорганізації суспільства в добу глобалізації.

Ключові слова: *культура, культурологія, культуротворчість, цивілізація, глобалізація, людина, циклічність розвитку, природа, космос.*

Анализируются цивилизационно-цикличные парадигмы историкокультурологических трансформаций современности, которые при этом рассматриваются как составляющие механизма процессов самоорганизации общества в эпоху глобализации.

Ключевые слова: *культура, культурология, культуротворчество, цивилизация, глобализация, человек, цикличность развития, природа, космос.*

Civilization and cyclic paradigms of historical and culturological transformations of the present are analyzed. These transformations are examined as components of the mechanism of the processes of selforganization of the society in the era of globalization.

Key words: culture, culturology, cultural creation, civilization, globalization, individual, the cycle of development, nature, space.

Доба цивілізації поставила перед людством немало кардинальних викликів, від адекватності відповідей на які багато в чому залежить не стільки сьогодення, скільки майбутнє цивілізаційної світової спільноти. У цих умовах пріоритетними в процесі вирішення карколомних проблем сучасності стають методологічні засади, криза яких негативно впливає на наукову еволюцію. У зв'язку із цим важливо знайти методологічні механізми, які фундують процеси самоорганізації, саморозвитку цивілізації та суспільства і їх рушійної сили — культури [4]. Саме тому актуальним є вивчення цивілізаційно-циклічних парадигм історико-культурологічних трансформацій, які є складовими процесів самоорганізації суспільства. На жаль, і донині ця тематика все ще залишається малодослідженою. Один із авторів частково у своїх працях уже висвітлив означену тематику й проаналізував наявну літературу з обраних проблем [28; 29].

Вивчення історико-культурологічних парадигм глобалізаційної еволюції цивілізації потребує пошуку і розроблення нових методологічних концептуальних основ

[18]. Нині спостерігається певна методологічна криза історико-культурологічних досліджень. У зв'язку із цим розглянемо своєрідну картину циклічного розвитку системи, яка охоплює відносини людини і суспільства, природи й космосу.

Природні цикли різної тривалості та глибини — космічні, геологічні, кліматичні, гідрологічні, біосферні, біологічні, популяційні та ін. — існують мільярди років незалежно від людини. З формуванням суспільства виникли соціальні цикли, які характеризують його динаміку: демографічні, технологічні, науково-технічні, економічні, соціальні, політичні, освітні, у сфері науки, культури, етики, ідеології і як узагальнення їх сумісної динаміки — історико-культурні цикли різної тривалості — середньострокові, довгострокові, столітні, тисячолітні та ін. Спробуємо системно розглянути історико-культурні цикли, зважаючи на те, що їх основою є, власне, сама людина. Методологічний орієнтир при цьому — той переконливий факт, що люди самі створюють історію та культуру і мають можливість вибору мети діяльності та шляхів і методів її досягнення. І саме від вибору і результатів діяльності людини залежить загалом розвиток суспільства та його культури [13; 27].

Загальновідомо, що ритми і цикли людини на Землі є провідними. Саме вони визначають основу її життєдіяльності. Добові ритми зумовлюються обертанням Землі навколо своєї осі, а їх результат — цикли сну та неспання з періодичною зміною життєвої активності. Крім добових, існують також сезонні ритми, пов'язані з послідовністю зміни пір року, зумовлені обертанням Землі навколо Сонця. Пристосовуватися до умов зовнішнього середовища, що змінюються, людині допомагають так звані річні ритми. Серед них виокремлюють 7- або 8-річні ритми, а також 11-, 12- та 28-річні сонячні ритми. 7- та 8-річні цикли називають ритмами здоров'я. Вони характеризуються чергуванням підйомів і спадів стану фізичного та психічного здоров'я, звідси — чергування життєвої та культуротворчої активності. У семирічних циклах фазі послабленого здоров'я відповідає перший рік життя і далі з періодичністю 7 років — вік 7, 14, 21 тощо, а в разі восьмирічних циклів — перший рік життя, з періодичністю 8 років — вік 8, 16, 24 тощо. Лікарі підтверджують ритм здоров'я тривалістю 7 років і визначають перехідний вік людини в 7, 14, 21 рік [1]. Ритм планетарного життя людини формується основними його етапами — дитинством, отроцтвом, юністю, зрілістю та просвітленістю.

Ритми культуротворчої активності людини пов'язані з біоритмами головного мозку й свідчать про взаємозв'язок його матеріальних і духовних інтересів. Експериментально вивчено п'ять біоритмів мозку [19]. У системному пізнанні біоритмів головного мозку ще багато незрозумілого, але наявність фізіологічної основи відчуття прекрасного, що викликане збігом біоритмів головного мозку з ритмами відомостей та конструкцій природи, які ми відтворюємо, є вже очевидним. Їх визначальну роль можна спостерігати в структурі та складі багатьох явищ і культуротворчих процесів, що стосуються музики, поезії, архітектури, фізики та ін. [20, с. 236–237].

Ритми і цикли життєвої активності людини пов'язані та обумовлені розташуванням Землі, Місяця і Сонця у світовому просторі. На життєву активність людини суттєво впливає місячний цикл, який складається з чотирьох фаз Місяця, загальна тривалість яких — 28–29,5 днів. Дослідження біоритмів органів людини свідчать, що найбільше вони реагують на критичні фази Місяця — при новому та повному місяці. Отже, рушійною силою розвитку космічних ритмів людини є Сонце, а джерелом розвитку — Місяць [11]. Розглянемо вплив Сонця на космобіоритми людини та суспільства.

Психічні ритми людини зумовлені її психічним розвитком. Помітні зрушення в психічному стані людини пов'язані з 12-річними ритмами і складають 12, 24, 36 тощо або іншу послідовність, також кратну 12-ти рокам, але зменшену на 6 років, тобто 6, 18, 30 тощо років [1]. Ці ритми залежать від процесів рівнодії, яка виникає під час спільного руху Землі, Сонця та Всесвіту.

Таким чином, якщо тотальна суть людини зумовлена космосом, його законами і ритмом життя, то розвиває її вона вже сама на основі власного мислення, глобальної цілісності людства і культуротворчої діяльності суспільства. Космічний статус людини залежить від взаємодії планетарних і зоряних систем у межах Космосу. Отже, людина має величезний, ще не реалізований запас космічної енергії [23, с. 87]. Щоб реалізувати цю енергію, вона повинна мати розвинену свідомість у вказаній системі «людина й суспільство, природа і космос». Революційне оновлення свідомості людини, розширення її до космічного рівня не є далекою перспективою — це завдання вже нині є найважливішою проблемою людства, в її вирішенні люди вбачають шлях до свого спасіння від катастрофи, яка наближається і може бути наслідком всесвітнього відчуження людини та її культури від природи, суспільства та себе самої. Зважаючи на космопланетарну сутність людини, можна розглядати її як складну цілісність, яка містить такі рівні: космічний, соціальний, природний, духовний, розумний, свідомий, діяльнісний, психологічний [1; 12, с. 62–163]. Природно, людина — це високоорганізована система, але зауважимо, що Суспільство, Природа та Космос мають не менший ступінь організованості, і людина в цій системі є лише своєрідним атомом. Усі означені вище рівні людської цілісності, згідно із системними законами та нашими спостереженнями, повинні мати право на існування і бути тотожними цілому.

З метою визначення методологічної «палітри» пізнання розвитку суспільства і людини розглянемо різні цикли історичного розвитку людської культури та цивілізації, насамперед соціально-історіометричні. Повторюваність і передбачуваність космічних та особливо сонячно-планетарних явищ неминуче свідчили про їх вплив на розвиток соціуму, суспільно-культурний прогрес. Як відбувається історичний процес — прямолінійно, стрибками або зигзагоподібно? Чи можливе повернення до деяких пунктів або відтворення старих форм у нових? Чи все в історії незворотно? А, можливо, людські культури, суспільно-економічні формації та етнічні системи переживають, як і все у Всесвіті, народження, розквіт і смерть?

Уже стародавні мислителі здійснювали спроби визначити зв'язки між станом людського організму та коливаннями оточуючого її фізичного середовища, яке перебуває у відомій залежності від Сонця [15]. Але перші соціально-економічні цикли, які пов'язані з відновленням активної частини основного капіталу, відкрив Жюгляр. Він визначив їх тривалість — 7–11 років, тобто в середньому 9 років. Саме такий інтервал спостерігався в останні 30 років XX ст. в середньострокових циклах виробництва світових обсягів валового продукту, мінімальні темпи росту якого — кризові роки — 1973, 1982, 1991. Таким чином, наприкінці XIX ст. склалася думка про існування в економічній науці єдиного «індустріального» або «ділового» циклу тривалістю 7-11 (8-10) років [10; 15].

Не з'ясовано головного: чому циклічний розвиток історико-культурного процесу відбувається в середньому 11 років. На основі оброблення великого статистичного матеріалу О. Л. Чижевський разом з К. Е. Ціолковським, В. І. Вернадським та іншими вченими одним із перших звернув увагу на зв'язок між історією людства, соціокультурними, процесами, космічними явищами та геологічними процесами, які відбува-

ються на планеті Земля. Він створив цілісну концепцію, яка розкриває специфіку взаємодії космічних та історико-культурних процесів на Землі [24].

О. Л. Чижевський зазначав, що стрімке посилення сонячних потоків через дію на нервову та гормональну системи індивідуальних організмів спричиняє підвищення колективного збудження. Як епідемії холери й грипу, існують і своєрідні «психічні епідемії», сплески негативної емоційності, агресивності, екстремальної поведінки. Згідно з теорією О. Чижевського, «вторгнення» на Землю сонячних агентів переводить потенційну нервову енергію цілих груп людей у кінетичну, яка потребує розрядки в русі та дії. У разі наявності спільної ідеї, єдиної мети, імпульсивно підвищується соціальна роздратованість мас, яка у своєму виході назовні приводить до соціальних рухів, змінює звичний ритм функціонування соціуму, загальний соціокультурний фон. У разі відсутності спільної ідеї активний вплив сонячних потоків на людей призводить до індивідуальних і групових аномалій поведінки — злочинності, хуліганства, колективної істерії, різних антикультурних екзальтацій. О. Чижевський указував, що від космічних та сонячних чинників впливу на Землю залежить не тільки кількість злочинів та нещасних випадків, а й народжуваність, поширення епідемій та інші процеси. Ціолковський оцінив ідеї молодого вченого як «створення нової сфери людського знання» [17; 24].

Водночас О. Чижевський відзначав об'єктивний зв'язок людської історії та культури з усіма процесами, які відбуваються у Всесвіті, очевидну залежність людини від близького та далекого Космосу. Провідний учений зафіксував такий поділ історико-культурних подій за періодами різної активності Сонця: перший період мінімального збудження триває три роки; другий період наростання збудження — два; третій період максимального збудження — три; четвертий період зниження збудженості — три [24].

Здійснений ним статистичний облік подій всесвітньої історії за 500 років (з XV до XX ст.) з урахуванням періодів різної активності Сонця показав їх поділ за чотирма періодами циклу, а саме: у першому періоді циклу (3 роки) відбуваються 5 % усіх історичних подій; у другому (2 роки) — 20 %; у третьому (3 роки) — 60 %; у четвертому (3 роки) — 15 % [25].

Проілюструємо деякі дані третього періоду історіометричного циклу (періоду максимального збудження). Це лише декілька прикладів із численних збігів сонячної та людської активності протягом всесвітньої історії, які наведені в його працях.

Згадаємо поворотні пункти всесвітньої історії: роки особливо сильної плямотворюючої діяльності Сонця — 1830, 1848, 1860, 1870, 1905, 1917 — є роками великих суспільних потрясінь: 1830 р. — Липнева революція, 1840 р. — Лютнева революція, 1860 р. — революція в Італії, 1870 р. — Паризька комуна, 1905 та 1917 рр. — перша і друга російські революції.

Водночас назвемо аналогічно й хрестові походи: 1094-1096 рр. — I хрестовий похід; 1147 р. — II хрестовий похід; 1187 р. — III хрестовий похід; 1194 р. — IV хрестовий похід; 1212 р. — хрестовий похід дітей; 1224 р. — V хрестовий похід; 1270 р. — VII хрестовий похід. VI хрестовий похід, який у 1248 р. здійснили не маси, а Людовик IX з невеликим військом.

Таким чином, від максимуму до максимуму, а іноді й через декілька максимумів, коливається історико-культурне життя народів, дотримуючи директив космічного чинника [25].

У 1996 р. опубліковано довідник «Історія двох тисячоліть у датах» [15], у якому

достатньо детально подано хронологію найзначущіших подій Нової ери людської історії, зокрема й останнє століття, найвідоміші події якого були зіставлені з геліокосмічною статистикою [2]. У результаті порівняльного аналізу цих даних сформульовано висновки, які повністю підтвердили відкриття Чижевського.

Соціально-інноваційні цикли. Наприкінці XIX — початку XX ст. вчені багатьох країн приділяли увагу створенню теорії економічних (назвемо їх соціально-інноваційними) криз і циклів, вивчали рух цін і процентних ставок у XIX ст. й виявили, що, крім «звичних» ділових циклів Жюгляра, існують довгостроковіші коливання світової кон'юнктури. У 1913 р. голландський учений Ян Ван Гельдерен уперше висунув тезис про існування довгострокових економічних циклів, які охоплюють усі сторони процесу відтворення і являють собою повністю самостійне явище [9].

Одночасно М. Туган-Барановський першим у світі розробив учення про закономірність циклічності соціально-економічної динаміки, пов'язаної з періодичністю промислових криз, як чинника, який впливає на зміни в суспільно-культурному житті [21]. Проте науковець лише впритул наблизився до відкриття тривалих соціально-інноваційних циклів. Тривалі хвилі в економіці вперше виявив та дослідив учений М. Д. Кондратьев у 1922–1928 рр., котрий у своїх працях на статистичному матеріалі по США та Великій Британії показав регулярність 50-60-річних флуктуацій цін та виробництва у «світовій капіталістичній системі» та їх вплив на траєкторію соціально-культурного розвитку. Дослідження М. Кондратьева продовжив Й. Шумпетер у «Циклах бізнесу» (1937), де він не тільки позначив відкриті хвилі ім'ям Кондратьева, а й пов'язав їх з власною теорією інновації [8; 32]. Протягом майже 40 років після Й. Шумпетера західний світ не відчував більшого інтересу до хвиль М. Кондратьєва, або К-хвиль. У 1973 р. відбулася світова енергетична криза: як своєрідна помста за поразку в арабо-ізраїльській війні арабські країни в 4 рази підвищили ціни на нафту. Стагнацію, яка виникла в результаті того, що екстенсивні затратні технології стали знищувати самих себе, Г. Менш (1975) назвав «технологічним глухим кутом» [31]. Він проаналізував третій кондратьєвський цикл, який закінчився «великою депресією», і спрогнозував закінчення четвертого в 1994 р. Таким чином, на сьогодні з часів промислової революції кінця XVII ст. людство прожило чотири «тривалі хвилі Кондратьева».

Узагальнююча думка в літературі стосовно тривалих хвиль, сформульована в епоху 1983–1992 рр., зводиться до загальної схеми датування щонайменше для 5 останніх К-хвиль (тобто за період останніх 300 років) та має такі особливості: 1) К-хвилі виявляються передусім у виробництві, а вже потім у цінах на товари, причому ріст галузевого виробництва й інфраструктурних інвестицій у світову економіку (тобто зростання окремих провідних галузей) відбувається швидше, ніж зростання економік окремих держав; 2) К-хвилі є результатом групування основних інновацій, які просувають «технологічні революції»; ці «революції», у свою чергу, створюють провідні галузі промисловості. Основні інновації відповідають незадоволеним потребам та ринковому попиту, вони активізують процеси росту й мають стосовно будь-якої конкретної економіки частково внутрішнє (еволюційне) походження; 3) К-хвилі є «міжнародним явищем», вони більше помітні за даними міжнародного виробництва, ніж за даними виробництва окремих держав; це процеси світової економіки та передових національних економік.

Подальше дослідження закономірностей соціально-економічного та соціально-культурного розвитку в К-хвилях дозволило дійти висновку, що великі цикли кон'юнктури, які розпочинаються на зламі та в середині століть, по суті, якісно не-

однакові. В одних акцент перетворень направлений на зміну технологічних укладів (ТУ), що, згідно з теорією, яку розробив у 80–90-х рр. С. Глазьев [5], відповідають певному еталону світових рівнів галузевого розвитку, пов'язаних у єдину систему ТУ (глобалізації економіки). В інших відбуваються процеси, які узгоджують із цими ТУ соціальні інститути, що регулюють суспільні відносини. Людство ще не навчилося долати кризові процеси мирним шляхом. Хоча соціогенез має еволюційний характер, точки біфуркації його К-хвиль супроводжуються революційними подіями і навіть суспільними катастрофами. Остання така катастрофа відбувається нині у формі глобальної екологічної кризи, яка посилюється ще й соціально-політичними та соціально-культурними катастрофами в різних макрорегіонах Земної кулі (Югославія, Кавказ, Афганістан, Індонезія та ін.).

С. Афанасьев [3], на основі оброблення фактичного матеріалу, дійшов висновку, що два великі цикли кон'юнктури синхронізують з геологічним затемнено-перигелієвим циклом тривалістю 108 років. Інакше кажучи, дві «кондратьєвські хвилі» наче вкладаються в цей цикл [14].

Походження довгих К-хвиль у складі соціально-інноваційних циклів та їх вплив на історико-культурні процеси суспільства набувають космопланетарного підтвердження. Енергія, яка поглинається природою та людьми у вигляді порцій хвильових та корпускулярних випромінювань Сонця і космосу, надає ці імпульси суспільству в переломних точках його розвитку.

Як відомо [1], вісь Землі змінює свій кут нахилу таким чином, що точки рівнодення зміщуються на один градус приблизно за 72 роки. Отже, повне обертання точок рівнодення стосовно зодіакальних сузір'їв відбудеться за 25920 років (72х360=25920), а за 2160 років (25920:12=2160) точки рівнодення переходитимуть в інші зодіакальні сузір'я. Першу цифру називають платонівським роком, а другу — платонівським місяцем. За період платонівського року північний полюс Землі описує еліпс, один із фокусів якого максимально наближений до центра Галактики, а другий максимально віддалений від нього. Ця обставина і є визначальною в поведінці людини, оскільки потужне гравітаційне випромінювання із центра Галактики збільшує активність людини в разі наближення до нього і зменшує — у разі віддалення. Згідно з останніми даними астрофізики, в центрі Галактики зосереджена велика кількість речовини, маса якої у 2,5 млн разів перевищує масу Сонця, тоді як радіус означеної зони лише в 3 рази більший за радіус Сонця [22].

Оскільки історико-культурні події розгортаються в системі двох послідовно з'єднаних космічних атракторів, кожен із яких складається з двох пентадних структур [30, с. 124], час одного історичного циклу за період платонівського місяця дорівнюватиме 108 рокам (2160:20=108), а час елементарного історичного ритму фіксуватиметься 9 внутрішніми зв'язками в структурі космологічного атрактора і становитиме 12 років (108:9=12). Таким чином, ще раз підтверджується косморитміка соціально-історіометричних циклів за Чижевським та соціально-інноваційних подій тривалістю 108 років, які називають тривалими К-хвилями М. Кондратьєва.

Отже, можна підсумувати. Механізм циклічних змін соціально-історіометричних, соціально-культурологічних та соціально-інноваційних ритмів має характер періодичної повторюваності хронометрично визначених космоперіодів, кожен із яких разом з відтворенням деяких ознак історичного минулого несе в собі інновації, які багато в чому зумовлюють подальший розвиток суспільства, культури і цивілізації [8, с. 24-83; 24].

Нарешті, розглянемо етнічні цикли. Розвиток культури — органічна складова історії етносу. Тому детермінацію руху культури слід шукати передусім у розвитку основи етносу. Історик, культуролог та етнолог Л. М. Гумільов [7] розглядав етнос як маргінальне утворення, яке перебуває на межі соціального і природного світів і є їх сполучною ланкою. Етнос — це динамічна система. З одного боку — верхня ланка біоценозу свого ландшафту, з іншого — частина соціуму, суспільного організму, який складають реальні живі люди, члени тих або інших спільнот. Поняття етносу не збігається ні з біологічним поняттям раси, ні із соціальним поняттям національності. Етноси виникають, розвиваються та зникають, проходячи у своєму розвитку закономірні фази етногенезу.

Життя етносу, визначене Л. Гумільовим історичним шляхом на матеріалі Всесвітньої історії, що фіксується хронологією подій, триває в межах 1200-1500 років. Протягом цього життєвого циклу спостерігається поступова втрата життєвих, енергетичних сил, біосферної зарядженості етносу. Відповідь на питання про те, звідки, з яких джерел виникає ця «запасливість» етносу, надає теорія пасіонарності.

Відповідно до теорії біосфери В. Вернадського, біогенна міграція атомів космічних елементів завжди прагне свого максимального проявлення; уся жива речовина планети слугує джерелом вільної енергії та безпосередньо впливає на соціально-культурні процеси. Л. Гумільов довів, що під впливом природних законів етноси як сталі форми об'єднання людей проходять у своєму розвитку декілька обов'язкових стадій: від народження — через розквіт — до згасання. Джерелом цього природно-історичного процесу і є енергія живої речовини Землі. Саме вона по космічно запрограмованих каналах впливає на етноси. Л. Гумільов лише намітив основні напрями в пізнанні взаємозв'язку біокосмічних та соціальних закономірностей. Конкретний механізм їх взаємодії, який дозволяє прогнозувати близькі та віддалені результати, залишився багато в чому нез'ясованим, що у свою чергу зумовлено багатьма нерозкритими процесами створення та функціонування біосфери, поліетносфери [26] та ноосфери. Окремі особистості здатні отримати надлишковий енергетичний імпульс, у результаті чого стають активним організуючим початком великих і малих етнічних груп. Такий надлишок біохімічної енергії живої речовини, який дозволяє перебороти інстинкт самозбереження та призводить до фізіологічного, психічного й соціального наднапруження, називається пасіонарністю, а люди, які наділені відповідним енергетичним зарядом та мають підвищений потяг до дії, — пасіонаріями. Саме вони є головними рушіями історії та культури.

Механізм зв'язку між пасіонарністю, який живиться біохімічною енергією живої речовини біосфери та поведінкою пасіонаріїв, є дуже простим. Звичайно в людей, як у тваринних організмів, енергії стільки, скільки необхідно для підтримання життя. Якщо організм людини здатен «увібрати» енергії з навколишнього середовища більше, ніж необхідно, то людина створює навколо себе відносини і зв'язки, які дозволяють застосовувати енергію в будь-якому з обраних напрямів. Це може бути і створення нової релігійної або культурологічної системи чи єресі, й розроблення наукової теорії або винаходу, і побудова храму, і реформування консервативної системи тощо. При цьому пасіонарії є не тільки виконавцями, а й організаторами. Пасіонарність може проявлятися і з позитивним, і з негативним знаком, зумовлюючи як подвиги, культуротворення, так і злочини, руйнування, зло. Ці феномени мають природні біохімічні та біофізичні причини і зрештою кореняться в космічних закономірностях, що спричиняє проблему, яка потребує культурологічного й загально-наукового осмислення: взаємоо-

бумовленість нервово-біотичних та фізико-космічних процесів, встановлення онтологічних закономірностей, які є їх основою і поки що не виявлені. Л. Гумільов не тільки поглибив та конкретизував ідеї В. Вернадського, а й намітив шляхи для їх подальшого розвитку. Згідно з головним біогеохімічним принципом В. Вернадського, біогенна міграція атомів космічних елементів у біосфері завжди прагне максимального свого проявлення: уся жива речовина планети є джерелом вільної енергії та може виконувати роботу. На цій основі Л. Гумільов дійшов висновку: наша планета отримує з Космосу більше енергії, ніж необхідно, для підтримання рівноваги біосфери, що призводить до ексцесів, які зумовлюють серед тварин явища на зразок перельотів сарани або масових міграцій гризунів, а серед людей — пасіонарні поштовхи (вибухи етногенезу). Отже, пасіонарність (як здатність до цілеспрямованих наднапружень) з природно-космічної точки зору — це вроджена здатність організму абсорбувати енергію зовнішнього середовища та видавати її у вигляді роботи. Чи виробляє цю енергію Сонце та зірки або ще якісь невідомі джерела в глибинах Галактики — засвідчить подальший розвиток науки. Космічні кругообіги — це наша повсякденність, настільки звична, що мало хто замислюється над їх всесвітністю.

Але найскладніші моменти в житті етносу, а отже, і в житті людей, — це зміни фаз етногенезу, так звані фазові переходи. Фазовий перехід завжди є глибокою кризою, викликаною не тільки стрімкими змінами рівня пасіонарності, а й необхідністю психологічного руйнування стереотипів поведінки заради пристосування до нової фази. Фази етногенезу та фазові переходи переживає будь-який етнос, хоча і по-різному. У фазовому переході виникає багато можливих альтернатив руху етносу в історичному часі, у такому разі слід надати належне мистецтву історика в об'єктивному трактуванні того або іншого обраного шляху руху. Зміни пасіонарності в процесі етногенезу створюють історичні події. Отже, історія відбувається не взагалі, а саме в конкретних етносах та суперетносах, кожен із яких має свої запас пасіонарності, стереотип поведінки, систему культуротворчих цінностей — етнічну домінанту [6; 7].

Залежно від пасіонарного напруження в житті етносу Л. М. Гумільов виокремлює такі фази: інкубаційний період, наприкінці якого з пасіонарної популяції виділяються нові етноси (тривалість — 150–160 років, тобто 7–8 поколінь); акматична фаза (~ 300 років); фаза надламу (~ 200 років); інерційна фаза (~ 300 років); фаза обскурації, яка може тривати від 100 до 200 років з переходом до фази регенерації та реліктової, яка іноді проявлялася для окремих етносів за межами 1500 років. Згідно з нашими підрахунками, інкубаційний період — це ~ 15–16 соціально-історіометричних циклів; фаза підйому, акматична й інерційна ~ 27–28 соціально-історіометричних циклів або ~ 3 соціально-інноваційні цикли; фаза надламу ~ 18–19 соціально-історіометричних циклів або ~ 2 соціально-інноваційні; фаза обскурації з переходом її до фази регенерації та реліктової ~ 9–20 соціально-історіометричних циклів або ~ 2–3 соціально-інноваційні. Якщо вилучити інкубаційний період та підрахувати кількість соціально-історіометричних циклів в етнічному циклі за мінімальними значеннями (27х3+18+9=108), то тривалість соціально-інноваційного циклу (108 років) дорівнюватиме кількості соціально-історіометричних циклів (108 шт.)! Це число в нумерології називають постійною Універсуму [6; 7; 25].

Таким чином, аналіз цивілізаційно-циклічних парадигм історико-культурологічних трансформацій у добу глобалізації доводить, що суспільство, людина в процесі історико-культурологічної еволюції багато в чому залежать від механізму природних, космічних, соціальних ритмів та циклів. Саме від них значною мірою залежать проце-

си пасіонарності тих чи інших етносу, культури, цивілізації, їх трансформації в історичному часі та просторі. Вивчення механізму взаємодії означених цивілізаційно-циклічних процесів самоорганізації суспільства надає змоги передбачити можливості подальшої історико-культурологічної еволюції цивілізації в умовах глобалізації.

Література:

1. Александров И. А. Космический феномен человека : человек в антропном мире / И. А. Александров. — М. : Агар, 1999. — 432 с. — (Человек — Природа — Космос).

2. Александров С. И. Атлас временных вариаций природных, антропогенных и социальных процессов. Т. 2. Циклическая динамика в природе и обществе / С. И. Александров, А. Г. Гамбурцев. — М. : Науч. мир, 1997. — 485 с.

3. Афанасьев С. Л. Современные седиментационные наноциклы — 9; 30; 31,2; 87,6; 108,6; 451,8 лет — и циклы Кондратьева генерируются Луной и Солнцем / С. Л. Афанасьев // Циклы природных процессов, опасных явлений и экологическое прогнозирование : сборник. — М., 1991. — Вып. 1. — С. 148–154.

4. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи : монографія / Ю. П. Богуцький // Ін-т культурології АМУ. — К. : Веселка, 2008. — 199 с. : іл. — Бібліогр. : С. 185–197.

5. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С. Ю. Глазьев. — М. : Владар, 1993. — 310 с.

6. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. — Л. : Наука, 1990. — 253 с.

7. Гумилев Л. Н. Этносфера : история людей и история природы / Л. Н. Гумилев. — М. : Экопрос, 1993. — 544 с.

8. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения / Н. Д. Кондратьев. — М. : Экономика, 1993. — 542 с.

9. Кузьменко В. П. Инновационная теория экономических циклов и прогнозирование общественного развития / В. П. Кузьменко // Инвестиционная политика в регионе / В. П. Кузьменко. — К., 1992. — С. 221–235.

10. Кузьменко В. П. Цикличность социально-политико-экономических процессов и их прогнозирование / В. П. Кузьменко // Посредник. — 1994. — № 66. — С. 15-17 ; № 67. — С. 16–18

11. Маркелова Л. И. Луна и биологическая активность человека / Л. И. Маркелова, Ф. К. Величко // Твое здоровье. — 1990. — № 3. — С. 26-28.

12. Маркс К. Сочинения. Т. 42 / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — М. : Политиздат, 1974. — 535 с.

13. Моисеев Н. II. Как далеко до завтрашнего дня, 1917-1993 : свободные размышления / Н. Н. Моисеев. — М. : Изд-во МНЭПУ, 1998. — 228 с.

14. Модельски Дж. Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика / Дж. Модельски, У. Томпсон // Вопр. экономики. — 1992. — № 10. — С. 35-48.

15. Небо, наука и поэзия : античные авторы о небесных светилах, об их именах, восходах, заходах и приметах погоды. — М., 1992. — 456 с.

16. Овсянников А. А. История двух тысячелетий в датах : справ. пособие / А. А. Овсянников. — Тула, 1996. — 822 с.

17. Орлова Э. А. Культура и личность / Э. А. Орлова // Культурология. XX век : в 2 т.: энциклопедия. — СПб., 1998. — Т. 1. — С. 348.

18. Павленко Ю. Стадійна та полілінійна природа цивілізаційного процесу / Ю. Павленко // Сучасність. — 1996. — № 5. — С. 117–125.

19. Соколов А. А. Математические закономерности электрических колебаний мозга / А. А. Соколов, Я. А. Соколов. — М. : Наука, 1976. — 97 с.

20. Сороко Э. М. Структурная гармония систем / Э. М. Сороко ; под. ред. Е. М. Бабосова. — Минск : Наука и техника, 1984. — С. 236–237.

21. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь : диссертация / М. И. Тутан-Барановский. — СПб., 1894. — 572 с. ; Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов / Общая теория кризисов : избранное / М. И. Туган-Барановский. — М., 1997. — 573 с.

22. Хорунжий С. С. София — Космос — Материя : устои философской мысли отца Сергия Булгакова / С. С. Хорунжий // Вопр. философии. — 1989. — №12.—С. 73–90.

23. Циолковский К. Э. Собрание сочинений. В 4 т. Т. 4 / К. Э. Циолковский. — М., 1964. — 460 с.

24. Чижевский А. Л. Космический пульс жизни / А. Л. Чижевский. — М. : Пульс, 1995. — 345 с.

25. Чижевский А. Л. Физические факторы исторического процесса / А. Л. Чижевский. — Калуга : Марс, 1924. — 282 с.

26. Шейко В. М. Інтеріснування культур і концепція поліетносфери : (до проблеми співвідношення понять) / В. М. Шейко // Схід-Захід : іст.- культурол. зб. / Сх. ін-т українознав. ім. Ковальських [та ін.]. — Х., 1999. — Вип. 2. — С. 160–172.

27. Шейко В. М. Культурологія : навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. — Київ : Знання, 2012. — 494 с.

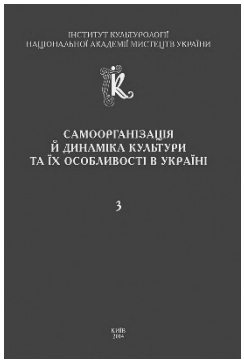
28. Шейко В. М. Сучасна культура: динаміка та тенденції розвитку / В. М. Шейко // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. — 2000. — № 2. — С. 5-10. — Бібліогр.: 12 назв.

29. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.) : монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К.: Генеза, 2005. — 592 с.

30. Юнг К. Г. Проблема души современного человека / К. Г. Юнг // Филос. науки. — 1989. — № 8. — С. 114–126.

31. Mensh G. Stalemate in Technology : Innovation Overcome the Depression / G. Mensh. — Cambridge (Mass.), 1979. — 436 p.

32. Scumpeter J. Business Cycles : A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process / J. Scumpeter. — New York ; London, 1939. — 362 p.

Богуцький Ю. П. Динаміка культуротворення як об'єкт дослідження // Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні: Зб. наук. праць / відповід. ред. Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2014. — Вип. третій (Організаційні та самоорганізаційні аспекти культуротворення: досвід інтерпретації). — 160 с. — С. 8–16

ДИНАМІКА КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прагнення людства до самоусвідомлення власного суспільного буття, до осмислення своєї історії як цілісного процесу щоразу спрямовує пізнавальну увагу до витоків тієї форми організації, котру зазвичай називають культурою.

Узагальнюючи багатоаспектні характеристики явища культури, можна констатувати, що «культура — це створене та накопичене людством багатство (матеріальне та духовне), яке слугує подальшому розвиткові (культивуванню), примноженню продуктивних, творчих можливостей, здібностей суспільства та особистості». [1, *5*]. Розглядаючи це явище як ієрархію форм організації буття, можна сказати також, що «культура є запровадженням певного порядку в природі матеріальними її змінами через посередництво технологій, винайдених людиною з метою її перетворення для своїх потреб, або ж духовно-практичним упорядкуванням засобами технологій смислоутворення та семантизації» [2, *20*]. Ідеться про те, що суто природні форми організації не завжди відповідні людським потребам, а, отже, не завжди стають гарантом гармонійної рівноваги між людиною та природою. Тому мірою того, як форми природного порядку виявляють свою недостатність як врівноважувальні чинники, так у надрах самого буття формується «онтологічна схильність» до генезису нової форми упорядкування, пов'язаної з раціонально-осмисленою духовною діяльністю. Внаслідок цього створюється принципово новий пласт реальності, котрий був би неможливий без доцільної людської діяльності щодо перетворення природи на форму, яка відповідала б потребам і меті людини. До того ж, як відомо, людина сама формується як суспільний об'єкт, асимілюючи надбання загальнолюдського досвіду взаємодії з природою та іншими людьми. Відповідно, у вузькому розумінні з поняттям «культура» асоціюють міру створення, «культивації» людини як особистості, тобто — індивіда, що уособлює матеріальні та духовні цінності суспільства.

Отже, в найзагальнішому розумінні поняття «культура», з одного боку, є мірою «олюдненості світу», з іншого — мірою «людяності» суб'єкта, оскільки «культура — це світ людини (хоча й у специфічному, нормативному вимірі). Вона виступає «розкритою книгою людських сутнісних сил» [2, *89*].

Отже, культура реалізує себе в двох площинах — матеріальній та духовній, котрі є нерозривними моментами єдиного цілого. Адже, наприклад, до суто матеріальних змін в природному середовищі можуть спричинитися будь-які (і органічні й неорга-

нічні) системи, тоді як власне культурне буття пов'язане саме з осмисленою матеріалізацією результатів духовної діяльності. З цього погляду без перебільшення можна стверджувати, що духовна діяльність є необхідним компонентом культури, оскільки «поза духовністю втрачає людяність» [3, *181*]. Відповідно, із становленням духовності як сутнісного виміру людського буття, можна асоціювати відлік культурної історії.

Адже культурне буття полягає в самоствердженні індивіда не лише в сфері природи, а й у царині суспільних відносин. Більш того, згадане суспільно-буттєве самоствердження стає домінантним, витісняючи на другорядний, підпорядкований план гармонізацію взаємозв'язків між людиною та природою. Ці взаємозв'язки протягом всієї культурної історії виявляються як «онтологічна похідна» від структурно-організаційних і типологічних «параметрів» суспільства, що зрештою призвело до ряду кризових феноменів екологічного порядку. Однак з об'єктивних причин рівноваги між людиною та природою не може бути без гармонізації самих суспільно-культурних взаємозв'язків, тоді як про гармонізацію можна реалістично (а не утопічно) вести мову лише на глобальному, загальноосвітньому рівні.

Для принципового визначення спрямування вектора культурної історії потрібно не тільки встановити параметри його «відправного пункту», що відмежовував би її від природної передісторії, а «вивести» також спрямування цього вектора з надр передісторії як логіко-онтологічного продовження. Слушно зауважує С. Б. Кримський, що «проблема виведення із світу через посередництво практики координат свідомості та перетворення цієї свідомості на мірило світу, спосіб входження людини в цей світ, перетворення його на сферу людського буття практики та культури характеризує умови і можливість встановлення загальності мірок розуму як однієї з іпостасей ідеї раціональності» [2, *90*].

Інакше кажучи, раціоналізація підходу до вивчення становлення та розвитку культури повинна усвідомлюватися саме як «виведення із світу» культурно-релевантних, але ж онтологічно зумовлених «мірок світу», а не як нав'язування світові загалом та історії культурного буття зокрема певних апріорно встановлених чи конвенційно усталених людською спільнотою норм. Тут закономірно постає питання про самі логіко-філософські засоби зазначеного «виведення», оскільки позиції дослідників щодо таких засобів є досить розбіжними.

У сучасних теоретико-світоглядних дослідженнях дедалі гостріше постає проблема перегляду та переосмислення суб'єкт-об'єктної схеми традиційної гносеології і створення нової концептуально-філософської моделі світу, котра передбачає «ціннісно-смисловий Універсум культури, де ідея є невідривною від буття» [4, *3*].

Ідеться аж ніяк не про повернення до ідеалістичного принципу тотожності мислення та буття. Ідеться лише про ту обставину, що всі людські «онтологічні уявлення» є спробами прочитання «Книги Буття», що залишила свій відбиток у розгортанні світу культури. З іншого боку, будь-яка ідея, що виникає в царині культурної історії, є результат усвідомлення та мисленнєвого вирішення онтологічних суперечностей.

Відповідно, останнім часом дедалі активніше розробляють концепцію «онтології доцільності», котра впевнено «відвойовує» собі статус однієї з найважливіших концептуальних передумов для опрацювання низки світоглядних ідей сучасного природознавства (наприклад, ідея системно- стуктурної єдності світобудови, ідея еволюційної динаміки форм буття, ідея «наскрізної онтологіки» світової самоорганізації тощо). Ця концепція передбачає наділення природи розумовою здатністю, адже феномен упорядкування є не лише там, де порядок речей встановлено через доцільну діяльність

певного раціонального суб'єкта. «Розумність» природи зумовлено, насамперед, тим, що найврівноваженіший, а тому й найстабільніший стан будь-якої матеріальної системи є водночас і найімовірнішим її потенційним станом, що об'єктивно спонукає спрямування динаміки системних організацій до підвищення міри їхньої гармонізації (тобто стабілізації їхніх найврівноважених динамічних форм). Прагнення ж до цих форм звичайно асоціюють з раціональною доцільністю.

Інакше кажучи, «доцільність тлумачиться вже не тільки як спосіб людського ставлення до світу, а й як іманентний принцип самоорганізації світу на всіх етапах його природної еволюції, й становлення людини зокрема.

Таким чином, внаслідок розвитку всіх сфер сучасного природничо- наукового та соціального знання, особливо під час спроб створити узагальнювальну картину світу, ідея доцільності має об'єднувальну функцію, даючи змогу окреслити таку субординацію світобудови, в яку органічно вписано й саму людину» [5, *14*].

Підставою для визнання можливості побудови такої ієрархічної моделі саморозвитку буття є аргумент, згідно з яким усіляка форма матеріальної організації прагне до стану своєї внутрішньої та зовнішньої рівноваги (тобто до гармонійного балансу як функціонування її власних складових підсистем, так і балансу з середовищем організації вищого порядку, за підсистему якої можна розглядати її саму). За результатами природничо-наукових досліджень, у галузі побудови синергетичної картини світу для кожного рівня та типу організації існує свій діапазон врівноважувальних можливостей, за межами якого має змінюватися сама форма матеріального порядку та онтологічні засоби врівноваження, оскільки при цьому вичерпується відповідний діапазон їхньої дієвості.

У контексті наведеної аргументації культурогенез небезпідставно можна репрезентувати як феномен, який стимульовано вичерпанням окремими біологічними підсистемами свого адаптивно-врівноважувального потенціалу. До того ж уже на онтологічно-організаційному рівні зумовлено (хоч й однозначно не детерміновано) здійснення якісно-трансформативного переходу до надбіологічного і загалом до «наднатурального» типу взаємозв'язку живих систем із довкіллям.

Отже, навряд чи достатньо обґрунтоване твердження про цілковиту випадковість зародження людської культури, а також про те, що доцільність є специфічною її прерогативою, оскільки вже на рівні самого природного буття формується «схильність» (або, інакше кажучи, «онтологічна доцільність») становлення в лоні неподільного «царства природи» його власного антиподу — мислячого духу. Цей висновок не слід розуміти так, начебто еволюційна траєкторія природної динаміки не мала інших, альтернативних гілок в точці біфуркації, з якої можна було б починати відлік антропогенезу та похідного від цього феномена культурно-історичного процесу. Однак, мабуть, серед таких можливих (у межах наявних того часу на Землі умов) альтернатив перехід від природно-стихійної до свідомо-культурної форми буття передбачав найвищий потенційний рівень врівноважуваності попередніх і подальших, складніших форм організації (відповідно перехід повинен був мати найвищий імовірнісний індекс). А те, що такі форми обов'язково мали з'явитися, пояснюється наявністю достатньо стійких тривалих поступальних процесів універсального масштабу (таких як перманентний процес розширення Всесвіту внаслідок «Великого вибуху»). На основі «значно неврівноважених» умов формується стійка тенденція до самоорганізації, тобто до появи високорівневих форм упорядкування матеріальних систем та їх ієрархізації. Адже жоден процес не може бути нескінченно поступальним, навіть якщо стимульні ресурси та

чинники його поступальності є ще надто далекими до свого вичерпання, оскільки наростаючі противажні процеси, спричинені протидією середовища (мірою того, як згадана поступальність руйнує його гармонійну єдність і збалансованість), зумовлюють відхилення траєкторії динаміки системи від початкового напряму. Тим самим поступальність зрештою переходить до такої полярної форми динаміки, як циклічність, котра становить періодичний рух системи в певному просторово-обмеженому діапазоні. Своєю чергою, «зацикленість» динамічної траєкторії систем створює відносно стійке матеріально-субстратне підґрунтя для виникнення нових вищепорядкових організацій. Тобто за цими принципами можна принаймні теоретично вибудувати ієрархічну картину самоорганізації буття, де на кожному рівні цієї самоорганізації спостерігається «об'єктивне прагнення» системних утворень до стійкіших, унаслідок їхньої найбільшої врівноваженості, станів. Саме тому такі стани є найвірогіднішими з теоретико-імовірнісного погляду.

Таким чином, природа вже не може тлумачитися як суто індиферентна система (тобто така, де всі її потенційні стани є рівноймовірними). А отже, доцільно ставити питання про наявність загальної «онтологіки самоорганізації» [6, *14–19*], котра, можливо, стане ключовим засобом розв'язання проблем універсальної еволюції та, зокрема, культурогенезу. Якщо ж припустити, що «весь процес виникнення людини зводиться до разової мутації, яка одразу ж дає людину у всій повноті її рис і властивостей, тоді за своєю випадковістю цей акт народження вже нічим не відрізнятиметься від акту надприродного творіння» [5, *20*].

Крім того, на користь ідеї такої самоорганізаційної ієрархії, котра поєднувала б спільною «наскрізною» логікою природну та культурну еволюцію, можна висловити ще й таку аргументацію: жодна система як організована цілісність не може існувати як абсолютно замкнене утворення, ізольоване від будь-яких зовнішніх інтерактивних зв'язків; відповідно, взаємодіючи з іншими (особливо спорідненими) системами, вони об'єктивно утворюють цілісності вищого порядку. Останні конституються завдяки становленню принципово нових форм взаємодії, а, отже, здійснюють зворотній вплив на попередню ієрархію нижчепорядкових форм матеріальної організації, створюючи тим самим так звану «атракцію» (онтологічне тяжіння) до подальшої висхідної самоорганізації буття. Це виявляється, як правило, в генезі нової форми упорядкування, котра характеризується більшими гармонізаційними (врівноважувальними) можливостями, порівняно з наявними формами організації, певна річ, за неспроможності цих форм відновити втрачену (навіть локальну) рівновагу. Зазначені умови складаються зазвичай тоді, коли новостворені типи порядку вже не в змозі підтримувати себе засобами наявних форм системного балансу. Якісну трансформацію принципів упорядкування буття спрямовано на підвищення самоорганізаційних можливостей матеріальних систем. Таким чином, динаміка універсальної самоорганізації являє собою «циклічно-рівневу ієрархію, де кожний наступний рівень врівноваження кількісно відрізняється від попереднього збільшенням міри саморегульованості. Відповідно, в якісному плані відома нам гілка матеріальної еволюції розгортається від стихійної неорганічної акомодації до свідомо-раціональної взаємодії із середовищем» [6, *7*].

Отже, феномен культури можна розглядати як віддалений у часі результат порушення природної рівноваги такими «антиеволюційними» за своїми наслідками мутаціями, «внаслідок яких були зруйновані утворені раніше форми біологічного пристосування, що покликало до життя принципово новий спосіб адаптації організмів, пов'язаний з явним домінуванням психосоціальних регуляторів... Специфіка цих му-

тацій полягає в тому, що вони призводять до суперечності, невирішуваної за допомогою механізмів біоеволюції, — створюють біологічну форму, яка позбавлена тілесно фіксованих пристосувальних засобів і має безглузду з погляду біологічних критеріїв «неповноту» тілесного буття, котра стала поштовхом до розвитку в цілком іншій, особливій площині» [5, *21*].

Інакше кажучи, згідно з розглянутим підходом, механізм біоеволюції створює не людину та людську культуру (в повному розумінні цих понять), а, так би мовити, «проблемну ситуацію», вирішення якої хоча і не однозначно визначене та наперед задане, проте об'єктивно тяжіє до «людського» результату, за умови виникнення та введення в дію «факторів і обставин нового типу». «Те, що ці фактори з'явилися вчасно та в потрібному місці, можна, мабуть, вважати однією з тих випадковостей, крізь які пробиває собі шлях необхідність людського генезису» [5, *21*].

Припустивши ж, навпаки, що такі обставини, не бувши за своєю сутністю неодмінними, не склалися саме таким чином, щоб бути достатніми для ініціювання антропогенезу, ми, спираючись на наведені аргументи, мали б визнати, що природна еволюція, періодично повторюючи той свій цикл, який так і не був увінчаний вирішенням згаданих суперечностей завдяки «прориву» із суто природного до природно-культурного процесу, з кожним таким циклом щоразу «підштовхувала» б біоеволюцію до створення цих факторів та обставин (аналогічно до того, як ті самі біоеволюційні механізми спонукають видоутворювальні мутації організмів).

Щоправда, не варто ігнорувати й той момент, що антропогенез є лише необхідною, проте, беззаперечно, недостатньою передумовою формування та розвитку культури, адже він забезпечує лише матеріальні його передумови. Культура ж, будучи формою впорядкування та врівноваження буття людини в світі, генерується як система насамперед та переважно «надматеріальних» регуляторів цього буття. Ідеться про те, що в контексті культурного способу існування природне та суспільно-матеріальне життя людини зрештою ставиться в залежність від такого її породження, як духовні цінності. Справді, будь-який конкретний приклад людської поведінки може слугувати наочною ілюстрацією або протиприродності та антисоціальності дій людини на підставі спотвореної її духовності, або, навпаки, її природного вдосконалення та суспільного ствердження через гармонізацію її духу з об'єктивним буттям.

Аналогічно до того, як індивід стає людиною лише тоді, коли починає усвідомлювати себе як нетотожне світові створіння, вирізняє себе із світу, так само людське буття стає в повному розумінні культурою, коли розривається тотожність, синкретичне поєднання матеріального та духовного, внаслідок чого людина як подумки, так і дієво створює свій власний, не тотожний природному, «олюднений світ». Отже, культурогенез можна охарактеризувати як поетапне «виділення духу з природи» та набуття ним статусу відносно самостійного фактора творення та упорядкування буття.

Саме цією обставиною пояснюють той факт, що в зрілих формах культури під час спроб філософсько-світоглядної рефлексії власного суспільного буття, свого місця в світі та принципового окреслення контурів загальної картини світу суб'єкт стикається з кардинальною дилемою примату матеріального чи духовного, оскільки — в межах самої культури загалом та культури філософського мислення зокрема — буття відтворюється та твориться, насамперед, за законами духу, котрі, своєю чергою, можуть як відповідати принципам об'єктивної світоорганізації, так і спотворювати їх. У першому випадку культура набуває конструктивного характеру внаслідок того, що породжувані нею ідеї насамперед можуть бути матеріалізованими. Адже, за прин-

ципової відповідальності між «суб'єктивним духом» і реальністю, елемент «творчого суб'єктивізму» не перешкоджатиме матеріально-практичній реалізації продуктів духовної діяльності. Крім того, якщо міра цієї відповідальності є достатньою для того, щоб вписати культурно-творчі ідеї в контекст об'єктивної логіки генези буття та самої культури як органічного продовження матеріальної самоорганізації, то в разі втілення цих ідей у реальність спонукатиметься рух реальності за власною логікою розвитку до подальшого впорядкування та врівноваження (оскільки саме цей напрям має загальний вектор самоорганізації буття). В іншому випадку (коли принципи духовного освоєння світу мають істотні розбіжності з принципами онтологічного впорядкування) внаслідок такого освоєння формується те, що називають «псевдокультурою», ідеї якої здебільшого є або черговими утопіями, або мають культурно-деструктивний характер.

У межах філософсько-історичних і культурологічних досліджень зазвичай виникають такі теоретико-пізнавальні проблеми: 1) доцільність взагалі будь-яких спроб логічної рефлексії історії становлення та розвитку культури, оскільки остання передбачає творення світу, насамперед, на «духовних засадах», які, своєю чергою, не завжди є адекватними логіці організації та динаміки буття або навіть можуть виявитися відверто ірраціоналістичними за своїм характером; 2) на відміну від стихійної природної каузальності, культура є сферою вільної суб'єктивної творчості. Але якщо ми навіть стосовно природних об'єктів вже не можемо розмірковувати, ґрунтуючись на позиціях традиційного «жорсткого» детермінізму, то іноді постає також сумнів в обґрунтованості питання про логіко-історичні виміри об'єктів культурного плану. Адже з самим поняттям «логіка» звичайно асоціюється виявлення певних причиново-наслідкових зв'язків між дійсними речами чи формально-структурних залежностей між їх мисленими відтвореннями.

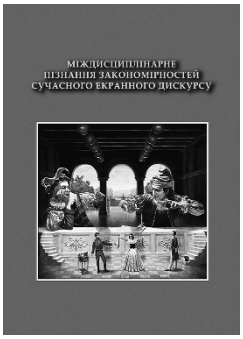
З огляду на зазначені обставини ми можемо констатувати факт, що і в історичних надбаннях філософської думки, й у сучасній літературі переважно в постановці та розв'язанні проблеми виявлення певних логічних тенденцій в історії культурної генези таку логіко-історичну рефлексію культури здебільшого зводять до періодизації культурно-історичного процесу. Своєю чергою, його класифікують (нерідко на суб'єктивних підставах) на відповідні формації, цивілізації, ери, періоди, етапи тощо з метою впорядкування історико-культурного матеріалу та його теоретичного аналізу.

Логіка історії, на наш погляд, полягає не так у класифікації історичних типів культур на базі тих чи інших підстав для поділу історії на епохальні періоди (адже із зміною зазначених підстав, відповідно, змінюватиметься і сама класифікація), як у виявленні механізмів обмеження міри свободи історичних подій. Що більшим є ступінь такого обмеження на певному етапі культурно-історично процесу, то точніше буде прогнозування на базі згаданих механізмів подальшого розвитку цього процесу на певному відрізку траєкторії його динаміки. В іншому разі (якби зазначених обмежень взагалі не існувало) можна було б вести мову про абсолютну його довільність, алогічність і непрогнозованість. Тим самим і культурологія була б позбавлена будь-яких підстав для її віднесення до царини теоретичних наук. Що ж до періодизації культурної історії, то, на нашу думку, вона має бути похідною від логіко-онтологічних механізмів її розгортання, оскільки за виконання такої умови забезпечуватиметься не лише уніфікація поділу культури на історичні періоди, а й об'єктивізація підходу до розмежування таких фаз.

Усвідомлення зазначених механізмів дасть змогу виявити підстави для з'ясування рушійних сил історичної динаміки, потенційних орієнтирів її подальшого спрямування та, нарешті, забезпечить можливість не лише констатувати, а й раціонально обґрунтувати одержану історико-культурну періодизацію на логіко-онтологічних засадах.

Література:

1. Волков Г. Н. Три лика культуры. — М.: Молодая гвардия, 1986. — 335 с.
2. Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Парахонский Б. А. Рациональность в науке и культуре. — К.: Наук. думка, 1989. — 288 с.
3. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія. — Т. 2. — К.: Генеза, 1993. — 317 с.
4. Крымский С. Б., Парахонский Б. А., Мейзерский В. Н. Эпистемология культуры: Введение в обобщённую теорию познания. — К.: Наук. думка, 1993. — 216 с.
5. Иванов В. П. Человеческая деятельность — познание — искусство. — К.: Наук. думка, 1977. — 251 с.
6. Гвоздік О. І. Теорія раціональності (логіко-методологічний аспект) // Автореф. дис. .дра філос. наук. — К., 1996, — 48 с.

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Міждисциплінарне пізнання закономірностей сучасного екранного дискурсу: зб. наукових праць / відп. ред. Г. П. Чміль, І. Б. Зубавіна. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2014. — 240 с. — С. 7–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дослідження кінематографу в культурі із префіксом «пост» має вагоме теоретичне та світоглядне значення. Бо в наш час саме екран поступово займає центральне місце в архетипіці людської свідомості, та в же в другій половині XX ст. остаточно утверджується як головний чинник формування культури, організації і способів людського мислення й світопізнання.

Ідеться не лише про провідну роль саме кіномистецтва в контексті сучасної візуальної культури, його гегемонію завдяки поєднаному впливові на всі органи чуття, його одночасної належності до пластичних і ритмічних мистецтв. Справа в тім, що кінематограф наразі долає свою вторинність щодо філософії, науки й навіть щодо фізичної, так званої «об'єктивної» реальності, конкуруючи за пальму світоглядної й онтологічної першості.

Сьогодні кіно не просто пропонує спрощені візуалізації наукових відкриттів про світ, але подекуди випереджає останні, адже, як свідчить сучасна філософія науки, ірраціональне передує раціональному: спочатку ми не ясно відчуваємо, а вже потім вербалізуємо і концептуалізуємо. Згортання проекту Просвітництва й повернення до безпосереднього позараціонального сприйняття світу суттєво змінило баланси влади у співвідношенні різних світоглядних форм: наука поступилася мистецтву в своєму впливові на світогляд пересічних людей, адже останнє допомагає краще осягати, відчувати й опановувати сучасні реалії.

З іншого боку, кіно дедалі очевидніше поступається місцем екранним мистецтвам взагалі як більш традиційним (телебаченню, web-кінематографу), так і сучасним відгалуженням екранних реалізацій — перфомансу, відеоарту, тощо. Окрім того тенденції до опосередкованості життєсприйняття — споглядання на світ через екран — виводить на авансцену сучасної екранної культури медіа, що неуклінно перебирають на себе функції небезпечного посередника між глядачем та буттям, медіуму, здатного маніпулювати масовою свідомістю, деформувати ментальність та світоглядні настанови споживачів екранного продукту.

Тож звернення до міждисциплінарного дослідження дискурсу екранних мистецтв є вкрай актуальним і доречним. Цьому власне і присвячено означений збірник наукових праць.

Юрій Богуцький
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України, академік, професор

Богуцький Ю. П. Особистість у часовому дискурсі діалогу культур: вступне слово до наукового круглого столу "Шевченкова людина в сьогоденні: пошуки автентичної ідентичності" // Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2014. — № 7. — 192 с. — С. 7–8

ОСОБИСТІСТЬ У ЧАСОВОМУ ДИСКУРСІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Вступне слово до наукового круглого столу "Шевченкова людина в сьогоденні: пошуки автентичної ідентичності"

Рік 2014 для України є знаковим з огляду на революційні зміни, що відбулися у суспільній свідомості. В процесах національної самоідентифікації актуалізувалася можливість самоорганізуватися та постати перед світовою спільнотою як консолідоване суспільство, гідне протистояти глобалізаційним, а радше експансивним амбіціям впливових фігурантів світової міждержавної політики.

Національна самоідентифікація є результатом діяльності суспільної свідомості й пов'язується з діяльністю окремих особистостей, що їх формує соціокультурне середовище. Значна роль у цих процесах належить творчим персоналіям, культурно-просвітницька діяльність яких ідентифікується зі становленням національної свідомості, соборністю всього суспільства.

Історія людства — це еволюція людини, персоніфікована в культурних артефактах. Значення кожної особистості, що вплинула на суспільну свідомість, з усією повнотою проявляється в часовому вимірі. На 37-й сесії Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) у Парижі 200-річчя Тараса Шевченка було внесено до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО в 2014–2015 роках. Проголошення ЮНЕСКО відзначення у 2014 р. 200-річчя з дня народження видатної особистості української спільноти — Тараса Шевченка — засвідчило визнання світовим співтовариством ролі України у світовому цивілізаційному поступі.

В Україні 2014 р. проголошено роком Тараса Шевченка, що має стати імпульсом до всенародного руху, подією, яка продемонструє єдність влади і суспільства.

Говорити про Шевченка водночас почесно і складно. Почесно, адже, говорячи про нього, ми ніби спілкуємося з одним із наймасштабніших геніїв у історії людства. Проте з огляду на численні дослідження про нього впродовж майже 150 років вивчення його біографії та спадщини перед кожним дослідником стоїть непросте завдання: уникнути дублювання вже висловлених оцінок і потрактувань. Історичну перспективу сприйняття Шевченкової спадщини окреслив Іван Франко у промові на роковини смерті Шевченка: "…для нас Шевченкове слово нерозривно зіллялося з усім найкращим і найвищим, що дає нам новочасна наука і новочасна культура. Ми можемо розбирати критично його погляди і не потребуємо жахатися ущербу для його честі й для на-

шої національної гордості, коли нам доведеться признати якийсь його погляд хибним або думку якусь неясною… Його «Кобзар» для нас не Коран і не Євангеліє, і навіть не підручник з історії, чи політики, чи філософії, і виказання одної-другої помилки нічогісінько не вхибить його вартості в тім героїчнім, чистім, щиро людськім почутті, яке ніколи не помиляється і, лежачи в основі всіх поступових і ліберальних програм, лишається безсмертним, хоч і як би змінилися побудовані на нім логічні програмові конструкції".

Чимало сучасних науковців обговорюють проблему ілюзії всеприсутності та всезнання Шевченкової творчості. Саме ілюзію, адже Шевченкове буття триває в сучасній Україні, сповнюючись новими смислами і відповідно потрактуванням, проростаючи у щораз нові культурологічні прояви і простори. Іван Дзюба у праці "Тарас Шевченко: життя і творчість" трактує його як складову системи життєзабезпечення сучасної української культури, але передумовою цього має бути осмислення Шевченка не лише як нашого сучасника, а і як суб'єкта суспільства середини XIX ст., адже чимало з історичних і суспільних реалій того часу, які, власне, і породили цю надзвичайно доленосну і знакову для України постать, перегукуються із теперішніми обставинами, відтак актуалізуючи творчість Тараса Шевченка в сучасному соціокультурному дискурсі.

З огляду на теперішні українські реалії на часі проблема ідентичності, самоідентифікації, належності до певної культурної спільноти. Відтак виникла потреба провести міждисциплінарну дискусію "Шевченкова людина в сьогоденні: пошуки автентичної ідентичності", підсумувати здобутки літературознавства, мистецтвознавства, соціології, філософії, залучивши їх до культурологічного дискурсу.

Потреба ідентичності неминуче спонукає особистість до пошуку культурного і психологічного прототипу, який є водночас на вершині культурного досвіду, інтелектуального рівня і який можна наблизити до себе впритул, пересвідчитись в його людській природі, відчути його суперечливість, якою неодмінно позначене світосприйняття геніїв. Діапазон суперечностей і є мірилом геніальності людини. Проте система культурних і соціальних змістів, у яких формується геній, вибудовує його світоглядні позиції, які втілюються в його творчості й поширюються на всіх, хто потрапляє в поле його впливу.

Серед основних цінностей Шевченкової особистості найвагомішими є прагнення до самовдосконалення, вибудовування власної стратегії розвитку, усвідомлення життєвої мети, ціннісного конструкту, який корегує засоби для здобуття цієї мети. Універсальні мотиви Шевченкової поезії — правда, Бог, слава, слово, воля, добро — є одночасно визначниками цього ціннісного конструкту, складовими української національної понятєво-категоріальної системи зі своїм специфічним емоційним і семантичним забарвленням. Зокрема, на думку Івана Дзюби, поняття *правда, слава* і *воля* у Шевченковому трактуванні і вжитку є визначниками людського героїзму, честі, совісті, особистої і національної гідності й свободи, ідеалу національного буття. Історичний досвід становлення української нації великою мірою провокував саме такі смислоутворювальні пріоритети, які збільшують амплітуду вияву патріотизму та вишколу особистості на вістрі часу.

Постать Тараса Шевченка є потужним каталізатором самоорганізаційного потенціалу української культури, великою мірою засобом її існування і джерелом світового визнання. Можна виокремити декілька складових самоорганізаційної похідної творчості Шевченка. Завдяки його діяльності і згодом через вплив його спадщини відбувалося постійне гуртування української спільноти, залучення до цієї когорти нових

знакових для історії людства особистостей. Після смерті Шевченка постійним організаційним чинником українського культурного простору були відзначення шевченківських свят, які супроводжувались створенням музеїв, науковою актуалізацією його спадщини.

Творчість Шевченка заклала підвалини культурної інтеграції не лише локального рівня (між міським та сільським середовищем, завдяки моральному вивищенню українського села і вжитку інтелігенцією творчості Шевченка як своєрідного культурного ключа в налагодженні комунікації з сільською спільнотою), а й у глобальному діалозі культур. Під егідою популяризації постаті Шевченка у світі налагоджувалася співпраця українських громад діаспори навколо ідеї поширення Шевченкового культурного послання, що сприяло і сприяє його розумінню реципієнтами інших культур.

Шевченкові твори перекладені понад ста мовами світу, репрезентуючи таким чином у глобальному культурному просторі концепти української культури, її засадничі образи і смисли, сприяючи поширенню міжкультурних контактів на найвищому інтелектуальному рівні, міжкультурному діалогу як на рівні різних епох, так і у сучасному вимірі.

Богуцький Ю. П. Комунікативна дія та адаптація людини до умов соціокультурного середовища як проблема нової культурної реальності // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2015. — № 8. — 192 с. — С. 7–12

УДК 130.2

КОМУНІКАТИВНА ДІЯ ТА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ ДО УМОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРОБЛЕМА НОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. *Розвиток нових цивілізаційних відносин, починаючи з другої половини XX ст., спричинив докорінні зміни інформаційно-комунікативних процесів, що було пов'язано з новими тенденціями цивілізаційного розвитку, і, як наслідок, — у XXI ст. проблема комунікації стає однією з нагальних проблем. Зміни, що відбуваються останнім часом в політичному, економічному, суспільному житті незалежної України, а також історичні виклики, що супроводжують ці зміни, актуалізують проблему комунікації як невіддільної складової людського життя. Зазначається, що процеси комунікації охоплюють величезний діапазон явищ у людському суспільстві — від звичайної розмови, щоденного вітання й до масових комунікаційних процесів, виокремлено вербальні та невербальні види комунікації, наголошується, що нагальною проблемою сьогодні є вивчення механізмів комунікативної взаємодії та адаптації людини до нових умов соціокультурного середовища. Зауважується, що дотримання позиції, спрямованої на соціальне співробітництво, дозволить створити суспільство етичної згоди, що стане запорукою вирішення гуманітарних проблем, особливо в умовах сучасних викликів. Комунікативна дія, спрямована на розуміння "Іншого", знижуватиме рівень соціальної напруги і створюватиме умови формування демократичного, консолідованого суспільства.*

Ключові слова: *комунікація, комунікативна дія, "Інший".*

Аннотация. *Развитие новых цивилизационных отношений, начиная со второй половины XX в., повлекло за собой коренные изменения информационно-коммуникативных процессов, что было связано с новыми тенденциями цивилизационного развития, и, как следствие, в XXI в. проблема коммуникации становится одной из насущных проблем. Изменения, происходящие в последнее время в политической, экономической, общественной жизни независимой Украины, а также исторические вызовы, которые сопровождают эти изменения, актуализируют проблему коммуникации как неотъемлемой части человеческой жизни. В статье отмечается, что процессы коммуникации охватывают огромный диапазон в человеческом обществе, начиная от обычной беседы и заканчивая массовыми коммуникационными процессами. Выделяются вербальные и невербальные виды коммуникации, подчеркивается, что насущной проблемой сегодня является изучение механизмов коммуникативного взаимодействия и адаптации человека к новым условиям социокультурной среды. Отмечается, что соблюдение позиции, направленной на социальное сотрудничество, позволит создать общество этического согласия, что станет залогом решения гуманитарных проблем, особенно в условиях современных вызовов. Коммуникативное действие, направленное на понимание "Другого", снизит уровень социальной напря-*

женности и создаст условия формирования демократического, консолидированного общества.

Ключевые слова: *коммуникация, коммуникативное действие, "Другой".*

Summary. *The contemporary world is convinced that social progress is the shift from violence and class relations to civil society based on law and civil rights. But the question arises: is the "law" and "right" absolute norms, standing over the interests of classes and nation states, and can consider them as universal truth? Can people accept the fact that, along with the religious beliefs there are different standards of morality, and that should show tolerance to those concept of "bad" and "good" understood and interpreted differently than we do? How to prove the truth of their faith and morals? This proof of rightness can be a distancing and even aggression towards "the Other".*

Society, according to T. Hobbes, for reconciliation, signed a contract, which included compulsory norms that exclude violence. However, again the question arises: are common rules possible, and if possible, is it possible to specify the place where they are implemented? History of Culture shows that they are implemented in the communication. The multifaceted cultural activities of the individual and society is the basis of creative process. The qualitative change of society and man (the subject of historical cultural activity) is creative process. Formation of a personality and its socialization and intellectual enrichment are not possible without communication.

The development of new civilizational relations starting from the second half of the XX century, caused fundamental changes of information and communication process. This was associated with new trends of civilization development — integration, globalization, — on the one hand and on the other hand individualization and atomization of the individual. In the XXI century problem of communication is one of urgent problems.

In cultural anthropology, Problems of Communication are studied in various aspects: intercultural and interpersonal. Parameters of communication can be direct (here and now) or indirect (in time and in the text, in the image, in sound). Significant place in modern society occupy the mass media, which often perform forcibly communication so-called indoctrination and penetration, which is especially pronounced in the information wars. In cultural anthropology communication is divided into verbal and nonverbal, the latter can be much more aggressive than the first one. Communication is a form of communication that provides interaction between people using different kinds of message transmission. During the communications emotional and psychological condition that affects the mood and behavior is transmitted. The changes taking place recently in the political, economic and social life of independent Ukraine, and historical challenges that accompany these changes are making the problem of communication, which is an integral part of human life, actual one.

Modern communication theory revives categories such as "justice", "individual sovereignty", "duty and conscience". Communication problems include identity problem. The identity based on common traditions and norms is an important policy of resistance, but these same traditions may impede understanding of "the Other". The society that shows intolerance for "the Other", is doomed to live in constant conflict and have no prospects for reaching an agreement. The problem of communication in terms of interaction between "I — the Other" — is the problem of the dialogue of cultures. Axiological context of the dialogue of cultures helps to learn the system of human values. Since Ukraine is poly-ethnic and multicultural this aspect of communication is the most important and meaningful. Today's society requires a full-fledged cultural ties in each region and in the country as a whole. This can be realized under the conditions of communication with public associations on various levels. The solution of humanitarian problems, especially in today's challenges will also depend on communication, which aims at understanding "the Other". This will reduce the level of social tension and create conditions for the formation of a democratic, consolidated society.

Key words: *communication, communicative action, "the Other".*

Культура як комунікаційна система включена до будь-яких процесів, пов'язаних з суспільними відносинами. Багатогранна культурна діяльність індивіда і суспільства є основою творчого процесу, в якому якісно змінюється і суспільство, і людина як історичний суб'єкт культурної діяльності. У цьому процесі відбувається становлення особистості, її повна соціалізація, всебічне духовне збагачення, що, безперечно, неможливо без комунікації. Сучасний світ цілком слушно переконаний в тому, що соціальний прогрес полягає в переході від насильства, станових забобонів до закону і права. Але виникає питання: чи є "закон" і "право" абсолютними нормами, що стоять над інтересами класів і національних держав, чи можна розглядати їх як всезагальну істину? Чи зможуть змиритися люди з тим, що поряд з різними релігійними віруваннями існують різні норми моральності й моралі та що слід проявляти терпимість до тих, хто поняття "погане" і "хороше" розуміють і тлумачать не так, як ми? Адже, мовою Ю. Лотмана, "одні культури розглядають себе як суму прецедентів, вживань, текстів, інші як сукупність норм і правил. У першому випадку правильно те, що існує, у другому існує те, що правильно" [5, *19*].

Як довести істинність своєї моралі та віри? І чи не стане цей доказ своєї правоти дистанціюванням, якщо не агресією, стосовно "Іншого"? Суспільство, згідно з Т. Гоббсом, для того, щоб примиритися, уклало своєрідний договір, у який входили деякі загальнообов'язкові норми, що виключають насильство. Однак знову постає питання: а чи можливі загальнолюдські норми, і якщо можливі, то чи можна вказати місце, де вони реалізуються? Історія культури показує, що реалізуються вони в комунікації.

Розвиток нових цивілізаційних відносин, починаючи з другої половини XX ст., спричинив докорінні зміни інформаційно-комунікативних процесів, що було пов'язано з новими тенденціями цивілізаційного розвитку (інтеграція, глобалізація, з одного боку, а з іншого — індивідуалізація та атомізація особистості, процеси демасифікації). У XXI ст. проблема комунікації стає однією з нагальних проблем, у зв'язку з чим є предметом багатьох наук — психології, соціології, лінгвістики, філософії. У культурній антропології проблеми комунікації досліджуються як у міжкультурному аспекті, так і на міжособистісному рівні. Аналіз видів комунікацій у контексті культурно-антропологічного (О. Больнов) або релігійно-антропологічного (М. Бубер) значення посилив вплив герменевтичної традиції в дослідженні комунікативних ситуацій, знакових систем, а також соціокультурних форм їх здійснення. Слід також зауважити, що в контексті філософсько-антропологічного аналізу обґрунтування здобули концепції "інтерсуб'єктивізму" (Е. Гуссерль), "екзистенційна комунікація" (К. Ясперс), "діалогізм" (М. Бахтін), "діалогічний персоналізм" (М. Бубер), "комунікація як засіб суспільного життя" (Ю. Габермас, Н. Луман), "масова комунікація" (М. Вебер) тощо.

Як відомо, параметри комунікації можуть бути безпосередніми (тут і зараз) або опосередкованими (у часі, а також в тексті, в образі, в звуці)[1]. Значне місце в сучасному суспільстві посідають засоби масової комунікації, які часто здійснюють (незалежно від нас) насильницьку комунікацію так звану індоктринацію, що особливо відчутна під час інформаційних війн. Крім того, в культурній антропології комунікація поділяється на вербальну і невербальну, водночас остання може бути значно агресивнішою за першу. Невербальна комунікація охоплює жестову, мімічну взаємодію, а також тактильну, ольфакторну, візуальну, звукову. Таким чином, комунікація — це форма зв'язку, що забезпечує взаємодію між людьми за допомогою передавання повідомлення різного роду: нової, навчальної, яка орієнтує, направляє, стимулює до дії, закликає до пасивності тощо. Слід також наголосити, що в процесі комунікації

передається і емоційно-психологічний стан, що впливає і на настрій, і на поведінку людини.

Отже, процеси комунікації охоплюють величезний діапазон явищ у людському суспільстві — від звичайної розмови до масових комунікаційних процесів. Не буде перебільшенням сказати, що всі науковці, котрі вивчають комунікацію, одностайні у визнанні її фундаментального характеру для функціонування культур. Зміни, що відбуваються останнім часом у політичному, економічному, суспільному житті незалежної України, а також історичні виклики, що супроводжують ці зміни, актуалізують проблему комунікації як невіддільної частини людського життя.

Як уже зазначалось, існують різні підходи до розуміння сутності спілкування, інтерпретації процесів комунікації, що пов'язано з різним розумінням суті соціокультурних взаємодій між людьми, а також із застосуванням різної методології пізнання людського суспільства [2, *398*]. У наш час — швидкого розвитку інформаційних технологій — у науці широко представлена точка зору про те, що суть комунікації полягає в сукупності засобів передання соціальної інформації, яка утворює базу для інформаційного суспільства. Таке розуміння комунікації лише частково використовується культурною антропологією, в якій набули поширення два підходи: міжособистісний і соціокультурний. Перший своїм корінням сягає в епоху Просвітництва і має на увазі будь-яку міжособистісну взаємодію на кшталт суспільного договору, де "учасники діють відповідно до його положень і усвідомлюють інших людей лише у світлі цих зобов'язань, тобто безособово" [2, *399*]. Інший підхід ґрунтується на визнанні особистісного аспекту процесу комунікації та спрямованості на розуміння іншими людьми.

Необхідно зауважити, що формування та розробка сучасних теорій комунікації пов'язується з іменами як зарубіжних (Г. Тард, К. Ясперс, Е. Муньє, Ю. Габермас, К. Апель, Н. Луман, П. Бурдьє, М. Гайдеґґер, М. Маклюен, С. Гантінгтон), російських (П. Флоренський, Г. Шпет, О. Потебня, Ю. Лотман, Г. Почепцов, О. Больнов, М. Каган, П. Гайденко, А. Бєлік, О. Савруцька), так і українських (О. Семашко, В. Судакова, Н. Зражевська, Є. Більченко, А. Єрмоленко, Л. Ситниченко та ін.) теоретиків різних поколінь. Однак, незважаючи на значну кількість праць, сьогодні доводиться констатувати, що комунікативна сфера сучасної соціокультурної реальності все ще залишається найменш вивченою в культурологічному і морально-психологічному планах, а вітчизняна наука у своєму внеску в загальну теорію комунікації робить тільки перші кроки.

Про різноманіття проблем комунікації в культурологічному контексті свідчить широкий діапазон понять, що використовуються як у науці, так і в повсякденні: "комунікативна ситуація", "комунікативний простір", "етнокомунікація", "масова комунікація", "комунікативна особистість", "комунікативна функція" і т. ін. Безумовно, в наш час найбільш нагальною проблемою є вивчення механізмів комунікативної взаємодії та адаптації людини до нових умов соціокультурного середовища. І сьогодні, як і сто років тому, залишаються актуальними, суголосними основній тенденції культурної антропології, думки, висловлені К. Ясперсом про те, що діалог народів, культур і релігій — життєво необхідний. Дійсно, життєво необхідно в наш час зрозуміти в людині різноманітне, і для цього сьогодні відкриті безмежні можливості.

Вивчаючи культурологічний аспект комунікації, неможливо обійти увагою і позицію Ю. Габермаса, в концепції комунікативної дії котрого слід виокремити два моменти: 1. суб'єкт комунікативної дії є одночасно ініціатором комунікації та продуктом традиції, а як суб'єкт певної соціальної спільноти він є результатом процесу соціалі-

зації, що визначає його становлення як особистості [8, *355*]. Соціокультурні умови як фрагмент життєвого світу людини є не що інше, як контекст комунікативних процесів, завдяки якому формується база ресурсів для дій, орієнтованих на досягнення взаєморозуміння. Розмірковуючи про федералізацію, філософ наголошує на тому, що це можливо тільки тоді, коли членів різних етнічних груп і культурних життєвих світів можна територіально більшою чи меншою мірою відмежувати один від одного. Однак, коли в суспільстві існує громадськість, що ефективно функціонує з комунікаційними структурами, які створюють умови і сприяють проведенню дискурсів самозгоди, тоді демократичний процес здійснення рівних суб'єктивних прав може поширитися і на забезпечення рівноправного співіснування різних етнічних груп і їхніх культурних форм життя, і для цього не потрібно особливого обґрунтування і жодних конкуруючих принципів. Отже, в мультикультурних суспільствах рівноправне співіснування форм життя для кожного громадянина означає гарантований шанс без образ знаходитись у своєму рідному культурному світі й дозволити своїм дітям вирости в ньому.

2. Досягнення консенсусу, за Ю. Габермасом, визначається рівнем стійкості соціальних норм, які є регуляторами поведінки людей. Якщо людина виявляється поза зоною цих норм, вона "випадає" із системи відносин, що забезпечують її існування. Комунікативна поведінка і програма виконуваних соціальних ролей здійснюється людиною в межах певної нормативної системи, завдяки чому "конституюється світ легітимно впорядкованих міжособистісних відносин..." [9, *235*]. Моральна нормативність, на думку Ю. Габермаса, історично формувалася як умова соціальності, як фактор культури, як фрагмент життєвого світу людини, регламентуючи відносини між людьми. На думку філософа, універсальні підстави моральної єдності полягають у комунікації: коли ми розмовляємо з іншими, то визнаємо їх як самих себе. Однак обов'язкова до виконання моральна норма нерідко порушується, люди нехтують у своїй поведінці нормами моралі, що веде до конфліктів. Рівень ефективності комунікативного процесу закладено в "етичних імперативах", що сприяють запобіганню будь-яким конфліктам, зумовлених неузгодженістю прав і обов'язків [9, *251*] у різних життєвих ситуаціях.

Думку Ю. Габермаса продовжує німецький філософ, теоретик постмодернізму К.-О. Апель, котрий, констатуючи надзвичайний науково-технічний розвиток, що відбувся протягом XX ст., слушно наголошує на тому, що науково-технічна цивілізація "поставила всі народи, раси і культури... перед обличчям спільної етичної проблематики ...брати на себе солідарну відповідальність за наслідки своїх дій у планетарному масштабі"[1, *264*]. У розвитку сучасної цивілізації, за твердженням К.-О. Апеля, існують глибокі протиріччя: диспропорція між наростаючими тенденціями свободи, що забезпечується досягненнями науки і техніки, з одного боку, а з іншого — необхідність нормативного регулювання поведінки людей.

Слід зазначити, що у філософських поглядах К.-О. Апеля на природу комунікації дуже важливою є думка про нерозривний зв'язок етичних і мовних аспектів комунікації. Так, брехня, відмова від "критичного взаєморозуміння" роблять, згідно з думкою теоретика, неможливим діалог між людьми, і тільки ті істоти, які здатні до мовної комунікації, можуть бути визнані особистостями.

На мовному аспекті комунікації наголошував свого часу Л. Вітгенштейн, зауважуючи в "Логіко-філософському трактаті", що межі людського мислення визначають межі мови [3, *24 (3)*]. Цю думку можна трактувати утилітарно: чим більшою кількістю іноземних мов людина володіє, тим ширше межі її світу, тим краще вона розуміє (комунікує) з "чужим" або "іншим". Однак, безумовно, Л. Вітгенштейн мислив шир-

ше, в цій його фразі присутній філософський контекст, сенс якого полягає в тому, що реальність опосередковується мовою, яка ніби сама творить образ світу, унікальний для конкретної мови і конкретної культури. Цю думку, до речі, активно розроблятиме М. Гайдеґґер, постулюючи ідею конституювання мовою реальності. Але американський лінгвіст, антрополог Е. Сепір, розуміючи, що мова тільки проектує реальність у соціум, тим не менш зазначає, що усвідомити дійсність без допомоги мови неможливо, оскільки реальний світ значною мірою будується на основі мовних норм кожної групи, "ми бачимо, чуємо і сприймаємо навколишній світ саме так, а не інакше, головним чином завдяки тому, що наш вибір при його інтерпретації зумовлюється мовними звичками нашого суспільства" [7, *131*]. Таким чином, теоретик наголошує на тому, що для вирішення фундаментальних проблем людської культури, зокрема і проблем комунікації, знання мов і мовних механізмів, розуміння процесу історичного розвитку мови є важливою умовою. Мова в цьому випадку, згідно із Е. Сепіром, стає символічним керівництвом до розуміння культури, а отже і умовою адекватної комунікації.

Мовний аспект комунікації, по-перше, — надзвичайно актуальний для сучасної України, а по-друге — дозволяє оцінити роль вербальної комунікації для людських спільнот, адже мова є продуктом колективної взаємодії у процесі комунікації, вона посилює почуття солідарності, спільності й водночас визначає рівень культури й тип комунікації.

Наразі, повертаючись до етичного імперативу комунікації, зауважу, що, на мій погляд, не тільки мова і почуття солідарності та спільності мають першорядне значення у процесі комунікації, а й таке поняття, як "справедливість", яке навіть на сьогодні є більш актуальним, ніж "солідарність", адже проекти досягнення єдності людей у всесвітньому масштабі на основі солідарності — національної, культурної, громадянської — поки не вдавалися, адже поетика солідарності поступається прозі ринкових відносин. Безперечно, ідеальне об'єднання — це об'єднання на духовній основі, як це пропонували, наприклад, філософи всеєдності, але для цього поки час, на жаль, не настав, тому в сучасній соціокультурній реальності слід створювати більш реалістичні проекти.

Отже, можна стверджувати, що сучасна комунікативна теорія відроджує такі категорії, як "справедливість", "суверенність особистості", "обов'язок і сумління".

У сучасному демократичному суспільстві (навіть якщо це країна, що в ній демократія тільки встановлюється, як зараз відбувається в Україні) солідарні суспільства, що виникають завдяки політичної ідеології, мають усвідомлювати себе як громадян держави і по своїй волі розвивати відносини взаємного визнання, утворюючи асоціацію вільних і рівних носіїв прав. Права громадян у такій ситуації фіксують позитивні свободи, що гарантують участь у політичному житті, завдяки якому вони, власне, і стають політично відповідальними суб'єктами. Комунікація громадян і держави за таких умов відбувається із самої солідарності, й політика держави в цьому випадку легітимна настільки, наскільки висловлює загальну думку і загальну волю народу. Таким чином, комунікативна влада (законодавча), що виражає в дусі законів дух народу, в демократичному суспільстві — є найзначущішою. Хоча, звісно, і виконавча не повинна забувати про комунікативні функції, але це вже проблема іншого дослідження.

Слід зауважити, що усі викладені тези щодо "солідарного суспільства", "асоціації вільних і рівних носіїв прав" є ідеальною формою відносин держави і громадян у демократичному суспільстві. Однак необхідно наголосити, що навколо цієї проблеми виникає комплекс проблем, що потребують вирішення, а саме: співвідношення буття

та моральних цінностей, поєднання соціальних норм, що належать до конкретних систем, з моральними. На необхідності з'ясування цих питань, до речі, наголошує український теоретик А. Єрмоленко, зауважуючи, зокрема, що в царині політики треба з'ясувати, чи має легітимація політичної системи, держави та права бути також і моральною легітимацією, чи мають максими політика виводитися з етичних принципів? Слушною також видається і думка науковця щодо необхідності встановлення певних норм щодо втручання у сферу людської природи, адже прогрес у сфері генної інженерії відкриває простір для непередбачених наслідків [4, *12*]. Глобальна екологічна криза також вимагає встановлення моральних норм задля регулювання стосунків людини, суспільства та навколишнього середовища.

Проблема комунікації включає в себе іншу, не менш складну проблему — проблему ідентичності, адже ідентичність на основі загальних традицій і норм становить важливу опору політики, але ці ж традиції можуть перешкоджати включенню "Іншого". Суспільство, нетерпиме до "Іншого", приречене жити в постійному конфлікті без перспективи на досягнення згоди. Дотримання позиції, спрямованої на соціальне співробітництво, на готовність прислухатися до розумних доводів, є саме тим підходом, що надає можливість вільного обміну думками, в ході якого кожен заявляє і захищає власні інтереси, але реалізовує такі, які здобули загальну підтримку. Саме такий тип комунікації дасть змогу створити суспільство етичної згоди, в якому будуть врівноважені інтереси традиційного, ментального саморозуміння і юридичної справедливості.

Безперечно, проблема комунікації в аспекті взаємодії "Я — Інший" — це проблема діалогу культур, і аксіологічний контекст цієї проблеми допомагає засвоїти систему загальнолюдських цінностей. Оскільки Україна — поліетнічна та полікультурна, то саме цей аспект комунікації є найбільш актуальним і значущим.

Водночас історичний успіх будь-якої національної держави пов'язаний і з ефективністю її апарату, що забезпечує захист суверенітету і внутрішній правопорядок. Не будемо забувати і той факт, що сучасне суспільство є мультисистемним, але при цьому різні підсистеми є автономними: якщо політика або мораль розпочинають регулювати економіку, то вона занепадає, якщо державна бюрократія почне визначати життєві рішення, то це призведе до стагнації і, зрештою, до регресу. Вихід же із тотальності, що загрожує суспільству й державі в цілому, і, як наслідок, індивіду, — саме в комунікаційних діях, що призначені для того, щоб досягти згоди та взаєморозуміння у процесі переговорів, обміну думками та вироблення консенсусного рішення. І тут виникає ще один аспект комунікативної дії — якою мірою "життєвий світ" людини (поняття, що впровадив у науковий обіг Е. Гуссерль) може слугувати основою раціонального обґрунтування моральнісних належностей, адже "життєвий світ" є первинною основою взаєморозуміння. Проблема впливу "життєвого світу" на комунікаційні процеси і складна, і цікава, й може стати предметом іншого наукового дослідження, в рамках же цієї роботи зауважу, що в післягуссерліанській теорії поняття "життєвий світ" отримує інше, ніж у Е. Гуссерля, котрий розглядав його з феноменологічних позицій, інтерпретативне наповнення, в якому акцентується увага на філософії мови та мовленні (як, наприклад, у Ю. Габермаса), що зрештою призводить до того, що комунікація, спрямована на порозуміння, здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктних відносин і тому потребує уваги та поваги до "Іншого", що, своєю чергою, спонукає до комунікативної дії на основі взаємовизнання.

Цей постулат надзвичайно актуальний для сучасної України, в якій перманентна політична криза відчутно поглиблюється економічною, що призводить і до зміни полі-

тичного ландшафту країни. Сьогодні суспільство потребує формування повноцінних соціокультурних зв'язків у кожному регіоні та державі в цілому, що може бути реалізовано за умов комунікації з громадськими об'єднаннями різного рівня, з урахуванням самоідентифікації "Іншого". Саме такий підхід створить умови для утвердження єдиної України "в різноманітті". Розв'язання гуманітарних проблем, особливо в умовах сучасних викликів, також залежатиме від комунікативної дії, спрямованої на розуміння "Іншого", що, своєю чергою, знижуватиме рівень соціальної напруги і створюватиме умови для формування демократичного, консолідованого суспільства.

Примітки:

[1] Маються на увазі художній твір, будь-який вид мистецтва, а також види візуальної продукції.

Література:

1. *Апель К.-О.* Трансформация философии / Карл-Отто Апель [пер. с нем. В. Куренной, В. Скуратов]. – М. : Логос, 2001. – 344 с.

2. *Белик А. А.* Культурная (социальная) антропология / Андрей Александрович Белик. – М. : РГГУ, 2009. – 613 с.

3. *Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат / Людвиг Витгенштейн // Философские работы [сост., вступ. статья, примеч. М. С. Козловой; пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева]. – М. : Гнозис", 1994. – Ч. 2. – С. 23–164 (1–75).

4. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник / Анатолій Миколайович Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. 488 с.

5. *Лотман Ю.* Проблема "обучения культуре" как типологическая характеристика / Юрий Лотман // Чему учатся люди? Статьи и заметки). – М. : Центр книги ВГБИЛ им. М. И. Рудомино, 2009. – С. 18–32.

6. *Савруцкая Е. П.* Проблемы коммуникации в контексте социокультурной реальности информационного общества / Е. П. Савруцкая // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 1(3). – С. 132–137 // [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.unn.rupagesissuesvestnik9_West_2012_1(3)16.pdf

7. *Сепир Э.* Статус лингвистики как науки / Эдвард Сепир // Языки как образ мира [пер. с англ. Н. В. Перцова]. – М. : ООО "Издательство АСТ"; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – С. 127–138.

8. *Хабермас Ю.* Вовлечение другого. Очерки политической теории / Юрген Хабермас [пер. с нем. Ю. С. Медведева, ред. Д. В. Скляднева]. – СПб. : Наука, 2001. – 417 с.

9. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас [пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева]. – СПб. : Наука, 2001. – 380 с.

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Мистецтво та життя: зб. наук. праць / І. М. Юдкін, О. М. Берегова, О. І. Оніщенко, Є. І. Коваленко, І. Л. Бермес, О. С. Олійник. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2016. — 216 с. — С. 6–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Чергова збірка наукових праць, присвячена морфологічним питанням інтеграції та цілісності української культури в її розмаїтих вимірах, демонструє актуальність комплексного підходу до завдань розробки синтетичної наукової концепції культуротворення. Автори статей з різних точок зору висвітлюють різноманітні аспекти того, що об'єднується проблематикою національної культурної цілісності. Окремі аспекти культурної інтеграції розкривають єдину суть руху до синтезу, що відбувається в кожній окремій галузі культури, а водночас глибоку своєрідність кожної такої галузі.

У статті І. Юдкіна поставлено за мету виявити сценічний потенціал новітньої української літератури на прикладах її найвидатніших постатей. Досліджуються можливості інсценізації літературних творів, обумовлені самою будовою текстів, а відтак простежуються і театральні витоки задумів і втілення літературних творів. Зокрема, вікопомна інсценізація Л. Курбасом «Гайдамаків» Т. Шевченка стає своєрідним модельним взірцем можливостей театрального осмислення лірики. Сценічний і екранний потенціал новелістики М. Коцюбинського розкривається вже на рівні задуму, в чернеткових нарисах письменника, побудованих як сценарій. Літературний творчий процес виявляє свою органічну єдність з театром.

У статті О. Оніщенко, присвяченій рецепції та інтерпретації творчої спадщини видатного французького мислителя першої половини XX ст. А. Бергсона, авторка розкриває загальну значущість його вчення про інтуїцію та осмислення художнього часу. Висвітлено, зокрема, ті рівнобіжні явища до філософських концепцій, з якими сучасник стикається в художній практиці. Український символізм, ставши витоком поетичного неокласицизму, розвивався в атмосфері величезної популярності поглядів А. Бергсона. З цією атмосферою пов'язані творчі шукання і здобутки однієї з найпродуктивніших епох історії української культури. Авторка продемонструвала також продуктивність підходу, який цілеспрямовано розробляється нею на основі розкриття інтерпретаційного потенціалу досліджуваних текстів.

О. Берегова наголошує на значенні особистих контактів і творчих взаємин І. Белзи та Б. Лятошинського, вагомих не лише для розвитку композиторської творчості, а й для загальної атмосфери розвитку української культури в один з найдраматичніших періодів її історії. Ці контакти становлять справжній літопис української музики й істотно доповнюють відкриття, вже виявлені під час дослідження епістолярної спадщини Р. Глієра та Б. Лятошинського. Створюється широка панорама процесів «виробництва знання», яка органічно вписується до авторської концепції комунікативних умов

розвитку культури. Тут творча комунікація двох сучасників демонструє ті реальні умови буття, які стояли за великими мистецькими перемогами.

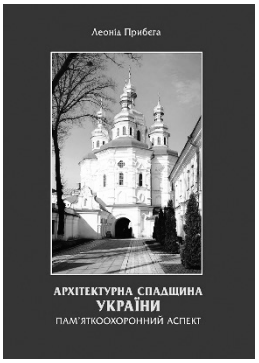
У статті І. Бермес такий феномен, як фестивальний рух в музиці, висвітлюється в ракурсі його продуктивності для виявлення нових талантів, для сприяння їх творчому потенціалу. Соціологічні аспекти встановлення та розвитку контактів на терені музичної культури, а відтак виникнення специфічних комунікативних ситуацій розглядаються як дієвий чинник спрямування зацікавлень і здібностей. Виявляється взаємна залежність між такими ситуаціями та реальною творчою результативністю особистостей, активно залучених в процеси спілкування та співтворчості.

Проблеми хореографічної драматургії Національної опери України аналізуються в статті Є. Коваленко. На прикладі кількох балетних прем'єр тут продемонстровано творчі пошуки і знахідки, якими збагачує сучасну українську культуру провідна музично-театральна інституція країни. Зокрема, висвітлено колізії між танцювальною основою матеріалу балетної вистави та драматичною сутністю її композиції. Своєрідність розв'язання цієї колізії засвідчується працею творців вистави — режисера, балетмейстера, артистів балету, чиї здобутки визначають яскраво індивідуальне творче обличчя сучасного українського академічного балетного мистецтва.

У статті О. Олійник, у якій аналізується художній смак сучасного українського суспільства, привертається увага до специфічної ситуації в галузі меценатства та економіки культури. Зокрема, висвітлено такі аспекти розвитку смаку, як художнє осмислення трудових взаємин у суспільстві. Простежено ті впливи, які залишають в художній творчості ринкові відносини як соціальні умови існування мистецтва. Авторка переконливо засвідчує наявність складної проблемної ситуації, пов'язаної з розвитком художнього смаку в суспільстві.

Таким чином, розмаїття підходів і залучених предметних ділянок аналізованого матеріалу засвідчують наявність потужних інтеграційних процесів, які розгортаються в надрах культуротворення. Збірка становить ще одну цеглинку до підмурівку тієї будівлі, якою має стати синтетична наукова концепція розвитку національної української культури.

Юрій Богуцький,
директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік, професор

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект: монографія / Леонід Прибєга; фото Андрія Прибєги. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2016. — 256 с. — Бібліогр.: с. 183–196; іл.: с. 201-251. — С. 7–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Важливою ланкою культурного будівництва в українській державі з перших років її незалежності є збереження та примноження культурних надбань, їх популяризація та використання з освітньою метою. В Україні створено державну систему управління пам'яткоохоронною сферою, загалом забезпечено нормативно-правову базу охорони об'єктів культурної спадщини, ведеться науково-пошукова робота та вдосконалюється порядок обліку пам'яток. Значно зріс за останні роки й суспільний інтерес до пам'яток минувшини й поширилося усвідомлення необхідності їх збереження як документальних свідчень історії, як об'єктів пізнання давніх традицій і культури народу.

Активна позиція суспільства щодо охорони пам'яткових ресурсів держави стимулювала й розвиток нової наукової дисципліни — пам'яткознавства. Об'єктами дослідження пам'яткознавчої науки є різні види рухомої й нерухомої культурної спадщини — пам'ятки археології, історії, архітектури і містобудування, мистецтва, науки і техніки, історичні ландшафти тощо. У сукупності увесь цей спектр пам'яток утворює скарбницю національного культурного надбання, ідентифікується з українською державою, українським народом і має слугувати невичерпним джерелом духовного збагачення й патріотичного виховання як сучасників, так і прийдешніх поколінь.

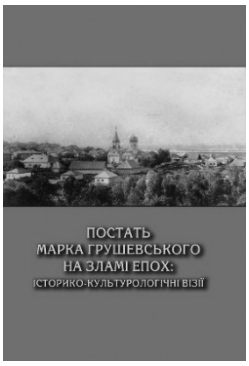
Суспільний інтерес до пам'яткового літопису спонукав Інститут культурології Національної академії мистецтв України започаткувати пам'яткознавчий напрям досліджень. Водночас пам'яткознавство як наукова дисципліна почало формуватися передусім на потребу пам'яткоохоронної діяльності й, власне, становить із нею єдине ціле. Отже, дослідження у сфері пам'яткознавства і пам'яткоохоронної діяльності тісно переплітаються і стосовно того чи іншого виду пам'яток мають проводитися в комплексі для досягнення успіху в збереженні надбань. Саме так вибудуване монографічне дослідження професора Леоніда Прибєги, присвячене пам'яткам архітектури і містобудування України та їх охороні й реставрації. Серед видового розмаїття пам'яток історії та культури об'єкти архітектурно-містобудівної спадщини посідають особливе місце, бо синтезують у своїх формах весь спектр проявів культури і технічних досягнень суспільства певної історичної доби, органічно пов'язані з різними видами пластичних мистецтв й здатні навіть через рештки стародавніх споруд віддзеркалювати історичне минуле, випромінювати дух національних традицій українського народу.

Автор монографії уперше на засадах архітектурного пам'яткознавства комплексно аналізує архітектурно-містобудівні надбання України, виявляє характерні ознаки

пам'яток містобудування, садово-паркового мистецтва, мурованої архітектури, народного дерев'яного зодчества тощо. На підґрунті виявлених історичних, регіональних, типологічних, конструктивно-технічних та архітектурно-мистецьких особливостей об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини, а також з урахуванням світового й вітчизняного досвіду у збереженні архітектурних надбань, запропоновано методологічні підходи до забезпечення повноцінного збереження пам'яток архітектури й містобудування, розглядаються методичні засади їхнього дослідження, реставрації, музеєфікації та використання у сучасних умовах.

Отже, розвиваючи основи пам'яткознавчої науки, зокрема архітектурознавства, з урахуванням виявленої сутності об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини, автор значно поглиблює теоретичну базу і також розширює пам'яткоохоронну методику, орієнтовану на практичну реалізацію заходів щодо збереження і реставрації архітектурних надбань держави.

Директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культорологічні візії: зб. наук. пр. / І. Б. Гирич, М. О. Кучеренко, Я. М. Левчук, І. М. Преловська, В. С. Шульга [та ін.]. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2016. — 272 с. — Інформація про авт. і рез. ст. укр., англ. — С. 7–10

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Констатуючи національне піднесення в Україні XXI століття, повернення до теми самоідентифікації як перспективи входження рівноправним партнером у світовий культурний простір, звертаємо свій погляд у минуле, коли в українському суспільстві відбувалися перші інтенції до самостійності. З огляду на це згадуємо особистостей, які разом утворили рушійну силу цих процесів.

Збірник наукових праць «Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культурологічні візії» присвячений одному з тих громадських і культурних діячів, які динамізували поступ у розвитку української культури.

Наприкінці XIX століття в Україні активізується процес самовизначення української інтелігенції, осмислення належності її до української культури. Набувають поширення дослідження традиційної української культури як джерела самоідентифікації. За прикладом західноєвропейських тенденцій розпочинається видання власне української наукової періодики, що сприяє запровадженню в українське дослідницьке середовище новітніх наукових здобутків і методик. Зібраний матеріал доповнюється фото- та аудіосупроводом. Відтак усвідомлене багатство української культури стає одним із джерел дедалі масовішої самоідентифікації населення як українців.

Значна частина тогочасної патріотично налаштованої інтелігенції походила з родин духовенства, мала досвід перебування в полі впливу народної культури. Здобуваючи освіту, здебільшого в духовних семінаріях та академіях, та згодом працюючи по селах, ця молодь брала активну участь у національно-визвольному русі.

Серед вагомих чинників, що впливають на самовизначення українців як окремої національної, культурної та політичної спільноти, завжди було і питання української помісної православної церкви. Після Лютневої революції 1917 р. Україну охопив потужний національно-визвольний рух, що поширився і на церковне життя. У цей час створюється Всеукраїнська Церковна Рада, що складалася з духовенства та мирян і ставила собі за мету проголошення незалежної від Московського патріархату української православної церкви. Провісницею утворення в Україні Помісної Православної Церкви стала УАПЦ. У середині 1917 року в Києві видано перший молитовник українською мовою. За часів Директорії був прийнятий «Закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви».

14–30 жовтня 1921 року в Києві відбувся Перший Всеукраїнський Церковний Собор, що підтвердив автокефалію УАПЦ, проголошену Всеукраїнською Православною Церковною Радою 5 травня, і вписав її до канонів УАПЦ як одну з головних засад:

«Українська Православна Церква є автокефальною, ніякому духовному урядові інших Православних Церков не підлегла, і сама порядкує своїм духовним життям за провідництвом Святого Духа». Протягом 1917—1921 років УАПЦ уже мала понад 1500 парафій і в кожній з них священиків, 30 окружних церковних рад, 30 єпископів, в Києві відбувся випуск 300 слухачів теологічних курсів.

Більшовицький режим сприймав діяльність УАПЦ як загрозу своєму існуванню, намагався всіляко нівелювати її вплив. Протягом 1930—1937 років усе духовенство та чимало вірян УАПЦ були заарештовані, заслані та розстріляні НКВД. Відтак Українська Автокефальна Православна Церква як інституція була знищена.

Рід Грушевських відомий в Україні подвижницькою працею на благо рідної історії, науки, державотворення. Серед тих, хто найбільш активно і плідно працював на ниві українського православ'я та культурно-просвітницького руху, був Марко Федорович Грушевський — випускник Київської семінарії, священик, згодом єпископ УАПЦ, громадський діяч, дослідник народної культури, старожитностей та їх невтомний пропагандист.

До найцікавіших його досліджень належить збірка «Гетьманське гніздо: урочища й перекази села Суботова та його околиць» про родовий маєток Богдана Хмельницького та місця гайдамаччини на Чигиринщині, етнографічні розвідки: «Оселище» (присвячена культурній традиції будування оселі), «Дитячі забавки та гри усякі» та «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу». Дві останні праці, присвячені дослідженню традиційної української дитячої субкультури Черкащини, були здійснені за новітніми на той час методиками із системним опитуванням респондентів методом включеного спостереження. Праці Марка Грушевського є джерелом дослідження особливостей ментальності українського народу, її проявів у найдорожчому для серця українців — у родині. Ці дослідження, поруч із роботами таких знаних науковців, як Іван Франко, Павло Чубинський, Борис Грінченко, Михайло Русов, заклали фундамент для становлення української етнокультурології як науки, розвинувши в ній таку надзвичайно цікаву і перспективну галузь, як традиційна українська дитяча субкультура, сформували засади ставлення до цього культурного явища, виходячи з оцінок представників середовища, в якому це явище побутує, започаткували фахове дослідження дитини в традиційній українській культурі, послуговуючись народною термінологією та виходячи з повсякденних практик і настанов народного життя.

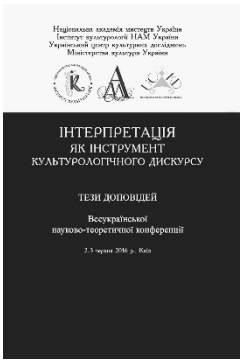
У першому розділі видання зібрано матеріали, присвячені становленню Марка Грушевського як особистості, його громадській і просвітницькій діяльності в контексті формування України як незалежної держави на початку XX ст. Проаналізовано роль інтелігенції, зокрема сільської, у цьому процесі. Виокремлено соціокультурні чинники, що зумовили започаткування Української Автокефальної Православної Церкви та активну участь у цьому процесі Марка Грушевського як особистості, громадського і церковного діяча, сільського священика, а згодом єпископа УАПЦ. Розглянуто складнощі, за яких довелося існувати новій церковній інституції та обставини її знищення.

Другий розділ збірника присвячено працям Марка Грушевського в царині традиційної української культури. Головною рисою його дослідницької манери є особлива увага до людини як суб'єкта культурних процесів, прагнення сприймати її не відокремлено, а в історичному дискурсі. Відчутною є схильність до комплексного аналізу кожного явища культури, яке потрапляло в поле уваги, намагання зафіксувати якомога ширший соціокультурний контекст, а не лише його окремі фольклорні чи етнографічні складові.

У третьому розділі вперше публікується автобіографія М. Ф. Грушевського та його недруковане раніше листування з Михайлом Сергійовичем Грушевським — його далеким родичем, на час листування головою НТШ імені Т. Шевченка. Епістолярій дає відомості не лише про діяльність самого Марка Грушевського як патріота, невтомного дослідника, а й про громадську активність селян, інтелігенції у процесі культурного і політичного становлення незалежної української держави.

Усі дослідження, які увійшли до збірника «Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культурологічні візії», є наслідком наукової співпраці працівників Меморіального музею Михайла Грушевського, Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», Інституту археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України та Інституту культурології НАМ України, етнологів, культурологів, релігієзнавців та істориків.

Директор Інституту культурології
Національної академії мистецтв України,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Інтерпретація моделей розвитку соціальних систем (до питання самоорганізації) // Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-теорет. конф., Київ, 2–3 червня 2016 р. — К.: ІК НАМ України, 2016. — 132 с. — С. 23–26

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ (ДО ПИТАННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ)

Суспільство, як соціальний організм, представляє собою надскладну систему, яка перманентно знаходиться у рухомому стані і є універсальним способом організації соціальної взаємодії людей, що забезпечує задоволення їх основних потреб та супроводжується саморегулюванням, самовідтворенням й самовідновленням, іншими словами — залежить від самоорганізації. Як відомо, індивід здійснює свою діяльність не ізольовано, а в процесі взаємодії з іншими людьми, об'єднаними в різні спільності в умовах дії сукупності факторів, що впливають на формування і поведінку особистості. У процесі цієї взаємодії люди, соціальне середовище здійснюють систематичний вплив на індивіда, так само як і він робить зворотний вплив на інших індивідів та суспільство в цілому. В результаті дана спільність людей стає соціальною системою. Соціальні системи складаються з активних суб'єктів, котрі здійснюють цілеспрямовану діяльність відповідно до рішень, які ними приймаються і котрі здатні до рефлексії з приводу своїх дій та дій інших. Здатність суб'єктів до цілеспрямованої діяльності підвищує роль процесів самоорганізації в соціальних системах. При цьому, не дивлячись на внутрішню суперечливість соціальних систем, спрямованість самоорганізації має об'єктивний характер, що пов'язано з певними стійкими станами (аттракторами), до яких в ході самоорганізації еволюціонують системи (риси національного характеру, традиції, державний устрій, особливості культури). Здатність до самоорганізації та наявність стійких станів роблять малоефективними силові впливи на соціальні системи. Таким чином, за слушним зауваженням С. Малкова, складно виштовхнути систему із атрактора, простіше створити новий атрактор, в який система «звалиться» сама.

Здатність до самоорганізації, яка забезпечує стійкість до зовнішніх впливів, обумовлена здатністю підсистем до синхронізації та узгодженості своїх дій та рішень. Одним з факторів, що обумовлює можливість здатності до синхронізації та узгодженості дій та рішень, є взаємодія «пасіонаріїв» та «гармонійних людей» (за термінологією Л. Гумільова). Згідно з теорією Л. Гумільова, пасіонарії — це люди, що мають надлишок життєвої енергії, з них виходять політичні лідери, реформатори, громадські активісти і т. ін. Оскільки таких людей в будь-якому суспільстві мало (5-10%), то в стабільному стані «тон» в суспільстві задають «гармонійні люди» (пересічні), які прагнуть до стабільності та протидіють різким змінам в соціальному житті.

У періоди порушення рівноваги, внаслідок внутрішніх або зовнішніх причин, коли вимагається або відбувається кардинальна зміна усталеного способу життя, що тягне за собою необхідність змін в політичній, економічній, соціальній сфері, а також трансформацію поведінки та мислення, коли виникає потреба в соціальній активності, неординарних рішеннях, на перший план «виходять» пасіонарії. Як відомо, в історії людства кожна пасіонарна хвиля починалася з великих внутрішніх смут, і це закономірно, адже кожен етнос в своєму розвитку проходить ряд вікових фаз, аналогічних віковим ступеням в житті людини. Фази переходять одна в іншу не безпосередньо, а через так звані фазові переходи — кризові періоди в житті етносу.

Для будь-якого фазового переходу характерні різного роду соціальні катаклізми — потужні економічні кризи, громадянські війни, революції і т. п., і саме тому необхідні узгоджені дії пасіонаріїв, що сприятимуть самоорганізації «гармонійних людей». Водночас, слід підкреслити, що неузгодженість дій пасіонаріїв може призвести до руйнівних наслідків.

Аналіз зазначеної проблеми, дозволяє стверджувати, що оскільки світ людини має складну організацію, він відкритий впливам на механізм саморегуляції та самоорганізації, адже функції регулювання та організації є взаємопов'язаними, то культуротворчий потенціал самоорганізації лежить у площині взаємодії пасіонарної та синергетичної (від грец. sinergeticos — узгоджена дія) моделі розвитку соціальних систем.

Утім, це теоретичний бік проблеми, а, як відомо, «теорія суха, а древо життя вічно зеленіє», тому пропонуємо поглянути на цю проблему з позицій сьогоденних реалій. Революційні події 2013 — 2014 років та анексія Росією Криму, військова агресія на Сході України, які почалися після перемоги Євромайдану, показали здатність громадян України до самоорганізації, на тлі активізації боротьби за свободу та справедливість, що, у свою чергу, вселяло віру, самопожертву, почуття єдності. І тут слід наголосити на тому, що це була саме самоорганізація, адже остання після «ініціювання» (будь-якими пасіонаріями — чи то лідерами політичних партій, громадських організацій, чи то пересічними громадянами, які відчули пасіонарну хвилю) «добудовується» за рахунок внутрішнього розвитку. Саме тому в самоорганізаційних системах і виникають функціонально різнорідні, часто функціонально взаємозамінні групи, в яких з'являються свої лідери, котрі беруть контроль та відповідальність (тимчасово чи на тривалий термін) за виконання тих чи інших дій, що, безперечно, посилює почуття власної затребуваності та включеності в загальну справу, своєї причетності до «побудови» кращого майбутнього, навіть ціною власного життя. Цим пояснюється безліч добровольців, готових включитися і включених у процес. Як наслідок, Євромайдан «висунув» лідерів нового типу «нових пасіонаріїв» (громадських активістів, волонтерів), здатних мислити не вузькопартійними інтересами, а інтересами суспільства. Навіть можна стверджувати, що сьогодні суспільство переросло існуючі політичні еліти.

Вже більше двох років наша держава знаходиться у стані війни, в якій Україна не просто тримається, а й навіть укріплює свої позиції. І заслуга в цьому великою мірою громадянського суспільства, волонтерських організацій, які є тією ланкою, яка не дала зазнати поразки на самому початку війни і неодноразово рятувала ситуацію в подальшому. Адже держава, в особі державно-політичних еліт, на жаль, і з об'єктивних, і з суб'єктивних причин виявилася не спроможною в повній мірі вирішити цю ситуацію. Тому найбільш активна частина суспільства вважає, що прийшов час оновлення еліт.

Безперечно, нові еліти (у даному випадку, в першу чергу мова йде про політичні еліти) не «народжуються» зненацька і для результативної дії необхідний досвід. І тут

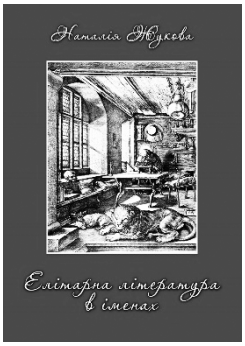
можна згадати відому фразу Жванецького: «Вам допомогти чи краще не заважати?». Отже, новим елітам потрібна підтримка, а для цього існуючі еліти, враховуючи можливість самоорганізації, повинні бути максимально відкритими для суспільства і готовими до оновлення.

На останок дві цитати:

1. «Вся історія України — це боротьба двох сил: конструктивної, що скупчує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руїнної, що розпорошує її у взаємному самопожиранні та несе розбиття і розклад. А вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною. У цій вічній боротьбі творчого будуючого духу зі стихією степу й руїни віримо твердо, що творчий дух переможе хаос і розклад, звідки б цей не походив й як не проявлявся. Бо інакше не було б смислу в нашому житті і змаганні». (Олег Ольжич «Дух руїни. По сторінках історії»)

2. «Я вірю, що Президент, уряд, кожен член парламенту стоять перед неймовірним завданням: відповідально використати цю можливість, ці жертви, які були принесені на Майдані. Перед кожним із вас стоїть завдання використати цю можливість для того, щоб відповісти на виклик історії і, нарешті, побудувати об'єднану, демократичну українську націю, яка витримала випробування часом. Говорячи словами Томаса Пейна — «в ці часи випробовуються людські душі. Це ваш час, ваша відповідальність». (Джо Байден. Виступ у Верховній Раді України).

Summary. *Society as a social organism is a highly complex system that is permanently in a movable state. The life of a society depends on its self-organization capabilities. The individual operates not in isolation but in the process of interaction with others. People (social environment) in during interaction of systematically affect the individual. The individual affects on other individuals and society as a whole. As a result this a community of people is a social system. Social systems consist of active entities engaged in purposeful activities in accordance with the decisions taken by them, and capable of reflection on their actions and the actions of others. The ability of subjects to purposeful activity enhances the role of self-organization processes in social systems. The potential in the culture of self-Creativity lies in the interaction passionary and synergetic model of social systems.*

Богуцький Ю. П. Вступне слово // Елітарна література в іменах: монографія / Наталія Жукова. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2016. — 304 с. — С. 6–7

ВСТУПНЕ СЛОВО

Динаміка розвитку сучасної української гуманістики доводить, що міжнауковий підхід, на який спираються культурологічні дослідження, сприяє поглибленому, всебічному осягненню проблем культури. Саме цей підхід здатний об'єднати теоретичні можливості низки як гуманітарних, так і природничих наук. Значною мірою сучасна культурологія «рухається», відштовхуючись від «філософії життя», феноменології, неокантіанства та психоаналітичних теорій.

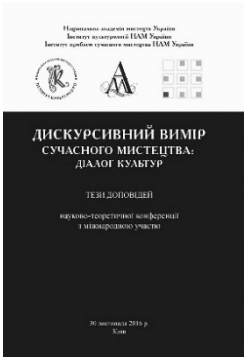
Дослідження культури, особливо на початку XXI століття, неможливо уявити поза матеріалами, представленими порівняльним мовознавством, що базується на фундаментальних лінгвістичних джерелах. Велике значення має і структурна лінгвістика, під впливом якої сформувався структуралізм. Безперечною є взаємодія культурології з естетикою, мистецтвознавством, психологією та релігієзнавством. Відтак, завдяки міжнауковому підходу, з'являється можливість вивчати культуру як надскладний системний об'єкт, що спирається на безліч підсистем і поступово опановує складний процес європейського культуротворення.

«Складність» об'єкту передбачає й особливий підхід до його інтерпретації. Інститут культурології Національної академії мистецтв України проводить комплексне дослідження в рамках теми «Морфологія культури як міждисциплінарна проблема: корпусні методи, корпоративна соціологія, комунікативні технології», що передбачає структурний аналіз культури як соціального феномену, виявлення культуротворчого потенціалу мистецтва та уточнення інтерпретативних стратегій у контексті культурологічної герменевтики. Останнє, як відомо, не можливе без персоналізованого підходу до осмислення проблем творчості взагалі та художньої творчості зокрема.

У монографії Н. А. Жукової «Елітарна література в іменах» представлено авторський погляд на спадщину як відомих, так і маловідомих на українських теренах письменників другої половини XIX — початку XXI століття. Спираючись на потенціал біографічного методу, автор представляє їх творчий доробок як відбиття особистісного світу цих неперсічних постатей європейської культури.

Монографія Н. А. Жукової «Елітарне в іменах» є дослідженням, що відкриває неабиякі перспективи для подальшої концептуалізації проблеми «елітарна література» і є вагомим внеском у подальший розвиток культурології. Впевнений, що автор монографії продовжить цю цікаву наукову роботу, що безумовно посяде достойне місце в культурології України.

Юрій Богуцький
директор Інституту культурології НАМ України,
професор, кандидат філософських наук, академік НАМ України

Богуцький Ю. П. Комунікативна дія та адаптація людини до умов соціокультурного середовища як проблема нової культурної реальності // Дискурсивний вимір сучасного мистецтва: діалог культур: зб. тез доповідей наук.-теорет. конф. з міжнар. участю, Київ, 30 листопада 2016 р. — К.: ІК НАМ України, 2016. — 160 с. — С. 27–30

КОМУНІКАТИВНА ДІЯ ТА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ ДО УМОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРОБЛЕМА НОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Культура як комунікаційна система включена до будь-яких процесів, пов'язаних з суспільними відносинами. Багатогранна культурна діяльність індивіда і суспільства являє основу творчого процесу, в якому якісно змінюється і суспільство, і людина як історичний суб'єкт культурної діяльності. У цьому процесі відбувається становлення особистості, її повна соціалізація, всебічне духовне збагачення, що, безумовно, неможливо без комунікації.

Сучасний світ цілком слушно переконаний в тому, що соціальний прогрес полягає в переході від насильства, станових забобонів до закону і права. Але виникає питання: чи є "закон" і "право" абсолютними нормами, що стоять над інтересами класів і національних держав, чи можна розглядати їх як всезагальну істину? Чи зможуть змиритися люди з тим, що поряд з різними релігійними віруваннями існують різні норми моральності і моралі, і що слід проявляти терпимість по відношенню до тих, хто поняття "погане" і "хороше" розуміють і тлумачать не так як ми? Як довести істинність своєї моралі і віри? І чи не стане цей доказ своєї правоти дистанціюванням, якщо не агресією, по відношенню до "Іншого"? Суспільство, згідно з Т. Гоббсом, для того, щоб примиритися, уклало своєрідний договір, в який входили деякі загальнообов'язкові норми, що виключають насильство. Однак, знову виникає питання: а чи можливі загальнолюдські норми, і якщо можливі, то чи можна вказати місце, де вони реалізуються? Історія культури показує, що реалізуються вони в комунікації.

Процеси комунікації охоплюють величезний діапазон явищ в людському суспільстві — від звичайної бесіди до масових комунікаційних процесів. Не буде перебільшенням сказати, що усі науковці, котрі вивчають комунікацію, єдині у визнанні її фундаментального характеру для функціонування культур.

Зміни, що відбуваються останнім часом в політичному, економічному, суспільному житті незалежної України, а також історичні виклики, що супроводжують ці зміни, актуалізують проблему комунікації, як невід'ємної частини людського життя. Про різноманіття проблем комунікації в культурологічному контексті свідчить широкий діапазон понять, що використовуються як у науці, так і в повсякденні: "комунікативна ситуація", "комунікативний простір", "етнокомунікація", "масова комунікація", "ко-

мунікативна особистість", "комунікативна функція" і т. ін. Безумовно, в наш час найбільш нагальною проблемою є вивчення механізмів комунікативної взаємодії і адаптації людини до нових умов соціокультурного середовища. І сьогодні, як і сто років тому, залишаються актуальними, співзвучними основній тенденції культурної антропології думки, висловлені К. Ясперсом про те, що діалог народів, культур і релігій — життєво необхідний. Дійсно, життєво необхідно в наш час зрозуміти в людині різноманітне, і для цього сьогодні відкриті безмежні можливості. Сучасна комунікативна теорія відроджує такі категорії як "справедливість", "суверенність особистості", "обов'язок та сумління".

У сучасному демократичному суспільстві солідарні суспільства, що виникають завдяки політичній ідеології, мають усвідомлювати себе як громадян держави і за своєю волею розвивати відносини взаємного визнання, утворюючи асоціацію вільних і рівних носіїв прав. Права громадян у такий ситуації фіксують позитивні свободи, що гарантують участь у політичному житті, завдяки якому вони, власне, і стають політично відповідальними суб'єктами. Комунікація громадян і держави за таких умов відбувається з самої солідарності, і політика держави в цьому випадку легітимна настільки, наскільки висловлює загальну думку і загальну волю народу. Таким чином, комунікативна влада (законодавча), що виражає в дусі законів дух народу, в демократичному суспільстві — є найзначущою. Хоча, безумовно, і виконавча не повинна забувати про комунікативні функції. Необхідно підкреслити, що навколо проблеми солідарного суспільства виникає комплекс питань, що потребують вирішення, а саме: співвідношення буття та моральних цінностей, поєднання соціальних норм, що належать до конкретних систем, з моральними.

Проблема комунікації включає в себе іншу не менш складну проблему — проблему ідентичності, адже ідентичність на основі загальних традицій і норм становить важливу опору політики, але ці ж традиції можуть перешкоджати включенню "Іншого". Суспільство, нетерпиме до "Іншого" приречене жити в постійному конфлікті без перспективи на досягнення згоди. Дотримання позиції, спрямованої на соціальне співробітництво, на готовність прислухатися до розумних доводів є саме тим підходом, що надає можливість вільного обміну думками, в ході якого кожен заявляє і захищає власні інтереси, але реалізує такі, які отримали загальну підтримку. Саме такий тип комунікації дозволить створити суспільство етичної згоди, в якому будуть врівноважені інтереси традиційного, ментального саморозуміння і юридичної справедливості. Безумовно, проблема комунікації в аспекті взаємодії "Я — Інший" — це проблема діалогу культур, і аксіологічний контекст цієї проблеми допомагає засвоїти систему загальнолюдських цінностей.

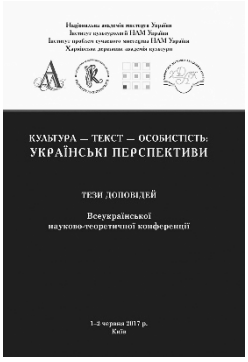
Оскільки Україна — поліетнічна та полікультурна, то саме цей аспект комунікації є найбільш актуальним і значущим. Водночас, історичний успіх будь-якої національної держави пов'язаний і з ефективністю її апарату, що забезпечує захист суверенітету і внутрішній правопорядок. Не будемо забувати і той факт, що сучасне суспільство є мультисистемним, але при цьому різні підсистеми є автономними: якщо політика або мораль починають регулювати економіку, то вона занепадає, якщо державна бюрократія почне визначати життєві рішення, то це призведе до стагнації і зрештою — до регресу. Вихід же із тотальності, що загрожує суспільству і державі в цілому, і, як наслідок, індивіду, — саме в комунікаційних діях, що призначені для того, щоб досягти згоди та взаєморозуміння в процесі переговорів, обміну думками та вироблення консенсусного рішення. І тут виникає ще один аспект комунікативної дії — якою мірою "життєвий світ" людини

(поняття, що ввів у науковий обіг Е. Гуссерль), може слугувати основою раціонального обґрунтування моральнісних належностей, адже "життєвий світ" є первинною основою взаєморозуміння.

Слід зауважити, що проблема "життєвого світу" включає в себе і проблему комунікації, що спрямована до порозуміння, здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктних відносин і тому потребує уваги та поваги до "Іншого", що, у свою чергу, спонукає до комунікативної дії на основі взаємовизнання. Цей постулат надзвичайно актуальний для сучасної України, в якій перманентна політична криза відчутно поглиблюється економічною, що призводить і до зміни політичного ландшафту країни. Сьогодні суспільство потребує формування повноцінних соціокультурних зв'язків у кожному регіоні та у державі в цілому, що може бути реалізовано за умов комунікації з громадськими об'єднаннями різного рівня, з урахуванням самоідентифікації "Іншого". Саме такий підхід створить умови для утвердження єдиної України "у різноманітті".

Рішення гуманітарних проблем, особливо в умовах сучасних викликів, також залежатиме від комунікативної дії, спрямованої на розуміння "Іншого", що, у свою чергу, знижуватиме рівень соціальної напруги і створюватиме умови формування демократичного, консолідованого суспільства.

Summary. *Culture as a communication system incorporated into any process related to public relations. The multifaceted cultural activities of the individual and society is the foundation of the creative process in which qualitatively change society and man as an historical subject of cultural activities. This process is the formation of personality, its full socialization, comprehensive spiritual enrichment, which is certainly not possible without communication. The changes taking place recently in the political, economic and social life of independent Ukraine, and historical challenges that accompany these changes actualize the problem of communication as an integral part of human life. In today's democratic society "solidarity society" that arise due to political ideology, should be aware of themselves as citizens of the state, they would develop a relationship of mutual recognition to form an association of free and equal carriers rights. The rights of citizens in such a situation is fixed positive freedom, which guarantee political participation, through which they, in fact, are politically responsible actors. Communication of citizens and the state, in such conditions happens due to solidarity and government policy in this case as legitimate, as far as state policy expresses the general opinion and common will of the people. The problem of communication involves the problem of identity and the problem of "life-world". These issues are particularly relevant for modern Ukraine. Today, society needs a full-fledged social and cultural relations in every region and in the country as a whole, can be implemented under conditions of communication with associations of different levels, given the identity of the "Other." This approach will create conditions for strengthening a unified Ukraine. The solution of humanitarian problems, especially in today's call will also depend on communication actions aimed at understanding the "Other", which, in turn, will reduce the level of social tension and create conditions for the formation of a democratic, consolidated society.*

Богуцький Ю. П. Культура — Текст — Особистість: до постановки проблеми // Культура — текст — особистість: українські перспективи: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-теор. конф., Київ, 1–2 червня 2017 р. — К.: ІК НАМ України, 2017. — 186 с. — С. 39–41

КУЛЬТУРА — ТЕКСТ — ОСОБИСТІСТЬ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Як відомо, на сьогодні існує більше 400 визначень поняття «культура». Це пов'язано з тим, що слово «культура» використовується в найрізноманітніших ситуаціях: захоплюючись талантом артиста, ми говоримо про високу культуру виконання; ми говоримо про культуру поведінки, культуру побуту, сільгоспкультуру тощо. Як це не парадоксально, усі ці дефініції одночасно вірні й невірні. Вони вірні, адже все, що вони визначають, дійсно є культурою. І вони невірні, адже жодне з визначених явищ не охоплює культуру в цілому. Таким чином, визначення поняття «культура» викликає складності. Недостатньо буде дати визначення «культури» в одній з наук, як гуманітарних, так і природничих, оскільки воно неминуче буде пов'язане з внутрішнім змістом цієї науки, логікою вивчення в ній об'єкта, а тому буде однобічним. Відтак, поняття «культура» й сьогодні вимагає багатогранного, комплексного аналізу.Певне вирішення цієї проблеми можливе в межах культурології, одним з основних методів дослідження в якій є міжнауковість.

Сучасна наука розглядає культуру як життєтворчість, як творчу діяльність з перетворення природи й суспільства, результатами якої є постійне поповнення матеріальних і духовних цінностей, удосконалення всіх сутнісних людських сил. Водночас, не можна не згадати відомого культуролога, літературознавця, семіотика Юрія Михайловича Лотмана (1922–1993), який сказав, що культура є сукупністю текстів чи складно побудований текст. Або іншого відомого філософа та культуролога Михайла Михайловича Бахтіна (1895–1975), який розглядав текст як знаковий комплекс, і в цьому сенсі — усі твори мистецтва є текстами. Однак у Бахтіна «текст» є більш широким, всеосяжним явищем у порівнянні зі «знаком», оскільки «будь-яка система знаків принципово завжди може бути переведена на інші знакові системи. Але текст ніколи не може бути переведений до кінця».

Отже, у культурології в поняття «текст» вкладають не тільки письмове повідомлення, але будь-який об'єкт (предмет матеріальної культури, соціальний акт, звичай, ритуал тощо), що розглядається як носій інформації. Найчастіше «текст» характеризується як даність культурологічного порядку з притаманними їй естетичними, етнокультурними й поведінковими стереотипами. Текст як об'єкт для розгляду знаходиться на перетині таких наук, як теорія літератури, фольклористика, лінгвістика, культурологія, текстологія, етнографія, герменевтика, мистецтвознавство.

Культурологічний аналіз тексту передбачає аналіз «по вертикалі», коли текст розглядається в контексті всього культурного простору, як його невід'ємної частини, що володіє всіма його ознаками й змінюється по мірі зміни культурного простору.

Скажімо, дослідник має справу з деяким текстом. Для історика даний текст — джерело, він представляє інтерес остільки, оскільки за ним стоїть певна історична реальність, подієвий факт, який він й інтерпретує. Але вірність фактам, згідно із законом парадоксу, може призвести до спотворення, якщо немає відчуття цілого або дослідник виявляється нездатним знайти адекватний критерій для відбору фактів з їхньої сукупності. Факт може виявитися й «річчю в собі», якщо не виявлено його зв'язку, якщо немає уявлення про культурне поле, яке його породило. Для культурологічного типу пізнання текст важливий, як основа для рефлексії з приводу соціокультурного сенсу даного факту, дослідник намагається з'ясувати не тільки те, що історія говорить про себе, скільки те, про що вона замовчує, зашифровуючи у своїх текстах. Іншими словами, для культуролога важливе «мовчання тексту».Отже, явище культури і є текст. Тільки діалог з фактами і можливість організувати логіку розгортання оповідання на всіх рівнях породжує культуру.

Робить культуру, надає їй смисли, інтерпретує — особистість. Культура й особистість нерозривно пов'язані. З одного боку, культура формує той чи інший тип особистості. З іншого боку, особистість відтворює, змінює, відкриває нове в культурі. Можна сказати, особистість — це рушійна сила й творець культури, а також головна мета її становлення. Як не було й не могло бути громадськості, що склалася поза людьми, так не було й не може бути жодного громадського моменту, який своїм існуванням і своїм розвитком не був би зобов'язаний особистій ініціативі й особистій творчості.

Резюмуючи, зазначу, що в межах запропонованої теми конференції, культура може розглядатися як явище синкретичне, як динамічний творчий процес, синтез створених людиною матеріальних і духовних цінностей, гармонійних форм ставлення людини до природи, суспільства й самої себе, як результат її (людини) зв'язку зі світом і затвердження в ньому. Таке визначення дозволяє споглядати культуру убагатьох різних ракурсах, число яких невичерпне. Як писав видатний філософ Олексій Лосєв, культура — це граничне узагальнення всього. Не випадково саме вона є носієм загальнолюдських цінностей. Завдяки цьому культура виступає як ідеальна сполучна ланка між вічним і минущим. Отже, проблема «Культура — текст — особистість» є й актуальною, і такою, що має значний науковий потенціал.

Culture — Text — Personality: to the formulation of the problem

Summary. *As you know, today there are more than 400 definitions of the notion «culture». The word «culture» is used in a variety of situations: admiring the talent of the artist, we are talking about high culture of performance; we are talking about culture of behaviour, culture of everyday life, agricultural cultivation, etc. Paradoxically, all these definitions are both true and false. They are faithful, because everything they determine is really culture. And they are not true, because none of the specified events define culture as a whole. Thus, the definition of the concept of «culture» is complicated. It will not be enough to give a definition of «culture» in one of the sciences: humanities, natural sciences. Definition will inevitably be related to the internal content of a particular science, the logic of studying in it an object, and therefore will be one-sided. Consequently, the concept of «culture» today requires a multifaceted, complex analysis. A certain solution to this problem is possible within the limits of cultural studies, one of the main methods of research in which is inter-*

science. Culture is a collection of texts or a hard-to-build text. Cultural studies in the concept of «text» includes not only written, but any object artefacts, social act, habit, ritual, etc. In cultural studies «text» is all that is considered as a carrier of information. Often, «text» is characterized as a given cultural order with its inherent aesthetic, ethno-cultural and behavioural stereotypes. Cultural analysis of the text involves a «vertical» analysis when the text is considered in the context of the whole cultural space as an integral part of it, which has all its features and changes as the cultural space changes. For a culturologist «silence of the text» is important. Consequently, the phenomenon of culture is the text. Culture and personality are inextricably linked. Personality is the driving force and creator of culture, as well as the main goal of its formation. The problem «Culture — Text — Personality» is both actual and the one that has significant scientific potential.

Богуцький Ю. П. Передмова // Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія / В. М. Судакова, М. Ю. Наумова та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2017. — 352 с. — Інформація про авторів і резюме статей. — С. 7–10

ПЕРЕДМОВА

Становлення нової парадигми гуманітарного знання у XXI столітті посилює увагу культурологічної спільноти до якісних змін у суспільстві, зокрема в системах інформаційної індустрії. Прискорені темпи трансформації комунікативних процесів специфічним чином відображають новітні тенденції цивілізаційного розвитку — глобалізацію, віртуалізацію та індивідуалізацію.

Важливими впливовими чинниками модернізації інформаційно-комунікативної сфери стали медіа-системи, особливості інституціональної та функціональної диференціації яких послугували підставою розмежування «традиційних» та «нових» медіа. Однак, останніми роками частина нових медіа вже певною мірою втратила новизну, у той час, як традиційні — адаптувалися у просторі глобальних та регіональних соціальних змін та почали відповідати запитам суспільства. Така акліматизація допомогла інформаційному простору оновити свої ресурси, засоби створення й трансляції контенту.

Водночас, виразну інституціональну динаміку розвитку демонструють нові медіа, здійснюючи істотний вплив на всі суспільні взаємозв'язки. Продукування медійного простору сучасної України загальними та специфічними суб'єктами й інститутами формує постмодерного споживача. Медіатизація є важливим показником напряму подальшої соціокультурної трансформації української спільноти, адже в умовах розвитку інформаційного суспільства нові медіа все більшою мірою встановлюють формати соціальних комунікацій, ритми та форми інтерактивних практик на індивідуальному та колективному рівнях соціальних взаємодій. Також важливо враховувати, що сучасні медійні технології продукують інноваційне середовище, сприяють розвитку креативного потенціалу загальної, освітньої, художньо-мистецької, побутової, наукової, професійної культури. Новітні медіа та комунікаційні технології є ресурсом впливу на духовність особистості сучасного українця, зокрема на ментальний і емоційний розвиток молодого покоління.

Суспільно-правові інститути української держави визначають масштабність та безпрецедентність потреби у втіленні програми демократичних реформ, що спрямовані на посилення процесів самоорганізації культурного життя та його гуманізацію. Не дивно, що реалізація цих процесів потребує становлення незалежних медіа, зокрема громадського онлайн-тексту культури (відео, онлайн-радіо, телевізійна трансляція, анімація, звукове оформлення тощо). Утім, українське суспільство уже перебуває в дискурсі соціальних мереж як складової нових медіа, що чи не єдині фіксують реальність моменту подій життя. Важливим аспектом функціонування медійних систем є широкий тематичний спектр контенту, який дозволяє встановити необхідні комуніка-

ції, знайти потрібну інформацію, презентувати традиційні й інноваційні соціокультурні явища, події для обговорення із зацікавленими в діалозі. Вочевидь, презентаційна, інформаційна та комунікативна функції культури завдяки новим медіа набули впливовості в соціальній комунікації через налагодження значного зворотного зв'язку між джерелом інформації та різними соціальними аудиторіями.

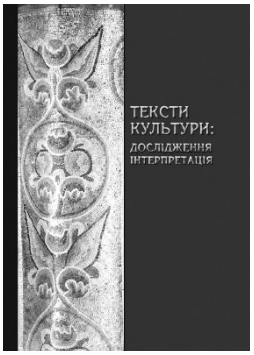
Саме тому культурологічні дослідження спрямовані на вивчення системи соціокультурних явищ та процесів, а також інституціональних способів та механізмів їх соціального відтворення, зокрема наукового розуміння сутності, соціокультурного потенціалу, еволюції форм і перспектив впливу нових медіа на всі сфери суспільного життя. Дослідження проблем функціонування нових медіа в сучасному суспільстві є актуальним теоретичним завданням і має важливе практичне значення для діяльності медійних інституцій та стимулювання їх впливу на розвиток української культури.

Авторський колектив дослідження окреслює можливі шляхи подолання негативних явищ трансформації культури, висвітлюючи кризовий стан сучасного світового та вітчизняного медійного простору, та доводить, що структурна специфіка сучасних медіа як органічно впорядкованої цілісності є спеціалізованою підсистемою впливу на суспільство. Дослідники здійснили подальший пошук культурологічно-методологічних засад вивчення соціокультурних проблем України у світовому контексті й тим самим доповнили скарбницю національних культурологічних надбань.

Дискурс пропонованого читачеві наукового видання Інституту культурології НАМ України викладено у трьох розділах: у першому розглянуто аспекти культурологічної інтерпретації медіа-систем/медіа-простору; предметом дискусії другого розділу стала динаміка розвитку та вплив медійних систем сучасного суспільства на процеси самоорганізації української культури; автори третього розділу приділили увагу технологічним можливостям новітніх меді-систем в інноваційному розвитку культурних практик українського суспільства.

Наукове видання є результатом здійсненого фундаментального дослідження Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою «Нові медіа у виробництві та трансляції художньої культури сучасного суспільства».

Віце-президент НАМ України,
директор Інституту культурології НАМУ,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Передмова // Тексти культури: дослідження, інтерпретація: зб. наук. праць / І. М. Юдкін-Ріпун, С. В. Оляніна та інші. — Київ: Інститут культурології НАМ України, 2017. — 336 с., іл. — Інформація про авторів і резюме статей. — С. 7–10

ПЕРЕДМОВА

Визначення поняття «культура» численні та різноаспектні, що увиразнює її мультидискурсивний контекст. Комунікативна природа тексту культури визначає загальний напрям досліджень будь-якого культурного явища як його прочитання, тобто інтерпретації в історико-культурному контексті.

Комунікативна функція культури виконує основне завдання в культурогенезі, саме вона забезпечує безперервність історичного досвіду поколінь через механізм культурної спадкоємності, зокрема формування на цьому підґрунті різнопланового міжособистісного спілкування та новітньої практики національного культуротворення в Україні, зорієнтованої на європейські та світові гуманітарні цінності.

Розвинуте філософською думкою XX — початку XXI століття усвідомлення того, що будь-який феномен культури слід розглядати як факт комунікації, відкрило перспективність семіотичного підходу до вивчення найрізноманітніших явищ культури. З погляду семіотики, культура є універсальною знаковою системою, у якій складові — результат кодування певної інформації. Саме знаки та їх порядок (тексти) як система забезпечують зберігання, трансляцію, засвоєння та інтерпретацію культурного досвіду, регулюють згортання/розгортання соціокультурного контексту.

Питання збереження й трансляції кодів культури та інтерпретації феноменів культури як джерела соціокультурної інформації стали предметом дискурсу пропонованого читачеві наукового видання Інституту культурології НАМ України.

Збірник містить два розділи: у першому розглянуто аспекти дослідження, охорони та популяризації художньої спадщини; у другому — проблеми інтерпретації текстів художньої культури.

Розділ перший розпочинається статтею Леоніда Прибєги *«Пам'ятки архітектури України в скарбниці світової культурної спадщини UNESCO»*. Автор дослідив пам'ятки й архітектурні ансамблі України, що внесені до Списку UNESCO, та привернув увагу до важливості роботи з розширення цього переліку, відповідно до вимог і критеріїв відбору архітектурної спадщини зазначеної міжнародної організації, що є важливим кроком на шляху інтеграції України до європейського і світового культурного простору. Зазначене сприятиме поглибленню культурного обміну, розширенню співпраці в пам'яткоохоронній сфері на міжнародному рівні та активній популяризації національних пам'яток у світі.

Олександр Гриценко в дослідженні *«Культурно-мистецька спадщина України: репрезентації у світовому культурному просторі»* зосереджує увагу на проблемних

аспектах промоції мистецької спадщини. Автор вказує на недостатній рівень культурної присутності України в загальносвітовому контексті. На думку дослідника, сучасна ситуація щодо просування та рецепції національної мистецької культури потребує системної корекції, зокрема у сфері культурної політики, задля реалізації потенціалу української мистецької спадщини у світових процесах сучасного культурного дискурсу.

Подальші статті збірника спрямовують обговорення в царину вивчення текстів культури як основи культурної традиції, зокрема в напрямі дослідження знакової пам'ятки вітчизняної та світової культурної спадщини, однієї з найвидатніших архітектурних споруд Східної Європи — Софії Київської. Незважаючи на різнобічність спрямувань наукових досліджень щодо храму, потенціал розвідок ще не вичерпаний. Зазначене демонструють розміщені в збірнику матеріали В'ячеслава Корнієнка: у дослідженні стінопису західної внутрішньої галереї Софійського собору автор пропонує атрибуцію чотирьох зображених святих — Марії, Якова, Йоанна Милостивого (?) та Капітона. Ідентифікацію зображень святих дослідник здійснює на підставі комплексного вивчення іконографії образів і епіграфічних матеріалів на фресках.

Важливі відомості щодо послідовності художнього оформлення Софії Київської виявила група дослідників — Юрій Коренюк, Роман Гуцуляк, Наталія Шевченко — під час консервації мозаїк у 2013–2014 роках. Автори аргументовано доводять, що підкупольний простір Софії Київської початково був розписаний фресками й лише згодом його замінив мозаїчний ансамбль, частина якого збереглася дотепер.

До сакрального мистецтва України кінця XV ст. звертається у своєму дослідженні Василь Пуцко. Аналізуючи приклади пам'яток архітектури й образотворчого мистецтва, автор трактує сакральну культуру пізнього середньовіччя як своєрідну конструктивну основу європейської ренесансної культури в Україні в наступному XVI ст.

Реставрація та експертиза як складові процесу збереження та інтерпретації культурної спадщини, а також персоналії, зокрема Варвара Лоханько, — тема дослідження Тетяни Тимченко й Дар'ї Пєтліної. У статті осмислюється зміст понять експертиза та атрибуція творів мистецтва, розкривається важливість використання матеріалознавчого аналізу пам'яток культури для мистецтвознавчих досліджень.

Другий розділ започатковує стаття Ігоря Юдкіна-Ріпуна *«Готика Івана Франка»*, у якій автор роз'яснює, як прийоми повчальних дидактичних мотивів релігійної лірики та мотиви мучеництва із житій святих проявилися у творчості митця. Дослідник розкриває продуктивність використання Іваном Франком середньовічної риторики як творчого джерела, що, водночас, є свідченням історичного буття традиції, яке виявляється в її відтворенні й розвиткові.

Юлія Матвєєва досліджує мозаїчне панно VI ст. із зображенням імператриці Феодори з почтом із церкви Сан-Вітале (Равенна, Італія). Розкриваючи цільове призначення й місце тканин в інтер'єрі, суголосність візерунків на завісах та одязі персонажів, зображених на мозаїці, авторка реконструює сюжет, розшифровує загальний смисл композиції. Застосований підхід дозволив виявити символічну мову тканин, їх наративну роль у відтворенні нюансів і тонкощів ритуалу, окресленні сотеріологічних сподівань імператриці.

Розвідку Світлани Оляніної «*Скульптурне опорядження українських барокових іконостасів як візуальна проповідь»* присвячено реконструкції семантики різьблених зображень ангелів у символічній програмі іконостаса XVII–XVIII ст. Автор доводить, що ангельські образи мали кілька рівнів релігійного смислу й слугували додатковим

елементом, який полегшував розуміння іконографічної програми іконостаса, акцентуючи літургійні та есхатологічні аспекти його загального символічного задуму.

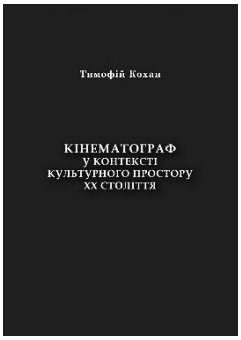
Орнаментика рушника як знакова система є предметом дослідження Євгена Причепія. Автор аналізує образ дерева в подільських рушниках, виявляючи наявність глибинних архетипів (праформ), що спільні для первісної й традиційної народної культури, завдяки чому в них можна вбачати важливе джерело для дослідження витоків культури людства в цілому.

Тетяна Гаєвська продовжує логіко-семантичний ряд наукового пошуку в розвідці *«Семантика обрядів у традиційних народних звичаях»*. Автор розглядає сутність ритуалу як культурного феномену, символічну природу якого зберігає архаїчний релігійний досвід, та зосереджує увагу на обрядах-оберегах як невіддільній складовій традиційного суспільства.

Підсумовує збірник стаття Інни Кузнєцової *«Інтерпретація Тексту культури»*, у якій безперечність розуміння Тексту як системи знаків дозволяє автору вирізнити поняття Світ-Текст, Текст культури, Текст гуманітарної культури, Текст художньої культури / Твір мистецтва. Розуміння Світу як Тексту актуалізує проблему множинності змістів семіотичного простору інтерпретації культури. В епоху критичного переосмислення, перевідкриття універсальних цінностей саме інтерпретація як шлях пошуку смислу життя через смисл Тексту культури допомагає людині в процесі подолання одномірності бінарного стереотипу (системи, що розділяє, а не синтезує) відновити цілісність світобачення. Такий підхід потребує особистої моральної відповідальності людини, насамперед, суб'єкта метапрофесійної спільності — ініціатора культурної комунікації, що надає морально-етичним вимогам фахово-засадничих ознак, пріоритетно необхідних для фахівця культурно-мистецької діяльності та рефлексатора етичного досвіду особистості — митця.

Результати теоретичних досліджень українських культурологів, мистецтвознавців, філософів, представлені науковій спільноті в цьому збірнику, сприятимуть подальшому осмисленню та вивченню процесів культуро творення в Україні та світі.

Віце-президент НАМ України,
директор Інституту культурології НАМУ,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Вступне слово // Кінематограф у контексті культурного простору XX століття: монографія / Тимофій Григорович Кохан. — К.: Ін-т культурології НАМ України, 2017. — 304 с. — С. 7–8

ВСТУПНЕ СЛОВО

Відверта зорієнтованість культурології на міждисциплінарний підхід, що став чи не найпоказовішою ознакою її теоретико-методологічної специфіки, сприяє не тільки розширенню меж гуманітарного знання, але і його самоорганізації та динамічності. Закономірно, що така спрямованість на одну із домінант діяльності Інституту культурології НАМ України, природно виявляється у планових дослідженнях його співробітників.

Монографія Т. Г. Кохана «Кінематограф у контексті культурного простору XX століття» показово віддзеркалює значний потенціал міждисциплінарного підходу, оскільки її матеріал концептуалізується на перетині естетичної, культурологічної і мистецтвознавчої проблематики, визначеної художньою сутністю кінематографа — як синтетичного виду мистецтва.

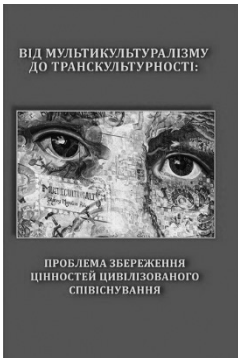
Спираючись на принцип персоніфікації, активно звертаючись до засад біографічного методу, автор розглядає паралельний розвиток кінематографа та провідних естетичних і художніх напрямків XX ст., які актуалізували дослідження інтерпретаційних можливостей кіномистецтва, його зорієнтованість на авторські пошуки, спонукали до систематизації та аналізу найбільш резонансних кінознавчих дискусій 20–50-х і 60–90-х рр., що мають значний культурологічний потенціал.

У монографії розгляд кінематографа — самобутнього мистецького явища — органічно корелюється із його осмисленням як важливого культуротворчого феномену, що мав неабиякий уплив на формування культурного простору XX ст.

Показовою ознакою проведеного дослідження є орієнтація на принцип теоретико-практичного паритету, що дозволив проаналізувати вплив визначних концепцій XX ст. на яскраві художні пошуки митців означеного періоду.

Матеріал монографії, що систематизує й узагальнює кінематографічні здобутки цілого століття, може бути використаний у процесі викладання відповідних курсів з історії та теорії культури і кінознавства, а також стимулювати молоде покоління практиків кіно до переосмислення спадщини його класиків у різних ракурсах висвітленої у монографії «Кінематограф у контексті культурного простору XX століття», втілюючи у такий спосіб основоположну тріаду творчого процесу: традиція — спадкоємність — новаторство.

Директор Інституту культурології НАМ України, академік
Ю. П. Богуцький

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Від мультикультуралізму до транскультурності: проблема збереження цінностей цивілізованого співіснування: монографія / В. М. Судакова, Н. Б. Отрешко та інші. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. — 288 с. — С. 5–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Мультикультуралізм вважається однією з найбільш неоднозначних сучасних соціальних стратегій, адже передбачає й потребує плюралістичної моделі соціальної взаємодії в межах полікультурних соціумів. Це обумовлено тим, що культурний плюралізм є стійким атрибутом сучасних держав, а проблема діалогу культур із галузі теоретичного осмислення переходить до галузі практичного вирішення. Мультикультуралізм полегшує взаємну комунікацію між етнонаціональними спільнотами, обмін цінностями і культурними надбаннями, а також впливає на латентні локальні особливості, повсякденне життя людей. Останні три-чотири роки дослідники глобалізаційних змін усе більше схиляються до того, що сьогодні у світі відбуваються тісні переплетіння глобалізаційних та неглобалізаційних процесів, які не варто відокремлювати чи протиставляти, що приводять до можливих альтернативних проектів майбутнього розвитку для окремих країн із вибором ними позитивних неглобалізаційних змін. Ця ситуація безпосередньо стосується сучасної України.

Варто зазначити, що мультикультуралізм усе частіше сприймається як загроза розпаду стійких соціальних зв'язків та культурних традицій, що перетворюють у символ ціннісної дезорганізації сучасних суспільств і, більшою мірою, концентруються довкола власних регіональних стрижнів. У цих умовах сучасне українське суспільство потребує ідей, що зможуть забезпечити формування стабільного, цілісного соціуму в умовах можливого "постглобалізаційного" світу. Одну з таких ідей, на мій погляд, можна знайти у розумінні мультикультуралізму як засобу національного єднання у поліетнічному суспільстві. Звідси найголовніше питання може бути сформульовано наступним чином: наскільки глибоко ми здатні увійти у процес глобалізації, не втративши при цьому власної культурної ідентичності? Проблема мультикультуралізму — це пошук теоретичного і практичного вирішення питання, у якому сьогодні перебуває світова спільнота. Важливість дослідження пояснюється тим, що у процесі побудови сучасного суспільства відбуваються помітні зміни в його філософсько-культурологічній парадигмі. Так, однією з філософських концепцій глобального суспільства є теорія і практика мультикультуралізму (ідея інтеграції різних культур, що забезпечує їх взаємозбагачення і взаємодію). Мультикультурність — яскрава і сутнісна ознака культур епохи постмодерну. Культурна багатоманітність є одним із головних викликів нашої епохи. Взаємодія культур, діалогічність, культурний поліфонізм, європоцентризм, мультикультуралізм — саме ці поняття визначають філософсько-культурологічний дискурс XXI сторіччя, в якому інтеграційні процеси стали тенденцією організації жит-

тєвого простору в епоху глобалізації. У цьому контексті головна риса культури XXI сторіччя — діалогічність.

При розгляді питання діалогу культур необхідно звернутися до культурно-історичного виміру і відзначити, що в часи античності культурна традиція була монологічною та центричною, а світ ділився на людей своїх та інших (чужих). Співзвучною античному погляду постає ідея всесвітньо відомого культурфілософа О. Шпенглера про те, що усі культури (цивілізації) автономні у відношенні одна до одної. Сьогодні жодна культура, країна, соціальна група чи індивід не сприймаються як замкнуті чи самодостатні феномени. Їм усім притаманний взаємозв'язок, взаємообумовленість і взаємовідношення; саме ці складові, що на перший погляд забезпечують взаємодію, у сьогоденні є вкрай складними елементами у процесі глобалізації. Починаючи від останніх десятиліть XX сторіччя, культури зазнають впливу потужного світового процесу під назвою глобалізація.

Багатоаспектність цього процесу засвідчує, що людство вступило в нову добу свого розвитку, що має характер планетарних змін. Тут потрібно виходити з того факту, що глобалізація призводить до зіткнення сучасних унікальних культур на основі комунікаційних змін. В ідеалі це так зване зіткнення не повинно здійснюватися шляхом конфліктів та заперечення "іншого", або ж і навіть шляхом знищення.

Аналізуючи феномен глобалізації, потрібно відзначити, що це поняття артикулювалося і попередніми епохами. Нашим близьким та далеким пращурам не був відомий термін "глобалізація", однак глобалізаційні прагнення були їм притаманні. Історія знає багато спроб великомасштабної експансії держав (володарів), релігій, ідей, культур — спроб, що теж були глобальними проектами в часи тодішніх можливостей суб'єктів експансії та умов життя людства. Ці проекти мали свою мотивацію, й у більшості випадків спершу були агресивно маніфестовані, а вже потім їх намагалися реалізувати. Намір і "теорія" йшли попереду дії та практики. Суб'єктивні поривання перевершували об'єктивні можливості. Якою ж є культурна складова глобалізаційного процесу? Соціокультурні аспекти глобалізації роблять особливо актуальним вивчення особливостей міжкультурної взаємодії. Взаємодія культур — це складний, суперечливий та амбівалентний чинник сучасності, який є комплексом багатьох складових і залежить від впливу низки системних чинників: суспільно-політичних, світоглядно-аксіологічних, історико-спадкоємних і культурно-цивілізаційних.

Взаємодія культур — особливий процес безпосередніх відносин і зв'язків, що встановлюються між двома чи декількома культурами. Міжкультурні контакти породжують множину проблем, що обумовлені незбігом світогляду, цінностей та інших характеристик. Сучасній Україні не уникнути адаптації традиційних моделей монокультурних інтеграцій до нового соціального середовища у площинні збереження культурного різноманіття.

Саме тому дуже важливими є культурологічні дослідження, спрямовані на вивчення системи соціокультурних явищ та процесів, а також інституціональних способів та механізмів їхнього соціального відтворення, зокрема наукового розуміння сутності соціокультурного потенціалу, еволюції форм і перспектив впливу мультикультуралізму на всі сфери суспільного життя. Науковці зосереджуються на проблемі функціональної специфіки цінностей мультикультуралізму, що стають важливим інтерактивним культурним осередком та важливим компонентом повсякденного життя людей. Досліджено відмінності між класичним мультикультуралізмом та сучасними транскультурними практиками, що дає змогу оцінити характер специфічних соціо-

культурних наслідків соціокультурного впливу на сфери художніх, мистецьких, творчих процесів у культурних середовищах. Авторський колектив дослідження окреслює можливі шляхи подолання негативних явищ трансформації культури, висвітлюючи кризовий стан сучасного світового та вітчизняного мультикультуралізму.

Дослідники здійснюють подальший пошук методологічних засад вивчення соціокультурних проблем України у світовому контексті, тим самим доповнюючи скарбницю національних культурологічних надбань. Дискурс запропонованого читачеві наукового видання Інституту культурології НАМ України викладено у чотирьох розділах: у першому розділі розглянуто аспекти сучасних концепцій мультикультуралізму, їх критика, дискусії, тенденції розвитку; у другому розділі предметом дискусії є динаміка розвитку сучасних моделей мультикультурних практик; у третьому розділі приділено увагу різноманітності мультикультурних практик у сучасному повсякденні; у четвертому розділі розглянуто особливості українського мультикультуралізму, його самобутній шлях у майбутнє. Наукове видання є результатом проведеного фундаментального дослідження Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою "Концепція і практика українського мультикультуралізму".

Віце-президент НАМ України,
директор Інституту культурології НАМУ,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Передмова // Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія / С. М. Волков, Т. І. Гаєвська, Я. М. Левчук та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. — 576 с., іл. — Інформація про авторів. — С. 7–12

ПЕРЕДМОВА

У психології відоме графічне зображення впливу на дитину у вигляді декількох концентричних кілець. У центрі знаходиться сам малюк, потім, близько до нього, розташовані члени сім'ї, сусіди, вчителі, далі — суспільство, держава і, нарешті, в зовнішньому кільці — світ. Бронфенбреннер (1979) теоретично обґрунтував цю систему зв'язків і дав назву кільцям. Мікросистема, або внутрішнє кільце, належить до близьких і прямих зв'язків дитини, таких як сім'я, сусіди, дитячі дошкільні, навчальні та розвиваючі установи. За нею йде мезосистема, яка складається з мережі зв'язків безпосереднього оточення дитини (наприклад, це може бути церква або рада батьків і вчителів в школі). Потім йде екзосистема, що включає соціальне середовище, що впливає на дітей, але не прямо, а опосередковано (наприклад, оточення батьків на роботі або середовище в районі проживання). Наступною є макросистема, яка пов'язана з суспільством в цілому — відносинами, звичаями, переконаннями та культурним світоглядом. В основі цієї класифікації лежить уявлення про те, що дитина постійно розвивається і адаптується до зовнішнього світу і на цей процес впливають специфічні характеристики даних систем, а також їх взаємодія. У нашій монографії така модель використовується для ілюстрації таких взаємодій і відносин між дітьми і оточенням.

Але зауважимо, що перший негативний факт полягає в тому, що буферна функція мікросистеми, зокрема батьки, все більше втрачають свою значимість в питаннях отримання, моделювання, інтерпретації і донесення до дитини інформації з зовнішнього світу. Сьогодні діти використовують засоби, які не можуть відстежити батьки і вихователі. Хоча є вірним інше. Інформація з макросистеми тепер доходить до дітей безпосередньо, в обхід звичної посередницької системи. Коли б Бронфенбреннер проводив своє дослідження зараз, а не 40 років тому, він би, звичайно, визнав значний вплив глобалізації на макросистему, однак питання про те, до якого рівня віднести кіберпростір, залишається відкритим. Діти все більш раннього віку отримують доступ в Інтернет, чому сприяє висококонкурентний комерційний сектор для дорослих. Діти двох-трьох років стають цільовою аудиторією нового програмного забезпечення, яке дозволяє їм користуватися Всесвітньою мережею і посилати електронні повідомлення без допомоги батьків. Діти старшого віку використовують електронні пристрої, які ставлять в безвихідь їх батьків і матерів. Число дітей, які користуються Інтернетом, постійно збільшується, а мобільні телефони є звичним аксесуаром і без яких люди відчувають себе безпорадними.

Оптимістично налаштовані дослідники вказують на необмежені можливості ді-

тей, на нові навички, які вони опановують і применшують наявні при цьому ризики, сприймаючи їх як ознаки надзвичайно консервативних поглядів. Дійсно, деякі діти від інформаційного тиску не страждають, особливо якщо ростуть в благополучних сім'ях, але більшість стає уразливими, оскільки комерційні компанії і дорослі тепер можуть безпосередньо звертатися до підлітків через Інтернет. Діти проводять понад дві години в день за комп'ютером і більше 80% з них роблять це на самоті. Якими б не були аргументи оптимістів, реальність така, що діти все-таки входять на невідому територію і відкривають світ переважно без допомоги батьків і вихователів. Люди з внутрішнього кільця не готові слідувати за молоддю і не усвідомлюють наслідків потоку інформації, з яким стикаються їхні діти і учні.

Дитинство як генеральний ресурс, умова і фактор збереження і розвитку будь-якого суспільства є важливим елементом соціокультурного життя народів. Усвідомлення цього зробило дитинство одним з найактуальніших об'єктів соціогуманітарних досліджень сучасності. Але, разом з тим, феномен дитинства, як і раніше, залишається одним з найбільш маловивчених і малозрозумілих соціальних явищ. В даний час ще тільки позначаються підходи до розгляду даного соціального феномена в його цілісності, в тому числі в розумінні його ролі в суспільному житті.

А тим часом однією з основних соціокультурних характеристик суспільства є ставлення до дітей, і дитинство тут, з позицій сучасного соціально-філософського знання, не просто віковий етап розвитку індивіда, але особливий, системно виражений соціокультурний феномен. Він безпосередньо зв'язаний з феноменом соціокультурного середовища, в якому дитинство реалізує себе як своєрідний і фундаментальний соціальний інститут суспільства, який відповідає за відтворення, збереження та історичний розвиток людського роду.

Постмодерн став новою формою соціокультурної реальності, який особливим чином впливає на феномен дитинства в суспільстві епохи глобалізації, ускладнення взаємозв'язків суспільних суб'єктів, зростання нових викликів соціальної стабільності. На тлі цих процесів провідною тенденцією розвитку сучасної людської цивілізації стала зміна культурно-історичного і соціального статусу дитинства, що характеризується зростанням кризовості у відносинах світу дитинства і світу дорослих.

Постійно збільшується потік досліджень в цій сфері — від культурно-історичної психології розвитку, етнографії дитинства та його історії до соціології дитинства, екологічної психології розвитку дитини, соціально-генетичної психології, соціальної психології дитинства, екології дитинства і навіть віртуальної психології дитинства.

Великою евристичністю в цьому плані має запропонована в культурно-історичному підході ідея зв'язку дитини з дорослими, тому акцент в більшості сучасних досліджень все більше зміщується в бік розгляду сучасного дитинства як результату соціогенезу взаємовідносин дітей і дорослих. При цьому поняття розвитку стає ключовим.

Дитинство — це період становлення дитини повноцінним членом людського суспільства, час бурхливого розвитку людини, яке неможливе без посередницької ролі дорослого. Саме доросла людина виступає посередником між дитиною і сукупністю соціокультурних цінностей, настанов, норм, які визначають умови життя даного суспільства і можливість жити в ньому. З цієї точки зору стосунки дорослих і дітей доречніше називати діадою, психологічним симбіозом, оскільки вони утворюють цілісну систему, форму організації спільного життя і діяльності, що забезпечує їм процес взаємної соціалізації. Розвиток дитини, обумовлений тільки одним фактом його включеності у цю систему, доповнюється розвитком іншого члена цієї діади —

дорослого, який теж за потреби розвивається разом з дитиною. Більш того, є підстави стверджувати, що повноцінний розвиток дитини забезпечується тільки у тому випадку, якщо дорослі разом із нею спілкуються і розвиваються.

Такого роду узагальнення приводять нас до розуміння того, що вивчати дитинство не можна ізольовано від навколишнього мікро- і макросередовища, зокрема поза світом дорослих. Лише з позицій тільки системного, полідисциплінарного вивчення дитинства можна дати більш повну і адекватну картину реальності, розібратися в причинах існуючих проблем світу дитинства і зробити спробу їх вирішення.

Постмодерністський світогляд, охоплюючи індивідуальну і суспільну свідомість сучасних людей, безпосереднім чином вплинув на класичну форму світосприйняття людини, яка складалася тисячоліттями. На зміну домінуючій суспільній, загальнолюдській системі цінностей і моралі, заснованій на принципах коммунітарності, прийшли індивідуалізм і творчий егоїзм маленької людини, яку деякі сучасні автори зараховують до зовсім нового, біфуркаційного типу особистості. Основні риси якого виявляються у світоглядній нестабільності та безпринципності з точки зору звичного класичного світогляду. Головний принцип біфуркаційної людини — прагнення до абсолютної творчості і заперечення будь-якої нормативності в мисленні і дії, крім футуристської нормативності. Цей новий постмодерністський світогляд і пов'язану з ним нову ситуацію світу дитинства в сучасному суспільстві, ми також могли б назвати некласичною ситуацією, яка заперечує класичний світогляд і класичну ситуацію світу дитинства.

Дитинство дійсно є соціально-історичним феноменом — адже ідея дитинства властива далеко не кожному суспільству. Відомий американський медіа-теоретик Н. Постмен в своїй книзі «Зникнення дитинства» передбачає, що якщо «ідея дитинства» з'явилася на певному етапі людської історії, то вона може і зникнути. Щось подібне вже відбувається у сучасному світі. Телебачення і Інтернет замінили книжкову культуру і щоденне спілкування з дорослими, за допомогою яких, не докладаючи жодних спеціальних зусиль, діти долучаються до культури дорослих, для них відкриті всі секрети «дорослості». Зникає дитячий одяг, дитячі іграшки та ігри, набуваючи вираженого характеру атрибутів і дій світу дорослих, зауважимо — не завжди кращих. Дитячі вади і злочинність мало чим відрізняються від дорослих.

Дитинство, являючись структурним елементом соціуму, дзеркально відображає усі його проблеми. Дана постановка питання є надзвичайно актуальною і для сучасного суспільства, яке відчуває вплив глобалізації і постмодерну.

Бурхливі соціально-економічні і політичні події на початку XXI століття зумовили проблеми економічного, політичного і соціального характеру в Україні. Системна криза, що охопила українське суспільство, не залишила поза увагою його фундаментальні механізми функціонування і розвитку, у тому числі і суспільне відтворення. Руйнування існуючих, які складалися тисячоліттями, традиційних інститутів соціалізації — сім'ї та дитячого співтовариства, грубе вторгнення засобів масової інформації та індустрії розваг в інтимний світ особистості, безсоромна проповідь «нової моралі» і нав'язування «телеекранної соціалізації» — все це призводить до нівелювання, розмивання поняття дитинства і дорослості, «меркантилізації, вестернізації, демонізації свідомості дитини». По суті відзначені недоліки є доказом більш масштабної загальної кризи — кризи у стосунках світу дитинства і світу дорослих, породженого, насамперед, особливостями виконання дорослими своїх посередницьких функцій.

Усе це свідчить про наступ нової епохи дитинства і відносин між світом дорослих і світом дитинства, які безпосереднім чином пов'язані з загальноцивілізаційними

і загальнокультурними особливостями сучасного суспільства. Цю епоху відповідно до її основних характеристик, ми б наважилися назвати постмодерністською епохою дитинства. Бунт маленької людини проти класичних форм культури і цивілізації, які склалися до теперішнього часу, проявив себе через нігілістичне заперечення накопиченого раніше соціального досвіду і знайшов оригінальне вираження в системі відносин двох найважливіших підсистем суспільства — дитячого і дорослого світів.

Соціальні інститути перебувають під впливом ідей постмодернізму, який претендує на роль домінуючого нігілістичного світогляду і який прагне стати їх ядром. Постійно і незмінно відбувається руйнування шляхів і механізмів передачі культурного досвіду від покоління до покоління. Цілеспрямовано руйнується зв'язок часу у свідомості поколінь і народів. Девіз сучасної людини — це: «Ми погано розуміємо своїх дітей і зовсім не розуміємо дітей своїх дітей».

Авторський колектив провів дослідження феномену субкультури дитинства і мав на меті розширити і уточнити знання про дитину і дитинство, акцентувати увагу на існуючих проблемах і протиріччях в культурному, соціальному, політичному, економічному аспектах. Авторами зроблена спроба окреслити можливі шляхи подолання негативних явищ трансформації дитячої субкультури, висвітлюючи кризовий стан сучасного світового та вітчизняного досвіду у вивченні цього складного і багатоаспектного феномену. Важливим є вивчення основних і специфічних характеризуючих рис субкультури дитинства, її морфології. Існуюча в науці концепція про автономність дитинства не має деструктивного начала, а тому видається недостатньо стійкою і розробленою. Домінує точка зору, що у дітей не може бути власної культури. Систематизувавши існуючі концепції про субкультуру науковці довели, що дитяча культура існує. У своїх дослідженнях вони прагнули не протиставляти її суспільству, а, навпаки, зберігати її і розвивати, оскільки вона не менш різноманітна і цікава, ніж субкультура дорослих. Доведено, що вивчення дитинства і вирішення задач у цій сфері — один із пріоритетних напрямків політики сучасної України.

Актуальність дослідження обумовлена також відсутністю потенційних альтернативних варіантів морфологічної моделі дитячої субкультури. Її структура полікомпонентна, аналіз кожного елемента вимагає міждисциплінарного підходу. Тому до дослідження залучені фахівці з різних гуманітарних напрямів.

У монографії є статті, які, на перший погляд, не мають ніякого відношення до предмету вивчення. Але при ретельному погляді стає зрозумілим, що назрів час для таких досліджень. Метою статей є розширити інформаційне поле дослідження, акцентувати увагу на найбільш важливих сучасних питаннях. Такий погляд надав можливість змінити звичний, можливо, стереотипний погляд на дітей.

Отже, авторський колектив надав можливість констатувати нову соціокультурну епоху життя дитини в сучасному світі, відмінними рисами якої є:

• по-перше, руйнування традиційних, класичних інститутів соціалізації та заміщення їх новими, нетрадиційними. Останні позбавляють дитинство його онтологічності і ідентифікують його, всього лише, як акциденцію (властивість), інструментом нової глобальної цивілізації, яка потребує такого людського будівельного матеріалу, який за своїм субстратом має не самоцінно-онтологічний, а підпорядковано-технологічний характер;

• по-друге, втрата дитинством самостійного статусу в світі дорослих. Хоча зовні дитинству надається все більше можливостей і свобод в конструюванні свого світу але, насправді, цей процес носить організований характер, орієнтований на створен-

ня нової людини, яка має бути наднаціональною, мікшованою свідомістю. Даний тип відповідає поняттю людини-споживача і прагматика, маргінального за своєю суттю, «флюгерного», що здатна бути творцем своєї долі, залежного від зовнішніх конструкторів його світогляду і способу життя;

• по-третє, наростання тенденції утилітарної дозованості батьківства у сфері соціальних відносин дитини і дорослих, пов'язаної із зростанням індивідуалістичних і гедоністичних установок сучасних людей на народження і виховання дитини. По суті, мова йде про наростання тенденції розсудливості і розумного егоїзму нового типу батьківства.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що цілісне культурологічне вивчення структури субкультури дитинства на даний момент представлено на недостатньому рівні і вимагає здійснення додаткових досліджень.

Наукове видання є результатом здійсненого фундаментального дослідження Інституту культурології Національної академії мистецтв України за темою «Традиційна дитяча субкультура України: соціокультурний потенціал».

Віце-президент НАМ України,
директор Інституту культурології НАМУ,
академік НАМ України
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Потенціал українсько-польської культурної співпраці в умовах глобалізації та «інформаційних війн» // Україна — Польща: діалог культур (Ukraina — Polska: dialog kultur): зб. матеріалів Міжнародного наукового симпозіуму, Київ, 19-21 квітня 2018 р. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 113 с. — С. 7–9

ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА «ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН»

Ми живемо в непростий час, коли піддаються випробуванням такі, здавалося б, давно усталені явища, як ідентичності й культури модерних європейських націй. Минули часи, коли національні культури принаймні великих, розвинених країн могли претендувати на монопольну роль хоча б у власному культурному просторі. Такий наслідок глобалізації й «віртуалізації» культурного життя зачепив майже всіх, але особливо помітний він у невеликих та етнокультурно неоднорідних країнах.

Однак глобалізаційне розмивання меж національних культур породжує не лише виклики чи загрози їхньому дотеперішньому модусу існування, а й створює нові можливості для розвитку, нові поля активної співпраці між такими «недомінантними» культурами. Така співпраця особливо важлива й бажана в тих випадках, коли дві національні культури знають одна одну, мають давні (хай і не завжди безхмарні) зв'язки, а тим паче — коли вони мають схожі проблеми.

В Україні здавна існували значний інтерес і повага до польської культури. Це обумовлене давніми зв'язками наших народів і культур. Адже довге, кількасотлітнє перебування значної частини українських земель у складі польсько-литовської Речі Посполитої залишило значну, різноманітну, часом суперечливу історико-культурну спадщину. На цей період у нашій спільній історії можна дивитися по-різному. Можна бачити в ньому передусім соціальне гноблення й криваві повстання, міжрелігійну ворожнечу та виграні й програні битви. І на підкріплення такого погляду нескладно навести чимало фактів. Але ж є й інші безперечні факти, інший історичний досвід — досвід мирного сусідського співжиття, плідної співпраці і взаємних благотворних впливів, у тому числі й у культурі, мистецтві, науці й освіті, громадському житті.

Скажімо, важко уявити польську літературу XVI століття без русина Станіслава Оріховського, а польську поезію XIX століття — без так званої «української школи», без уродженця Кременця на Поділлі, одного з «національних пророків» — Юліуша Словацького. А український культурний і суспільний рух XIX століття неможливо уявити без етнічних поляків Володимира Антоновича й Тадея Рильського.

Натомість українську культуру й політику першої половини XX століття неможливо уявити без молодшого Рильського — Максима Тадейовича, без архітектора Владислава Городецького, історика й політика В'ячеслава Липинського, композитора Бориса Лятошинського...

Водночас провідними постатями в польській культурі XX століття стали уродженці України — Кароль Шимановський і Ярослав Івашкевич.

А вже по такій трагічній для обох наших народів Другій світовій війні величезну роль у створенні фундаменту майбутнього партнерства наших народів і держав, тоді ще не незалежних, відіграв видатний польський мислитель, політик, діяч культури Єжи Гедройць. Зокрема, його співпраця з Юрієм Лавріненком та Юрієм Шевельовим увінчалася появою у 1959 році в серії ***«Biblioteka "Kultury"»*** хрестоматійної антології ***«Розстріляне Відродження»***, яка згодом стала основоположною для нашого сучасного розуміння канону української літератури першої половини XX століття.

В Україні інтерес до польської культури не зник і сьогодні на рівні «високої» культури — художньої літератури, серйозної та джазової музики, «авторського» кіно. Але у важливій царині популярної культури польська присутність у сучасній Україні помітно зменшилася, порівняно з часами «соцтабору» — головно через поступове витіснення глобалізованою англомовною продукцією будь-якої іншої (за винятком російської поп-продукції, що її експансія в Україні активно підживлювалася політично вмотивованими фінансовими потоками).

З іншого боку, Польща належить до тих небагатьох країн Європи, де можна говорити хоча б про якусь українську культурну присутність: тут регулярно перекладаються й видаються книжки наших письменників, тут принаймні зрідка виступають наші популярні виконавці; існують традиційні контакти польських та українських науковців у різних галузях науки.

Багато фахівців вважають, що в умовах глобалізованого й комерціалізованого культурного простору ключовим чинником для розвитку національних креативних індустрій (відтак — і національних культур у цілому) є розмір базового ринку для їхнього продукту — тобто розміри аудиторії, близької за мовою, культурними настановами, за легкістю сприйняття творів, породжених даною культурою. Саме така культурна близькість зберігається між польською та українською культурами.

Отже, є чималий, але погано використовуваний потенціал польсько-української культурної співпраці як у «високій» культурі й мистецтві, так і на глобалізованих ринках популярного культурного продукту.

Не можна сказати, щоб цей потенціал співпраці сьогодні зовсім не використовувався. Зокрема, співпраця двох держав у галузі культури принесла плоди у вигляді появи у 2004 році музею Ю. Словацького та бібліотеки його імені у місті Кременці, спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Варшаві, пам'ятників Юліушу Словацькому, вченому-хіміку Войцеху Свєнтославському, архітектору Владиславу Городецькому та меморіальної дошки Янушу Корчаку в Києві, пам'ятника Адаму Міцкевичу в Одесі, внесення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО українсько-польського транскордонного об'єкта «Дерев'яні церкви Карпатського регіону», відновлення «Цвинтаря орлят» у Львові, появи Меморіалу жертвам сталінських репресій у Биківні під Києвом та багато іншого.

У 2004 році в Україні з успіхом відбулися численні культурно-мистецькі імпрези Року Польщі, а наступного 2005 року в Польщі успішно пройшла програма Року України. Чималу користь українському та польському кіномистецтву принесла співпраця видатних сучасних кінорежисерів Кшиштофа Зануссі та Єжи Гофмана з українськими акторами й режисерами, зокрема молодими, котрі в 2002—2005 рр. отримали можливість стажування в мистецьких навчальних закладах Польщі. За фінансової підтримки

Міністерства культури України, поруч з іншими ЗМІ національних менших, виходить газета ***«Dziennik Kijowski»***.

Але всього цього ще, мабуть, замало в сьогоднішньому непростому світі.

Обом нашим країнам, урядам, але в першу чергу — самим діячам культури слід докласти зусиль, аби спільно забезпечити поліпшення умов розвитку власних національних культур, усього культурного простору Центральної та Східної Європи. Це стане реальністю, якщо ми дбатимемо не лише про збереження традиційних контактів між митцями, письменниками, науковцями наших країн, а й про системну розбудову співпраці наших креативних індустрій, про взаємну промоцію польського та українського культурного продукту на обох національних ринках, про їх помітнішу присутність у глобальному віртуальному культурному просторі.

Богуцький Ю. П. Переднє слово // Богиня-Космос і сімка Божеств у первісних міфологічних уявленнях: монографія / Причепій Є. М. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 336 с., — С. 7–8

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Монографія доктора філософських наук, професора п. Причепія Є. М. присвячена дослідженню семантики архаїчних символів, народних орнаментів та груп (множин) знаків. Робота здійснена в рамках фундаментального дослідження за темою «Морфологія культури як міждисциплінарна проблема», над якою працював Інститут культурології НАМУ протягом останніх років.

Дослідження семантики архаїчних символів, орнаментів та множин знаків є досить актуальним для розкриття закономірностей становлення культури. Первісна людина об'єктивувала свої знання у вигляді символів (знаків, образів). У цьому первісному письмі відображені зародки міфології, мистецтва і науки (математики та астрономії). До наших часів вони дійшли у вигляді знаків на археологічних артефактах, а також у вигляді орнаментів, що зберегли прадавню символіку. На жаль, правила, за якими «читається» це первісне письмо, втрачені. Вчені (археологи, етнологи та культурологи) прикладають багато зусиль, щоб проникнути в таємниці цих пам'яток культури. Однак, попри певні успіхи в цій сфері, духовний світ доісторичних людей залишається поки ще не розгаданим.

Свій погляд на цю проблему сформував і автор монографії. Статті Є. М. Причепія, в яких викладалась його концепція, регулярно публікувалися у виданнях Інституту культурології НАМ України — щорічнику наукових праць «Культурологічна думка» тощо. У пропонованій читачеві монографії його погляди викладені найбільш повно і цілісно.

В українському науковому середовищі мало фахівців у галузі символіки й орнаментів (це досить вузька спеціалізація) і важко визначити значення дослідження п. Причепія Є. М., його концепції у вирішенні цієї проблеми. Однак можна констатувати, що вона викликала жвавий інтерес у наукової спільноти, про що свідчить кількість посилань на публікації автора в наукових публікаціях інших дослідників.

Захоплення автором монографії українською народною вишивкою в межах досліджуваної Інститутом фундаментальної теми стало поштовхом до вивчення символів археологічних пам'яток. Так сформувалась сфера інтересів, що зумовила написання цієї роботи.

Для дослідження семантики символів та орнаментів в дослідженні автор застосував структурний метод, вивчаючи не окремі символи, а структури — певним чином упорядковані групи символів. Авторський підхід в інтерпретації структур дав значно глибші знання, ніж раніше застосовані методи. Автор дослідження виділяє ряд структур і на малюнках демонструє, як давні люди ділили Космос (і Тіло Богині) на ці структури.

На думку п. Причепія Є. М., для проникнення в семантику символів, тобто розкриття їх значення, необхідно дослідити механізм (логіку, закономірності) їх формування, що він успішно здійснює в монографії.

Автор висуває гіпотезу, що низка виділених ним структур, зокрема структури Космосу, структури частин Тіла Богині та ін., були спільними для всього людства або принаймні для більшої його частини. До такого висновку він приходить на підставі того, що ці структури простежуються на артефактах, що відносяться до палеоліту і зустрічаються в орнаментах, символіці та фольклорі багатьох народів світу. Це досить нова ідея, яка провокує висновок, що культури різних народів мають в основі єдині структури, що у свою чергу є свідченням духовної єдності всього людства.

Важливе місце в доробку автора посідає ідея семантики множин знаків. Під множинами знаків п. Причепій Є. М. розуміє групи крапок, рисок та інших знаків і образів, які можна бачити на археологічних артефактах та орнаментах. Спираючись на думки відомого німецького математика Г. Кантора, автор монографії доводить, що первісні люди могли оперувати множинами, не маючи чисел, які б їх позначали. Це досить цікава гіпотеза, і, якщо вона буде сприйнята науковою спільнотою, то можна буде сподіватися на прорив у тлумаченні первісних множин.

У роботі п. Причепія Є. М. містяться й інші ідеї, щодо морфології культури, що мають новаторський характер. У монографії простежуються закономірності утворення знаків зодіаку, висловлюються оригінальні думки, щодо трактування народного рушника як символічного зображення зодіакального шляху сонця та місяця.

Досить розлога розвідка присвячена символу дерева, де автором проаналізовано образи дерева, що присутні в архаїчній символіці, дано класифікацію і розкрито семантику різних типів дерева — «світове дерево», «дерево життя», «небесне дерево» та ін.

Однією з тем, що присутня в усіх розділах монографії, є семантика трипільських артефактів. Автор порівнював структури символів, властиві виробам трипільців, зі структурами символів подільських рушників і показував їх подібність, що може свідчити про неперервність духовної традиції на теренах України.

Структурний аналіз первісної символіки дозволив автору по-новому підійти до космосу чарівної казки. В роботі показано, що між космосом казки і космосом первісної символіки відсутня принципова різниця. Це досить важливий висновок для встановлення епохи формування казки.

Автор науково намагається довести, що духовний світ давніх людей навіть в епоху палеоліту був значно різноманітнішим та багатшим, ніж ми це уявляли до цього часу. Сподіваємося, що ідеї автора, висловлені в цій роботі, сприятимуть науковим дискусіям щодо проблем становлення культури людства. А це в свою чергу сприятиме усвідомленню людиною і людством у цілому свого місця і місії в цьому світі.

Віце-президент НАМ України, академік НАМ України,
директор Інституту культурології НАМ,
Юрій Богуцький

Богуцький Ю. П. Сучасна культурна динаміка самоорганізації суспільства: стан та перспективи // Сучасні засади культуротворення в Україні: зб. тез наук. конф., Київ, 19 жовтня 2018 р. — К.: ІК НАМ України, 2018. — 79 с. — С. 7–9

СУЧАСНА КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Протягом усієї багатовікової історії пізнавального ставлення людини до світу поряд із зверненням до зовнішньої (природної) дійсності наявна паралельна «саморефлексія мислячого духу» (Гегель). Зокрема, в цьому плані можна констатувати незмінну актуальність проблем, пов'язаних із становленням, функціонуванням і розвитком культури. Це пояснюється, по-перше, сутнісним прагненням людини до осягнення власної суспільно-культурної природи, адже пізнання зовнішнього світу є не так метою, як засобом людського буття, тоді як об'єктивний світ є реальністю, «в якій дух пізнає сам себе». По-друге, перманентний інтерес до питань генези та закономірностей еволюції культури зумовлено також потребою в теоретично узагальненій і логічно цілісній картині суспільної історії. Вочевидь не потребує обґрунтувань твердження про те, що побудова такої картини є однією з необхідних передумов уможливлення раціонально-осмисленого підходу до питання про перспективи культурно-історичного процесу — питання, не байдужого будь-якому поколінню людства. Сучасний етап розвитку культури характеризується низкою кризових феноменів і тенденцій як національно-культурного, так і глобального масштабу. Сюди передусім можна віднести так звану кризу «технократичної домінанти» та, як її наслідок, екологічну кризу. Загрозливих показників набуває криза духовності загалом і, відповідно, такі її окремі прояви, як дегуманізація суспільного буття, знецінення особистісних властивостей людини, криза соціалізації особи, зниження соціально-рольової активності індивіда, девальвація інтелектуальної діяльності, глобальна освітня криза тощо.

Одним із ефективних засобів пошуку виходу з такого культурно-кризового стану є, на нашу думку, дослідження чинників і механізмів динаміки історії людської культури загалом та сучасного її етапу зокрема. Екстраполюючи ці механізми на аналіз потенційних шляхів певної історії, можна буде вести мову про раціоналізацію такого пошуку.

Аналіз сучасного етапу розвитку цивілізації свідчить про її глобально-масштабний критичний стан, зумовлений істотним дисбалансом між зростанням ефективності культурогенних утворень, породжених «технологічною раціоналізацією» природи, та підвищенням ступеня «стихійної некерованості» суспільного буття. Очевидним є те, що при збереженні такої культурно-організаційної парадигми, з одного боку, подаль-

ший розвиток продуктивних сил дедалі більше перетворюватиметься на свою згубну противагу, а з іншого, поглиблюватиметься духовно-культурна деградація суспільства. У результаті можна констатувати вичерпаність онтологічно-врівноваженого потенціалу такої культурної парадигми, що ґрунтується на індустріально-технологічній домінанті. А отже, найбільш онтологічно доцільною має бути така переорієнтація вектора подальшого розвитку культури, яка будувалася б на альтернативній домінанті, а саме — на пріоритетності її гуманістичного спрямування.

Реалізувати таку переорієнтацію можна лише створенням загальносвітового культурно-інтегративного простору. В іншому разі суперечність між глобальним характером дієвості артефактів культури та локальним характером мети їхнього застосування й контролю буде непереборною. Таким чином, логіка перспективного культурно-історичного процесу може бути «онтологічно раціональною» тільки за умови його руху по лінії синтезу вищезгаданої світової інтеграції, а отже, й самоорганізації національних культур (оскільки такі полярні тенденції, як культурно-національна замкненість та космополітичні прагнення до «ентропійного розсіювання» культур уже вичерпали свій урівноважений потенціал).

Summary. *Throughout centuries-long history of the cognitive attitude of man to the world, along with the address to external (natural) reality, there is a parallel «self-reflection of the thinking spirit» (Hegel). In particular, in this regard, we can state the continuing relevance of the problems associated with the formation, functioning and development of culture.*

The analysis of the modern stage of civilization evidences its global-scale critical state, due to a significant imbalance between the growth of the effectiveness of cultural-genitive entities, generated by the «technological rationalization» of nature, and an increase in the degree of «spontaneous unmanageability» of social life. It is obvious that, while maintaining such a cultural-organizational paradigm on the one hand, the further development of productive forces will increasingly become its destructive counterweight, and on the other hand, the spiritual and cultural degradation of society will deepen. As a result, we can state the exhaustion of the ontologically-balanced potential of such a cultural paradigm, based on the industrial and technological dominant. Consequently, the most appropriate ontological basis should be the reorientation of the vector of further development of culture, which would be based on an alternative dominant, namely, on the priority of its humanistic orientation.

Богуцький Ю. П. Потенціал міжнародної культурної співпраці в умовах глобалізації: українсько-польські кореляції // Культурологічна думка: щорічник наукових праць. — К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2018. — № 13. — 212 с. — С. 7–13.

УДК 304.4

ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАРОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ КОРЕЛЯЦІЇ

Богуцький Юрій Петрович
віце-президент Національної академії мистецтв України, директор Інституту культурології Національної академії мистецтв України, академік Національної академії мистецтв України, доктор філософії (PhD)

Анотація. *У статті на прикладі взаємодії української і польської національних культур в умовах інтегрованої Європи та глобалізованого світу проаналізовано, з одного боку, нові тенденції та перспективи, що виникають для гуманітарного розвитку, для посилення світової присутності національних культур, а з іншого — нові проблеми, породжені суперечливим процесом глобалізації. Особлива увага приділяється ролі державної культурної політики та її інституцій (зокрема, міністерств культури), їх впливу на міжкультурну взаємодію і на вирішення проблем, обумовлених глобалізацією інформаційно-культурного простору й розмиванням міжкультурних кордонів та національних ідентичностей.*

Ключові слова: *українсько-польські культурні зв'язки, національна культура, ідентичність, міжкультурна взаємодія, культурний простір, глобалізація, державна культурна політика.*

Доба глобалізації та новітні інформаційні технології принесли нові можливості для розвитку і взаємодії національних культур, нові шляхи для їхньої самоорганізації, але водночас — породили нові проблеми, а в деяких випадках навіть загрози самому існуванню національних культур [43].

У сучасному культурному просторі піддаються випробуванням такі, здавалося б, давно усталені явища, як ідентичності й культури модерних європейських націй. Минули часи, коли національні культури принаймні великих, розвинених країн могли претендувати на монопольну роль хоча б у власному культурному просторі. Такий наслідок глобалізації й "віртуалізації" культурного життя зачепив майже всі регіони планети, але особливо помітний він у невеликих та етнокультурно неоднорідних країнах [41].

Однак глобалізаційне розмивання меж національних культур породжує не лише виклики чи загрози їхньому дотеперішньому модусу існування, а й створює нові можливості для розвитку, нові поля активної співпраці між такими — недомінантними"

культурами, як, наприклад, українська та польська. Ця співпраця є особливо важливою і бажаною у тих випадках, коли дві національні культури здавна знають одна одну, мають багатовікові, хай і не завжди безхмарні зв'язки (що їх висвітлено, зокрема, у працях [13; 17; 24; 37; 38; 47]), а тим паче — коли вони мають схожі проблеми.

Метою цього дослідження є з'ясування й унаочнення згаданих особливостей функціонування та взаємодії національних культур у сучасному європейському культурному просторі на прикладах міжкультурних контактів і взаємодій України та Польщі. Звичайно, розміри статті не дозволяють усебічно висвітлити всю палітру українсько-польських культурних контактів і взаємовпливів. Тому необхідно окреслити ширше коло наукових праць та джерел, що можуть слугувати підґрунтям для формування повнішого уявлення про предмет цього дослідження. Окрім зазначених вище, варто нагадати праці українських, польських та західних науковців, які доволі добре розкрили окремі аспекти досліджуваної тематики — Б. Бердиховської [1; 2; 3], Ю. Богуцького [5], О. Гнатюк [10], Н. Гончаренко [12], Г. Грабовича [13], А. Суліми-Камінського [20], М. Коженьовського [21], Б. Осадчука [26] та інших. Чимало інформації про сучасну культурну співпрацю України й Польщі, а також про презентацію спільного культурного надбання містять електронні ЗМІ [18; 31; 42; 44; 46].

Методологічною базою цього дослідження стали праці сучасних культурологів, що вивчали фундаментальні аспекти розвитку культур, як національних, так і традиційних, у сучасному світі, зокрема, в умовах глобалізації — А. Аппадураї [41], К. Гірца [9], Д. Гелда й А. МакҐрю [9], В. Вжоска [7], Е. Доманської [15], Б. Шацької [32] та інших. Тут ми спираємося на представників сучасного культурологічного мислення, які відмовилися від догматизації будь-яких форм і методів пізнання, раз і назавжди заданих моделей культури, зокрема національної, та усвідомили, що поява нової наукової проблеми часто вимагає розроблення нового концептуального підходу до її вивчення.

Доречно звернути увагу також на той факт, що в українських перекладах упродовж останніх років з'явилася низка важливих теоретичних праць польських науковців — окрім уже згаданих В. Вжоска, Е. Доманської та Б. Шацької, це праці О. Гнатюк [11], А. Міхніка [23], Є. Топольського [32], а також спільні праці польських та українських науковців, присвячені діяльності Єжи Ґедройця та паризької "Культури" [17; 27], українських шістдесятників [1]. Можна також констатувати значне пожвавлення в часи незалежності інтересу до України, її культурного та інтелектуального життя з боку сучасних польських науковців [47; 48; 49; 50].

Отже, ***головним вектором нашого дослідження*** стали сучасні тенденції культурної взаємодії України та Польщі, зокрема — практики, пов'язані з репрезентацією сучасних здобутків та спадщини української і польської культур світові, формування іміджу націй та їхніх культур через такі репрезентації. Предмет дослідження конкретизується у виявленні певних історичних та сучасних тенденцій міжкультурної комунікації України і Польщі. Ці гуманітарні комунікації є багаторівневими та відносно самостійними явищами у царині самоорганізованої колективної діяльності культурних спільнот. Їхніми складовими елементами виступають, зокрема, сукупність інформаційних каналів та потоків, інституйованих та неформальних, котрі забезпечують плідну взаємодію сусідніх національно-культурних та регіональних "екосистем", слугують базою для сучасного суспільного буття [4; 41].

У сучасних умовах глибинної й суперечливої соціокультурної трансформації, спричиненої глобалізацією, а у випадку Центральної і Східної Європи — ще й посткомуністичними змінами, найсуттєвішим виявляється дослідження готовності на-

ціональних культур реагувати на виклики часу, що може розглядатися як свідчення їхньої зрілості й стабільності, як ознака усвідомлення власної національно-культурної ідентичності та спроможності до рівноправного міжкультурного діалогу у світовому культурному просторі.

В Україні здавна існували значний інтерес і повага до польської культури, що обумовлене давніми зв'язками наших народів і культур [12; 13; 20; 25; 37]. Адже тривале, кількасотлітнє перебування значної частини українських земель у складі польсько-литовської Речі Посполитої залишило значну, різноманітну, часом суперечливу історико-культурну спадщину. На цей період у нашій спільній історії можна дивитися по-різному. Можна бачити в ньому передусім соціальне гноблення й криваві повстання, міжрелігійну ворожнечу та виграні й програні битви. І на підкріплення такого погляду нескладно навести чимало свідчень.

Проте є й інші безперечні факти, інший історичний досвід — досвід мирного сусідського співжиття, плідної співпраці і взаємних благотворних впливів, у тому числі й у культурі, мистецтві, науці й освіті, громадському житті. Скажімо, важко уявити польську літературу XVI століття без русина Станіслава Оріховського [38, *495–586*], а польську поезію XIX століття — без так званої "української школи", без уродженця Кременця на Поділлі, одного з "національних пророків" Польщі — Юліуша Словацького. Водночас український культурний і суспільний рух XIX століття неможливо уявити без етнічних поляків Володимира Антоновича і Тадея Рильського [13; 26].

Натомість українську культуру й політику першої половини XX століття неможливо уявити без молодшого Рильського — Максима Тадейовича, без архітектора Владислава Городецького [23], історика й політика В'ячеслава Липинського [8], композитора Бориса Лятошинського… Водночас провідними постатями в польській культурі першої половини XX століття стали уродженці України — Кароль Шимановський і Ярослав Івашкевич [2].

А вже по такій трагічній для обох наших народів Другій світовій війні величезну роль у створенні фундаменту майбутнього партнерства наших народів і держав, тоді ще не незалежних, відіграв видатний польський мислитель, політик, діяч культури Єжи Ґедройць [3, *10, 17, 27*]. Зокрема, його співпраця з Юрієм Лавріненком та Юрієм Шевельовим увінчалася появою у 1959 році в серії "Biblioteka "Kultury"" хрестоматійної антології "Розстріляне Відродження" [30], що згодом стала основоположною для нашого сучасного розуміння канону української літератури першої половини XX століття.

В Україні інтерес до польської культури не зник і сьогодні на рівні "високої" культури — художньої літератури, серйозної та джазової музики, "авторського" кіно [16]. Але у важливій царині популярної культури польська присутність у сучасній Україні помітно зменшилася, порівняно з часами "соцтабору" — переважно через поступове витіснення глобалізованою англомовною продукцією будь-якої іншої (за винятком російської поп-продукції, що її експансія в Україні активно підживлювалася політично вмотивованими фінансовими потоками) [14]. Отже, потрібна істотна активізація співпраці наших країн у сфері сучасних культурних індустрій.

З іншого боку, Польща належить до тих небагатьох країн Європи, де можна говорити хоча б про якусь українську культурну присутність: тут регулярно перекладаються й видаються книжки наших письменників [6; 48]; тут, принаймні зрідка, виступають наші популярні виконавці; зберігаються традиційні контакти польських та українських науковців у різних галузях науки.

Багато фахівців уважають, що в умовах глобалізованого й комерціалізованого культурного простору ключовим чинником для розвитку національних культурних індустрій (відтак — і національних культур у цілому) є розмір базового ринку для їхнього продукту — тобто розміри аудиторії, близької за мовою, культурними настановами, за легкістю сприйняття творів, породжених даною культурою. Саме така культурна близькість зберігається між польською та українською культурами.

Отже, є чималий, але поверхово використовуваний потенціал польсько-української культурної співпраці як у "високій" культурі й мистецтві, так і на глобалізованих ринках популярного культурного продукту.

Не можна сказати, щоб цей потенціал співпраці сьогодні зовсім не використовувався. Зокрема, співпраця двох держав у галузі культури принесла плоди у вигляді появи у 2004 році музею Юліуша Словацького та бібліотеки його імені в місті Кременці [31], спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку у Варшаві, пам'ятників Юліушу Словацькому, вченому-хіміку Войцеху Свєнтославському, архітектору Владиславові Городецькому та меморіальної дошки Янушу Корчаку в Києві, пам'ятника Адаму Міцкевичу в Одесі, внесення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО українсько-польського транскордонного об'єкта "Дерев'яні церкви Карпатського регіону" (куди, зокрема, увійшло по шість унікальних дерев'яних церков, розташованих на територіях кожної з наших країн) [28], відновлення так званого "Цвинтаря орлят" у Львові, появи Меморіалу жертвам сталінських репресій у Биківні під Києвом [29] та багато іншого.

У 2004 році в Україні з успіхом відбулися численні культурно-мистецькі імпрези Року Польщі, а наступного — 2005 року — в Польщі успішно пройшла програма Року України [22]. Чималу користь українському та польському кіномистецтву принесла співпраця видатних сучасних кінорежисерів Кшиштофа Зануссі та Єжи Гофмана з українськими акторами й режисерами, зокрема молодими. У 2002–2005 роках останні отримали можливість стажування в мистецьких навчальних закладах Польщі. За фінансової підтримки Міністерства культури України, поруч із іншими ЗМІ національних меншин, виходить газета "Dziennik Kijowski" [42].

У Дрогобичі на Львівщині, де прожив усе недовге життя й загинув від нацистської кулі всесвітньовідомий письменник і художник Бруно Шульц, регулярно відбувається міжнародний літературно-мистецький фестиваль його імені. Зокрема, 1–7 червня 2018 року під час цьогорічного фестивалю відбулися мистецька виставка "Бруно Шульц серед митців свого часу" (живописні й графічні твори 35 художників, серед них — твори С. Виспянського та К. Дуніковського), поетичні читання, перекладацький семінар, наукова конференція, театральна моновистава бразильського актора Жерома Фонтани за оповіданням Бруно Шульца "Санаторій під клепсидрою". Учасниками фестивалю стали літератори, науковці, перекладачі, художники, актори з Польщі, України, Німеччини, Ісландії, Грузії, Японії [46].

Після здобуття Україною незалежності в Польщі значно пожвавився інтерес до сучасної української літератури, почастішали переклади творів наших авторів. Ознакою їхнього успіху серед польських читачів та критиків можна вважати те, що лауреатами престижної міжнародною літературної премії "Анґелус" (за кращий твір письменників Центрально-Східної Європи, що вийшов у польському перекладі) тричі ставали українські автори: Юрій Андрухович за роман "Дванадцять обручів" (2006), Оксана Забужко за роман "Музей покинутих секретів" (2013), Сергій Жадан за книжку "Месопотамія" (2015) [44].

Як свідчать аналітичні документи Мінкультури України [22; 28; 29], міжкультурний обмін України з іншими країнами достатньо активний. Так, важливим напрямком роботи Міністерства культури України є розроблення, укладання та виконання двосторонніх договорів у сфері культурних зв'язків. Такі міжнародні договори, на думку урядовців, сприяють розвитку та зміцненню дружніх відносин, поглибленню співпраці між культурно-мистецькими інституціями та творчими середовищами різних країн, допомагають активізувати культурний діалог, створюють підґрунтя для обміну творчим досвідом, а також сприяють створенню позитивного міжнародного іміджу України. На сьогодні створена масштабна договірна база міжнародного культурно-мистецького співробітництва з 51 країною світу (понад 80 чинних двосторонніх угод, з яких більшість мають міждержавний та міжурядовий характер) [29].

Міністерство культури не є єдиним державним гравцем у сфері українсько-польської культурної співпраці. Кілька указів Президентів України були присвячені збереженню й розвитку історико-культурної спадщини, що до її формування спричинилися обидва наші народи, вшануванню видатних діячів польського походження, відзначенню видатних подій, які можна віднести до нашої спільної історії (Указ Президента України № 603 від 2.07.1997 "Про збереження історичної забудови центральної частини м. Львова" [33]; Указ Президента України № 555/2006 "Про вшанування пам'яті Вячеслава Липинського" [34]; Указ Президента України № 207/2008 "Про відзначення 350-річчя перемоги війська під проводом гетьмана України Івана Виговського у Конотопській битві" [35], що містив також завдання щодо відзначення ювілею Гадяцької угоди; Указ Президента України № 1075 від 6.12.2010 "Про відзначення 390-ї річниці перемоги у Хотинській битві" [36] та інші).

Але всього цього ще, мабуть, замало в сьогоднішньому непростому світі. Обом нашим країнам, урядам, але, насамперед, самим діячам культури слід докласти зусиль, аби спільно забезпечити поліпшення умов розвитку власних національних культур, усього культурного простору Центральної та Східної Європи. Це стане реальністю, якщо ми дбатимемо не лише про збереження традиційних контактів між митцями, письменниками, науковцями наших країн, а й про системну розбудову співпраці наших культурних індустрій, про взаємну промоцію польського та українського культурного продукту на обох національних ринках, про їхню помітнішу присутність у глобальному віртуальному культурному просторі.

Відтак зробимо ***висновки.*** Осмислюючи досвід міжкультурної співпраці й культурно-мистецьких взаємовпливів української та польської культур у минулі десятиліття, можемо констатувати існування, як і в давніші часи, активного творчого процесу взаємних впливів та, з іншого боку, рецепції і творчого засвоєння явищ сусідніх культур, сусідніх і далеких, під час яких уже сформовані, здавалося б, національні культури вбирають не все підряд, а лише те, що відповідає їхнім потребам, ціннісним та естетичним традиціям і настановам, їхнім інтенціям.

Відрефлексовані у працях сучасних українських та польських науковців тенденції сьогодення засвідчують невтрачену зрілими національними культурами здатність оцінювати здобутки інших народів і культур та вбирати з них те корисне, що іманентно присутнє в їхніх надбаннях, для творення власного культурно-семантичного поля.

Ділячись своїми багатющими скарбами, українська й польська культури взаємно збагачують одна одну, зберігаючи в цьому діалозі власні самобутні обличчя.

Література:

1. *Бердиховська Богуміла, Гнатюк Оля.* Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами. Пер. з пол. Роксани Харчук. Київ: Дух і Літера, 2004. 332 с.
2. *Бердиховська Богуміла.* Україна: люди і книжки. Пер. з пол. Тетяни Довжок. Київ: К.І.С., 2009. 232 с.
3. *Бердиховська Богуміла.* Україна в житті Єжи Ґедройця та на шпальтах паризької "Культури". Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури". Київ: Критика, 2005. 527 с.
4. *Берегова О. М.* Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в XXI столітті. Київ: Інститут культурології АМУ, 2009. 184 с.
5. *Богуцький Ю. П.* Українська культура в європейському контексті. Київ: Знання, 2007. 679 с.
6. *Братчук О.* Переклади з української мови польською мовою з 1991 до 2012: Дослідження в рамках проекту Book Platform. URL: http://www.bookplatform.org/uk/home.html (дата звернення: 25.05.2018).
7. *Вжосек Войцех.* Історія — Культура — Метафора. Постання некласичної історіографії. Про історичне мислення. Пер. з пол. Василя Сагана, Сергія Серякова, Володимира Склокіна. Київ: Ніка-Центр, 2012. 296 с.
8. В'ячеслав Липинський та його доба: в 2 кн. Упор.: Т. Осташко, Ю. Терещенко; за ред. Ю. Терещенка. Київ: Темпора, 2010. Кн. 1. 560 с., Кн. 2. 624 с.
9. *Гірц Кліфорд.* Інтерпретація культур. Вибрані есе. Пер. з англ. Наталі Комарової. Київ: Дух і Літера, 2001. 542 с.
10. *Гнатюк Оля.* Польсько-український діалог: часопис Kultura та його спадщина (до сторіччя Єжи Ґедройця). Київ: Смолоскип, 2007. 64 с.
11. *Гнатюк Оля.* Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. Пер. з пол. Київ: Критика, 2005. 528 с.
12. *Гончаренко Н. К.* Польська гуманітаристика в українських перекладах як чинник діалогу культур. У кн.: Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність. Зб. матеріалів міжн. наук. конференції. Київ, 2012. С. 32–39.
13. *Грабович Григорій.* Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи. У кн.: До історії української літератури. Київ: Критика, 2003. С. 129–156.
14. *Гриценко О., Солодовник В.* Пророки, пірати, політики і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні. Київ: УЦКД, 2003. 168 с.
15. *Доманська Ева.* Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Пер. з пол. В. Склокіна. Київ: Ніка-Центр, 2012. 264 с.
16. *Зубавіна І.* Польські "гастролі" українського кіно. Мистецькі обрії. 2000: альманах наук.-теорет. праць та публіц. Ін-т пробл. сучасного мистецтва АМУ. Київ, 2002. Вип. 3. С. 410–412.
17. Єжи Ґедройць та українська еміґрація. Листування 1950– 1982 років. Упор., переднє слово і коментарі Богуміли Бердиховської. Пер. з пол. та англ. Київ: Критика, 2008. 752 с.
18. Іоанн Пінзель: довга дорога до Лувру. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/311300;jsessionid (дата звернення: 25.05.2018).
19. *Кальницький М.* Польські адреси Києва. Київ: Дух і Літера, 2007.
20. *Камінський Анджей Сулима.* Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів. 1505 — 1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. Пер. з пол. Ярослави Стріхи. Київ: Наш час, 2011. 264 с.
21. *Коженьовський М.* За Золотими воротями. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. Київ: Дух і Літера, 2015. 670 с.

22. Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд. За ред. О. Гриценка. Київ: УЦКД, 2007. 160 с.
23. *Малаков Д. В.* Городецький. Виклик будівничого. Київ: Грані-Т, 2008. 176 с.
24. *Міхнік Адам.* У пошуках свободи. Есеї про історію та політику. Пер. з пол. Андрія Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2009. 624 с.
25. *Наливайко Д.* Українське Бароко: типологія і специфіка. Українське бароко. Ред. Л. Ушкалов. Харків, 2004. Т.1.
26. *Осадчук Богдан.* Україна — Польща — світ. Київ: Смолоскип, 2001. 356 с.
27. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури". Київ: Критика, 2005. 527 с.
28. Реалізація державної політики у галузі культури. Аналітичний звіт Міністерства культури України за 2011 р. Київ: Мінкультури України, 2012.
29. Реалізація державної політики у галузі культури. Аналітичний звіт Міністерства культури України за 2012 р. Київ: Мінкультури України, 2013.
30. Розстріляне Відродження. Антологія 1917–1933. Поезія — Проза — Драма — Есей. Упор. Лавріненко Ю. Instytut Literacki. Biblioteka "Kultury". Tom XXXVII. Paris, 1959. 980 s.
31 *Сеніна Т.* З історії створення літературно-меморіального музею Юліуша Словацького у м. Кременці. Веб-сторінка Обласного літературно-меморіального музею Ю. Словацького. URL: http://mjsk.te.ua/ru/dyeyatelnost/50 (дата звернення: 25.05.2018).
32. *Топольський Єжи.* Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. Пер. з пол. Надії Гончаренко. Київ: К.І.С., 2012. 400 с.
33. Указ Президента України № 603 від 2.07.1997 "Про збереження історичної забудови центральної частини м. Львова". URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/603/97 (дата звернення: 25.05.2018).
34. Указ Президента України № 555/2006 "Про вшанування пам'яті В'ячеслава Липинського". URL: http://www.president. gov.ua/documents/5552006-4467 (дата звернення: 25.05.2018).
35. Указ Президента України № 207/2008 "Про відзначення 350-річчя перемоги війська під проводом гетьмана України Івана Виговського у Конотопській битві". URL: http://www.president.gov.ua/documents/2072008-7205 (дата звернення: 25.05.2018).
36. Указ Президента України № 1075 від 6.12.2010 "Про відзначення 390-ї річниці перемоги у Хотинській битві". URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1075/2010 (дата звернення: 25.05.2018).
37. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Матеріали міжн. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 29-31 травня 1991 р. Київ: Либідь, 1993. 264 с.
38. Хрестоматія з історії України Литовсько-Польської доби. Упор. Т. Гошко. Львів: Видавництво УКУ, 2011. 686 с.
39. *Шацька Барбара.* Минуле — пам'ять — міт. Пер. з пол. Олеся Герасима. Чернівці: Книги — XXI, 2011. 248 с.
40. Шейко В. М., Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. Культурологія: навч. посібник. Київ: Знання, 2012. 494 с.
41. *Appadurai A.* Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. M. Featherstone (ed.) Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. London: Sage, 1990. pp. 298–315.
42. *Dziennik Kijowski.* Pismo spoleczne, ekonomiczne i literackie. URL: https://www.dk.com.ua/ (дата звернення: 25.05.2018).
43. *Held D., McGrew A.* Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide. Cambridge: Polity Press, 2007. 283 p.
44. Literacka Nagroda Europy Środkowej ANGELUS. URL: http://angelus.com.pl/ (дата звернення: 25.05.2018).
45. Literatura ukraińska. Red. M. Jakóbiec. Warszawa, 1963.

46. Międzynarodowy Festiwal Brunona Schulza w Drohobyczu. Instytut Książki. URL: http://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,za-nami-pierwsza-czesc-miedzynarodowego-festiwalu-brunonaschulza-w-drohobyczu,1072.html (дата звернення: 25.05.2018).
47. Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów. Kolegium Europy Wschodnej. Wrocław, 2002. 428 s.
48. Rybo-wino-kur. Antologia literatury ukraińskiej ostatnich 20 lat. Poezia. Proza. Esej. Wybór, opracowanie i przedmowa Ola Hnatiuk. Warszawa, Świat Literacki i Tyrsa, 1994. 234 s.
49. *Stryjek Tomasz.* Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretacje dziejów narodowych w historiografii i debacie publicznej na Ukraine 1991–2004. Warszawa: RYTM, 2008. 856 s.
50. *Stryjek Tomasz.* Ukraina przed końcem Historii. Szkice o polityce państwa wobec pamięci. Warszawa: Scholar, 2014. 412 s.

Богуцький Юрий Петрович

Потенциал международного культурного сотрудничества в условиях глобализации: украино-польские корреляции

Аннотация. *В статье на примере взаимодействия украинской и польской национальных культур в условиях интегрированной Европы и глобализирующегося мира проанализированы, с одной стороны, новые тенденции и перспективы, возникающие для гуманитарного развития, для усиления мирового присутствия национальных культур, а с другой — новые проблемы, порожденные противоречивым процессом глобализации. Особое внимание уделяется роли государственной культурной политики и ее институтов (в частности, министерств культуры), их влияния на межкультурное взаимодействие и на решение проблем, обусловленных глобализацией информационно-культурного пространства и размыванием межкультурных границ и национальных идентичностей.*

Ключевые слова: *украино-польские культурные связи, национальная культура, идентичность, межкультурное взаимодействие, культурное пространство, глобализация, государственная культурная политика.*

Yurii Bohutskyi

Potential of International Cultural Cooperation under Conditions of Globalization: Ukrainian-Polish Correlations

Summary. *The article on the example of Ukrainian-Polish cultural interactions analyses the phenomenon of cross-cultural identity and correlation formed in the new post-Soviet ideology; it is about the cultural exchange of media concerning the formation of the humanitarian space of the two countries. Special attention is paid to the impact of state governance structures, in particular, the Ministry of Culture of Ukraine, on the formation of a modern cultural space regarding the processes of globalization in the world. Attention is concentrated on communicative practices that occur during the interaction of different cultures and form basic principles of modern European space. The subject of the study is specified in the identification of certain historical and cultural foundations of cross-cultural communication and self-organization.*

Keywords: *Ukrainian-Polish cultural interactions, national culture, identity, cross-cultural interaction, cultural space, globalization, state cultural policy.*

Богуцький Ю. П. Вступне слово головного редактора / Ю. П. Богуцький // Культурологічна думка: збірник. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2019. № 15. 232 с. — С. 8–11

ВСТУПНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Шановний читачу!

Перед Вами фаховий збірник наукових праць "Культурологічна думка", що десять років тому започаткував свою історію, і наразі редакційна колегія видання запрошує Вас приєднатися до наукового свята з нагоди першого 10-річного ювілею нашого видання.

Заснування наукового журналу "Культурологічна думка" було зумовлене створенням 2007 року в Національній академії мистецтв України Інституту культурології (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 357-р від 30 травня 2007 року та рішення Президії Національної академії мистецтв України від 14 червня 2007 року, протокол № 6/34–09). Актуалізувала організацію єдиної в Україні інституції такого спрямування потреба в осмисленні сутності розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливу духовної та матеріальної культури цивілізацій, етносів, націй у конкретно-історичному періоді тощо, чому і сприяє становлення особливої сфери соціогуманітарного знання — культурології.

Виокремленню проблемного поля дослідження Інституту культурології сприяли відомі вчені — Б. Патон, М. Попович, С. Кримський, І. Дзюба — автори першого номера наукового збірника "Культурологічна думка". Зокрема, М. Попович презентував статтю "Культура й культурологія…", що містить наукову програму та є зразком наукової доброчесності й відповідальності вченого. Мирослав Володимирович, завжди підтримуючи ініціацію нових наукових установ, убачаючи це внеском у розвиток культурного середовища, важливим етапом і стимулом **українського відродження**, привітав створення Інституту культурології, дослідження якого вважав необхідними та затребуваними сучасністю. Наголошував на сутності розуміння культури українського суспільства як певної органічної цілісності різних культур, міфів, вірувань, церков, ідеологій, філософських та історичних шкіл і наполегливо відстоював принципи й можливості формування ненасильницького гуманістичного соціокультурного порядку в Україні. Знаковою для розвитку культурологічної думки України є також авторська концепція С. Кримського щодо процесуальності культури, її причетності до сфери можливого, визначення культури через актуалізацію смислового потенціалу творчої діяльності, а саме: "Перенесення досвіду минулого на цінності сучасності означає в культурі також і реалізацію нереалізованого, актуально можливого і в цьому сенсі — продовження історії за мірками свободи і творчості", що презентована у статті "Культура розкриває внутрішню безмежність людини". Іван Дзюба, розглядаючи проблему "Глобалізація і майбутнє культури", визначає нову добу розвитку людства, що матиме характер планетарних змін ("Глобалізація /політична, фінансова, господарська, технологічна, наукова, інформаційна, культурна тощо/ опиняється в центрі уваги не лише політиків та економістів, а й філософів, соціологів, культурологів, письменників, журналістів, репрезентантів різних громадських рухів") та ставить парадоксальне за-

питання: чи є глобалізація справді глобальним процесом? Пошук відповіді дозволяє вченому задля подолання наслідків запізнілості "націєтворення" означити резерви власної творчої енергії суспільства України: "Не маргінальна культура, а універсальна — ось наша надія. Але універсальність — не в абстракції, а в конкретному, у широкому діапазоні національно самобутніх форм вираження, що збагачують багатоманітність людства. На цьому й може базуватися наш оптимізм, хоча б і поміркований".

Філософія наукового журналу "Культурологічна думка" полягає у реалізації можливостей вільного сприйняття, наукового осмислення та практичного запровадження кращих світових, європейських і вітчизняних тенденцій культурологічної науки, критичного обговорення проблем сучасності, де культура розглядається як загальне поняття для позначення середовища людського існування, як цілісна перспектива, єдність та неподільність усіх речей, пов'язаних із життям людини, ставленням людини до самої себе, до Іншого, до Природи тощо.

Утвердження України високорозвиненою, соціальною за сутністю, демократичною правовою державою як конкурентоспроможної країни, готової вирішувати найскладніші завдання свого поступу, потребує активізації вітчизняних наукових досліджень за пріоритету гуманітарної сфери, спрямованих на актуалізацію розвитку потенціалу людини. Культура за даних умов і є простором самоактуалізації та само-реалізації людини, ладної до прийняття самостійних нестандартних рішень задля подолання небезпеки як такої, простором її теоретико-пізнавальної, художньо-творчої та морально-аксіологічної активності.

Саме культурологічні дослідження, спираючись на міждисциплінарний підхід, зокрема на концептуально-методологічний апарат синергетики, сприяють подоланню причин соціокультурної кризи. Плідність розроблених в природознавстві методів аналізу відкритих ієрархічних самоупоряджених еквіфінальних систем посвідчують і дослідження динаміки самоорганізації соціокультурних процесів та доводять свою доцільність щодо вивчення культури як надскладної системи, що утворюється з безлічі підсистем; як глобального феномена, споконвічно пов'язаного з розвитком людини й спроможного забезпечити запобігання кризам, катастрофам, ризикам переміщення суспільства на тупикові еволюційні рівні тощо.

Українська культурологія як нова галузь гуманітарного знання, активно розвивається шляхом синтезованого вивчення проблем культури на міждисциплінарних засадах за основними напрямами:

- традиційна історична культурологічна школа, що спрямована на акумулювання конкретних знань про різні типи культури;
- лінгвістична культурологія, що вивчає культуру через призму мови й літератури;
- філософія культури, завданням якої як загальної теорії культури є осмислення і пояснення культури через її найзагальніші та найістотніші риси, виявлення визначальних тенденцій динаміки розвитку культури, розкриття основ її розквіту в стабільні періоди та визначення кризових явищ тощо;
- соціологія культури, що досліджує функціонування, зрушення і зміни культури в цілому та наявних у ній субкультур, а також реакції на ці зміни суспільних інституцій та різних верств суспільства.

Саме методологічні підходи синергетики, що поєднують методи формальної та неформальної логіки, структурно-функціонального й порівняльно-історичного аналізу тощо надають змогу вченим Інституту культурології НАМ України вивчати феномен культури на формальному, змістовному та прагматичному рівнях задля створення

та постійного відтворення єдиного смислового поля культури України, що зумовлює цілісність суспільства, його історичну перспективу, формування нової парадигми культурологічної науки, її соціального призначення.

Журнал "Культурологічна думка" відіграє важливу роль у науковому впровадженні результатів фундаментальних наукових досліджень Інституту культурології НАМ України та є простором розгортання результатів інтердисциплінарних системних досліджень української фундаментальної науки, як такої, з питань теорії та історії культурного процесу, національно-культурних і політичних рухів, сучасних концепцій історії українського народу та його багатовікової культури.

Так, 10 років поспіль розвідками дослідників Інституту, оприлюдненими на сторінках журналу "Культурологічна думка, послуговуються науковці, викладачі, працівники музеїв, виставково-експозиційних центрів, театрів, бібліотек, шкіл, працівники державних установ, громадських організацій, журналісти тощо, зокрема за темами фундаментальних досліджень, ініційованими науковцями Інституту: *Формування* художньої культури України: історія, естетика, семіотика, напрями, перспективи; *Самоорганізація* й динаміка культури та їх особливості в Україні; *Нова* соціально-культурна реальність в Україні: методологія і наукова практика її дослідження; *Культура* України: історико-культурологічні виміри; *Українська* національна культура як цілісність: регулювання її регіональних відмінностей; *Українська* культура і світ: організаційні проблеми художньої культури; *Інтегративні* процеси як перспектива культурного розвитку України: методологічні, семіотичні, комунікативні, інтерактивні, регіональні аспекти; *Категоріальний* та методологічний апарат культурної антропології як знаряддя дослідження культурного розвитку; *Візуалізація* сучасного культурного простору; *Нові* медіа у виробництві та трансляції художньої культури сучасного суспільства; *Морфологія* культури як міждисциплінарна проблема: корпусні методи, корпоративна соціологія, комунікативні технології; *Концепції* та практики українського мультикультуралізму; *Єдність* культурного простору України у контексті соціокультурної трансформації; *Інституційні* та самоорганізаційні засади культуротворення в Україні; *Художня* культура України в сучасній ринковій реальності: трансформації матеріальних складових; *Традиційна* дитяча субкультура України: соціокультурний потенціал; *Трансформація* культури пам'яті сучасного українського суспільства; *Культуротворчий* простір екрану: сучасні інтерпретації і смисли.

Розробку зазначених тем здійснювали академіки НАМ України Ю. Богуцький, О. Безгін, Г. Чміль, В. Шейко, член-кореспондент НАМ України І. Юдкін, доктори наук С. Безклубенко, О. Берегова, С. Волков, Б. Головко, В. Лобас, О. Оніщенко, Н. Отрешко, Є. Причепій, В. Судакова та доктори філософії (Ph.D) Т. Гаєвська, І. Гирич, О. Гриценко, В. Демещенко, С. Іваненкова, А. Коваль, Ю. Коренюк, І. Кузнєцова, Я. Левчук, М. Міщенко, О. Олійник, С. Оляніна, Л. Прибєга.

Науковий пошук та здобутки співробітників Інституту культурології зумовлюють професійний інтерес дослідників світу та сприяють входженню нашої наукової думки в міжнародний науково-культурний простір як його органічної складової, якою вона, власне, була завжди. Редакційна колегія прагне для "Культурологічної думки" міжнародної популярності, але будемо відверті: попри те, що серед авторів є й іноземні вчені, проблематика "Культурологічної думки" є більш цікавою для українських дослідників, ніж для міжнародних. Одні науковці вважають це недоліком, інші — перевагою, однак "Культурологічна думка" дійсно була й залишається однією з кращих вітчизняних часописів для публікації наукових праць із різних галузей наук про культуру, людину та її життя.

Редакційна колегія з вдячністю згадує дописувачів наукового журналу "Культуро-

логічна думка", серед яких: 7 академіків, 1 член-кореспондент, понад 40 докторів наук, близько 100 докторів філософії, понад 60 молодих дослідників, близько 10 керівників закладів культури і мистецтв; дослідники з України, Польщі, Франції, Туреччини, Іспанії, РФ. Принагідно висловлюємо подяку рецензентам журналу — висококваліфікованим і досвідченим експертам з гуманітарного знання, які робили й роблять визначальний внесок у підвищення науково-теоретичного, методологічного та праксеологічного рівня "Культурологічної думки".

Успішне розв'язання актуальних наукових проблем, пов'язаних із потребою переосмислення релевантності гуманітарної традиції за нових соціокультурних умов, пошук визначення культурно-антропологічних наслідків прискореного потоку культурних інновацій різного рівня, визначення їхнього впливу на становлення людини, на її життєві стратегії та, зрештою, — на долю людської цивілізації тощо визначає наукові плани та забезпечує реальну участь вчених Інституту культурології НАМ України у державотворчих процесах. Аналіз теоретико-методологічного потенціалу та практичних можливостей, що відкриває культурологічне осмислення для гуманітаристики в її широкому розумінні, тобто такої, що синтезує досягнення сучасного людинознавства в багатовимірному проблемному полі становлення особистості. Окреслений простір постійно розширюється через необхідність осмислення культурно-семіотичних, культурно-антропологічних, культурно-історичних, культурно-процесуальних, культурно-ареальних (просторових), культурно-соціологічних, культурно-психологічних, культурно-екологічних, ксенологічних, культурно-комунікативних та інших проблем, де значну роль починають відігравати сучасні соціокультурні контексти, зокрема ті, що виникають унаслідок становлення культури інформаційного суспільства та його репрезентацій як суспільства знання та суспільства ризику.

Сучасне українське суспільство потребує єднання у виборі філософії свого життя, розробці алгоритму спільної модернізації. Консолідація громади дозволить кризовий стан розглянути як біфуркаційний момент істини для перспективи свого розвитку. Зазначеному сприяє встановлення симбіотичних зв'язків між гуманітарними та природничими науками з метою посилення їхнього евристичного потенціалу. Культура тут виступає змістовною складовою предмету дослідження, його фундаментальною, контекстуальною та інструментальною умовою. Адже будь-яке теоретичне переосмислення, зокрема культурологічне, не є самоціллю, а визначено логікою розвитку науки та суспільства в цілому, яке відчуває гостру потребу в опрацюванні тих можливостей, що відкриваються внаслідок радикальних зрушень у культурі через посилення морально-етичної складової духовного виробництва, ствердження культури свободи та культури відповідальності. Саме синергетичний принцип у концентрації зусиль науковців, державних та громадських інституцій дозволить Україні здійснити прорив — гуманітарний і технічний.

Редакційна колегія збірника наукових праць "Культурологічна думка" і я, головний редактор, щиро раді запросити науковців, представників державних органів, практиків, а також студентську молодь до оприлюднення своїх наукових напрацювань на шпальтах журналу. Маємо надію, що збірник "Культурологічна думка" слугуватиме не лише висвітленню останніх досягнень у царині культурології, але й стане осередком оприлюднення її нових наукових ідей.

З повагою — академік НАМ України, віце-президент НАМ України,
директор Інституту культурології НАМ України,
головний редактор журналу "Культурологічна думка"
Юрій Богуцький

ІНТЕРВ’Ю. ДОПОВІДІ. БРИФІНГИ

«Урядовий кур'єр», № 157 (21 серпня 1999 р.) —
розмову вела Оксана СВІТЛА

Юрій БОГУЦЬКИЙ:
МИСТЕЦТВА ВИСТАЧИТЬ НА ВСІХ

Проведення будь-якого свята пов'язане зі значним навантаженням на заклади культури та художні колективи, адже хто, як не вони, створять нашим громадянам святковий настрій, допоможуть вирватися за межі буденного життя. Особливо відповідальною місія митців стає напередодні національного свята — Дня Незалежності України. Але чи приділяється належна увага окремим митцям та установам і закладам культури, коли свято минає? Які тенденції державної політики в галузі культури є пріоритетними в контексті соціально-політичних змін сьогодення? На ці та інші запитання ми попросили відповісти міністра культури і мистецтв України Юрія БОГУЦЬКОГО, нещодавно призначеного на цю посаду.

Юрій БОГУЦЬКИЙ: Серед пріоритетних напрямів культурницької політики — збереження первинної ланки культури, тобто першочергову увагу ми приділятимемо станові клубних закладів та бібліотек, особливо на селі. Ми хочемо стимулювати увагу до цих закладів з боку місцевих органів виконавчої влади. Є багато прикладів того, як керівники на місцях дбають про розвиток культури, підтримують колективи художньої самодіяльності, але є й випадки, коли, занурившись у господарські або якісь інші проблеми, керівники виявляють байдужість до культури. Усеукраїнський огляд народної творчості, що проходить нині в Національному палаці «Україна» згідно з указом Президента Леоніда Кучми, показав, як це треба робити. Спілкуючись із керівниками колективів художньої самодіяльності, я часто чую від них: «Де раніше була наша місцева влада?» Мовляв, раніше не можна було копійки випросити, а тепер, коли дізналися про огляд, про увагу до цієї акції з боку Президента й уряду і про те, що найкращі колективи й виконавці відзначаються державними нагородами, відразу знайшли кошти. Я не думаю, що ці кошти виділяються місцевими органами влади за рахунок інших соціальних потреб. Просто вони почали шукати спонсорів, підприємства, які можуть узяти на себе певні витрати і допомогти гідно представити область на творчому звіті.

— Чи плануєте ви зробити огляд народної творчості традиційним?

— Огляд — це дуже вдала форма підтримки наших митців. Звичайно, щороку проводити такі широкомасштабні акції важкувато, але раз на 2–3 роки — цілком реально. Я сам виходець із самодіяльності, то добре знаю, що означає та медалька чи грамота, якою відзначили твою творчість. Більше того, Усеукраїнський огляд народної творчості підказав нам, що подібні організаційні заходи, хоча, можливо, у якійсь іншій формі, треба робити й для сільських, районних, обласних клубів та бібліотек у межах усієї України. Стан матеріально-технічної бази цих установ і закладів є найбо-

лючішою проблемою, адже вже кілька років ця стаття практично не фінансується через те, що бюджетні кошти спрямовуються насамперед на виплату заробітної плати.

— Які зміни, на ваш погляд, могли б суттєво вплинути на якість роботи Міністерства культури і мистецтв і відкрити нові можливості для розвитку української культури?

— На мою думку, ми повинні тісніше співпрацювати з творчими спілками. Ця співпраця має стати більш плідною, знайти свій відбиток у певній програмі спільної діяльності та в планах роботи міністерства на наступний рік. Зараз ми відпрацьовуємо основні позиції співпраці з творчими спілками, які незабаром будуть винесені на розгляд громадськості. А ще я хотів би, щоб управління і підрозділи міністерства, крім того, що вони виконують функції центрального органу виконавчої влади, ще й стимулювали залучення творчої інтелігенції, особливо молоді, до громадського життя в державі на всіх рівнях.

— А що планується зробити в плані пожвавлення міжнародної діяльності України на ниві культури і мистецтва?

— Найближчим часом, у вересні цього року, ми плануємо провести Дні української культури у Франції. Загалом, ми багато чого могли б зробити через активізацію виставкової діяльності, адже наші музеї — Музей історичних коштовностей, Національний художній музей, Історичний музей та багато інших — мають безліч цікавих речей, експонування яких за кордоном могло б дати якісь кошти та ще раз заявити про нашу державу та її глибоке культурно-історичне коріння. Гастрольна діяльність провідних українських художніх колективів теж могла б стати набагато інтенсивнішою, якби ми зміцнили зв'язки з посольствами й представництвами України за кордоном і через них входили в контакт з відомими імпресаріо, котрі вже зарекомендували себе в Європі. Досвід, який мають у цьому плані такі колективи, як Національна опера України, ансамбль Вірського або хор імені Григорія Верьовки, треба поширювати й на інші колективи, а їхнім керівникам — спілкуватися між собою, пропагувати й рекомендувати один одного. Я не заперечую здорової конкуренції, але глядачів у світі багато, і мистецтва вистачить на всіх.

«Урядовий кур'єр», № 151–152 (22 серпня 2001)–
розмову вела Олена Никанорова

КУЛЬТУРА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Розмова з Міністром культури і мистецтв Юрієм БОГУЦЬКИМ
напередодні ювілею

— Шановний Юрію Петровичу! За минуле десятиліття відбувалися неодноразові персональні зміни в керівництві Міністерства культури і мистецтв. Як Ви вважаєте, чи позначалося це щоразу на спрямуванні діяльності самого міністерства і, відповідно, на державній політиці в галузі?

— Пані Олено, попри певну етичну двозначність, яку містить ваше запитання, відповім. Так, з усіма попередниками я тісно співпрацював, добре контактував і глибоко їх поважаю. Вони всі шановані люди й чимало зробили для вітчизняної культури. Певна річ, у кожного з них, як у яскравої особистості, лідера, були свої пріоритети, своє бачення стратегії діяльності штабу галузі. Але основний стрижень державної політики в галузі культури залишався, звичайно ж, незмінним, він набував лише нових обертонів, нових напівтонів.

— Назвіть, будь ласка, мистецькі явища, які можна залучити до визначних здобутків культури незалежної України.

— Переконаний, що найбільшим здобутком культури незалежної України є ті митці, які в ці роки були й залишаються зі своєю країною, є збережена нами мережа своєрідних духовних капілярів держави — майже 50 тисяч закладів, установ культури і мистецтва, ціла армія — понад двісті тисяч — вірних її лицарів, які попри всі негаразди, за символічну зарплатню «тягнуть плуга» і, зазначте, роблять це кваліфіковано, вправно, з ентузіазмом і піднесенням.

На мою думку, найяскравішим свідченням того, що є в України «порох у порохівницях», стали, без сумніву, два Всеукраїнські огляди народної творчості, які представили розмаїття всіх видів і жанрів аматорського мистецтва. У ході цих оглядів зросла кількість колективів художньої самодіяльності, учасників, відчутно зміцніла матеріальна база, створено нові цікаві творчі об'єднання, започатковано низку непересічних творчих акцій, апофеозом яких стали чудові звіти областей у Києві.

Повірте, пані Олено, нікого не хочу образити, але на перелік не вистачить газетної площі.

Віддзеркалила визначні здобутки культури незалежної України і ювілейна виставка в «Експоцентрі України». По суті, її експозицію можна назвати «золотими сторінками України» за її ювілейні десять років. Ми пишаємося тим, що в ній гідно, на наш погляд, представлені наші лідери галузі в питаннях комп'ютеризації культурної сфери бібліотеки й музейного середовища. Уперше експозиція побудована на принципово нових засадах і представлена через мультимедійні засоби та нові комп'ютерні технології. Ми відчули сплеск блискучих регіональних культурних іні-

ціатив, більшість з яких намагаємось підтримати не лише організаційно і творчо, а й фінансово.

А сьогодні маємо всі підстави залучити до визначних здобутків і мистецькі заходи ІІІ Всесвітнього форуму українців, як і родзинки фестивалю культур національних меншин «Усі ми діти твої, Україно».

І, звичайно ж, на окреме слово заслуговує професійне мистецтво нашої держави (музичне, театральне, образотворче, кінематографічне) та його визначні майстри.

Але робити з нашої розмови такий собі «реєстр національного культурного надбання» не хотілось би. Та й у межах однієї газетної розмови ми не зможемо згадати всіх тих, хто персонально є мистецькою гордістю України, назвати всі художні колективи (бодай, національні). А, зазначте, кожен з них має у своєму активі твори та митців найвищої проби...

— Наша культура почувається нині глибоко травмованою, попри те, що Україна аж ніяк не бідніє талантами і творчі люди демонструють своє нездоланне прагнення до самореалізації (це засвідчує хоча б справді-таки вражаюча масовість усеукраїнських творчих оглядів). Разом з літературою величезних втрат зазнав кінематограф, триває зубожіння музеїв, бібліотек — особливо периферійних, сільських клубів; концертні зали віддають свої сцени переважно не вітчизняним виконавцям, а найкращі українські співаки та музиканти, здебільшого, шукають визнання в далекому й близькому зарубіжжі. За таких обставин чи бачите ви сьогодні «світло в кінці тунелю»?

— З вашого дозволу, розпочну з останнього, з того самого «світла...». Звичайно ж, бачу... А як ви гадаєте? Коли б не бачив — чи погодився б на пропозицію очолити галузь?! А крім того, я б сказав фразою, якою Людмила Лисенко «охрестила» свій телевізійний цикл: «Не все так погано в нашому домі...» Ми щойно згадали мистецькі явища, які можна залучити до золотого фонду культури незалежної України.

А характеризуючи сьогочасну ситуацію в українській культурі, складні й неоднозначні тенденції в процесах її розвитку впродовж минулого десятиріччя, хотів би відзначити, що попри об'єктивні труднощі та негаразди культурна сфера суспільного життя змінювалась і змінюється в усіх своїх параметрах (може, повільніше, аніж того б хотілося). І у своєму активі вона має сьогодні безперечні, принципового значення здобутки.

Маю на увазі передусім не окремі помітні культурницькі акції чи високого рівня мистецькі програми та проєкти, про які ми згадали. Мовиться переважно про важливі масштабні зміни та процеси, тенденції і явища.

Серед них, звичайно, перше місце посідає процес ідеологічного, політичного розкріпачення творчої інтелігенції, її вихід на інші системи цінностей — етичних, естетичних, духовних.

Ідеться про зміни на глибокому рівні, на рівні внутрішніх духовних потреб, поривань, переконань, про зміни стандартів мислення, виплеканих десятиріччями.

Процес внутрішньої, духовної перебудови, трансформації творчої інтелігенції розпочався. Сьогодні вже можна говорити про його незворотність.

Другим важливим фактором культурного життя першого десятиріччя Незалеж-

ності я б назвав збереження великого культурного потенціалу, культурної інфраструктури держави. На це були спрямовані зусилля виконавчої влади. Цій проблемі приділяв і приділяє постійну увагу Президент України Леонід Кучма. У вирі політичних, економічних, соціальних трансформацій вдалося зберегти в основному систему театрально-концертних закладів, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів культури і мистецтва, бібліотек, музеїв, заповідників, клубних установ і парків. Хай і не на повну потужність, але продовжують працювати українські кіностудії. Тобто маємо і зберігаємо сьогодні систему, яка відповідає загальносвітовим стандартам, яка може на достатньо високому рівні забезпечити духовні потреби, культурні запити української спільноти.

Отже, попри всі проблеми галузь культури сьогодні жива, працює, і свій потенціал вона може гідно явити і власному народу, і всьому світові.

Тут саме кілька слів варто сказати ще про один важливий підсумок минулого десятиріччя — вихід української культури на світові виднокруги. А відтак нашу відкритість, нашу готовність прийняти до своєї духовної скарбниці все краще, що створене та створюється у світовій культурі. Маємо згадати тут успішно проведені Дні української культури в багатьох країнах світу, зокрема у Франції, Німеччині, Росії, численні презентації скарбів українських музеїв у найвизначніших світових музеях, гастролі наших визначних художніх колективів на всіх континентах. Здається, тут масштаби зробленого просто неспівмірні з тим, що було раніше.

Своєю чергою, наші концертні майданчики, виставкові зали, насамкінець численні телевізійні канали відкрито для того, що зроблено в десятках країн світу, у всіх напрямах мистецької творчості.

— На що насамперед спрямує свої зусилля (і кошти) очолюване вами відомство, розпочинаючи друге десятиліття незалежного життя Української держави?

— На мій погляд, принципово важливе значення для формування державної політики в духовній сфері має цьогорічне Послання Президента до Верховної Ради України. Це надзвичайної ваги документ, яким і визначено основні координати політичної, економічної, соціальної ситуації в нашій країні, окреслено обсяг проблем у різних сферах і накреслено шляхи їхнього розв'язання.

Зокрема, як ви пам'ятаєте, у цьому Посланні підкреслено, що історичний поступ нашого суспільства, утвердження ідеалів свободи та самореалізації об'єктивно вимагають розвитку української культури, збагачення її досягненнями інших культур. Цей процес повинен будуватися на засадах творення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення гарантій свободи творчості та доступу до культурних надбань, підтримки національної культурної спадщини, забезпечення функціонування української мови в усіх сферах культурного життя, створення та утримання культурної інфраструктури, сприяння діяльності творчих спілок, організацій, об'єднань та окремих митців.

Серед першорядних завдань, які стоять сьогодні перед нашим міністерством, є завдання створення структурованої, концептуально виваженої системи розвитку національної культури, переходу від практики підтримки окремих ефективних заходів

локального значення до творення шляхом реалізації масштабних програм цілісного культурно-інформаційного простору.

Виходячи з другої частини вашого запитання (і кошти!), хотів би зазначити, що маємо намір об'єднати всі ресурси, всі сили довкола низки справді стратегічних для української культури програм. Передусім це Програми підтримки й модернізації сільської культури та підтримки молодих діячів культури і мистецтва, їхньої підготовки, становлення, реалізації їхніх творчих проєктів.

Маємо також на меті підготувати ближчим часом Програму розвитку театральної справи в Україні. Ця робота вже розпочалась і робоча група з числа провідних теоретиків, практиків театру напрацьовує наші пропозиції. А ще ми завершили роботу над Державною програмою музейної справи на п'ятиріччя.

Серед першочергових я б іще назвав і Програму розвитку національної кінематографії в Україні на період до 2005 року. Її вже практично розроблено, і у своїх параметрах вона може забезпечити необхідний рівень розвитку цього вкрай важливого виду мистецтва. Це теж наш пріоритетний напрям. Усе згадане ще й не охоплює повністю всього обсягу проблем, що їх поставило життя перед українською культурою.

— Якими словами ви хотіли б привітати своїх колег — працівників культури та мистецтв з нагоди 10-ліття Незалежності України?

— Користуючись нагодою, хотів би зі сторінок вашого шанованого часопису сказати їм таке. Дорогі колеги! Нове десятиліття в історії незалежної України дарує всім нам нові надії, відкриває нові обрії на творчій мистецькій ниві. Сьогодні надії на краще в Україні не останньою чергою пов'язані з розвитком культури, зі збереженням і примноженням духовного потенціалу нашого народу.

Упевнений, що ви усвідомлюєте свою відповідальність за долю України, за її прогрес. Адже вашими руками будуватиметься наше майбутнє, вашими талантами збагачуватиметься духовна скарбниця нації, її культура і мистецтво.

Будьте гідні цієї високої місії! Успіхів вам у професійній діяльності, невгасаючого прагнення до самовдосконалення, великого терпіння та щастя! А вам, пані Олено, дякую за увагу.

— Щиро дякую за відповіді, Юрію Петровичу. Зичу, аби ваші добрі наміри стали реальністю.

«Культура і життя», 1 грудня 2001

ПРАЦІВНИКАМ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

Вітання до 10-ї річниці Всеукраїнського референдуму БОГУЦЬКОГО Ю. П.

Дорогі друзі! Щиросердно вітаю вас зі славною ювілейною датою в історії нашої Батьківщини — 10-ю річницею Всеукраїнського референдуму, на якому український народ висловився за відновлення незалежності Української держави, реалізувавши в такий спосіб одвічні прагнення багатьох поколінь.

Десять років тому за Незалежність України проголосувала переважна більшість української людності незалежно від політичних, релігійних переконань, етнічного походження. Джерелом тієї одностайності була віра в краще життя у вільній, демократичній Україні, у співтоваристві вільних, демократичних держав світу.

Упродовж століть ідеали української державності, національної самобутності стверджували, берегли й примножували діячі та майстри вітчизняної культури, передусім культури народної. Духовне поле високої напруги, створене ними, зберегло честь і гідність нашого народу.

Хочеться вірити, що й сьогодні, одержавши небачену можливість вільного творчого розвитку, необмеженого цензурою і кривавим тоталітарним диктатом, українська культура, її майстри докладуть максимум зусиль для духовного відродження вільної Української держави, будуть гідними носіями ідеалів гуманізму й демократії, на яких зводиться її велична будівля. Щиро бажаю вам успіхів у цій відповідальній роботі.

Щастя, радості, усіляких гараздів у ваших домівках!

З повагою –
міністр культури і мистецтв України
Юрій БОГУЦЬКИЙ

«Українська культура», №1 (2002)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Юрій БОГУЦЬКИЙ, міністр культури і мистецтв України

/УРИВКИ/

Рік, що минув, був у багатьох своїх вимірах особливим. І в суспільно-політичному, духовному житті. І, передусім, у помітному, ефективному, стабільному зростанні економіки Української держави.

Програма реформування економіки в усіх її сферах, проголошена Президентом України Л. Д. Кучмою і підтримана загалом українського суспільства, запрацювала в 2001 році на повну свою потужність, створюючи сприятливі умови для забезпечення нормальних, гідних умов життя для всіх громадян молодої, незалежної держави, задоволення їхніх матеріальних і духовних запитів, утвердження загальноєвропейських принципів демократії, справедливості, політичної та соціальної стабільності. Власне це і є найважливішою складовою того, що ми називаємо національною ідеєю, тією ідеєю, яка визначає всі аспекти й матеріального, і духовного буття суспільства.

Наголошуючи на матеріальних, економічних аспектах розвитку нашої держави в минулому 2001 році, я аж ніяк не хотів би применшити ролі та значення діяльності багатотисячного загону працівників української культури в творенні загальнонаціонального культурного простору, примноженні духовної скарбниці українського народу, пошуку нових, відповідних до часу й вимог сучасності форм творчості, організації культурницької справи.

Це особливо помітно було в дні підготовки та проведення святкування 10-річчя Незалежності України, якому майстри культури присвятили й Усеукраїнський огляд народної творчості, і творчі звіти областей у Національному палаці «Україна», і сотні, а то й тисячі святкових заходів у всіх регіонах нашої благословенної Української держави.

Проведені за ініціативою і підтримкою Президента України Л. Д. Кучми, ці заходи засвідчили високий рівень нашої культури, невичерпність народних джерел, з яких вона щедро черпає своє натхнення і силу, глибокий і непідробний оптимізм її творців. Саме Всеукраїнський огляд народної творчості і звіти областей у Києві зняли, мені здається, ту проблему, якою тривалий час відверто спекулювали деякі політикани, а саме балачки про кризу, руйнування, занепад української культури.

Минулий рік у найбільш вагомих своїх культурно-мистецьких акціях засвідчив, що такої проблеми не існує. Є проблема реформування зміни форми організації культурної справи, насамкінець проблеми суто творчі, загальні для всього світового культурного простору, пов'язані, першою чергою, з новими інформаційними технологіями, з новим характером цивілізаційних процесів. Тут, справді, на всіх нас чекає ще багато випробувань і несподіванок.

Змінюється і змінюватиметься далі ще інтенсивніше характер духовних запитів наших людей, їхні культурні потреби, їхні вимоги до культурної інфраструктури. Ось до цього, мені здається, значна частина закладів і установ культури і мистецтва не готові. Вони продовжують жити та працювати в такому собі інерційному режимі.

Розумію, що активування культурницьких процесів, урізноманітнення діяльності

закладів культури значною мірою залежить від матеріального забезпечення, матеріальної підтримки, від рівня заробітної плати, яка, на превеликий жаль, у культурі залишається найнижчою в нашій країні. Це справді велика й болюча проблема. Що б там не говорили, які б приклади не наводили, я не вірю в те, що тільки голодний художник може творити шедеври. Цю казочку вигадали ситі міщани, яким узагалі ніякі шедеври не потрібні. Голодний художник вмирає насамкінець з голоду. Або божеволіє. Або зрікається мистецтва. Таких прикладів значно більше. Тільки про них чомусь воліють не згадувати.

Проблема матеріальної підтримки культури, на жаль, залишається актуальною. Вона прямо залежна від економічного стану держави. Тільки піднесення економіки, загальне зростання рівня життя дозволить вирішити наболілі питання нашого культурного буття. Адже саме ці фактори зумовили хай і порівняно незначне підвищення заробітної плати у сфері культури в минулому році. Практично майже вдалося подолати таке ганебне явище, як заборгованість із заробітної плати. Відповідно до доручень Президента України Л. Д. Кучми з січня 2002 року значно підвищується матеріальне забезпечення працівників національних закладів культури, цих найважливіших осередків духовного життя суспільства, які визначають його рівень, репрезентують Україну перед світом.

Зрештою ми сподіваємося, що в 2002 році буде реалізоване ще одне вкрай важливе доручення Президента України про підвищення працівникам культури оплати праці до повної ставки відповідних посадових окладів. У такий спосіб буде покінчено ще з одним ганебним явищем — роботою таких самовідданих, терплячих, працелюбних культармійців на умовах п'ятдесяти-, а то й двадцятип'ятивідсоткової оплати.

Приділяю так багато уваги питанням матеріального плану, ставлю їх серед першорядних і першочергових тому, що вважав і вважаю ці проблеми наряду з проблемами законодавчого, нормативного забезпечення діяльності культурної сфери найважливішим завданням Міністерства. Саме тут криється коріння багатьох негараздів у культурі.

Багато часу було згаяно або на щиросердні, але малоконструктивні декларації про любов до рідної культури про її відродження, про її захист, або на спроби керувати культурою в тому старому директивно-наказовому стилі, який не має нічого спільного з новими суспільно-політичними реаліями, не вписується в процеси реформування всіх сфер життя держави.

Тим часом культура залишалася без належного правового забезпечення. Законодавчими нормативними актами не було визначено її точні координати в соціально-політичному та економічному устрої нашого суспільства. На відміну від наших сусідів (і північних, і західних) не було точно окреслене поле особливого податкового сприяння для національної культури, не визначені можливі джерела її підтримки коштом спонсорської та меценатської діяльності, сприятливого інвестиційного режиму для тих, хто хотів би вкласти кошти в окремі культурницькі проєкти на теренах України. Ось чому проблему творення законодавчої та нормативної бази я називаю першорядною серед тих, які стоять перед Міністерством культури і мистецтв України. Ось чому ми докладемо всіх зусиль для прийняття дієвого, ефективного Закону України «Про культуру». Зробимо все можливе для найоптимальнішої редакції статей, які стосуються культури, у Податковому кодексі. Кабінет Міністрів України схвалив Законопроєкт про Державну програму розвитку національної кіноіндустрії на період до 2005 року. Водночас саме Міністерство має забезпечити створення цілої низки нормативних документів, які б відрегулювали діяльність наших театрів, концертних

організацій, цирків, музейних, клубних і бібліотечних закладів, зробили б цю діяльність адекватною до тих змін, що відбуваються в соціальній та економічній сферах. Без цього навряд чи можна розраховувати на великі темпи розвитку нашої культури, піднести її конкурентоздатність у світовому культурно-інформаційному просторі.

Звичайно, наголошуючи на пріоритетності проблем творення, вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази культури, я аж ніяк не знімаю з порядку денного всебічної підтримки — організаційної, фінансової, творчої — найбільш важливих з позиції суспільно-політичного та духовного буття культурно-мистецьких акцій та проєктів, постійної підтримки творчої діяльності знаних майстрів культури та обдарованої мистецької молоді. Це один з найпріоритетніших напрямів діяльності Міністерства культури і мистецтв. Зрештою саме в такий спосіб реалізується державна політика в галузі культури.

Ми раз і назавжди відмовилися від функцій такого собі ідеологічного цензуро-директивного органу. Але ніхто не знімав і не знімає з Міністерства обов'язку опікуватися станом творчих справ у галузі культури, створювати найбільш сприятливі (з урахуванням наших сьогоднішніх реальних можливостей) умови для творчості, для задоволення потреб нашого суспільства, гідної репрезентації української культури перед світовою спільнотою.

Саме тому Міністерство робило й робитиме надалі все можливе для активізації творчого життя, підтримки різних важливих культурних акцій, таких, скажімо, як проведені в 2001 році Всеукраїнське Шевченківське свято «У сім'ї вольній, новій», конкурси пам'яті Володимира Горовця, імені Сержа Лифаря, Дмитра Бортнянського, фестивалі «Молодість», «Таврійські ігри» та багато інших.

У минулому році Україна продовжила свою політику входження в світовий культурний простір. Помітними подіями в системі міжнародного співробітництва стали Дні української культури в Молдові та Великій Британії. Пройшли масштабні мистецькі акції в Австрії та Франції. Ми докладемо всіх зусиль для того, щоб культурна складова в заходах Року України в Російській Федерації була вагомою. Переконаний, що саме художня творчість, знайомство наших російських друзів з перлинами мистецької скарбниці України з творчими здобутками нашого сьогоденного мистецького життя слугуватиме щонайкраще ідеям співробітництва та взаєморозуміння двох великих народів.

У 2002 році роботу з розширення міжнародних культурних зв'язків буде динамізовано. В Україні пройдуть Дні культури Ісламської Республіки Іран, Молдови та Узбекистану. Своєю чергою, ми репрезентуємо свої культурні надбання в Китаї, Азербайджані, Угорщині.

Можна було б, звичайно, викласти докладніше перелік заходів, програм, проєктів, що їх запропоновано на 2002 рік, та сьогодні я хотів би зупинитися лише на двох пріоритетних програмах, які вважаю найвагомішими й найважливішими в наших планових накресленнях. Це програми підтримки сільської культури і творчої молоді.

Стрімкі процеси реформування українського села, які ініційовані Президентом України, вимагають відповідних змін у характері й принципах діяльності сільських закладів культури. На жаль, ця робота не відповідає не лише сучасним вимогам, а й елементарним потребам сільського населення. Заклади культури на селі традиційно були базовими установами з розвитку народної творчості, організації дозвілля і в багатьох населених пунктах залишаються єдиними осередками реалізації культурно-дозвіллєвих потреб громадян.

Однак фінансово-економічні негаразди, зволікання з реформацією відносин на селі болюче позначилися на функціонуванні закладів культури. Суттєво зменшилася їхня мережа, скоротилася кількість працівників, припинилося будівництво нових клубів і бібліотек. Значна частина сільських закладів культури знаходиться в незадовільному, а точніше аварійному стані, не опалюється. Триває процес скорочення початкових спеціалізованих навчальних мистецьких закладів на селі. На жаль, перелік негараздів сільської культури можна було б множити й множити.

Зупинити ці негативні процеси складно, але ми повинні зробити для цього все можливе. А то й трохи більше. Ми підготували разом з Міністерством аграрної політики відповідний проєкт постанови Кабінету Міністрів України, який, ми сподіваємося, буде розглянуто й схвалено вже ближчим часом. Головна його мета — консолідація зусиль усіх центральних і регіональних органів виконавчої влади, усіх, хто вболіває за майбутнє українського села на вирішенні цієї вкрай болючої, складної, але важливої проблеми нашого суспільного буття.

Окрім того, ми активізуємо реалізацію програми «Майстри мистецтв — трудівникам села», спробуємо відновити ту систему культурного обслуговування села, яка діяла успішно впродовж багатьох десятиріч.

І ще на одній украй важливій пріоритетній проблемі хотів би зупинити увагу читачів. Як відомо, відповідно до розпорядження Президента України в жовтні 2002 року пройде Всеукраїнський форум творчої молоді. Його проведення зумовлене, передусім, турботою про майбутнє української культури, її завтрашній день.

За десять років Незалежності в Україні сформувалося нове покоління майстрів літератури та мистецтва, необтяжених ідеологічними догмами, зорієнтованих на демократичні загальнолюдські цінності. Іде потужний процес зміни поколінь літературно-мистецької еліти, який безперечно призведе до якісних змін в організації соціально-культурного життя суспільства.

Водночас творча молодь не завжди знаходить своє місце в суспільному бутті, не завжди чітко орієнтується в складних неоднозначних процесах його реформування.

Останнім часом було надто багато втрачено в системі підготовки творчої молоді, створенні умов для реалізації її потенціалу. Припинили своє функціонування численні творчі огляди, семінари, лабораторії, спеціалізовані молодіжні видавництва, кіностудійні об'єднання, система наставництва. Саме все це планується відновити на нових, звичайно, засадах, з врахуванням сьогоднішніх соціально-політичних реалій. Саме ці проблеми стануть осереддям проєкту Державної програми підтримки творчої молоді, яку буде винесено на розгляд Форуму.

У цій Програмі будуть окреслені принципи соціальної та матеріальної підтримки молодих митців, обсяги обов'язкового бюджетного фінансування їхніх проєктів, створення системи післядипломної підтримки, гарантій їхнього працевлаштування, організацію гастролей молодих виконавців, роботи творчих лабораторій, майстерень, семінарів та ін.

Завершуючи розмову про актуальні проблеми й перспективи української культури, я хотів би ще раз висловити своє щире переконання у високому духовному потенціалі нашого народу, у тому, що українська культура попри всі лихі віщування жила та житиме у віках, здобуваючи гідне місце серед культур інших держав і континентів.

«Робітнича газета», № 17 (1 лютого, 2002).

(Вкладка "Урядовий вісник". Про підсумки першого Всеукраїнського конкурсу артистів естради, який відбувся під патронатом Президента України).

ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ: 2002 РІК МИ МОЖЕМО ПО ПРАВУ НАЗВАТИ РОКОМ АКТИВІЗАЦІЇ РОБОТИ З ТВОРЧОЮ МОЛОДДЮ

Відкрити нові молоді таланти, прокласти їм шлях до визнання і любові шанувальників цього виду мистецтва — таку мету поставили перед собою організатори першого Всеукраїнського конкурсу артистів естради, який відбувся під патронатом Президента України. У своєму привітанні учасникам цього яскравого широкомасштабного параду молодих талантів Леонід Кучма висловив переконання, що такі конкурси стануть традиційними й сприятимуть підвищенню рівня виконавської майстерності та розвитку вітчизняної культури.

Організаторами конкурсу стали Міністерство культури та мистецтв України, Всеукраїнський державний центр фестивалів і концертних програм та Асоціація діячів естрадного мистецтва України.

На участь у конкурсі було подано понад 500 заявок. Протягом грудня у Львові, Харкові, Донецьку, Одесі, Сімферополі, Дніпропетровську, а також у Києві проходив добір учасників наступного конкурсу. До першого туру було допущено понад 150 учасників і колективів. У другому турі брали участь 24 вокалісти, 4 вокальних ансамблі, 5 естрадних ансамблів, 6 учасників хореографічного жанру, 3 учасники розмовного жанру і 10 солістів та колективів естрадно-циркового й оригінального жанру.

Фінальна частина конкурсу проходила в Києві в Національному палаці культури «Україна». Змагання проводилося у вокальному, хореографічному, розмовному, естрадно-цирковому та оригінальному жанрах. Гран-прі були удостоєні Олена Добрицька (Київ), вокальний ансамбль «Екіпаж» (Харків), Віталій і Олена Горбачовські (Київ). Переможці отримали премії та інші нагороди. Про це було повідомлено на прес-конференції, на якій було оголошено підсумки конкурсу.

2002 рік ми можемо по праву назвати роком активізації роботи з творчою молоддю, уважає міністр культури та мистецтв України Юрій Богуцький. Таких загальноукраїнських конкурсів державного значення, які охоплювали б усі сфери роботи з творчою молоддю, за останні роки взагалі не проводилося. Останній подібний конкурс в Україні відбувся ще 1979 року. З напутнім словом до молоді тоді виступав Олесь Гончар.

Юрій Богуцький повідомив, що за ініціативою Міністерства культури та мистецтв, яку підтримав Президент України, глава держави підписав розпорядження про проведення у жовтні 2002 року Всеукраїнського форуму творчої молоді. Міністерство, як орган державного управління, має привернути увагу до проблем творчої молоді. За словами міністра, це дуже важливо ще й тому, що, приміром, серед членів творчих спілок молодь становить лише близько шести відсотків, що, на його думку, не можна назвати нормальним явищем.

Проблеми, з якими стикається творча молодь, відомі й пов'язані вони передусім з матеріальними труднощами. Молодий письменник не може видати свій перший твір, молодий режисер не може отримати грошей на постановку вистави, молодий кінорежисер — на реалізацію свого кінопроєкту тощо.

Необхідно, аби творча молодь активно поповнювала художні та творчі колективи. І робити це треба на державному рівні, як уважає Юрій Богуцький. Ми дійшли висновку, як сказав він, що в нашій країні має діяти всеосяжна державна програма щодо підтримки творчої молоді.

Нині в областях проходять збори творчої молоді, на яких обговорюються ті чи інші елементи проєкту державної програми щодо підтримки творчої молоді, яку буде обговорено на Всеукраїнському форумі, а потім доопрацьовано й затверджено на рівні Кабінету Міністрів. І вже починаючи з 2003 року, розпочнеться реалізація такої програми на державному й регіональному рівнях за всіма напрямами: від соціальних умов до надання можливості розвиватися творчим проєктам молодих.

Міністерство культури та мистецтв спільно з Міністерством освіти, а також з громадськими організаціями починають проводити огляди творчої молоді на регіональному та обласному рівнях. Вони проходитимуть нинішнього року й на початку наступного, щоб у червні 2003 року до Дня молоді студентські й учнівські колективи, талановита молодь змогли виступити з творчим звітом. Водночас будуть представлені як професійні колективи, так і самодіяльні студентські, шкільні колективи.

Хтось може подумати, що держава знову хоче взяти все у свої руки, як зауважив міністр. Однак це не так, на його думку. Держава просто зобов'язана підтримати творчу молодь, щоб дати можливість зробити їй перший крок у мистецтві. Юрій Богуцький уважає, що в країні має бути недержавна, громадська організація творчої молоді. А Мінкультури мусить її фінансово підтримати. Мовиться не про якусь опіку, рецензування і таке інше, а про допомогу творчій молоді глибше розкрити свій талант.

Високо оцінили значення конкурсу, що відбувся, і члени журі, у складі якого були відомі діячі мистецтв: Ігор Поклад (голова журі), Борис Шарварко, Ян Табачник, Іво Бобул, Олександра Шарварко, Аніко Рехвіашвілі, Анатолій Паламаренко, Василь Циганюк, Олександр Чуніхін.

Такого всеосяжного конкурсу на державному рівні в нас не було, і слава Богу, що він відбувся, як заявив Ігор Поклад. А далі зазначив, що він особисто був приємно здивований станом нашого естрадно-циркового мистецтва, оригінального жанру, балетного танцю. Щоправда, після конкурсу в голови журі виникло багато питань. Зокрема, він вважає, що до наступного конкурсу «премії будуть більш переконливими».

Відомий композитор радить не тішити себе переможцями й не засмучуватися переможеними. Учасники конкурсу, як сказав він, зробили тільки невеликий крок у світ великого мистецтва. Та якщо подальші кроки будуть правильними, то багато хто зможе стати гарними акторами. «Я знаю силу-силенну конкурсів, після яких лауреата днів зо два, зо три поносили на руках, а потім про нього забули, і часто ми втрачаємо через це таланти», — сказав Ігор Поклад. А відтак, на його думку, проблема полягає в тому, як допомогти тим людям, котрі стали лауреатами, продовжити свою професійну кар'єру саме в творчому плані. «Про це треба думати й треба говорити, як це зробити».

«Цей конкурс я б назвав колискою майбутньої української естради», — сказав член журі Василь Циганюк. Мета подібних конкурсів — відродити колишню славу нашої естради, на якій з великим успіхом свого часу виступали Леонід Утьосов, Штепсель і Тарапунька, чудові циркові актори. Багатьох членів журі приємно здивували циркові номери, дует акордеоністів «Ретро», а також виступи вокалістів. А шкутильгає у нас розмовний жанр.

Такі конкурси потрібні хоча б для того, щоб був якийсь стимул для молоді, щоб у неї була перспектива, як зауважив Ян Табачник. Йому також прикро, що вони довгий час не проводилися. Адже раніше, як нагадав він, саме на таких конкурсах ішов добір кращих серед кращих. Саме на конкурсах артистів естради вперше широковідомими стали Геннадій Хазанов, Сергій Захаров, Лев Лещенко, ансамбль «Пісняри» та багато інших видатних майстрів сцени.

На думку Яна Табачника, іноді звання лауреата подібного конкурсу було навіть вищим, ніж звання заслуженого артиста. Виступити й перемогти на таких конкурсах часто-густо було більш престижно, аніж отримати звання заслуженого, яке, за його словами, «можна було випросити або за партійну діяльність, або за інші громадські заслуги». А ось звання лауреата всесоюзного чи республіканського конкурсу людина здобувала в наполегливій боротьбі.

«Я за чесну боротьбу, за компетентне чесне журі та, звісно ж, за підтримку молодих талантів. А тому ми намагалися розподілити місця так, щоб усе було гідно, гарно, щоб кожен отримав якусь нагороду, принаймні таку, на яку він заслуговує».

За матеріалами прес-служби Кабінету Міністрів України,
кореспондентів Укрінформу, «Робітничої газети».

«Культура і життя», № 4 (6 березня, 2002).

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

ДОПОВІДЬ
міністра культури і мистецтв України Ю. П. БОГУЦЬКОГО
на розширеному засіданні колегії Міністерства 1 березня 2002 року

РІК, що минув, у багатьох своїх вимірах був особливим. І в суспільно-політичному та економічному житті, і в процесах духовного, культурного буття суспільства. Це був рік, у якому ми відзначили десятиріччя Незалежності Української держави, засвідчивши перед усім світом, що така держава відбулася, утвердилася і досить потужно реалізовує свої потенційні можливості.

Водночас, це був рік складних випробувань. І в Україні, і в світі. Вони виявили гострі проблеми у сфері духовного життя і такі тривожні симптоми, як втрата моральних орієнтирів, зниження рівня загальної культури, підміна її фальшивими цінностями.

Досить згадати страшні, трагічні вересневі події на американському континенті. Вони, окрім усього іншого, зумовлені духовною кризою загальнопланетарного масштабу, міжцивілізаційними конфліктами, спробами знайти їхнє розв'язання на шляхах агресії, терору, нехтування загальнолюдськими нормами моралі. Вирішення цих проблем можна знайти лише на шляхах консолідації духовних зусиль усього людства, піднесення рівня економіки та культури всіх без винятку держав світу. Упевнений, що таке вирішення буде знайдене.

Особливим і в багатьох своїх аспектах обнадійливим був минулий рік для Української держави. Реалізація програми реформування, проголошеної Президентом України Л. Д. Кучмою і підтриманої загалом українського суспільства, стала, на мою думку, найважливішою складовою того, що ми називаємо національною ідеєю, тією ідеєю, яка визначає всі аспекти й матеріального, і духовного життя держави.

Тут я хотів би підкреслити особливу роль і значення діяльності працівників української культури в утвердженні цієї ідеї, програмових засад Президента України у творенні загальнонаціонального культурного простору, примноженні духовної скарбниці українського народу, пошуку нових, відповідних часові й вимогам сьогодення форм творчості, організації культурницької справи.

Від Уряду України, від себе особисто хочу щиро подякувати всім, хто присутній у цій залі, усьому загалу творчої інтелігенції, усім працівникам культури України за їхню самовіддану, натхненну, творчу працю!

Власне культура, її майстри є тим ідеологічним стрижнем, який забезпечує реалізацію найважливішого соціально-політичного надзавдання — становлення громадянського суспільства, утвердження демократії, забезпечення інтенсивного розвитку в усіх сферах життя держави.

Це особливо помітно було в дні підготовки й проведення святкування 10-річчя Незалежності України, у ході Всеукраїнського огляду народної творчості і творчих звітів областей у Національному палаці «Україна», які переконливо засвідчили, що

ми не тільки зберегли велику культуру народу, а й примножили її здобутки. Принагідно хотів би висловити щиру вдячність керівництву областей, усім органам виконавчої влади за зацікавлену конкретну підтримку й безпосередню участь в організації цієї роботи.

2001-й рік справді був етапним у десятирічній історії розбудови культури молодої Української держави, засвідчив позитивні зрушення в духовній сфері.

Серед позитивних тенденцій передусім варто відзначити духовне, ідеологічне розкріпачення майстрів культури, наше входження у світовий культурно-інформаційний простір. Попри всі складнощі нам вдалося зберегти в основному культурну інфраструктуру й кадровий потенціал галузі. Багато зроблено для відтворення пам'яток нашої славної історії, відродження духовних здобутків українського народу.

Почався і набуває дедалі більшої інтенсивності процес створення принципово нових форм організації культурної справи, передусім у недержавній сфері. Почали діяти десятки, а то й сотні концертних і гастрольних агенцій, театрів, картинних галерей, кіностудій, телевізійних каналів, видавництв. Саме через активне впровадження продюсерської системи, залучення позабюджетних коштів вдається відновлювати українське кіновиробництво.

Самокритично варто визнати, що роботу недержавних структур ми дуже часто не беремо до уваги. Мовиться не про якийсь контроль або адміністративний нагляд. Маємо усвідомити, що це теж важливий сегмент того, що ми сьогодні називаємо українською культурою. І маємо створити належні умови для його розвитку, забезпечити сприятливий режим для його роботи, передусім, у правовому полі.

Найголовнішим здобутком минулого десятиліття у сфері духовного життя є факт самоідентифікації, виокремлення української культури, її творців з сірого масиву загальнорадянського, а точніше імперського простору, перетворення їх на явище суто українське, національне. Усе голосніше в лексиконі світової спільноти звучать горді слова — **українська культура**. Культура, яка все впевненіше вписується в контекст сучасної світової, зокрема, європейської культури. Культура, яка об'єднує і консолідує найкращі здобутки всіх націй та народностей, що разом становлять ємке поняття — народ незалежної України, народ, у якого єдине гасло, єдина формула: «Україна в нас одна — іншої немає!»

На жаль, сьогодні доводиться говорити й про негативні тенденції в нашій роботі. Серед них маємо вирізнити, насамперед, відсутність системності в організаційному, правовому, матеріальному забезпеченні культурного життя. Саме цей фактор значною мірою зумовив втрати в культурному обслуговуванні села, нашестя низькопробних вандалів-гастролерів, руйнування системи кінофікації і кінопрокату, жалюгідне становище багатьох бібліотек, клубів, музеїв. І в місті, і на селі.

Якщо говорити відверто, то ми практично продовжуємо експлуатувати стару командно-адміністративну систему управління галуззю, намагаючись нашвидкоруч прилаштувати її до нових умов, до обставин, які складаються. Від такого поспіху маємо чимало втрат, відставання від процесів, які відбуваються в суспільстві, зрештою, навіть від тих змін, що пов'язані з адміністративною реформою, творенням нового законодавчого та нормативного простору.

Так, Міністерство не прореагувало вчасно на нормативи, що їх розробляло Міністерство фінансів стосовно бюджетних асигнувань на душу населення для задово-

лення культурних потреб. Відтак потрапили в пастку, з якої не знаємо як вискочити.

Ми не передбачили наслідків для галузі від впровадження Бюджетного кодексу. Знову стояли осторонь, чекаючи, що хтось про нас подбає. А зараз змушені шукати шляхи збереження централізованих бібліотечних систем, реальної фінансової допомоги регіональним закладам культури, культурної спадщини тощо. Подібна ситуація складається і з проєктом Податкового кодексу. А саме ці документи, а не ті непрямої дії культурницькі закони, визначатимуть місце культури у фінансово-економічному просторі держави в цілому та у регіонах зокрема.

Чим зумовлена ця ситуація? Передусім, вадами в системі управління культурою в цілому, починаючи з Міністерства, де, напевно, варто передбачити створення спеціального підрозділу законодавчої політики та правового захисту галузі, і роботою структурних ланок зокрема. У нас домінує формула ситуативного реагування. Уся система працює в режимі оперативного виконання певних доручень, розпоряджень, живе одним днем, навіть не прагнучи зазирнути в день завтрашній. Практично відсутній аналіз реальних процесів і тенденцій у культурному просторі. Звідси повна відсутність прогнозування і у творчій, і в фінансово-економічній діяльності, і в підготовці кадрів. Досі не зроблено навіть спроби побудувати нову модель управління, виробити принципи реформування.

Щоправда, одну таку спробу нещодавно зроблено. Ще влітку було видано наказ про підготовку пропозицій щодо реформування театральної справи. Створили відповідну робочу групу. Провели нараду директорів театрів. А результатів — жодних. Таке враження, що нікому це не потрібно або що ніхто не знає, як до того реформування підступитися. Ні керівники театрів, ні управлінці, ні наші науковці. Подібна ситуація і з підготовкою відповідних документів, які мають регулювати діяльність філармоній, цирків та багатьох інших закладів і установ культури.

А між тим ось уже багато років у Київському театральному інституті працює кафедра організації театральної справи. Маємо Український центр культурних досліджень.

Ми не одержуємо реальної допомоги, практичних рекомендацій від наших вузівських науковців, що працюють на кафедрах академій, університетів, інститутів, у методичних центрах. Просто фізично відчувається брак кадрів, здатних працювати в нових умовах. В органах управління культури на всіх рівнях мають працювати лише фахівці. Неприпустимо, коли керівні посади в культурі посідають люди без належної фахової підготовки. А такі факти мають місце. Фахова забезпеченість клубних закладів сягає сьогодні лише 60 відсотків. Майже 50 відсотків випускників мистецьких вищих навчальних закладів залишаються непрацевлаштованими.

Хотів би підкреслити окремо — Міністерство робило й робитиме все можливе для підвищення ролі, авторитету начальників обласних управлінь культури, районних і міських відділів культури, керівників закладів та установ галузі. Це ключові постаті в нашій системі. Своєю чергою, сподіваємося й на їхню ініціативу, активність щодо підтримки програм і проєктів, на конкретні, практичні поради з приводу реформування сфери культури. Тож і сьогоднішню розмову на колегії розглядаю, як вступ, прелюдію до цієї роботи. Мовиться не про бездумне ламання всього та всіх, а про серйозні реформи в управлінні галуззю, створення нових моделей організації справи. Маємо врахувати важливі процеси, пов'язані з адміністративною реформою.

Не хотілося б, аби ми знову запізнилися, не виробили системи чіткої взаємодії по всій вертикалі управління культурою.

Надто мало впродовж останніх років приділялося уваги задоволенню конкретних регіональних потреб і запитів, зокрема з урахуванням особливостей розвитку культур різних етнічних груп, тих громадян, для яких Україна була та залишається рідною домівкою. Їхні духовні здобутки збагачують нашу спільну загальноукраїнську духовну скарбницю. Маємо завжди пам'ятати, що культура не обмежується Хрещатиком.

Ми ще не навчилися плідно й конструктивно взаємодіяти з різними суспільно-політичними об'єднаннями, партіями, релігійними громадами. Мовиться не про участь у різних політичних або релігійних акціях. Тут маємо пам'ятати, що за своєю природою справжня культура надпартійна, але вона була й залишається тим елементом суспільного буття нації, який утверджує ідеали державності, єднає громадян різних політичних та релігійних поглядів довкола цих ідеалів.

Мало зроблено й робиться для захисту духовних цінностей нашого народу від спроб різних космополітичних перевертнів довести їхню вторинність, маргінальність, хуторянську обмеженість, принизити геніїв національної культури — Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Ольгу Кобилянську та багатьох інших. На цю агресію, духовний тероризм проти нашого народу маємо гідно відповісти системою творчих, мистецьких, духовних заходів. Примітивна бійка або сварка тут не допоможе.

Такої ж активної протидії, системності потребує протистояння псевдокультурі, халтурі, агресивній аморальності. Органи культури зобов'язані нести відповідальність за моральний стан суспільства, за творення потужного духовно-культурного простору в Україні, гідне її представництво на міжнародних теренах, щоб не потрапляли туди низькопробні зразки псевдокультури, які ганьблять нашу країну, щоб не мандрували світами псевдоансамблі «імені Вірського» чи фальшиві «національні» симфонічні оркестри.

Активізація культурницьких процесів, урізноманітнення діяльності закладів культури значною мірою залежить від матеріального забезпечення, матеріальної підтримки, від рівня заробітної плати, яка, на превеликий жаль, у культурі залишається найнижчою в нашій країні. Це справді велика та болюча проблема.

Щоб там не говорили, які б приклади не наводили, я не вірю в те, що тільки голодний художник може творити шедеври. Цю казочку вигадали ситі міщани, яким узагалі ніякі шедеври не потрібні. Голодний художник умирає, насамкінець, з голоду. Або зрікається мистецтва.

Проблема матеріальної підтримки культури, на жаль, прямо залежить від економічного стану держави. Тільки піднесення економіки, загальне зростання рівня життя дозволить вирішити наболілі питання. Адже саме ці фактори зумовили, хай і порівняно незначне, підвищення заробітної плати у сфері культури. Майже вдалося подолати таке ганебне явище, як заборгованість із заробітної плати.

Ми сподіваємось, що в 2002 році буде реалізоване ще одне вкрай важливе доручення Президента України про підвищення працівникам культури оплати праці до повної ставки відповідних посадових окладів. Щиро дякую керівникам тих областей, де ці питання вже вирішено. Приділяю так багато уваги питанням матеріального пла-

ну, ставлю їх серед першорядних і першочергових тому, що вважав і вважаю розв'язання цих проблем разом з проблемами законодавчого, нормативного забезпечення діяльності культурної сфери найважливішим завданням Міністерства, наших профспілкових партнерів.

Культура тривалий час залишається без належного правового забезпечення. Законодавчими нормативними актами не було визначено її точні координати в соціально-політичному та економічному устрої нашого суспільства. На відміну від наших сусідів (і північних, і західних) не було точно окреслено поле особливого податкового сприяння національній культурі, не визначено можливі джерела її підтримки за рахунок спонсорської та меценатської діяльності, сприятливого інвестиційного режиму.

Ось чому проблеми творення законодавчої та нормативної бази я називаю першорядними серед тих, що стоять перед Міністерством культури і мистецтв України. Ми докладемо усіх зусиль для прийняття дієвого, ефективного Закону України «Про культуру». Зробимо все можливе для найоптимальнішої редакції статей, які стосуються культури в Податковому кодексі. Сподіваюся, що ми знайдемо в цих питаннях підтримку новообраного складу Верховної Ради.

Водночас Міністерство має забезпечити створення цілої низки нормативних документів, які б відрегулювали діяльність наших театрів, концертних організацій, цирків, музейних, клубних і бібліотечних закладів, зробили б цю діяльність адекватною до тих змін, що відбуваються в соціальній та економічній сферах. Як міністр, вимагатиму в цьому напрямі більше ініціативи й дієвості від членів колегії, керівників наших структурних підрозділів.

Міністерство робило й робитиме все можливе для активізації творчого життя, підтримки важливих культурних акцій, таких, скажімо, як Усеукраїнські Шевченківські свята «В сім'ї вольній, новій», конкурси пам'яті Володимира Горовиця, Усеукраїнський конкурс хорових диригентів, фестивалі «Молодість», «Таврійські ігри», «Мистецьке березілля», «Золотоверхий Київ», кінофестивалі «Синій птах», «Відкрита ніч», Міжнародний ялтинський, осіння художня виставка та багато інших. Тут варто відзначити й низку помітних регіональних культурницьких акцій, зокрема фестивалі «Два дні, дві ночі», «Сучасна музика» в Одесі, «Organam» у Сумах, «Лесині джерела» в Новоград-Волинському, «Лесина осінь» в Ялті, «Бригантина» в Бердянську, «Різдвяна містерія» та «Берегиня» в Луцьку, «Класика сьогодні» в Дніпродзержинську, «Мельпомена Таврії» у Новій Каховці, Гуцульський фестиваль на Івано-Франківщині, «Боспорські агони» в Керчі, «Херсонеські ігри» в Севастополі, «Вересневі самоцвіти» в Кіровограді, «Золотий лев» у Львові, конкурси виконавців на українських народних інструментах імені Г. Хоткевича та вокалістів імені І. Алчевського в Харкові та багато інших.

Становлення України як незалежної держави покладає на неї особливу відповідальність за долю історичних та культурних реліквій, що знаходяться на її території і є невід'ємною часткою світової та європейської історико-культурної спадщини.

На черзі — розробка чіткої широкомасштабної системи пам'яткоохоронних заходів. Вона має базуватися на науково обґрунтованій концепції збереження історико-культурної спадщини та включати питання організаційного та фінансового забезпечення цього процесу. Мовиться, зокрема, про створення єдиного органу державної виконавчої влади — Державної служби охорони культурної спадщини, продовження

роботи над Державним реєстром національного культурного надбання.

У минулому році Україна продовжила свою політику входження у світовий культурний простір. Помітними подіями в системі міжнародного співробітництва стали Дні української культури у Великій Британії, мистецькі акції в Австрії та Франції.

А як не згадати ту інтенсивну діяльність, що її розгорнули наші музеї? Пригадаймо, які багатства культурної спадщини нашого народу були показані в США, Канаді, Франції на виставках «Феномени українського авангарду», «Золото кочовиків: скіфські скарби зі стародавньої України», у Греції на виставці «Візантійські часи», «Українська ікона» з колекції Львівської галереї мистецтв у Канаді, «Донбас в образотворчому мистецтві» з колекції Донецького художнього музею в Москві та інші.

У 2002 році роботу з розширення міжнародних культурних зв'язків буде динамізовано.

Можна було б, звичайно, зробити докладніший перелік заходів, програм, проєктів, що їх заплановано на 2002-й рік. Та я хотів би зупинитися лише на пріоритетних програмах, які вважають найвагомішими й найважливішими в наших планових накресленнях. Це, передусім, програми підтримки сільської культури і творчої молоді.

Стрімкі процеси реформування українського села, які вимагають адекватних змін у характері та принципах діяльності сільських закладів культури.

На жаль, ця робота не відповідає не лише сучасним вимогам, а й елементарним потребам сільського населення. Суттєво зменшилася мережа закладів культури, скоротилася кількість їхніх працівників, припинилося будівництво нових клубів і бібліотек. Значна частина сільських закладів культури знаходяться у незадовільному, а точніше — аварійному стані, не опалюються. Триває процес скорочення початкових спеціалізованих навчальних мистецьких закладів на селі.

Зупинити ці негативні тенденції складно, але ми повинні зробити для цього все можливе.

Заради справедливості треба відзначити, що в кожній області керівники вболівають за ці питання. Є чимало позитивних прикладів. Настав час узагальнити їх і виробити систему загальнодержавних підходів та заходів.

Невідкладні питання забезпечення сільської культури стануть складовою частиною Державної програми розвитку соціальної інфраструктури села на період до 2005 року, у підготовці якої активну участь бере Міністерство. Ця програма буде затверджена Урядом у березні–квітні цього року. Основними завданнями програми будуть:

— забезпечення повноцінного функціонування наявної мережі закладів культури (клубних закладів, бібліотек, музеїв, шкіл естетичного виховання);

— розвиток пересувних форм культурного обслуговування сільського населення (автоклубів, бібліобусів, пересувних кіноустановок);

— комп'ютеризація сільських публічних бібліотек як складова частина Національної програми інформатизації;

— створення сприятливих умов для роботи та підвищення престижу сільського культпрацівника.

Міністерство планує провести конкурс-огляд сільських клубних закладів. Виробляється програма регіональних культурних ініціатив. Хотів би відзначити починання Вінницької області, яка виступила ініціатором загальноукраїнської творчої акції «Мистецтво одного села». Варто активізувати програму «Майстри мистецтв —

трудівникам села», відновити систему культурного обслуговування села, яка діяла успішно впродовж багатьох десятиріч. Місцевим органам культури необхідно посилити роботу з головами сільських рад, керівниками господарств нового типу. Власне, мовиться про створення нової системи організації культурної справи на селі.

Як відомо, відповідно до Розпорядження Президента України Л. Д. Кучми в жовтні 2002 року пройде Всеукраїнський форум творчої молоді. Його проведення зумовлене, передусім, турботою про майбутнє української культури, її завтрашній день.

За десять років Незалежності в Україні сформувалося нове покоління майстрів літератури й мистецтва. Іде потужний процес зміни поколінь, формування літературно-мистецької еліти, який матиме своїм наслідком якісні зміни в організації соціокультурного життя суспільства.

На жаль, творча молодь не завжди знаходить необхідну підтримку в реалізації своїх перших мистецьких проєктів. За останнє десятиліття було надто багато втрачено в системі її підготовки, створенні умов для реалізації її потенціалу. Припинили своє функціонування численні творчі огляди, семінари, лабораторії, спеціалізовані молодіжні видавництва, кіностудійні об'єднання, система наставництва. Саме все це планується відновити на нових, звичайно, засадах, з врахуванням сьогоднішніх соціально-політичних реалій. Саме ці проблеми стануть основою проєкту Державної програми підтримки творчої молоді. У цій програмі ми окреслимо принципи соціальної та матеріальної підтримки молодих митців, обсяги обов'язкового бюджетного фінансування їхніх проєктів, створення системи післядипломної підтримки, гарантій їхнього працевлаштування, організацію гастролей молодих виконавців, роботи творчих лабораторій, майстерень, семінарів тощо.

Міністерство не уявляє своєї діяльності поза співпрацею з громадськими організаціями, насамперед з національними творчими спілками, Академією мистецтв України, Комітетом Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, Центральним комітетом профспілки працівників культури. Поза такою співпрацею неможливий будь-який прогрес у трансформації духовної сфери. Саме тому ми взяли найактивнішу участь у розробці проєкту Державної програми підтримки національних творчих спілок України на 2003–2005 роки, яка ближчим часом буде представлена на розгляд Уряду. Програма має забезпечити комплексний підхід до вирішення проблемних питань діяльності спілок, конкретизації напрямів державного сприяння розвиткові національної професійної творчості, збереження і розвиток творчого потенціалу нації.

Давайте привітаємо народження нової Спілки хореографів України на чолі з Мирославом Вантухом.

Усі присутні вже ознайомилися з Указом Президента України Л. Д. Кучми «Про оголошення 2003 року Роком культури в Україні». У такий спосіб ще раз підкреслено пріоритетність питань культури в державній політиці. Без перебільшення скажу, що ми отримали унікальний, я б сказав, історичний шанс зосередити зусилля виконавчої влади, усієї української спільноти на проблемах культурного розвитку, на розробці конкретних програм динамізації культурних процесів. Уже сьогодні маємо почати розробку таких ефективних програм з урахуванням реального контексту політичного та соціально-економічного буття Української держави. І на регіональному, і на державному рівнях.

Було б доцільно (упродовж березня) провести обговорення Указу Президента в

колективах усіх закладів і установ культури з метою опрацювання пропозицій до програм розвитку культури й у регіонах, і в державі в цілому.

Під час розробки цих програм необхідно передусім зосередитися на головних, масштабних проблемах, які визначають характер процесів у культурі, на завданнях, що їх визначено в Указі Президента, а саме:

— збереження та розвиток наявної мережі закладів культури, забезпечення їх сучасною матеріально-технічною базою;

— сприяння діяльності національних творчих спілок України, у тому числі їхніх місцевих творчих осередків;

— поліпшення умов творчої діяльності та побуту майстрів мистецтв, працівників культури, підвищення рівня оплати їхньої праці;

— забезпечення подальшого розвитку культур національних меншин України;

— збереження та розвиток осередків традиційних народних художніх промислів;

— поліпшення умов роботи музеїв, заповідників, бібліотек, архівів, збереження історичних пам'яток;

— визначення об'єктів архітектури та містобудування, які можуть бути включені до Списку всесвітньої спадщини для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та об'єктів.

Звичайно, і на регіональному, і на загальнодержавному рівнях є й інші проблеми та завдання. Вірю, що спільними зусиллями ми їх можемо й повинні вирішити. І тут я не можу не сказати про своє бачення наших подальших ділових і творчих стосунків, мовиться щодо стосунків Міністерства й обласних управлінь культури, керівників національних та інших закладів культури, профспілок. Ми хочемо бачити вас партнерами, однодумцями, які спільно з Міністерством беруть на свої плечі високу відповідальність за долю української культури. До адміністративного диктату вороття немає. Натомість має бути партнерська взаємоповага і взаємна відповідальність, на яких базуються всі серйозні справи в будь-якій цивілізованій державі світу.

Указ щодо оголошення 2003 року Роком культури в Україні є ще одним свідченням уваги та розуміння Президентом України Л. Д. Кучмою проблем розвитку культури і мистецтв. Ініціатором підготовки цього важливого документу був блок «За єдину Україну». Тут варто підкреслити, що саме цей блок — єдина політична сила, яка виходить з конкретними, реальними пропозиціями щодо розвитку духовної сфери українського суспільства, задоволення культурних потреб громадян. На жаль, переважна більшість інших політичних блоків і партій обмежується в кращому випадку декларативними гаслами або й зовсім обходять у своїх передвиборчих програмах питання культури. А між тим саме від нового складу Верховної Ради всі працівники культури чекають рішень, які б забезпечили їхнє нормальне життя, їхню нормальну творчу працю. Отож, 31 березня буде вирішальним для нас усіх і, не останньою чергою, для української культури.

Завершуючи розмову про актуальні проблеми й перспективи української культури, я хотів би ще раз висловити своє щире переконання у високому духовному потенціалі нашого народу, у тому, що українська культура попри всі лихі віщування жила й житиме у віках, здобуваючи гідне місце серед культур інших держав і континентів.

«Культура і життя», № 33, (18 вересня, 2002).

ЗБЕРЕГТИ ІСТОРИЧНЕ КОРІННЯ НАЦІЇ, КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ НАРОДУ

(з доповіді міністра культури і мистецтв України Ю. П. БОГУЦЬКОГО на «Дні Уряду України» у Верховній Раді України 10 вересня 2002 р.)

За кількістю пам'яток, наявністю серед них шедеврів європейського та світового значення Україна є однією з найбагатших країн світу. Разом з тим, вона несе велику відповідальність перед європейським та світовим співтовариством за долю цих об'єктів.

На сьогодні в Україні на державному обліку перебуває близько 9 млн. пам'яток Музейного фонду та майже 130 тис. нерухомих пам'яток.

Лише минулого року до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятки національного значення Урядом внесено 659 об'єктів культурної спадщини та їхніх комплексів.

Усього в Україні діє близько 500 музеїв (у системі Мінкультури — 357), 61 заповідник державної та комунальної власності. Києво-Печерську лавру, Софію Київську, історичну частину Львова рішенням ЮНЕСКО включено до списку Всесвітньої культурної спадщини. Нині за дорученням Уряду розпочалася робота щодо внесення до цього списку Національного заповідника «Херсонес Таврійський» та історичної частини м. Кам'янця-Подільського.

Довгі роки органи охорони пам'яток працювали за інерцією, спираючись на минулий досвід та законодавство радянського часу. Управління культурною спадщиною було розділене між двома відомствами: Мінкультури та Держбудом. У червні 2000 року Верховна Рада прийняла Закон «Про охорону культурної спадщини», і відтоді в державі розпочалася системна робота в цій сфері щодо створення чіткої мережі пам'яткоохоронних органів виконавчої влади, а також залучення до цієї справи громадських організацій та їхніх представників до консультативних і дорадчих органів.

За 2 роки прийнято відповідні укази Президента України, 19 урядових нормативно-правових актів, які мають забезпечити здійснення дієвого контролю за станом збереження пам'яток.

З 1 січня ц. р. працівникам національних заповідників та музеїв підвищено зарплату в 1,8 рази.

Нещодавно Урядом затверджена «Комплексна програма паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 роки».

Мінкультури підготовлено пакет документів щодо ратифікації Україною Конвенції про охорону підводної культурної спадщини.

На виконання статті 3 згаданого Закону Постановою Кабінету Міністрів утворено Державну службу охорони культурної спадщини як урядовий орган державного управління в складі Мінкультури, а нещодавно для неї виділено додатково 20 штатних одиниць (до цього часу в штаті Міністерства було лише 5). Днями Мінкультури внесло на затвердження Уряду проєкт «Типового положення про управління (відділи)

охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій».

Таким чином, можна відзначити, що перший важливий крок до виконання Закону України «Про охорону культурної спадщини», а саме — організація державної системи органів пам'яткоохоронної справи, зроблено.

Реалізація державної політики з питань охорони культурної спадщини здійснюється Міністерством культури і мистецтв у тісній співпраці з багатьма міністерствами та відомствами, Національною Академією наук, місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями — Українським товариством охорони пам'яток історії та культури, Усеукраїнською спілкою краєзнавців, іншими громадськими об'єднаннями, фондами загальноукраїнського та місцевого значення.

Користуючись нагодою, хочу висловити щиру вдячність працівникам цих організацій і установ, а також народним депутатам, особливо з профільного комітету, за їхнє небайдуже ставлення до нашої спільної справи — охорони національного культурного надбання. Сподіваємося і надалі на їхню підтримку.

На жаль, разом з позитивними моментами в пам'яткоохоронній справі трапляються численні порушення чинного законодавства. Вони зумовлені, передусім, недосконалою нормативною документацією щодо визначення зон охорони пам'яток; будівництвом у межах охоронних зон, руйнацією пам'яток через відсутність коштів на їхнє утримання та реставрацію.

Останнім часом несанкціоновані будівельні роботи велися навіть в охоронних зонах Національного заповідника «Софія Київська», Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, в історичних центрах міст Львова, Чернігова та інших.

З часу виходу Закону України «Про охорону культурної спадщини» від-повідними органами на місцях було винесено понад 600 приписів щодо припинення робіт, 58 осіб притягнуто до кримінальної відповідальності та відшкодовано збитків на суму близько 20 тис. грн. Слабка матеріальна база, відсутність достатнього фінансування послуг охорони заповідників, музеїв призводять до численних крадіжок. За останні три роки скоєно крадіжки 1342 музейних предметів у Вінницькій, Івано-Франківській, Харківській, Сумській, Запорізькій, Львівській, Полтавській областях. Лише в Чернігівській області протягом минулого року внаслідок 7 крадіжок втрачено 409 музейних предметів, що становить 30% від загальної кількості втрат.

Низка проблем виникає під час узаємодії дирекцій заповідників з органами місцевого самоврядування під час видачі актів на приватизацію землі. Посилаючись на Закон про місцеве самоврядування, місцеві органи влади передають у приватну власність землі історико-культурного призначення або залишають за собою право розпоряджатися ними всупереч пам'яткоохоронному законодавству. Як результат на сьогодні в Україні є лише один заповідник, що має повністю оформлений Державний акт на землю.

На жаль, до цього часу не здійснено облік пам'яток недержавної частини Музейного фонду України, які зберігаються, зокрема, у приватних колекціях, церквах, інших культових спорудах і не мають необхідної охорони, подекуди стають легкою здобиччю для злодіїв.

Зазначені проблеми стосуються і Національного заповідника «Хортиця», ситуація довкола якого потребує окремої розмови. Територія заповідника містить острів Хортицю, прилеглі до нього скелі й острови (усього — 2 тис. 387 га). На території заповідника розташовано 35 суб'єктів землекористування, яким належать 44 об'єкти (7 санаторіїв, 2 готелі, 3 ресторани, 2 навчальних заклади, 3 насосні станції, 1 кар'єр і навіть 3 цвинтарі). Суттєво ускладнює роботу заповідника також наявність на острові 10 селищ, де проживає майже 1,5 тис. мешканців.

Мінкультури та Запорізькою обласною держадміністрацією затверджено концепцію розвитку цього заповідника, розробляється його Генеральний план. За підтримки Запорізької обласної держадміністрації створено службу режиму заповідної території та відділ охорони природи, Запорізьким міськвиконкомом прийнято рішення про дотримання заповідного режиму на території заповідника. Нині триває процес узгодження між адміністрацією заповідника та Запорізькою міською радою акта землевідводу.

Проведена Рахунковою Палатою України в липні ц. р. перевірка цільового використання коштів Державного бюджету України, виділених Національному заповіднику «Хортиця» за період 2000 — першого півріччя 2002 року, суттєвих порушень чинного законодавства не виявила.

З метою створення історико-культурного комплексу «Запорізька Січ» оформлено пакет документів на відведення земельної ділянки під його будівництво, узгоджено з відповідними службами м. Запоріжжя питання щодо розроблення проєкту.

4–5 вересня у м. Запоріжжі відбулося виїзне засідання, у якому взяли участь народні депутати, керівники області та міста, науковці, представники місцевих громадських організацій, засоби масової інформації, представники Мінкультури. На нараді були розглянуті проєкти будівництва історико-культурного комплексу «Запорізька Січ», мостопереходу, висловлені серйозні застереження щодо збереження навколишнього природного та історико-культурного середовища і в цілому підтримано концепцію розвитку заповідника.

Звичайно, мій сьогоднішній виступ є лише конспективним окресленням проблем, які постають у цій важливій справі. Вони є одним з важливих чинників формування об'єднаного національно-патріотичною ідеєю громадського суспільства. Уряд продовжуватиме роботу над удосконаленням чинного законодавства, заходів організаційно-фінансового забезпечення цієї сфери. Мовиться, зокрема, про внесення змін та доповнень до Закону України «Про охорону культурної спадщини», Кримінального кодексу (у частині визначення міри покарання за злочини проти об'єктів культурної спадщини), Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» у частині збільшення видатків на утримання заповідників та музеїв, передбачення окремого коду видатків економічної класифікації «послуги охорони», підвищення зарплати, доплати науковцям у інститутах НАН України; розроблення правового механізму залучення недержавних інвестицій у цю сферу; розроблення пакету пропозицій щодо охорони музейних закладів; уведення ліцензування реставраційної діяльності не лише для організацій, але й для окремих фахівців; завершення до кінця року формування системи уповноважених органів охорони культурної спадщини, їхнього матеріально-технічного забезпечення; вирішення разом з органами місцевого самоврядування питань щодо отримання заповідниками державних актів на постійне користування землею.

У цілому Уряд має на меті розробити загальнодержавну Програму розвитку й використання об'єктів культурної спадщини та подати її на розгляд Верховної Ради в 2003 році.

І останнє. Здійснюючи на практиці цю діяльність, маємо пам'ятати: нам однаково ревно, прискіпливо варто берегти й матеріальну спадщину, і нематеріальну її частину. На це справедливо нещодавно звернула увагу ЮНЕСКО, розробивши проєкт відповідної Конвенції.

Думаю, що ця тема, можливо, могла б стати темою наступних парламентських слухань.

Вірю, що в співпраці всіх, хто переймається долею духовного розвитку українського суспільства, вирішаться всі наявні проблеми.

«Урядовий кур'єр», № 116, (26 червня, 2003) —
інтерв'ю провела Ірина Мамчур

КУЛЬТУРА — МІСТОК, ЩО ЄДНАЄ НАРОДИ

Розмова з міністром культури та мистецтв України Юрієм БОГУЦЬКИМ

Останнім часом Україна наполегливо висловлює своє прагнення отримати асоційоване, а в майбутньому й повне членство в ЄС. Така послідовність свідчить про те, що наша держава серйозно прагне поглибити відносини з Європейським Союзом. У цьому взаємно корисному діалозі культурні зв'язки можуть стати своєрідним містком, що поєднає держави. Докладніше про можливість такої перспективи — у розмові з міністром культури та мистецтв України Юрієм БОГУЦЬКИМ.

— Юрію Петровичу, у процесі інтеграції України до Європи великого, якщо не пріоритетного, значення надається співпраці в галузі економіки, права тощо. Чи не доцільніше було б «пустити попереду» культуру?

Якби я не був міністром культури, то був би, мабуть, романтиком. Я тоді на площах та на газетних шпальтах закликав би просувати передусім культурну, духовну складову. Проте на процес євроінтеграції треба дивитися прагматично. Тут на перший план виходять економічні інтереси — і тих держав, які очолюють цей процес, і тих, які є новачками, не менш важлива й законодавча робота — приведення законодавства Української держави до європейських та світових стандартів. Але хочу сказати: куль-

турні контакти, поза сумнівом, сприяють тому, що Україною починають цікавитись, її починають «упізнавати» й краще розуміти.

Зокрема, цього року завершується спільний українсько-британський проєкт «Мистецькі події з України», у межах якого було здійснено понад 30 програм — це й оперні вистави, і художні та фотовиставки, естрадні виступи, кіно й багато іншого. З британської сторони цим проєктом опікувався один з наших партнерів — радник Комісії у справах культури при Раді Європи Тері Сендел. Він дуже шанобливо ставиться до української культури, а в ході здійснення проєкту по-справжньому відкрив для себе її глибину й велич. Проте на рівні комісій та експертних рад, що узгоджують і контролюють інтеграційні процеси, немає ніяких емоцій.

— Чим, на вашу думку, Україна цікава для Європи?

— Окрім українського народного мистецтва, в Європі цікавляться і класичними жанрами. Особливо пильна увага прикута до молоді. Наприклад, Міністерство культури Польщі виявило ініціативу взяти на стажування у свої культурно-мистецькі навчальні заклади наших молодих вокалістів, театралів, художників. Перший такий набір здійснено в березні цього року.

Крім того, українські митці беруть участь у різних фестивалях, конкурсах за кордоном, стають лауреатами, привозять додому нагороди, так що й тут вони затребувані. Наприклад, у межах конкурсу Горовиця та заходів, приурочених до 100-літнього ювілею цього митця, з осені починається велике турне переможців конкурсу країнами Західної Європи та Америки. Це була пропозиція західних партнерів. Сьогодні також разом з ансамблем Богодара Которовича розробляється проєкт гастрольного маршруту, яким мають невдовзі вирушити українські музиканти. Цікавляться за кордоном і модерним українським театром, от, скажімо, на Шекспірівському фестивалі в Гданську великий інтерес викликали постановки Андрія Жолдака.

— Як би ви охарактеризували основні принципи державної політики щодо репрезентації української культури на світових обширах?

— Насамперед потрібно зазначити, що специфікою міжнародної діяльності Міністерства культури і мистецтв є орієнтація на принцип багатовекторності. Ми прагнемо якомога активніше співпрацювати з нашими близькими партнерами. Передовсім, це Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, РФ, у яких ми проводимо і які проводять у нас такі важливі культурно-мистецькі акції, як дні культури. Водночас ми пов'язуємо культурне співробітництво й з європейськими країнами, зокрема — Великобританією, Німеччиною, Францією, Польщею, Італією та іншими державами, а також країнами азіатського регіону, зокрема Китаєм. Тільки за минулий рік понад 4 тисячі українських митців репрезентували свої творчі досягнення в 42 країнах світу. Це конкретні факти, які є свідченням потужного входження України у світовий культурний простір.

Під час планування мистецьких програм за кордоном міністерство ставить своїм завданням якомога ширше представити різні жанри українського мистецтва, водно-

час і класичного спрямування. Проте досвід проведення міжнародних заходів показує, що у світі існує досить високий попит на народне мистецтво.

— Чи не могли б ви детальніше зупинитися на досвіді, який має Україна в справі культурного співробітництва з європейськими країнами?

— Дозволю собі почати з нашої найближчої сусідки Польщі. Тисячолітня традиція є потужним елементом сьогочасної ситуації в справі українсько-польського культурного співробітництва, важливим підґрунтям державної політики, яка реалізується, передусім, завдяки зусиллям Президента України Леоніда Даниловича Кучми та Президента Республіки Польща Олександра Квасневського. Виявом цієї турботи найвищих посадовців наших держав стало рішення, яким 2004 рік проголошено Роком Республіки Польща в Україні. Вагомою складовою цього Року, безперечно, буде його культурна програма.

Уже вчетверте минулого року проведено Фестиваль польської культури в Україні. Започаткований шість років тому, він з часом перетворився на великий культурний проєкт, який охопив спершу Львів, потім Київ, а у 2002 році ще й Харків та Одесу. У його численних заходах взяли участь і українські колективи, які мають у своєму репертуарі твори польських авторів, зокрема національні українські драматичні театри імені Івана Франка та імені Марії Заньковецької.

Дуже важливим для нас є співробітництво з Італією. Цього року Україна вже вдруге візьме участь у найпрестижнішому форумі візуального сучасного мистецтва — Венеціанському бієнале, що триватиме з 12 червня по 2 листопада. Наша держава буде представлена проєктом Віктора Сидоренка «Жорна часу», що складається з живопису, кінематографа, фотографії, відеоінсталяції. Розміщення української експозиції планується надзвичайно вигідно — у центрі Венеції, у фундації Форестеріа Леві. Після повернення експозиції з Італії Віктор Сидоренко планує показати її українському глядачеві.

Міцні також культурні зв'язки України з Французькою Республікою. Починаючи з 1994 року за безпосереднього сприяння Міністерства культури і комунікацій Франції, мерії міста Парижа в нашій країні проходить Міжнародний конкурс балету імені Сержа Лифаря, який уважається одним із найпрестижніших у Європі.

Українсько-французьке культурне співробітництво спрямоване й на інші галузі: виконавську діяльність як на рівні окремих митців, так і творчих колективів; виставкову діяльність, що дає можливість репрезентувати наші творчі досягнення в різних видах образотворчого мистецтва. Серед заходів останніх років, на мою думку, варто визначити такі акції, як Дні культури України у Франції, що проходили в жовтні-грудні 1999 року.

Своєрідним апогеєм розвитку зв'язків між Україною і Францією ми без перебільшення вважаємо виставку «Золото скіфських царів», що відкрила французькому народові велику культурну й духовну скарбницю наших пращурів. Ця виставка з фондів Національного музею історії України експонувалася у вересні–грудні 2001 року в Національних галереях Великого Палацу в Парижі.

За попередньою домовленістю, досягнутою із французькою стороною, у 2004 році планується проведення Днів культури Французької Республіки в Україні.

— Що було запропоновано Міністерством культури і мистецтв до проєкту заходів на 2003 рік для Національної комісії України в справах ЮНЕСКО?

— Відповідно до рішення Стамбульської декларації міністрів культури країн-членів ЮНЕСКО, Міністерство культури і мистецтв України розпочало роботу з підготовки Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини. Створена робоча група, до складу якої увійшли представники міністерств культури, фінансів, юстиції, науки і освіти, економіки, закордонних справ, а також науковці, фольклористи та інші фахівці галузі. Відбулося перше засідання робочої групи, на якому були представлені завдання щодо розробки програми.

За поданням Мінкультури рішенням уряду в Україні створено Державну службу охорони культурної спадщини як урядовий орган державного управління в складі Міністерства культури і мистецтв, що має опікуватися збереженням усіх видів об'єктів культурної спадщини. Нині відбувається формування цієї нової структури й на центральному, і на регіональному рівнях.

— У європейських нормативних актах, які стосуються культури, багато уваги приділяється культурі малих міст. Мовиться і про стажування, і про консультації у сфері культурної спадщини, підтримку мистецтва, освіти, відродження міст, проведення фестивалів та ін. Чи Україна теж націлена на таку роботу ?

— Цього року Мінкультури розпочало реалізацію програми «Культура малих міст України», у межах якої в Києві заплановано провести впродовж року творчі звіти п'яти українських міст: Комсомольська — Полтавської, Гуляй-Поля — Запорізької, Жовкви — Львівської, Чугуєва — Харківської, Могилева-Подільського — Вінницької областей. Передбачається, що будуть організовані виставки образотворчого, декоративно-ужиткового та фотомистецтва, дитячої творчості, а також концерти аматорських колективів тощо.

Що ж стосується культурної спадщини, то наше міністерство підготувало й направило до МЗС України відповідний пакет документів на ратифікацію Верховною Радою України Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини, яку Україна підписала 2 липня 1998 року в Страсбурзі. У травні цього року в Криму (місто Алупка) пройшов міжнародний семінар ЮНЕСКО щодо визначення потенційних об'єктів культурної спадщини України для включення їх до Списку всесвітньої культурної та природної спадщини. Окрім України, участь у цьому семінарі взяли Білорусь, Вірменія, Молдова, Польща, Росія, Румунія та Словаччина, присутні на ньому були й представники секретаріату Центру всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на чолі із заступником голови — пані Мінья Янг, експерти ЮНЕСКО.

— Чимало наших талановитих сучасників і сьогодні гідно представляють Україну, її культуру за кордоном, щоправда приватно. Що можна зробити, аби такі люди, як Андрій Шкурган, Анатолій Кочерга, Вікторія Лук'янець представляли нашу державу у світі на офіційному рівні, та й щоб наші співвітчизники частіше могли насолоджуватися їхнім мистецтвом?

— Міністерство культури і мистецтв часто залучає до участі в загальнодержавних мистецьких акціях в Україні та за кордоном і цих, і багатьох інших митців. Зокрема, заслужений артист України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Андрій Шкурган брав участь у міжнародному фестивалі «Зірки планети», міжнародній виставці «ЕКСПО» в Ганновері, Вікторія Лук'янець щороку проводить сольні концерти в Національній філармонії України, а в червні цього року запланований її концерт у Національній опері України, відомий скрипаль Олег Криса минулого року здійснив концертне турне по Україні (Львів, Харків, Київ), а в травні цього року відбулися сольні концерти цього митця в Одеській філармонії та Національній опері України.

З метою реорганізації гастрольно-концертної діяльності в нашій державі в мережі закладів міністерства утворено державне підприємство «Україна мистецька», яке займається організацією концертів, гастролей, культурно-мистецьких акцій за участю провідних театральних і філармонійних колективів, а також виставковою діяльністю та проведенням різноманітних фестивалів, водночас і кіно.

— У березні 2002 року на черговому засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС до вже наявних шести додався ще один пріоритетний напрям — регіональне та транскордонне співробітництво. Що це означає і які перспективи дає цей напрям для взаємних ініціатив у сфері культури та мистецтва? Чи намітилися ще якісь нові пріоритети співробітництва між Україною та ЄС ?

— Сам термін «транскордонне співробітництво», як сказано в Європейській рамковій конвенції, означає «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення досвіду добросусідських взаємин між територіальними громадами або владами, які перебувають під юрисдикцією двох чи кількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей». Транскордонне співробітництво в галузі культури включає освіту (в т. ч. і вивчення мов), культурну та творчу діяльність, роботу з молоддю, спорт, культурну спадщину та ЗМІ. Цей напрям відкриває багато нових можливостей для взаємної культурної інтеграції. До речі, саме тепер в Автономній Республіці Крим проходить міжнародний семінар з питань Програми розвитку культурного партнерства державних установ і закладів культури з недержавними організаціями в контексті «Культура етносів України та української діаспори як складова української культури». Окрім цього, з 1996 року під егідою Міжнародної організації з проведення фестивалів народної творчості (CIOFF) щорічно у двох сусідніх державах —Україні та Польщі (у містах Луцьк та Влодава) — проходить Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором».

Так що можна з упевненістю сказати: Україна та її культура є важливим чинником формування загальноєвропейського культурного простору.

«Культура і життя» №35 (4055), 5 листопада 2003 р.

Юрій БОГУЦЬКИЙ, міністр культури і мистецтв України

БЕЗ МИНУЛОГО НЕМАЄ МАЙБУТТЯ!

КУЛЬТУРНА спадщина — невичерпне джерело людської пам'яті, духовних основ нації, гарантія гідного поступу народу в майбутнє.

Зберегти в сучасному надбання минулого, усі витвори нашого історичного буття, аби передати їх майбутнім поколінням, — висока й благородна місія тих, хто дотичний до складних проблем культурного будівництва.

Становлення України як незалежної держави покладає на неї особливу відповідальність за долю історичних та культурних реліквій, що знаходяться на її території. Україну з повним правом можна віднести до країн з багатогранною і цілком унікальною культурною спадщиною — її визначні пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва є невід'ємною часткою європейського та світового культурного надбання.

Можемо пишатися тим, що за загальною кількістю пам'яток та наявністю серед них відомих шедеврів Україна посідає поважне місце у світовому співтоваристві. На сьогодні в Україні під охороною держави перебуває понад 130 тисяч пам'яток історії та культури. На їхній базі створено та функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких відповідно до указів Президента України мають статус «національного».

У системі Мінкультури діє 357 державних музейних закладів та їхніх філій. Крім того, в Україні нараховується близько 1,5 тис. міст, сіл і селищ, що мають значну історичну, культурну, архітектурно-містобудівну й ландшафтну цінність.

Президент України Л. Д. Кучма та керівництво нашої держави приділяють велику увагу питанням збереження національної культурної спадщини, забезпеченню умов демократичного доступу до культурних надбань. Верховна Рада вже вдруге за роки незалежності України ініціює проведення Дня Уряду, присвяченого цим важливим питанням. Цього року розглядатиметься питання про сучасний стан та перспективи охорони об'єктів культурної спадщини України, а також пам'яток історії та культури українського народу, що знаходяться за її межами.

Програма діяльності Уряду «Відкритість, дієвість, результативність» передбачає здійснення комплексу заходів щодо збереження пам'яток історико-архітектурної спадщини, унікальних містобудівних комплексів історичних міст, водночас і унікальних пам'яток, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На виконання цих завдань Міністерством підготовлено й внесено на розгляд Уряду проєкти законів України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» та «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини»», затверджено «Типове Положення про державний історико-культурний заповідник» та склад Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони культурної спадщини. Здійснюється підготовка проєктно-кошторисної документації на проведення ремонтно-реставраційних робіт корпусів і споруд Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та Шевченківського

національного заповідника в м. Каневі; тривають ремонтно-реставраційні роботи в національних заповідниках «Чигирин», «Херсонес Таврійський», «Давній Галич», «Качанівка» та ін.

Окремо хотілося б відзначити міжнародне співробітництво України у сфері охорони культурної спадщини, зокрема, підготовку пропозицій від України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі я мав зустріч з директором Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Ф. Бандаріном, котрого проінформував про стан збереження об'єктів, внесених до списку всесвітньої культурної спадщини. Це Софія Київська, Національний Києво-Печерський культурний заповідник, історична частина м. Львова. Здійснюється підготовка долучення до списку кандидатів Бахчисарайського ханського палацу. На Генеральній конференції схвалено проєкт міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. На цій основі Мінкультури розробляє Державну програму охорони нематеріальної культурної спадщини, що передбачено Програмою діяльності Уряду.

Багато доброго, важливого, необхідного зроблено у сфері охорони культурної спадщини в Рік культури в Україні, разом з тим залишається ще чимало невідкладних справ. На черзі дня — розробка широкомасштабної системи пам'яткоохоронних заходів. Вона має базуватись на науково обґрунтованій концепції збереження історичних і культурних реліквій і містити питання організаційного та фінансового забезпечення.

Вирішення нагальних проблем пам'яткоохоронної справи можливе лише на базі їхнього належного матеріального забезпечення. Практика останнього десятиліття та світовий досвід засвідчують перспективність таких напрямків пошуку додаткових джерел матеріального забезпечення пам'яткоохоронної діяльності, як залучення позабюджетних коштів, заснування спеціальних благодійних фондів, гнучка політика оподаткування, використання доходів від туристичної діяльності. Водночас надзвичайної актуальності набуває проблема музеєфікації нерухомих пам'яток, включення їх до системи туристичних маршрутів.

Важливим питанням є створення системи управління охороною культурної спадщини на місцях. Для виконання цієї роботи передбачається об'єднати зусилля державних установ, провідних наукових та навчальних закладів.

Усі ці нелегкі завдання можна вирішити лише з професіоналами, тому завдання підготовки висококваліфікованих фахівців набуває виняткового значення. Великі надії ми покладаємо на створену цього року Державну службу охорони культурної спадщини та її регіональні відділення.

Спираючись на набутий досвід, усталені зв'язки з Комітетом Верховної Ради України з питань культури й духовності, з іншими комітетами та фракціями, ми й надалі готові до плідної співпраці, відкриті для конструктивної критики, пошуку ефективних шляхів розвитку національної культури.

Сподіваюсь, що крок за кроком, враховуючи кращі надбання минулих років і великий досвід фахівців, що працюють у сфері охорони культурної спадщини, ми спільними зусиллями збережемо культурне надбання України.

«Урядовий кур'єр», № 212, (11 листопада, 2003).

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОЛЮ КУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ

Питання збереження національної культурної спадщини, забезпечення умов демократичного доступу до культурних надбань завжди були в центрі уваги керівництва нашої держави. Уже вдруге за роки незалежності України Верховна Рада ініціює проведення Дня уряду, присвяченого цим важливим проблемам.

11 листопада народні депутати розглянуть питання про сучасний стан та перспективи охорони об'єктів культурної спадщини України, а також пам'яток історії та культури українського народу, що знаходяться за її межами. Своїми думками з цього приводу ділиться міністр культури і мистецтв України Юрій БОГУЦЬКИЙ.

Становлення України як незалежної держави покладає на неї особливу відповідальність за долю історичних та культурних реліквій, що знаходяться на її території. Україну з повним правом можна віднести до країн з багатогранною і цілком унікальною культурною спадщиною — її визначні пам'ятки історії та культури є невіддільною часткою європейського та світового культурного надбання.

Можемо пишатися тим, що за загальною кількістю пам'яток та наявністю серед них відомих шедеврів Україна посідає поважне місце у світовому співтоваристві.

Нині в Україні під охороною держави перебуває понад 130 тисяч пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, архітектури та містобудування. На їхній базі створено і функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких відповідно до указів Президента України мають статус «національного».

Мережа музеїв України налічує 37 установ, кількість експонатів основного фонду в них становить понад 11 мільйонів одиниць збереження. Окрім цього, в Україні є понад 9 тисяч населених пунктів з цінною культурною спадщиною. Загалом фонд історичних будівель і споруд у них перевищує 70 тисяч об'єктів. Постановою Кабінету Міністрів України затверджено список історичних міст і селищ міського типу, до якого включено 401 населений пункт.

Охорона культурної спадщини — це взаємопов'язана система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, інформаційних та інших заходів, що здійснюються органами державної влади в межах їхньої компетенції. Ця система включає заходи з обліку, запобігання руйнуванню та заподіянню шкоди, забезпечення захисту, контролю за збереженням, утриманням, використанням, консервацією, реставрацією, реабілітацією та музеєфікацією об'єктів культурної спадщини. Центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини визначено Міністерство культури і мистецтв України.

Програма діяльності уряду «Відкритість, дієвість, результативність» передбачає здійснення комплексу заходів щодо збереження пам'яток культурної спадщини, у тому числі унікальних пам'яток, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також виконання реставраційних робіт на особливо цінних пам'ятках.

З метою реалізації державної політики й забезпечення управління у сфері охорони

культурної спадщини за період з вересня минулого року вже прийнято чимало нормативно-правових актів. Зокрема, Кабінетом Міністрів України підготовлено та подано в установленому порядку до Верховної Ради України проєкти законів «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини», «Про Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів нерухомої культурної спадщини», «Про ратифікацію Європейської Конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої)»». Ведеться робота над законопроєктом щодо доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як відомо, до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО включено Софійський собор з ансамблем монастирських споруд та Києво-Печерську лавру у місті Києві, а також історичний центр міста Львова. До попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено комплекс Ханського палацу Державного історико-культурного заповідника в місті Бахчисараї.

За останні роки урядовими рішеннями затверджено Комплексні програми щодо збереження культурної спадщини міст Львова, Одеси, Глухова, Батурина, Кам'янця-Подільського, Збаража та інших; заходи з розвитку національних заповідників «Хортиця», «Херсонес Таврійський», «Ольвія», Шевченківського національного заповідника в місті Каневі, «Софія Київська», Комплексну програму паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 роки.

Для забезпечення реалізації зазначених заходів Кабінет Міністрів продовжує працювати над створенням в Україні цілісної системи державного управління охороною культурної спадщини, як це передбачено Законом України «Про охорону культурної спадщини».

Нині утворено урядовий орган державного управління в складі Міністерства культури і мистецтв — Державну службу охорони культурної спадщини. В Автономній Республіці Крим, у місті Києві, Одеській, Закарпатській областях створені, а в інших областях створюються регіональні органи охорони культурної спадщини.

Не менш важливим є збереження традиційної народної культури, фольклору, адже це — одна з основ, на якій ґрунтується духовність народу. У цій сфері прийнято Закон України «Про народні художні промисли», на виконання якого постановою Кабінету Міністрів затверджено низку нормативних документів. На 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО, яка нещодавно проходила в Парижі, схвалено проєкт міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. На цій основі Мінкультури розробляє Державну програму охорони і збереження нематеріальної культурної спадщини, що передбачено Програмою діяльності уряду.

Ще одна важлива проблема — повернення культурних цінностей, яка є однією з найделікатніших та найскладніших сфер міжнародного співробітництва. Вона не може бути розв'язана волею однієї держави, а отже, передбачає широке співробітництво з іншими державами на засадах доброї волі та міжнародно-правових норм.

В інших країнах також є багато рухомих та нерухомих об'єктів, пов'язаних з історією та культурою українського народу. Це свідчить не лише про глибокі культурні зв'язки, які складалися між Україною та іншими державами, зокрема Росією, Канадою, США, Польщею, Болгарією, Чехією, Словаччиною, Італією, та іншими країнами протягом багатьох століть, а й про складні шляхи становлення української державності.

Нашій країні судилося пройти нелегкий історичний шлях. І фактично кожен його етап був позначений колосальними втратами національних культурних цінностей. У трагічному реєстрі втрачених національно-культурних скарбів особливе місце посідають культурні цінності, знищені або переміщені з території України в роки Другої світової війни. Наслідки цього, на жаль, не будуть подолані ніколи.

З проголошенням Незалежності проблема культурних цінностей, що перебувають за межами України, привернула більшу увагу уряду, громадськості, засобів масової інформації. Уведення в дію Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», низки нормативних документів, розроблених на його виконання, переконливо засвідчує посилення уваги держави до проблем переміщення культурних цінностей, сприяє підвищенню міжнародного авторитету України, створює механізм захисту національних інтересів у цій сфері та запобігання втратам культурного надбання.

У справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей підписано угоди між урядами України та Республіки Польща, Угорської Республіки. Концепція українсько-німецького та українсько-російського співробітництва з цих питань ґрунтується на відповідних статтях міжурядових угод про співробітництво в галузі культури, науки і освіти. На виконання зазначених угод утворено міжурядові комісії. Переговорні процеси України з Польщею, Угорщиною, РФ, ФРН підтверджують зацікавленість сторін щодо двосторонніх відносин у цій галузі.

Кабінетом Міністрів затверджено Державну програму «Культурні цінності України. Втрати. Шляхи повернення». Започатковано серію науково-документальних книг «Повернення культурного надбання України: документи свідчать», «Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї», щорічника «Повернуто в Україну», бібліотечну книжкову серію «Повернуті імена».

Видається науково-документальна серія «Українські культурні цінності в Росії. Документи свідчать». На сьогодні надруковано три випуски. У другому випуску серії систематизована інформація про величезну закордонну частину культурної спадщини України — археологічні та антропологічні колекції, що знаходяться в РФ. Перші раритети (чотири фрагменти фресок Михайлівського Золотоверхого собору) за програмою реституції культурного надбання вже, як відомо, повернулися з РФ на Батьківщину. Переговорний процес триває в напрямку подальшого поетапного повернення пам'яток цього собору.

Духовна скарбниця України поповнилася колекцією експонатів Херсонського краєзнавчого музею, втрачених ним під час Другої світової війни й повернутої з Німеччини. Також повернуто в Україну частину книг з бібліотеки НАН України, частину бібліотеки Київського митрополита Флавіана, близько трьох тисяч копій фотодокументів, вивезених з київського архіву під час Другої світової війни, картину голландських майстрів XVII століття, вивезену з Умані.

За участю посольств і консульств, постійних представництв України при міжнародних організаціях, українських громад та окремих представників діаспори в межах Державної програми «Повернуті імена» здійснюються наукові, організаційні, просвітницькі заходи, спрямовані на вивчення, повернення в Україну спадщини видатних діячів культури, науки, увічнення пам'яті славетних земляків, повернення

їхнього творчого доробку до наукового та культурного обігу держави.

Важливою умовою програми є передача спадщини, що повертається, на постійне зберігання до музейних, бібліотечних, архівних фондів України, введення її до наукового та культурного обігу.

Культурні цінності, що надійшли в Україну, можна умовно поділити на декілька груп. Це рукописи й архівні документи, твори мистецтва (картини, скульптури, ікони); друкована література; археологічні й нумізматичні колекції. Різноманітна географія надходжень: Австрія і Болгарія, Бразилія і Велика Британія, Канада, Ліхтенштейн, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, США, Угорщина, Франція, Чехія, Швейцарія.

За останні роки в Україну повернуто спадщину Володимира Винниченка, Людмили Морозової, Петра Капшученка, Ірини Банах-Твердохліб, Миколи Бутовича, Миколи та Василя Кричевських, офорт Тараса Шевченка, архіви Юрія Косача, Уласа Самчука, Василя Барки, Олександра Довженка, Павла Харидчака, Володимира Луціва та багатьох інших наших земляків. Україна складає шану своїм талановитим синам і дочкам. Деяких представників діаспори за цю діяльність нагороджено відзнаками Президента України.

Українська культурна спадщина, що знаходиться за кордоном, як правило, дбайливо зберігається представниками української діаспори на всіх континентах. Значними осередками культурного життя українців за кордоном є посольства України. Їхні співробітники часто долучаються до вирішення питань з повернення культурних цінностей в Україну.

Невіддільну частину духовного скарбу українського народу становлять пам'ятки писемної історико-культурної спадщини України — архівні документи й матеріали, стародруки, різнопланові видання книжок, газет. Значна частина цих пам'яток знаходиться за межами України, зокрема в США, Франції, Росії, Польщі, Словаччині, Чехії, Румунії, Болгарії. Проте варто зазначити, що нині на законодавчому рівні не вирішено питання про статус української культурної спадщини за кордоном та порядок здійснення заходів з її збереження. Чинні міжурядові угоди передбачають лише порядок повернення культурних цінностей. Не визначено установи, яка б акумулювала й опікувалася на державному рівні зазначеними питаннями.

Тому назріла необхідність розробки спеціальної програми, яка передбачала б утворення і функціонування чіткої державної системи охорони пам'яток української культури за межами держави, дієвої співпраці державних і громадських організацій, розробку засад державної політики в цій сфері. Кабінет Міністрів буде нарощувати зусилля з кардинального поліпшення системи збереження унікальних українських пам'яток за межами Батьківщини. Враховуючи труднощі з фінансуванням пам'яткоохоронних програм, нова програма має бути відкрита для фінансової підтримки з боку приватного капіталу, культурно-освітніх благодійних фондів та окремих громадян.

«Культура і життя», № 37, (19 листопада, 2003).

НАЦІЯ, ВИСОКОДУХОВНА СПОКОНВІКІВ

Виступ міністра культури і мистецтв України Юрія БОГУЦЬКОГО
на парламентських слуханнях
«Духовна криза суспільства та шляхи її подолання», 5.11.2003 р.

Вельмишановний Володимире Михайловичу! Шановні народні депутати, запрошені!

Передусім дозвольте від імені уряду подякувати за увагу до одного з найважливіших питань нашого суспільства. Думаю, не буде перебільшенням сказати, що саме духовний стан нації, розвиток освіти, науки, культури є **визначальним показником життєздатності** кожної країни.

Духовність — складна, багатогалузева система, яка включає мову, науку, освіту, політику, ідеологію, право, мистецтво, етику, релігію, звичаї. Безперечно, вона активно діє на буття, на **практичну діяльність** людини.

Інформаційно-довідковий матеріал до сьогоднішніх слухань, з яким, ви, я сподіваюся, ознайомилися, засвідчує складність і неоднозначність цієї сфери.

Національний поступ об'єктивно **вимагає зміцнення духовності** творення єдиного високоморального культурного, освітнього простору, формування сучасної, конкурентноспроможної системи виховання громадян. Але це відбувається в складних умовах — у тому числі в європейському і світовому контексті. На нас не можуть не впливати міжнародні відносини, відкритість кордонів, поширення теле-, радіокомунікацій, а ці впливи не завжди позитивні.

У назві порядку денного сьогоднішніх слухань є однозначне словосполучення «духовна криза». Науковці твердять, що є **загальна** або загальноцивілізаційна криза, яка **веде до повної деградації**. І є криза, точніше — кризові явища **при трансформаціях**, тобто є неминучі мінуси в ході загалом **поступального процесу**. Наприклад, сьогодні в багатьох країнах Європи, як і в Україні, є наркоманія, ВІЛ-інфікованість, безробіття і пов'язані з цим морально-психологічні проблеми.

Думаю, **нам варто говорити про кризові явища, неминучі в перехідний період**, у якому перебуває наша держава — від тоталітарного ладу до демократичного, від монопартійності до багатопартійності, від одного типу власності до різноманітних, від надцентралізованої економіки до ринкової.

Втрата багатьох **усталених, як здавалося**, цінностей, моральних орієнтирів **не могла пройти безболісно**.

Наведу один приклад. У розданих вам матеріалах, наприклад, правомірно стверджується, що протягом 1990–2000 років суттєво зменшилося відвідування населенням музеїв, театрів, кіноконцертних залів, особливо в сільській місцевості. Безперечно, сумні цифри. **Але правдою є й інше**. **За останні** три роки спостерігаємо стійке збільшення по всіх названих показниках, стійке підвищення позабюджетних доходів установ освіти, культури.

Звичайно, **головна мета сьогоднішніх слухань — не констатація**, а спільний пошук шляхів виходу із ситуації. Тобто, питання, по суті, одне: що робиться сьогодні й що робити в ближчі роки?

Передусім, звичайно, варто посилювати системність, законодавче поле в цій багатогранній діяльності держави.

Одним з важливих кроків у цьому напрямі є укази Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі і формування здорового способу життя громадян», «Про заходи щодо захисту суспільної моралі». Ці документи визначають головні напрями та зміст державної діяльності з виховання патріотизму, впровадження в суспільну свідомість кращих загальнолюдських цінностей.

Під час обговорення сьогоднішнього питання хотів би акцентувати вашу увагу на тому, що чи не вперше за роки існування незалежної України соціально-гуманітарна сфера зайняла домінантну позицію в Програмі діяльності Уряду, головна мета якої — підвищення якості життя населення.

Уперше в повному обсязі **фінансуються видатки на гуманітарну сферу**. Іде, хоч і повільно, підвищення заробітної платні, краще почав виконуватися бюджет. Саме за останні роки нам вдалося стабілізувати мережу закладів культури, освіти. Але головне — змінився за роки Незалежності зміст їхньої роботи: замість заідеологізованих орієнтирів нині в основі їхньої діяльності — **загальнолюдські цінності**, толерантність, відкритість, повага до Закону, інші складові **громадянського суспільства**.

За останній час у сфері компетенції Міносвіти, Мінкультури, державних комітетів у справах сім'ї та молоді, національностей і міграції прийнято низку законів, важливих відомчих актів. Цього року Кабінетом Міністрів прийнято 15 важливих постанов і розпоряджень лише щодо вдосконалення галузі освіти.

З метою гармонізації міжнаціональних відносин Урядом розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до Закону «Про національні меншини в Україні», який розглянуто комітетами з питань освіти і науки та з питань свободи слова, а також законопроєкт «Про концепцію державної етнонаціональної політики».

Важливим напрямом зміцнення духовності є **засвоєння громадянами культурної спадщини, кращих традицій нації**. Прийнята Урядом у цьому році Державна програма розвитку культури, розрахована на період до 2007 року, дозволила розпочати цілеспрямованішу роботу щодо надання цільової підтримки музеям, заповідникам, театрально-видовищним та іншим закладам.

Сприяло цьому й проведення в нинішньому році всеукраїнського огляду матеріально-технічної бази закладів культури в сільській місцевості, як це й передбачено Указом Президента «Про оголошення 2003 р. Роком культури в Україні». Усеукраїнські огляди народної творчості, звіти регіонів у м. Києві виявили потужний потенціал традиційної народної культури, професіонального мистецтва, збагачення репертуару. Нині Кабінет Міністрів розпочав розробку Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини. Адже звичаї, фольклор, народні традиції в усі часи для кожного народу, кожної нації були й залишаються основою духовності.

Рішенням Уряду нещодавно утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань охорони культурної спадщини під головуванням Віце-прем'єр-міністра України Дмитра Володимировича Табачника.

Важливим напрямом діяльності Кабінету Міністрів щодо зміцнення духовних основ є **забезпечення зайнятості населення**. Нині Мінпраці доопрацьовує проєкт Закону України «Про забезпечення молоді першим робочим місцем», підготовлено законопроєкт щодо стимулювання участі роботодавців у підготовці та підвищенні кваліфікації кадрів.

Дані соціологічних досліджень Державного інституту проблем сім'ї та молоді (вересень 2001 р.) дозволяють стверджувати, що переважна більшість молодих людей (87 відсотків) прагне досягти в житті якомога більшого, не порушуючи законів і моральних норм. Важливим у цьому зв'язку є використання потенціалу громадських організацій. Сьогодні в Україні діють 104 всеукраїнських та 4,5 тис. регіональних молодіжних і дитячих громадських об'єднань, а також близько півтори тисячі жіночих неурядових організацій.

Важливою ознакою поваги громадян до духовної спадщини своєї Батьківщини є **ставлення їх до державної мови**. 59 відсотків молодих людей у червні 2002 р. назвали українську мову рідною для себе, 82 відсотки вважають себе українцями за національністю. Десять років тому, у грудні 1992 р., ці показники були нижчими.

Згідно з Рекомендаціями парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні» центральними органами виконавчої влади здійснювалися заходи щодо підтримки національної кіно-, відео-, аудіопродукції, збільшення кількості та тиражу літератури українською мовою. За 7 місяців ц. р. в Україні випущено книжкової продукції на 1,1 тис. назв (близько 20%) більше, ніж за відповідний період минулого року. На виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів розроблено й схвалено Верховною Радою в першому читанні проєкт Закону «Про Концепцію національної інформаційної політики».

Переконаний, що ефективніше можна використовувати й систему моральних настанов і цінностей **церкви**. Хоча, звичайно, сучасний стан релігійності спричинений не лише духовними, а й політичними, побутовими та іншими чинниками.

На завершення хочу підкреслити: ми, українці, нація **високодуховна споконвіків**. Давно пора перестати принижувати себе ідеологією меншовартості. Труднощі на українському шляху **були завжди, але ми їх долали й будемо** долати. На **цій землі** утвердилася наша духовність, і ми зобов'язані кращі її **здобутки передати нащадкам**.

І ще про одне. Сьогодні в цьому залі буде висловлено багато слушних пропозицій і зауважень. Але окремими діями справі не зарадиш. Тому пропоную розробити й затвердити у Верховній Раді Національну програму гуманітарного розвитку України, а до її розробки залучити міністерства й відомства, депутатів усіх рівнів, громадськість. Основою такого важливого документу можуть стати матеріали сьогоднішніх парламентських слухань.

«Віче», №12, (2003)

КРИЗОВІ ЯВИЩА НЕМИНУЧІ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

Юрій БОГУЦЬКИЙ, ***міністр культури і мистецтв України***

Не буде перебільшенням: саме духовний стан нації, розвиток освіти, культури є визначальним показником життєздатності кожної країни.

Поступ розвитку об'єктивно вимагає зміцнення духовності творення єдиного, високоморального, культурного, освітнього простору, формування сучасної національно самодостатньої системи виховання громадян. Але це відбувається в складних умовах, у тому числі в європейському і світовому контексті. На нас не можуть не впливати міжнародні відносини, відкритість кордонів, поширення теле-, радіокомунікацій. Ці впливи не завжди є позитивними.

У порядку денному сьогоднішніх слухань є однозначне словосполучення — «духовна криза». Науковці твердять, що є загальна або загально-цивілізаційна криза, яка призводить до повної деградації. І є криза, точніше кризові явища при трансформаціях, тобто є неминучі мінуси в ході певного поступального процесу. Наприклад, сьогодні в багатьох країнах Європи, як і в Україні, є наркоманія, ВІЛ-інфікованість, безробіття і пов'язані з цим морально-психологічні проблеми.

Думаю, нам варто говорити про глибокі кризові явища, неминучі в перехідний період, у якому перебуває наша держава. Від тоталітарного ладу до демократичного, від однопартійності до багатопартійності, від одного типу власності до різноманітних, від надцентралізованої економіки до ринкової.

Втрата багатьох усталених, як раніше здавалося, цінностей, моральних орієнтирів не могла пройти безболісно. Наведу один приклад. У матеріалах, розданих учасникам слухань, стверджується, що протягом 1990–2000 років суттєво зменшилося відвідування населенням, особливо молоддю, музеїв, театрів, кіноконцертних залів. Сумні цифри. Але правдою є й інше. За останні три роки спостерігаємо хоча й повільне, але стійке збільшення по всіх названих показниках, стійке підвищення позабюджетних доходів установ освіти і культури.

Звичайно, головна мета сьогоднішніх слухань — не констатація, не самозаспокоєння, а спільний пошук шляхів виходу із ситуації, тобто питання по суті одне: що робиться тепер і що робити в найближчі роки. Передусім, звичайно, варто посилювати системність, результативність наших дій, законодавче підґрунтя в багатогранній діяльності держави.

Одним із важливих кроків у цьому напрямі є виконання указів Президента щодо захисту суспільної моралі. Ці документи визначають головні напрями та зміст державної діяльності з виховання патріотизму, впровадження в суспільну свідомість кращих загальнолюдських цінностей.

Хотів би також акцентувати вашу увагу на тому, що чи не вперше за останні роки існування незалежної України соціально-гуманітарна сфера зайняла домінантну позицію в програмі діяльності уряду, головна мета якої — підвищення якості життя населення.

Уперше в повному обсязі фінансуються видатки на гуманітарну сферу. Іде, хоч і повільно, підвищення заробітної плати. Краще почав виконуватися бюджет.

Саме в останні роки нам вдалося стабілізувати мережу заходів культури, освіти. Але головне — змінюється за роки незалежності зміст їхньої роботи. Замість заідеалізованих орієнтирів нині в основі їхньої діяльності — загальнолюдські цінності, толерантність, відкритість, повага до закону й інші складові демократично-громадянського суспільства. За останній час у сфері компетенції Міносвіти, Мінкультури, державних комітетів у справах сім'ї та молоді, національності та міграції прийнято низку законів важливих відомчих актів.

Цього року Кабінетом Міністрів прийнято 15 постанов і розпоряджень лише щодо вдосконалення галузі освіти.

З метою гармонізації міжнаціональних відносин урядом розроблено проєкт закону про внесення змін до Закону «Про національні меншини в Україні», який уже розглянули комітети з питань освіти й науки та з питань свободи слова. Це саме стосується законопроєкту про концепцію державної етнонаціональної політики.

Важливим напрямом зміцнення духовності є засвоєння громадянами культурної спадщини, кращих традицій нації. Прийнята урядом нинішнього року Державна програма розвитку культури, розрахована на період до 2007 року, дозволила розпочати цілеспрямованішу роботу щодо надання цільової підтримки музеям, бібліотекам, заповідникам, театрально-видовищним та іншим закладам. Сприяло цьому й проведення в нинішньому році Всеукраїнського огляду матеріально-технічної бази закладів культури в сільській місцевості, як це й передбачено указом Президента про оголошення 2003 року Роком культури в Україні. Усеукраїнські огляди народної творчості, звіти майстрів мистецтв регіонів у місті Києві виявили потужний потенціал традиційної народної культури, професійного мистецтва, збагачення репертуару.

Нині Кабінет Міністрів розпочав розробку Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини. Хотів би наголосити, що саме ця програма є співзвучна до вимог ЮНЕСКО в контексті розгляду проєкту Міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Адже звичай фольклор, народні традиції в усі часи для кожного народу, кожної нації були й залишаються основою духовності.

Важливим напрямом діяльності уряду зі зміцнення духовних основ є забезпечення зайнятості населення. Нині Мінпраці допрацьовує проєкт Закону України про забезпечення молоді першим робочим місцем. Дані соціологічних досліджень Державного інституту проблем сім'ї та молоді дозволяють стверджувати, що переважна більшість молодих людей прагне досягти в житті якомога більшого, не порушуючи законів і моральних норм. Важливим у цьому зв'язку є використання потенціалу громадських організацій. Сьогодні в Україні діє 104 громадських всеукраїнських та 4,5 тисячі регіональних молодіжних і дитячих громадських об'єднань, а також близько півтори тисячі жіночих неурядових організацій.

Важливою ознакою поваги громадян до духовної спадщини своєї Батьківщини є ставлення до державної мови: 59 відсотків молодих людей у червні 2002 року назвали українську мову рідною, 82 відсотки вважають себе українцями за національністю. У грудні 1992 року ці показники були набагато нижчими. Згідно з рекомендаціями парламентських слухань про функціонування української мови в Україні центральни-

ми органами влади здійснювалися заходи щодо підтримки національної кіно-, відео-, аудіопродукції, збільшення тиражів літератури українською мовою.

За півріччя цього року в Україні випущено книжкової продукції на 1,1 тисячі назв, а це майже на 20 відсотків більше, ніж за відповідний період минулого року. На виконання програми діяльності Кабінету Міністрів розроблено й схвалено Верховною Радою в першому читанні проєкт закону про концепцію національної інформаційної політики.

Переконаний: ефективніше можна використовувати систему моральних настанов і цінностей церкви. Уряд пропонує розробити й затвердити у Верховній Раді Національну програму гуманітарного розвитку України як основу духовності. До її розробки залучити міністерства та відомства, депутатів усіх рівнів, громадськість. Основою змісту такого важливого документа можуть стати матеріали нинішніх парламентських слухань.

"Про і контра" в ефірі української програми радіо "Свобода".
Київ, 1 лютого 2004 року.

КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ: НАБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ВЕДУЧА: ***Надія Степула***
ГОСТІ: ***Юрій Богуцький*** — міністр культури і мистецтв України;
Микола Жулинський — народний депутат України, академік.

/УРИВКИ/

Надія Степула: Тема нинішньої дискусії — «Культура в Україні: набутки, проблеми, перспективи». Спробуємо розглянути найважливіші аспекти.

У цьому нам допоможуть експерти — шановні гості, яких я радо рекомендую, це — міністр культури і мистецтв України Юрій Богуцький, народний депутат України, академік Микола Жулинський.

Своє перше запитання мені хочеться поставити пану міністру культури і мистецтв. Пане Богуцький, Вам!

Люди втомлюються від щоденної гонитви за хлібом, славою, грішми, красою, іноді й за самим правом брати участь у цій одвічній круговерті, за правом бути. Де, на Ваш погляд, місце культури в тому всьому? Де місце і яка роль культури в Україні?

Юрій Богуцький: Дякую за запитання. Українська культура, якщо говорити ширше, то духовність, завжди мала чільне місце в українському суспільстві.

І тому щороку бувають такі акцентуації, звернення до місця, ролі культури в житті української держави сьогодні. Тому ВР минулих років приділяла чільне місце розвиткові культури. Були парламентські слухання, Дні уряду, на яких гостро обговорювалися питання розвитку культури.

Ви знаєте, що Указом Президента України 2003 рік був оголошений Роком культури. Спочатку були скептичні погляди й такі закиди з боку журналістів, з боку діячів культури, що дасть цей рік і що має відбутися в цей рік. Мовляв, чи не буде після цього року приділятися увага культурі.

Я хотів би сказати скупі цифри, які завжди є, як то кажуть, свідченням уваги. Акцент був поставлений на підвищенні уваги державних керівних ланок культури, громадських організації до проблем стану й розвитку культури. На мій погляд, дещо вдалося. Так, консолідований бюджет 2002 року становить 557 мільйонів гривень, 2003 року, Року культури, — 1 мільярд 97 мільйонів.

Пам'ятаєте, Миколо Григоровичу, коли ми формулювали бюджет на 2002 рік, то мріяли, щоб досягти якоїсь стабілізації діяльності закладів культури і мистецтв, усіх спілчанських осередків, мріяли, щоб був 1 мільярд 115 мільйонів.

Зрозуміло, ми тоді обраховували, була логіка в цьому. Зрозуміло, відбулося підвищення цін, і ми поки що на реальну модель, чітку, упевнену стабілізацію не вийшли, але ми наблизилися до того. 1 мільярд 97 мільйонів — це третій рік.

Наступний — четвертий рік, у бюджет нинішнього року закладено те, що стосується Міністерства культури — 344 мільйони гривень. Це досить суттєво. Але якщо брали узагальнений бюджет з центрального бюджету на Міністерство культури й субсидії, трансфер, які виділяються на місцеві бюджети (тобто дотації), то ця цифра складає 1 мільярд 48 мільйонів. Плюс ще до цього треба додати обласні бюджети та місцеві, районні, сільські, селищні бюджети.

Я впевнений, що ми вийдемо на цифру 1 мільярд 400 мільйонів. Знову, зрозуміло, що тут ще є проблеми інфляції, підвищення цін, але ми наближаємося до чіткої моделі стабілізації. Далі — модель розвитку.

І головне — владні структури не полишили цю проблему розвитку культури після завершення Року культури: 19 лютого Президент доручив Кабінету Міністрів, обласним і районним державним адміністраціям продовжити позитивні тенденції, які набулися в 2003 році. Також зобов'язані обласні, районні державні адміністрації розглянути підсумки року, підтримати позитивне та забезпечити стабільне й повне фінансування культури, після чого Уряд 24 березня підіб'є підсумки року й визначить перспективи на майбутнє за участю керівників усіх регіонів.

Підкреслюю це, оскільки важлива постійна увага. І ще наостанок я скажу, що бюджет 2003 року в цілому по Україні виконано повністю щодо видатків на потребу культури.

Надія Степула: Пане Жулинський, Ви теж маєте своє бачення місця і ролі культури. Скажіть, будь ласка, як втілюється все це? Ваше бачення того, як це відбувається, прошу.

***Микола Жулинський*:** Безперечно, Юрій Петрович справді може гордитися, тому що фінансування зараз пішло дуже динамічно зростати, а Міністерство культури і

мистецтв, на жаль, і до сьогоднішнього дня мусить працювати на те, щоб зберегти ту інфраструктуру, яка є. Зберегти театри, музеї, підтримати бібліотеки і подібне, їм можна тільки поспівчувати. Я в цьому випадку не хочу виступати якимось опонентом Юрія Петровича. Я працюю в Комітеті з питань культури і духовності ВР, я є головою підкомітету з питань охорони культурно-духовної спадщини. Ми постійно спілкуємося і постійно працюємо над одними й тими самими проблемами.

І ясна річ, що я його радо зможу зрозуміти, тому що фінансування передусім (турбота яка?) — зарплата, утримання, опалення, охорона тощо. Ви знаєте, у якому стані охорона музеїв, культурних об'єктів, археологічних об'єктів і подібне. Про це можна дуже багато говорити.

Але я скажу вам так, що, на жаль, і тут я мушу не те що посперечатися, просто сказати, що ***Юрій Петрович — людина досвідчена, і маючи великий досвід роботи у сфері культури, прекрасно розуміє, що нам потрібна якісна зміна культурної політики.*** Ми повинні мати сьогодні іншу систему і фінансування, і підтримки культури. Тобто повинні бути задіяні не тільки державні механізми, не тільки державне фінансування, про яке говорить міністр, а повинні бути задіяні різні агенції, фонди, благодійні організації, які підтримували б різні проєкти.

Для Міністерства культури, для Юрія Петровича важливо було б, якби в нас був спеціальний фонд, навіть державний солідний для підтримки, наприклад, трансляції наших культурних цінностей у світ. Хай би сказав Юрій Петрович, з якими бідами вони можуть провести хоча б одну виставку, повести у світ наші цінності. А ви знаєте, що коли ми туди привозимо, то це просто фурор, тріумф і здивування. Світ не знає цього колосального потенціалу, яким ми володіємо. І тому я хотів би, щоб ми сьогодні говорили про те, як нам бути, яка перспектива.

Я на закінчення свого монологу скажу так, базова основа культури — це, безперечно, мова, система цінностей і пріоритетів, те, що ми сказали б ідеологія, і охорона історико-культурної спадщини. І одночасно — це підтримка професійного мистецтва. Ми звикли плакати, але я скажу, шановні колеги, шановні слухачі, те, що ми маємо сьогодні такий культурний і мистецький потенціал, я переконаний, що жодна країна Європи не може тим похвалитися.

Я не буду називати, скільки у нас театрів, оперних театрів, але будемо говорити про те багатство, якому ми ще не можемо скласти ціни. Це так зване народне мистецтво, це те, на чому формується ця базова основа професійного мистецтва. Це підтримати сьогодні надзвичайно складно і надзвичайно важко.

Тому 3 больові проблеми, це вже до Юрія Петровича.

Перша больова проблема — це охорона історико-культурної спадщини. Зараз уже трішки легше, бо є служба охорони культурної спадщини, яка починає працювати, але це острів Хортиця, це Трахтемирів, це Києво-Печерський заповідник, це історична частина Львова, це, наприклад, те ж доручення Президента від 8 червня 2000 року про створення в місті Києві на базі старої фортеці «Арсеналу» мистецького комплексу «Арсенал».

Чому ці всі проблеми не вирішуються? Тому що передусім є найголовніше, про яке я хотів би, щоб Юрій Петрович сказав, — це питання власності, це самозахоплення, це невпорядкованість правової бази й низька правова дисципліна.

Це те, з чим стикається Міністерство культури і мистецтв постійно, це є чи не

найголовніший біль сьогоднішнього нашого життя, України, якщо говорити про сферу культури.

***Юрій Богуцький*:** Я дуже дякую, Миколо Григоровичу, що Ви так чітко розставили акценти. Дійсно, вони є домінуючими сьогодні в Україні. Бурхливий розвиток будівництва, захоплення територій, негативи, що є в ринковій економіці дещо заважають збереженню культурної, археологічної спадщини.

Микола Григорович згадав сьогодні про «Арсенал–5», він свого часу висловив Президентові ідею створення там мистецького арсеналу. Я хотів би сказати, Миколо Григоровичу, що вже уряд прийняв рішення, і військове містечко № 5 навпроти Києво-Печерської лаври передається під владу Міністерства культури і мистецтва.

Микола Жулинський: Я не знав цю новину, приємно.

***Юрій Богуцький*:** Цікаво, що до цього залучилися меценати. Наприклад, народний депутат Віктор Михайлович Пінчук уже шукає інвесторів і накопичує кошти на те, щоб там зробити музей сучасного мистецтва. Дійсно, в Україні немає достойного музею сучасного мистецтва, а здобутки є.

Микола Жулинський: Пам'ятаєте, Юрію Петровичу, ми тоді мріяли, що там буде і музей сучасного мистецтва, музей української ікони, музей наївного мистецтва, музей приватних колекцій?

Юрій Богуцький: Якраз у постанові Уряду всі ці об'єкти і визначені. Микола Григорович підкреслив тут одну позицію — залучення приватних інвесторів. Ми нині працюємо над проблемою щодо роздержавлення у сфері культури. Зрозуміло, що все роздержавити не можна, але це є актуальна тема.

Треба визначити базову мережу закладів культури, яка буде працювати на потреби. Не тільки в нашій державі, але й у світі дивляться, що є споживацький кошик (там скільки того, скільки того людині потрібно), на жаль.

Сьогодні і ЮНЕСКО обговорює це питання — у цей споживацький кошик закласти необхідність культурного продукту, культурницького споживання, те, що необхідно людині для духовного розвитку.

***Микола Жулинський*:** ООН визначає цивілізаційний рівень кожної особи суспільства кожної держави за індексом людського розвитку. Там фактор культури є одним із домінантних.

***Юрій Богуцький*:** Так, Миколо Григоровичу, була в жовтні місяці генеральна конференція ЮНЕСКО. І там одне з чинних питань постало про охорону нематеріальної культурної спадщини. Це ті традиції, обряди, пісні, аматорське мистецтво, яке є у світі.

Мені приємно вам повідомити, що в програмі діяльності уряду є цей момент. І ми розробляємо сьогодні програму охорони нематеріальної культурної спадщини. Це було відмічено на конференції ЮНЕСКО. Ми запрошуємо долучитися і Ваш Ін-

ститут, і Вас, як народного депутата. Інститут фольклору і етнографії ім. Рильського вже долучився до цього. У березні ми вийдемо на суд депутатів, будемо просити Вас підтримати цю програму.

***Микола Жулинський*:** Бачите, як я добре спровокував Юрія Петровича на такі цікаві й приємні новини.

***Юрій Богуцький*:** Але проблем багато, я згоден з цим.

Надія Степула: Проблем багато. Якраз, бачите, у минулому році було створено при Комітеті ВР України з питань культури і духовності таку громадську раду з питань культури і духовності, до складу якої увійшли представники державних і недержавних, приватних організацій у галузі культури, асоціацій, спілок, центрів, фондів, про що ви зараз, шановні гості, казали, а також незалежні митці та експерти. Отже, я сподіваюся, що в цьому плані можна очікувати ефективної співпраці з цими всіма представниками і, напевне, що результати теж будуть.

Ви вже сказали про пріоритети культурної політики, а зараз пропоную подискутувати ось із якого питання. В останньому номері, 442-му, газети «Аргументи і факти в Україні» опубліковане інтерв'ю з відомою письменницею Валерією Врублевською під назвою «У бідних немає культури». Звертаючи увагу на деякі проблеми української культури, пані Врублевська, зокрема, каже: «Якщо ми сьогодні говоримо про те, що українська література бідна, то це тому, що бідні культуру не створюють. У нас немає навіть культури побуту».

Чи йдеться про те, що в Україні справді все так сумно? Де поділися тисячолітні набутки матеріальних і духовних культурних цінностей, де поділися досягнення останніх часів? Чи бідна країна може мати багату культуру?

***Микола Жулинський*:** Я не зовсім погоджуюся з думкою Валерії Врублевської, хоча її творчість шаную.

Задумаємося над одним, як ми, наш народ, не маючи державності, не маючи державних механізмів підтримки культури по суті, не маючи пріоритету в підтримці своєї національної культури, мови, традицій, звичаїв, міг усе ж таки втримати прекрасну народну культуру, втримати мову, виховати й подати ще й іншим країнам, зокрема тій же РФ, унікальні таланти. Ми сьогодні не повинні говорити, що ми такі бідні, ми не є бідні. Ми просто ще сьогодні не маємо можливості все це, чим ми володіємо, цим колосальним культурним потенціалом, ми не можемо його ще подати у світ. І це є основною наших проблем.

І тут треба ставити питання не стільки й не тільки до Міністерства культури і мистецтв, як це ми звикли. Я навіть скажу самокритично, ми повинні ставити ці питання, першою чергою, до ВР, тому що правова база тільки на основі закону. Дотриманням законів і допоможе зберегти ту культурну спадщину та забезпечити нормальне функціонування нашої культури.

Давайте я приклад скажу — мова. У Франції діє закон про французьку мову. У Луврі, який щорічно біля 7-ми мільйонів людей відвідує, надписи тільки французькою мовою. У Франції на телебаченні 80 % програм повинні бути європейськими, а

з них 40 % — суто французькими. А якщо 40 % інших, припустимо, американські чи австралійські, то вони також повинні бути французькою мовою. У Франції не можна виступити на телебаченні суржиком. У нас те, що сьогодні продукує Вєрка Сердючка й ті «кролики», то у Франції їх би ніхто не допустив навіть на районне радіо та телебачення. Так, охороняє Франція свій найдорожчий пріоритет, як вони вважають, з 18-го століття — мову.

Тому ми сьогодні повинні думати про те, що 12 років уже пройшло, а ми ще й досі не прийняли закон про розвиток і застосування мов в Україні. Уже стільки часу пройшло, а ми ніяк не можемо забезпечити нормального функціонування нашого інформаційного простору, де був би пріоритет вітчизняному виробникові теле-, радіопродукції. Ми не можемо забезпечити пріоритет української книжки українською мовою в себе. Ми віддали інформаційний простір по суті в окупацію під російські ЗМІ. І це є неприпустимим. І знову ж таки, я повторюю, тут провина багато в чому й ВР.

Юрій Богуцький: Миколо Григоровичу, можна я на доповнення скажу? Ви на чільне місце піднесли роль української мови як основи нації, духовності її.

Я все-таки чиновник і хочу говорити мовою цифр. Уперше в минулому році виконано фінансування програми розвитку української мови. Її минулого року з ініціативи Комітету з питань культури і духовності поклали на виконання Міністерства культури і мистецтва. 10 мільйонів було освоєно: закупили літературу видавництва «Веселка», інших видавництв, таким чином підтримали як видавництва, так і бібліотеки поповненням бібліотечних фондів. Це й дитяча література, для юнацтва, для тих, хто працює на майбутнє; відбулося завершення телесеріалу про Тараса Григоровича Шевченка й інші проекти.

Інша справа, що ми повинні ще дивитися на структуру виконання цих коштів. І в бюджет і на цей рік теж закладені кошти. Тепер щодо популяризації української культури.

Шановний пане Миколо Григоровичу, і Ви, пані Надіє, знаєте, що видане розпорядження Президента України минулого року, ми робили презентацію виставки «Ми — з України».

Мова йде про те, що до Дня Незалежності буде відкрита виставка про наших видатних земляків, особистостей, які народилися в Україні, а через різні причини виїхали за межі, в інші держави. Це від Анни Ярославівни до тих, хто в сучасному світі є і лауреатом Нобелівської премії, і видатні постаті, усі ті, хто збагатив світову культурну спадщину і не лише культурну.

Я в широкому сенсі говорю: науку, освіту, історію, державні діячі, техніки й інші. Це буде грандіозна виставка. Дай Бог нам сили, щоб опанувати цей пласт великих видатних імен, а їх тисячі й сотні тисяч.

Надія Степула: Продовжуючи розмову про фінансування збереження культурних цінностей, хотілося б звернути увагу на аспект повернення до України тих цінностей, які були звідси певними способами в різні часи вивезені. Щойно стало відомо, що Міністерство культури РФ ухвалило передати Україні з Ермітажу останні сім фресок Михайлівського Золотоверхого собору.

Про це, пане міністре, Ви повідомили вчора на прес-конференції.

***Юрій Богуцький*:** Ви знаєте, що в часи незалежності складена програма реституції культурних цінностей не лише з РФ, а й з Німеччини, Польщі, Швеції, інших країн.

Експерти опрацьовували, ідентифікували ці культурні цінності. Насамперед було ідентифіковано чотири фрески з Михайлівського Золотоверхого. Перед руйнацією вони були демонтовані, вивезені до Новгорода, а потім до Ермітажу. Чотири фрески було ідентифіковано, і Міністерство культури РФ видало наказ, щоб їх передати. У 2001 році відбулася передача. Тепер, у жовтні 2003 року остаточно були ідентифіковані ще сім фресок. Усього їх одинадцять.

Ця процедура така, що має відповідати міжнародним нормам. Я дуже вдячний генеральному директорові Ермітажу за те, що він це робив оперативно й без зволікань, без упереджень, без натяку бюрократичного. Навіть ті процедури, які мають технологічно робитися дуже довго, він брав на себе відповідальність, тому що факт очевидний. І тепер мова щодо технічного переміщення фресок з Санкт-Петербурга до Києва. Треба ще 40 тисяч гривень на їхню доставку. Це повинно перевозитися в спеціальних транспортних засобах.

Мова сьогодні йде про активізацію діяльності українсько-польської експертної комісії в ході Року Польщі в Україні, що стало предметом розмови з міністром культури Польщі. Є речі Богдана Хмельницького й у приватних (це ще ускладнює справу) колекціях, у приватних музеях Польщі. Є польські експонати, які б Польща хотіла мати у своїх музеях, розташовані на території України.

Експерти опрацюють, я впевнений, що по завершенні року ми зможемо вже засвідчити, що ми зможемо повернути до Польщі, а що Польща зможе повернути до України.

Надія Степула: Дякую, пане Богуцький. Пане Жулинський, як на Ваш погляд, чого на нинішній день найбільше бракує? Чого найбільше не вистачає культурі?

Готуючись до нашої розмови, я запитала у одного свого знайомого письменника, старійшини літератури (не буду називати прізвище), як на його думку, чого нині найбільше бракує культурі в Україні?

Він мені сказав: «Бракує уваги!», але судячи з того, що ми сьогодні тут почули, уже нині уваги теж не бракує. То чого ж бракує, пане Жулинський?

***Микола Жулинський*:** Першою чергою, бракує коштів, друге — бракує нормальних правових механізмів реалізації тих культурних програм, які потрібно здійснювати. Пояснюю: навіть те, про що ми щиро говорили про повернення культурних цінностей в Україну… Ви уявіть собі, як постраждала Україна тільки під час Другої світової війни, я вже не буду говорити про початок 20-го століття.

Скільки культурних цінностей вивезено, скільки сьогодні є культурних цінностей, які належать українському народу, за межами рідної землі. Ми, по суті, ще цими проблемами не займалися. Ми ще сьогодні матеріальні й нематеріальні цінності, особливі об'єкти, які є закордоном, які пов'язані з нашою національною історією, культурою, ми їх по суті не взяли ще під свою увагу.

Я для прикладу скажу, що в тому ж Санкт-Петербурзі, де я колись жив і працював, збереглися будинки, пов'язані з життям таких державних діячів видатних, як Безбородьки, Кирило Розумовський, Шевченко, Сошенко, Пантелеймон Куліш, Павло Чубинський, Костомаров, Гоголь. Не будемо говорити про вже всім відому Софію, де могила Михайла Драгоманова. Чи в Польщі, де в Краківському університеті працював Юрій Дрогобич, де жив Богдан Лепкий. У Грузії є будинки, де мешкала Леся Українка. В Італії — готель, де мешкав Гоголь. У Тегерані на православному кладовищі зберігається могила знаменитого нашого архітектора Городецького. І ми можемо називати дуже й дуже багато. А те, що витворили українці в США, Канаді, Аргентині тощо, воно належало українським громадам, українським культурним центрам.

Я повторюю, це ми повинні брати під свою охорону й працювати. Програма надзвичайно ще складна, вимагає і коштів, і відповідної правової бази. Якщо ми сьогодні не візьмемо під посилений контроль усі об'єкти культурної спадщини, які є на території України, вони будуть розкрадені, їх позахоплюють, буде масове неправове захоплення українських заповідників.

Я назву «Трахтимирів», державний історико-культурний заповідник, він створений у 1994 році, має площу майже 5 тисяч гектарів. Там є унікальні пам'ятки археології, історії і природи. Сьогодні там зруйновані козацькі могили й поховання солдат Другої світової війни. Там створений якийсь регіональний ландшафтний парк «Трахтимирів». Усі говорять, що сьогодні він належить Юрію Бакаю, який обіймає дуже важливу посаду, керує державними справами України. Туди не можна підступитися і перевірити, у якому стані воно зараз знаходиться.

Це питання приватної власності, коли приватна власність зазіхає на те, що належить народові, державі тощо, це є однією з найсерйозніших проблем. І держава не з усім може справитися, у нас немає правової бази, наприклад, передати в приватну власність навіть об'єкти культури. Наприклад, недавно побачив я, що Угорщина десь біля 50 замків продає, тому що не може їх утримувати. Після війни Австрія продавала по 1-му шилінгу замок, передаючи в руки приватного власника.

Але повинен бути закон, де має бути зазначене повне збереження цього замка чи якогось культурного об'єкта, який переходить у приватну власність. І відповідальність має бути. За порушення держава має право забрати або продати, передати в інші руки. У нас сьогодні такого закону немає.

Ми повинні говорити, скільки ми мали проблем з Печерським історико-культурним заповідником, де масове захоплення ченцями об'єктів, які належать державі. І нічого неможливо зробити, бо в правовому плані не врегульовано.

***Юрій Богуцький*:** Миколо Григоровичу, я Вас підтримую. Щодо цього хочу сказати, що, дійсно, ці факти самозахоплення стримують нас від процесу роздержавлення об'єктів культури.

Але, як Ви, пані Надіє, спитали, чого не вистачає уваги до проблем культури. Я сказав би самодіяльної ініціативи. Ми сьогодні в Міністерстві культури намагаємося підтримувати й впроваджувати ту державницьку культурну політику, яка започаткована ійздійснюється в Європі.

Це три «Д»: децентралізація, денаціоналізація і демократизація культури. Ми, наприклад, з цього року почали пілотний проєкт. Я не хотів би вихвалятися таким

чином, але вперше Міністерство культури укладає угоди з міськими державними організаціями щодо розвитку й діяльності закладів культури і мистецтва. Почали з Харківської області. Я підписав там угоду з харківським обласним головою, за якою розпозиційовано зобов'язання між Міністерством культури та обласною державною адміністрацією.

Далі в нас пілотний проєкт з Одеською областю та Рівненською. Протягом року ми узагальнимо цей досвід і будемо впроваджувати його в кожній області, будемо укладати угоду — міністерство і область, область і район, район і селищна міська рада.

Таким чином, поки ВР прийме закон про розвиток регіонів, який пройшов перше читання, поки буде підписано наказ Президента про розвиток повноважень регіонів, то ми вже матимемо певні наробки, досвід. Адже з Києва важко керувати й неможливо керувати районним будинком культури чи районним музеєм. Повинна бути відповідальність селищної, міської громади, люди повинні нести відповідальність перед Конституцією, де записано про забезпечення культурного розвитку людини. Механізмів поки немає, але люди повинні дбати про виконання конституційної норми.

***Микола Жулинський*:** Так, як у Франції, наприклад, префектури несуть повну відповідальність за збереження, і префект здійснює цей контроль на основі конституції Франції.

Я не хочу сказати, що Міністерство перекладає відповідальність на регіони, ні. У нас досить є проблем із закладами культури національного значення, чи мають вони статус національного чи ні, але які є знаковими — візитівкою України.

Кожен має дбати про свій рівень, відповідальний і професійний.

Я хотів би ще один момент висвітлити, на якому ми дуже серйозно з Юрієм Петровичем акцентуємо — це питання власності. Хто є власником?

Для прикладу, є район Конча-Заспа, там унікальні луки, це своєрідні легені міста Києва. А вони інтенсивно засипаються піском, роздають цю землю, яка належала заповіднику, та, здавалося б, повинна охоронятися законом, Козинській сільській раді. Обласна державна адміністрація по суті або бере участь у цьому, або не здійснює ніякого контролю. А Київська міська адміністрація, яка зацікавлена в збереженні заповідних місць, тому що там і нерести риб, ростуть унікальні лікарські трави та інше, не може впливати, тому що їм не належить ця територія.

І це не поодинокий приклад, а проблема збереження історичних міст, історичних центрів; меморіальні місця, які сьогодні приватизуються (будинки), але ніхто за них не несе відповідальності й не можна пред'явити до них претензії. Проблеми надзвичайно серйозні, вимагають активного втручання влади, особливо на місцях. Я підтримую ідею угод: влада на місцях, знаючи, що є контроль Міністерства культури і мистецтв, буде відповідальніше ставитися до своїх обов'язків.

Надія Степула: А проблеми, як бачимо, є. Ці проблеми Ви можете бодай коротко означити. Пане Богуцький, прошу. Які найактуальніші, найгостріші проблеми, які треба вирішувати найближчим часом?

***Юрій Богуцький*:** Найгостріші, найактуальніші проблеми — це те, щоби не зба-

вити динаміку матеріально-технічного забезпечення галузі як на центральному державному, так і на місцевому рівні. Друга проблема — це доповнення і зміна того законодавства, яке є в Україні. Третє завдання, яке ми перед собою ставимо — це доповнююча нормативно-правова база, яка йде від Уряду. Виконання державної програми, програми дій Уряду, за якою будуть підбиті підсумки в березні місяці. А головне — це, дійсно, підтримка справжніх явищ, справжніх діячів культури різного рівня — від аматорів до високих професіоналів, які є символом України, символом українського мистецтва. Дай Боже нам всім сили!

Я хотів би скласти велику вдячність від сільського бібліотекаря, який є патріотом, що в складних іноді умовах робить свою справу, задовольняючи духовні запити людей, до талановитих і геніальних наших митців. Бідною культура не буває. У будь-якому суспільстві культура завжди є багатством і окрасою. Немає культури для бідних, немає культури для багатих. Є просто культура у високому розумінні цього слова. Я вам дякую за цю передачу.

ZN.UA, Випуск 4, (2–9 лютого, 2007) —
інтерв'ю провів Олег Вергеліс

Міністр культури і туризму Юрій БОГУЦЬКИЙ:

«УСІ ФІЛЬМИ, ЯКІ СЬОГОДНІ ВВОЗЯТЬСЯ ДО УКРАЇНИ, В ОБОВ'ЯЗКОВОМУ ПОРЯДКУ МАЮТЬ БУТИ ДУБЛЬОВАНІ, ОЗВУЧЕНІ ЧИ СУБТИТРОВАНІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ…»

/УРИВКИ/

— Юрію Петровичу, розпочнімо розмову з дещо загальних питань. Насамперед хотілося б дізнатися, на якій стадії реалізації законопроекти «Про культуру» та «Про меценатство». Свого часу робота над ними зависла. І це зрозуміло: змінювались кадри, змінювалась політична ситуація.

— Це справді непросте питання. Ще 1999 року я підтримав ініціативу розробки Закону «Про культуру». А дотепер, як ви знаєте, діють «Основи законодавства про культуру», прийняті Верховною Радою у 1992 році. І на базі Основ з'явилися галузеві закони — «Про музейну справу», «Про бібліотеки», «Про кінематограф» та інші. Але країна потребує цілісного виваженого Закону «Про культуру».

— Тоді чому такий довгий шлях до нього? Що заважає?

— Тому що треба знайти такий алгоритм і створити такий закон, який би був не тлумачним словником, а став конструктивним інструментом для втілення тих чи інших культурних програм. Останнім часом мої колеги ніби вихолощували саме практичну складову цього закону. Погоджуюсь, так звана тлумачна основа необхідна. Але варто прописати і такі механізми, які були б ефективними для практики. Сьогодні можна підходити до закону про культуру тільки через преференції для культури. Наразі, по суті, жодної преференції не існує. Заклади культури прирівнюються до звичайних підприємств. І саме за таких умов «гри» існувати важко. Нещодавно спілкувався з директором Національного театру імені Івана Франка Михайлом Захаревичем відносно тендерів і всього того, що пов'язано з цією проблемою. Приміром, Михайло Васильович разом із Богданом Сильвестровичем хочуть запросити на постановку відомого прибалтійського режисера Лінаса Зайкаускаса. А це певний гонорар, особливі умови співпраці. І якщо йти шляхом тендера, то, можливо, виграє хтось інший… Але ж директору і художньому керівникові потрібен саме цей режисер. І тому дирекція вже змушена шукати якихось компромісів. Адже «тендер» не може передбачити живої творчої ситуації. І потім у нас не такі вже й великі кошти на культуру. Тому і хотілось би, щоб закон про культуру мав практичну основу і допоміг зрушити з мертвої точки деякі проблеми. Закон вже розглядався на урядовому комітеті, потім — засідання Уряду. Далі — буде... Так само є певні проблемні моменти і в законі про меценатство. Наче, все просто: навстіж відкриваєш двері меценатові — і його не оподатковують. Але ж і тут варто враховувати певні преференції. Міністерство культури щороку має визначати низку пріоритетних загальнодержавних об'єктів та мистецьких заходів і якщо меценат, вибираючи, знає, куди вкласти свої кошти, то зі свого боку і держава має врахувати, що ту чи іншу суму вона вже недоотримає на рівні податків. І все це можна встановити на місцевому рівні, де обласна (районна) адміністрація подає місцевій раді ці дані. Тому повторюся: перш ніж говорити, коли реально запрацює закон, треба визначитися з преференціями.

—Щодо впорядкування тарифної сітки оплати праці наших «культурників» — коли не помиляюсь, наприкінці 2005 року дещо підвищилась зарплатня у музейників. Але про які підвищення можна говорити, коли у культсфері сьогодні найганебніші, найнижчі зарплати?

— Ще працюючи в апараті Верховної Ради, я намагався на цей процес впливати. У так званій тарифній сітці навіть керівники наших національних культурних закладів опинились у тринадцятому розряді. Для порівняння: керівники навчальних установ мають 24 розряд. Так, зарплата керівника Національного закладу культури — Вантуха чи Авдієвського — близько 500 гривень, хоча, звичайно, у них є певні надбавки. Але, вибачте, невже у них менше роботи, ніж у ректора вузу? І невже науковий працівник приносить більше користі державі, ніж народний артист?

— Скільки сьогодні становить середня заробітна плата бібліотекаря чи музейного працівника?

— Найнижча. Майже на рівні прожиткового мінімуму. Річ ще й в тому, що з часу ухвалення Закону України «Про місцеве самоврядування…» робота бібліотек, зокрема в сільській місцевості, цілком залежить від діяльності місцевих органів. Урахуйте, що кошти на поповнення фондів сільських бібліотек із місцевих бюджетів практично не виділялись, тому відсутня і сучасна преса; майже 80% сільських бібліотек не опалюється, нема навіть телефонного зв'язку; працівники переведені на 0,5 або на 0,25 ставки. Тому колегія Мінкульту уже зі свого боку зобов'язала обласні управління культури вжити хоча б якихось заходів щодо збереження діючої мережі, аби не допустити закриття бібліотек. Нагадаю: була проведена благодійна акція в регіонах «Українському селу — сучасну книжку». Останнім часом, зокрема, придбані україномовні видання на загальну суму 25,5 млн. гривень. Але ж, зрозуміло, так просто цю проблему не розв'язати. Повинна бути цілісна стратегія. І в плані інформатизації, і в аспекті входження до світового інформпростору. Всі ці питання не одного дня і ця тема не одного інтерв'ю. Так само і в музейній справі. Як відомо, сьогодні в країні діють 437 музеїв, де зберігається понад 11 млн. пам'яток. Але новий день потребує і нових підходів до справи — це і робота з громадськими організаціями, і активне входження в Інтернет, і інтеграція у світовий музейний простір…

— Якщо ви згадали про музеї, варто б торкнутись іще однієї вічної теми, пов'язаної з Національним художнім музеєм України: з його реконструкцією, з його розширенням. У цьому плані скоро щось зміниться на краще?

— Свого часу на вулиці Інститутській, там де тепер довгобуд, планувався виставковий павільйон. Спочатку це приміщення було на балансі Міністерства культури. У 90-х виникла ідея зробити залу прийомів — і будову забрав на свій баланс Кабмін. Згодом надумали зробити там Палац молоді — і знову новий господар — Київська міська адміністрація. Відтоді там нічого не рухається. І навіть сьогодні нам не вдається повернути довгобуд на Інститутській до державної власності. Хоча, врешті-решт, приміщення все-таки передали нам в управління для створення експозиції Національного музею образотворчого мистецтва. І вже здавалось би і проект є, і інвестори є, і бажання працювати... Проте ми не можемо вкладати кошти, оскільки ця споруда — комунальна власність. Були Указ Президента, доручення Прем'єр-міністра. Але іноді як трапляється? Йде багато команд з різних сторін, та нічого не рухається.

— «Мистецький Арсенал» — ще один приклад саме такої «нерухомої моделі»?

— Ця ситуація також в стадії вирішення. Для фінансування робіт на «Арсеналі» в минулому році з міського бюджету забезпечено видатки у сумі 44 млн. грн. Протягом 2005-2006 років виконано робіт на загальну суму 93 956, 361 грн. Це вагомі кошти. Нагадаю, також, що не так давно «Мистецький Арсенал» передали на баланс Києва. Але ж на цю справу знову йдуть кошти з держбюджету, що є порушенням бюджетного кодексу! Якщо міністр є розпорядником коштів, то як я можу розписуватися за фінансування об'єкту, що перебуває у комунальній власно-

сті? Можливо, коли об'єкт передавали місту, думали, що Київ знайде у своєму бюджеті потрібну суму? Але Київ, вочевидь, таких коштів не має? Урядовий комітет недавно підтримав ідею повернення «Арсеналу» на баланс Міністерства культури і туризму. І держбюджетом передбачено 75 млн. грн. на «Арсенал» в нинішньому році, що достатньо для планових робіт. Зрозумійте, ми прагнемо працювати в руслі певних правил і пропонуємо конкретний план заходів. Вже переконали представників Київської міськадміністрації щодо збереження їхніх попередніх домовленостей, але саме Мінкульт повинен відповідати за роботу в цілому. У кожному разі, у грудні минулого року на нараді представників МКТ України, КМДА та Держкультурспадщини підготовлено проект розпорядження Мінкульту «Про затвердження плану заходів зі створення Комплексу», що сьогодні узгоджується з центральними органами виконавчої влади. Окрім того, опрацьовується і тематична структура комплексу «Мистецький Арсенал» (на підставі якої надалі буде розроблено і тематико-експозиційний план).

— Який вигляд має сьогодні Національний звіт про стан нашої культурної сфери для Ради Європи, згідно з зобов'язаннями, взятими на себе Україною під час вступу до цієї організації в 1995 році?

— Коли Україна стала членом Ради Європи, то дійсно мала надати такий звіт. Цю роботу розпочали ще в 2002 році. Звіт уже віддали до Ради Європи для адаптування до певного формату. Навіщо взагалі потрібен такий звіт? Насамперед для того, щоб Рада Європи, яка має низку програм, орієнтувалася в напрямах допомоги тій чи іншій галузі. Наразі серед інших — і програма удосконалення законодавства, і програма допомоги сільській культурі. Зрештою, РЄ сама визначається щодо ефективності своєї допомоги. Ідея України дістала у Раді Європи схвальні відгуки, вони навіть знайшли назву — проект «Київська ініціатива», де беруть участь п'ять країн: Україна, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова. Йдеться, зокрема, про підтримку галузі народних промислів, що у скруті в перерахованих країнах — оскільки немає виходу продукції на ринки. З боку Ради Європи така наша ініціатива мала розуміння і підтримку.

— Мінкульт приєднався до «Меморандуму» стосовно дублювання іноземних фільмів українською мовою. Здається, недавно позиція вашого відомства була більш обережна. Зокрема, коли йшлося про відміну «постанови Кириленка».

— Моя позиція, і позиція віце-прем'єр-міністра з гуманітарних питань щодо дублювання іноземних фільмів — це насамперед Закон України «Про кінематограф» та «Положення про державне прокатне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів». А ці документи передбачають: усі фільми, які ввозяться до України, в обов'язковому порядку мають бути дубльовані, озвучені чи субтитровані українською мовою або мовами національних меншин. Тому не бачу в цьому жодної проблеми. На жаль, деякі політики умисне загострюють це питання..

— Але ж Меморандум за собою не має юридичної сили?

— Не має. Але ми дійшли домовленості, що, наприклад, дитяча кінопродукція має дублюватись українською мовою стовідсотково.

— А якщо йдеться про російськомовну кінопродукцію, то також будемо прагнути досягти стовідсоткового рівня дубляжу?

— З часом — так. Поки що — 50%, для фільмів закордонного виробництва.

— Може, в деталях повідомите про механізми контролю за цим процесом? Адже є ще й DVD-продукція, відеокасети. Там також можливе ваше «вето»?

— За нами лишається право на видачу прокатних посвідчень. І вже з огляду на це будемо орієнтуватись.

— Скільки картин нині запускається під грифом «держзамовлення»?

— Загалом має бути 16 запусків. Серед них нові проекти Романа Балаяна, Андрія Жолдака. Але і це в рамках копродукції. Сподіваюся, з липня будуть розроблені нові умови держзамовлення. Сьогодні ця тема, на жаль, стала справжнім гальмом у системі освоєння коштів.

— У чому конкретно?

— Це пов'язано з фінансуванням фільмів за певними періодами, підставою для яких є акти виконаних робіт (режисерська розробка, підготовчий, знімальний, монтажно-тонувальний періоди). На практиці це призводить до постійних порушень термінів як виробництва, так і фінансування, і зростання дебіторської заборгованості. Бо акти виконання робіт за певний період не є актом про готову продукцію. Отже, ця проблема має бути вирішена негайно. Йдеться насамперед про внесення змін до Законів України «Про оподаткування прибутку підприємств» та «Про податок на додану вартість» щодо встановлення термінів збільшення валового доходу і виникнення податкових зобов'язань для виробників національних фільмів. А простіше — про ототожнення процедури фінансування виробництва національних фільмів із процедурою фінансування суднобудівної галузі. Негативно позначилось на ефективності кіновиробництва і запровадження нової системи тендерних процедур, система погодження якої часто-густо гальмує виробничий процес, а структурні підрозділи Мінкульту перетворює на виробничий відділ підприємства, що суперечить чинному законодавству. Очікую на введення система лотів — так, як у Франції або інших країнах. Щодо конкурсу на найкращий сценарій, то в інших країнах вибирають з п'яти-семи сценаріїв, а у нас усе з чистого аркуша. Тому і потрібен принцип номінації — за жанровими домінантами. Якщо держава вже виділяє 1 млн. грн. на фільм, то держава ж шукає і продюсера.

— Сьогодні багато розмов про Центр Довженка з дублювання фільмів. Це на рівні ідеї чи є якісь зрушення?

— Уже навіть закладено близько 10 млн. грн. на Центр на Голосіївській площі.

Богдан Батрух вкладає і свої гроші, адже розуміє: справа перспективна. Хто перший вкладе кошти, той і виграє.

— На кіностудії імені Довженка склалась напружена ситуація, у зв'язку з тим, що «Київміськбуд-1» хоче, аби довженківці виплатили будівельникам 9,5 млн. грн. як компенсацію за декілька квартир, що отримали студійці ще шість років тому. Історія туманна, оскільки ще Микола Мащенко узгоджував домовленості з трестом і саме тоді виділялися ділянки студійної землі під будівництво. Але ж 9 мільйонів для студії не зайві: краще б кіно на них зняли.

— Знаю про цю ситуацію. На неохоронній зоні тоді справді було виділено майданчик під будівництво, де «Київміськбуд-1» з часом розпочав роботи. Цей проект з одного боку привабливий тим, що то є неохоронна зона. Але якщо йдеться про інші території… Тоді вибачте. З цього приводу я спілкувався з представниками «Київміськбуду». Здається, спільну мову ми знайшли.

— Із кіногалузі — до театральної справи. Вам не видається дивним, що сьогодні майже всі українські театри миттєво стали «академічними». Хоча про пристойний художній рівень — годі й говорити. Є, звичайно, чудовий приклад нового академічного — Театр драми і комедії на Лівому березі, де відкривають нових українських драматургів, де цікаво інтерпретують Чехова. Навіщо суцільна академізація.

— Можливо знаєте, ми не щедро роздавали нашим театрам статус «національного». Але так склались обставини: було вирішено реанімувати поняття радянських часів — «академічний театр», оскільки цей статус давав можливість обласним радам підвищувати фінансування театрів. Протягом 2001—2004 років Міністерство надано статус «академічного» двадцяти двом творчим колективам. Загалом їх — сорок три (з урахуванням попередніх років).

— Минулого року хто опинився у цьому щасливому реєстрі?

— Протягом 2006 року статус «академічного» було надано дев'яти театрам країни — Одеському обласному українському музично-драматичному театру ім. В. Василька, Волинському, Кіровоградському, двом Черкаським, Київському театру на Подолі, Тернопільському, Кримському, Полтавському.

— А нікого не дивує, що в деяких із цих театрів вистави йдуть один раз на тиждень, а зал заповнюється відсотків на двадцять? Це що, така ознака «академічності»?

— Я можу з цього приводу лише зауважити: розроблене «Положення…» передбачає і перегляд справи. І творчий колектив може бути позбавлений цього статусу в разі, якщо втрачає певні показники своєї діяльності. Для цього створюється комісія. І визначається: хто успішний, хто ні.

— Сьогодні, як відомо, є бажання відразу двох донецьких театрів набути статусу «національного»: оперний і музично-драматичний театри…

— Я більше знайомий з роботою Донецького музично-драматичного театру, де художнім керівником працює Марко Бровун. Це успішний колектив. Квитки реалізуються за місяць наперед. Не так давно приїздили експерти з Ради Європи для ознайомлення з нашою культурною ситуацією. Тож я запропонував їм поїхати в Донецьк і самим переконатися, що українська культура там не в загоні, а чудово й ефективно розвивається! Вони прийняли запрошення, а потім засвідчили, що ніколи навіть не сподівалися зустріти такий ефективний серйозний підхід до розвитку української культури — саме на прикладі роботи музично-драматичного театру, яким керує Бровун. Там з аншлагами йде українська класика — Котляревський, Старицький. Але нині у Мінкульту немає наміру розширювати коло національних колективів. Я спілкувався на цю тему і з головою Донецької обласної ради, і з губернатором. Пояснив їм, що тоді потрібно буде передати ці театри до загальнодержавної власності. А в них самих ще є амбітні плани підтримувати ці колективи матеріально.

— Тобто місцевий рівень для таких театрів може бути вигідніший, ніж мінкультівська опіка?

— В цьому конкретному випадку — так.

— Чи можна сьогодні в обхід Мінкульту лобіювати «національний» статус якогось певного колективу?

— Ні. Мінкульт готовий підтримувати клопотання театрів, але поки що бюджет цього не забезпечить. Сподіваюсь, найближчим часом владнаємо ситуацію, що склалася в театрі імені Марії Заньковецької — не художню, а матеріально-технічну, пов'язану з ремонтом. За доповідною служби культурної спадщини, треба близько 300 млн. грн. для наведення у приміщенні ладу. Крім того, у будівлі театру є приватизовані квартири — і людей треба відселити. Знову сподіваємось на ефект від Закону «Про меценатство». Дуже очікую і на реалізацію другого етапу політреформи, що дозволить на місцевому рівні розв'язувати певні проблеми. Можливо, тоді допомога закладам культури стане суттєвішою.

— Зараз скрутні обставини і у Закарпатського облмуздрамтеатру — єдиного українського театру в цьому регіоні: приміщення в критичному стані, область (рідні місця Балоги і Шуфрича) фінансово навряд потягне велику реконструкцію...

— Знаю і про їх ситуацію. Будівля там в аварійному стані, грати неможливо. Але театр на місцевому бюджеті. Проте й до них не лишимось байдужими.

— А що з львівським російськомовним театром ПРИКВО? Про їхні негаразди були матеріали в «ДТ»?

— Нині там працює наша комісія. Ситуація вивчається: плануємо домовитися з

Міноборони, оскільки ще залишаються питання щодо передачі цього театру на баланс Міністерства культури. Звичайно, хочеться зберегти творчий колектив. Хоч там і нема художнього лідера. Були пропозиції з їхнього боку стати філією київської Російської драми…

— Проте цього не хоче Михайло Резнікович?

— Так. І Академія мистецтв цієї ідеї не підтримала.

— А до чого тут Академія? Це ж суто організаційне, а не наукове питання.

— Але ж йдеться ще і про створення творчого продукту. Розумієте? Пропонувалось їх приєднання до заньківчан. Та цього не захотів сам колектив. Була ідея приєднання і до Музакадемії. Також не хочуть.

— То чого ж вони хочуть?

— Хочуть бути у статусі російськомовного театру — в підпорядкуванні Мінкультури. Але цього нам не дозволяє бюджетний кодекс. Крім того, є і деякі внутрішні проблеми… У приміщенні, виявляється, вісім орендарів, які займають третину площі і не причетні до творчого процесу. В принципі маю ідею щодо кандидатури художнього керівника цього театру … Я ні з ким нею ще не ділився. Нині шукає себе після Харкова Андрій Жолдак…

— Він ніколи не погодиться поїхати до Львова. Його мета — Київ. І він не раз про це говорив.

— Я декілька днів тому з ним зустрічався, запропонував йому створити госпрозрахункове підприємство «Театр Андрія Жолдака», з нашою допомогою.

— Але ж майданчик у Києві Ви йому не зможете надати?

— На жаль.

— З другого боку, у нього є багато знайомих меценатів — Пінчук, Тарута.

— Ці люди справді чудові меценати. І, можливо, вони також допоможуть йому знайти себе у столиці. Ми ж надамо Жолдакові юридичний статус. І вже запропонували кілька кімнат в одному нашому приміщенні — там може розміститись його офіс. Ну а потім, з часом, поживемо — побачимо. Звичайно, багато хто його не сприймає, заперечує його пошуки. Але ж він людина, яка постійно провокує наш художній простір. Він ніби дає певні виклики — і цей резонанс досить відчутний. Така людина має працювати в Україні. Адже коли театральна справа переходить у річище суцільних штампів, на конвеєрні принципи — це деградація, смерть.

— Юрію Петровичу, в нашому художньому середовищі не на рівні чуток, а

на рівні дискусій обговорюються незрозумілі деталі розподілу культбюджету. Це з приводу преференцій і диференціації…

— Нещодавно до нас надійшли заявки на проведення культурних заходів у 2007 році, що були зведені в реєстр без редагування. Ці пропозиції Колегія розглянула наприкінці грудня, була призначена комісія з визначення обґрунтованості фінансування тих чи інших заходів. Передусім, звісно, підтримаємо державні заходи — фестивалі, що стали мистецькими явищами. Такий план затвердимо 16 лютого і представимо на ознайомлення. Визнаю, було неправильно надати Колегії недопрацьований реєстр, який сприйняли як доконечний документ.

— У минулому номері «ДТ» Юрій Зільберман (генеральний директор конкурсу Володимира Горовиця) розповідав про те, що нині в Україні налічується близько ста музичних конкурсів — різного ґатунку. І що ж, усе це конкурсне господарство має фінансуватися Мінкультом? А градація? А ліцензування?

— Деякі з наших музичних конкурсів я називаю хуторянсько-самозванськими. А Юрій Зільберман молодець, оскільки вивів конкурс Горовиця на високий рівень і конкурс набув серйозного міжнародного статусу. Звичайно, погоджуюся — має бути обов'язкова диференціація серед такої кількості конкурсів. Наразі розробляємо Положення про статус міжнародного конкурсу в Україні. Я б хотів відповісти ще на одне запитання... Але ви його не ставите: куди нам слід рухатись у галузі культури?

— Це запитання риторичне. Недавно Богдан Ступка влучно процитував Коцюбинського: «Перед тим як стати українцями, треба стати європейцями».

— Це так, звичайно. Важливо також пам'ятати, що українська культура виробила в собі інстинкт самозбереження. І сьогодні наше завдання: вийти із ситуації самозбереження культури, опанувавши модель самоорганізації культури. Україна — багатонаціональна держава. Усі національні культури почали підніматися, конкурувати між собою. Ви не задумувалися, чому, наприклад, в Одесі ніколи не було міжнаціональних конфліктів? Тому що культури тоді, коли взаємодіють, не втрачають, а взаємодоповнюють одна одну…

«Культура і життя», №9, (28 лютого 2007).

ВІД МОДЕЛІ ВИЖИВАННЯ — ДО МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ

Доповідь
Міністра культури і туризму України Ю. П. БОГУЦЬКОГО
на підсумковій Колегії Міністерства культури і туризму України
15 лютого 2007 р.

МІЙ ВИСТУП буде скороченим варіантом звіту про роботу нашого міністерства у 2006 році — адже повний текст такого звіту ви одержали, можете з ним ознайомитися та зробити висновки щодо того, наскільки успішною була ця робота.

Упевнений, що вчора на секційних засіданнях ви плідно попрацювали, й хочу вас запевнити, що сформульовані секціями зауваження будуть враховані, а конструктивні пропозиції — реалізовані. Тому не буду повертатися до вже обговорених на секціях тем.

Натомість хотів би разом з вами оглянути шлях, що його пройшла наша культура за минулі 15 років, і спробувати знайти відповіді на кілька ключових питань — щодо ролі культури в сучасному суспільстві взагалі, і щодо ролі української культури в нашій державі, зокрема.

На моє переконання, для істотного поліпшення ситуації в галузі, для реального прориву в культурній сфері України потрібно не просто витрачати на культуру більше грошей, але й вдумливо, критично переглянути наше місце в суспільстві, нашу, так би мовити, суспільну місію, і відповідно — переосмислити засади, цілі та механізми державної підтримки культури, зробити їх адекватними до нових завдань суспільного, державного поступу.

У розвинених європейських країнах сьогодні приділяють культурі і більше уваги, і виділяють на неї значно більше коштів, ніж у нас. І справа не лише в тому, що там на порядок вищі ВВП та зарплати, а й у тому, що там галузь культури, а особливо — сучасні культурні індустрії, ділом доводять своє велике значення як у суспільному житті, так і в розвитку нової, постіндустріальної економіки, яку недарма називають економікою знань і творчості.

Отож, коли й ми змінимо своє ставлення до власної суспільної місії, тоді, я впевнений, зміниться на краще і ставлення до нас, до наших потреб.

Утворення незалежної Української держави не лише засвідчило життєздатність української ідентичності та національної культури, але й породило нові виклики — виклик самостійного розвитку без щоденної державної опіки, виклик боротьби за читача, слухача, глядача.

Гідна відповідь на ці виклики передбачала подвійне завдання: з одного боку, сформувати структуру, в тому числі правову та управлінську, пристосовану до нових умов; з іншого — не допустити розвалу існуючої мережі закладів культури і мистецтва. Однак чи була сформована за роки незалежності адекватна відповідь на ці виклики? На жаль, далеко не у всьому і далеко не повною мірою.

Як відомо, глибока економічна криза призвела до занепаду значної частини культурної інфраструктури, успадкованої від минулого.

Окрім цього, за минулі 15 років відбулися масштабні зміни в структурі та характері культурної діяльності й дозвілля наших громадян. Чимало колись масових культурних практик населення України, пов'язаних із низькими цінами на товари та послуги, в 1990-ті роки занепадають, натомість розвиток нових елементів культурної сфери (таких як шоу-бізнес, музична індустрія, індустрія розваг) часто носив стихійний характер або ж відбувався за сценаріями, писаними не в Україні, і не приносив очікуваних стимулів українській культурі й мистецтву загалом.

Основні зусилля держави в минулі роки були скеровані на збереження наявної інфраструктури в сфері культури, на підтримку професійних митців та культпрацівників. Цієї мети в основному було досягнуто. Після 2000 року, завдяки економічному зростанню України, мережа закладів культури практично не зменшується, стабілізувалося їх фінансування, а також чисельність працівників галузі.

Однак після стабілізації має бути перехід до активного розвитку, поступального руху вперед. Справді, за минулі роки не раз і не двічі проголошувалися широкомасштабні суспільні й політичні реформи. Інша річ, наскільки серйозними та успішними виявлялися такі почини.

Скажімо, законодавство — зокрема, податкова система — надто мало враховують специфіку культури, не сприяють розвитку некомерційних культурницьких організацій, мало підтримують і захищають вітчизняного виробника культурних товарів і послуг. Фактично зберігся залишковий підхід до бюджетного фінансування культури, особливо в регіонах, у так званій "глибинці".

Отже, на сьогоднішній день модель розвитку культурної сфери, що ми її успадкували від попередників, попри всі зусилля її реформувати, залишається переважно **моделлю виживання**, а діяльність органів управління галузі, особливо в регіонах, часто нагадує роботу пожежної команди або служби соціального порятунку.

Що ж потрібно, аби модель нашої культурної політики якісно змінилася, справді стала моделлю розвитку, і то розвитку сталого?

Передусім ми маємо усвідомити, що в сучасному динамічному, постіндустріальному суспільстві культура перестає бути однією з "непродуктивних галузей", якою ми її колись звикли вважати, і все більше перетворюється на **ключовий елемент суспільного розвитку**.

Адже завдяки культурі члени сучасного суспільства мають змогу реалізувати свій творчий потенціал, долучитись до всього духовного багатства світової цивілізації, зберігати і збагачувати власну культурну спадщину. Лише завдяки розвиненій культурі, високому творчому потенціалу суспільство може успішно розвивати сучасні наукомісткі, "інтелектуальні" галузі виробництва, підносити свій економічний і життєвий рівень, не покладаючись на багатства надр чи ґрунтів.

Аби не загубитися в сучасному глобалізованому світі серед сотень інших, часто потужніших культур, українська культура має, по-перше, стати культурою **модерною, сучасною й динамічною**, вийти за традиційні рамки фольклорно-поетичного напівгетто, але, по-друге, не втратити свого **неповторного національного обличчя**, більше того — добитися, аби оригінальний, впізнаваний образ української культури і мистецтва утвердився у свідомості всього світового співтовариства.

Це завдання, ясна річ, непросте, вимагає чималих зусиль, вміння, часу. Але якщо над ним не працювати, то так і залишимося у своєму співучо-калиновому закутку, а

майбутні покоління — не лише у світі, а й у нашій країні — знатимуть лише голівудських акторів та закордонних поп-зірок.

На початку 2006 року, за ініціативою Президента України В. А. Ющенка, викладеною в його Указі № 1647 "Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства", наше міністерство спільно з Національною радою з культури і духовності при Президентові України вже зробило цікаву спробу сформулювати нову державну стратегію у сфері культури — у формі "**дорожної карти**" для програми дій з розвитку культури й духовності українського суспільства. На жаль, якось загальмувалися наступні кроки з реалізації цієї ініціативи. У 2007 році ми з Громадською радою плануємо продовжити цю роботу шляхом проведення низки **круглих столів** з ключових питань розвитку культури.

Ключове значення для розвитку культури має формування сприятливої законодавчої бази для неї. Над цим ми працюємо постійно. Зокрема, невдовзі буде переданий на розгляд Верховної Ради підготовлений нами урядовий проект **Закону України "Про культуру"**. Адже інерційне збереження чинної законодавчої бази, зокрема "Основ законодавства України про культуру", з їх численними недоліками, призведе до подальшого накопичення в галузі фінансових, кадрових, творчих проблем, до дальшого зниження соціального статусу митців і працівників культури. Натомість прийняття і впровадження цього Закону дасть змогу ефективніше формулювати й реалізувати державну політику в сфері культури.

Готуються пропозиції до законодавства щодо гастрольної діяльності, бібліотечної та музейної справи, кінематографії, охорони пам'яток. Особливо важливими є зміни до чинного законодавства про порядок закупівлі товарів і послуг за кошти державного бюджету. Адже чинна правова база, особливо щодо тендерів, не стільки запобігає зловживанням у цій сфері, скільки створює непотрібні перешкоди нормальній роботі закладів культури, проведенню культурно-мистецьких заходів, кіновиробництву, ремонтно-реставраційним роботам.

Як відомо, надзвичайно важливу роль у справі вдосконалення законодавчої бази культури відіграє Комітет з питань культури й духовності Верховної Ради України. Міністерство традиційно мало добре налагоджені робочі зв'язки з нашим профільним парламентським Комітетом, і в новому складі Верховної Ради наша тісна співпраця триває і, впевнений, дасть добрі наслідки для вітчизняної культури. У зв'язку з поширенням сфери діяльності нашого міністерства на галузь туризму, не менш тісну співпрацю ми маємо налагодити й з Комітетом ВР України у справах молоді, спорту й туризму.

Застарілою проблемою нормативної бази галузі є визначення обсягів видатків на культуру в місцевих бюджетах. Як відомо, існуюча методика їх розрахунку не враховує реальних потреб закладів культури, стримує нормальну роботу галузі, а часом навіть унеможливлює розвиток. Тому, за дорученням Прем'єр-міністра України В. Ф. Януковича, з урахуванням пропозицій від обласних управлінь культури, наші фахівці розробили проект змін до чинної методики розрахунку видатків. Зокрема, пропонується окреме урахування в бюджетних видатках на культуру потреб мережі шкіл мистецтв, а також — пам'яткоохоронної діяльності.

За дорученням віце-прем'єр-міністра України Д. В. Табачника ближчим часом буде переглянуто **Єдину тарифну сітку** в частині, що стосується оплати працівників

нашої галузі, аби ліквідувати існуючі диспропорції в рівнях зарплат. У вирішенні цих питань нам дуже допомагає активна підтримка ЦК профспілки працівників культури, з якими, до речі, сьогодні підписано нову галузеву генеральну угоду.

Важливою якістю повноцінного культурного розвитку має бути його **сталість**, тобто така модель, коли розвиток відбувається не шляхом проїдання ресурсів майбутніх поколінь, не шляхом механічного збільшення бюджетних вливань, а шляхом створення таких умов для організацій культури і окремих митців, щоб вони у перспективі могли міцно стати на ноги в економічному плані, приваблюючи не лише публіку, а й інвестиції.

З одного боку, обсяги державної підтримки, зокрема фінансової, у нас останніми роками постійно зростають, і не лише в державному бюджеті, а й у регіональних та місцевих бюджетах. За останні роки, з 2001 по 2006, фінансування Мінкультури зросло більш ніж утричі, а загальне бюджетне фінансування культури (з бюджетів усіх рівнів) — у 2,7 раза.

Державним бюджетом на 2007 рік, нещодавно схваленим Верховною Радою, передбачено дальше істотне зростання видатків на потреби культури, особливо в регіональних бюджетах.

Та чи достатньо цих коштів? Далеко не достатньо, бо становище закладів культури в регіонах, особливо на селі, надто складне. Практично кожен третій заклад культури на селі (а в деяких областях — кожен другий) потребує капітального ремонту. У більшості областей значна частина клубів на селі взимку не опалюється.

Знаючи, наскільки непросто знайти в бюджеті сільради чи міськради малого містечка кошти на закупівлю книжок для бібліотеки, інструментів для музичної школи, на інші потреби закладів культури, Міністерство розгорнуло свої програми реальної, а не лише методичної допомоги культурі в "глибинці". Лише в минулому році на кошти державного бюджету закуплено українських книжок для бібліотек на суму близько 5,6 млн. грн., а народних музичних інструментів для музичних шкіл — на суму понад 9 млн. грн.

Однак слід підкреслити: лише бюджетних коштів для інтенсивного розвитку культурної сфери не вистачить. Як органи влади, так і самі заклади культури, працівники галузі мають учитися знаходити й залучати позабюджетні кошти на потреби культури — від благодійників та меценатів, від інвесторів.

Свідченням реальної стурбованості держави станом галузі на селі стало призначення на квітень цього року Дня Уряду в Верховній Раді України на тему "Про реалізацію державної політики в галузі культури в сільській місцевості". На наш погляд, наслідком обговорення цих проблем у парламенті має бути формування нової моделі взаємин "центру" й "регіонів" у розробці й реалізації культурної політики.

Тому для нас дуже важливо — одержати від регіональних органів культури як бачення ними сучасного становища галузі, так і реальні пропозиції від них щодо його виправлення, щодо формування нової, сучасної моделі розвитку культури в "глибинці".

Хотілося б нагадати, що функціонування мережі закладів культури — не самоціль, а спосіб забезпечення широкого **доступу до надбань культури** для всього суспільства. Проблема доступу до культури й мистецтва за минулі роки, на жаль, не вирішилася, а може, навіть загострилася. Хоч немає уже спецсховів, заборонених

мистецьких імен і творів, однак у кілька разів виросли ціни на концертно-театральні заходи, квитки, подорожчали книжки, газети і журнали. Виникає небезпека, що майнова прірва між багатими і бідними доповнюватиметься **прірвою культурною**: якщо не вживати серйозних заходів, то невдовзі опера, концерти популярних виконавців, комфортабельні модернізовані кінотеатри стануть "культурою для багатіїв", а незаможна більшість задовольнятиметься телевізором та безкоштовними передвиборчими шоу на міських майданах. Тож потрібно значно більше зусиль і коштів приділяти поповненню бібліотек українськими книжками, пропаганді книжки і читання серед молодшого покоління, виробництву і широкому прокату українських фільмів, запису та популяризації вітчизняної академічної та сучасної музики, наповненню українського телеефіру якісними культурно-мистецькими програмами тощо. У вирішенні багатьох із цих завдань розраховуємо на дієву співпрацю з Держтелерадіо України. Зокрема, давно назріли конкретні дії щодо удосконалення роботи телеканалу "Культура", розширення глядацького доступу до його програм.

Необхідно посилити підтримку **гастрольної діяльності** вітчизняних митців і колективів. Цього року запроваджуємо нову форму такої підтримки — **Всеукраїнський мистецький абонемент**, що має на меті налагодити інтенсивний обмін гастрольними поїздками між Києвом та регіонами України. На цю справу буде виділено до 8 млн. грн. бюджетних коштів. Однак для її успіху серед глядачів та слухачів необхідно як слід подбати про якість і різноманіття репертуару. Адже нам треба ознайомлювати шанувальників мистецтва по всій Україні як із тим кращим, що сьогодні є у світовому репертуарі, так і, в першу чергу, з кращими здобутками сучасного українського мистецтва. Провідну роль у цій справі мають відігравати наші **національні мистецькі заклади та колективи**. Адже статус національного — то не просто право на підвищення фінансування, то — відповідальна й почесна роль **флагманів** у відповідному жанрі національного мистецтва. Цю позицію слід постійно підтверджувати реальними здобутками, належним професійним рівнем.

Національні мистецькі заклади й колективи мають служити зразком і школою майстерності для всіх колективів України, особливо ж — для молодих митців. Варто подумати про налагодження такої форми роботи, як **стажування талановитої молоді** з регіонів у національних колективах.

Роль зразків належного мистецького рівня та школи майстерності мали б відігравати також академічні заклади й колективи. Однак, на жаль, так буває далеко не завжди. Часом складається враження, що академічних колективів у нас надто багато, принаймні — більше, ніж таких, що справді відповідають критеріям цього високого статусу. Що ж, існує відоме положення про те, що кожні 5 років статус академічного має бути підтверджений шляхом атестації, і це положення, очевидно, слід наповнити реальним, а не формальним змістом.

Важливим напрямком роботи для забезпечення широкого доступу до кращих надбань національного та світового мистецтва є підтримка державою особливо значущих **культурно-мистецьких заходів** — фестивалів, конкурсів, мистецьких програм святкових та ювілейних заходів тощо. Аби ця робота давала максимальну віддачу як у розвитку культури, так і в забезпеченні престижу держави, та й престижу нашого міністерства також, — ключової ваги набуває відповідь на питання: які саме заходи треба передусім підтримувати, в яких розмірах і в яких формах? Особливо це

стосується заходів, що відбуваються в регіонах під егідою МКТ України, з участю коштів державного бюджету. Очевидно, слід заздалегідь, спільно з представниками регіональних органів культури, опрацьовувати відповідні пропозиції до планів нашої роботи, для чого проект плану роботи МКТ на 2008 рік у цій частині доцільно сформувати, у співпраці з регіонами, вже у вересні 2007 року. А щоб така робота велася справді дієво й об'єктивно, треба вдосконалити чи розробити відповідні нормативні акти — положення про міжнародні, всеукраїнські, регіональні фестивалі, конкурси, огляди тощо, передбачивши **чіткі вимоги до статусу заходу, складу його учасників та журі, змісту програми, а також джерел його фінансування** (зокрема — щодо пропорцій фінансування з держбюджету, місцевого бюджету регіону-організатора, а також спонсорських та меценатських коштів). Бо ж, скажімо, як може те чи інше місто братися організовувати у себе всеукраїнський фестиваль або конкурс, якщо воно бере на себе лише кілька відсотків його фінансування, а основні кошти просить у держави? Або якщо мистецький фестиваль має радше престижне, статусне спрямування, орієнтований на запрошення закордонних "зірок", а не на популяризацію талановитих молодих вітчизняних виконавців, то чи не доречно такому фестивалю звернутися по допомогу до щедрих спонсорів, а не розраховувати на кошти платників податків? Деякі конкурси претендують на високий статус міжнародних, залучивши до своєї програми лише представників з двох-трьох сусідніх пострадянських держав, чиє мистецтво ми, звичайно ж, дуже любимо й високо шануємо. Однак значно логічніше буде спрямовувати бюджетну підтримку в першу чергу на ті конкурси чи фестивалі, у яких справді беруть участь митці з багатьох країн, близьких і далеких, і які справді роблять добре ім'я українському мистецтву за кордоном.

Реалізація нової ролі культури в суспільному житті полягає також у тому, що розвинена культура забезпечує **розвиток творчого потенціалу** суспільства, справляє позитивний вплив на науку, освіту, економіку, інші сторони життя.

Завдання полягає в забезпеченні можливостей для широких верств, особливо молоді, займатися мистецькою творчістю, і взагалі — різноманітними формами творчої діяльності. Для цього вже чимало робиться: діє Державна програма підтримки творчої молоді, щороку присуджуються мистецькі гранти Президента, а також Президентські та Урядові стипендії для обдарованої мистецької молоді, міністерство фінансово підтримує мистецькі конкурси та фестивалі для молодих митців. Однак триваючий відплив високоталановитих мистецьких кадрів за кордон, а також в інші, "нетворчі" сфери діяльності, — свідчення того, що атмосфера для творчості все ще не дуже сприятлива.

У створенні сприятливої суспільної атмосфери для творчості, у формуванні справжньої, а не лише формальної мистецької еліти ключове місце має належати **національним творчим спілкам**. Сьогодні вони чимало роблять для цього, однак нам спільно із спілками треба більше уваги приділити мистецькій молоді, її проблемам та задумам, налагодити активніший діалог із нею.

Не можна обійти увагою й ту важливу роль, яку відіграє у формуванні й нормальному функціонуванні національної культурно-мистецької еліти наукова діяльність — як фундаментальна, так і прикладна. Велику й важливу роботу на цій ниві ведуть інші галузеві наукові установи. Зі свого боку, Міністерству варто посилити підтримку галузевої науки, орієнтуючи її на пріоритетні, гостроактуальні завдання наукового забез-

печення галузі. Цьому сприятиме й затверджена нещодавно колегією МКТ "Концепція наукового забезпечення розвитку галузі культури на 2006—2010 роки".

Відповідальні завдання стоять перед нами у сфері **історико-культурної спадщини**. На сучасному етапі справа плекання культурної спадщини переосмислюється в плані її впливу на розвиток економіки, а також — в плані національного внеску до культурного різноманіття усього людства. Тому увага до збереження спадщини, до використання тих ресурсів, які вона дає, для розвитку туризму, освіти, для економічного відродження багатьох місцевих громад, має бути подвійна. На жаль, навіть у таких багатих історико-культурною спадщиною містах, як Львів, Одеса, Чернігів, Кам'янець-Подільський її потенціал мало використовуються в суспільно-економічному розвитку, та й увага до збереження цього потенціалу недостатня. А в сотнях і тисячах менших міст, містечок і сіл України цей потенціал нерідкої просто марнується. Отже, крім власне пам'яткоохоронної роботи, ключове значення має те, чи зуміємо ми справді **актуалізувати** нашу культурну спадщину, тобто перетворити її на ключовий чинник в освіті та вихованні молоді, у формуванні креативного потенціалу нашого суспільства, у господарчому відродженні багатих на культурну спадщину регіонів, міст, сіл.

У цій справі є кілька пріоритетних напрямків:

— пропаганда, популяризація чи, вживаючи модний термін, промоція української культурно-мистецької спадщини як у самій Україні, так і за кордоном;

— розвиток туристичної інфраструктури в місцевостях, багатих на культурні пам'ятки;

— сприяння розвитку внутрішнього туризму, зокрема — так званого соціального туризму (тобто туристичних послуг за доступними цінами для наших менш заможних співгромадян).

Не слід, певна річ, забувати й про власне пам'яткоохоронну роботу, про розвиток історико-культурних заповідників. Серед наших пріоритетів залишається й реалізація таких надзвичайно важливих культурно-мистецьких проектів як створення комплексу "Мистецький Арсенал", відтворення комплексу гетьманського палацу в Батурині, розвиток заповідників "Хортиця" та "Чигирин". Слід подбати про поповнення українськими об'єктами Списку Всесвітньої культурної, спадщини ЮНЕСКО.

Об'єднанню зусиль, спрямованих на розвиток культурної та туристичної галузей, оновленню пріоритетів розвитку останньої сприятиме робота Громадської Ради з питань розвитку туризму при МКТ України, яку ми створюємо. Взагалі, залучення представників громадськості, **структур громадянського суспільства, неурядових організацій** до вирішення проблем розвитку культури в Україні та соціальних проблем культурно-мистецького середовища, а також — формування стабільних механізмів співпраці й партнерства між МКТ України та недержавними культурно-мистецькими організаціями по-справедливості має належати до пріоритетів нашої діяльності.

Успішним таке партнерство може бути також і в **міжнародному культурному співробітництві**. Наприклад, значно ширше можна залучати вітчизняні благодійні фундації (такі, як, наприклад, Фонд Віктора Пінчука) й професійні асоціації (як, наприклад, Асоціація українських книговидавців чи "Львівський форум видавців") до забезпечення належного представництва України в таких масштабних міжнародних заходах як Венеційська бієнале або книжкові ярмарки у Франкфурті, Москві, Варшаві.

Не забуваючи про традиційні форми міжнародного культурного співробітництва (зокрема, двостороннього), як-от: дні культури, гастролі та виставки за кордоном, — слід також активно засвоювати кращий досвід інших країн у цій сфері, зокрема, вивчати й застосовувати у себе досвід роботи зарубіжних культурних центрів. Минулого року почалася практична реалізація Указу Президента України, рішень Уряду про створення інформаційно-культурних центрів при дипломатичних представництвах України за кордоном. І тут є багато чому повчитись у таких відомих і заслужених установ як мережі "Британської Ради", німецьких "Гете-Інститутів", Польських Інститутів, Французьких та Італійських культурних центрів в інших країнах. Представники цих закладів у Києві запрошені на наше засідання. Ми щиро вітаємо їх і сподіваємося, що їхня присутність — то не просто данина ввічливості, а запорука поглиблення нашої співпраці.

Останнім часом нам вдалося налагодити активну співпрацю у сфері культури з Радою Європи. Відбулося кілька спільних заходів, розгортається реалізація **проекту "Київська ініціатива"** у сфері європейського культурного співробітництва. Завершується підготовка Національного звіту про культурну політику в Україні, представлення якого в Раді Європи у Страсбурзі заплановане на початок травня цього року. Державі потрібна **масштабна програма розширення присутності української культури у світі**, в якій би об'єднали зусилля державні й недержавні культурні організації, митці та менеджери, бюджет і меценати.

Із усього сказаного логічним чином випливають ті **пріоритетні завдання**, що їх ми маємо ставити перед собою у галузі культури:

— добитися істотного збільшення бюджетних витрат на культуру — як на загальнодержавному, так, особливо, й на місцевому рівні; при визначенні обсягів бюджетного фінансування керуватися передбаченими законом нормативами та стандартами обсягів та якості культурно-дозвіллєвих послуг, що надаються;

— з метою ефективнішого використання бюджетної підтримки культури доцільно і далі зміцнювати, оптимізувати мережу закладів культури і мистецтва, яка б забезпечувала надання доступних культурно-мистецьких послуг нашим громадянам;

— забезпечувати піднесення матеріального рівня, соціального статусу тих, хто працює в галузі культури; поліпшити умови творчої праці та соціальну захищеність професійних митців;

— формувати цілісну й дієву правову базу культури, зокрема — сприятливі законодавчі умови для закладів та підприємств нашої галузі, для всіх вітчизняних виробників мистецьких товарів і послуг;

— створити сприятливу правову базу для благодійництва і меценатства в Україні; налагодити постійне дієве партнерство держави з недержавними некомерційними організаціями у сфері культури.

На всіх цих напрямках уже в цьому, 2007 році, добитися помітного поступу. Для цього в нас є всі передумови — і постійна глибока зацікавленість питаннями національної культури Президента України В. А. Ющенка, і конкретна, дієва підтримка з боку Уряду на чолі з Прем'єр-міністром України В. Ф. Януковичем, і розуміння та готовність Верховної Ради України максимально уважно розглядати та вирішувати законодавчі питання нашої галузі.

«Культура і життя», 7 березня 2007.

КУЛЬТУРА, ЯКА ЖИВИТЬ УКРАЇНСЬКУ ДУШУ

Відповіді на запитання читачів газети "Культура і життя"
Міністра культури і туризму України Юрія Петровича БОГУЦЬКОГО

— Коли Верховна Рада прийме Закон України "Про культуру" та на які законотворчі акції можна сподіватись у найближчому майбутньому?

— Ще 1999 року постало питання стосовно розробки такого Закону, оскільки прийняті ще у 1992 році "Основи законодавства про культуру" не повною мірою відповідають сучасним реаліям. Розроблений Міністерством культури і туризму проект вже схвалено на засіданні Урядового комітету з питань гуманітарної і соціальної політики 9 лютого 2007 року. Після уточнення деяких позицій та проходження всіх необхідних процедур зазначений законопроект незабаром потрапить до Верховної Ради. Головне, що в законі «Про культуру» концептуально зафіксовані конкретні преференції для галузі. На засіданні Уряду 14 січня 2007 року схвалено законопроект "Про затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації". Готуються для розгляду на Урядовому комітеті зміни до закону "Про музеї та музейну справу" в частині вдосконалення обліку та збереження пам'яток музейного фонду України.

Окрім того, подано на розгляд і погодження до центральних органів виконавчої влади законопроекти про внесення змін до Закону України "Про гастрольні заходи в Україні"; про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про охорону культурної спадщини".

Також готуються зміни до Постанови Уряду "Про оплату праці працівників на основі єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери" (в частині підвищення розрядів працівників галузі культури).

На виконання доручень Президента й Уряду України опрацьовано проект Концепції "Загальнодержавної програми збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства на період до 2011 року".

Підготовлені й нині частково затверджені, частково перебувають на погодженні проекти підзаконних нормативних актів, передбачених Законом України "Про театри і театральну справу".

Триває робота над розробкою законопроектів: про внесення змін до Закону України "Про благодійництво та благодійні організації"; про внесення змін до Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу"; про внесення змін і доповнень до Закону України "Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей"; про приєднання до міжнародної конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини; про ратифікацію конвенції про кінематографічну продукцію спільного виробництва.

І ще одне надзвичайно важливе питання. Мінкультури разом з іншими органами центральної влади готує зміни до так званого "формульного підходу" до фінансування галузі культури.

— Останній збірник нормативних документів, що регламентував діяльність установ та закладів культури в частині культурно-освітньої роботи, випущений у 1983 році. Чи планує Міністерство переглянути та визначити порядок роботи установ, штатні розписи та інше в діяльності галузі? Яка позиція Міністерства щодо видання спеціальної методичної літератури для клубних, музейних установ, репертуарних збірників для аматорів народної творчості?

—У зв'язку з тим, що законодавство України динамічно змінюється, справді існує велика потреба у збірниках нових нормативних актів та методичної літератури з подальшим поширенням її серед відповідних закладів. Такі видання полегшать та сприятимуть впорядкуванню роботи зазначених установ.

Однак на сьогоднішній день для Міністерства кошти на задоволення цих потреб не передбачені. Більше того, такі кошти не передбачені також і для організацій, які перебувають у сфері управління Міністерства. Але попри це Національною парламентською бібліотекою України, Національною бібліотекою для дітей, державними бібліотеками за позабюджетні кошти щорічно видається близько 150 позицій методичних та бібліографічних матеріалів, присвячених актуальним питанням діяльності бібліотек. Крім того, у всіх областях над розробкою методичних матеріалів постійно працюють обласні центри народної творчості, які розповсюджують її серед працівників галузі на місцевому рівні. Звичайно, наклади такої літератури мізерні, а тому в повній мірі задовольнити потреби закладів культури вони не можуть.

Водночас зараз необхідні матеріали мірою надходження розміщуються на веб-сайті МКТ України, і надалі ця робота буде здійснюватися більш інтенсивно. Хоча ми цілком усвідомлюємо, що при сучасному стані насичення комп'ютерною технікою закладів культури на місцях далеко не всі зможуть скористатись наявною інформацією.

У цьому році Мінкультури планує створити на базі Академії керівних кадрів культури і мистецтв відповідну структуру для забезпечення галузі необхідною методичною літературою, репертуарними збірниками тощо.

— Коли, нарешті, станеться злам "залишкового" принципу фінансування культури, а отже, при визначенні розрахункових показників обсягів видатків на культуру і мистецтво для місцевих бюджетів нараховуватиметься достатня сума коштів, зокрема, на виплату заробітної плати працівникам культури, подолання практики їх неповної зайнятості, оплати комунальних послуг?

— Починаючи з 2001 року зростання бюджетного фінансування культури має очевидну позитивну динаміку. Видатки на неї останніми роками зростали швидше, ніж ВВП України. Та все ж рівень фінансування з державного бюджету залишається досить низьким. Заробітна плата працівників культури помітно нижча, ніж в інших галузях економіки.

Міністерством розроблені пропозиції щодо удосконалення формули розподілу обсягу трансфертів між державним та місцевими бюджетами. Зміст пропозицій полягає в доповненні чинної методики розрахунків коригуючими коефіцієнтами, що уможливлять врахування соціально-економічні, демографічні особливості адміністративно-територіальних одиниць, а також відмінності у вартості надання соціальних послуг залежно від чисельності населення і забезпеченості споживачів соціальних послуг працівниками культури, як це передбачено статтею 95 Бюджетного кодексу України.

— Чи доцільно було б прийняти державну програму (на п'ять років) з виділенням державних коштів (райони це не зроблять і за 20 років) на створення належної матеріальної бази закладів культури на селі та створення належних умов праці сільським працівникам (капітальні і поточні ремонти, забезпечення музичними інструментами, костюмами, меблями, одягом сцени, спеціальною підсилюючою апаратурою, новітніми інформаційними технологіями, бібліотечною технікою, книгами тощо).

— Робота в цьому напрямі ведеться досить активно. Міністерство культури і туризму України взяло участь в розробці проекту Комплексної програми розвитку українського села на період до 2015 року, якою передбачено 1 мільярд 775 мільйонів гривень на будівництво, реконструкцію, ремонт та зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури.

— Чому відділам освіти надані повноваження по фінансуванню всієї мережі, а відділи культури позбавлені цього права?

— В даному питанні ми знову наштовхуємося на положення Бюджетного кодексу, які на даний момент фіксують саме таку конфігурацію розподілу коштів. Але ми ініціюємо внесення змін, які дозволять поліпшити існуючий стан.

— Чи знає Міністерство, що проведена децентралізація бібліотечної системи призвела до краху та розвалу бібліотек, а тому формування фонду, його збереження повністю залежить від територіальної громади, інтелекту керівника, а не державного контролю? Чи планується повернути централізацію бібліотечної системи?

— Функціонування централізованих бібліотечних систем в Україні врегульоване цілою низкою законодавчих актів, зокрема статтями 6 та 10 Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", а також Положенням про централізовану бібліотечну систему, затверджене Міністерством, і це далеко не повний перелік. Безумовно, інша справа, як вони виконуються. З огляду на існуючу ситуацію, вирішальне значення у врегулюванні зазначеного питання мають положення Закону України "Про місцеве самоврядування...". Відповідно до нього бібліотеки значною мірою залежать від місцевих органів, для яких з багатьох причин фінансування таких установ не часто є пріоритетним. Тому кошти на поповнення фондів бібліотек, їх ремонт та інші потре-

би практично не виділяються. Для прикладу, понад три чверті сільських бібліотек не опалюється, нема телефонного зв'язку...

Аби якось змінити існуючий стан речей, Колегія Міністерства культури і туризму України в кінці листопада 2006 року зобов'язала управління культури обласних державних адміністрацій вжити невідкладних заходів щодо збереження діючої мережі централізованих бібліотечних систем, а також запобігати їх закриттю. Зі свого боку, Міністерство розглядає пропозиції від видавців на придбання книжок з метою поповнення бібліотечних фондів. Останніми роками на україномовні видання було виділено 25,5 мільйона гривень. Цілком очевидно, що це хоч і важливі кроки, але вони не можуть докорінно змінити ситуацію. Повинна бути вироблена цілісна стратегія з підтримки мережі бібліотечних установ. Ми подаємо відповідні зміни до законодавства України.

— Сьогодні важливою ланкою в роботі культури є діяльність клубних установ. Проте порівняно з бібліотечними працівниками та викладачами шкіл мистецтв їхня зарплата найнижча, відсутня плата за вислугу років та інші заохочувальні виплати. Чи буде прирівняна оплата праці клубних працівників до оплати праці бібліотек?

— Нині право на здійснення доплат за вислугу років працівникам музеїв, бібліотек, театрів врегульоване відповідними законами України, які регламентують діяльність зазначених закладів. На жаль, поки законодавчого акту щодо поширення цих норм соціального захисту на працівників концертних організацій, цирків та клубних закладів, нема.

Ці питання ми намагаємось вирішити шляхом внесення відповідних норм у вже згаданий проект Закону України "Про культуру". Зокрема, в ньому передбачено право працівників культури отримувати доплату за вислугу років та матеріальну допомогу на вирішення соціально-побутових питань та грошову винагороду за сумлінну працю.

— Без традиційної сільської культури не буде в державі національної культури. А сьогодні держава і Міністерство забули про сільську культуру. А вона є, грає і співає, і вимагає: припинення необґрунтованої ліквідації сільських закладів культури, кінотеатрів та відчуження їх майна; відновлення системи книгорозповсюдження та кіновідеомережі; забезпечення ремонту сільських закладів культури, їх благоустрою, створення належного інтер'єру; прискорення розробки та впровадження державних соціальних стандартів надання послуг населенню у сфері культури, що гарантується державою, а також методики розміру фінансового забезпечення державних соціальних стандартів; забезпечення транспортними засобами та фінансами на їх придбання районними будинками культури, районними бібліотеками, районною кіномережею, відділом культури; розробки програми "Житло для працівників культури сільських районів". Як сільський чи селищний голова може оцінити роботу працівників культури та вирішувати кадрові питання?

— Україна, попри всі негаразди, в основному зберегла розгалужену інфраструк-

туру закладів культури в сільській місцевості. Наприклад, нині там функціонує 16364 клубних заклади. Звичайно, стан, в якому вони перебувають, є дуже далеким від оптимального. Понад 40% клубних установ потребують капітального ремонту, більше п'ятисот з них перебувають в аварійному стані, критична ситуація склалась з відсутністю опалення взимку. Дуже гостро стоїть питання переведення працівників закладів культури на 0,5 та 0,25 ставки, що спричиняє різкий відплив кадрів з даної сфери.

Але є й позитивні приклади. У 2006 році Міністерство культури ініціювало проведення Всеукраїнського огляду-конкурсу районних будинків культури. І як наслідок органи виконавчої влади та місцевого самоврядування низки областей ухвалили розпорядження "Про виділення додаткових коштів з місцевих бюджетів для розширення сфери діяльності районних будинків культури", як базових клубних установ. У цьому році проводиться огляд-конкурс сільських клубних закладів. Загалом за останні два роки в Україні закрилось 67 сільських клубів, але відновлено роботу 144 сільських клубів та будинків культури. Сподіваюсь, що поліпшить ситуацію прийнята у вересні 2006 року Верховною Радою постанова "Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості".

Однак об'єкти сільських закладів культури є власністю територіальних громад, тому згідно з Бюджетним кодексом їх фінансування здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету або за рахунок субвенції з Державного бюджету України, чи за допомогою залучення спонсорських коштів, а також інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. Розподіл субвенції з Державного бюджету здійснюється за пропозиціями народних депутатів України, узгодженими відповідними місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування. В даній ситуації Міністерство може впливати на розподіл субвенцій переважно через спільну роботу з відповідними парламентськими комітетами. Також у компетенції місцевої влади знаходиться й вирішення кадрових питань.

Безумовно, що впровадження державних соціальних стандартів надання послуг громадянам у сфері культури та методики визначення розміру їх фінансового забезпечення може змінити непривабливу картину.

Міністерство культури і туризму розробило проект Концепції системи культурно-мистецьких послуг та державних гарантій щодо режиму їх надання, а також схему правового забезпечення державних соціальних стандартів надання послуг громадянам у сфері культури, де визначено групи культурно-мистецьких послуг та категорії їх надання закладами культури відповідно до державних соціальних стандартів.

Проте ця робота ускладнюється відсутністю у даний час чітко визначених законодавством гарантій у сфері культурних послуг, отже, розробка відповідних стандартів потребуватиме внесення змін та доповнень до діючої нормативно-правової бази та загальної концепції державної стандартизації і нормування культурних послуг.

— Діяльність шкіл естетичного виховання визначається нормативно-правовими документами, затвердженими Міністерством освіти та науки. А фінансування шкіл естетичного виховання проводиться згідно із формульним визначенням за коефіцієнтом на одного жителя, а не на одного учня, як це відбувається в освіті. Чи розглядається можливість передачі шкіл естетичного виховання до освіти, або ж фінансувати школи в розрахунку на одного учня?

— Початкові спеціалізовані навчальні заклади (школи естетичного виховання) — це навчальні заклади в галузі культури, вони є початковою ланкою професійної мистецької освіти. З огляду на специфіку їх діяльності, питання про передачу цих закладів до сфери управління іншого органу виконавчої влади (зокрема — Міністерства освіти та науки) недоцільне.

1475 шкіл естетичного виховання, що функціонують в Україні, перебувають у комунальній власності, а тому їх фінансування зараз відбувається відповідно до Бюджетного кодексу України та інших нормативних актів — за рахунок видатків місцевих бюджетів. І справді діючий розрахунковий показник обсягу видатків на фінансування шкіл естетичного виховання визначається на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувального коефіцієнту до них з розрахунку на душу населення.

Міністерство культури намагалось змінити такий стан речей шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу. Відповідний законопроект був опрацьований спільно з Міністерством освіти та науки України і в першій декаді 2006 року схвалений Верховною Радою. Але, у зв'язку із відсутністю коштів на реалізацію цього Закону, на нього було накладене вето Президентом України.

— Чи вирішується питання введення в штат відділів культури спеціалістів з туризму, охорони культурної спадщини, охорони праці? Треба подбати про створення бюро, чи агентства, чи будинку туризму (сьогодні відсутні готелі, кемпінги, належні заклади харчування і т. ін.).

— Законом України "Про охорону культурної спадщини" передбачено, що до рівня районних державних адміністрацій включно утворюються спеціально уповноважені органи у сфері охорони культурної спадщини. Такі ж органи можуть утворюватись в населених пунктах, занесених до Списку історичних населених місць України.

На сьогодні окремі органи існують лише в Автономній Республіці Крим, в структурі Одеської та Львівської обласних та Київської міської адміністрацій, у містах Одесі та Львові. В інших областях органи охорони культурної спадщини діють у структурі управлінь культури. У деяких випадках це лише один-два фахівці. Про органи на рівні районів — годі й думати, відповідні видатки просто не передбачаються у бюджеті. Слід зазначити, що в структурі органу охорони культурної спадщини, в ідеалі, повинні співпрацювати фахівці кількох дисциплін: археологи і архітектори, історики і мистецтвознавці, садівники, землевпорядники, фахівці архівної справи, геодезисти, народознавці, вузькоспеціалізовані фахівці будівельної галузі тощо.

Щонайменше дивним було б чекати, що на рівні кожного з 12—18 районів у кожній з 25 областей знайдеться людина, яка поєднає в собі принаймні початкові знання з усього надзвичайно широкого спектра дисциплін, які повинні знати зазначені фахівці. Отже, для повноцінного функціонування органу охорони культурної спадщини необхідно трошки більше, ніж один фахівець.

Міністерство веде цілеспрямовану роботу для створення чіткої структури повноцінних органів охорони культурної спадщини на всіх рівнях державного управління за взаємодії з Мінбудом, Мінприроди, НАН України, Держархівом, МВС, СБУ

і прикордонниками. Нехай сьогодні буде хоча б один фахівець. Завтра, сподіваюсь, вже буде два, три, потім сектор, відділ, згодом — самостійний повноцінний орган. Потребуємо значної допомоги регіональних підрозділів органів виконавчої влади. Не залишається поза увагою і фахівці більш як шести десятків історико-культурних заповідників, що діють нині в Україні.

Стосовно фахівців з туризму, то хочу звернути увагу на те, що із створенням Міністерства культури і туризму України в місцевих органах виконавчої влади мали бути створені управління культури і туризму. Цей процес вже практично завершено. Це — не механічне доповнення відділів культури новими штатними одиницями, а докорінна реорганізація. Так, у більшості обласних держадміністрацій створені управління культури і туризму, а в Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій і Тернопільській областях, а також у місті Києві питання туризму покладені на самостійні структурні підрозділи. А в Криму функціонує Міністерство курортів і туризму автономії.

Але рівень організаційно-кадрового забезпечення керівництва туристичною та курортною галузями в регіонах України на сьогодні не однорідний. Структура підрозділів з питань туризму і курортів та кількість фахівців у них залежить не тільки від особливостей кожного регіону і пріоритетів його розвитку, але й розуміння керівництвом області ролі туризму для місцевої економіки.

А стосовно туристичних бюро і агентства, то вони є суб'єктами підприємництва. Їх створення не є завданням державних органів. Держава має створювати сприятливі економічні умови; визначати "правила гри" на туристичному ринку — нормативно-правову базу туристичної діяльності; заохочувати туристичні підприємства до соціально корисних дій — розвитку туризму для соціально незахищених верств населення. В Україні діють понад 4 тисячі туристичних фірм, які, виконуючи функції туроператорів (організаторів подорожей) і турагентів (продавців подорожей), забезпечують задоволення попиту щодо організації подорожей Україною та за кордон.

І в жодному разі недоречно говорити про відсутність в Україні готелів, кемпінгів, закладів харчування. Можливо, таких, що надають послуги на європейському рівні якості, й не так багато. Наша велика країна потребує значно більшої кількості. Але на сьогодні вже діють 5 п'ятизіркових готелів, 34 — чотиризіркових, 89 — тризіркових. Загалом в Україні функціонують понад 1200 готельних закладів і дуже швидкими темпами розвивається мале приватне підприємництво в цій сфері.

— Як домогтися проведення "Дня Уряду України" у Верховній Раді України "Про реалізацію державної політики в галузі культури у сільській місцевості"?

В даному випадку домагатись його проведення не доведеться, оскільки відповідно до постанови Верховної Ради України від 14 грудня 2006 року він має відбутись 10 квітня 2007 року.

ZN.UA, Випуск 26, (06-13 липня, 2007)

МІНІСТР КУЛЬТУРИ МАЄ НАМІР ЗУПИНИТИ «КУЛЬТУРНЕ РЕЙДЕРСТВО»

Міністр культури і туризму Юрій Богуцький засудив масове виселення представників творчої інтелігенції з комунальних приміщень. «На недавньому засіданні Уряду я звернувся до прем'єр-міністра з проханням відстояти інтереси творчих спілок і культурних інституцій у тій ситуації, яка створилася навколо їхнього майна», — заявив він в інтерв'ю «ДТ».

Позбавлення представників творчої інтелігенції займаних ними приміщень стало можливим завдяки статті 118 Закону «Про державний бюджет на 2007 рік», яка приписує здавати в оренду комунальну власність виключно на конкурсній основі, не роблячи виключень для інституцій культури і мистецтва. При проведенні конкурсів останні не можуть змагатися з бізнес-структурами в платоспроможності.

«Тут, як кажуть, хотіли як краще, а вийшло як завжди, — коментує ситуацію міністр культури. — У тому пункті статті закону, яка стосується наповнення місцевих бюджетів за рахунок перегляду оренди приміщень комунальної власності, має бути дуже важлива примітка: ...крім дитячих установ, крім культурних інституцій».

За його інформацією, активне виселення художників, акторів і музикантів з приміщень, що орендуються, відбувається не тільки в Києві, але і по всій Україні. Міністр сумнівається, що відсутність необхідних доповнень в статті 118 є наслідком злого умислу. «Не думаю, що хтось це робив навмисно. Швидше, просто не подумали про наслідки», — вважає Юрій Богуцький. Одним із способів захисту культурних інституцій від непродуманих рішень місцевих властей, на його думку, може стати їх перехід в державну власність. «Ми ведемо листування з міською владою, щоб усі національні установи культури були передані в державну власність. Що й відбулося вже в першому півріччі з Національним театром імені Лесі Українки», — відзначив він.

«Культура і життя», №31, (1 вересня 2004).

МОЛОДІ МИТЦІ Й МОЛОДА ДЕРЖАВА: ЙДУЧИ В МАЙБУТНЄ РАЗОМ

Міністр культури і мистецтв України Юрій БОГУЦЬКИЙ,
про «Програму підтримки творчої молоді України на 2005-2006 роки»

ПІДТРИМКА митців завжди належала до найпріоритетніших напрямків культурної політики цивілізованих держав. Зокрема, величезне значення має підтримка мистецьки обдарованих молодих людей, які розпочинають свій творчий шлях, і чиї головні мистецькі здобутки ще попереду. Адже досвідчені митці, котрі вже здобули гідне місце в національній культурі, а то й завоювали міжнародне визнання, мають набагато ширші можливості для самоутвердження та творчої праці, зокрема — численніші й щедріші творчі замовлення. Втім, навіть знані майстри нерідко потребують державної підтримки, адже діяльність митця, незалежно від його віку, досвіду й статусу, зовсім не мусить бути комерційно прибутковою.

Та все ж саме підтримка творчої молоді є особливо важливим складником державної політики, спрямованої на забезпечення розвитку творчого потенціалу суспільства. Адже в сучасному світі, де культурна, інтелектуальна діяльність перетворюється на ключовий елемент не лише гуманітарного, а й економічного розвитку суспільств, саме творча молодь, відкрита до нових тенденцій світової культури, стає запорукою успішного розвою країни.

Загальне духовне піднесення, пов'язане із здобуттям Україною незалежності, із усуненням політичної цензури та інших обмежувальних практик радянських часів, що нерідко відвертали обдарованих молодих людей від мистецької діяльності, — усе це посприяло відродженню українського мистецтва. Чимало молодих митців у ті роки були готові творити за мінімальну матеріальну винагороду, аби лише вільно втілювати свої творчі задуми. Та, з іншого боку, у роки постпатерналізму , чимало українських митців опинились у великій фінансовій скруті. Старі "планові" механізми фінансування і підтримки мистецтва втратили дієвість, а то й правову та фінансову базу, а нові механізми ринкової реальності, наближені до світового досвіду, ще не були сформовані. Така ситуація не найкращим чином позначилася на стані української культури, перспективах її розвитку, особливо — на формуванні нових поколінь митців.

Але вже у другій половині 1990 років почали створюватися нові державні механізми індивідуальної підтримки митців, зокрема — молодих митців (тобто віком до 35 років). Так, Указом Президента України Л. Кучми "Про державну підтримку культури й мистецтва в Україні" від 6 лютого 1999 року було запроваджено по три щорічних гранти Президента України молодим діячам у галузі театрального, музичного, образотворчого мистецтва та кінематографії, а також молодим письменникам для створення і реалізації творчих проектів. Указом Президента України від 6 лютого 1999 р. було затверджено Положення про порядок надання Президентських грантів молодим митцям, і відтоді цей новий механізм запрацював на розвиток мистецтва молодих.

На Президентський грант може претендувати будь-який митець віком до 35 років. Експертні комісії розглядають на конкурсній основі заявки претендентів і подають пропозиції на розгляд колегії Міністерства культури і мистецтв України, яка визначає претендентів на отримання грантів і передає пропозиції щодо надання та розмірів грантів на розгляд Кабінету Міністрів України, а Президент України за поданням Кабінету Міністрів призначає гранти та встановлює їх розмір.

Запорукою ефективного, вчасного вирішення проблем молодого покоління наших митців є налагодження постійного діалогу й співпраці між мистецьким середовищем та органами державної влади, що опікуються сферою культури. Останніми роками такий діалог, можна сказати, вийшов на новий рівень. Свідченням цього став Всеукраїнський Форум творчої молоді, що відбувся 14—15 листопада 2002 року в Києві. Його співорганізаторами стали Міністерство культури і мистецтв України, управління культури обласних державних адміністрацій, національні творчі спілки, численні недержавні культурно-мистецькі організації України. На Форумі йшлося про численні нагальні проблеми творчої молоді, про шляхи їх вирішення, зокрема — про необхідність нарощування державної підтримки молодих митців. У матеріалах Форуму говорилось: "Ми — молоді митці — прагнемо нових форм відображення себе і реальності у мистецтві. Ми маємо, що сказати засобами різних видів мистецтва і хочемо працювати в пошуках нових перспектив. Ми віримо в можливість змінити на краще ситуацію в сучасному культурному житті України".

На Форумі говорилося й про те, що розвиток галузі культури і мистецтва неможливий без активного залучення молодих до творчого процесу, без реалізації проектів творчої молоді у всіх напрямах культури і мистецтва. Як в країні, так і за її кордоном втілюються окремі яскраві проекти молодих українських митців, що підвищують загальний рівень культури України, сприяють його належному представленню за кордоном. Мистецька молодь України прагне брати активну участь не лише в творенні культури України, а й у її громадському житті. Активна позиція творчої молоді свідчить про її чималий внутрішній потенціал, а досвід розвитку нашого мистецтва в умовах ринкової трансформації — про необхідність істотного вдосконалення державної політики щодо підтримки творчої молоді, адже це відповідає стратегічним векторам розвитку громадянського суспільства, а також європейським стандартам державної культурної політики.

З огляду на всі ці міркування, на Всеукраїнському форумі творчої молоді було висунуто ідею — розробки й прийняття державної програми підтримки творчої молоді України, і навіть запропоновано проект держпрограми, який ліг в основу дальшої роботи над відповідною галузевою програмою.

18 листопада 2003 року Верховна Рада України прийняла Закон "Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки", в якій, зокрема, також приділяється увага творчій молоді.

Ґрунтуючись на цих документах, на Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Послідовність. Ефективність. Відповідальність", і, виходячи з нагальної необхідності залучення творчої молоді до реалізації державної політики в галузі культури, а також із важливості координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій для розв'язання найважливіших проблем творчої молоді, було розроблено й 20 липня 2004 року прийнято галузеву

“Програму підтримки творчої молоді України на 2005–2006 роки”.

Як зазначено в преамбулі до галузевої Програми, в сучасній культурі і мистецтві України, як і в будь-якій національній культурі, відбувається об’єктивний процес зміни поколінь. Дедалі важливіше місце посідають нові підходи, розвиваються нові напрямки творчого пошуку, підвищується роль творчої молоді у культурному та громадському житті країни. Саме тому підтримка молодих митців є надзвичайно важливим чинником у формуванні духовності українського народу.

На сьогодні в Україні існує близько 300 громадських організацій, які в тій чи іншій формі працюють з творчою молоддю. Загальна кількість молодих митців, які беруть участь у діяльності цих організацій, здійснюють свої творчі проекти, становить понад 25 тис. Ще десятки тисяч молодих і зовсім юних навчаються в мистецьких освітніх закладах.

Галузева Програма зорієнтована на дієву, цільову підтримку творчої молоді — тобто людей віком до 35 років, які професійно працюють у сферах музичного, образотворчого (в тому числі фотографії), сценічного, виконавського, аудіовізуального (в тому числі кіно, анімації та мультимедіа), декоративно-ужиткового мистецтва, літератури, архітектури та дизайну, а також на студентів мистецьких навчальних закладів, які беруть участь у професійних творчих проектах.

Основними завданнями Програми є створення дієвої системи підтримки творчої молоді, впровадження ефективних моделей державної підтримки молодих митців та їхніх проектів, створення належних умов для розвитку творчої молоді в регіонах України, удосконалення фінансових та інвестиційних механізмів мистецької діяльності та пошук нових форм фінансової підтримки молодіжних творчих ініціатив, формування регіональної інфраструктури розвитку та підтримки творчої молоді.

Розвиток української культури та підтримка її молодих творців має бути одним із основних складників процесу зміцнення демократії, духовних та моральних підвалин суспільства, стабільного розвитку України, її національної безпеки. А забезпечення умов рівності й демократичного відбору для всіх мистецьких проектів та заходів, що претендують на державну підтримку та фінансування, виходячи виключно з мистецької вартості й економічного обґрунтування проектів, є засадничими для впровадження Програми.

Перший розділ Програми присвячений створенню сприятливих умов для розвитку освіти в галузі культури й мистецтва. Він ґрунтується на визнанні необхідності модернізації форм і методів навчання. Важливим моментом цього розділу є створення механізмів тісної взаємодії мистецьких навчальних закладів із закладами культури й мистецтва у справі працевлаштування випускників. Важливим і новаторським елементом Програми є формування системи міжнародного обміну студентами мистецьких навчальних закладів. Також констатується необхідність підготовки фахівців, які б займалися фандрейзингом у мистецтві, тобто пошуком не бюджетних коштів для фінансування мистецьких проектів. Програма також передбачає проведення численних мистецьких конкурсів і фестивалів, у яких беруть участь молоді митці — як традиційних, так і нових.

Окремий розділ Програми стосується творення ширшої інфраструктури підтримки творчої молоді, розширення існуючих і впровадження нових відкритих конкурсів на одержання державних грантів для реалізації молодіжних творчих проектів,

а також розбудову системи експертних рад з присудження грантів і відкритого обговорення мистецьких проектів, визначення критеріїв їх підтримки.

Програма покликана також сприяти розвитку громадської активності творчої молоді, забезпеченню співпраці молодіжних громадських організацій та творчих спілок з органами, державної влади та місцевого самоврядування.

Виконавча влада також сприятиме дальшій інтеграції української мистецької молоді до світової та європейської молодіжної творчої спільноти. Тут варто зазначити, що молоді митці України в часи незалежності нерідко беруть активну участь у міжнародних мистецьких програмах, і загалом гідно представляють нашу державу. Зокрема, естрадна співачка Руслана Лижичко перемогла на конкурсі Євробачення у Стамбулі (Туреччина), солістка Національної опери України Оксана Дика стала лауреатом 8-го міжнародного конкурсу оперних співаків у Марселі (Франція), еквілібрист Валерій Хоманько обійняв перше місце на конкурсі циркового мистецтва у Лас-Вегасі (США). Однак поки що ця участь нерідко є результатом індивідуальних зусиль самих митців та їхніх приватних зв'язків, а не продуктом цілеспрямованої державної діяльності, як мало би бути.

Необхідне також формування інформаційного простору для розвитку творчої молоді, висвітлення її проблеми в ЗМІ та в мережі Інтернет, привертаючи увагу ширшої громадськості України. Інформація про здобутки творчої молоді України має бути доступною для світової мистецької спільноти, що також сприятиме інтеграції української молоді у світовий культурний простір. Держава активніше заохочуватиме формування суспільного попиту на вітчизняний мистецький продукт, що означає державну підтримку популяризації явищ української молодіжної культури й мистецтва.

Хочу висловити глибоку впевненість, що успішна реалізація прийнятої галузевої програми підтримки творчої молоді не лише покращить умови праці й творчості молодих митців, а й пожвавить соціокультурну ситуацію в Україні. Буде сформована сприятливіша нормативно-правова база для ефективної діяльності творчої молоді, відпрацьоване питання ефективного функціонування механізму відбору та підтримки молодіжних творчих проектів, що, безперечно, сприятиме розвитку культурних процесів в Україні, запобігатиме відтоку творчих кадрів за кордон та відходу обдарованих мистецьки молодих людей від мистецької діяльності з матеріальних причин, що нерідко має місце сьогодні.

Віриться, що програма підтримки творчої молоді дасть вагомі результати. Заходи, заплановані в рамках цієї програми: Бієнале актуальних мистецтв, Фестиваль-конкурс творчої молоді "Арт-майдан", Фестиваль фольклору "Країна мрій" тощо, не лише мають відбутися на високому мистецькому й організаційному рівні, ставши незабутніми подіями в культурному житті України, а й мусять посприяти виробленню міцної традиції підтримки творчої молоді як важливого потенціалу розвитку нової, процвітаючої, висококультурної України.

ДОПОВІДЬ
Міністра культури і туризму України Ю. П. БОГУЦЬКОГО при представленні проекту Закону України «Про культуру» на Урядовому комітеті (2007)

1. Загальна ситуація з правовим регулюванням культурної сфери та необхідність прийняття нового базового галузевого закону

Розробка проекту Закону України «Про культуру» (далі проект Закону) велася з вересня 1999 р., коли відповідно до рішення Верховної Ради України від 30 червня 1999 р. «Про стан виконання рішень спільного засідання Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності та колегії Міністерства культури і мистецтв України було наказом міністерства створено галузеву робочу групу з розробки проекту Закону України «Про культуру», до складу якої увійшли працівники Мінкультури, науковці Українського центру культурних досліджень та інших закладів галузі.

Розроблений робочою групою проект на початку липня 2000 р. був представлений на спільному засіданні Комітету з питань культури й духовності ВР та Колегії Мінкультури. Під час обговорення було сформульовано чимало зауважень та пропозицій до проекту, які опрацювала робоча група, врахувавши їх у проекті. Доопрацьований проект було опубліковано в газеті "Культура і життя", № 3 (3940) від 27 січня 2001 р., що дозволило розгорнути ширшу дискусію серед творчої громадськості, працівників галузі культури.

Наступна, доопрацьована за підсумками широкого обговорення редакція проекту Закону була розглянута і схвалена Колегією Мінкультури і передана на погодження до інших центральних органів виконавчої влади восени 2003 р.

У лютому 2004 року проект Закону був розглянутий на Урядовому комітеті КМ України, а після урахування висловлених під час цього обговорення зауважень, влітку 2004 р., поданий на розгляд Верховної Ради України. Однак до зміни Кабінету Міністрів України (січень 2005 р.) цей проект не був розглянутий Верховною Радою, а тому відкликаний новосформованим Урядом.

Розробку проекту Закону України "Про культуру" було включено до плану заходів з виконання в 2005 році Програми діяльності КМ України «Назустріч людям», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2005 р. № 324 «Про заходи щодо виконання у 2005 році програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям».

На сьогоднішній день основним, фундаментальним складником правової бази для сфери культури і мистецтва вважаються прийняті ще в лютому 1992 року "Основи законодавства України про культуру". Протягом наступних 14 років було розроблено і прийнято цілу низку законів, що регулюють ті чи інші галузі та сфери культурно-мистецької діяльності (кінематографію, бібліотечну справу, музейну справу, театральну справу, охорону пам'яток, видавничу справу, народні художні промисли, авторське й суміжне право тощо).

Ці закони, одначе, далеко не у всьому узгоджуються з "Основами законодавства про культуру" і навіть один з одним. Водночас досі не прийнято Закону про неприбуткові (некомерційні) організації, не розроблені й відповідно не діють передбачені законами України нормативи бюджетного фінансування закладів культури, не визна-

чені законодавством механізми партнерства виконавчої влади та культурно-мистецької громадськості у формуванні й реалізації культурної політики держави, не відповідає інтересам культурної сфери діюча законодавча база приватизації, обмежує можливості розвитку культури в регіонах чинне бюджетне законодавство, і так далі.

На сьогодні чимало положень діючих «Основ законодавства про культуру» цілком чи частково застаріли й реально не працюють. Зокрема, «Основами» передбачене нереалістичне положення про виділення на культурні потреби 8% національного доходу, але не передбачається реальних механізмів державної підтримки недержавних культурних організацій. Не передбачено також механізмів участі громадськості в опрацюванні й здійсненні культурної політики. Не відповідають реальній економічній і суспільно-політичній ситуації України чимало інших положень та понять — зокрема, щодо статусу професійного творчого працівника, щодо фінансового й матеріального забезпечення закладів культури, щодо правового статусу неприбуткових організацій у культурі; немає чітких правових визначень багатьох важливих для галузі понять.

Отже, потрібно замінити чинні "Основи..." новим законодавчим актом, який став би ефективною правовою базою державної підтримки розвитку культури, дієвим регулятором різноманітних форм культурної, мистецької, дозвіллєвої діяльності, загалом — відповідав істотно зміненій суспільній, культурній, економічній ситуації в Україні.

2. Цілі, що їх реалізацію має забезпечити пропонований проект Закону про культуру

Основною метою пропонованого законопроекту є удосконалення діючих механізмів реалізації державної політики та правових відносин у сфері культури, а саме:

– правове окреслення **принципів, цілей, основних механізмів** державної політики щодо підтримки розвитку культури;

– визначення основних **прав громадян у сфері культури** та шляхів їх забезпечення з боку держави;

– окреслення специфічних для культурної сфери **правових підстав діяльності закладів, підприємств, організацій культури** різних форм власності, а також діяльності професійних творчих працівників та працівників культури, зокрема — засад та механізмів соціального захисту цих категорій трудящих;

– окреслення правових засад **участі громадськості у формуванні та здійсненні культурної політики**, а також основних засад, цілей та механізмів міжнародного культурного співробітництва.

3. Зміст законопроекту, його структура

Проект Закону складається з преамбули, постановляючої частини в 9 розділах та прикінцевих положень.

У **першому розділі** сформульовано понятійний апарат правового регулювання сфери культури. Такого розділу немає в чинних "Основах законодавства про культуру", що дозволяло довільно трактувати окремі їх положення. Зокрема, вперше запропоновано визначення таких важливих понять, як *базова мережа закладів культури, вітчизняний культурний продукт, культурна діяльність, культурні блага, культурно-мистецький проект, національний культурний простір України* та ін. Нове, адекватне до реалій визначення одержують деякі інші терміни, напр., *професійний творчий працівник*.

Окрім цього, в першому розділі визначено основні засади та пріоритети державної політики у сфері культури.

У **другому розділі** визначаються права і обов'язки громадян у сфері культури. Тут зроблено спробу привести правове поле України у відповідність до міжнародного досвіту державної підтримки культури, в якому ключове місце посідає забезпечення державою так званих ***культурних прав*** громадян, до яких належать право на свободу творчості, право на вільний доступ до національних та світових культурних надбань, право на вільний розвиток усього різноманіття мов і культур народів та етносів певної країни та ін. Визначено механізми, за допомогою яких держава забезпечуватиме ці права — зокрема, утримуючи базову мережу закладів культури і мистецтва, створюючи умови для вільної мистецької творчості, для вільного культурного обміну зі світом тощо.

Третій розділ "Діяльність у сфері культури" містить положення, в яких визначаються та конкретизуються основні види культурної діяльності, а також — способи їх державної підтримки. У цьому розділі, зокрема, коректніше сформульовано умови набуття статусу професійного творчого працівника, а також особливості створення, діяльності, ліквідації закладів культури, особливості трудових відносин у них, а також деякі обмеження на приватизацію в культурній сфері.

Четвертий розділ окреслює зміст і засади функціонування базової мережі закладів культури (визначаються рівні базової мережі закладів культури, способи її формування, а також — підтримки діяльності неприбуткових закладів культури).

П'ятий розділ визначає джерела і основні механізми фінансування сфери культури та забезпечення її господарської діяльності, в основі яких покладено принцип багатоканального фінансування культурної сфери (з бюджетів різних рівнів, власних зароблених коштів, благодійних та меценатських пожертв тощо).

Шостий розділ присвячений соціальному захисту працівників культури і регулює питання особливостей оплати праці та пенсійного забезпечення в галузі. Зокрема, нереалістичне й організаційно нездійсненне положення про рівень зарплати в галузі на рівні не нижче середнього в народному господарстві — замінене на конкретні механізми формування належної оплати праці працівників галузі, їхнього пенсійного забезпечення.

Сьомий розділ регулює участь громадськості у формуванні й реалізації політики у сфері культури, співробітництво держави з культурницькими громадськими організаціями.

Восьмий розділ окреслює загальні засади й форми міжнародного культурного співробітництва, а також — підтримки розвитку культури зарубіжного українства.

Дев'ятий розділ визначає відповідальність за порушення законодавства у сфері культури.

Прикінцевими положеннями визначаються питання меж чинності інших законодавчих актів після прийняття даного закону, формулюються доручення Кабінету Міністрів України щодо приведення законів, інших нормативно-правових актів у відповідність із нормами цього Закону.

4. Можливі альтернативи запропонованому законопроекту

Наскільки нагальним є заміна пропонованим Законом "Про культуру" чинних "Основ законодавства України про культуру" та суміжних галузевих законів? Чи не призведе це до дестабілізації, ба навіть руйнування тієї правової бази культури, що склалася?

Проведений нашими фахівцями аналіз ситуації в культурній сфері, зокрема — в її правовому регулюванні, показує, що інерційне збереження чинної законодавчої бази, особливо — "Основ законодавства України про культуру", з їх численними недоліками, вже охарактеризованими вище, призведе до подальшого накопичення в культурній сфері існуючих фінансових, кадрових, творчих проблем, до дальшого блокування нових, ефективніших форм її фінансування та господарювання, а значить — до погіршення матеріального, господарчого стану тисяч закладів культури і мистецтва, подальшого зниження соціального статусу митців і працівників культури.

На погляд деяких фахівців, альтернативою пропонованому проекту Закону може бути вирішення поставлених вище проблем регулювання культурної сфери через зміни в низці чинних законів України, що регулюють окремі галузі культурної сфери (кінематографію, книговидання, бібліотечну справу, музейну справу, театральну справу, гастрольну діяльність, охорону пам'яток тощо).

Проте, такий спосіб вирішення проблем, по-перше, утворить важкоздійсненну задачу узгодження законодавчих змін з регулювання однотипних питань в різних галузях, по-друге, згадані законодавчі зміни з великою імовірністю диктуватимуться вузькогалузевими інтересами, при втраті загальнокультурного й загальнонаціонального бачення цілей і пріоритетів розвитку української культури.

Усі ці ймовірні небезпеки та недоліки дозволяє усунути, чи принаймні істотно зменшити, прийняття єдиного для всіх підгалузей і форм культурної діяльності ***Закону України про культуру***, базованого на єдиній філософії обмеженого, цивілізованого втручання держави в культурну сферу, метою якого є не державний диктат шляхів розвитку культури й мистецтва, а потужна підтримка вільного й різноманітного культурно-мистецького розвитку.

5. Очікувані соціально-економічні наслідки запровадження Закону про культуру

Прийняття Закону дасть змогу:

- ефективніше формулювати й реалізувати державну політику у сфері культури;
- вдосконалити правові відносини у сфері культури;
- створити сприятливіші умови для різноманітних форм і напрямів культурно-мистецької, просвітницької, дозвіллєвої діяльності закладів, підприємств, організацій культури всіх форм власності, для індивідуальної творчої та культурницької діяльності громадян;
- через інтенсивніший розвиток культурної сфери — сприяти розвитку суміжних галузей економіки — туризму, аграрного сектора, готельного господарства, індустрії розваг, інформаційних технологій та ін.;
- зміцнити соціальний статус професійних митців та працівників культури, підвищити рівень зайнятості в малих містах та на селі;
- налагодити міцне партнерство органів влади з культурно-мистецьким середовищем, що посилить обґрунтованість культурної політики, зміцнить громадянське суспільство в Україні.

6. Економічні наслідки запровадження Закону

Економічний вплив пропонованого закону можна оцінити за кількома напрямками.

По-перше, це зміни в умовах господарювання закладів, підприємств, організацій

культури державної та комунальної власності. Формування базової мережі закладів культури на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях спонукатиме органи влади раціональніше й відповідальніше розподіляти видатки на культуру в бюджетах відповідних рівнів, аби забезпечити передбачене цим законом **бюджетне утримання базової мережі**.

Однак ці зміни підходу до формування бюджетних видатків навряд чи обумовлять більше зростання їхніх обсягів, аніж це має місце протягом 3—4 останніх років, коли, наприклад, видатки на культуру в державному бюджеті зростали на 25—50% щорічно (у 2002 році видатки по Мінкультури склали 170 млн. грн., у 2003 — 278 млн. грн., у 2004 — 360.5 млн. грн., у 2005 — 532 млн. грн., у 2006 році — 593.5 млн. грн.).

Таким чином, формування базової мережі закладів сприятиме не механічному нарощуванню, а ефективнішому і обґрунтованішому використанню наявних бюджетних коштів.

По-друге, пропонований проект закону потребуватиме деякого збільшення видатків з державного та місцевих бюджетів на оплату праці та пенсійне забезпечення працівників культури. Зокрема, передбачене встановлення (відновлення) **доплат за вислугу років** окремим категоріям працівників галузі.

На сьогоднішній день працівники закладів музейного типу, бібліотек, театрів отримують доплату за вислугу років, і кошти на здійснення таких виплат передбачені в державному та місцевих бюджетах. Однак цих доплат не отримують працівники клубних закладів та концертних організацій.

За орієнтовними розрахунками, при поширенні доплат на ці категорії працівників додаткова потреба на покриття доплат сягатиме близько **59 млн. грн. на рік** (з нарахуваннями), що складає трохи більше 2% від загальних видатків на культуру й мистецтво в консолідованому бюджеті України 2006 року, тобто на порядок менше, ніж темпи зростання бюджетних видатків на культуру в останні роки.

Пропонованим законопроектом передбачене також безоплатне користування житлом з опаленням для працівників культури сільської місцевості, а також для пенсіонерів з їх числа. За розрахунками МКТ, загальна вартість цих послуг працівникам культури на селі (чисельність — близько 79 тис.) складатиме 6—8 млн. грн. на рік.

Пропонованим проектом закону передбачена також грошова винагорода в розмірі 6 посадових окладів при виході на пенсію працівників культури, професійних творчих працівників. За розрахунками МКТ, потреба в коштах на реалізацію зазначеної норми складатиме на рік близько 11 млн. грн.

Отже, загальний обсяг щорічних додаткових бюджетних витрат (переважно з місцевих бюджетів) на пропоновані цим проектом Закону заходи соціального захисту працівників галузі складатимуть, за розрахунками МКТ, близько 80 млн. грн. (з нарахуваннями), тобто близько 5% від загального обсягу видатків на культуру і мистецтво в місцевих бюджетах України в 2006 році, і значно менше від обсягів щорічного зростання видатків на культуру.

Таким чином, новий Закон спонукатиме місцеву владу витрачати додаткові бюджетні кошти не на помпезні масові заходи, а на нормалізацію господарчого стану й матеріальної бази підпорядкованих їм закладів культури, на поліпшення соціального становища їхніх працівників.

«Україна Молода», 21.11.2007

Богуцький–3

/УРИВКИ/

Юрій Петрович Богуцький працював на посаді міністра культури в 1999 році та в 2001—2005 роках, наразі він на рівні різноманітних офіційних програм, концепцій, культурних структур — лобіює соціальні гарантії для працівників культури. 10 травня цього року Україна стала 27–ю із 47 країн Ради Європи, яка підготувала і захистила Національний звіт про культурну політику в Україні. А це далеко не формальна акція. Паралельно з Українським центром культурних досліджень (директор — Олександр Гриценко), який опрацьовував Національний звіт, в Україні працювала група експертів Ради Європи на чолі з директором Британської Ради в Україні Террі Санделом — їхні рекомендації і настанови по цінності прирівнюються до солідних грошових інновацій. У 2005 році Україна запропонувала Раді Європи нову програму — «Київська ініціатива для демократичного розвитку через культуру Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови та України» (2006—2009 рр.). Після «паперового» етапу настає черга конкретних проектів. І те, що 300 тис. євро, виділених Радою Європи на 2007 рік на цю програму, до України мали стосунок хіба у вигляді добових для єврочиновників, Юрія Богуцького зовсім не засмучує: «Нам не треба бути жебраками в Раді Європи, нам від них потрібен сучасний досвід, і Рада Європи може нам у цьому прислужитися».

Міжнародна діяльність і вітчизняний процес стали темою розмови з Міністром культури і туризму Юрієм Богуцьким.

Юрій Богуцький: Після прийняття Національного звіту про культуру на розширеному засіданні керівного комітету Ради Європи у Страсбурзі 10 травня 2007, ми поставили собі завдання продовжити співпрацю з керівним комітетом РЄ і колегами в інших країнах, де є цікавий для нас досвід. У жовтні в Україну приїздив директор департаменту культури Ради Європи Роберт Палмер. У Львові провели серйозний міжнародний семінар із залученням інституцій, які діють в Україні — це Британська рада, Польський інститут, Шведський інститут. Далі ми розробили проект програми подальшої співпраці з Радою Європи, яким передбачено розгорнутий план адаптації українського законодавства до європейського. 31 жовтня в Страсбурзі Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи щодо значимості культурної спадщини для суспільства. Тепер її належить ратифікувати у Верховній Раді. У Страсбурзі я мав розмову з генеральним секретарем Ради Європи Террі Девісом щодо участі України у різних програмах — в ЄВРІМАЖі, «Київській ініціативі», але наше міністерство ставить перед собою найголовніше завдання — перепідготовка кадрів. У нас є Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва, яка має 5 філій в областях, і на її базі ми цю програму реалізуємо так, щоб за 2—3 роки підвищити кваліфікацію кадрів з урахуванням світового досвіду, проект стартує з 2008 року.

— Які категорії працівників культури підвищуватимуть кваліфікацію?

— Це будуть управлінці обласного та районного рівнів, бібліотекарі, співробітни-

ки музеїв, працівники культурно–просвітницької галузі. В Україні 211 тисяч працівників культури, багато з них допрацьовують до пенсії і сьогодні йде масове кадрове оновлення. У серпні цього року Уряд прийняв постанову стосовно змін до Єдиної тарифної сітки щодо працівників культури: з 1 січня 2008 року максимальний розряд для працівників культури буде 18; з 1 січня 2009 — 22–й, такий, як у науковців. До цього максимальний розряд для працівників культури був 13–й із 25 Єдиної тарифної сітки. І, звичайно, низький соціальний статус.

Сьогодні ми підготували проект «Закону про культуру», яким гарантується повна зайнятість працівників культури. Нині близько 20 тисяч ще працює не на повні ставки, правда, точні статистичні дані будемо мати тільки в січні наступного року — можливо, цих людей і менше, бо на 2007 рік передбачено 50 млн. грн. на повну зайнятість працівників культури. Тепер ми можемо залучити молодь у галузь, далі головним завданням є відповідна підготовка кадрів. Самостійно ми не зможемо ефективно на сучасному рівні підготувати фахівців, тому запрошуємо фахівців і експертів Ради Європи та інших країн, які пройшли такий самий трансформаційний період, як і Україна. Наприклад, Болгарія має цікавий досвід щодо закладів культури у сільській місцевості — на районному рівні. Польща має досвід виходу з кінокризи.

— Щоб підтримувати активну міжнародну діяльність на благо вітчизняної культури, потрібно мати чимало культурних єврочиновників. Де їх взяти?

— Їх небагато, але вони є в Мінкульті, в МЗС, аташе по культурі в наших посольствах. Я вже говорив з міністром закордонних справ Яценюком про те, що Міністерство культури готове взяти на себе підвищення кваліфікації і підготовку аташе по культурі.

— Яким чином?

— Ми зараз розробляємо програму дистанційного навчання, оскільки в деяких посольствах аташе по культурі, м'яко кажучи, не досить поінформовані, не мають відповідного багажу знань. Через Державну академію керівних кадрів культури і мистецтв ми готові забезпечити дистанційне навчання, щоб вони навіть здобували собі другу освіту. Ідеально було б зробити так: аташе по культурі добирає, навчає і призначає Міністерство культури.

— Потреба в культурних центрах назріла давно, але не в спорадичних — де посол зміг вибити приміщення, там вони собі і діють, як вміють. А з центральним офісом у Києві, які б системно ретранслювали і пропагували українську культуру. Два роки тому розмови про це точилися, але швидше на тему, кому підпорядковуватися — Мінкульту, МЗС чи це має бути окрема міжвідомча структура. Як ви вважаєте?

— Ідеально було б зробити культурний центр за зразком Британської ради, коли є центральний офіс у столиці і представництва в багатьох країнах. Можливо, це мала б бути недержавна організація, яка б фінансувалася з державного бюджету на здійснення культурно–мистецьких програм за кордоном і співпрацювала і з МЗС, і з Міністерством культури і туризму. Але треба ще трохи вивчити досвід. Зараз культурні центри підпорядковуються МЗС і діють на правах структурного підрозділу посольства.

— Юрію Петровичу, крім того, що Мінкульт має забезпечити сприятливі умови для митців та культурних закладів, захистити працівників цієї галузі, воно, як не крути, завжди мало ще й ідеологічну функцію. Я її не бачу, чесно.

— Це може з'явитися тоді, коли на рівні держави ми визначимося, що є для нас національними пріоритетами. Це складно — ідеологія... Для цього потрібні відповідні кадри, відповідні діячі. І не лише в Міністерстві культури. Міністерство може запропонувати механізми донесення цієї ідеї, яка має визріти в суспільстві. Нещодавно в Іспанії була нарада міністрів культури, де розглядали проект конвенції про культурне різноманіття — я тоді, на жаль, лежав у лікарні. Але я відчуваю, що ми не можемо сьогодні включитися і задекларувати ідею культурного різноманіття, тому що в нас лише за роки незалежності почала формуватися українська культурна система.

— При всьому культурному різноманітті, коли Британська рада робить якісь акції, або Гете–інститут, відразу видно, що це британський спосіб життя, менталітет, або німецький і так далі. Через культуру ми б теж мали презентувати світові спосіб жити по–українськи.

— Нам треба вийти на самоорганізацію культури, та і взагалі на самоорганізацію держави — діячів, еліти і так далі. Слава Богу, що культура в Україні долає той етап, який ми умовно назвали для себе самозбереженням, і маємо вийти на період самоорганізації, це найтяжчий період і найтриваліший, на мій погляд. Тому що він має базуватися на національній самоідентифікації не лише митців, але й народу. Я кандидат філософських наук, моя кандидатська була з проблем культурогенезу, хоч часу і мало, але я намагаюся писати монографію на тему самоорганізації культури. Цього року Уряд створив при Академії мистецтв Інститут культурології, так от, я хочу, щоб там була одна з центральних тем — самоорганізація культури, бо вона виходить на інші важливі теми, пов'язані з державотворенням. Почитайте публіцистичну статтю Олега Ольжича «Дух руїни — по сторінках історії». Видавництво «Смолоскип» видало її з передмовою Осипа Зінкевича і післямовою Івана Дзюби. Ольжич написав це у 1940 році під враженням розколу ОУН на мельниківців і бандерівців. Дуже цікава робота, яка говорить про наш український менталітет. І в нього теж там простежується висновок, що нам не достає самоорганізації і відповідальності.

— Коли ви підписували рамкову конвенцію, там ішлося, зокрема, про право кожної людини на об'єкти культурної спадщини. На міжнародному рівні Україна може підписати хоч сотню таких конвенцій, а потім храми, музеї, замки, пам'ятки архітектури відходять у чиюсь власність. Свіжа історія з церквою Спаса на Берестові.

— Я згоден. Президент України Віктор Ющенко постійно нагадує: те, що втратиться сьогодні, уже ніколи не буде відновлено. Тому зі 130 тисяч пам'яток історії та культури, які є в Україні, ми склали список об'єктів, які ні в якому разі не можуть передаватися в іншу власність — це 2018 фортець, церков, будівель, пов'язаних з історичними подіями чи постатями. Вони є пам'ятками архітектури, історії і культури національного значення.

— Останнім часом значно активізувався недержавний культурний сектор, але

під якими гаслами: «Україна — зона культурного лиха», «культурна самооборона». Закриття книгарень, відбирання майстерень у художників, виселення галерей набуло сюрреалістичного масштабу. Розумію, що це переважно муніципальні справи, але ж Мінкульт не може зовсім закрити очі й ніяк не реагувати.

— Це недогледіли, коли складали бюджет 2007 року, і в 118 статті цього бюджету було написано про здачу приміщень в оренду на конкурсних засадах, але не було застереження для закладів культури, мистецтва, книжкової торгівлі. Я вважаю, що випадково, оскільки на це звернули увагу і почали цим користуватися десь із квітня–травня, а не одразу. У проекті наступного року ми це передбачили і внесли потрібні застереження. Якби діяла Верховна Рада, ми б іще в липні внесли поправку до Закону «Про бюджет», і це питання було б вирішене. Верховна Рада не діяла, де вирішувати ці питання? А спритні ділки в особі депутатів різного рівня цим користувалися. Думаєте, я мало зустрічався з керівниками районів і міста Києва, щоб ці неподобства зупинити?

— А те, що приміщення національних закладів культури передано з муніципальної влади в державну, це гра на випередження?

— Ні, минулого року на зустрічі Прем'єр–міністра з діячами культури і мистецтв було порушено це питання. Ми отримали і опрацьовували доручення разом із міською владою, і я вдячний київській владі і депутатам, що вони передали приміщення наших національних колективів із комунальної власності до державної.

— Коли передали Мистецький Арсенал у підпорядкування Державному управлінню справами, ви зітхнули з полегшенням? Гора з пліч?

— Ні, з нас же ніхто не знімає музеєфікації. Передано з метою більш ефективного будівництва. Сьогодні в Старому Арсеналі здійснюються укріплювальні роботи і паралельно відбувається розробка інтер'єру, з тим, щоб туди перемістити музейні цінності і вибудувати музейно–культурний комплекс.

— Юрію Петровичу, ви третій термін на посаді міністра культури... Як Кучма–1 відрізнявся від Кучми–2, так і Богуцький–1, що б там не казали, відрізняється від Богуцького–3. Чому в перші свої терміни Ви не діяли так активно?

— Короткі терміни були, розумієте? Перший раз я був міністром чотири місяці, а що за чотири місяці можна було задумати і реалізувати? Другий — три роки з невеликим — із травня 2001 року до початку лютого 2005 року. Там уже більша динаміка, набуття досвіду. Розумієте, культура й управління культури — це консервативна справа, в доброму розумінні слова, тут мають бути традиції, а це не одномоментне явище. З кожним роком виникають нові проблеми, але я вже знаю як їх вирішувати, як більш раціонально організувати культурне життя в Україні. Не тому, що я такий геніальний, я знаю, до кого можна звернутися за цим досвідом — це і недержавні організації, і державні, і наукові. Я не соромлюся вчитися у діячів культури. Я — їхній вихованець і намагаюся не розчарувати свою галузь, усіх, хто в ній самовіддано працює.

«Урядовий кур'єр», №68, (11 квітня 2008).

ФОРМУЄТЬСЯ КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ

БРИФІНГ
заступника Глави Секретаріату Президента України Ю. БОГУЦЬКОГО

Нині в Україні розробляється проект Концепції гуманітарного розвитку держави, зініційований Форумом української інтелігенції і підтриманий Президентом України.

Про це повідомив на брифінгу заступник глави Секретаріату Президента Юрій Богуцький. Він зауважив, що нині в Україні поки що немає цілісної, осмисленої, відпрацьованої гуманітарної політики, тим часом як світова тенденція спрямована на те, що в центрі уваги має бути людський розвиток, отже, гуманітарна політика. Юрій Богуцький розповів, що нині в обласних центрах пройшли слухання проекту Концепції. Цей документ розміщено в Інтернеті, запропоновано для обговорення. Уже надійшло понад 150 зауважень, пропозицій і доповнень, які опрацьовуються робочою групою. А в кінці травня заплановано сформувати з урахуванням пропозицій цілісний текст проекту, який запропонують Президенту України для схвалення. Планується передбачити завдання органам центральної і місцевої влади щодо напрацювання концепції гуманітарної політики на місцях.

Як зауважив директор Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України — заступник керівника робочої групи з розробки концепції Юрій Рубан, в Указі Президента щодо Всеукраїнського форуму інтелігенції вперше в українській політичній практиці зафіксовано категорію гуманітарного розвитку як розвитку людського потенціалу. За словами Юрія Рубана, цивілізований світ розвивається не лише за рахунок природних ресурсів, а й за рахунок використання інтелектуальних ресурсів нації. Лідером зараз є країна, в якій громадяни можуть розкрити свої здібності і стати успішними. Тож і в Україні потрібно створити таку систему, яка б допомагала людині розкривати і застосовувати свої знання, вміння, досвід тощо.

«Урядовий кур'єр», №74 (19 квітня 2008).

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ФОРМУЄ НАЦІОНАЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

БРИФІНГ заступника Глави Секретаріату Президента України Ю. БОГУЦЬКОГО щодо листів Президента України В. ЮЩЕНКА «До державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування стосовно фактів порушення пам'яткоохоронного законодавства»

Президент Віктор Ющенко висловлює занепокоєність недостатнім контролем з боку державних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, внаслідок чого мають місце факти порушення пам'яткоохоронного законодавства, і доручив їм спільно з правоохоронними органами посилити контроль за збереженням пам'яток культури.

Як повідомив заступник керівника Секретаріату Президента Юрій Богуцький, про це йдеться у листах глави держави, направлених голові Ради міністрів АР Крим, головам ОДА, Києва і Севастополя, а також до МВС, Генпрокуратури та Мінкультуризму, інших міністерств та відомств.

Зокрема, за словами Ю. Богуцького, у ході будівельних і сільськогосподарських робіт допускається руйнування та розорювання унікальних давніх поселень, городищ, зокрема, Трипільської культури, курганів скіфсько-сарматського періоду, пам'яток археології козацької доби: «Президент, даючи доручення міністерствам і відомствам, органам виконавчої влади, як центральним, так і місцевим, зобов'язав їх вжити всіх заходів, притягти до відповідальності винних і поінформувати про здійснені кроки до 1 вересня».

Заступник глави СП зазначив, що в Україні є належне пам'яткоохоронне законодавство, але порушень дуже багато, особливо при вирішенні земельних питань. Він додав, що загалом в Україні на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, із них понад 57 тис. — пам'ятки археології (у тому числі 418 — національного значення).

«Глава держави акцентує на тому, що збереження цієї спадщини має важливу роль для патріотичного виховання та розвитку національної свідомості», — наголосив Ю. Богуцький.

Газета «ХРЕЩАТИК», 03.07.2008

З НАГОДИ СВЯТКУВАННЯ 1020-РІЧЧЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

БРИФІНГ

заступника Глави Секретаріату Президента України Юрія БОГУЦЬКОГО

Президент України Віктор Ющенко переконаний, що святкування 1020-річчя Хрещення Київської Русі є надзвичайно важливою подією для нашого суспільства і висловлює своє сподівання, що урочисті заходи з цієї нагоди сприятимуть об'єднавчим процесам в українському православ'ї. На цьому наголосив сьогодні на брифінгу заступник Глави Секретаріату Президента України Юрій Богуцький, повідомляє прес-служба Президента України.

«Ще будучи Головою Національного банку, Прем'єр-міністром України, Віктор Ющенко завжди стояв на точці зору, що треба шукати шляхи об'єднання українського православ'я», — наголосив заступник Глави Секретаріату.

Він нагадав, що 1020-річчя Хрещення Київської Русі згідно з Указом Президента від 24 березня 2008 року (№256) відзначатиметься в нашій державі протягом липня — серпня 2008 року. «Віктор Ющенко підписав Указ, в якому визначається, що цим заходам надається державний статус. Президент України, привертаючи увагу суспільства до значення цієї дати, хоче визначити її як консолідуючу українське суспільство», — сказав Юрій Богуцький.

Він також наголосив, що у рамках заходів тема єдності українського православ'я стане предметом обговорення представників церков. «Це шанс знайти порозуміння», — вважає Ю. Богуцький. «Сьогодні є реальні шляхи, реальне бачення того, як зробити відповідні кроки задля об'єднавчого процесу українського православ'я», — підкреслив він.

Юрій Богуцький також повідомив, що 2 липня до Секретаріату Президента України надійшло офіційне повідомлення про згоду Його Всесвятості Вселенського Патріарха Варфоломія очолити Патріаршу Делегацію, яка прибуде до України для участі в урочистих святкуваннях 1020-річчя Хрещення Київської Русі. «Ми дуже раді, що у заходах із відзначення 1020-річчя Хрещення Київської Русі відгукнувся взяти участь Його Всесвятість Вселенський Патріарх Варфоломій», — зазначив Ю. Богуцький, додавши, що останній раз Україну Вселенський Патріарх відвідував у 1648 році, тоді у Києві біля Золотих воріт відбулася Священна літургія.

За словами Ю. Богуцького, Президент України направив запрошення взяти участь у святкуванні 1020-річчя Хрещення Київської Русі главам усіх помісних православних церков світу.

Під час брифінгу Юрій Богуцький також повідомив, що на виконання Указу Президента України Оргкомітет розробив план заходів з підготовки та відзначення в Україні 1020-річчя Хрещення Київської Русі. Відповідно до плану заходів передбачається, що 25 липня Президент України зустрінеться з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а також із запрошеними керівниками зарубіжних церков. Також у цей день Віктор Ющенко покладе квіти до пам'ятників Андрію Первозванному, Кня-

гині Ользі, Кирилу і Мефодію, Святому Володимиру, а також до Аскольдової могили.

26 липня Глава держави візьме участь в урочистостях у Софійському соборі, де передбачено презентацію та освячення відновленої пам'ятки Царських врат XVIII ст. У цей день на Софійському майдані планується звернення Президента до українського народу, вручення державних нагород, а також урочистий прийом у Національному заповіднику «Софія Київська». На цей день заплановане звернення Вселенського Патріарха. «День розпочнеться з молебня в Софійському соборі. Ми плануємо, що цей день буде надзвичайно урочистим», — наголосив Ю. Богуцький. Окрім того, 26 липня в Палаці мистецтв «Український дім» відкриється масштабна виставка-галерея портретів видатних історичних постатей України.

За словами Ю. Богуцького, передбачається, що 27 липня Президент України візьме участь у заходах з відзначення 1020-річчя Хрещення Київської Русі у Львові, у Донецькій області, де відвідає Свято-Успенську Святогірську Лавру.

28 липня Президент України візьме участь у літургії в Свято-Володимирському Соборі у Херсонесі.

«Починаючи з 10 липня, по лінії православних, греко-католицьких, римо-католицьких церков проводяться різноманітні заходи, у тому числі місцевого рівня, пов'язані із відзначенням 1020-річчя Хрещення Київської Русі», — додав Юрій Богуцький.

СПОГАДИ

**ЛЮДИНА, ЯКА ВІДІЙШЛА У ВІЧНІСТЬ,
ЖИВЕ У СПОГАДАХ І ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЖИВОЮ ДОТИ,
ДОКИ МИ ЗГАДУЄМО ПРО НЕЇ...**

**ЧАС ЛЕТИТЬ НЕСТРИМНО...
СПОГАДИ ПРО ДОСВІДЧЕНОГО КЕРІВНИКА, НАУКОВЦЯ, МУДРУ ТА ТОЛЕРАНТНУ ЛЮДИНУ, ЦІКАВОГО СПІВРОЗМОВНИКА НАПОВНЮЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ЮРІЯ ПЕТРОВИЧА БОГУЦЬКОГО СВІТЛОМ І ТЕПЛОМ, ПРОБУДЖУЮТЬ ПРАГНЕННЯ ВЧИНЯТИ ВИВАЖЕНО І СПРАВЕДЛИВО!**

ПРЕЗИДЕНТ України
Петро ПОРОШЕНКО (2014–2019):

«З глибоким сумом зустрів звістку про смерть Юрія Петровича Богуцького — людини непересічного таланту і високого почуття громадянського обов'язку. Ми втратили державного діяча, який багато зробив для розвитку національної культури, підтримки митців.

Схиляю голову в глибокій скорботі і висловлюю сердечні співчуття рідним, близьким і колегам Юрія Петровича.

Світла пам'ять прекрасній людині, патріоту України, який назавжди залишиться в наших серцях»

/З відкритих джерел/

ПРЕЗИДЕНТ України
Леонід КУЧМА (1994–2005)

«Перш за все — це велика людина, як громадянин України, як міністр культури особливо… Я можу сьогодні сказати, що Юрій Петрович був кращим міністром культури, …опікувався всіма проблемами, що переживала культура».

/З відкритих джерел/

Сергій БЕЗКЛУБЕНКО
доктор філософських наук, професор,
почесний член НАМУ,
Міністр культури України (1977–1983)

СПОМИН ПРО «ЮРІЇВ ДЕНЬ»…

Поміж міріади імен «зіркових» людей, з якими зводила мене доля на довгій та крутій життєвій дорозі, вередлива пам'ять виокремлює плеяду Юріїв. Як і годиться для плеяд, їх було шість. Один з них — доктор наук, професор, академік Національної академії мистецтв України Юрій Олександрович Станішевський був моїм однодумцем та щирим товаришем, інші — колегами по колишній роботі: міністри культури Білорусі (Юрій Михайлович Міхнєвич), Росії (Юрій Серафімович Меленть'єв) та України — Юрій Никифорович Єльченко, Юрій Олександрович Олененко й Юрій Петрович Богуцький, який відстояв на цьому посту три каденції поспіль. Так би мовити, Тричі Міністр культури України!...

Безпрецедентно!.. Бо, як відомо, робота міністра у нашій країні вельми «сезонна».

Тому цей «титул», як на мене, лунає гучніше, ніж навіть звання «Тричі Герой України». Тим більш, що таких — хочеться думати поки що! — у нас немає…Зате є, щоправда, Тричі Генпрокурор України. Але це — «не рівня»! Прокурором, який діє (звинувачує!) від імені та під егідою державного Закону, бути легко і, мабуть, вигідно. Люди його, якщо й не дуже полюбляють, то все ж «поважають» — остерігаються, а то й побоюються. У будь-якому разі, мало хто наважується перечити йому, тим більш — критикувати. За ним — щось, хоча й не всім зрозуміле. зате поважне: юриспруденція!

Інша річ — культура. Тут усі більш ніж культурні. На «ниві культури», як на колишньому колгоспному полі: мало не кожний «суслик» удає з себе агронома! За цих умов Міністр культури, мов «горох при дорозі» (за давнім народним прислів'ям): яка істота… (тут, мабуть, доречнішим було вжити слово, котрим О.В. Ляшко якось у гніві обізвав своїх колег депутатів: та істота — жуйна і справді полюбляє горох та навіть не гидує «горохлянкою»…Та хай!). Словом, «яка істота не йде, то намагається «з'їсти», а якщо «не по зубах», то хоч би «кусьнути».

Жарти — жартами (Юрій Петрович полюбляв їх!), але щоб у наш розбурханий час утриматися в міністерському кріслі при трьох президентах та за десяти різних прем'єрів, потрібні неабиякі особисті якості, в тому числі вольові, і, ясна річ, — ділові й професійні, при тому різносторонні і все це, безперечно, було притаманне Юрію Петровичу повною мірою.

Але й цих чеснот, самих по собі, було б недостатньо для тривалої і сталої роботи на високій державній посаді, якби їх не доповнювали та не поєднували подиву гідні риси характеру: Юрій Петрович був людиною, мало сказати «комунікабельною» — абсолютно неконфліктною. Щира увага до кожного, з ким спілкувався, до його думок, почуттів, клопотів, у нього поєднувалася не просто з «толерантністю», а із доброзичливістю. Особливого «присмаку» цій щирості додавало незмінне почуття гумору, властивого українській «натурі».

Зовні здавалось, що він легко й невимушено ставиться до службових «тягот». Але це лише здавалося. Внутрішнє напруження позначилося на роботі серця. Чергового «капітального ремонту» воно не витримало…

Юрій Петрович був, що називається ДОБРОЮ ЛЮДИНОЮ, у повному та всеосяжному смислі цих слів. Вірю і надіюсь, що ДОБРА ПАМ'ЯТЬ про нього довічно збережеться у всіх, хто з ним спілкувався, хто його знав, поважав та любив.

Всупереч відомому прислів'ю, «День» нашого Юрія, хоч і був коротший, ніж хотілося б, проте світлий, хай такою буде його «Ніч».

До речі, останнього часу Юрій Петрович відчував себе людиною віруючою, православною. То хай же все збудеться по мірі віри його: «Вічна пам'ять та Вічний спокій» Вам, Юрію Петровичу!

Дмитро ОСТАПЕНКО,
народний артист України, професор,
член-кореспондент Національної академії мистецтв України
Міністр культури і мистецтв України (1995–1999)

Богуцький Юрій Петрович — видатний громадський, політичний діяч, академік Національної академії мистецтв України, вчений, професор, заслужений діяч мистецтв України.

Його унікальні людські якості дозволяли об`єднувати митців не тільки навколо себе, а й у цілому в середовищі культури. Світоглядний діапазон, масштаби спілкування і розв`язання проблем у сфері культури, професійного мистецтва і освіти були характерними у його професійній та громадсько-політичній діяльності.

Це особливо позначалося на взаємодії творчих спілок, національних мистецьких закладів, культурних фондів.

Надзвичайно важливим у діяльності Юрія Богуцького було забезпечення комунікації влади і мистецького середовища. Саме з його ініціативи вживались практичні кроки із збереження кращих талановитих митців в Україні, зокрема, завдяки поліпшенню їхнього матеріального забезпечення, що мінімізувало відтік талановитих кадрів за межі країни. Він дбав про заохочування митців через відзначення їх державними нагородами.

Як особистість Юрій Петрович формувався у молодіжному середовищі як в Україні, так і на просторі колишнього СРСР, що стало своєрідним фундаментом у його подальшому житті.

На мою долю випало у 1999 році передавати саме йому кермо Міністерства культури і мистецтв України.

Ю. Богуцький забезпечив спадкоємність своїми професійними, діловими і людськими якостями, примножив та збагатив управлінські функції центрального органу

у сфері культури. Яскравим прикладом став заключний етап проведення Всеукраїнського огляду народної творчості з творчими звітами областей у Національному палаці мистецтв «Україна».

За його безпосередньої участі зініціювались і реалізовувались міжнародні проєкти, зокрема Дні культури України в державах близького зарубіжжя, інших країнах світу.

Започатковані ним щорічні традиційні різдвяні зустрічі керівників творчих спілок, національних театрів, художніх колективів у петриківській залі Національної спілки художників України впродовж більше 15 років зміцнювали наші товариські і професійні зв`язки, були наповнені високим духовним і патріотичним змістом. Таким він був і залишається в пам`яті багатьох діячів культури і мистецтва.

Тимофій КОХАН
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач відділу Інституту культурології НАМ України,
заслужений діяч мистецтв України,
перший заступник Міністра культури України (2013–2014).

ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ: ВІД САМООРГАНІЗАЦІЇ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Більш ніж десять років (2001 — 2014) я співпрацював з Юрієм Петровичем Богуцьким, і коли сьогодні запитую себе, з якими людськими якостями у мене, в першу чергу, асоціюється його ім'я, абсолютно чітко можу сказати — *професіоналізм*. Таку відповідь, значною мірою, зумовлюють реалії сьогодення, коли поняття професіоналізм, постійно декларується, однак, на жаль, фактично, не реалізується на практиці. Я загалом вважаю, що, за великим рахунком, ми є свідками страшної девальвації цього поняття, сутність якого підмінюється лише гучними гаслами і «креативними промовами».

Юрій Петрович був **Професіоналом**, котрий чесно і віддано служив українській культурі, цілеспрямовано працюючи на її входження у світовий культурний простір. Я маю підстави говорити про це, оскільки всі ці роки працював з ним у галузі міжнародного співробітництва, і можу з усією відповідальністю стверджувати, що Юрій Петрович завжди був відкритий для новаторських підходів, водночас, ніколи не забуваючи і про традиції. Саме тому, він послідовно сповідував принцип *традиція — спадкоємність — новаторство*, що сприяв відкриттю здобутків української культури світовій спільноті.

Одним із орієнтирів, який послідовно розвивав Юрій Петрович Богуцький, був діалогізм, що, як відомо, вважається засадничим принципом культуротворення. Тож саме завдяки йому програмним положенням міжнародної політики Міністерства

культури, яке він очолював, був формат *Днів культури* (Німеччина, Франція, Китай, Великобританія, Ізраїль, Молдова, Іран, Казахстан, Азербайджан), що згодом вийшов на ще більш високий рівень — *Рік культури* (Польща — 2004, Грузія — 2008), дозволивши репрезентувати культурні здобутки нашої держави у, так би мовити, географічно полярних країнах світу.

Особливе місце у міжнародній діяльності Міністерства культури посідала постійна співпраця з Радою Європи, ЮНЕСКО, ГУАМ. Значна увага приділялася організації українського павільйону на Бієнале (Венеція), що мав неабиякий культурний резонанс. Це, без перебільшення, був державницький підхід, який переводив у практичну площину ідею Уласа Самчук про те, що «справжній патріотизм висловлюється великим мистецтвом».

Ясна річ, акції Дні культури чи Рік культури мали, сказати б, «глобальний формат», саме тому ми прагнули віднаходити й інші — так би мовити — локальні моделі репрезентації здобутків української культури, що актуалізувало здійснення низки культурних проектів.

Першим став аудіовізуальний проект «Тарасові Шевченку — митці України» (до 190-річчя поета), з ініціативою якого я звернувся до Юрія Петровича, і одразу ж здобув його повну підтримку. На компакт дисках були представлені твори Шевченка і сам образ поета, інтерпретовані українськими митцями у різних видах мистецтва, реалізуючи своєрідний діалог через століття. Цей проект дав можливість доволі широко представити спадщину Тараса Шевченка, оскільки у подарунковому форматі був презентований послам різних країн в Україні, відповідно, українським посольствам за кордоном, різноманітним культурним установам світу.

Його доволі позитивний резонанс спонукав нас продовжити роботу у цьому напрямі і знову Юрій Петрович підтримав мою пропозицію щодо ще двох проектів — «Українська ікона у просторі і часі» та «Україна туристична», які сприяли донесенню світовій громадськості різних вимірів української культури.

Іноді я запитую себе, як Юрію Петровичу вдавалося бути настільки різноплановим у своїй діяльності — просувати імідж української культури за кордоном, здобути підтримку Президента України Л. Кучми щодо реконструкції Будинку творчих колективів, нарешті — створити на базі Академії мистецтв України Інститут культурології, діяльність якого, показовим чином, «вписалася» у сучасний гуманітарний контекст, де культурологія, без перебільшення, посідає одну із домінантних позицій. І відповідь на це запитання, на мою думку, дає напрям діяльності, в якому Юрій Петрович реалізувався як науковець.

Як свідчить його доробок у цій царині, він послідовно опрацьовував і в своїх монографіях, і статтях феномен *самоорганізації*. Так, у дослідженні «Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи» (К., 2008) Ю. П. Богуцький, зокрема, відзначав, що «…людина має бути осмисленою як співучасник світових процесів самоорганізації…» (с.180).

Мені видається, що обрання Юрієм Петровичем проблеми самоорганізації предметом свої наукових розвідок було цілком закономірним. Адже він сам був надзвичай *самоорганізованою* особистістю, що, врешті-решт, і зробило його **Професіоналом** з великої літери.

Богдан СТРУТИНСЬКИЙ
голова Національної спілки театральних діячів України

«Сумна звістка.

Сьогодні відійшов у вічність Юрій Богуцький — Міністр культури України (1999-2007 рр.), заслужений діяч мистецтв України, український політик.

За 8 років перебування на посаді міністра культури Юрій Петрович доклав максимум зусиль для розвитку меценатства в Україні, був прихильником зміцнення зв'язків із недержавними творчими об'єднаннями, а також створення громадських експертних рад. Пропагував необхідність проектів, пов'язаних з українською культурою та державною підтримкою творчої молоді.

Світла пам'ять людині, яка так багато зробила для розвитку української культури».

/З відкритих джерел/

Олексій КУЖЕЛЬНИЙ
народний артист України, професор,
голова київського місцевого відділення НСТДУ, художній керівник
Київської академічної майстерні театрального мистецтва "Сузір'я"

«…Коли я дивився на Богуцького, то здавалося, що міністром бути легко. Бо на цій посаді він дуже ефективно працював у різні роки. Але виявилось, що за це треба платити своїм здоров'ям. Він вмів слухати, мав талан почути і був щедрим розуміння, вмів терпіти і чекати… Юрію Петровичу вдавалося людей прихистити, заспокоїти, подарувати надію. Він був дипломатом. Пригадую про те, що великою проблемою для майстерні театрального мистецтва "Сузір'я" було надання статусу "академічного". Хоча по всіх показниках ми мали на це право, але був закон і там написано, що у штаті театру повинен бути колектив, а ми, на той час, були єдиним ангажементним театром в Україні! Богуцькому не з першого разу вдалося переконати своїх колегу Мінкульті про те, що головним показником у театральному колективі є його творчі здобутки. Юрій Петрович подарував нам надію і завірив, що питання, врешті-решт, буде вирішено справедливо. І таких прикладів було багато за довгу роботу Ю. Богуцького, як керівника міністерства, й на інших посадах, які він обіймав. Йому вдячна величезна кількість людей, які працюють у мистецтві. Він вважав, що культура має бути у державі пріоритетною. Раджу почитати його дисертацію та наукові роботи, в яких він стверджував, що культура — сфера, яка сама себе регулює, але не виживе, якщо не будуть створені відповідні умови до розвитку. Це його наукове і людське розуміння культури, мистецтва і творчості робить пам'ять про нього світлою, теплою і вічною!»

/З відкритих джерел/

Михайло РЕЗНИКОВИЧ
генеральний директор і художній керівник
Національного театру ім. Лесі Українки

«Для мене новина про смерть Юрія Петровича — страшне потрясіння. З ним пов'язана велика частина мого життя. Це була велика людина — абсолютний професіонал! Богуцький розумів, що потрібно культурі, мистецтву, цінував людей і був чудовим міністром культури, з яким можна було вирішувати різні питання творчого процесу. А ще це був добрий і чесний чоловік, з яким ми говорили про всі проблеми нашого життя — щиро, як з близьким другом… Те, що більше не почую його голос — величезний біль, що стрімко відходить покоління чесних і порядних особистостей…»

/З відкритих джерел/

Сергій ВОЛКОВ,
доктор культурології, професор,
директор Київського державного
музичного ліцею імені М. В. Лисенка

ЖИТТЯ ЯК СЛУЖІННЯ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Увесь земний шлях Юрія Петровича Богуцького — академіка та віце-президента Національної академії мистецтв України, директора Інституту культурології НАМ України у 2008-2019 роках, Міністра культури і мистецтв у 1999, 2001-2007 роках, радника чотирьох Президентів України — це служіння українській культурі, удосконалення механізмів державотворення, створення та реалізація умов для ефективного функціонування сфери культури і мистецтва України, в усій її присутності в українському духовному континуумі.

Як науковець він багато уваги приділяв розвиткові науки про культуру та людину в культурі — культурологію. Справою життя Ю. П. Богуцького був проєкт щодо створення Інституту культурології НАМ України, який йому вдалося успішно реалізувати. За десять років існування Інститут культурології Національної академії мистецтв України інституалізувався як провідна наукова установа країни (за результатами акредитації НАМ України попередніх років) і органічно інтегрувався в гуманітарну галузь знань. Особливості діяльності свого вдалого, перспективного проєкту Юрій Богуцький бачив у реалізації ідеї розвитку культурологічної науки в Україні, яка поєдналася з черговою ревізією у науковому пізнанні. Її результатом стало формування нової української свідомості, нового стилю мислення та нових підходів щодо дослідження минулого та сучасності. Як засновник інституції, не-

змінний її керівник і вчений, Юрій Богуцький розширив предметне коло культурології, орієнтуючись на поліваріантність у власних наукових пошуках та напрямах і стратегіях науковців Інституту. Його культурологічні дослідження презентують методи й методики, апробовані в гуманітарних науках — історії, соціології, психології, мистецтвознавстві, філософії, і спрямовані на удосконалення дисциплінарного інструментарію культурології як потенціалу інтеграції до світової гуманітаристики. У своїх дослідженнях він осмислював культурний процес із застосуванням понятійного апарату синергетики, чим демонстрував продуктивність своєї методології для діалектичного сприйняття та інтерпретації проблем соціальної самоорганізації українського суспільства як мультикультурного простору. У наукових роботах Ю. Богуцького знаходимо розуміння докорінних змін у світових інформаційно-комунікативних потоках, що пов'язане з новими тенденціями цивілізаційного розвитку й самоорганізації суспільства. Процеси самоорганізації в українському суспільстві постають в його дослідженнях усебічно висвітленими. Праці вченого актуалізують проблему самоорганізації як невід'ємну частку людського життя, заглиблюють у зміни, що відбуваються останнім часом у політичному, економічному, суспільному житті України, а також фіксують історичні виклики, що супроводжують ці зміни. Його науковий погляд спрямовувався на вивчення механізмів комунікативної взаємодії та адаптації людини до нових умов соціокультурного середовища. Таким чином, перспективи наукових досліджень Інституту культурології НАМ України були зорієнтовані на концептуалізацію теоретичної діяльності колективу, виходячи з інтеграційного підходу до культурології в Україні як науки, що склалася на основі світових наукових трендів.

Трансформація культурологічних досліджень Інституту протягом останнього десятиріччя полягала в розкритті проблемного поля культурології за допомогою теоретичного аналізу й узагальнення емпіричних даних, соціологічних, історичних, етнографічних, мистецтвознавчих та інших методів дослідження, із застосуванням нових методологічних засад теорії цивілізаційно-інноваційних циклів та синергетичної парадигми соціокультурного спрямування. Вони розкривають сутнісні особливості сучасного буття культури, зокрема, взаємодії у ньому традиційного й революційно-інноваційного, стійкого й історично мінливого тощо. Наукова концепція Юрія Богуцького щодо подальших культурологічних досліджень Інституту передбачала вивчення сукупності питань походження, функціонування та розвитку культури як специфічно людського способу життя, відмінного від світу живої природи. Перспективним завданням для науковців Інституту Ю.П. Богуцький вважав спрямування досліджень на вивчення більш загальних закономірностей розвитку культури, форм її прояву, присутності в усіх відомих науці культурах, а насамперед — культурі України.

Присвятивши все своє життя служінню Україні, Юрій Петрович, як самовідданий і національно свідомий захисник інтересів держави, віддавав свій талант керівника й організатора реалізації стратегії гуманітарного розвитку країни, створенню її позитивного іміджу у світі. До останніх днів свого життя Юрій Богуцький залишався радником Президента України, перед тим перебуваючи керівником Головного управління з питань гуманітарного розвитку Адміністрації Президента.

У 1991–1992 роках Юрій Богуцький обіймав посаду заступника міністра культури України, у 1992–1994 роках — помічника президента України Леоніда Кучми з питань духовного відродження. З 1995 по 1999 рік — радник, а згодом — помічник Прем'єр-міністра України. З 1999 року був керівником Управління з гуманітарних питань Адміністрації Президента України, а з 2001 року — керівником головного управління Адміністрації Президента з питань внутрішньої політики. Обійнявши вперше посаду міністра культури і мистецтв України у червні 1999 року, Ю. П. Богуцький тричі очолював Міністерство культури України: у 1999 році, у 2001–2005 роках, у 2006–2007 роках. Втративши портфель міністра після "Помаранчевої революції", Ю. Богуцький у 2006 році знову очолив Міністерство культури. У грудні 2007 року Президент України Віктор Ющенко призначив Ю. Богуцького заступником голови Секретаріату Президента України. У 2010 році він перебував почергово на посадах радника Президента України, голови Державного комітету України у справах національностей і релігії, а наприкінці року був призначений першим заступником міністра культури України. У 2013 році Юрій Богуцький стає радником Президента України — керівником головного управління з питань гуманітарного розвитку Адміністрації Президента України. Ці біографічні факти свідчать про широкий простір державотворчої діяльності Юрія Петровича Богуцького, простір, спрямований на розбудову гуманітарної сфери України — культури, мистецтва, науки.

Юрія Петровича Богуцького проводжали в останню путь 17 травня 2019 року. Того дня до Національної філармонії України вклонитися пам'яті видатного державного діяча прийшли Президенти України різних років — Леонід Кучма, Петро Порошенко, члени Уряду України, народні депутати, керівники національних творчих колективів і творчих спілок, установ і закладів галузі культури, сотні мешканців Києва та делегації з різних регіонів України. Як людина небайдужа до проблем пересічних працівників галузі культури і мистецтва, Ю. Богуцький послідовно пропагував розвиток меценатства в Україні, надання благодійникам і представникам різних напрямів культури і мистецтва податкових преференцій. Він був прибічником зміцнення зв'язків із недержавними творчими об'єднаннями та асоціаціями, ініціатором створення громадських експертних рад, декларував необхідність державної підтримки творчої молоді та працівників клубів і бібліотек. Він ініціював створення іміджевих проектів, пов'язаних з презентацією української культури, усвідомлюючи її мультикультурний характер. Безперечно, вагомий особистий внесок Ю. П. Богуцького у становлення і розвиток української культури, вершиною якого можна вважати створення Інституту культурології НАМ України та Національної академії мистецтв України, пов'язаний з розбудовою галузі культури і мистецтва, реалізацією державних завдань цієї сфери людської діяльності, що принесло йому славу найуспішнішого міністра культури України останніх десятиліть. Сподіваюся, що наукові й державотворчі ідеї Ю. Богуцького знайдуть своє продовження у фундаментальних дослідженнях Інституту культурології та реалізуються у майбутніх наукових виданнях.

Володимир ЧЕРНЄЙ
доктор юридичних наук, професор,
генерал поліції першого рангу ,
ректор Національної академії внутрішніх справ

Юрій Петрович БОГУЦЬКИЙ був непересічною особистістю, високопрофесійним менеджером, талановитим організатором, знаним вченим і педагогом, який своєю багаторічною суспільно корисною працею згуртовував очолювані ним творчі колективи культурологічного напряму на ефективне розв'язання надзвичайно важливих завдань державної ваги, що слугує беззаперечним прикладом для молодого покоління.

Як член Наглядової ради НАВС, Юрій Петрович сприяв якісному виконанню державних замовлень на підготовку кваліфікованих менеджерів фахової культурної діяльності, юристів, а також урядових завдань на підвищення кваліфікації різних категорій службовців органів влади і місцевого самоврядування. Він — один із ініціаторів створення та будівництва в Україні юридичного ліцею імені Ярослава Кондратьєва для дітей, батьки яких загинули або отримали каліцтва під час виконання обов'язків по охороні громадського порядку, при захисті суверенітету й територіальної цілісності України в ході АТО/ООС на Сході нашої держави.

Як відомий громадський діяч, досвідчений та ініціативний управлінець, Юрій БОГУЦЬКИЙ фахово сприяв реалізації державної політики у сферах міжнаціональних і міжконфесійних взаємин, кінематографії, відновлення та збереження національної культурної спадщини, і за багатьма іншими напрямами. За безпосередньої участі Юрія Петровича, у тісній співпраці з правоохоронними органами, в Україну повернуто чимало культурних цінностей, попереджено їх безпідставне вивезення з кордон.

Активно сприяв Ю.П. БОГУЦЬКИЙ формуванню на базі НАВС народних аматорських творчих колективів, створенню Музею МВС України та зведенню в Києві Меморіалу пам'яті загиблим працівникам МВС, поліції і Національної гвардії України, який став місцем прийняття Присяги поліцейськими і нацгвардійцями на вірність українському народові.

Юрій БОГУЦЬКИЙ мав безмежну повагу серед різних поколінь правоохоронців. Його ім'я назавжди закарбовано у пам'яті ректорату та багатотисячного колективу Національної академії внутрішніх справ.

Максим ТИМОШЕНКО
доктор філософії, професор,
ректор НМАУ ім. П. І. Чайковського,
президент екологічної організації
«Зелений Хрест» («Green Cross» Ukraine) в Україні

«…відійшов у вічність талановитий український політик, багаторічний міністр культури України, академік Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, член Наглядової ради НМАУ ім. П. І. Чайковського, професор Юрій Петрович Богуцький.

Сенс свого життя Юрій Петрович вбачав у розвитку культурно-мистецької сфери України; реформи, запроваджені ним, стали істотним поштовхом до розвитку наукової діяльності у галузі мистецтва.

Пам'ять про доброго друга Академії, людину з великим серцем і широкою душею, справжнього патріота назавжди залишиться з нами».

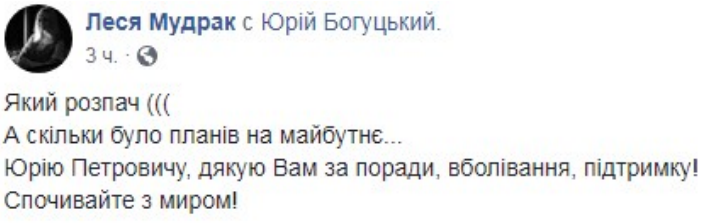
/З відкритих джерел/

Анжеліка РУДНИЦЬКА
співачка, телеведуча, художник,
науковець та волонтер

«Пішов з життя Юрій Богуцький.

Він завжди був усміхнений. У нього завжди знаходився час для спілкування і порада, на яких би постах він не був.

Світла пам'ять Юрію Петровичу. Спочивайте з миром».

Солістка Національної філармонії та ансамблю Збройних сил
Ярослава РУДЕНКО

ІНСТИТУТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ НАМ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ПОШУК ТРИВАЄ

Інна КУЗНЄЦОВА
доктор філософії (PhD, філософія), с.н.с., доцент,
вчений секретар Інституту культурології НАМ України,
заслужений працівник культури України

ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ БОГУЦЬКИЙ: ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ — ЗМІЄБОРЕЦЬ

Зустрічі/спілкування здатні нас змінювати, даруючи враження і досвід, надихають до особистого та професійного зростання. Тому нотатки про такі події наповнені згадками про Іншого через призму спів-переживання автора й роблять останнього активно присутнім на сторінках власних спогадів.

Зустріч з Юрієм Петровичем Богуцьким означені для мене опосередкованим (період роботи в галузевому вищому навчальному закладі) та безпосереднім (співпраця в Інституті культурології НАМ України) спілкуванням із керівником, креативність та високий рівень емоційного інтелекту якого зараджували вибудовуванню чіткої стратегії розвитку галузі та наукової інституції як системи, налагоджували позитивну загальну атмосферу міжособистісних відносин в очолюваних ним колективах, що сприяло успіхам та ефективності останніх у діяльності та взаємодії.

Філософський спосіб оцінки Юрієм Петровичем життя/подій/діяльності ґрунтувався на вродженій мудрості розпізнавати/виокремлювати змінне від незмінного, на усвідомленні/розумінні емоцій власних та інших людей. Природний талант Юрія Петровича до спілкування і налагодження неконфліктної комунікації посилений мистецькою освітою (остання, на думку філософів та культурологів, об'єктивно становить основи сучасного повсякдення!) в контексті модерної блискавичної візуалізації життя був неодноразово затребуваний галуззю культури та мистецтва України в роки Незалежності: тричі як міністра та двічі як заступника міністра. Щоразу, коли критичний стан системи галузевої культури потребував переходу від хаотичності на вищий рівень впорядкованості, виникала потреба в емоційному та інтелектуальному менеджменті Юрія Петровича Богуцького, який чітко визначав пріоритети та формулював цілі й, головне, умотивував співробітників на їхні досягнення за успішної нейтралізації конфліктів та підвищення відповідальності — власної і колективної.

Особистісний ресурс Юрія Петровича дозволяв йому бути не тільки офіційним, а й емоційним лідером державницької діяльності (що спостерігається не так вже й часто), чия компетентність сприяла оцінці подій у власній та альтернативних системах координат та втіленню на практиці кардинального рішення, пов'язаного з осмисленням/реалізацією процесів самоорганізації людини та галузі культури і мистецтва. Лідерство Юрія Петровича визначалось його професіоналізмом, високою організованістю, наполегливістю, виваженістю рішень. Розуміння Іншого за доброзичливого відкритого спілкування як засадничої вимоги підготовки/діяльності режисера-керівника театрального колективу (професійний дебют Юрія Богуцького), який, володіючи широким діапазоном умінь і навичок з відбору, інтерпретації та просування інформації, сприяє свободі розвитку особистості та суспільства в цілому — стало лейтмотивом культури спілкування та культури дискусії Юрія Петровича, наповненої його вродженою доброзичливістю.

Ініціюючи послідовно-логічні системні оновлення галузі культури і мистецтва України, а згодом — Інституту культурології НАМ України, Юрій Петрович створював і підтримував позитивний психологічний клімат у зовсім несхожих колективах, що потребувало роботи над собою — націленості на самоменеджмент. Безперервна актуалізація саморозвитку/самовдосконалення через самоорганізацію, майстерність володіти собою та керувати процесом в найширшому сенсі слова, реалізація власного творчого потенціалу згодом стали предметом наукового інтересу та студій фундатора дослідницької інституції гуманітарного спрямування.

Юрій Петрович Богуцький умів обернути ситуацію, що характеризується невпорядкованістю дій, зумовлених зовнішніми обставинами, на ситуацію цілеспрямованих і здійсненних завдань завдяки демократизації менеджменту через делегування співробітникам/виконавцям повноважень у прийнятті рішень та сприяння становленню їхньої відповідальності за досягнення певного рівня саморозвитку, спрямованого, передусім, на самоорганізацію.

Юрій Петрович багато зробив саме для можливості практичного здійснення самоорганізації в галузі, розвиток якої забезпечують винятково відкритість, обмін узгодженими діями в галузі, обмін інформацією із зовнішнім світом, динамічність. Розв'язанню нагальних проблем науково-дослідницької сфери в галузі культури сприяли розроблені за керівництва Юрія Петровича Богуцького Концепція наукового забезпечення розвитку галузі культури на 2006–2010 роки, Загальнодержавна програма збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства, якою передбачено піднесення національних культурних досліджень; він виступав за розвиток меценатства в Україні, надання певних податкових преференцій меценатам мистецтва та представникам певних сфер культури і мистецтва. Він був прихильником зміцнення зв'язків з недержавними творчими об'єднаннями та організаціями, створення громадських експертних рад.

Зацікавленість Юрія Петровича питаннями стратегії наукового забезпечення розвитку «культури як феномену самоорганізації ноосфери» (за А. Свідзинським) стала поштовхом для ініціювання ним створення при Академії мистецтв України Інституту культурології, де, на думку фундатора й першого директора нової наукової інституції — академіка Юрія Богуцького, «однією з центральних тем фундаментальних досліджень мала стати самоорганізація культури, бо вона виходить на інші важливі теми, пов'язані з державотворенням». Для реалізації дослідження цієї проблеми Юрій Петрович здійснив наукове керівництво трьох фундаментальних наукових розвідок процесу динаміки самоорганізації культури: «Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні» та «Нова соціально-культурна реальність в Україні: методологія і наукова практика її дослідження» (2008–2015, науковий керівник теми — академік НАМ України, професор Богуцький Ю. П.); «Інституційні та самоорганізаційні засади культуротворення в Україні» (2016–2019, науковий керівник теми — академік НАМ України, професор Богуцький Ю. П).

Досліджуючи настільки непросте системне явище як самоорганізація, що виступає каталізатором кожного процесу за інтелектуального мотивування мистецтва стосовно пошуку істини в синергійній узаємодії точних та гуманітарних наук, що природно причетне до теорії культури, оскільки сама культура має синергетичний ефект, Юрій Петрович неодноразово наголошував на потребі в «державній підтримці само-

організаційних ініціатив, що народжуються й розвиваються в самій культурі, акцентуючи на історичному досвіді вироблення українською культурою інстинкту самозбереження, а завданням сьогодення стає вихід із ситуації самозбереження культури та розгортання моделі самоорганізації культури — «моделі її нормального розвитку» (зокрема, «багатонаціональної держава, яка тільки виграє, коли національні культури через взаємодію взаємодоповнюють одна одну»).

З 2020 року мало розпочатися дослідження (2019 р. було надано позитивний експертний висновок НАН України на ініційований академіком Ю. Богуцьким запит) проблеми «Діалог культур у постсучасності: динаміка самоорганізації та глобалізаційні виклики». У цей період Юрій Петрович опікувався вивченням кардинального питання для сучасного українського суспільства: осмисленням сутнісних параметрів суспільної консолідації і конфронтації, підкреслюючи важливість наукового аналізу щодо сприяння зусиллям і діям громадянського суспільства та інститутів політичного й державного управління в пошуку оптимальних та обережних рішень у подоланні напруги конфліктних ситуацій, зокрема, наголошував на відповідальності науковців Інституту культурології у визначенні тем фундаментальних досліджень (пр. 9 від 14.09.2017). Своє бачення біфуркаційних точок самоорганізації консолідаційного руху Юрій Петрович означив, зокрема, у розділі «Культурна різноманітність та консолідація українського суспільства» Національної доповіді «Україна: шлях до консолідації суспільства» (2017). Реалізація такої моделі потребувала налаштування діалогу, що спонукає розгортання атмосфери довіри задля консенсусу й партнерства, а в ідеалі — знімає саму можливість конфронтації.

На думку Юрія Петровича, громадянське єднання в трансформаційні часи забезпечується виробленням і впровадженням у суспільну свідомість відповідних напряму й мети трансформації ідеалів, ідеологем, світоглядних структур, які виробляються у сфері культури, перш за все, у науці та мистецтві. Сучасна Україна долає нову агресивну фазу імперської політики Кремля, що має на меті дезінтеграцію української державності та веде проти нас гібридну війну — політичну, економічну, інформаційну, військову, потребує доленосної консолідації офіційних та неофіційних лідерів — влади і громадянського суспільства. Наука забезпечує водночас реальність та практичну здійсненність пропонованих перспективних схем, а мистецтво — втілення нових ідеалів та цінностей у художньо-образну форму, яка цими ідеалами надихає суспільну свідомість, здійснюючи тим самим консолідуючий та виховний вплив на спільноту.

Проте науковий аналіз проблеми «Діалог культур у постсучасності: динаміка самоорганізації та глобалізаційні виклики» судилося вже завершувати доктору мистецтвознавства, професору Береговій О. М.

Академік Юрій Богуцький розглядав гуманітарну парадигму як теоретико-методологічну модель наукового дослідження та практичного пошуку оптимальних рішень у процесі подолання кризового стану сучасного демократичного розвитку України, що залежить від єднання творчих особистостей, синергетичним ефектом чого стане зняття дезінтеграційних явищ у суспільстві та узгодження гносеологічних, аксіологічних і праксеологічних засад трансформаційних змін, зокрема, у культуротворенні. Юрій Петрович бачив стратегічний ресурс розвитку інформаційної і наукомісткої діяльності Інституту культурології НАМ України в довірі своїм колегам — саме колегам! — їхній думці, професіоналізмові, досвіду, науковій інтуїції. Обраний Юрієм Петровичем

демократично-колегіальний стиль керівництва/спілкування для колективу працівників науково-дослідної установи зараджував співпраці добре підібраної, професійної команди фахівців з гнучким мисленням: науковців, дослідників, працівників науково-творчих та інформаційних підрозділів, здатних до ініціювання та втілення ідей, виявлення самостійності, самокритичності, самовідповідальності. Такою атмосферою взаємоповаги означене для мене безпосереднє спілкування з Юрієм Петровичем у період роботи в Інституті культурології НАМ України (2015–2019 роки).

Цікавим досвідом організації діяльності нашого Інституту стали наукові доповіді керівників фундаментальних досліджень на Вченій раді Інституту культурології НАМ України за результатами студій. Показовими в цьому аспекті були виступи працівників, які мали змогу виявляти креативність, самостійність у постановці завдань та їхньому вирішенні за об'єднання Юрієм Петровичем колективу навколо гуманітарної ідеї, напряму розвитку інституції та мистецько-художньої галузі. Юрій Петрович розмірковував, сумнівався, дивувався, ставив запитання собі й іншим дослідникам, спільно шукали відповіді, відкривали нові виднокраї наукового пошуку людського в людині.

Достатньо подивитися протоколи Вченої ради, аби пригадати оцінку Юрієм Петровичем процесів динаміки самоорганізації культури як керівника наукового пошуку, який характеризував роль культури, зокрема — національної культури в процесах демократизації суспільства, європейської інтеграції України; він наголошував на стратегії наукових досліджень у сфері культури, що, передусім, потребує визначення пріоритетних напрямів наукового забезпечення розвитку культури: дослідження з історії та сучасних тенденцій розвитку української культури; опікування інтеграцією української гуманітарної науки у світовий інтелектуальний простір державними організаціями управління, зокрема, налагодження державного фінансування тощо.

Головним завданням наукових і навчальних інституцій Юрій Петрович визначав підвищення рівня культури в суспільстві з метою формування морально-етичного імунітету, вітав рекомендації щодо практичного втілення результатів дослідження (пр. 2 від 18.02.2016; пр. 11 від 23.09.2017; пр. 1 від 25.01.2018). Юрія Петровича завжди турбували проблеми впровадження результатів дослідження — постійно пропонував за матеріалами звітів про закінчення фундаментальних наукових досліджень складати анотовані аналітичні записки та надсилати до НАН України, Адміністрації Президента України, вищих навчальних закладів України з метою застосовування результатів наукової роботи в праксеологічному вдосконаленні громадянської консолідації сучасного українського суспільства, зокрема формування в суспільстві цілісного трансдисциплінарного погляду на світ, як такий.

Актуальність ідей, пропонованих Юрієм Петровичем, філософське мислення, точне бачення і тонке відчуття проблем культурології, мистецької освіти, що він артикулював у виступах на засіданнях Вченої ради Інституту, дозволяли колективу дослідників бути цікавими науковому товариству та суспільству в цілому. Так, Юрій Петрович опікувався вивченням проблем взаємодії державних та недержавних секторів культури, співпрацею структур громадянського суспільства (пр. 10 від 4.12.2015); розгортав дискусію навколо осмислення ризиків здійснення децентралізації для культурного простору України, зокрема в налагодженні діалогу між владою та громадою, осучасненні локальних культурних інституцій, формуванні системи управління у

сферах культури і мистецтв; реформування системи адміністративних послуг у галузі культури, науковій оцінці законодавчих актів та пропозицій щодо змін, що Мінкультури пропонує внести до Законів України «Про культуру», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та ін. (пр. 12 від 21.12.2017); наголошував на важливості за визначення теми фундаментального дослідження та реалізації наукового пошуку керуватись запитами та інтересами суспільства; а експериментальну політику Інституту формувати з огляду на науковий попит та цінність для співвітчизників та світової спільноти (пр. 2 від 18.02.2016; пр. 11 від 23.09.2017); підкреслював важливість підготовки майбутніх науковців — дослідників гуманітарного напряму (пр. 5 від 19.05.2016) та важливість значення фундаментальної наукової розвідки маловивчених аспектів сучасного етапу динаміки самоорганізації вітчизняної культурно-мистецької освіти в контексті становлення інформаційного суспільства, особливо для збереження фахової освіти, професійної підготовки працівників клубних та бібліотечних закладів сільської місцевості; пропонував дослідити державні та недержавні сектори створення культурно-мистецького продукту, що дозволить більш чітко визначити шляхи подолання проблем галузевої освіти (пр. 11 від 23.09.2017; пр. 6 від 21.06.2018; пр. 8 від 20.09.2018).

Ініціював Юрій Петрович і обговорення ідеї неоімперської геополітичної доктрини «Російський (русскій) мир», зокрема, питання, «чи слугує остання прикладом виявлення нових культурних універсалій глобальної єдності; підкреслив, що декларування нашого входження до Європи має супроводжуватись збереженням культур народів України (пр. 5 від 19.05.2016) та пропозицією розробити ідеологію «українського світу» (пр. 9 від 14.09.2017; пр. 3 від 27.03.2018; пр. 5 від 29.05.2018); наголошував на значній увазі вітчизняних гуманітаріїв до висвітлення інформації щодо історії, інструментарію, технологій, способів, методів ведення гібридної війни, зокрема, різновиду ефективної протидії гібридній війні — історичній правді щодо випробувань українського суспільства московською владою ще з XVII–XVIII ст.; дії більшовиків проти УНР (1917–1921 рр.), коли «сучасні» інструменти вже були задіяні — це й намагання закріпити свій вплив на Україну за підтримки лояльних/колаборантних українських політичних осередків, і відкрите військове втручання, і намагання змалювати власну (кремлівську) агресію як внутрішній громадянський конфлікт (наразі цим бавиться й патріарх РПЦ Кирило), і внутрішній розкол українського суспільства через пропаганду, «процвітання» інформаційної війни за сприяння недержавних проросійських ЗМІ, що виявляє інформаційний «розрив» між Східним і Західним регіонами; підкреслював важливість дослідження проблеми якості інформації в нових медіа, кібервійни та кібернасильства, що трансформує людську свідомість та самоусвідомлення (пр. 12 від 21.12.2017; пр. 11 від 27.12.2018).

Акцентував Юрій Петрович увагу членів Вченої ради й на проблемі ісламізації Європи, що має глибоке коріння. Зауважував Юрій Петрович на важливості дослідження проблеми мультикультуралізму в Україні й для України, наголошуючи на поширенні ісламу у світі, зокрема й в Україні; звертав увагу на відсутність адміністративної системи управління в сунітському ісламі, що домінує серед мусульман на теренах нашої країни. Наголошував на гендерній проблематиці (пр. 6 від 18.05.2017).

Для Юрія Петровича становило інтерес дослідження взаємодії Митця і Мистецтвознавця, зокрема, проблема затребуваності Митцем результатів наукового пошуку

дослідника його творчості, оскільки Митець створює художній образ без пояснення процесу творення та здебільшого без можливості повторити цей процес. Юрій Петрович, посилаючись на есе Оскара Вайлда «Критик як митець», акцентував увагу на питанні, чи мусить Митець використовувати науковий доробок літературно-художніх критиків і чи допомагає цей доробок творчому пошуку Митця (пр. 5 від 20.04.2017). Він прихильно ставився до осмислення сучасної ситуації щодо просування та рецепції національної мистецької культури, яка потребує системної корекції, зокрема у сфері культурної політики, задля реалізації потенціалу української мистецької спадщини у світових процесах сучасного культурного дискурсу. Акцентував на ролі особистої відповідальності людини, насамперед, ініціатора культурної комунікації, що надає морально-етичним вимогам фахово-засадничих ознак, пріоритетно необхідних для фахівця культурно-мистецької діяльності та рефлексатора етичного досвіду особистості — митця. Означував спрямованість фундаментальних досліджень науковців Інституту на розширення меж гуманітарного знання, беручи до уваги зорієнтованість культурології на міждисциплінарний підхід, що сприяє динаміці її самоорганізації (пр. 8 від 04.09.2017; пр. 3 від 27.03.2018).

Юрій Петрович підкреслював важливість виявлення відмінності ролі візуальної культури в конструюванні норм і цінностей у житті людини початку XX (обмежена аудиторія театру як центру формування громадської думки) та початку XXI ст. (розширення респондентів кіно як засобу соціалізації за різних функцій: комунікативної, інтегративної, диференційної, трансляційної, тієї, що формує національну ідентичність, позаяк вони є важливими для відтворення суспільства), адже країна є життєздатною, коли спирається на соціально стійке суспільство (пр. 12 від 21.12.2017); наголошував на значенні реалій інформаційно-мережевого світу, у якому якість суспільної консолідації в Україні на демократичних і гуманістичних засадах партнерської взаємодії означає вихід нашої країни у світове співтовариство рівноправним і сильним партнером, справжнім суб'єктом свого цивілізаційного проєкту, а не маріонеткою з амбіціями, зважаючи на що актуалізується розуміння культури як можливість людиною не просто відтворювати, а й критично розвивати задані способи сприйняття і оцінювання світу (пр. 6 від 21.06.2018).

Опікувався Юрій Петрович розширенням спілкування із науковцями закордонних інституцій, підписанням угод про співпрацю, зокрема, як голова редколегії фахового наукового видання Інституту — з іноземними членами редколегії «Культурологічної думки» тощо (пр. 2 від 18.02.2016; пр. 4 від 21.04.2016); приділяв увагу професійному росту працівників, підвищенню їхньої кваліфікації, покращенню матеріально-технічних умов праці (пр. 3 від 17.03.2016); ініціював проведення спільно з науковцями гуманітарних інституцій круглого столу за проблемою: роль інтелігенції в мовній політиці держави; підтримав пропозицію автора статті щодо підготовки та друку хрестоматії «Філософсько-культурологічна думка: особистість, самоорганізація» з метою впровадження результатів теоретичного пошуку в навчальних планах гуманітарної підготовки задля розвитку критичного мислення особистості К-суспільства (пр. 10 від 19.10.2017; пр. 9 від 23.10.2018). Зауважував на необхідності розвивати діяльність Інституту з залученням міжнародних та вітчизняних грантів, благодійних внесків тощо (пр. 12 від 21.12.2017).

Юрій Петрович умів слухати-чути-дослухатися до думки інших, уважав, що істи-

на екваторіальна й не любить полюсності, а обговорення є найкращим способом її відшукати; розумів і допомагав колегам, приязно дякував за результати роботи. Мені запам'яталися смс-повідомлення Юрія Петровича на ознаку результату виконаних мною його доручень: «Маладец! Дякую!». У цьому «маладец» — доброзичливо-жартівливий характер Юрія Петровича, який любив і вмів розповідати веселі історії, слушні до ситуації анекдоти. Вдячна я Юрію Петровичу й за представлення до винагороди за мою 30-річну працю в галузі культури — отримання почесного звання «Заслужений працівник культури України».

Цікавими були творчі плани Юрія Петровича. Задумами залишилися проєкти вивчення культурологічної складової ролі шістдесятників у житті країни, написання підручників з самоорганізації процесів культури, започаткування нових наукових часописів. Планував Юрій Петрович створення і діяльність Клубу міністрів культури України задля аналізу подій у суспільстві та гуманітарному просторі України з метою розробки рекомендацій Міністерству культури України щодо питань самоорганізації в суспільстві та децентралізації в галузі (пр. 8 від 20.09.2018), відкриття спеціалізованої ради з захисту дисертаційних досліджень та багатьох-багатьох інших ідей…

Державницька, наукова, педагогічна діяльність Юрія Петровича, високий професіоналізм і лицарська відповідальність оборонця української культури та захисника Інституту культурології НАМ України продовжують надихати колектив духовною енергією, оригінальністю творчих проєктів, окрилюють обороняти/оберігати гуманітарний простір України.

Євген ПРИЧЕПІЙ
доктор філософських наук, професор,
академік Української академії політичних наук,
завідувач відділу культурної антропології
Інституту культурології НАМ України

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ ЯК ФУНДАТОР І КЕРІВНИК ІНСТИТУТУ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Минає уже два роки, як з цього світу пішов Юрій Петрович Богуцький. Пішов раптово, неочікувано. Такий відхід завжди переживається важко. Два роки, що розділяють нас, мовби й не велика дистанція, але вони вже задають ту перспективу, з якої можна оцінити його вклад у становлення і розвиток нашого Інституту.

Я не буду говорити про роботу Ю. П. Богуцького як міністра культури, оскільки не компетентний у цій справі. Зазначу лише те, що він був міністром і радником у цій галузі при трьох президентах. Це, здається, єдиний випадок у нашому бурхливому політичному житті, коли менеджер будь-якої галузі (не тільки культури!) був так довго затребуваний і залишався керівником. Для цього потрібно бути справді талановитим менеджером.

Коротко зупинюсь на його діяльності як засновника й керівника Інституту культурології. Минуло трохи більше десяти років з дня заснування Інституту — і сьогодні можна сказати, що він уже впевнено стоїть на ногах. Двічі на рік виходить періодичний збірник «Культурологічна думка», кожен рік друкується по кілька монографій, проводяться наукові конференції та круглі столи. Іншими словами, спостерігається належним чином налагоджена робота наукової установи. І все це відбулося завдяки ініціативі й наполегливій діяльності академіка НАМ України Ю. П. Богуцького.

Юрій Петрович заснував Інститут, керуючи Міністерством культури України. В акті започаткування інституту саме такого профілю в повній мірі розкрилася така його риса, як ***відкритість до нових ідей***. Попри наявність у країні низки наукових установ, що досліджують різні галузі культури, відсутній інститут, який би вивчав її цілісно й системно, досліджував реальний стан української культури й надавав практичні рекомендації керівним установам. Юрій Петрович відчув потребу в інституті саме такого наукового профілю і спрямував усю свою енергію на здійснення свого плану. У цьому полягає його беззаперечна заслуга перед нашою наукою.

Мені пощастило спостерігати становлення цієї установи з середини, оскільки працював в Інституті з першого дня його заснування. Запросив мене на роботу мій гарний товариш, на жаль, уже покійний, професор О. Семашко. Він як знаний фахівець у цій галузі на прохання Юрія Петровича займався підбором кадрів майбутньої установи. Коли він взнав про моє захоплення архаїчною символікою та орнаментами, став активно агітувати стати членом нового колективу.

З перших днів роботи познайомився з Сергієм Михайловичем Волковим та Тамарою Олексіївною Дзюбенко, які, як мені тоді здалося, і вдень і в ночі були на робочих місцях. Вони були в постійних клопотах, і робота по становленню Інституту йшла досить активно. Поступово створювалася матеріально-технічна база, формувався кістяк колективу науковців. Юрій Петрович, будучи тоді на посаді міністра, хоч і не часто

відвідував установу, однак на засіданнях Вченої ради відчувалось, що він не просто в курсі всіх справ про становлення закладу, а й активно керує цим процесом. На прикладі зростання нашого Інституту повною мірою проявилася така менеджерська риса Юрія Петровича***,*** як ***уміння підбирати кадри й керувати ними.***

Недивлячись на високі адміністративні посади, Юрій Петрович був відкритий і привітний до людей, любив жарт і анекдот та разом з цим був вимогливий до виконання ними своїх обов'язків. Від себе хочу сказати, що мені було приємно працювати під керівництвом людини, яка попри високі посади ставилася до тебе з повагою, цінувала тебе за твої наукові надбання. Хочу зазначити, що в «Передньому слові» до монографії «Богиня-Космос і сімка божеств» Юрій Петрович вирізнив мою думку про те, що «для проникнення в семантику символів, тобто розкриття їхнього значення, необхідно дослідити механізм (логіку, закономірності) їхнього формування». Виходячи з цього, я написав окремий розділ «*Логіка формування первісних символів (Роль Тіла Богині в конституюванні архаїчної символіки)*», де досліджується ця проблема, і присвятив його світлій пам'яті Юрія Петровича.

Валентина СУДАКОВА
доктор філософських наук, доцент,
завідувачка відділу соціології культури
Інституту культурології НАМ України

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ САМООРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ Ю. БОГУЦЬКОГО

Адміністративна та громадська діяльність Ю. П. Богуцького в перші роки XXI століття була досить відомою як успішного й ефективного міністра культури України, який також доклав чимало своїх зусиль, спрямованих на розвиток вітчизняної культурології. Саме в той час, незважаючи на свою інтенсивну викладацьку роботу та труднощі керування факультетом соціології в Міжнародному Соломоновому університеті, певну інформацію, хоч і доволі фрагментарну, про його наукову та творчу діяльність я отримувала від своїх колег-викладачів. Проте в 2009 році мене зацікавила його книга — монографія під назвою «Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи» (Богуцький Ю., 2008). Це була теоретична робота, присвячена аналізу досягнень у соціально-філософських та культурологічних дослідженнях особливостей новітніх процесів світового розвитку культурних процесів, а також суперечливих тенденцій демократичної трансформації культурних інституцій та культурних практик в Україні.

Зазначу, що моє детальне вивчення змісту цієї монографії Ю. П. Богуцького стало важливим пізнавальним стимулом формування мого наукового інтересу до наукової теми самоорганізації культурних практик. І цей мій інтерес у подальшому був втілений у декількох розділах опублікованих колективних монографій та статтях у журналі «Культурологічна думка». Але важливим для мене було власне долучення до проблематики специфіки зв'язків соціально-філософського, соціологічного й культурологічного дискурсів. Особливо дискусійними здавалися змістовні зусилля автора з уточнення специфіки об'єкта та предмета культурології, науковий статус якої західними вченими тлумачився доволі абстрактно — як «культурні дослідження» (cultural studies) (Дж. Александер, А. Асман) або ж як аспект загальної «культурної історії» (cultural history) (П. Берк). З огляду на сказане важливо звернути увагу, що в праці Ю. П. Богуцького проблема самоорганізації культури по суті отримала обґрунтування як змістовного аспекту предмета культурології. Мені це було цікаво, проте особиста зустріч з автором була ще попереду.

Варто зауважити, що наукова значущість культурології як спеціалізованої системи знань у сучасному суспільствознавстві для мене була очевидною ще багато років тому. Викладаючи студентам навчальні дисципліни з соціології культури, культури спілкування, соціокультурних проблем суспільного життя, я засновувалася на вже майже традиційних переконаннях вчених щодо «функціональної автономності культури», її «відносної самостійності» як історично здобутого та створеного людьми комплексу фізичних об'єктів, системи символів, цінностей, художніх, мистецьких, етичних норм, які притаманні практично будь-якому способу організації колективного життя з регулюванням і збереженням його. Водночас, доцільно вказати, що зараз, відчуваючи суперечливий вплив новітніх тенденцій глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації суспільного життя, значна група професійних науковців схиляється до інтерпретації

предметної сфери культурології як системи науково-просвітницьких уявлень про особливості існування і функціонування мистецтв, фокусуючи увагу на дослідженнях художніх трендів, зразків і артефактів, у яких відображується «гра» творчих потенцій різних суб'єктів, зразки надприродної краси, а також і естетизовані образи історичного, національно-культурного, традиційного досвіду минулих часів, зміст яких необхідно творчо переосмислювати заради створення «світу» оновленої глобалізованої культури за допомогою власного, безмежно оригінального постмодерного естетичного коду. Власне ця позиція є дуже поширеною, що не тільки не заважала, але сприяла наприкінці XX-го й початку XXI-го століть виданню багатьох навчальних посібників, книг, статей з дуже спрощеними трактуваннями предмета культурології; достатньо побачити в майже кожній з них (як «великої» проблеми) твердження про 200 визначень культури й намагання надати ще одне — своє.

Звісно, що дискусії щодо предмета культурології тривають, але це не має негативного смислу. Власне, тисячоліття вчені й мислителі намагаються визначити предмет філософії і досі не знайшли його адекватного визначення, але дискусії з цього приводу додають цікавості й дослідницької енергії багатьом вченим. Про це свідчать результати фундаментальних досліджень феномену сучасної культури В. П. Андрущенка, В. Ф. Баранівського, В. А. Бітаєва, С. Д. Василенка, Г. А. Гарбар, В. Ю. Даренського, М. І. Михальченка та інших вітчизняних науковців, проведених після отримання Україною незалежності. Важливі результати досліджень культурного простору України були представлені в різних спеціалізованих виданнях, зокрема, колективних монографіях «Художня освіта й суспільство XXI ст.: культурологічні, духовні, мистецькі виміри» (К., 2004), «Духовна культура як домінанта українського життєтворення» (К.: ДАКККіМ, 2005) та інших. Однак, варто зауважити, що запропонована культурологічна аналітика життя українського суспільства в цих та подібних працях реально справляла на мене враження як допоміжна характеристика в соціально-філософських та соціологічних дослідженнях різних аспектів соціальних змін українського суспільства.

Стосовно цього, як мені здалося, таке традиційне усталене ставлення до досліджень культури як до допоміжного ілюстративного елемента вирішення більш важливих суспільних проблем було порушено виданням наукової монографії Ю. П. Богуцького. По-перше, актуальність цієї книги полягала, насамперед, у тому, що після Помаранчевої революції «відголос» українізації стимулював інтерес до вивчення тенденцій і перспектив розвитку або подолання кризових явищ в українському суспільстві саме активними діями його громадян. По-друге, цілком свідоме використання автором у назві монографії поняття «самоорганізація культури», на мій погляд, мало виразну інноваційну спрямованість, оскільки евристичний і пізнавальний зміст цього поняття націлював дослідників на спеціалізоване вивчення нової демократичної хвилі «декомунізації» суспільного життя в Україні, а також на необхідність критичного переосмислення досвіду державницького керівництва культурою, митцями, художниками, творчими спілками, ресурсами, контактами, спілкуванням тощо, оскільки, як відомо, за часів СРСР ніяких «самоорганізацій» у сфері культури (у плані свободи від ідеології і вільного вибору) і бути не могло, бо держава та єдина правляча партія визначались як «головні організатори всіх перемог і досягнень».

Саме тому поняття «самоорганізація культури» для Ю. П. Богуцького стало

принциповим концептуальним виразом антипримусового буття культури. Зокрема, у розділі 3 своєї книги він формулює твердження, що феномен «самоорганізації» є субстанціональним рушієм цивілізаційних трансформацій, що цей феномен є специфічним онтологічним проявом самої суті історичного розвитку культури, що «світовий культурний простір сприяє формуванню глобального культурного мислення і тому попередня історія пов'язана з поетапним рухом до принципово нового рівня культурної самоорганізації» (Богуцький, 2008, с. 179). Аналітична логіка автора є основою обґрунтування тези: «Всесвітові притаманні ознаки та процеси самоорганізації, аналогічні деяким властивостям людського інтелекту…» і далі: «…посередництво динамічних самоорганізованих систем загалом сприяє моделюванню розумових процесів» (Богуцький, 2008, с. 180). Більше того, у висновках вчений фіксує глобальну тенденцію «інтелектуалізації» соціокультурного всесвіту за допомогою процесів самоорганізації різних компонентів матеріального й соціального буття та фіксує, на мій погляд, дуже важливе твердження, що найбільшим перспективним напрямом культурологічних досліджень є аналіз культурогенезу в контексті ієрархії форм і рівнів самоорганізованого буття, тобто самоорганізація є засобом упорядкування, без якого «зростає міра хаотичності й у цьому сенсі самоорганізація є засобом подолання безладу». (Богуцький, 2008, с. 181).

Загалом, значення зазначеної наукової праці, на мій погляд, полягає не лише в концептуальній та інформаційній новизні. Я бачу в ній важливий науковий здобуток шляхом введення в сучасний культурологічний дискурс поняття «самоорганізація». Щоправда, у 2008 році він розглядає його зміст переважно в онтологічному вимірі; але це поняття ще більшою мірою ефективне для розуміння проблем функціонування та розвитку культури та культурних практик в умовах новітніх суспільних трансформацій. Значення цієї проблематики Юрій Петрович чудово розумів і надалі зорганізував групу вчених, які під його керівництвом дослідили найскладнішу проблему розвитку, функціональної специфіки процесів самоорганізації культури, розробили повноцінну культурологічну концепцію, яку виклали в 3-х збірниках наукових праць, багатьох статтях та великій колективній монографії (Богуцький Ю. П., 2019).

Таким було моє інтелектуальне знайомство з Юрієм Петровичем Богуцьким за посередництвом його наукових текстів та ідей, лексики й, у подальшому, інтересом до проблеми самоорганізації, культури та її соціального значення. Але зараз хочу написати про інше. Так, важливою подією мого професійного життя стало запрошення Юрія Петровича мене на роботу в Інститут культурології Національної академії мистецтв на посаду завідувачки відділу соціології культури. Таким чином, таки відбулася реальна зустріч, я прийняла цю пропозицію і протягом 6-ти років із задоволенням працювала під його загальним керівництвом у колективі, який за якістю професіональних і моральних ознак якнайкраще втілював ідеальний тип самоорганізації, незважаючи на організаційні вимоги інституційної регуляції.

Я працюю в цьому колективі й досі, але Юрій Петрович пішов з колективу, пішов від сім'ї, пішов від друзів, пішов з життя. Це для всіх нас велика втрата. Він був успішною людиною; він дуже любив свою родину, піклувався про неї. У своєму житті був «трудоголіком», досягнув значних висот суспільного визнання та поваги. Водночас він був простим, доступним у спілкуванні та, на мій погляд, щедрим на добрі слова, увагу, підтримку, відкритим до людей. Інститут культурології був саме ним створений,

він був його дітищем, його другою домівкою, його постійною турботою і, беззаперечно, його гордістю. Тому він особисто дуже грамотно керував, любив і поважав колектив, не забував про прості речі: поздоровлення зі святами, особливо уважливе й дружнє ставлення до жінок, компліментарність, веселість, живий гумор і завжди всього не занадто. Через свою соціальну й політичну значущість мав можливість допомогти співробітникам у вирішенні важливих життєвих проблем і робив це тихо й ефективно, як він це зробив і для мене.

Ми, я, увесь колектив нашого Інституту пам'ятаємо його. Юрій Петрович належав до тієї рідкісної категорії людей, про відхід яких не лише жалкуєш, але й фізично відчуваєш втрату, коли у світі, який тебе оточує, з'являється спустошення простору, яке ніхто інший заповнити не зможе.

Література:

Богуцький Ю. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія. / Інститут культурології АМУ. — К.: Веселка, 2008. — 199 с.

Самоорганізаційні процеси в культурі України: культурологічний аспект: монографія. / Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль, В. В. Демещенко та ін. — К.: Інститут культурології НАМ України, 2019. — 256 с.

Марина МІЩЕНКО
кандидат юридичних наук,
завідувач відділу культурної спадщини та пам'яткоохоронної справи
Інституту культурології НАМ України

ПОСТАТЬ Ю.П. БОГУЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СФЕРИ

У контексті досліджень доробку фундатора Інституту культурології Національної академії мистецтв України (*далі* — Інституту культурології НАМ України), заслуженого діяча мистецтв України, професора, відомого політика, філософа та культуролога Юрія Петровича Богуцького було поставлено за мету з'ясувати його внесок у процеси реформування національної сфери охорони пам'яток.

Загалом наукові пошуки, присвячені культурологічним аспектам захисту та збереження пам'яток, з часом не втрачають своєї актуальності, вона лише зростає через виняткову важливість культурного надбання для збереження цілісності культури як основи розвитку, звеличення та згуртування української нації.

З огляду на те, що Ю. П. Богуцький неодноразово обіймав керівні посади у сфері культури та мистецтв — тричі міністра галузевого міністерства (серпень – грудень 1999 року; у період з 30 травня 2001 по 3 лютого 2005 року; з 1 листопада 2006 по 18 грудня 2007 року) та двічі заступника міністра (1991–1992 роки — заступник міністра культури; 2011–2013 роки — перший заступник міністра культури України), а також враховуючи його вагомий науковий доробок з фундаментальної культурологічної проблематики, варто всебічно дослідити його діяльність у двох площинах — практичній та науково-теоретичній.

Очевидним є те, що практична складова участі Юрія Петровича в реформуванні національної сфери охорони пам'яток була безпосередньо пов'язана з його професійною діяльністю. Це оприявилося в тому, що за його активної участі в складі авторського колективу визнаних фахівців культурно-мистецької сфери у період з 2008 по 2013 роки було видано мультимедійний збірник «Золоті сторінки України». Кожен з п'яти томів якого, як структурована система світлин, аудіо- та відеообразів, формує унікальний візерунок національної культури нашої держави — від прадавньої до сучасної, зокрема, ознайомлює з різними видами об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення, персоналіями видатних митців, музичними творами та ін.

Також Ю. П. Богуцький був у складі редакційної колегії збірника документів «Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань», який вийшов друком у 2009 році. Для свого часу означену книгу, без перебільшення, можна вважати «настільною» як для фахівців у сфері пам'яткоохоронної справи, так і всіх інших осіб, які виявляли зацікавленість питаннями охорони національних культурних надбань.

У персональному доробку Ю. П. Богуцького наявні наукові праці різних періодів, які в контексті дослідження загальних культуротворчих процесів нашої держави формують систему актуального бачення реалій та перспектив сфери охорони національних надбань.

З огляду на хронологічні межі та ідейну спрямованість, можемо визначити щонайменше три періоди розвитку наукової позиції дослідника.

1. Витоки формування концептуальних підходів щодо захисту та охорони національної культурної спадщини (2004–2008 рр.).

Варто зауважити, що ще понад п'ятнадцять років тому Ю. П. Богуцький цілком обґрунтовано висловлював важливі зауваги стосовно стану, перспектив та проблематики пам'яткоохоронної сфери, які й донині не втратили своєї актуальності. Для прикладу, у контексті дослідження стану та перспектив розвитку культури в Україні ним було визначено, що «охорона і примноження культурної спадщини як частини культурного капіталу нашого суспільства, забезпечення широкого доступу до неї як ключового складника естетичного виховання нинішнього та майбутнього поколінь» належить до стратегічних цілей національної політики нашої держави у сфері культури (Богуцький, 2004). Водночас діяльність, пов'язану із захистом та збереженням культурної спадщини науковцем, було включено до числа основних засад культурної політики держави.

Досліджуючи особливості розвитку деяких галузей культури України за роки незалежності, Юрій Петрович не лише наголошував на загальній недофінансованості сфери культури, але й визначав, що недостатнє забезпечення робіт з реставрації та ремонту нерухомих архітектурних пам'яток призвело до катастрофічних наслідків — від незадовільного до аварійного матеріально-технічного стану більшості з них.

Зокрема, у матеріалах, які було підготовлено для гарячої лінії Кабінету Міністрів України, він визначив, що у вибірці з 2003 до 2007 років ці потреби частково було забезпечено в 2005 році коштами Загального фонду Державного бюджету України, однак лише на третину. Для порівняння: протягом 2018–2020 років ситуація не зазнала суттєвих змін — у 2019 році «видатки розвитку» на реалізацію заходів зі збереження історико-культурної та архітектурної спадщини Загального фонду становили 0 гривень, а 2020 року було передбачено кошти лише на фінансування загальнодержавних заходів у сферах культури та мистецтв включно з охороною культурної спадщини (без розподілу за окремими напрямками).

Також було визначено, що варто підтримати світовий досвід із залучення інвестицій приватного сектору в пам'яткоохоронну діяльність, оскільки відповідно до наявних практик жодна країна світу не забезпечує потребу фінансування означеної галузі винятково за кошти державних цільових програм. З цією метою необхідно розробити чіткий правовий механізм для названої співпраці, де ефективні власники та користувачі кожного з об'єктів культурної спадщини мають права і, разом з цим, неухильно дотримуються визначених законом обов'язків щодо захисту та поводження з пам'ятками.

2. Матеріалізація концептуальних підходів щодо захисту та охорони національної культурної спадщини (2009–2013 рр.).

Названий період, зокрема, відобразився у форматі активної участі Юрія Петровича у формуванні друкованих та мультимедійних видань з культурно-мистецької проблематики, що є свідченням його небайдужого ставлення до культурної спадщини як важливої складової національної культури.

3. Трансформація концептуальних підходів стосовно захисту та охорони національної культурної спадщини (2013–2019 рр.).

Водночас означений період не можна вважати часом заперечення раніше висловлених тверджень, а винятково «розширення» окреслених горизонтів. Так, у межах дослідження особливостей державної політики в умовах нової культурної реальності Ю. П. Богуцьким було підтримано пропозицію запровадити нову інтегральну модель управління культурно-інформаційним простором українського суспільства XXI століття. У ньому, зокрема, зосередити увагу на зміні статичної моделі захисту культурної спадщини на динамічну, тим самим реалізуючи «принцип «працюючої» культурної спадщини» (Богуцький, 2013).

Відповідно до вищеназваного принципу, пам'ятки варто розглядати не як «тягар», монументальні об'єкти, які не несуть видимої користі й лише вимагають значних витрат державних коштів на їхнє утримання, але й потенційно, у межах реалізації програм з державно-приватного партнерства, можуть слугувати каталізатором для розвитку сфери внутрішнього та міжнародного туризму, формування запитів на створення нового культурного продукту для широкого загалу споживачів.

У процесі роботи над фундаментальною темою наукового дослідження «Інституційні та самоорганізаційні засади культуротворення в Україні» Юрій Петрович залишився вірним своїй позиції, однак дещо розвинув її в контексті еволюції креативних та національних культурних індустрій — не обмежуватися лише тим, щоб «зберегти національну культурну спадщину, але й актуалізувати її, тобто перетворити на ключовий чинник національної ідентичності, освіти та виховання молоді, для реалізації креативного потенціалу українського суспільства» (Богуцький, 2019).

Невід'ємною частиною діяльності кожного відомого політика та державного діяча є його публічна взаємодія із представниками засобів масової інформації. У цій площині варто зауважити, що Ю. П. Богуцький неодноразово у своїх виступах, зокрема з трибуни Верховної Ради України, на брифінгах для представників медійного простору, послідовно наголошував на тому, що українська культура та духовність «завжди мали чільне місце серед української людності й в українському суспільстві…». Також він акцентував увагу на негативних явищах, які заважають сталому розвитку культури та збереженню культурних надбань — «бурхливий розвиток будівництва, захоплення територій, негативи, які існують у ринковій економіці…» (Степула, 2004).

Отже, з урахуванням усього вищезазначеного, внесок Ю. П. Богуцького в розбудову національної пам'яткоохоронної сфери можна вважати вагомим не лише в контексті фактично зробленого, але й з огляду на ті цілковито виважені ідеї, які він висловлював, однак не встиг утілити в життя. Означені здобутки оприявилися не лише в публікаціях наукового змісту, текстах чинних нормативно-правових актів, але й у його участі в багатьох національних та міжнародних тематичних заходах.

Пропозиції Юрія Петровича щодо реформування сфери національної культури нашої держави та такої її важливої складової, як пам'яткоохоронна діяльність навіть через десятиліття не втратили своєї актуальності, однак до цього часу не були повною мірою реалізовані.

Література:

Степула, Н. (2004, 1 лютого). *Дискусія в прямому ефірі радіо Свободи «Про і контра»*. Тема: Культура в Україні: набутки, проблеми, перспективи. Гості: Юрій Богуцький — міністр культури і мистецтв України; Микола Жулинський — народний депутат України, академік. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/912415.html

Богуцький, Ю. П. (2004). *Стан та перспективи розвитку культури в Україні*. *Науково-методичне видання.* К.: ДАКККіМ, 2004. С. 10–11.

Богуцький, Ю. П. (2013). Державна політика в умовах нової культурної реальності. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць.* К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України. № 6. 2013. С. 7–12.

Богуцький, Ю. П. (2019). *Самоорганізаційні процеси в Україні: культурологічний аспект.* Монографія. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2019. С. 115–132.

Олександра ОЛІЙНИК
кандидат культурології, завідувач відділу
теорії та історії культури Інституту культурології НАМ України

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ І САМООРГАНІЗАЦІЙНИХ ОЗНАК КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ

Пошук єдиної концепції, що об'єднала б дослідження історії розвитку культури і мистецтва із концептуалізацією власне процесу культуротворення та адміністрування культури за природою потребує найширшої міждисциплінарності в термінологічних пошуках, методологічних підходах і аналітичних підтвердженнях. Самоорганізація та інституалізація культури — процеси взаємозалежні, і коректність їхнього дослідження залежить від історичного й практичного контекстів. Самоорганізацію культури можна вважати лейтмотивом наукового пошуку академіка НАМ України Ю. П. Богуцького, теоретичні погляди якого ґрунтуються на багаторічному практичному досвіді державного управління в галузі культури, підкріпленого філософією і теорією культури. Так, за нашими спостереженнями, наукова проблематика самоорганізації в культурі в дослідженнях Ю. П. Богуцького об'єднує онтологію, історію та імплементацію концепцій самоорганізації та інституалізації в практичній площині (Богуцький, 2010).

Ідеєю цієї публікації є ретроспектива світових напрацювань з інституційної теорії мистецтва, що, можливо, не мали прямого зв'язку з науковими пошуками Ю. П. Богуцького, але, на нашу думку, підкреслюють актуальність наукового доробку й проблематики загалом.

У монографії «Самоорганізація: онтологія, динаміка, перспективи» (Богуцький, 2008) Ю. П. Богуцький опирається на ширший контекст самоорганізації культури й відтак приділяє значну увагу дилемі вибору критеріїв дослідження культурної історії, опираючись на загальноприйняте протиставлення духовних матеріальним, але й не заперечуючи приналежність культури до обох площин, і застерігає від такого протиставлення. Автор розгортає трактування «культурної історії» — на його думку, надприродного процесу, — визначаючи вихідні дослідницькі позиції в межах загального методологічного підходу: досліджувати процеси культуротворення і культурогенез, як один із модусів матеріального буття, абстрагуючись від специфічних рис суспільної історії, чи, навпаки, підходити до нього як до наднатурального феномену, абстрагуючись від того, що складає його фізичну основу, яка повертається, зберігаючи свою ідентичність (Богуцький, 2008, с. 18–19, 26).

Науковою проблемою питання інституалізації культури і її самоорганізації визнано лише в 1980-х рр., хоча дослідження інституалізації невідривно пов'язане з дослідженнями самоорганізаційних і трансформаційних процесів у культурі мистецтва від початку XX ст. Серед світової наукової спільноти зацікавленість процесами самоорганізації культури та інституалізації мистецтва, на думку Алеся Дебеляка (Debeljak, 1998), спровокував «теоретично незрілий, але вражаючий дебют концепції «постмодернізму» в осередках прибічників радикальної соціальної теорії» (Debeljak, 1998). Хоча цьому передувала філософська дискусія щодо сутнісного визначення «твору мистецтва», один із учасників якої і запропонував у визначенні твору мистецтва спиратися на інститут мистецтва, так званий «світ мистецтва» (Dickie, 1969). Самоорганізацію культури і її

інституалізацію можна вважати пріоритетним науковим зацікавленням академіка НАМ України Ю. П. Богуцького, науковий погляд якого ґрунтується на багаторічному практичному досвіді державного управління в галузі культури, підкріпленого філософією і теорією культури. Так, за нашими спостереженнями, проблематика самоорганізації в культурі об'єднує й історичний контекст (передумови й наслідки появи нових художніх шкіл, нових інституцій культури), і теоретичний (зокрема організаційні й економічні особливості відносин у створенні й поширенні творів мистецтва й культурних об'єктів).

Однак, беззаперечно, проблема не втратила актуальності й у наш час, зважаючи на накопичений обсяг прикладних і теоретичних досліджень, усе одно продовжується пошук повного, комплексного визначення понять «культура», «мистецтво», «твір мистецтва» й дискусійна апробація концепцій, пов'язаних і з їхньою інтерпретацією та аналізом у різних площинах досліджень (теоретичних, практичних, художніх).

Через розрив у тлумаченні феноменів культури представниками різних напрямів гуманітарних досліджень метою статті є спроба представити інституційний підхід дослідження культури як методологічний інструмент, що підтверджує гіпотезу про визначальну роль мистецького середовища («інституту культури») в легітимації мистецтва та його артефактів.

Звужене розуміння інституалізації культури і мистецтва й інституту мистецтва як мережі закладів культури, пов'язаних із розвитком інституційної системи освітніх мистецьких шкіл і напрямів підготовки фахівців, є найбільш поширеним, але неповним і відтак украй обмежує предметне поле дослідження культуротворення як динамічного самоорганізаційного процесу. У філософії мистецтва і культури, у соціології культури категорія «інститут» описує радше соціальні процеси, пов'язані з питанням не тільки організаційно-економічних умов, але й суспільної легітимації мистецтва і культури. Інституції культури — у вузькому розумінні — регулюють соціальні відносини, однак важливо зауважити — структурують, регламентують, координують, але не визначають їх. Інститути культури формуються під впливом соціальних відносин, але залишаються структурною частиною більш загальної практики, тому не можуть визначатися лише за організаційною сутністю (театри, музеї, кіностудії, школи). Дослідження інституційних аспектів культуротворення знаходиться на перетині кількох наукових дисциплін: культурології, соціології, економіки, філософії культури.

Дослідження інституційних засад культуротворення передбачає уточнення ключових понять, зокрема й викладених в наявних концепціях. Одним із головних завдань дослідження інституційних засад культуротворення є подолання концептуальної прірви між філософією культури й естетикою, яка зосереджується переважно на символічному й естетичному визначенні творів мистецтва, і прикладними дослідженнями економіки культури, що, не втручаючись у дискусію щодо естетичної цінності творів мистецтва, орієнтується на соціальні процеси, що споріднюють твори мистецтва з іншими товарами й послугами. Як ми вище згадували, застерігав від однобічного дослідження культурної історії і самоорганізаційних процесів в культурі й Ю. П. Богуцький.

Авторів контроверсійної філософської концепції, що ввійшла в історію філософії мистецтва під назвою «інституційна теорія мистецтва», до теоретичного пошуку спонукала потреба запропонувати власне визначення «твору мистецтва»: твір мистецтва повинен сприйматися як «відкрите поняття», що не може бути чітко визначено через «загальну невизначуваність», «змінну природу» й «неможливість розкриття сутнісних

і специфічних рис творів мистецтва» (Дземидок, 1997, с. 222). Авторам інституційної концепції, з одного боку, вдалося провести скрупульозний аналіз соціальних зв'язків, властивих образотворчому мистецтву, і частково пояснити й структурувати їхні особливості, тобто, за словами Т. Коена (Cohen, 1998), «прояснити незрозуміле», опонуючи усталеній філософській традиції визначення мистецтва. Подібно, але під іншим кутом викладає бачення на суспільний інститут культури Ю. П. Богуцький: «Культура є відносно автономною системою, яка історично самовідтворюється, самоорганізується і перебуває в постійній взаємодії з іншими підсистемами суспільства. Усі ж соціальні реалії витлумачуються через культурні процеси (творча чи комунікативна діяльність), завдяки яким набувають певного значення». (Богуцький, 2010, с. 8–9)

Вихідними поняттями інституційної теорії є «світ мистецтва» і «мистецтво як соціальний інститут». Термін «світ мистецтва» запропонував Артур Данто в 1964 році в однойменному есе, у якому, пояснюючи природу мистецтва, припустив, що «побачити художнє в об'єкті можливо тільки завваживши непідвладне оку — атмосферу художнього знання, освіченість з історії мистецтва — тобто світ мистецтва» (Danto, 1964). Ця теза надихнула філософа Джорджа Дікі, якого вважають головним ідейником інституційної теорії мистецтва, і в статті «Визначаючи мистецтво» (Dickie, 1969) він наголошує на соціальній функції визнання суспільством статусу творця та артефакту таким, що є притаманним певному мистецькому середовищу, порівнюючи соціальні взаємини у світі мистецтва з іншими соціальними інститутами — процедурою присудження наукового ступеня, таїнством причастя та узаконенням шлюбу.

Визначення Дікі враховує два критерії, кожен з яких, якщо їх подати окремо, є необхідною умовою, а лише в поєднанні вони складають достатню умову для виділення предметів, які варто вважати творами мистецтва. Перший критерій — це «артефакт»: кожен твір мистецтва в класифікаційному розумінні є предметом, створеним людиною. Другий критерій — інституційність, тобто визначена видова відмінність. Отже, за Дікі, твором мистецтва варто вважати такий продукт людської діяльності, якому було надано статус «художнього» спеціальним суспільним інститутом — світом мистецтва (Sclafani, 1973, с. 111).

Якщо розуміти інститут як сферу, що охоплює й художню практику, світ мистетцва є суспільним інститутом значно менш формальним (на відміну від переважної більшості інших інститутів) і містить як спеціалізовані інститути (театри, музеї, галереї, філармонії, академії, навчальні заклади тощо), так і персоналії, пов'язані з функціонуванням та існуванням мистецтва (художники як продуценти мистецтва, працівники культури (співробітники всіх мистецько-культурих установ і організацій), споживачі мистецтва, колекціонери, критики, історики та теоретики мистецтва). Однак, за концепцією Дж. Дікі, сутнісне зерно світу мистецтва складається з художників (творців мистецтва), виконавців (музикантів, акторів) та споживачів мистецтва (аудиторії, яка охоплює і критиків, теоретиків, мистецтвознавців, і колекціонерів) (Дземидок, 1997, с. 224).

Прибічники інституційної теорії мистецтва наголошують, що характерні риси мистецтва (сутнісні й загальні) потрібно знаходити не в предметних або функціональних характеристиках творів мистецтва, а в особливостях контексту, у якому мистецький твір створено. Найближчим культурним контекстом є його художня практика — світ мистецтва, особливий суспільний інститут і визначена система художніх інститутів (Дземидок, 1997, с. 221).

Однак обґрунтування Дікі не отримало схвалення серед його сучасників. До числа опонентнів приєднався і Артур Данто, який, застерігаючи від подібної інтерпретації власного визначення «світу мистецтва», у подальших філософських працях відмовився від своєї ролі у виникненні інституційної теорії. Критики підкреслювали «поверховість суджень Дж. Дікі», звинувачували його у використанні формальної мови для характеристики інституційності мистецтва, начебто концепція Дікі ґрунтувалася на розуміння інституту у вузькому значенні — Дженерал моторс, кіностудія «Коламбія пікчерз», католицький костел тощо. У відповідь Дікі заперечив, що насправді його теорія виходить із більш широкого визначення інституту як культурної практики — практика створення і споживання мистецтва як ілюстрації. Надзвичайно важливим елементом інституту є світогляд художників, або ж ціннісна орієнтація суспільства щодо мистецтва. Саме це складає сутнісний елемент найближчого контексту художньої діяльності: будь-який художник може розірвати контакти з більшістю суспільних інститутів, однак не може ізолюватися від інституту, яким і є власне мистецтво — від світу мистецтва. Дікі пояснює, що «інституційна теорія покликана описати інституційну структуру художньої діяльності. Теорія заперечує вічну сталу сутність мистецтва, оскільки вона зважає на змінну природу світу мистецтва і його законів» (Дземидок, 1997, с. 237).

До переваг концепції відносять спробу «перебороння суб'єктивізму й натуралізму шляхом використання суспільних критеріїв під час визначення твору мистецтва, що спонукає враховувати новаторські явища в новітньому мистецтві», зокрема Т. Коен у критичній статті «Можливість мистецтва: нотатки до пропозиції Дікі» (Cohen, 1978) зауважує: «Безсумнівна заслуга Дікі в тому, що він виразно заявляє, що художність є частково суспільною властивістю. якщо це так, то я не збираюся критикувати Дікі в деталях» (Cohen, 1978).

Зрештою для відповіді на критику в 1984 році Дж. Дікі представив виправлену й допрацьовану версію інституційної теорії, уточнюючи, що природу мистецтва можна найповніше охарактеризувати за допомогою п'яти тісно пов'язаних одне з одним понять: художник, твір мистецтва, публіка, світ мистецтва й система світу мистецтва, де світ мистецтва — це узагальнення попередніх чотирьох понять, правильне розуміння яких є неможливим поза загальним контекстом.

Цікаво, що, незалежно від Дікі, подібну теорію запропонував Т. Дж. Діффі (Yanal, 1998) у статті «Республіка Мистецтво», що побачила світ у той рік, що й перша публікація статті Дж. Дікі. Діфі, подібно до Дікі, застосовує до мистецтва терміни «статус» і «присуджений», хоча й звертаючись до того, що він називає «республікою мистецтва». Концепція Діфі є повністю «оціночною»: у визнанні твору називатися мистецьким має від початку бути цікавість і цінність, які відповідають (а зрештою і визначаються) не особистому смаку окремого «уповноваженого поціновувача», і не суспільному загалом, а визнається спільним рішенням окремої соціальної групи — «почесними громадянами республіки мистецтва», до числа яких Діфі відніс митців, виконавців, глядачів, критиків і зрештою всіх, хто задіяний у мистецтві. Повноваження таких громадян поширюються як на визнання, так і на позбавлення статусу художнього, до того ж рішення в республіці мистецтва не обов'язково повинні бути раціональними або обґрунтованими (Yanal, 1998, с. 5).

Іншу версію інституційної теорії мистецтва запропонував американський філософ Тімоті Бінклі (Yanal, 1998, с. 6). Його концепцію побудовано на полеміці з традиційною естетикою, з одного боку, з іншого — з визначенням Дж. Дікі. Т. Бінклі погоджується із сут-

нісним концептом інституційної теорії мистецтва — інституційною природою мистецького середовища, оскільки вважає, що художній статус твору мистецтва засвідчується не його можливими естетичними якостями та цінністю, а лише його місцем у світі мистецтва, у художній практиці. За Бінклі, місце у світі мистецтва є єдиною спільною рисою розмаїття творів мистецтва, інших споріднених рис немає. Бінклі відкидає поширене переконання традиційної естетики про те, що спільними й специфічними рисами творів мистецтва є доступні для сприйняття естетичні якості художнього твору й естетичні переживання. Естетичність не є необхідною і не є достатньою умовою для отримання будь-яким продуктом творчої діяльності статусу твору мистецтва. Художнє втілення стає твором мистецтва після того, як його включено до каталогів творів мистецтва, а не завдяки визнанню будь-якого представника світу мистецтва (за Дж. Дікі). «Твір мистецтва є творенням, що конкретизується в межах художньої практики каталогізації» (Дземидок, 1997, с. 250).

Борис Дземидок пропонує узагальнене пояснення інституційної теорії мистецтва, що, на його думку, відповідає змісту доволі абстрактного й занадто узагальненого викладу ідей авторів: інституційна теорія мистецтва зводиться до тези, що «твір мистецтва — це предмет, який в певному суспільстві вважається мистецьким» (Дземидок, 1997).

Важливими є відповіді на питання: які предмети й чому вважаються творами мистецтва в певній культурі, в окремий історичний період та в визначенній суспільній групі, й інституційна теорія мистецтва для подібних досліджень є важливою вихідною робочою формулою, що не має абстрагуватися від естетичних переживань чи структурних рис мистецьких творів.

Зв'язок мистецтва із специфікою його організаційної форми зазвичай входить в обсяг «позафілософських питань», якими мають займатися інші наукомісткі дисципліни — економіка, соціологія або історія. Тож цінність інституційної теорії мистецтва для культурології і філософії культури є безумовною. Теорія вирізняється серед інших філософських концепцій (зокрема й гіпотеза А. Данто й розвинута із неї концепція Дж. Дікі), оскільки проявила найбільшу чутливість до взаємин мистецького з економічним, однак через низку причин теорія зупинилася на рівні узагальнення, що, своєю чергою, позбавляє її перспективи детального аналізу специфіки економічних відносин. На думку Стюарта Мартіна (Martin, 2007), попри теоретичну недосконалість інституційна концепція та похідні гіпотези мають значний потенціал для аналізу економічних особливостей мистецтва, але за однієї умови – філософська дискусія щодо «визначення мистецтва» має залишатися недоторканною (Martin, 2007 с. 15). Натомість у дослідженні Олава Вельтіуса (Velthius, 2005), предметом якого став арт-ринок і, першою чергою, соціоально-економічна його специфіка, автор зауважив, що в сучасних наявних економічних системах існує три механізми визначення ринкової ціни (Velthius, 2005, с. 80): насамперед (і найбільш поширена практика) — особисті перемовини — механізм, успадкований від практики попередніх економічних систем, другий механізм — аукціонне визначення цін: попри те, що вважається класичним механізмом для більшості товарів і послуг сучасного виробництва, застосовується, окрім творів мистецтва, лише до обмеженого обсягу товарів (зокрема продукція сільськогосподарського виробництва, рибного господарства, тваринництва, садівництва та металургії). Третій механізм ціноутворення — попереднє встановлення ціни, що визначалася деперсоналізованою публікою в XIX сторіччі й з'явилася як альтернатива індувідуальним перемовинам. Усі три механізми, названі дослідником, мають спільну рису — ринкова вартість твору мистецтва спирається, першою чергою, на відно-

сини художника (продуцента), дилера (посередника) та аудиторії (споживача) й іншого «економічного» контексту поза соціальним для визначення ціни твору мистецтва немає. Очевидною є залежність ціни від соціального статусу митця, від визнання його праці мистецьким осередком, тобто тим, що Дікі називав «інститутом мистецтва», а не навпаки, як тривалий час прийнято було вважати, що нівеляція художнього відбувається засобами визначення економічного. Схожу гіпотезу висуває і словенський історик культури Алесь Дебеляк (Debeljak, 1998), який у дослідженні історичних форм інституту мистецтва зауважує, що з трьох основних способів підтримки мистецтву (патронування), притаманних традиційним соціоісторичним утворенням, два пов'язані з соціальними відносинами й світоглядним впливом: безпосередньо між митцем і благодійником, коли «соціальна група приваблює художників (митців) розділити власні світоглядні переконання, створюючи доброзичливу морально-інтелектуальну атмосферу, водночас надаючи економічну підтримку» (Debeljak, 1998, с. 63), та опосередковано між твором мистецтва й соціальною групою, яка «засобами економічного й ідеологічного домінування обирає твори мистецтва, потенціал яких відповідає вимогам у соціальному статусі, естетичній цінності й ідеологічних настановах» (Debeljak, 1998, с. 63). Третя форма обмежується «предметними відносинами» й передбачає «оцінку загального стилю в поєднанні зі специфічними вимогами до техніки виконання, матеріалів і пропорцій» (Debeljak, 1998, с. 63).

Статус або рівень інституалізованості мистецтва в суспільстві є відмінною рисою різних його типів. Так, соціолог культури Р. Вільямс (Williams, 1998) зауважив, що саме рівень інституалізації, сформований у конкретному соціоісторичному, суспільно-політичному контексті, залишається важливим критерієм для визначення організаційної специфіки різних типів суспільств і функцій культури і мистецтва в них. Зокрема, у праці «Соціологія культури» (Williams, 1998) Вільямс звертається до аналізу інститутів і формацій культури та зауважує, що інституційна природа мистецтва підтверджується «досвідом давніх суспільств, коли митець отримував офіційне визнання як «частина центральної соціальної організації»» (Williams, 1998 с. 37). На прикладах з історії традиційних кельтських суспільств, що визначають *організаційні відмінності* різних типів суспільств, автор прослідковує специфічну роль офіційно визнаних митців від давніх суспільств до структурованого аристократичного суспільства. Офіційне визнання та приналежність до «центральної соціальної організації», звісно ж, розкриває соціальні зв'язки митця із суспільством, і особливо — із владою. Р. Вільямс наголошує, що «із послабленням централізованої влади, змінюються соціальні відносини та інститут офіційного визнання мистецтва, яке стає більш соціально відстороненним, вивільненим від завдань легітимації влади й верифікації історії» (Williams, 1998 с. 37). Поступово з виразнішою функціональною диференціацією мистецтва і культури «офіційне визнання» і «патронаж» втрачають позірно очевидні інституційні риси, і надалі в суспільстві визначаються як «акт (дія) соціального вибору» (Williams, 1998 с. 38). Натомість інші дослідники , зокрема А. Гюйссен (Huyssen, 1986) і Річард Максвелл з Тобі Міллером (Maxwell, Miller, 2005), сучасний етап інституалізації культури нерозривно пов'язують з трансформацією європейського суспільства в XVIII сторіччі, що є наслідком зниження клерикального впливу на мистецтво й культуру й підсилення їхнього значення *ринковими механізмами* й політикою, що зумовили кризу культури наприкінці XIX сторіччя, яка також пов'язана з демократизацією суспільства й розвитком нових техніко-організаційних форм виробництва (у тому числі й культурного). Понад те, на думку С. Мартіна (Maxwell, Miller, 2005), саме завдяки зменшенню церков-

ного тиску й контролю з боку церкви, що привело до зміни і форми, і сутності патронатної підтримки, мистецтво набуває рис незалежної автономії та окремого соціального інституту, якому властиве «відчуття незалежності, завершенності й самоцінності» та який є своєрідним «орнаментом культури капіталізму» (Maxwell, Miller, 2005, с. 16).

Отже, з XVIII ст. із набуттям специфічних — відмінних від інших галузей господарювання та суспільних відносин — соціоекономічних механізмів культурне виробництво створює унікальну інституційну систему, що формується за різних соціополітичних умов і форм організації творчої праці.

«Інститут культури» можна визначити як сферу, що включає соціальну організацію продукування, поширення та посередництва культурних продуктів та послуг (Hasitschka, 2005, с. 3), з одного боку, і самоорганізаційні форми культурно-мистецького середовища (академії, гільдії, школи та творчі об'єднання тощо). Розуміння інституту мистецтва і культури є неможливим поза соціально-економічними відносинами, особливо давніми їхніми формами — меценатством та іншими патронатними формами, зміна яких, як вже зазначалося вище, стала закономірним наслідком послаблення соціальної залежності мистецтва від влади — церковної та державної, що, з одного боку, забезпечувало незалежність праці, з іншого — викликало соціальну та фінансову невизначеність. Зміна соціальних взаємин на користь «свідомого обміну» докорінно змінює принципи соціального самовизначення і «патрона» та водночас стає для мистецтва специфічною організаційною формою та економічною системою, що підпорядковує художнє самовизначення наявним правилам і оцінкам (Williams, 1995, с. 39).

Загалом якщо сприймати інституційну теорію мистецтва на спробу розтлумачення більш прикладних аспектів творчості, то теорія Дікі в спрощених і узагальниних рисах доволі чітко пояснює відмінність соціальної природи мистецтва від інших видів діяльності.

Сьогодні, майже півстоліття по тому, як інституційну теорію мистецтва вперше було озвучено, дослідження культури й інтерпретація її феноменів за допомогою інституційного підходу стає комплексним методологічним підходом, у якому вирізняють чотири головні напрями (Hasitschka, 2005): культурний сектор (працівники культури, культурні інституції і культурне виробництво, гендерні питання, медіа, технології тощо), культурна політика (законодавча мережа, політичні структури, макроекономічні умови), економіка культури (культурні блага, обсяги культурного виробництва, зайнятість, спонсорство й благодійність) та публічна сфера (сприйняття та споживання культурних благ, види мистецтва в публічному просторі, культурна ідентичність і громадянське суспільство, культура й політичні артикуляції) (Hasitschka, 2005, с. 10). Підкреслимо, що кожен з наведених напрямів, якщо наслідувати думку критиків теорії Дікі, на перший рівень дослідницьких завдань виводить «узагальнені» соціоекономічні, соціоісторичні та суспільні аспекти, залишаючись осторонь від філософської дискусії щодо сутнісної та естетичної цінності мистецтва. Подібно до визначення «мистецтва» Джоржем Дікі, прибічники інституційного підходу досліджують «феномени культури» в межах специфічих культурних об'єктів (артефактів і практик), окреслені конкретною інституційною структурою. Інституційній підхід, подібно до інституційної теорії Дж. Дікі, апелює до культурного блага як до кандидата для суспільного визнання (Hasitschka, 2005, с. 3). Предметне поле дослідження інституалізації культури включає інтерпретацію артефактів культури та їхнє оцінювання, соціальні відносини в межах культурних практик, взаємодію деяких організацій культури, економічний обмін продуктів і послуг культурного

призначення, умови професійної практики (у тому числі освітня система), аналіз культурної політики (Hasitschka, 2005, с. 10), тобто переважно соціально-економічні відносини й аспекти мистецького середовища. І саме з цього випливає головна відмінність цього напряму досліджень з прикладної культурології від низки гуманітарних дисциплін, що так чи інакше дотичні до інтерпретації феноменів культури.

Підсумувати ретроспективу дослідження інституціалізації культури і мистецтва та критики концепції як такої можемо дещо узагальнюючою примирною тезою Ю. П. Богуцького: «Культура є відносно автономною системою, яка історично самовідтворюється, самоорганізується і перебуває в постійній взаємодії з іншими підсистемами суспільства. Усі соціальні реалії витлумачуються через культурні процеси (творча чи комунікативна діяльність), завдяки яким набувають певного значення» (Богуцький, 2010, с. 8–9), яку продовжимо — «…і завдання теорії культури скрупульозно й невпинно досліджувати сплески самоорганізації, попереджаючи спади й «соціальні буревії, пожежі та забруднення».

Література:

Богуцький, Ю. (2008). *Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи: монографія*. Інститут культурології АМУ. 199 с. ISBN978-966-01-0463-1

Богуцький, Ю. (2010). Самоорганізація культури і культурна політика. *Культурологічна думка*, 1'(2). Інститут культурології НАМ України. С. 8–14

Дземидок, Б. (1997). Американская философия искусства: основные концепции второй половины XX века — антиэссенциализм, перцептуализм, институализм. *Антология*. Пер. с англ. Под ред. Б. Дземидок и Б. Орлова. Екатеринбург: Деловая книга; Бишкек: Одиссей. 320 с. ISBN 5-88887-029-6

Cohen, T. (1978). The possibility of Art: remarks on a proposal by Dickie. *Philosophical Review*. Vol. LXXXII, #1.

Danto, A. (1964). The Artworld. *The Journal of Phulosophy*. Vol. 61. Issue 19. American Philosophical Association Eastern Division Sixt-First Annual Meeting. Pp. 71–84.

Debeljak, A. (1998). *Reluctant Modernity*: The institution of art and Its Historical Forms Boston, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 211 p. ISBN 0-8476-8582-9

Dickie, G. (1969). Defining Art. *American Philosophical Quarterly*. Vol. 3. 1969.

Hasitschka, W. (2005). Cultural Institutions Studies: Investigating the Transformation of Cultural Goods. *The Journal of Arts Management, Law and Society*. Vol. 35/#2. Heldref's Puclications. Pp. 147–158.

Huyssen, A. (1986). *After the Great Divide*: Modernism, Mass Culture, Postmodernism Indiana University Press: USA. 244 p. ISBN 0-253-10057-7

Martin S. (2007). The absolute artwork meets the absolute commodity. *Radical Philosophy*. # 146. 2007, November/December. P. 15–25.

Maxwell, R. (2005). The cultural labor issue. *Social Semiotics*.Vol. 15, #3, 2005. Routledge. P. 261–266. ISSN 1035-0330 147-1219

Sclafani, R. J. (1973). Art as a social institution. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. American Society for Aesthetics. Vol. 32 #1. P. 111–114.

Velthius, O. (2005). *Talking Prices*: Symbolic Meanings of Prices on the Market for Contemporary Art. Princeton University Press. 264 p.

Williams, R. (1995). Sociology of culture (foreword Bruce Robbins). *Schoken Books*. The University of Chicago: USA. 248 p. ISBN 0-226-89921-7

Yanal, R. (1998). The institutional theory of art. *The Encyclopedia of Aesthetics*, ed. Michael Kelly, Oxford University Press. P. 1 — 7.

Віолета ДЕМЕЩЕНКО
кандидат історичних наук,
доктор філософії (PhD., історія), доцент,
провідний співробітник відділу антропології культури
Інституту культурології НАМ України

Тетяна ГАЄВСЬКА
доктор філософії (PhD),
кандидат історичних наук,
Інститут культурології НАМ України

НА СПОМИН ПРО ЮРІЯ ПЕТРОВИЧА БОГУЦЬКОГО

Юрій Петрович Богуцький був директором Інституту культурології НАМ України, академіком, віце-президентом НАМ України, професором, кандидатом філософських наук, а також науковим керівником декількох фундаментальних наукових тем, як-от «Інституційні та самоорганізаційні засади культуротворення в Україні». Робота над темою була розпочата в 2016 році та здійснювалася протягом 2017–2019 років. Відповідальність за виконання теми було покладено на колектив співробітників відділу науково-творчих досліджень з теорії та історії культури, відповідальним виконавцем була кандидат історичних наук, доцент В. Демещенко.

У перший рік дослідження теми (2016) було визначено методологію і теоретичні засади дослідження інституційних та самоорганізаційних форм культуротворення, уточнено хронологічні межі дослідження, визначено філософську концепцію та розроблено її стратегію, зібрано джерельну базу, відповідно до наукової теми дослідження, підготовлено наукові публікації, ідеї яких були апробовані на наукових форумах: конференціях, круглих столах, семінарах.

Упродовж 2017 року було створено концептуальну модель аналізу інституційних і самоорганізаційних форм культуротворення. Під час наукових розвідок підтвердилася висловлена гіпотеза щодо необхідності взаємодії інституційних та самоорганізаційних систем культуротворення, що значно посилить їхню роль у процесі ствердження нової культурної політики на теренах України. Було визначено необхідність у систематизації підходів до означення самоорганізації культури, аби наблизити реалізацію практичних запитів теоретичних культурологічних досліджень.

За 2018 рік була опрацьована концепція міжнародної культурної співпраці України з країнами Європи в сучасних умовах глобалізації. Під час наукових розвідок підтвердилася висловлена гіпотеза щодо необхідності розвитку новітніх інформаційних технологій на теренах України, що несуть нові можливості для розвитку й взаємодії з іншими європейськими національними культурами та вказують нові шляхи для взаємної самоорганізації в міжнародному культурному просторі.

За період 2019 року була розроблена методологічна та історично-теоретична концепція теорії самоорганізації, яка спрацьовує як в міжнародному просторі, так і на теренах України, а також розроблено прикладний аспект цієї теорії, що вилилась на сторінки монографії «Самоорганізаційні процеси в Україні: культурологічний аспект», опублікованої в 2019 році.

Безумовно, що без підтримки Юрія Петровича було б складно вивчати й втілювати в життя цю складну тему.

За ініціативою Ю. П. Богуцького в межах виконання наукової фундаментальної теми була здійснена колективом ІК НАМУ в 2017 році цікава робота, науково-аналітичне дослідження «Сучасні засади культуротворення в Україні: мережа, нормативно-правова база, діяльність» з використанням відкритих вітчизняних і зарубіжних інформаційних джерел, а також деяких фактографічних матеріалів інших установ.

Це дослідження містить аналіз сучасної правової бази сфери культури в Україні з урахуванням досвіду її активного реформування в період 2010–2017 років. Було здійснено аналіз динаміки бюджетного фінансування галузі культури, також зроблено порівняльний огляд використання сучасних конкурентно-грантових форм підтримання культуротворення в Україні та деяких країн Західної і Центрально-Східної Європи. Здійснено детальний огляд основних параметрів та різноманітних тенденцій розвитку різних видів культурної діяльності та креативних індустрій у сучасній Україні, включаючи театральне мистецтво, концертно-гастрольну діяльність, кіномистецтво й кінопрокат, візуальне мистецтво та арт-ринок, бібліотечну справу й підтримку національного книговидання, музейно- й пам'яткоохоронну справу, діяльність клубних закладів у регіонах України, було закцентовано увагу на діяльності мережі професійної мистецької освіти.

Загалом мета науково-дослідної роботи полягала у виявленні особливостей функціонування та взаємодії національної української культури та процесів самоорганізації на міжнародному рівні, а також їхньої взаємодії в сучасному культурному просторі за умов глобалізації.

У сучасному культурному просторі піддаються випробуванням, здавалось би, усталені явища, такі як ідентичність та культури модерних європейських націй. Уже пройшли часи, коли національні культури принаймні великих, розвинених країн могли претендувати на монопольну роль хоча б у власному культурному просторі. Такий наслідок глобалізації і «віртуалізації» культурного життя зачепив майже всі регіони планети, але особливо помітний він у невеликих та етнокультурно неоднорідних країнах. Однак глобалізаційне розмивання меж національних культур породжує не лише виклики чи загрози їхньому дотеперішньому модусу існування, а й створює нові можливості для розвитку, нові поля активної співпраці між «недомінантними» культурами.

Досить часто Юрій Петрович зауважував, що в наш час політичний клас усіх без винятку європейських держав підкреслює пріоритет «громадянської інтеграції». Популярні до цього розмови про підтримку культурного розмаїття відійшли на другий план. Однак не можна заперечувати, що в близькому майбутньому відбудеться чергове зміщення в публічному дискурсі, як результат цінності культурного діалогу й взаємної толерантності знову потіснять цінності національної згуртованості. Подібна ситуація не видається неможливою, враховуючи, що оголошений поворот до асиміляціонізму через міжнародні причини (війни, релігійні конфлікти, економічні та політичні кризи) був адресований всередину держав, тоді як з позиції зовнішньополітичного іміджу більш продуктивною була й залишається демонстрація їхньої готовності й здатності гарантувати право громадян на вибір культурної ідентичності.

Не випадково в міжнародних правових документах (наприклад, в Європейській

рамковій конвенції про захист національних меншин) є формулювання про заборону насильницької асиміляції. Ця проблема дуалістична, з одного боку, вона набуває плюралістичного характеру, з іншого, інтеграціоністського, але справжня глобальна проблема полягає в інкорпоруванні нового населення в соціальні інститути держав, які є приймаючою стороною.

У сучасних умовах глибинної і суперечливої соціокультурної трансформації, спричиненої глобалізацією, а у випадку Центральної і Східної Європи ще й посткомуністичними змінами, найсуттєвішим виявляється дослідження готовності національних культур реагувати на виклики часу, що може розглядатися як свідчення їхньої зрілості й стабільності, як ознака усвідомлення власної національно-культурної ідентичності та спроможності до рівноправного міжкультурного діалогу у світовому культурному просторі.

Сьогодні багато фахівців вважає, що в умовах глобалізованого й комерціалізованого культурного простору ключовим чинником для розвитку національних культурних індустрій (відтак і національних культур у цілому) є розмір базового ринку для їхнього продукту — тобто розміри аудиторії, близької за мовою, культурними настановами, за легкістю сприйняття творів, породжених такою культурою. Так, наприклад, саме така близькість зберігається між польською та українською культурами.

Досліджуючи питання міжнародного культурного співробітництва під керівництвом Ю. Богуцького та опрацьовуючи нормативно-правові документи, було зроблено такі висновки:

1. Міжкультурний обмін України з іншими країнами на сьогодні достатньо активний.

2. Важливим напрямом у роботі Міністерства культури України є розроблення, укладення та використання двосторонніх договорів у сфері культурних зв'язків.

3. Створена масштабна договірна база міжнародного культурного співробітництва з 51 країною світу, укладено понад 80 чинних двосторонніх угод, з яких більшість мають міжнародний та міжурядовий характер.

Аналогічна діяльність на думку урядовців сприяє розвитку та зміцненню дружніх відносин, поглибленню співпраці між культурними мистецькими інституціями та творчими осередками різних країн, що допомагає активізувати культурний діалог, засновувати підґрунтя до обміну творчим досвідом, а також сприяє створенню позитивного іміджу України в міжнародному просторі.

Методологічною базою дослідження стали праці сучасних культурологів, що вивчали фундаментальні аспекти розвитку культур як національних, так і традиційних у сучасному світі. Зокрема, серед українських науковців питаннями впливу глобалізаційних процесів на самоорганізацію культуротворення в Україні цікавилися дослідники Інституту культурології НАМ України, а саме: Ю. Богуцький, С. Безклубенко, С. Волков, О. Гриценко, Т. Гаєвська, В. Демещенко, В. Судакова, Н. Отрешко, Г. Чміль, а також київські науковці та представники культури О. Розумна (Національний інститут стратегічних досліджень України), Ю. Павленко (Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України), І. Дзюба (Інститут енциклопедичних досліджень НАН України), харківські науковці В. Шейко та О. Кравченко (Харківська академія культури).

У нашому дослідженні ми не вважаємо актуальним погляд на культуру як «не-

продуктивну галузь», сприйняття її винятково як певної форми культурно-історичної спадщини або «високої» класичної культури. Натомість утверджується нове бачення культури в її широкому антропологічному розумінні, як феномена, який робить потужній вплив на розвиток нових технологій, соціальних і політичних практик суспільства, загалом на економіку та ефективність міжкультурних зв'язків тощо.

Саме тому постає необхідність осмислення характеру інституційних та самоорганізаційних засад культуротворення в Україні, у ході якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи. Процеси самоорганізації трапляються в системах найвищого рівня складності, що мають велику кількість елементів, зв'язок між якими мають нежорсткий характер. Система називається самоорганізуючою, якщо вона прагне зберегти свої властивості й природу процесів, що протікають через структурні зміни.

Знання основних закономірностей самоорганізації дає нам такі можливості:

– перейти до цілеспрямованого конструювання штучних активних засобів, процесів самоорганізації, що впроваджували до утворення потрібних структур;

– втручатися в діяльність наявних біологічних організмів і живих систем та управляти ними.

Поняття самоорганізації знаходиться в центрі сучасних уявлень про еволюційні процеси. Ключову роль у диференційній моделі відіграє громадянське суспільство, оскільки являє собою початок процесів самоорганізації соціуму на недержавному рівні. Громадянське суспільство, першою чергою, відчуває і виявляє невизначеності, що виникають у соціумі, такі як, приміром, соціальна напруженість або набір деяких проблем, що виникають. Воно повинно бути здатне на те, щоб самостійно знижувати рівень напруженості в межах локальних взаємодій, якщо це перевищує певний соціально допустимий рівень. Тоді ж, коли напруженість досягає деякого критичного рівня і вже виходить за межі локальних взаємодій, громадянське суспільство ініціює потребу вирішення проблеми органами місцевого або державного управління, які повинні скористатися своїми ресурсами. У цьому контексті можна говорити про те, що громадянське суспільство є таким собі партнером держави й місцевого самоуправління.

Тож справедливо говорити про те, що рівень розвитку громадянського суспільства значною мірою визначає дієвість функціонування механізмів громадської самоорганізації, які є ефективним засобом боротьби з соціальними проблемами й вадами. Ю. Габермас вбачає розвиток громадських структур у їхній відкритості й опосередкованості взаємозв'язку між індивідами й державою, що встановлюються багатовимірними комунікаціями людей на недержавному рівні. Він розглядає як базовий соціальний критерій процес комунікації. На думку Габермаса, саме комунікативне вдосконалення і розвиток комунікативної практики знаходяться в центрі діяльності сучасного громадянського суспільства. Також він вважає, що аналіз спілкування людей повинен ґрунтуватися на ідеалі беззаборонних комунікацій, при яких актори не обмежується з боку будь-яких структур або нормативних вимог. Він також пропонує розділяти інструментальну й комунікативну взаємодію.

Якщо перше ґрунтується на реалізації деякого особистого інтересу, а не на прагненні до загального взаєморозуміння, то друге спрямовано на створення організованої нормативної системи стійких відносин між індивідами й стійкою особистісною струк-

турою, що здатна до самоздійснення. Комунікативна поведінка є інтерсуб'єктивним зв'язком між акторами, що характеризуються мовною компетентністю. Таким чином, комунікативні взаємодії належать до механізмів самоорганізації соціуму.

Самоорганізація являє собою фундаментальну властивість соціальної системи, що визначає існування і розвиток будь-якої системи, що знаходиться всередині себе. Механізми самоорганізації, таким чином, є сукупністю диференційних та інтеграційних процесів, які генеруються, першою чергою, громадянським суспільством. Водночас комунікативний вплив у соціальній системі є механізмом установлення взаєморозуміння між акторами. А отже, удосконалення комунікативних здібностей і утворює основу сучасного громадянського суспільства. З метою підвищення ефективності соціальної самоорганізації необхідне створення і застосування системи виховання, яка забезпечує формування індивідом власної громадянської позиції, котра об'єднує життєві й громадські погляди. Інструменти для покращення якості життя, а також підвищення ефективності державного управління та економіки необхідно шукати безпосередньо в кожній людині, у використанні її особистих інтелектуальних і моральних здібностей.

Виникнення культурного контексту в дослідженні соціальної самоорганізації адресує нас до методологічного багажу соціально-гуманітарного знання, а саме феноменології, герменевтики, екзистенціальної філософії, зосереджених на проблемах життєвого світу, розуміння, екзистенції загального буття людини й культури. У зв'язку з цим необхідно ще одне важливе пояснення. Мовиться про те, що завдяки феноменології затвердилося розуміння самореалізації людини, як винятково творчого процесу, апріорі, що володіє ціннісним статусом. Оскільки в центр філософсько-феноменологічних роздумів поставлено людину, як неповторну одиницю життєвого світу, а її самореалізація розуміється, як набуття автентичності, то збереження індивідуальності спочатку є позитивно ціннісним процесом, а саме — процесом, що детермінований культурою і який одночасно створює культуру.

Важливість самоорганізації і самоорганізаційних процесів в Україні відзначав Юрій Петрович Богуцький. Досить часто у своїх статтях, на конференціях та наукових форумах Юрій Петрович зауважував, що в центрі культурної політики демократичної держави повинна бути людина, особистість, її потреби й інтереси, що сприяють її творчій реалізації. Вирішення такого завдання забезпечується, коли політика спирається на науку, реальну оцінку соціокультурної ситуації в суспільстві, професіоналізм, компетентність тих, хто її розробляє і здійснює.

Отже, як вважав Юрій Петрович Богуцький, сучасна культурна політика в Україні повинна бути ефективною. З одного боку, вона мусить використовувати різноманітні й гнучкі інструменти та ініціативи підтримки культурних проєктів та ініціатив, з іншого — має бути спрямована на широкий спектр креативної і культурної діяльності, а також її мистецького різноманіття, що підтримується сучасними технологіями. Але найважливішим фактором для неї є активна підтримка державою за допомогою законодавчої бази її творчих та інноваційних ініціатив.

Реалізація наукової теми дослідження відбувалась у науково-практичному дискурсі. Наукові видання співробітників відділу були апробовані на круглих столах, наукових форумах, симпозіумах та науково-практичних конференціях. Дуже прикро, що науковий колектив закінчував роботу без Юрія Петровича.

Автори статті вдячні Юрію Петровичу, як керівнику, що неодноразово приділяв нам увагу й пояснював своє бачення такої складної і багатогранної теми, яку відкрив для нас. Юрій Петрович був завжди ввічливим та доброзичливим, мав прекрасне почуття гумору, любив розбавити розмову жартом; вітав ініціативу, неодноразово під час роботи над річним планом висував неординарні ідеї, акцентував своє бачення щодо невичерпності цієї теми.

З теплотою згадуємо про моменти спілкування та нашої сумісної наукової роботи з Юрієм Петровичем Богуцьким, який заснував Інститут культурології НАМ України й був його директором поспіль десять років.

З великою повагою ставимося до пам'яті Юрія Петровича Богуцького — видатного діяча української культури, патріота, науковця, людини широких поглядів, який багато зробив для української культури, мистецтва, мистецької освіти та держави.

Література:

Тоффлер Э. Шок будущего. М.: ООО «АСТ». 2002. 557 с.
Хакен Г. Синергетика. Пер. с англ.: Емельянов В. И. М.: «Мир». 1980. 388 с.

ЖИТТЯ В СВІТЛИНАХ

Інститут культурології НАМ України: Ю.П.БОГУЦЬКИЙ вручає колегам відзнаки МАРТІС «Золота фортуна», 2016 рік

Інститут культурології НАМ України:
міжнародне свято – Всесвітній день вишиванки, 2017

Інститут культурології НАМ України: засідання Вченої ради

Міністерство культури Україна

Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського спільно з Інститутом культурології НАМ України: Міжнародний науковий симпозіум «Україна – Польща: діалог культур» (Międzynarodowe sympozjum naukowe «Ukraina – Polska: dialog kultur»), 2018

Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського: Міжнародна конференція, 2018 (Інститут культурології НАМ України – співорганізатор).

Національна академія мистецтв України: (зліва-направо):академіки М.ЖУЛИНСЬКИЙ, А.ЧЕБИКІН, Ю.БОГУЦЬКИЙ, Б.ОЛІЙНИК, Г.СКРИПНИК, заступник директора В.КРЮЧКОВ, академік В.КРЕМІНЬ.

Національна академія мистецтв України спільно з Інститутом культурології НАМ України: Міжнародний форум

Президія Національної академії мистецтв України

Інститут культурології НАМ України: вибори директора Інституту, 2017 рік

Резиденція Української православної церкви Київського патріархату

Резиденція Української православної церкви Київського патріархату: нагородження ВОЛКОВА С.М. – Орденом Христа Спасителя за заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної Української Православної Церкви та ДЗЮБЕНКО Т.О. – Орденом святої великомучениці Варвари (II ст) «УПЦ КП»

Інститут культурології НАМ України: Ю.П.БОГУЦЬКИЙ вручає О.А.ГРИЦЕНКУ відзнаку Національної академії наук України «За наукові досягнення», 2018 рік

Інститут культурології НАМ України: Ю.П.БОГУЦЬКИЙ вручає І.В.ДІУЛІНУ відзнаку МАРТІС «Золота фортуна», 2018рік

Інститут культурології НАМ України: Ю.П.БОГУЦЬКИЙ вручає С.Д.БЕЗКЛУБЕНКУ знак Почесний Академік НАМ України, 2017 рік

Юрію Петровичу БОГУЦЬКОМУ присвоєно звання Дійсний член Європейської академії наук, мистецтва та літератури (Academie Europeenne des Sciences, des Arts et des Lettres, AESAL) (2019) (Паріж, 2019).

Наукове видання

Академік
ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ

Біобібліографічний нарис

Редакційна група:
Фадейкова Л. В.
(технічний супровід і художнє оформлення)
Гончаренко Н. К.
(літературне редагування)
Даниленко В. О.
(технічне редагування)
Безродний О. Г.
(верстка)

Підписано до друку 07.12.2021.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Century Schoolbook. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 21. Ум. друк. арк. 20.
Наклад 200 прим. Зам. №. 23/12

Інститут культурології
Національної академії мистецтв України
бульвар Т. Шевченка, 50-52, к. 710, Київ, 01032
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
ДК № 3329 від 09.12.08.

Друк: ФОП Панов А.М.
Свідоцтво серії ДК № 4847 від 06.02.2015 р.
м. Харків, вул. Жон Мироносиць, 10, оф. 6,